

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TİMİRĞELİ BÜLEKOV'UN "RUH KUYAŞI" ROMANINDAKİ
CÜMLE BAĞLAYICILARI**

Mine Nur ÇOLAK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI**

EKİM - 2019

**TİMİRĞELİ BÜLEKOV'UN "RUH KUYAŞI" ROMANINDAKİ CÜMLE
BAĞLAYICILARI**

Mine Nur ÇOLAK

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2019

Mine Nur ÇOLAK tarafından hazırlanan “Timirğeli Bülekov’un “Ruh Kuyası” Romanındaki Cümle Bağlayıcıları” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Akartürk KARAHAN

Türk Dili ve Edebiyatı / Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 24/10/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mine Nur Çolak
30.10.2019

Timirğeli Bülekov'un "Ruh Kuyası" Romanındaki Cümle Baėlayıcıları

(Yüksek Lisans Tezi)

Mine Nur ÇOLAK

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EėİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2019

ÖZET

Bu tezde, Baėkurt Türkçesinde "Ruh Kuyası" isimli roman üzerinde cümle baėlayıcılarının yapı, fonksiyon ve baėlama şekillerine göre tespiti yapılmıėtır. İlk olarak Türkiye Türkçesi ve Baėkurt Türkçesi gramercilik anlayıėında bu konuyla ilgili genel yaklaėımlar ele alınmıėtır. Tezin inceleme kısmında tespit edilen baėlayıcıların metinde yer alan tüm örneklere yer verilmiėtir. Örnekler tablo hâlinde, Kiril harfli orijinal cümleler ve bu cümlelerin Türkiye Türkçesi karėılıkları ile verilmiėtir. Bir sonraki bölümde tespit edilen cümle baėlayıcılarının yapı, fonksiyon ve baėlama şekillerine göre tasnifleri yer almıėtır. İnceleme neticesinde, cümle baėlayıcılarının yapıları bakımından; 1. Tek kelime hâlinde olan, 2. Kelime grubu hâlinde olanlar, 3. Cümle hâlinde olanlar olmak üzere üç grup; baėlama şekillerine göre; 1. Baėında bulunduėu cümleyi, önceki cümleye baėlayanlar, 2. Baėında bulunduėu cümleyi, sonraki cümleye baėlayanlar, 3. İki cümleyi tekrar yoluyla birbirine baėlayanlar olmak üzere üç grup ve fonksiyonları bakımında ise yirmi beė grup tespit edilmiėtir. Son bölümde ise romanın aktarması, orijinaliyle birlikte verilmiėtir.

Bilim Kodu : 30304
Anahtar Kelimeler : cümle, edat, baėlaç, cümle baėlayıcıları
Sayfa Adedi : 583
Tez Danıėmanı : Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL

Connective of Sentence From The Novel “Ruh Kuyaşı” By Timirğeli Bülekov

Mine Nur ÇOLAK

(M.Sc. Thesis)

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
October 2019

ABSTRACT

In this thesis, connective of sentence and their structure, function and binding forms are determined through Bashkir novel “Ruh Kuyaşı” First, the both turkish and bashkir gramer system’s general approach on this issue is discussed. Then the survey was given. In the survey part of the thesis, all the samples in which the conntectives detected have been passed are taken. Examples are in the form as a table, then, is given by the original sentences and Cyrillic letters Turkish counterparts of this sentence. In the next section, the classification of the sentence connectives determined according to their structure, function and binding forms are given. As a result of our analysis in this section, the structure of sentence connectives; 1. There are three groups: one word, 2. word group, and 3. sentence; according to the types of connectings; 1. There are three groups that connect the sentence to the former sentence, 2. those who connect the sentence to the next sentence, 3. those who connect the two sentences again and twenty-five groups are identified in terms of their functions. In the last chapter, the narration of the novel is given with the original.

Science Code : 30304

Key Words : sentence, preposition, conjunction, connective of sentence

Page Number : 583

Supervisor : Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL

TEŞEKKÜR

Eđitim – öğretim hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve benden yardımlarını hiçbir zaman eksik etmeyen, bu çalışmanın oluşmasında bana ve projeme vermiş olduđu emeklerinden dolayı saygıdeđer büyüđüm, kıymetli hocam Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL'e; her anlamda desteđini aldıđım ve çalışmam esnasında da bilgisine başvurduğum, deđerli hocam Dr. Nigâr KALKAN'a, kaynak konusunda bana yardımcı olan deđerli hocam Dr. Işılay IŞIKTAŞ SAVA'ya, çalışmamla ilgili sorunlarda bana yardımcı olan deđerli hocam Dr. Erkan KARAGÖZ'e, her konuda yardımını aldıđım deđerli arkadaşım Hakan KAHVECİ'ye, romanın aktarılmasında bana yardımcı olan Başkurt Türk'ü arkadaşım Alfiya GİNİYATOVA'ya ve son olarak da hayatımın her anında yanımda olan, bu yola girmeme vesile olarak hayatımın şekillenmesine en büyük faydayı sağlayan, en büyük destekçim, ağabeyim Dođan ÇOLAK'a teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
BAŞKURT ALFABESİ VE ÇEVİRİ YAZI.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. ARAŞTIRMACILARIN EDAT VE BAĞLAÇ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE CÜMLE BAĞLAYICILARI.....	3
2.1. Araştırmacıların Edat Hakkındaki Görüşleri.....	3
2.2. Araştırmacıların Bağlaç Hakkındaki Görüşleri.....	4
2.3. Cümle Bağlayıcıları.....	6
2.4. Başkurt Türkçesinde Cümle Bağlayıcıları.....	8
3. RUH KUYAŞI ROMANINDA TESPİT EDİLEN CÜMLE BAĞLAYICILARI ...	11
4. CÜMLE BAĞLAYICILARININ YAPILARINA, FONKSİYONLARINA VE BAĞLAMA ŞEKİLLERİNE GÖRE TASNİFİ.....	175
4.1. Cümle Bağlayıcılarının Yapılarına Göre Tasnifi.....	176
4.1.1. Tek Kelime Hâlinde Olanlar.....	176
4.1.2. Kelime Grubu Hâlinde Olanlar.....	177
4.1.3. Cümle Hâlinde Olanlar.....	177
4.2. Cümle Bağlayıcılarının Fonksiyonlarına Göre Tasnifi.....	178
4.2.1. Açıklama.....	178
4.2.2. Beraberlik.....	178
4.2.3. Beklenti.....	178
4.2.4. Belirsizlik.....	178

4.2.5. Benzerlik.....	178
4.2.6. Hayret.....	179
4.2.7. İhtimal.....	179
4.2.8. İlave.....	179
4.2.9. Karşılaştırma.....	179
4.2.10. Merak.....	179
4.2.11. Öneri.....	179
4.2.12. Örnek Gösterme.....	179
4.2.13. Özetleme.....	179
4.2.14. Sebep Bildirme.....	179
4.2.15. Sınırlandırma.....	180
4.2.16. Sıralama.....	180
4.2.17. Sonuç Bildirme.....	180
4.2.18. Şart Bildirme.....	180
4.2.19. Tahminde Bulunma.....	180
4.2.20. Tamamlama.....	181
4.2.21. Tasdik.....	181
4.2.22. Tercih.....	181
4.2.23. Üsteleme.....	181
4.2.24. Yaklaşma.....	181
4.2.25. Zıtlık.....	181
4.3. Cümle Bağlayıcılarının Bağlama Şekillerine Göre Tasnifi.....	182
4.3.1. Başında Bulunduğu Cümleyi Önceki Cümleye Bağlayanlar.....	182
4.3.2. Başında Bulunduğu Cümleyi Sonraki Cümleye Bağlayanlar.....	183
4.3.3. İki Cümleyi Tekrar Yoluyla Birbirine Bağlayanlar.....	184

5. RUH KUYAŞI.....	185
6. YAZAR HAKKINDA BİLGİ.....	573
7. SONUÇ.....	575
KAYNAKÇA.....	581
ÖZGEÇMİŞ.....	583

BAŞKURT ALFABESİ VE ÇEVİRİ YAZI

А	А	Ә	ă
Б	В	П	p
В	У	Р	r
Г	Г	С	s
Ғ	Ĝ	Ҙ	ş
Д	d	Т	t
З	z	У	u
Е	ï (yï)	Ү	ü
Ж	j	Ф	f
З	z	Х	x
И	i	Һ	h
Й	y	Ц	ts
К	k	Ч	ç
К	q	Ш	ş
Л	l	Щ	şç
М	m	Ы	ı
Н	n	Ә	ï
Ң	ŋ	Ә	ă
О	Ū	Ю	yu
Ә	Yo	Я	ya

1. GİRİŞ

Bu tezde, Başkurtça “Ruh Kuyası” isimli roman üzerinde cümle bağlayıcılarının yapı, fonksiyon ve bağlama şekillerine göre tespiti yapılmıştır. Birinci bölümde cümle bağlayıcılarının farklı kaynaklarda “edatlar” ve “bağlaçlar” başlığı altında yer almasından dolayı, ilk olarak bu terimlerin araştırmacılar tarafından nasıl ele alındığı irdelenmiştir. Devamında cümle bağlayıcılarının farklı kaynaklarda nasıl değerlendirildiklerine yer verilmiştir. Ayrıca bağlaçların Başkurt Türkçesindeki tanımlarına ve sınıflandırılmalarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ilk olarak, Başkurt Türkçesi gramer kitaplarından belirlenen cümle bağlayıcıları, incelenen romanda taranarak tespit edilmiştir. Sonrasında romanın tamamı üzerinde, gramer kitaplarında yer almayan cümle bağlayıcıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulunan tüm cümle bağlayıcıları ve bu bağlayıcıların geçmiş olduğu örneklerin tamamı çalışmaya dahil edilmiştir. Cümle bağlayıcıları alfabetik sıraya göre düzenlenmiş ve her cümle bağlayıcısı kendi içinde fonksiyonlarına göre tasnif edilerek verilmiştir. Örnek cümleler, iki tablo hâlinde; metnin orijinali ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekliyle verilmiştir. Cümle bağlayıcıları her iki tabloda da koyu olarak öne çıkarılmıştır. Örneklerin alındığı sayfa ve paragraf kodları, orijinal tabloda örneklerin sonuna eklenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, tespit edilen cümle bağlayıcılarının yapı, fonksiyon ve bağlama şekillerine göre tasnifleri yer almaktadır. Yapıları bakımından cümle bağlayıcıları; 1. Tek kelime hâlinde olanlar, 2. Kelime grubu hâlinde olanlar, 3. Cümle hâlinde olanlar şeklinde gruplandırılmıştır. Fonksiyonlarına göre cümle bağlayıcıları; açıklama, beraberlik, beklenti, belirsizlik, benzerlik, hayret, ihtimal, ilave, karşılaştırma, merak, öneri, örnek gösterme, özetleme, sebep bildirme, sınırlandırma, sıralama, sonuç bildirme, şart bildirme, tahminde bulunma, tamamlama, tasdik, tercih, üsteleme, yaklaşma, zıtlık olmak üzere yirmi beş gruba ayrılmıştır. Bağlama şekillerine göre cümle bağlayıcıları; 1. Başında bulunduğu cümleyi önceki cümleye bağlayanlar, 2. Başında bulunduğu cümleyi, sonraki cümleye bağlayanlar, 3. İki cümleyi tekrar yoluyla birbirine bağlayanlar şeklinde gruplandırılmıştır.

Bu çalışmada, tek bir kitap üzerinden çalışıldığı için, incelemesi yapılan Başkurt Türkçesindeki Ruh Kuyası isimli roman, Türkiye Türkçesine aktarılarak orijinal metinle birlikte dördüncü bölüme eklenmiştir. Her paragraf, alfabetik sıraya göre kodlanmıştır. Her

yeni sayfada kodlamaya bařtan bařlanmıřtır. Romanın sonunda yazar hakkında kısa bir bilgi yer almaktadır.

Son olarak sonuç bölümümüzde elde ettiėimiz verilerin deėerlendirilmesine yer verilmiřtir.

2. ARAŞTIRMACILARIN EDAT VE BAĞLAÇ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE CÜMLE BAĞLAYICILARI

Türkçede, çeşitli isimlendirmelerle kullanılan cümle bağlayıcıları genel tanımı itibariyle, “Başında buldukları cümleyi, kendisinden önce gelen veya kendisinden sonra gelen cümle ya da cümlelere çeşitli görevler ile bağlayan kelimelerdir.” (Korkmaz 1992: 32). Temel olarak bağlama görevini üstlenen bu bağlayıcılar, Türk dili araştırmacıları tarafından bağlaçlar ve edatlar başlığı altında ele alınmaktadır (Aksel 2004: 8). Burada bir birlik sağlanmamış olsa da görevli kelimeler sayılmaları bakımından aynı noktada birleşirler.

2.1. Araştırmacıların Edat Hakkındaki Görüşleri

Necmettin Hacıeminoğlu edat için “tek başlarına mânâları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan alet sözler, vasıtalar” tanımlamasını yapmıştır (Hacıeminoğlu 1992: V).

Muharrem Ergin edatı “mânâları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimeler” şeklinde tanımlamıştır (Ergin 2002: 348).

Haydar Ediskun’un edat tanımı şu şekildedir: “başlıbaşlarına anlamları olmayan, ancak anlamlı kelimelere, takımlara, kelime öbeklerine ulandıkları ya da bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimelerdir.” (Ediskun 1999: 284).

Zeynep Korkmaz edat için “yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sona gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümledeki öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir” tanımlamasını yapmıştır (Korkmaz 2017: 895).

Tahsin Banguoğlu edat için “takı” terimini kullanmış ve onu “isimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimeler” olarak ifade etmiştir. (Banguoğlu 2015: 385).

Süer Eker’in edat tanımı şöyledir : “Edatlar, birlikte kullanıldıkları sözcüklerin, sözcük gruplarının ve tümcelerin kullanılmasına ve anlatım yeteneklerine yardım eden, onlar arasında çeşitli anlam ilgisi kuran sözcüklerdir.” (Eker 2016: 316).

İbrahim Kutluk “edat” için “ilgeç” terimini kullanmış ve “anlam ve görevleri daha çok tümce içinde birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan ögeler” olarak tanımlamıştır (Kutluk 1983: 132).

Günay Karaağaç, edatları “Bağlı bilgilerin ve ilişkilerin adları” olarak tanımlamıştır (Karaağaç 2013: 432).

Tahir Nejat Gencan ise edat için “ilgeç” terimini kullanır ve şu şekilde tanımlar: “Sözcükler, kavramlar arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan ve ancak bu görevleri için kullanılan sözcüklerdir.” (Gencan 2007: 493).

2.2. Araştırmacıların Bağlaç Hakkındaki Görüşleri

Zeynep Korkmaz, kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağladıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer ögelerini “bağlaçlar” olarak tanımlamıştır (Korkmaz 2017: 923).

Tahsin Banguoğlu, bağlaç için “bağlam” ifadesini kullanmış “söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazen de iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimeler” olarak ifade edilmiştir (Banguoğlu 2015: 390).

Haydar Ediskun, başlıbaşlarına anlamları olmayan fakat cümleleri ya da eş görevli kelimeleri ya da kelime öbeklerini hem biçimce hem de anlamca birbirine bağlayan kelimeler “bağlaç” şeklinde belirtilmiştir (Ediskun 1999: 302).

Hanifi Vural ve Tuncay Böler bağlaçları “eş görevli ya da birbiyleriyle ilgili kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve hatta paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan, bunlar arasında anlam bağlantısı sağlayan gramer ögeleri” olarak tanımlamışlardır (Vural ve Böler 2016: 257).

Fuat Bozkurt da bağlaçları “sözcükleri ya da tümceleri birbirine bağlayan sözcükler” olarak tanımlamış ve cümleleri bağlama görevindeki kelimeleri “bağlı tümce” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde işlemiştir (Bozkurt 2010: 47).

Tahir Nejat Gencan’a göre bağlaç “anlamca ilgili tümceleri, kavramları ya da görevdeş ögeleri bağlamaya yarayan sözcüklerdir.” (Gencan 2007: 501).

Neşe Atabay “Eş görevli ya da birbirleriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle tümceleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan öğeleri bağlaç”olarak tanımlamıştır (Atabay 1983: 145).

Muharrem Ergin ise bağlaç yerine bağlama edatı ifadesini kullanıyor ve “kelimeden küçük dil birliklerini, kelimelerini kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlar” olarak açıklıyor (Ergin 1999: 352).

Haydar Ediskun edat ve bağlaç arasındaki farklı şu şekilde özetlemiştir:

1. Bir edatın ilk görevi kelimelere, kelime öbeklerine ya da cümlelere şu ya da bu anlam ilgisini kazandırmaktır. Hiç kuşkusuz bu anlam ilgisinin kurarken edatın bağlayıcılık görevi de sezilir, ama bu görev ikinci planda kalır. Örneğin, “Araba ile gitti.”
2. Bir bağlacın ilk görevi ise cümleleri, kelimeleri ya da kelime öbeklerini bağlayıcılıktır. Hiç kuşkusuz bu bağlayıcılığı yaparken birtakım anlam ilgileri de sezilir, ancak bu ilgiler ikinci planda kalır. Örneğin, “Araba ile beygir, köprüden uçtu.”
3. Edatlar sıfat takımları ya da zarf öbekleri kurabilirler. Bağlaçlar, hiçbir zaman sıfat takımları ya da zarf öbekleri kuramazlar, ama gerekirse bunları bağlayabilirler. Örneğin, “Dev gibi bir insan ile çita gibi bir çocuk karşılaştılar.” (ile bağlacı gibi edatıyla kurulmuş dev gibi bir insan ve çita gibi bir çocuk sıfat takımlarını bağlamaktadır.) (Ediskun 1999: 302).

İbrahim Öküzücü (Atabay) ise “edat” ile “bağlaç” arasındaki farkı bunların ilgi kurdukları ve bağladıkları kelime, kelime grubu ve cümlelerde de ortaya çıktığını ifade eder:

1. Edatlar, ayrı görevde bulunan dil birlikleri arasında ilgi kurar.
2. Bağlaçlar ise eşit görevli dil birliklerini birbirine bağlar.

Öküzücü, “edatlar” ile “bağlaçlar”ın farklı kelime türleri olarak değerlendirilmesine rağmen, Türkçedeki kelimeleri “isim, fiil ve edat” şeklindeki tasnifinden yola çıkarak, “bağlaçlar”ın da “edatlar”ın içinde “bağlama edatları” olarak ele alınması gerektiğini düşünür (Öküzücü 1989: XVIII).

2.3. Cümle Bağlayıcıları

İki cümle arasında anlam bağı kurarak onları birbirine bağlayan kelime ya da kelime grupları “cümle bağlayıcısı” ya da cümledeki yerleri bakımından genellikle cümlenin başında bulunmaları sebebiyle bazı gramerlerde “cümle başı bağlaçları” diye de adlandırılmıştır (Korkmaz 2017: 946).

Türkçe, genellikle basit cümlelerden yanadır (Öküzücü 1989: XXIV) ve aslında Türkçede şart cümlesi dışında yardımcı cümle yoktur. Başka dillerin yardımcı cümle ile bildirdiklerini Türkçe zengin sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil gibi unsurlarıyla karşılamaktadır (Mansuroğlu, 1955). Ayrıca Türkçede vurgu ve duraklar da bağlama vasıtasının yerini tutmuştur (Atabey 2007: 40). Ancak yabancı dillerle kültür alışverişine girildiği Uygur devresinden itibaren birinci derecede dinî metinlerde aslına uygunluk isteği ile kelimesi kelimesine tercüme sonunda Türkçeye sıra söz ve cümle bağlama edatları ile çeşitli yardımcı cümleler ve bunları ana cümleye bağlayan edatların girdiği görülmüştür (Mansuroğlu, 1955).

Necmettin Hacıeminoğlu, Türkçede bağlama edatlarının teşekkülünün Karahanlı devresinden itibaren ortaya çıktığını ifade etmiştir. “Eski Türkçede olmadığı hâlde sonradan çok sayıda bağlama edatının başka dillerden alınması veya dilin kendi imkânlarıyla teşekkül etme hadisesini gramerciler tarafından yabancı dillerin tesiri ile özellikle de Arapça ve Farsçanın tesiriyle izah edilmektedir. Hacıeminoğlu, bu izaha ek olarak bağlama edatlarının büyük bir kısmının Türkçenin kendi bünyesinden çıkmış olduğunu vurgulamıştır (Hacıeminoğlu 1999: 112,113).

Korkmaz ise bu bağlaçların sayısının çokluğuna dikkat çekerek bunların nedenini şu şekilde açıklamıştır:

“Duygu ve düşüncelerin parça parça ifadesi demek olan cümlelerin, anlamca birbiriyle bütünleşen bir yapıya dönüştürülebilmesi, bunları gerekli yerlerde birbirine bağlama ihtiyacı doğurmuştur. İşte söz içindeki cümlelerin çok yönlü anlam ilişkileri ile birbirine bağlanarak aralarında bir anlam ağının kurulabilmesi, cümle bağlayıcılarının oluşmasına ve sayıca zengin bir kadroya ulaşmasına yol açmıştır.”

Yapıları bakımından cümle bağlayıcılarının Arap ve Fars dilinden gelenlerine ilave olarak Korkmaz, Türkçeleşmiş veya Türkçenin kendi söz yapısındaki değişme ve gelişmelerle oluşmuş bulunanların pek çoğunun, ya bir kelime ile bir ekin ya kelime gruplarını yahut da

küçük cümle değerindeki sözlerin anlam kaymasına ve kalıplaşmaya uğramalarıyla ortaya çıkmış olduğunu da eklemiştir (Korkmaz 2017: 946).

Tahsin Banguoğlu ise, Eski Türkçeden beri dilimizde bağlam olarak kullanılan kelimelerin olduğuna değinmiş ve bağlamların Türkçede daha geç gelişmiş olmasını iki sebeple açıklamıştır: 1. Türk dillerindeki ifade kısalığı. 2. Türkçede zengin bir zarf-fiil sisteminin olması. Pek çok bağlamın tercüme yoluyla Farsça ve Arapça'dan girmiş olduğunu ifade eden Banguoğlu, bu kelime sınıfını Türkçeye yabancı dillerden geçmiş saymanın yersiz olduğunu söylemiş ve bunların organik olarak zarf-fiillerden doğmuş olduğunu ileri sürmüştür (Banguoğlu 2015: 393,394).

Zeynep Korkmaz, cümle bağlayıcılarını bağlanma biçimlerine göre kendi içinde üç alt gruba ayırmıştır:

1. Başında buldukları cümleleri önceki cümle ile bağlayanlar.
2. Başında buldukları cümleleri sonraki cümlelere bağlayanlar.
3. İki cümleyi tekrarlama yoluyla birbirine bağlayan bağlaçlar (Korkmaz 2007: 1122).

Korkmaz söz içinde anlam ve görev ayrılıkları bakımından cümle bağlayıcılarına; açıklama, amaç bildirme, anlam güçlendirme, benzerlik gösterme, duraksama, ekleme, fırsat, hatırlama, olasılık, istek, istisna, merak ve olumsuzluk bildirme, onaylama, öncelik verme, öyle sayma (farz etme), özetleme, reddetme, sebep, sıralama ve sonuç bildirme, soru yöneltme, şart veya şüphe bildirme, tahminde bulunma, tamamlama teklif yapma, üsteleme, yaklaşma, yeğleme, zıtlık bildirme gibi çok çeşitli işlevler yüklediğini belirtmiştir. Bunlardan sayıca baskın olanlar açıklama, sonuç bildirme ve üsteleme niteliğinde olanlardır. Korkmaz, açıklama ve sonuç bildirme bağlaçlarının sayılarındaki fazlalığa dikkat çekerek cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçların asıl işlevlerinin kendilerinden önce gelen cümleleri açıklama hedefinde yoğunlaştığını ileri sürer (Korkmaz 2017: 948).

Cümle bağlayıcıları, kelime, kelime grubu ve cümle kuruluşunda olabilmektedir (Öküzücü 1989: XXIV).

2.4. Başkurt Türkçesinde Cümle Bağlayıcıları

Başkurt Türkçesinde, bağlaçlar “türkəvis” olarak adlandırılmış ve sözlükte tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Kelimeleri, cümleleri birbirine bağlamak için kullanılan yardımcı söz.” Sözlükte “türkəvis”ler dört bölüme ayrılmıştır:

1. Anıqlav türkəvistəri (Açıklama bağlaçları)
2. Büliv türkəvistəri (Ayrıcı bağlaçlar)
3. Yıyiv türkəvistəri (Birliktelik bağlaçları)
4. Qarşı quyiv türkəvistəri (Zıtlık bağlaçları) (Baskurt Tilinin Hüzliği 1993: 345a)

N. K. Dmitriyev'e göre türkəvisler; farklı cümleler ya da kelimeler arasındaki münasebetleri göstermek için kullanılan sözlere (Dmitriyev 1950: 128).

Dmitriyev, türkəvisləri; 1. Türkçe Kökenli, 2. Arapça ve Farça Kökenli, 3. Rusça Kökenli, olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Tamamen Başkurtça olan bağlaçlar: tağı, yənə, tik, şulay uq. Arapça ve Farsça kökenli bağlaçlar; həm, əgər, yə həm yəki, barı, ismaham, gərsə, şünki, bəlki, xatta, ləkin, əmmə. Rus dilinden giren bağlaçlar; ə, atu, tülkə, tülkə liş, işsu, nu. Son beş bağlaç, diğerlerine göre daha çok konuşma dilinde kullanılır (Dmitriyev 1950: 129).

Dmitriyev, mânaları bakımından türkəvisleri altı gruba ayırmıştır:

1. Yıyiv türkəvistəri (Birliktelik bağlaçları)
2. Qarşı quyiv türkəvistəri (Zıtlık bağlaçları)
3. Büliv türkəvistəri (Ayrıcı bağlaçlar)
4. Səbəp türkəvistəri (Sebeplik bağlaçları)
5. Hüzümtə türkəvistəri (Sonuç bağlaçları)
6. Şart həm kirİ türkəvistəri (Şart bağlaçları) (Dmitriyev 1950: 130).

J. Ğ. Kiyikbayev, Ğ. Ğ. Səyitbattalov, İ. F. İşbirzin, Ə. M. Aznabayev, X. S. Fəritov ve F. Y. Xəbibullina'ya göre türkəvisler; basit bir cümlede kelimeleri, birleşik cümlede ise cümleleri birbirine bağlarlar. Linguistik bakımdan türkəvisler, iki ana gruba ayrılır. 1. Tizivsİ (Sıralı), 2. İyertivli (Bağlı).

Tizivsİ türkəvisler de kendi aralarında dört bölüme ayrılır:

- a. Yıyiv türkəvistəri (Birliktelik bağlaçları) : da – də, za - zə, la – lə, ta – tə, həm, yənə, tağı, şulay uq, şul uq vaqıtta, şunıñ mınən birgə.

- b. Qarşı quyıv tirkəvistəri (Zıtlık bağlaçları) : bəlki, ə, əmmə, ləkin, tik, fəqət, şulay za, yuğihə, da – də, za - zə, la – lə, ta – tə.
- c. Büliv – qabatlanıv tirkəvistəri (Ayırıcı – təkrarlama bağlaçları) : bür, bürsə, yə, yəki, hi, əli, əllə.
- d. Anıqlav tirkəvistəri (Açıqlama bağlaçları) : yəgni.

İyertivli tirkəvisler de kendi aralarında dörd gruba ayrılır:

- a. Səbəp tirkəvisi (Sebep bağlaçları) : sünki.
- b. Hüzümtə tirkəvistəri (Sonuç bağlaçları) : şuga, şuga la, şuga kürə, şunlıqtan, şunıñ üşün, şulay bulğas, şul arqala, şul səbəpli, şunıñ hüzümtəhində, şunıñ arqahında, ki, xatta, timək.
- c. Şart tirkəvistəri (Şart bağlaçları) : əgər, əgər zə.
- d. Kirilik tirkəvisi : gərsə (Kiyikbayev ve diğərləri 1997: 135,138).

M. X. Əxtəmov'a görə tirkəvis; kelimeleri ve birleşik cümledeki basit cümleleri kendi arasında bağlayan yardımcı sözlərdir (Əxtəmov 2007: 74).

Z. Ğ. Uraksin ve K. Ğ. İşbayev'e görə ise tirkəvisler; cümlenin benzer kelimelerini ya da birleşik cümledeki basit cümleleri kendi aralarında bağlamaya yarayan, yardımcı sözlərin bir türüdür. Tirkəvisler, morfolojik bakımdan meydana gelmemiş olup, dilin oluşum sürecinin son zamanlarında meydana gelmiştir. **Başkurt Halık icadı** eserlerinde bağlaçların kullanılmamış olması bu durumun açık bir delilidir (Z. Ğ. Uraksin ve K. Ğ. İşbayev 1986: 246).

Habibe Yazıcı Ersoy, bu bağlayıcıları, “cümle başı bağlaçları” başlığı altında incelemiş ve aşağıdaki gibi gruplandırmıştır:

1. “Fakat” anlamı verenler bağlaçlar
 - 1.1. fəqət “fakat”
 - 1.2. ləkin “fakat, lakin”
 - 1.3. əmmə “fakat, ama”
2. “Eğer” anlamı veren bağlaçlar
 - 2.1. əgər “eğer”
 - 2.2. əgər zə “eğer, şayet”
 - 2.3. əgər zə məgər “eğer ki”

3. “Çünkü” anlamı veren bağlaçlar
 - 3.1. sŭnki “çünkü”
4. Benzerlik anlamı veren bağlaçlar
 - 4.1. gŭyə “sanki, âdeta”
 - 4.2. gŭyəki “sanki, âdeta”
 - 4.3. yənəhî “güya”
5. Sonuç ve açıklama ifade eden bağlaçlar
 - 5.1. bəlki “belki”
 - 5.2. barı “ancak, yalnız”
 - 5.3. gərsə “-dığı hâlde, rağmen, gerçi”
 - 5.4. xatta “hatta, bile”
 - 5.5. şuğa “üstelik”
 - 5.6. şuğa la “üstelik de”
 - 5.7. şuğa qaramaştan “özellikle şu nedenle”
 - 5.8. şul arqala “dolayısıyla, bu yüzden”
 - 5.9. şul səbəpli “şu sebepten”
 - 5.10. şulay bulğas “rağmen”
 - 5.11. şulay bulha la “öyle olsa da”
 - 5.12. şulay uq “şöyle ki, da, gene”
 - 5.13. şunlıqtan “dolayısıyla, bu yüzden”
 - 5.14. tik “ancak”
 - 5.15. timək “demek”
 - 5.16. yəğni “yani”
 - 5.17. yənə “yine, yeniden”
 - 5.18. yuğihə “yoksa, illa”
 - 5.19. yuqha “yoksa, illa” (Ersoy 2018: 400-401).

**3. RUH KUYAŐI ROMANINDA TESPİT EDİLEN
CÜMLE BAĐLAYICILARI**

Ахырыһы “*axırılı*”

1. Tahminde bulunma

<p>Ултырайым тihә, шундағы кабырсак һәм төрлө төстөгә матур кырсынташтарзан төзөлгән фантастик королманы күреп аптыраны, берәй бала уйнаған, ахырыһы. һепереп ташларға кулы барманы. (45/ç)</p>	<p>Oturayım dediği anda, deniz kabuğu ve çakıl taşlarından dizilmiş fantastik yapıtı görüp şaşırды, bir çocuk oynamış galiba. Bozmaya eli varmadı.</p>
<p>— Бер ни зә юк, Салих олатай, дауам ит. Улар һин, Царицын Изел буйында, тигәнгә көлдөләр, ахырыһы, — тине Усман. (84/ç)</p>	<p>- Bir şey yok Salih efendi, devam et. Onlar, sen kraliçenin İdil boyunda, dediğine güldüler, galiba, dedi Usman.</p>
<p>Бер аzzан өкө лә кыскырыузан туктаны. Капитан тарантас ситенә һөйәнеп ултырған килеш йоклап китте, ахырыһы, башы сайкала-сайкала бара. Уның кулынан ыскынған дилбегәне Йосоп әләктереп алды.: (38/ç)</p>	<p>Bir süre sonra baykuşun da ötmesi durdu. Kaptan at arabasının yanına dayanıp, oturur bir hâlde uyuya kaldı, galiba, başı sallana sallana gidiyor. Onun elinden bıraktığı dizgini Yusup çekip aldı.</p>
<p>Ә төштән һуң ятыу өштән ләпәкәйзәр, әреле-ваклы күбәләктәр, башка төрлө бөжәктәр каплап ала, әйтерһең дә, томан һарый. һыузағы сағылышын әре күбәләктәр үзенәң пары итеп кабул итә, ахырыһы, кауышыу уйыны тип аңлай, балык карпып йоткансы шәүләһен кыуалап оса.. (98/b)</p>	<p>Geceden sonra da nehir yatağının üstünü kanatlı böcekler, irili ufaklı kelebekler, çeşit türlü böcekler kaplıyor, zannedersin duman sarmış. İri kelebekler, sudaki yansımalarını kendisinin eşleri olarak kabul ediyor, sonunda, kavuşma oyunu sanıyor, balıklar yutana kadar gölgelerini kovalayıp uçuyorlar.</p>

Ахырза “*axırza*”

1. Sonuç bildirme

<p>Ә аслы-туклы кышлап сыккан һыйырзы һабанға екһәң, күпме генә һөт һауып алаһың? Шулай Мәстүрә төрлөсә уйлап караны, ахырза барыбер Йосоп әйткәндәрҙең раҫ булыуына инанды. (8/с)</p>	<p>Ama aç tok kışı geçiren hayvanları da sabanda çalıştırırsan çok süt sağar mısın acaba? O sırada Mestüre türlü düşüncelere daldı, sonunda Yusup’un söylediklerinin doğruluğuna tamamen inandı.</p>
<p>Ул тағы ла низер аңлатырға маташып караны — Йосоп аңламаны. Ахырза, Сәйет Йосопто етәкләп шул якка атлай башланы, ләкин озак барманы. (15/с)</p>	<p>O tekrar bir şeyler anlatmaya çalıştı, Yusup anlamadı. Sonunda Seyit Yusup’u kucaklayıp o tarafa doğru yürümeye başladı, ama çok gidemedi.</p>
<p>Капка бағананына һөйәлдә лә тағы көтөңкөрәнә. Ахырза түзмәнә, урамға сыкты. Уны күреп, башкалар за кузғалды.. (20/b)</p>	<p>Kapının kenarına dayandı ve ne olacağını bilir bir hâlde beklemeye başladı. Sonunda sabredemedi, sokağa çıktı.</p>
<p>Языу-һызыуын этәрәп ебәрзә лә, Йосоп башын ыуалай-ыуалай йөрөнә башланы. Ахырза эш кағыззарын һандыкка һалып (56/f) йозаклап куйзы, әммә ауыр уйзарынан арына алманы. Сәлих карттың аты килеп туктауын да һизмәй калды. (57/a)</p>	<p>Yusup yazıp çizmesini bitirip gönderdi ve başını kaşıya kaşıya yürümeye başladı. Sonunda iş evraklarını sandığa koyup kilitledi, ama derin düşüncelerinden arınamadı. Selih amcanın atının geldiğini bile sezmedi.</p>
<p>Залда тынлык урынлашты. Сабир ни тип әйтергә лә белмәй аптырап калды. Кәримов, ахырза, эштең низә икәнән һизеп, ауыл Советы башкарма комитеты рәйесе Фәһри Амантаевтың кабырғаһына төрттө: (75/с)</p>	<p>Salonda sessizlik oldu. Sabir ne diyeceğini bilemeden şaşırıp kaldı. Kerimov, sonunda işin nereye varacağını anlayıp, köy yönetim kurulu icra komitesi başkanı Fahri Amantayev’in omzunu dürttü:</p>
<p>— Бер катлы булмайык әле, иптәш</p>	<p>- Tek taraflı olmayalım, Latipov kardeş.</p>

Латипов. Яуап алыу енәйәт эше кузғатыузы аңлатмай за инде, — тине ул ахырза . (93/g)	Suçlamak kötü işi anlamında değil, dedi sonunda .
Ике колхозды бергә кушыу мәсьәләһе ахырза ыңғай хәл ителде. (124/f)	İki kolhozu birleştirme meselesi, sonunda , olumlu olarak hâll edildi.
Оксана, Йосоптоң бәләгә юлығыуын күтәрә алмай, тағы алмашына башлаған, ахырза шул сырхауынан донъя куйған сабый. (145/c)	Oksana, Yusup'un başına gelen belaya bulaştığını dayanamayıp, gene aklını kaybetmiş, sonunda hastalıktan hayatını kaybetmiş.
Өйткән һүз — аткан ук. Билдәләнгән вакытка акса алып килеп, әзербайжан беренсенәң кулына тоттора. Шунан көтә башлай был, ярты йыл, бер йыл көтә — машина ла, акса ла юк. Ахырза , прокурор за, суд та ярзам итә алмағас, әзербайжан партияның Таулы Карабах өлкә комитетына тиклем барып етә. (161/m)	Söylenen söz, atılan ok. Belirlenen bir vakitte para getirip Azeri adamın eline verir. Sonra beklemeye başlar bu, altı ay, bir yıl bekliyor, araba da para da yok. Sonunda savcı da mahkeme de yardım edemeyince, Azerbaycanlı, partinin Dağlık Karabağ ülke komitesine kadar ulaşıyor.

Аллаға шөкөр “*Allağa şükür*”

1. Açıklama

— Йыйылыштан киләһең түгелме һуң? Төшкө сәйгә кайтканың да күренмәне. — Хәзисә әбей кызының борсоулы йөзөнә күз һалды ла йыуатырға тотондо: — Ашау-эсеү тураһында, балам, кайғырма. Аллаға шөкөр , ризык бар... (9/c)	- Toplantıdan geliyorsun değil mi? Öğlenki çaya geldiğini de görmedim. Hezise teyze kızının endişeli yüzüne baktı ve onu rahatlatmaya çalıştı. - Yeme içme konusunda kaygılanma evladım. Allah’a şükür , rızığımız var.
—Шулай булмаһа ярап ине: өс йыл һал	- Öyle olmasa iyiydi, üç yıl sal sürdürdüm, artık

<p>кыуып йөрөнөм, дүргенсе йыл инде яғыулык ташыйым, Аллаға шөкөр, ағып киткәнем юк эле. (23/ğ)</p>	<p>dördüncü yılda yakacak taşıyorum, Allah'a şükür, şimdiye kadar dökmedim.</p>
<p>— Маһира Хәтирәнең кулындағы еләк тултырылған тырызға күрһәтте, — ашар инең бөгөн, әгәр зә Гитлер илде Уралға тиклем басып алған булһа. Аллаға шөкөр итәйек тә түзәйек. Иң мөһиме шул — еңдек. (52/a)</p>	<p>- Al işte doğduğumuz sevgili yerimizde yetişen bu çileği yiyebilir miydin bugün, eğer Hitler halkı Ural'a kadar işgal edip buraları almış olsaydı. Allah'a şükür bekleyip saberedelim. En önemlisi bu şimdilik.</p>
<p>— Маһира дәрәс әйтә. Гитлерзы дәмөктөрөү еңел булдымы ни безгә? Аллаға шөкөр, еңдек. Хәзер өштөбөз бөтөн, тамағыбыз тук була башлар. (52/g)</p>	<p>- Mahira doğru söylüyor. Hitleri bitirmek bizim için kolay mı oldu? Allah'a şükür, yendik. Artık üstümüz tamam, karnımız tok olmaya başlar.</p>
<p>— Юк, улым. Аллаға шөкөр, ул кенгә барып төшкәнебез юк, төшмәйәсәкбез зә... (52/h)</p>	<p>- Yok oğlum, Allah'a şükür, o günlere düştüğümüz yok, düşmeyeceğiz de.</p>
<p>— Врач, үзәнә баһа башларға вақыт, тигәнгә, тәүзә бер култык таяғын ташлап атлап карарға булдым эле. Аллаға шөкөр, атлап була, шулай за ауырта эле, — тап акланып маташкан Сәғит. (56/ç)</p>	<p>- Doktor, kendi başına ayağının üstüne basabilirsin, dediğinde önce bir koltuk değneğini bırakıp bakayım hele. Allah'a şükür, yürüyebiliyorum, ama gene de ağrıyor, diye Segit kendisini aklamaya çalışmış.</p>
<p>— Мин һинең кеүек өйзә бот күтәрәп, түбәгә төкөрәп ятманым, иртәнге караңгынан кискә караңгыға тиклем ашлык һуктым, норманы ике мәртәбә арттырып үтәнем,— тип яуап кайтарзы Сәмиғулла, Сабирға төрттөрәп.— Аллаға шөкөр, ашлыкты юғалтыуһыз йыйып алырға аяк салып өлгөрмәнең.</p>	<p>Semigulla, Sabir'i dürdüp: - Ben senin gibi evde ayaklarımı dikip, yan gelip yatmıyorum, sabahın köründen gecenin bir vaktine kadar ekin topluyorum, yapmam gerekeni yapıyorum. Allah'a şükür, ekini ziyan etmeden toplayıp almamızı engelleyemedin, diye Sabir'e çıkıştı.</p>

(72/a)

Аңланык “*aḡlaniq*”

1. Üsteleme

— Аңланык , Сәлих олатай, дауам ит хүзенде, — тине теге судно менән ни булыуын тизерәк белергә түзмәй ултырған Усман. (84/е)	Diğer gemiye ne olduğunu hemen öğrenmek için sabredemeyen Usman: - Anladık , Selih efendi, devam et sözüne.
---	--

Ары-бире “*arı-biri*”

1. Tamamlama

— Ағай-эне, быуаз һыйырзар тураһында хүз бармай бит, — тип ары-бире акланырға тырышыуына иғтибар иткән кеше лә юк ине. (6/a)	- Ağabeyler kardeşler, tabii ki, küçük hayvanlarınız hakkında söz söylenmiyor. diye öyle veya böyle kendisini aklamaya çalışmasına kimse itibar etmedi.
---	--

Бакһаң “*baqhañ*”

1. Açıklama

Бакһаң , камыттың елкәлеге өзөлһә, шундай хәл була икән. Камыт, аттың яурын башындағы һөйәктәренә бәрелә һәм нервыларын ярһыта. Шунлыктан ат тарта алмай. (32/a)	Demek hamutun bağı koptuğunda, bunun gibi durum oluyormuş. Hamut, atın omzu başındaki kemiklere çarpıyor ve sinirlerini acıtıyor. O yüzden at çekemiyor.
Бакһаң , мәктәптең үз ятағы юк, курска килгәндәрзе шәхси фатирзарға урынлаштыралар икән. (79/b)	Aslında okulun kendi yurdu yok, kursa gelenleri evlere yerleştiriyorlar.
Бакһаң , төзөлөш институтында укыған	Aslında inşaat enstitüsünde okuyan Zeynulla

<p>Зәйнулла әзәбиәт менән дә кызыкхына, кайһы бер урыс языгусыларының әсәрзәрен башкорт теленә тәржемә итә икән. (100/с)</p>	<p>edebiyatla da ilgileniyor, her bir Rus yazarın eserini Başkurtçaya tercüme ediyormuş.</p>
<p>Ат урлағанһың тип, КПЗ-ға алып килеп ябып та куйған. Бакһаң, был мажара икенсе группа инвалиды Таһиров Хажиехмәт тигән кеше аркаһында килеп сыккан икән. (108/б)</p>	<p>At çalmışsın diye, KPZ'ya götürüp kapatmışlar. Aslında bu macera, ikinci derecede sakat Tahirov Hajiehmet denen kişi yüzünden ortaya çıkmış.</p>
<p>Ләкин уға кағылыусы, кызыкхыныу белдереүсе булманы, һаман йәшниктә ята бирзе. Бакһаң, шул тимерлек яһында У-2 тракторына тағыла торған бик киммәтле икенсе бер кәбән койоу корамалы нефть вышкаһы кеүек һерәйеп тора икән. Йүнләп эшләтә алмағандар, уны һатып алған акса елгә оскан, колхозсыларзың кеңәһенә һуккан. (125/б)</p>	<p>Ama onu kullanan, ilgisini çeken birisi olmadı, öylece çayırılıkta kaldı. Aslında, o demirliğin yanında U-2 traktörüne takılan çok kıymetli ikinci bir saman dökme âleti, petrol kulesi gibi kalkmış duruyor. İyi çalıştıramamışlar, onu satın aldıkları para, havaya gitmiş, kolhozcular, para kaybına uğratmıştır.</p>
<p>— Иң зур өлөшөн, — тип төзәтеп куйзы Гүмәров, бакһаң, ул иректә сакта «Башнефестрой» тресына ингән төзөлөш идаралыктарының берендә начальник булған, күпте күргән, күпте белә икән. (146/ж)</p>	<p>- En büyük kısmı, diye düzeltti Gümerov, aslına bakarsan, özgürlük zamanında Başneftestroy tröstünde bulunan inşaat idarelerinin birinde şeflik yapmış, çoğunu görmüş, çoğunu biliyormuş.</p>
<p>Сәйәси тоткондарзан ком тултырылған токтарзы ташыталар икән. Бер яктан күтәрәп бушаталар за, яңынан тултырып, кире алып китәләр һәм тағы бушаталар... тағы тултыралар... Бакһаң, бөтөнләй кәрәге булмаған эште максатһыз</p>	<p>Siyasî tutuklulara kum doldurulan çuvalları taşıyorlarmış. Bir taraftan kaldırıp boşaltıyorlar, yeniden doldurup geri alıp gidiyor ve tekrar boşaltıyorlar... Tekrar boşaltıyorlar... Aslına bakarsan hiç gereği olmayan işi sebepsiz yere yapmak, belirsizlik</p>

башкарыу билдәһезлек тыузыра, рухты төшөрә, ихтыярзы йомшарта, организмдың таз какшауына алып килә. (156/е)	doğuruyor, maneviyatını kırıyor, iradeyi zayıflatıyor, bedeni uyuz hastalığını kapıyor.
---	---

Бактиһән “*baqtihän*”

1. Sonuç bildirme

Дүртенсе булып тағы ла бер милиционер сығыш яһағандан һуң, «старт» яғында бәхәс купты. Бактиһән , хәрби булмаған бер кеше тамашала катнашты-рыузарын талап итә икән, әммә аты ла, кылысы ла юк. (114/d)	Dördüncü olarak tekrar bir polis, çıktıktan sonra, başlangıç yerinde bahse giriştiler. Baktık ki , asker olmayan biri yarışa katılmayı talep ediyor, ama atı da kılıcı da yok.
--	---

Башта... ә һуңынан... “*başta...һуңнан...*”

1. Sıralama

«һаңғырау, телһез» Милошты башта Кощице калаһынан алыс булмаған бер ауылға күсереп торзолар, ә һуңынан Бейек Татрзар тауында хәрәкәт иткән партизандар отрядына озаттылар. (71/a)	Sağır ve dilsiz Miloş'u önce Koşitse vilayetinden çok fazla uzak olmayan bir köye gönderdiler, sonradan Büyük Tatrzar dağında yaşayan partizanlar takımına sevk ettiler.
Улар башта ЗАГС-та никахлаштылар, ә һуңынан , Әклимәнең эш проблемаһын хәл итергә тип, уның укыу йортона киттеләр. (140/d)	Onlar ilk önce ZAGS'ta nikahlandılar, sonradan , Eklime'nin iş problemlerini halletmek için, onun fakültesine gittiler.

Башта... ә унан... “*başta...ä unan...*”

1. Sıralama

—Ашықма, өлгөрөрһөң. Башта сәй эсәйек, ә унан мунса төшөрбөз.” (11/1)	- Acele etme, gidersin. Önce bir çay içelim, sonra hamama gireriz.
— Астыңа һыу ингән, үрәсәгә тиклем еткән, Йосоп башта үрге кисеүзән һыбай сығып караһын, ә унан күз күрер. (23/f)	- Altına su girmiş, ağaçlara kadar ulaşmış, Yusup ilk önce yukarıdaki geçitten üste çıkıp baksın, sonrasına da bakarız.

Башта... шунан... “*başta...şunan...*”

1. Sıralama

Башта залға күз йөрөтөп сықты, шунан теге балаға низер бышылданы. Кем икән ул һары сәсле, ят кызыккай? (7/с)	İlk önce salona göz gezdirdi, sonra yanındaki çocuğa bir şeyler fısıldadı. Kim acaba o sarı saçlı, yabancı kız?
Йосоп менән Мәстүрә Кәримәнәң кәбере алдында тубыкланып ултырзылар за башта аят укынылар, шунан уның яңғыз калған эсәһен үз карамактарына алып хәстәрлек күрергә ант ителәр.. (123/ç)	Yusup’la Mestüre, Kerime’nin kabrinin önünde diz çöküp oturdular ve önce ayet okudular, sonra onun yalnız kalan annesini kendi himayelerine alıp, özen göstereceklerine yemin ettiler.

Башта... шунан һуң... “*başta...şunan huñ...*”

1. Sıralama

Сабир башта ваялка менән триерзы ентекләп карап сықты. Шунан һуң , үз күззәре менән күрер, уларзың төзөк булыуына ышанғас кына, төтәп янған фонарзан барып тәмәкәһен токандырзы ла филтәһен түбә-һерек бороп төшөрзө.	Sabir ilk önce kalbur makinesini inceledi. Daha sonra , gözleriyle onların düzgün olduğunu görüp rahatladıktan sonra tüterek yanan fenerden gidip sigarasını yaktı ve filtresini büküp kopardı.
---	---

(18/ç)	
Башта колхоздың мисәтен һорап алды, шунан һуң Йосоп менән басыуға сыкты. (71/ç)	Önce kolhozun damgasını sordu, daha sonra Yusup'la tarlaya gitti.

Бәлки “*bälki*”

1. İhtimal

Мәстүрәгә теге бәләкәй генә кағыз киçәген тотторзо, унда «Батарейанан яңғыз ғына тороп калдым, бәлки , осраша алмабыз. Мәстүрәне яңғыз итмә, дуç», тип язғайны Йосоп Сәйеткә үз кулдары менән... (16/b)	Mestüreye'nin eline de küçük bir kağıt parçasını tutuşturdu, o kağıtta, - Bataryada yalnız başıma kaldım, belki karşılaşamayabiliriz, Mestüre'yi yalnız bırakma arkadaşım, diye yazmıştı Yusup kendi elleriyle Seyit'e...
—Бының менән һез нимә әйтмәксе бутаһығыз? — Ғафаров төсөн боззо. — Районда, бәлки , буш торған бина табылып, заготзерно ашлыкты урында кабулитер? (68/a-b)	- Siz bununla neyi diyorsunuz? Gadarov'un yüzü asıldı. - Belki bölgede boş duran bir bina bulunur, tahıl hazırlama noktası, ekini orada kabul eder?
— Бәлки , өҫтәмә рәүештә премиялар билдәләү урынлы булып, һөйләшәйек. Кәрәк икән, хәзер үк комиссия төзөйөк, отчет-һайлау йыйылышына тиклем карар проекты әзерләп куйһын. (73/c)	- Belki ilâve şekilde primlerin verilmesi yerinde olur. Konuşalım. Gerekliymiş, şimdi komisyon kuralım, rapor ve seçim toplantısına kadar karar projesi hazırlansın.
Премияль эш һакын йыйып барғайны. Ай-ва-йына карамай, кейеп йөрөгән пинжәгенә аксаларзы өскә бүлеп, йәшереп тегеп куйзы. Кем белә донья хәлен, бәлки , кәрәге тейер. (155/i)	Primden aldığı iş parasını biriktirmişti. Kemküm etmesine bakmadan, giydiği ceketine paraları üçe bölüp, gizli bir şekilde saklayıp dikti. Kim bilir dünya hâli, belki lâzım olur.

2. Beklenti

<p>—Йыйылышта комсомол ойошмаһының язғы сәсеүгә бәйле тураһында мәсьәлә карала, бәлки, орлок тазартыузы тизләтеү хақында бер нисә һүз әйтерһегез, — тине хәтере калған Зөләйха. (17/с)</p>	<p>- Toplantıda komsomol kurumunun bahardaki ekin işleriyle alakalı sorunlar hakkında konuşulacak, belki tohum temizleme işlerini hızlandırmak için birkaç söz söylersiniz, dedi gücenen Züleyha.</p>
<p>—Ат караусы ауырып китте бит, нишләйбез? — тип мөрәжәгәт итте Йосоп бер көндө бесәнселәргә, төшкө ашкайыйылғас. — Бәлки, бөгөн төнгөлөккә ат көтөргә теләүселәр барзыр? (54/а)</p>	<p>Yusup, öğle yemeği yerken, - At bakıcısı hastalandı, ne yapacağız? diye ekincilere danıştı. - Belki bu gece için at bakmak isteyen birileri vardır?</p>
<p>— Шуға күрә килдем дә инде мин һезгә, аһакал. — Йосоп атын әскерт күләгәһенә куйзы ла арбаһынан төштө. — Бәлки, берәй кәңәш бирерһен? (60/с)</p>	<p>- Ben size bu yüzden geldim şimdi aksakal. Yusup atını ot uğununun gölgesine koydu ve arabasından indi. - Belki bir akıl verirsin?</p>
<p>— Башта, бәлки, аһакалды тыңлау дәрәс булыр, — тине Кәримов, Сәлих картка ымлап. (73/ф)</p>	<p>Kerimov, Selih amcayı göstererek: - Önce, belki, aksakallıyı dinlemek doğru olur.</p>
<p>— Бәлки, миңә лә һүз бирерһегез? — Колхозға практикаға кайткан студент Зәйнулла шулай өндәште. (100/а)</p>	<p>Kolhoza staj yapmak için gelen öğrenci Zeynulla: - Belki bana da söz verirsiniz?</p>
<p>— Бәлки, Хәлил Халимович, үзегез барыһығыз? (134/б)</p>	<p>- Belki, Helil Halimoviç, kendiniz gidersiniz?</p>

3. Tahminde Bulunma

<p>— Бәлки, Латиповтың ғәйебе юктыр...</p> <p>— Шунан?</p> <p>— Латиповтың урлашып тотолоуына хәзер Йомабайза бер кем дә шикләнмәй. (34/ǵ-h-1)</p>	<p>- Belki Latipov'un ayıbı yoktur...</p> <p>- Yani?</p> <p>- Latipov'un hırsızlık yapıp tutuklandığına Yumabay'da hiç kimse şüphelenmiyor.</p>
<p>Йөз мәшәкәт менән мәшғүл ауыл халкы бында һирәк буяа, был якка мал сығармай. Бәлки, шуға күрә лә Карағас мөхите ошо көнгә тиклем матур көйөнсә һаклана торғандыр. (45/b)</p>	<p>Yüz tane dertle uğraşan köy halkı, burada pek görülmez; bu tarafa mallarını çıkarmıyorlar. Belki, bunun için, Karaağaç şaheseri o güne kadar bir şekilde korunuyordur.</p>
<p>Бер ыңғайза Сталин үзәңә каршы булған сәйәсмәндәрзә лә рәшәткә артына япкан — бер атыуза ике куян аткан, йәғни. Бәлки, илде зур бәләнән коткарыузың башка юлдары булғандыр? (130/ǵ)</p>	<p>Stalin, hemen kendine karşı olan politikacıları da kamplara kapatmış, bir taşla iki kuş vurmuş, anlayacağın. Belki, ülkeyi büyük belâdan kurtarmanın başka yolları da vardır?</p>
<p>— Әсәйем мәрхүмә менән йәшәгән фатирыбыззы юллап алып булмаҫмы? Бәлки, яны фатир бирерзәр? (176/h)</p>	<p>- Merhume annemin yaşadığı dairemizi almak mümkün olmaz mı? Belki yeni daire verirler?</p>
<p>Йозактың күмелгән урынын сама менән әкскурсоводка күрһәттә, бәлки, кәрәк булып берәй заман — үзәнә күрә комарткы бит... (179/1)</p>	<p>Kilidin gömülü olduğu yeri rehber tahmin ederek gösterdi, belki gerek olur bir vakit, kendine göre miras belki de...</p>

Бер караһаң... икенсе караһан “*bir qarahañ...ikinsı qarahañ*”

1. Karşılaştırma

<p>— Бына табылды бер фәйләсуф! һез</p>	<p>- İşte çıktı bir filozof! Siz benimle oyun</p>
---	---

<p>миңең менән йәшенмәк уйнарға булдығызмы әллә? Сталин, бер караһаң, ғәйепле, икенсе караһаң, — юк. Бер үк вақытта иблис тә, фәрештә лә! (159/к)</p>	<p>oynuyorsunuz galiba? Stalin bir taraftan bakarsan suçlanmış, diğer taraftan bakarsan hayır. Aynı zamanda hem şeytan hem melek!</p>
--	---

Бер яктан... икенсе яктан... “*bir yaqtan...ikınsı yaqtan...*”

1. Beraberlik

<p>Бер яктан, һыйырзарзы өйрәтеп алыуы кыйын булһа, икенсе яктан, эшкә аңлы рәүештә аяк салыусылар за булды. (20/б)</p>	<p>Bir taraftan sığırları alıştırmanın zorluğu yanında şuurlu bir şekilde işi engelleyenler de oldu.</p>
<p>Күрше колхоздан ярзамға килгән һабансылар ергә түшәлгән зур брезент өстөнә бер яктан, ә ауылдыкылар икенсе яктан тезелеп ултырған. (22/ҫ)</p>	<p>Karşı kolhozdan yardıma gelen sabancılar yere döşenmiş büyük branda bezi üstüne bir taraftan, köydekiler de diğer taraftan dizilip oturmuş.</p>
<p>Азак котһоз, һалкын камерала Кәримов һөйләгәндәргә ышанырға ла, ышанмаһска ла белмәй бик озак уйланып ятты Йосоп. Бер яктан, Кәримовтың логикаһына каршы куйырлык дәлил таба алмай, икенсе яктан, бер һиндәй ғәйебе булмаған йәки бәләкәй генә хата ебәргән кешене хөкөм итеп, арзан кул көсө итеп файзаланыуға ышанырға күңеле каршылаша. (130/г)</p>	<p>Son şans, Yusup, soğuk hücrede Kerimov’un, söylediklerine inansın mı inanmasın mı bilmeden, çok uzun süre düşündü. Bir taraftan, Kerimov’un fikrini çürütecek delil bulamıyor, bir taraftan da hiç ayıbı olmayan veya küçük hatası olan insanı cezalandırıp, değersiz kol gücü olarak faydalanılmasına inanmak için gönlü razı gelmiyor.</p>

Бер яктан караһаң... икенсе яктан... “*bir yaqtan qarahañ ...ikınsı yaqtan...*”

1. Beraberlik

<p>Бер яктан караһаң, бәлиг тә булмаған</p>	<p>Bir taraftan bakarsan, daha yetişkin</p>
--	--

<p>кызга Йосоптоң өйлөнөүе мөмкин түгел. Икенсе яктан, ул Мәстүрә артынан калмай, гел орашыузы ғына шәйләп йөрөй һымак. (44/с)</p>	<p>olmayan bir kızla Yusup'un evlenmesi mümkün değil. Diğer taraftan bakarsan, o da Mestüre'yi tamamen bırakmış değil, hâlâ karşılaşmak için can atıyor gibi.</p>
---	--

Бына бында “*bina bında*”

1. Sonuç bildirme

<p>Бындай кеше һиңә нимә тотоп кизәнә, һин дә уға шуны тотоп кизән — иң үтемле сара шул. Ә теге кизәнә торған әйбер нимә һуң? УПК-ның дәрһәтле 58-се статьяһы.</p> <p>Капитан «Деяо»ны тағы ла бер кат асып карап сыкты.</p> <p>—Бына бында, колхоз идараһы биргән справкаһа: «Язғы сәсеү осоронда кояхозца икмәк бешерәүзе ойоштороу мөмкинлегә булманы, сөнки азык-түлек фонды тик йылы аш бешереп ашатырлык кына калды», — тиелә. (33/d-e-f)</p>	<p>Bunun gibi insanlar sana nedensiz yere yumruk gösterir, sen de ona yumruk gösterirsin, en basit çare bu. Peki diğer el kaldırdığın şeyler ne? UPK'nın dehşetli 58. Maddesi.</p> <p>Kaptan ifadeleri tekrar bir kez daha açıp baktı.</p> <p>- Buna göre, kolkoz idaresinin verdiği bilgide: Baharki ekin zamanında kolhozda ekmek pişirmeyi düzenleme imkânı olmadı, çünkü yiyecek içecek fonu sadece sıcak yemek pişirip, yiyecek kadar kaldı, deniliyor.</p>
--	---

Бына әле лә “*bina äli lä*”

1. Sonuç bildirme

<p>Ун өс — ун биш йәшкә өлкәнәрәк булыуына карамастан, үзен Мәстүрәгә тиң итеп хис итә. Бына әле лә, уны тәзрә, аша күреп, аңы бөтөнләй таралды, хатта Йосоптоң иртәнсәк унан рөхсәт</p>	<p>On üç on dört yaş büyük olmasına rağmen kendisini Mestüre'ye denk görüyordu. Bu yüzden de onu pencereden görünce aklını tamamen kaybetti, hatta Yusup'un sabah ondan izin alıp değirmene gittiğini de unuttu.</p>
---	---

алып тирмэнгә киткәнен дә онотто. (19/с)	
Ундайзарзан, иртәме, һуңмы, сәбәп табып, номенклатура котолоу яғын карай. Бына әле лә Әхмәтйәнов Йосопто ялған мәғлүмәт биргәне өсөн яуапка тарттырырға булған һәм үзен социалистик законлылыктың гаранты итеп күрһәтеүзе максат итеп куйған. (93/f)	Onun gibilerden erken ya da geç, bir sebep bulup, suçlamaktan kurtulmanın çaresine bakıyor. İşte bu yüzden Ehmetyenov, Yusup’u yanlış bilgi verdiği için suçlamak istemiş ve kendisini sosyalist kanunun garantörü olarak göstermeyi maksat edinmiş.

Бына ни өсөн “*bina ni üsün*”

1. Sonuç bildirme

Бына ни өсөн Сабир кышын клубка утын алдырмай, ә йәйен бөтөнләй яптырып куя. (47/b)	İşte bu yüzden Sabir, kışın kulübe odun aldırıyor ve yazın tamamen kapatıyor.
Көслө характерға эйә булған тура һүзле кешеләр түгел, тик үзенән зур түрөгә нык бирелгән, тыңлаусандар ғына үрләй. Бер урында эше ырамаһа, ундайзар икенсе урынға күсерелә. Бына ни өсөн власть башына «юғарынан» куйылған етәкселәр «түбәндәгеләр» менән исәпләшмәй, уларзың аңын социализм тураһындағы теоретик уйзырма менән томаларға маташа. (76/h-1)	Güçlü karaktere sahip olan doğru sözlü kişiler değil, ancak kendisinden üstün başkana sıkıca bağlanan, onun sözünden çıkmayanlar geçiriliyor. İşte bunun için makama “yukarıdan” atanan yöneticiler, aşağıdaki yöneticilerle hesaplaşmıyor, onların fikrini sosyalizm konusundaki teorik uydurmalarla bulandırmaya uğraşiyor.
Тәжрибәле крәстиән буларак, Воскресенск кулагы Кобзаренко кабаланмаған, апрель азактарында булған һыуыктан һуң паш сәскән. Бына ни өсөн	Tecrübeli köylü olarak, Voskresensk ağası Kobzarenko acele etmemiş, Nisan sonlarında olan soğuktan sonra ekmiş. İşte bu yüzden Yusup, Nisan’ın ilk iki haftasında havanın

<p>Йосоп, апрелдең тәүге ике декадаһында көндәр йылы тороуға карамастан, сәсеу майзаны кырына килгән сәскестәргә эш башларға рәхсәт итмәне. (91/b)</p>	<p>sıcak olmasına rağmen ekin yerine gelen görevliye işe başlamaları için izin vermedi.</p>
<p>...ебәрә торған булған, сөнки ул сакта һәр кем үз иҫәбенә коралланған, батша армияһына барып кушылғансы үз иҫәбенә тукланған. Ә уғаса айлап вақыт үтеп киткеләгән. Бына ни өсөн башкорт ғәскәренә озақ һаклана торған ашамлык кәрәк булған. (119/a)</p>	<p>...göndermiş çünkü, o zaman herkes kendisi yiyeceğini temin edermiş, padişah ordusuna gidip katılana kadar kendi getirdikleriyle karınlarını doyururlarmış. Eee, o zamana kadar aylar geçip gitmiş. Bu yüzden, Başkurt askerine uzun süre dayanabilen yemekler lâzım olmuş.</p>
<p>— Бына ни өсөн башкорт ғәскәре Рәсәй батшаһына бик арзанға төшкән икән, — тине һүзгә қолак һалып ултырған бер бабай. Үзе, кулына алған талкан киҫәген сәйнәй алмағас, кеҫәһенә һалып алды. — Теш юк, теш-ш-ш... (119/e)</p>	<p>- Bu yüzden Başkurt askeri, Rusya padişahının gözünde, çok değersiz bir hâle gelmiş, dedi, konuşmaya kulak verip oturan bir amca. Kendisi, eline aldığı buğday unu parçasını çiğneyemeden kesesine koydu. - Diş yok diş...</p>
<p>Яңылары асыла бармаһа, иктисадтың үҫешенә куркыныс тыуасак. Бына ни өсөн киләсәктә яңынан өс йөзгә яқын шахта төзөү күз уңында тотола. (144/g)</p>	<p>Yenileri açılmazsa, ekonominin gelişmesi tehlikeye atılacak. Bunun için gelecekte tekrar üç yüze yakın vagon yapma fikri düşünülüyor.</p>
<p>—Кылған, — тип яуап бирзе уңайһызланыуымды күрмәмешкә һалышкан Байназаров. — Үтә туклыклы мал азығы. Кар астында калып кышлаһа ла, сифатын юғалтмай. Бына ни өсөн йылкы малы борон тибенлектә кышлаған. (151/e)</p>	<p>- Sorguç otu, diye cevap verdi huzursuzluğumu görmemiş gibi yapan Baynazarov. Çok iyi karın doyuran hayvan yemeği. - Karın altında kalsa da özünü yitirmiyor. İşte bu yüzden yılki sürüsü eskiden otlakta kışı geçiriyormuş.</p>

Булһа кәрәк “*bulha kerek*”

1. Tahminde bulunma

<p>Хәзисә әбей, кызын күрөп булһа кәрәк, ут кабыззы, ә Мәстүрә өйгә ингәндә самауырға куз халып маташа ине. (9/a)</p>	<p>Hezise teyze kızının geldiğini görmüş olacak ki, ateşi kuvvetlendirdi, Mestüre eve girdiğinde semavere kor atmaya çalışıyordu.</p>
<p>Икенсе снаряд тәүгәненә гусеницаһына эләкте булһа кәрәк, танк бер урында әйләнәп (14/ғ) торзо ла, һунарсыға ташланьрға йыйынған яраланған йырткыс кеүек, калын бронялы яғын орудиеға табан борзо. (15/a)</p>	<p>İkinci mermi ilkinin paletine girmiş olacak ki tank olduğu yerde dönüp durdu ve avcıya bırakılmış yaralı hayvan gibi büyük zırhlı tarafını topa doğru döndü.</p>
<p>Сәйет тә уның хәлен төшөндә булһа кәрәк, кешеләр киткән якка күрһәтеп, кул һелтәй.. (15/c)</p>	<p>Seyit de onun hâlini anlamış olacak ki insanların gittiği tarafı gösterip elini sallıyor.</p>
<p>Ямғыр акрынайғас, лыс билсән мамығы булып һалам араһынан башта Әхтәм килеп сыкты, аяғы ойған булһа кәрәк, йығылып китә яззы. (28/d)</p>	<p>Yağmur yavaşlar gibi olunca, tamamen ıslanmış vaziyette, marul pamuğu gibi olan samanın arasından önce Ehtem çıktı, ayağı uyuşmuş olacak ki, düşeyazdı.</p>
<p>Ул Хәйбулланың һүзеи окшатмаған булһа кәрәк, икенсе төрлө хәбәр һалдырзы: (60/ç)</p>	<p>O, Heybulla'nın hüzei beğenmemiş olsa gerek, başka bir haber verdi:</p>
<p>Кашкар ауылынан булһа кәрәк, сөнки район үзәгенә кашкарзар йышырак йөрөй.. (68/f)</p>	<p>Kaşkar köyünden olsa gerek, çünkü bölge merkezine daha çok Kaşkarlılar gider.</p>
<p>— һуңғы вакытта мал кышлатыу менән мәшғүл булып, һалкын алдырзың булһа кәрәк, йүтәлләй башланың, бер аз ял итеп, бағынып ал, — тине Сәлих карт</p>	<p>Selih amca Yusup'un iyice yorulduğunu görüp: - Son zamanlarda hayvanları kışlağa hazırlarken üşütmüş olsan gerek, öksürmeye</p>

Йосопка, уның нык йонсоғанын күреп. (77/с)	başladın, biraz dinlenip kendine gel.
һалкын алдырған буһһа кәрәк , Кәримә йүткерә-йүткерә кайтып китте, ә Мәстүрә тура Йосоп янына ашықты. (82/с)	Soğuk almış olacak ki , Kerime öksüre öksüre dönüp gitti, Mestüre ise doğruca Yusup'un yanına gitmek için acele etti.
— Ғәфү итегез, зинһар, мин нимәлер аңлатып еткермәнем буһһа кәрәк , һорағыз. һорау ғәйеп түгел, белмәү — ғәйеп, — тине. (84/с)	- Affedersiniz, ben burada bir şeyleri anlamadım galiba , bana sorun. Sormak ayıp değil bilmemek ayıptır.
Өйткәндәй, күз тейеүзән курсалағандар, буһһа кәрәк , уны арбаға яткырып, өстөнә одеял ябып, халыкка күрһәтмәй, ә казак бәһлеүәннен көрәшселәрзең котон алып өсөн арбаға сыһыйр менән бығаулап, үкертеп алып киләләр. (118/с)	Nazar değmesinden korumak için olsa gerek ki , onu arabaya yatırıp, üstüne battaniyeler örtüp, halka göstermiyor ve Kazak pehlivanını güreşçileri korkutmasın diye arabaya zincirle bağlayıp, bağirtarak alıp getiriyorlar.
Бер аз яткас, бисараға сак кына хәл керзе буһһа кәрәк , калкынып ишек кырына һөйәнәп ултырзы. (136/с)	Biraz yatınca, biçareye biraz can gelmiş olacak ki doğrulup kapının kenarına dayanıp oturdu.
Агроном Зинаңда Копылова Зәйнулланың бушағанын көтөп ултыра. Ишек асылып ябылған арала күреп калды буһһа кәрәк — рәйес уны үзе сакыртып алды. (148/1)	Ziraatçi Zinanda Kopylova, Zeynulla'nın yanının boşalmasını bekliyor. Kapı açılıp kapandığı sırada, başkan onu görmüş olacak ki , yanına çağırdı.
— Михаилдың колхозға кире кайтырға уйы бар ине шикелле, Зинаида нығытып алып килгән буһһа кәрәк , тынларға ла теләмәне. (149/ж)	- Mihlail'in kolhoza geri gelme düşüncesi var gibi, Zinanda onu sıkıştırıp getirmiş galiba , dinlemek de istemedi.

<p>Мәстүрә ирен нимә борсоғанын һизеп калды булһа кәрәк, үзенең бында Мәскәүзән, ВДНХ-нан, кайтышлай һуғылыуы, Кремлдә партия һәм дәүләт етәкселәре менән осрашыуы тураһында һөйләне. (155/1)</p>	<p>Mestüre, kocasının neye canının sıkıldığını anlamış olacak ki, kendisinin buraya Moskova’dan, VDNH’den yola koyulduğunu, Kremlin’de parti ve devlet yöneticileri ile karşılaştığını şeylerden bahsetti.</p>
<p>Ошо урында табип тегенде ысқыңдыра башлауын һиззе булһа кәрәк, һөжүмгә күсте. (158/с)</p>	<p>O sırada doktorun dizgini elden kaçırmaya başladığını hissetmiş olacak ki hücumla geçti.</p>

Да “da”

1. Аçıklama

<p>Яңғыз тороп калһам да, бирешмәнем. (39/b)</p>	<p>Yalnız kalsam da garip kalmadım.</p>
---	--

Да... да... “da...da...”

1. İlave

<p>Үз аллы фекер йөрөтөү һәләтенә эйә булып, донъяны дөрөс аңлай белгән кеше башкорт тарихында юйылған биттәрзең шул тиклем күп булыуын да, әлегә үзенең байтак нәмәне белмәүен дә якшы аңлай. (85/с)</p>	<p>Kendisine has fikir yürütme kabiliyetine sahip olup, dünyayı doğru bir şekilde anlayıp bilen biri Başkurt tarihinde kaybolmuş sayfaların bu kadar çok olmasını da, şimdiye kadar çoğu şeyleri bilmediğini de iyi anlıyor.</p>
<p>Көндәлектә күренеүенсә, хәрәкәт етәкселәре Рәсәйзә килеп тыуған сәйәси хәлгә дөрөс баһа бирә, большевиктарзың власка килерен дә, XVIII быуат азактарында һәм XIX быуат баштарында</p>	<p>Günlükte görülene göre, harekât yöneticileri Rusya’da meydana gelen siyasî durumu doğru değerlendirin, Bolşeviklerin iktidara gelmeleri de, 18. Yüzyıl sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında çok büyük bir hız olan</p>

<p>үтә зур колас алған революцион хәрәкәттән кото оскан Антанта илдәренәң, шулай ук уға каршы һуғышкан капиталистик илдәрҙең Рәсәйгә интервенция башлап ебәрәүен дә, һөҙөмтәлә граждандар һуғышы токанып, Башкортостанды һуғыш майзанына әйләндерәүзәрән дә алдан күргән. (88/f)</p>	<p>devrim hareketinden korkan Antanta şehirlerinin ve ona karşı savaşan kapitalist ülkelerin Resey'e müdahale etmeye başlamasını da, sonuçta grajdanlar savaşını tetikleyip, Başkurdistan'ı savaş alanına çektiklerini de önceden görmüş.</p>
--	---

Дөрөсөрәге “*dürüşürägi*”

1. Açıklama

<p>Бөгөнгә көндә был циркуляр юк. Дөрөсөрәге, уны юк иткәндәр, тик уның менән таныш булған чекистарҙың исемлеге генә һаҡланған. (35/a)</p>	<p>- Bugün bu görev yok. Daha doğrusu, onu yok etmişler, sadece onu bilen güvenlik görevlilerinin isimliği korunmuş.</p>
<p>Шул ук вақытта артык насар булыуын да теләмәй, сөнки партбилет менән иҫәпләшергә тура килә. Дөрөсөрәге, колхоздың алға сығыуы ла, артта калыуы ла кәрәкмәй уға. (47/a)</p>	<p>Şu vakitte çok kötü olmasını da istemiyor, çünkü parti üyelik kartının iptali söz konusu. Daha doğrusu, kolhozun öne çıkmasını da, arkada kalmasını da istemiyor o.</p>
<p>— Ә иртәгә, —Сәлих карт һук бармағы менән Усмандын күкрәгенә төртөп куйзы,— үз балаларығыз менән ике телдә һөйләшәсәкһегез. Дөрөсөрәге, һез башкортса һораһағыз, улар урыҫса яуап бирәсәк... (87/d)</p>	<p>Selih amca işaret parmağıyla Usman'ın göğsünü dürtüp: - Peki yarın, kendi çocuklarınızla iki dilde konuşacaksınız. Daha doğrusu siz Başkurtça soracaksınız, onlar Rusça cevap verecek...</p>
<p>— Ана шул кырзан алып килә торған кешеләре Зәйнулла булһын. Дөрөсөрәге, райком кулы менән үзебезҙең егетте</p>	<p>- İşte şu kırdan gelen kişileri Zeynulla bulsun. Doğrusunu söylemek gerekirse bölge komitesi yardımıyla bizim delikanlıyı kolhoz</p>

колхоз рәйесе итергә кәрәк. Йәнәһе, «Һакмар» колхозы колхозсылары райком тәкдим иткән кандидатураға каршы түгел. (132/h)	reisi yapmak lâzım. Yani, Hakmar kolhozu kolhozcuları, bölge komitesinin takdim ettiği adaya karşı değil.
Зәйнулла кистәрен колхоз идараһында бик озак ултыра, языу-һызыу менән булаша. Дөрөсөрәге , ауылдың генераль, ә хужалықтың биш йыллык перспективалы планын төзөү менән шөгөлләнә. (143/e)	. Zeynulla, akşamları kolhoz idaresinde çok uzun kalıyor, yazıp çizme ile oyalanıyor. Daha doğrusu , köyün genel ve idarenin beş yıllık ileriye dönük plânını yapmayla meşgul

Ә “ä” (Acaba anlamı veren)

1. Merak

— Ә ул боронғо кешеләр ниндәй эззәр калдырған һуң? — тип йүнәләш бирзе кызыккайға Шәрипов. (100/ğ)	Şeripov, kızın fikirlerini başka tarafa çekti. - Acaba eski insanlar nasıl izler bırakmışlardır?
--	---

Ә “ü” (Aksine anlamı veren)

1. Açıklama

— Социализм нигеззәрен эстән какшатыу, емереү өсөн түгел, ә уны курсалап әйттем... (158/i)	- Sosyalizmin temellerini içten kuşatma yıkma, bozmak için değil, aksine onu korumak için söyledim...
--	--

Ә “a” (ama anlamı veren)

1. Açıklama

Йосоп кайтып төшкән! Ә Мәстүрә уны	Yusup dönüp gelmiş! Ama Mestüre onu
------------------------------------	--

көтмәне, биргән вәғзәһен үтәмәне. (7/b)	beklemedi, verdiği sözü tutamadı.
Ошоға тиклем бөтә халык көнөнә бер килограмм нормаға ғына карап торзо. Ә һуңғы вақытта нормалап ашылык биреү зә туктаны. (8/c)	O zamana kadar bütün halk günlük bir kilogram normla idare etti. Ama son zamanlarda normalik aş vermesi de durdu.
Яңы уңышка тиклем шул ғәзиз һәүкәш һөтөнә генә йәшәргә тура килә. Ә аслы-туклы кышлап сыккан һыйырзы һабанға екһән, күпме генә һөт һауып алаһың? (8/c)	Yeni bir işe kadar o kıymetli inek sütüyle kanaat etmek gerekiyor. Ama aç tok kışı geçiren hayvanları da sabanda çalıştırırsan çok süt sağarmısın acaba?
Хәзисә әбей башы ястыкка тейеү менән йоклап та китте. Ә Мәстүрә керпек тә какмай төн узғарзы. (10/h)	Hezise teyze başını yastığa koyar koymaz uyuyuverdi. Ama Mestüre gözünü bile kırpmadan geçirdi geceyi.
— Ә бөгөнгө кеүек бер аз кар яуып, көн ялт иттеме, — Сәлих карт эйәк қағып кояшка күрһәтте, — озакламай юл өзөлөрөн көт тә тор. (11/l)	- Ama bugünkü gibi biraz kar yağıp güneş çıktı mı, Selih amca çenesine vurup güneşi gösterdi, - Çok geçmeden yolun kapanmasını bekle.
—Мин тол катын, балам бар, ә һин егет кеше. (13/k)	- Ben dul bir kadını, çocuğum var, ama sen genç bir delikanlı.
— Өйлән, ауылда кыззар бөтмәгән. Ә мине онот. (14/d)	- Evlen, köyde kızlar bitmemiş. Ama beni unut.
Дусы янына барып сығырға Йосоптоң бигүк мөмкинлеге булманы, ә Сәйет артдивизион штабына килгән һайын уның хәлен белмәйенсә китмәй ине. (14/f)	Dostunun yanına gittiğinde Yusup pek müsait olamadı, ama Seyit tabur cephesine her geldiğinde onun hakkında bilgi almadan gitmiyordu.
Халык мейестә ут янып бөтөү менән үк йокларға ята. Ә бөгөн, ғәзәттәге күренеште бозоп, ал якта кемдеңдер	Millet, fırındaki odun yanıp biter bitmez hemen uyuyor. Ama bugün tam tersine ön

тэзрәһендә ут базлай. (19/b)	tarafta birisinin penceresinde ateş yanıyor.
Сәғиттең катыны Хәтирә кулындағы сыбырткыһы менән һыйырының һырт буйына эләктереп карай, ә теге ыжлап та бирмәй. Күзен акайтып мышнай ғына. (20/с)	Segit'in karısı Hetire elindeki çubuğuyla sığırın sırt tarafına vurup bakıyor, ama hiç de oralı olmuyor. Gözünü öfkeyle açıp derin derin nefes alıyor.
Ғәйнулла карт доға кылып хуш итте. Төшөп кейенгәс, фатиха бирергә кабат урындыкка килеп ултырзы. Ә Йосоп туктап торманы, кейе- (22/h) неп, рәхмәт белдерзе лә тышка сыкты. (23/a)	Geynulla amca dua iyilikler diledi. Giyinince fatiha okumak için tekrar yerine gelip oturdu. Ama Yusup beklemedi, giyinip teşekkür edip dışarı çıktı.
Үзе түгел, ә ире саузагәр токомо булыуы ихтималдыр, сөнки ул сакта алыстан тик бай балалары ғына кәләш ала алған. (25/с)	Kendisi değil ama kocasının tüccar sülaleden olması muhtemeldir, çünkü o zamanlarda uzak yerlerden ancak zengin çocukları gelin alabiliyorlarmış.
һандуғас, күрәһең, һакмар йылғаһы аша якындағы таллыктан осоп килгән. Ә тышта уйнаған кызыкайзар уны бар тип тә белмәй, үзенсә һайраша. (26/с)	Sandugaç, galiba, Hakmar nehrini aşarak yakındaki budaklıktan uçup gelmiş. Ama dışarıdaki oynayan kızlar onun varlığından habersiz, kendilerince ötüşüyorlar.
Усмандың да, Әхтәмдең дә һабанда ат кыуыусы булып эшлэгәне бар, ә һабансы булып өлкәндәр эшен әлегә башкарғаны юк. (27/f)	Usman da Ehtem de daha önce sabanda atla çalışmıştı, ama sabancı olarak, büyüklerin işini daha önce yapmamışlardı.
Кемде булһа ла уның урынына вакытлыса эшләтеп торор ине. Ә Сәғит хәстәрлек итеү тигән нәмәне белмәй зә, белергә лә теләмәй. (30/i)	Kim olursa olsun onun yerine, vaktinde çalıştırırdı. Ama Segit özenli olma denen şeyi bilmiyor ve bilmeyi de istemiyor.
—Кайза булһын, үземдең келәтемдә, ә	- Nerede olacak, kendi kilerimde, ama ne

<p>күпме икәннен анык кыш әйтә алмайым. Сама менән ун бот тирәһе булырға тейеш. (33/i)</p>	<p>kadar olduğunu tam söyleyemiyorum. Tahminen on bot* kadar olması lâzım.</p>
<p>Кәримовтың алдына үтә катмарлы дилемма килеп басты: йә ул ғәйебе булмаған Йосоп Латиповты аklar өсөн кире каға алмаслык дәлилдәр килтереп, дәрәсләк яклы булырға, йә куркышынан, карьераһына зыян килтермәү максатында, уны төрмәгә ултыртырға тейеш. Ә Кәримов, етмәһә, Мусинды ла курсалай, уны дәрәс юлға бақтырырға тырыша. (34/ç)</p>	<p>Kerimov'un önüne doğru iki büküm gelip durdu: ya suçlu olmayan Yusup Latipov'u aklamak için geri çevirilemeyecek deliller getirip doğruluk tarafında olacak, ya da korkusundan kariyerine zarar vermemesi için onu hapishaneye gönderecekti. Ama Kerimov, yetmezmiş gibi, Musin'i de koruyor, onu doğru yola getirmek için çabalıyor.</p>
<p>Протоколға кул куйғас, капитан Йосопто ат егергә сығарып ебәрзе, ә Мусинды, низер әйтергә теләгәннен күреп, алып калды. (34/f)</p>	<p>Protokole göre kaptan Yusup'u at koşmaya gönderdi, ama Musin'in bir şeyler söylemek istediğini gördü, bırakmadı.</p>
<p>...Уға тик ғәйепләнеүсенәң култамғаһын алыу алымдарын якшы белеү етә. Ә ул алымдар физик яза кулланыузан ғибәрәт. (35/c)</p>	<p>Ancak suçlanan kişinin imzasını alma usulünü iyi bilmek yetiyor. Ama o usuller, fizikî ceza kullanımlarından ibaret.</p>
<p>Күззәр караңғыға өйрәнһә лә, юл тик асык урындарза ғына шәйләнә. Ә бына урман эсенә килеп индеңме, күзгә төртһәң дә күренмәй. (36/1)</p>	<p>Gözler karanlığa alışsa da yol sadece açık yerlerde beliriyor. Ama ormanın içine girdiğinde, gözünü dört açsan da bir şey görünmüyor.</p>
<p>Капитан енәйәт эшен туктатыу тураһында Мусиндан карар сығартты ла «Дело»һын кулына тоттороп кайтарып ебәрзе, ә үзе, райком бюроһы ағзаһы буларак, беренсе секретарь менән</p>	<p>Kaptan hırsızlıkla ilgili işin sona erdiği hakkında Musin'den karar çıkarttı ve ifadesini eline tutturup geri gönderdi, ama kendisi, bölge komite bürosu azası olarak, birinci sekreterle telefonla müşavere etti ve</p>

<p>телефон аша кәңәшләште һәм язғы сәсеүзә эш торошо менән танышырға калды. (40/1)</p>	<p>baharki tohum ekme işi hakkında bilgi aldı.</p>
<p>Юғиһә, имеш, кулы астында эшлэгән кеше, асраған бызау арт яғыңа эләктерә тигәндәй, мул йәшәһә, шаша һәм тыңламай башлай. Ә донъяһы етеш-мәһә, Сабирға көнө төшә, буйһонорға мәжбүр була. (47/b)</p>	<p>Yoksa, galiba elinin altında çalışan biri, beslediği buzağıyı ardına takar der gibi, bol yaşarsa şaşırıyor ve dinlememeye başlıyor. Ama beceremezse, Sabir'e işi düşüyor, boyun eğmeye mecbur kalıyor.</p>
<p>Кыскаһы, эш тә, күнел асыу за һәүетемсә китеп бара. Ә вакыт тәгәрмәсе тик тормай, әйләнә бирә. Әле генә сәсеү мәле ине, озакламай бесән өстө лә етеп килә... (47/c)</p>	<p>Kısacası, iş de gönül eğlendirme de seviyeli olarak ilerliyor. Ama zaman çarkı hiç durmadan, dönüyor. Artık tohum ekme zamanıydı, çok geçmeden yetişme vakti de gelir...</p>
<p>Үлән араһындағы еләктәр өскә сығып күренә башлай. Ә еләк һабактары һәм япрактары баҫқан үләнһез урындарзың еләктәре ушлап алырлык булып ерзә ятып кала. Уларзы һабаклап йыйып алыуы бик анһат. (50/b)</p>	<p>Otların arasındaki çilekler, yukarıya çıkıp görünmeye başlıyor. Ama çilek sapları ve yapraklarının doldurduğu otsuz yerlerin çilekleri avuca gelecek kadar olmuş, yerlerde uzanıyor. Onları toplayıp almak çok kolay.</p>
<p>Тиз-тиз генә муфтларға автол коялар за кузғалып та китәләр. Ә бушаған гайкалары булһа, станға кайтып, ат туғарғас кына нығыталар. (50/с)</p>	<p>Hemen benzin koyuyor ve hareket ediyorlar. Ama boşalan somunları olursa, harman yerine dönüp atı çözüyor, tekrar daha sıkı bağlıyorlar.</p>
<p>— Дезертир булырға Сәғит һуғыштан касып кайтманы! — Хәтирә ирен яклай һалды. — Фронтовик ул. Яраланып кайтты. Ә һин Ватан өсөн кан койған кешегә яла яғаһың, уйнап һөйләһәң дә,</p>	<p>Hetire kocasını savundu. - Segit'e kaçak demek için, savaştan kaçıp gelmedi. Emektar o. Yaralanıp döndü. Ama sen Vatan savaşı için kan döken insan hakkında yalan söylüyorsun, boş laf edeceğine düşünüp</p>

уйлап һөйлә. (55/ǵ)	söyle.
— Мин уны, фронттан қасқан дезертир, тип әйткәнем юк, әйтмәйем дә, ә бына, аслыкка түзмәй, колхоздан қасуы хак. (55/h)	- Benim ona cepheden kaçan askerdir, dediğim yok, söylemedim de, ama işte açlığa sabredilmiyor, kolhozdan kaçması haktır.
Маһира култык таяктарына таянып ауылдан сығып киткән Сәғиттең урманда йүкә һызырып йөрөгәнән, ә таяктарының ағас ботағында эленеп тороуын күргән. (56/c)	Mahira, koltuk değneklerine dayanarak köyden çıkıp giden Seyit'in, ormanda ihlamur ağacının kabuklarını soyduğunu, ama koltuk değneklerinin ağaç budağına dayalı olduğunu görmüş.
Юғарынан бирелгән эш күләмен иһә Йосоп яттан белә, ә бына уны тормошка ашы-рырлык кул һәм тартыу көсә егерлекме, түгелме — иң мөһиме шул. (56/f)	Yukarıdan verilen işin büyüklüğüne ise uzaktan hâkim Yusup, ama bu işin onu hayata hazırlaması için kol ve emek gücü yeterli mi değil mi, en önemlisi bu
— Игенде үстәреуен үстәрзек, ә бына нисек йыйып алырға тап баш ватам. (57/c)	- Ekini olgunlaştırmasına olgunlaştırdık, ama bunu nasıl toplayacağız diye kafa yoruyorum.
— Башкалар ашлык һуғыу эштәрен урыу, кәлтә бәйләү менән бер рәттән алып барзы. Ә Кобзаренко юн бозолорон исәпкә алған, бөтә көстә тик урып, кәлтәләрзе әскертләп калдырып өсөн генә тупланы. (57/h)	- Başkaları harman dövmek işlerini yapıp, balya hâline getirilmesini birlikte yaptılar. Ama Kobzarenko havanın bozulmasını hesaba katıp, bütün gücünü sadece biçmek ve balyaları toplamak için harcadı.
— Бер атыуза — ике куян. Юғиһә, бер юлы урып-һуккан комбайндан ырзынға билсән башы кеүек йәп-йәшел кыйғыпыр катыш еүеш ашлык килеп тула, кыза һәм яна башлай. Ә янған игенде заготзерно	- Bir taşla iki kuş. Yoksa bir seferde vurup biçen biçerdöverden harman yerine marul başı gibi yemyeşil yabancı otları karışmış bir hâlde ham aşlık gelip dolar, kızarmaya ve yanmaya başlar. Ama yanan ekini, tahıl

<p>кабул итмэй, кире кайтарып ебэрэ. Ә көлтә бер көн эсендә лә кибеп өлгөрә, Нуғыш кына тор. Бындай ашлык кызмай за, янмай за. (58/f)</p>	<p>hazırlama noktası kabul etmiyor, geri gönderiyor. Sonra balya da bir gün içinde kuruyup gidiyor, sadece biç. Bu şekilde aşlık kızarmıyor da yanmıyor da.</p>
<p>— Минен дә күргәнем юк. Ә бына комбайн урып-һуккан ашлыктың ырзын табағында янып буткаға өйләнгәнәнә мин генә түгел, үзең дә шаһитың. (60/j)</p>	<p>- Ben de görmedim. Ama biçerdöverin biçtiği ürünün harman yerinde yanıp lapaya döndüğüne sadece ben değil sen de şahitsin.</p>
<p>— Ирме тип йөрөһәм, быныһы ла Сабир кеүек бисә булып сыкты. Ашлык кар астында калып юкка сыкһын, ә һинен менән мин астан үлһәк тә ярай. (62/l)</p>	<p>- Adam sandığım bu da Sabir gibi kadıymış. Ekinler kar altında kalıp helak olsun, ama senle ben açlıktan ölsek de olur.</p>
<p>Йосоп Маһира менән Асияның тәкдименә каршы сыккандан түгел, ә кулы астында эшләгән кешеләрҙең фекерен яҡшыраҡ һәм тәрәнерәк аңлар өсөн һүҙе артабан куйыртмак булды: (63/с)</p>	<p>Yusup, Mahira'yla Asiye'nin fikrine karşı çıktığından değil, ama elinin altına çalışan kişilerin fikirlerini daha iyi ve derinden anlamak için sözü uzatmak istedi.</p>
<p>Өйзән озакламай яуап килде, ә партизандар отрядынан хәбәр булманы. (65/f)</p>	<p>Evden çok geçmeden cevap geldi ama partizanlar takımından bir haber gelmedi.</p>
<p>— Паспорт өстәлендә лә шулай тип аңлаттылар. Справка алып өсөн колхоздан сығырға, ә уның өсөн дөйөм йыйылыштың карарын алырға кәрәк, — Мәстүрә кулындағы кағыздарын йыртып ырғытты. (69/a)</p>	<p>- Pasaport bölümünde de bu şekilde söylediler. Belge almak için kolхозdan çıkmak lâzım, ama onun için genel toplantının kararını almak lâzım. Mestüre elindeki kağıtları yırtıp fırlattı.</p>
<p>— Эйе, миңә иманым юлдаш булды, ә һине искә алыу көс бирзе,— тип һүзен</p>	<p>- Evet, bana imanım yoldaş oldu, ama seni hatırlamam da bana güç verdi, diye köye</p>

<p>тамамланы Йосоп ауылға етеп килгәндә. (71/с)</p>	<p>geldiklerinde sözünü tamamladı.</p>
<p>— Дөрөс! — тип бүлдерзе Сабйрзы Маһира.— Колхозда ун эскерт көлтәнең һуғылмай кышка калғаны юк. Ә бына комбайн менән урып-һуккан ашлыктың янып юкка сыгканын йыл да күрә торған инек. Ышанмаһаң, үткән йылғы ырзын табағын барып кара. (72/h)</p>	<p>- Doğru! diye Mahira Sabir'i onayladı. - Kolhozda on yığın balyanın başağından ayrılmadan kışa kalmışlığı yok. Ama biçerdöver ile biçip sapından ayrılan başağın yanıp ziyan olduğunu her yıl görüyoruz. İnanmazsan, geçen yılki harman yerine gidip bak.</p>
<p>— Эйе. Законды Сәғит түгел, без боззок бит. Ә Сәлих олатай беззе, закон бозған малайзарзы, яклап, Сәғиттең тетмәһен тетте. Дөрөс эшләһеме, юкмы? (85/g)</p>	<p>- Tabii ki. Kanunu Segit değil, biz bozduk. Ama Selih amca bizi, kanun bozan çocukların tarafını tutup Segit'i yerden yere vurdu. Doğru mu yaptı yanlış mı?</p>
<p>— Укытыуын мәзрәсәләрзә укыттылар, Әхтәм улым, ә фән нигеззәрен өйрәтергә теләмәнеләр. (86/j)</p>	<p>- Öğrenci medresesine gönderdiler, Ehtem oğlum, ama fen bilimlerini öğretmek istemediler.</p>
<p>— һезгә, урыс телен өйрәнмәгез, тигән кеше юк бит әле, туған телегеззе лә онотмағыз, тизәр! Урыс телен генә түгел, математика, физика, химия кеүек фендәрзе лә урысса өйрәһегез. Ә тарих, география, рәсем кеүектөрән үз телебеззә өйрәһегез. Өс-дүрт тел, шул исәптән үз милләтәндең телен белеү һасармы һи? (87/ğ)</p>	<p>- Size Rus dilini öğrenmeyin diyen yok zaten, ana dilinizi unutmayın diyorlar! Rusçayı sadece konuşmada değil, matematik, fizik, kimya gibi fen bilimlerini de Rusça öğrenin. Ama tarih, coğrafya, resim gibi dersleri kendi dilimizde öğrenin. Üç dört dil, bu hesaptan kendi milletinin dilini bilmek kötü mü?</p>
<p>...Үз сиратында татар кәрзәштәребеззәң да урыслашыу куркыһысы бар. Ә башкорт халкыһың хәле татарзыгкына карағанда ла ауыр. (87/k)</p>	<p>Kendi düzeninde Tatar kardeşlerimizin de Ruslaşma korkuları var. Ama Başkurt halkının hâli, Tatarlara kıyasla daha zor.</p>

<p>Комиссия район үзегенә кайтып китте. Ә институт ғалимдары колхоздың эш тәжрибәһен өйрәнеуен дауам итте.. (94/с)</p>	<p>Komisyon bölge merkezine geri döndü. Ama enstitü hocaları, kolhozun iş tecrübesini öğrenmeye devam etti.</p>
<p>Сөнки ауыл хужалығы продукттарын дәүләт колхоздарзан исем өсөн генә бер аз акса түләп, ун-ун биш мәртәбә арзан хакка ала, ә ауыл хужалығы машиналарын уларға киммәт хак менән һата, котолғоһоз бурыска батыра. (95/с)</p>	<p>Çünkü köy idaresi ürünleri devlet kolhozundan sadece isim için sadece biraz para ödeyip, on on beş kat ucuza alıyor, ama köy idaresi arabalarını onlara pahalı satıyor, kurtulması mümkün olmayan borca batırıyor.</p>
<p>— Дәреслектә, беззең төбәктә борон башка халык йәшәгән, ә башкорттар Алтай яктарынан килгән, тип әйтелә. (100/г)</p>	<p>- Ders kitabında, bizim bölgede başka bir halk yaşamış, ama Başkurtlar Altay taraflarından gelmiş diye söyleniyor.</p>
<p>Әйткәндәй, 1773-1775 йылдағы ихтилалды бақтырыу һылтауы менән укымышлы башкорттар, шул иҫәптән тау про-мышленниктары ла, физик яктан юк ителә. Ә тарих битенән алып ташлау мөмкин булмаған Исмағил Тасимов кеүек белемле кешеләр назандар исемлегенә инеп кенә архивта һаклана. (102/ф)</p>	<p>Söylendiğine göre 1773 -1775 yılındaki ihtilali bastırma bahanesiyle, okumuş Başkurtlar, bu arada dağ sanayicilerini de, fizikî olarak yok ediliyor. Ama tarih sayfalarından çıkarılması mümkün olmayan İsmail Tasimov gibi akıllı kişiler, cahiller kategorisine girip, arşivde saklanıyor.</p>
<p>— Шәжәрәмдә мин — Түңгәүер ырыуының ун дүртенсе быуыны. Ә бына һез, — тине үзен тыңлап йотлоғоп ултырған укыусыларға Салих карт, — үз шәжәрәгеззә, йәғни шәжәрә ағасы башында, ун бишенсе — ун етенсе быуындар. (103/с)</p>	<p>- Şeceremde ben, Tüngevir boyunun on dördüncü neslindenim. Ama siz, dedi kendisini hevesle dinleyen öğrencilere Selih amca, - kendi şecerenizde, yani şecere ağacı başında on beş ya da on yedinci nesilsiniz.</p>

<p>— Күсеп килмәнек, ә йәйләүгә сыктык, — тип бер юлы бер нисә кеше яуап бирзе. (104/b)</p>	<p>- Göçmedik, ama yaylaya çıktık, diye bir ağızdan birkaç kişi cevap verdi.</p>
<p>— Борон да бер кем дә йәйләүгә күсмәгән, ә вақытлыса сыккан, — тине Сәлих карт. (104/c)</p>	<p>- Eskiden de hiç kimse yaylaya göçmemiş ama bir süreliğine çıkmış, dedi Selih amca.</p>
<p>Язалау отряд тары китеп, тыныслык урынлашкас, кайһылары, йорт-куралары имен калһа, йәшәгән урындарына кире кайткан, ә икенселәре касып барып урынлашкан төпкөлдәрзә калған. (104/d)</p>	<p>Ceza takımı gidip, ortalık durulunca; bazıları, yurtları güvenilir bir duruma gelenler, yaşadıkları yerlere geri dönmüş, ama diğerleri kaçıp gittikleri yerlerde kalmış.</p>
<p>Таһиров телефондан милицияға шылтыратып сығыуға, үлән араһынан табылған шахмат фигураһын кулына отторалар. Ә тегеһе шатлығынан кабат шылтыратырға онота, өйөнә инеп шахматын калдыра ла кайзальыр китеп юк була. (108/ç)</p>	<p>Tahirov telefonla polise haber verdikten sonra, otların arasından bulunan satranç taşını eline tutuşturmuşlar. Ama, o, mutluluktan tekrar polisi aramayı unutuyor, evine gidip satrancını bırakıp bir yerlere gidiyor.</p>
<p>— Эйе, БДУ-ла укыйым, — тип алданы Әклимә үзенә кем икәнән хәзергә белгертмәй тороу максаты менән, сөнки практика үтеп йөрөгән травматолог буларак, Зәйнулланың кулындағы яраһын приемный покойза үзе тегеп бәйләгән ине, ә ул хәзер танымай... (110/e)</p>	<p>- Evet, BDU’da okuyorum, diye Eklime kim olduğunu şimdi söylemek istemeyip, kandırdı, çünkü travmatoloji stajyeri olarak, Zeynulla’nın elindeki yarasını, muayenehanede o dikip sarmıştı, ama o şimdi tanımıyor...</p>
<p>Ғаззалиға көрәшергә рөхсәт бирелмәне, ә Әхтәмгә: — Теләйһең икән, призыңды Үтәшевка</p>	<p>Gazzali’ye görüşmesi için izin verilmedi ama, Ehtem’e: - İstersen ödülünü Üteşev’e ver, denildi.</p>

бир, — тиелде. (117/с-ç)	
— Был мәсьәлә буйынса тиззән һөйләшербез, ә хәзер эшкә тотонайык. (125/d)	- Bu meseleyle ilgili olarak hemen konuşuruz, ama şimdi işimizi halledelim.
—һинен урынында булһам, мин тезләнеп һорар инем, ә һин, зинһар, язып бир, тип тә әйтә белмәйһен, — тине прокурор, Сәғиткә асыулы караш ташлап. (127/g)	Segit'e sinirle bakan savcı, - Ben senin yerinde olsam, diz çöküp isterdim, ama sen asla yazıp ver diye söyleyemezsin, dedi.
Йосоп янында Мәстүрә үзе генә булды, ә иртәгәһенә Сәлих карт менән балалары килде. (130/1)	Yusup'un yanında yalnızca Mestüre vardı, ama sabahına Selih amcayla çocukları da geldi.
— Әйе, үзем һораған инем, егетемде эшкә шунда ебәреүзәре тураһында ишеткәс. Ә хәзер утыз меңсе булып ауылға кайта. (140/f)	- Evet, ben rica etmişim, eşimi iş için oraya gönderdiklerini işitince. Ama şimdi otuz bininci olarak köye dönüyor.
Пассажирзар йәйәү таралыша башланы, ә мин кайза барырға ла белмәйем. (150/c)	Yolcular yayan dağılmaya başladılar, ama ben nereye gideceğimi de bilmiyorum.
Урынһыз кәңәш бирмәйем, талап та куймайым, ә кәрәк вақытта нык торам. (152/c)	Yersiz akıl vermiyorum, bir talebim de yok, ama gerektiği zaman dik duruyorum.
— Мин Ватанымды фашистарзан һаклағанда тик «За Ро-дину! За Сталина!» тип атакаға күтәрелә инем, ә шөхес культын акламайым, аklarға ла йыйынмайым. (157/f)	- Ben vatanımı faşistlerden korumak için sadece Vatan için! Stalin için diyerek saldırıya uğruyordum, ama şahsı putlaştırmayı aklamıyorum, aklamaya da çalışmıyorum.
— Политбюро составында ундайзар бармы, юкмы, уныһын мин әйтә алмайым. Ә бына партия сафында —	- Politbüre kurumunda öyleleri var mı yok mu, o kadarını ben söyleyemem. Ama işte

күптәр. (160/i)	parti safında çoklar.
Унан «Холок төзөтөү лагерының архивы янып китеү сәбәпле, Йосоп Латиповтың кайза ебәрелеуен асыклап булманы эле, өстәмә рәүештә хәбәр итербез» тигән яуап килде. Ә ике-өс ай үткәс, Йосоп Латиповтың амнистияға эләгеп, иреккә сығарылыуы тураһында кағыз ебәрзеләр. (164/ғ)	Oradan, “Karakter düzeltme kampındaki arşiv yandığı için Yusup Latipov’un nereye gönderildiğini açıklayan bir belgenin olmadığı, daha sonra haber verimiz.” diye cevap geldi. Ama iki üç ay geçtikten sonra, Yusup Latipov’un hapishaneye kapatılıp, özgür bırakıldığını bildiren bir kağıt gönderdiler.
Ун йылға якин Медногорск һәм Орск калалары мәктәптәрендә биологиянан укыткан, озакламай педагогия институтын ситтән тороп тамамларға тейеш булған Зинаида был тәкдимде башта кире какты, ә һуңынан, эш хакының юғары булыуын белгәс, ризалык бирзе. (167/a)	On yıla yakın Mednogosk ve Orsk şehirlerindeki okullarda biyoloji dersi veren, çok geçmeden pedagoji enstitüsünü dışarıdan tamamlamak isteyen Zinaida, bu işi önce reddetti, ama sonra yüksek maaşlı olduğunu öğrenince, razı oldu.
— һуғышта Гуров менән юлдар кишешмәне, ә бына төрмәлә ултырғанда Седakov менән осраштым, тәфтишсе ине, — тине Йосоп, һәм, бик үтенгәстер, тәфсилләп һөйләп бирзе. (179/ғ)	- Savaşta Gurov ile yollarımız kesişmedi, ama burada, hapishanede kalırken Sedakov ile karşılaştım, müfettişti, dedi Yusup, ve ısrar ettikleri için, ayrıntısıyla.

2. Zıtlık

Бер хужалык планын үтәй, ә икенсене үтәй алмай. (47/a)	Bir kurum planını uyguluyor, ama diğeri uygulayamıyor.
Аттар утка якинлашһа, күләгәләре зурая,	Atlar ateşe yaklaşıncsa gölgeleri daha büyük

ә алыслашпа, бәләкәйләнә. (54/g)	ama uzaklaşınca da daha küçük oluyordu.
Икенсегә егеттәр аттарын картуф ашап, сәй эскәс өйөрзә. Ә менгән аттарына сабылған бесән ашатырға кәрәклеген алдан хәстәрлек күрергә олоткандар. (54/ġ)	Daha sonra delikanlılar patates yiyip çay içtikten sonra atları topladılar. Ama bindikleri atlarına biçilmiş ottan vermek gerektiğini akıl etmeyi unuttular.
Көндөз кыззыра, ә төнөн ныуыта. (98/с)	Gündüz yakıyor ama , gece soğutuyor..
— Нин действительный хезмәттә бөтәһе өс йылдан да артык йөрөмөнәң, ә ата-бабаларыбыз озак хезмәт итте. (103/g)	- Sen muvazzaf hizmetinde üç yıldan fazla çalışmadın, ama ata dedelerimiz uzun zaman hizmette bulundular.
...һығымтаға килгәнһегез. Шул дөрөсмә? Тимәк, һез Сталинды аклайһығыз, ә бына уның үзенә каршы сыккан сәйәсмәндәрзә ғәйепһез төрмәгә ябыуы тураһында онотанығыз. (158/a)	...sonuca gelmişsiniz. Bu doğru mu? Demek, siz Stalini aklıyorsunuz, ama işte onun kendisine karşı çıkan siyasetçileri suçsuz yere hapishaneye attığımı unutuyorsunuz.

3. Sonuç bildirme

Тимәк, станда урланған орлок бойзайынан икмәк бешереп ашайзар», — тип күрһәтмә биргән. Ә ғәйепләнеүсе Латипов уны тулыһынса кире қаға. (32/a)	Demek ki, harman yerinde çalınan buğday tohumuyla ekmek pişirip yiyorlar, diye ifade vermiş. Ama suçlanan Latipov, buna tam olarak itiraz etti.
— Икегез зә бер һап та бер кап. Икегеззәң дә әсе тулы әтлек. Берегеззә яманлап, икенсегеззә мактарлык түгел! — тип берсә Сәғиткә, берсә Маһираға нәфрәт белдереп, күз йәштәрән тыя алмай, кыуышка инеп китте. Ә Маһира, бер ни булмағандай, ир-ат алдына килеп	- İkiniz de bir sap bir kap. İkinizin de içi itlik dolu. Birinizi kötü gösterip, diğerinizi övmek olmaz, diye bir Segit'e bir Mahira'ya nefretini kusup, gözyaşlarına hakim olamadı, çadıra çıkıp gitti. Ama Mahira, hiçbir şey olmamış gibi askerin önüne dikildi:

<p>басты: (42/h)</p>	
<p>— Бигерәк тә безҙең башкорт халкы нык кырылды. Ә Полинов бандаһы күпме башкорттоң башына етте. Хатта Шәһит Хозайбирзинды ла кулға алды, кәбәхәт. (53/a)</p>	<p>- Daha çok da bizim Başkurt halkı kırıldı. Ama Polinov çetesi çoğu Başkurt'un başını yedi. Hatta Şehit Hozaybirzin'i de ele aldı utanmaz.</p>
<p>Райком коммунист Кәримовка тик шелтә биреү менән генә сикләнде, мәсьәләне партия әлкә комитетына еткөрмәне. Ә Сабирзы, тәҗрибәле кадр тип, икенсе колхозға рәйес итеп үткәрзеләр. (76/ğ)</p>	<p>Bölge, komünist Kerimov'a sadece uyarı vermekle yetindi, mesele parti komitesine kadar uzamadı. Ama Sabir'i tecrübeli kadro diye, ikinci kolhoza, reis olarak gönderdiler.</p>
<p>...Егет сағында Сәлих Таңһылыузы һоратып яусы ебәрә. Ә кыздың ата-әсәһе ярлы балаһына бирергә теләмәй, яусыны бороп сығара. (78/o)</p>	<p>... Delikanlılık zamanında Selih, Tanhılıv'ı sorup soruşturup dünürcü gönderir. Ama kızın anne babası fakir bir çocuğa kızlarını vermek istemez, dünürçüyü geri gönderirler.</p>
<p>Аңына килгән арала кыз ата-әсәһе янында егетен күрә, ләкин башта, күземә шулай күренә икән, тип уйлай. Ә инде хәлдең ысынбарлык икәнәнә ышанғас, кыз бик тиз аякка баға. (78/o)</p>	<p>Kendine geldiği sırada kız, anne ve babasının yanında delikanlıyı görür, önce hayal gördüm diye düşünür. Ama gördüğünün gerçek olduğuna inanınca, çarçabuk ayağa kalkar.</p>
<p>— Ата-әсәгез урыҫса белһә, һөйләшкән булыр инегез. Ә бына һезҙең балаларығыздың балалары иһә тик урыҫса ғына һөйләшәсәк. (87/f)</p>	<p>- Anne babanız Rusça bilseydi konuşurdunuz. Ama işte sizin çocuklarınızın çocukları, sadece Rusça konuşacak.</p>
<p>Йәнәһе, иҫәпкә сығарыу ордеры булмай тороп, дүрт килограмм бойзайзы законһыз рәүештә Сәғит Яманғоловка биргән. Ә икенсе көнгә, ғәйебе асылғанын һизеп, үзен аklar өсөн тиз</p>	<p>Yani, belgesi olmadan, dört kilogram buğdayı kanunsuz bir şekilde, Segit Yamangolov'a vermiş. Ama ikinci gün suçunun oratya çıktığını sezip, kendisini aklamak için, hemen, izin kağıdı yazmış.</p>

генә ордер язған. (128/b)	
4 июнь Указы буйынса хөкөм ителгәндәр күптән кайтып бөттө. Ә Йосоп юк та юк... Был билдәһезлек ауылда төрлө хәбәрзәр таралыуға сәбәпсе булды. Тере булһа, кайтыр ине ләһә бығаса... (162/f)	4 Haziran kararnamesiyle mahkûm edilenler, döndüler. Ama Yusup yok işte yok... Bu belirsizlik, köyde türlü haberlerin yayılmasına sebep oldu. Diri olsaydı, dönerdi yoksa bu zamana kadar...

4. Tahminde Bulunma

—Келәт мисәтле, ә аскыс участка вәкилендә булырға тейеш, — Йосоп әйтеп тә өлгөрмәне, кемдер өйзә ут кабыззы һәм урам яғындағы асмалы тәзрәне шар асып яр һалды. (38/e)	- Kiler mühürlü, ama anahtarın bölge vekilinde olması lâzım, Yusup konuşmadı, birisi evde ateş yaktı ve sokak tarafındaki asmalı pencereyi pat diye açıp haber saldı.
—Орлок материалдары менән эш итеүзә һакһызлык күрһәттегез. Ғәйебегез зур түгел, ләкин тураһын әйтәм, азағы бик күнелһез килеп сығыуы ла бар ине бит, — тине капитан Йосоп менән хушлашканда. — Ә эште ойштора беләһең икән. (41/b)	- Tohum malzemeleriyle ilgili iş tutarken haksızlık yaptınız. Suçunuz büyük değil, ama doğrusunu söylemek gerekirse, sonucun olumsuz çıkması da var tabii, dedi kaptan Yusup’la vedalaştığında. - Ama işi halledebilirsin galiba.
— Кисә ауылға кайтышлай эсе үтәшквн ауыл һыйырзарын күреп иҫ-акылым китте. Ә ферма һыйырзары шул көтөүлектә йөрөгән булһа, тишек кәмәгә ултыра инек, — тип башкалар за дөйөм фекерзе кеүәтләне. (99/ğ)	- Önceki gün köye dönerken, karınları içine geçmiş köy hayvanlarını görünce, aklım başımdan gitti. Ama fabrika hayvanları bu otlakta yetişmiş olsaydı, delik teknede oturuyor olurduk. Diğerleri de genel fikre katıldı.

Ә “ä” (artık anlamı veren)

1. Sonuç bildirme

<p>Йособо юк бит инде донъялыкта, ә ғайлә короп, балалар үстөрөү, нәсел котон бағыу катын-кыз затына фарыз... (7/a)</p>	<p>Yusup’u dünyada yok, artık kendisine aile kurup, çocuklar büyütüp, hayatın canlılığına bakıp kadınlık mertebesine oturacak...</p>
<p>«Балакайым, hine ятып калды, тигәндәренә күнелем һис тә ышанмай. Ә үземдең иҗәпле генә көндәрем калды. (39/b)</p>	<p>“Evlâdım, senin öldüğünle ilgili denilenlere gönlüm hiç de inanmıyor. Artık benim de sayılı günlerim kaldı...”</p>
<p>— Ә һин иҗәплә, планлаштыр. (57/e)</p>	<p>- Artık sen ölç biç.</p>

Ә “ä” (Evet anlamı veren)

1. Üsteleme

<p>— Илама, һөрт күзеңде... Ана шулай, — Сәлих карт кипкән ирендәрен яланы. — Ә хәзер укы... (163/ğ)</p>	<p>- Ağlama, sil gözünü... İşte böyle. Selih amca kuruyan dudaklarını yaladı. - Evet şimdi oku...</p>
--	--

Ә “ä” (İşte anlamı veren)

1. Açıklama

<p>—Һин нисектер, белмәйем, — тип шул ук тон менән яуап кайтарзы Рәхилә, терһәге менән янында баһып торған Зөләйханың кабырғаһына төртөп. — Ә бына йәштәр комсомол йыйылышында, орлокто тотош тазартып сәсергә, тигән карар сығарзы. Бына улар — төнгө сменаға килгән комсомолецтар. (17/h)</p>	<p>- Sen nasıl yaparsın bilmiyorum, diye sert bir sesle cevap verdi Rehile, yanında dikilip duran Züleyha’nın kaburgasını dirseğiyle dürtüp. - İşte bu gençler komsomol toplantısında tohumu temizleyip ekmeli diye karar çıkarttılar. İşte onlar akşamki vardiyaya gelen komsomolistler.</p>
---	--

Ә “ü” (ki anlamı veren)

1. Açıklama

<p>—Теләһәң ни эшлә. Мин ни һине уйлап әйтәм. Әгәр зә кисеүгә боз тығылһа, ә быйыл нәк шулай булды, хәтәр кәт... (23/һ)</p>	<p>- Ne biliyorsan onu yap. Ben seni düşündüğümden söylüyorum. Eğer geçit buzla kaplanırsa, ki bu yıl tam da öyle oldu, keyfini bekle...</p>
---	---

Ә “ü” (peki anlamı veren)

1. Üsteleme

<p>«Киләсәк тормошомдо һинән башка күз алдыма ла килтерә алмайым. Ә һин нисек, кәтәрһәңмә?» — тип бышылданы егет һәм кыздың «кәтәрмән» тигән һүзенең һуңғы ижеген йотоп, уның кызыу ирендәрен һурып үптә. (6/1)</p>	<p>- Sensiz bir geleceği gözümün önüne getiremiyorum. Peki sen ne yapacaksın, bekler misin? diye fısıldadı delikanlı ve kızın, - Beklerim, sözünün son hecesini aklında tutup onu kırmızı dudaklarını öptü.</p>
<p>— Ә иген уңырма? (12/б)</p>	<p>- Peki ekin yetişir mi?</p>
<p>—Түбәндәге кисеүзән сыктым. Ә уның һиңә ни кәргә булды әле? (23/ç)</p>	<p>- Aşağıdaki geçitten çıktım. Peki bu sana niye gerekli?</p>
<p>Бындай кеше һиңә нимә тотоп кизәнә, һин дә уға шуны тотоп кизән — иң үтемле сара шул. Ә теге кизәнә торған әйбер нимә һуң? (33/d)</p>	<p>Bunun gibi insanlar sana nedensiz yere yumruk gösterir, sen de ona yumruk gösterirsin, en basit çare bu. Peki diğer el kaldırdığın şeyler ne? UPK'nın dehşetli 58. Maddesi.</p>
<p>—Бына быңда, колхоз идараһы биргән справкаһа: «Язғы сәсеү осоронда кояхозца икмәк бешереүзе ойштороу</p>	<p>- Buna göre, kolkoz idaresinin verdiği bilgide: Baharki ekin zamanında kolhozda ekmek pişirmeyi düzenleme imkânı olmadı,</p>

<p>мөмкинлеге булманы, сөнки азык-түлек фонды тик йылы аш бешереп ашатырлык кына калды», — тиелә. Ә «һабансылар басыу станында икмәк бешереп ашайзар» тигәнде нисек аңларға? — тип төпсөндө. (33/f)</p>	<p>çünkü yiyecek içecek fonu sadece sıcak yemek pişirip, yiyecek kadar kaldı, deniliyor. Peki “sabancılar harman yerinde ekmek pişirip yiyorlar” dediğin nasıl anlaşılır? diye sordu.</p>
<p>—Белгегез килһә, башкаларға икмәктен валсығы ла эләкмәй, — тине капитан, район хәлдәренә ишаралап. — Ә ондо кайзан алған инегез һуң, үзәмдеке, тиһегез бит? (33/ğ)</p>	<p>- Hatırlarsanız, başkalarına ekmeğin küçük bir parçası da ulaşmıyor, dedi kaptan, bölgenin durumunu işaret ederek. - Peki unu nereden almıştınız, benimki dediniz?</p>
<p>—Әйе, якынлаша, — капитан бер аз өндәшмәй Сак менән Сукка колак һалып уятырзы. — Ә хәзер? (37/e)</p>	<p>Kaptan, - Evet, yakınlaşıyor, biraz konuşmadan Sak ile Suk'a kulak verip oturdu. - Peki şimdi?</p>
<p>—Ярай, мәйелегез. — Сафура кайнап сыккан қазанға һоло һалды. — Әйткәндәй, фермала катык күп кала, тизәр бит, ә ниңә бер аз төшкөлөгөнә лә бирмәсқә? (48/f)</p>	<p>- Tamam, nasıl isterseniz. Safura kaynayan kazana yulafi koydu. - Söylediğine göre fabrikada yoğurt çok kalıyor diyorlar, peki neden birazını öyle yemeği için vermiyorlar?</p>
<p>— Ә пландан тыш күпме ашлык бирә алаһығыз? (59/c)</p>	<p>- Peki plan dışı ne kadar aşlık verebilirisiniz?</p>
<p>— Тынысланығыз, иптәштәр! — Район Советы башкарма комитеты рәйесе Соткжов кыңғырауға бақты. — Ә күрһәтелгән срокка ашлык тапшырыузы тамамлай алаһығызмы? (59/f)</p>	<p>- Sessiz olunuz arkadaşlar! Bölge Kurulu icra komitesi başkanı Sutyokov zile bastı. - Peki size verilen sürede erzak verilmesini tamamlayabiliyor musunuz?</p>
<p>— Ә без буш ятабызмы ни? — тип һораны Хәйбулла карт, Йосопто туктатып. (61/b)</p>	<p>Heybulla amca, Yusup'u durdurup: - Peki biz boş mu duracağız? diye sordu.</p>

<p>— Ә был, хиненсә, енәйәт эшләүме ни? — тип Маһираны Асия ла кеүәтләне. (63/b)</p>	<p>- Peki bu, sana göre kötü bir şey mi? diye Asiye de Mahira'yı destekledi.</p>
<p>—Кара хин уны, ниндәй зирәк. Ә фамилияғыз нисек? (65/c)</p>	<p>- Bak sen şuna, ne kadar da zeki. Peki soyadınız ne?</p>
<p>— Ә хин? — Сабир Сәмиғулланың асыуын комбайн таккан трактор тракторсыһы Мөхәмәтйән Зөлкәрнәевка төшөрзө.— хин ни эшләнең? (72/b)</p>	<p>- Peki ya sen? Sen ne yaptın? Sabir, Semigulla'ya olan sinirini biçerdövere takılan traktörcü Möhemetyen Zölkerheyev'den çıkardı.</p>
<p>— Ә ниңә әскерттәрзе былай артык озон игеп халдығыз? (72/d)</p>	<p>- Peki neden yığınları bu kadar uzun işlediniz?</p>
<p>— Без иген үстәрә беләбез, — тине Маһира залға карап, шунан йыуан кәүзәһен президиум яғына карай бороп, һүзен дауам итте, — ә бына шул Хозай биргән байлыкты ошоға тиклем юғалтыуһыз йыйып алғаныбыз булдымы? (75/j)</p>	<p>- Biz ekin yetiştirebiliyoruz, diye salona bakıp konuşmaya başladı, sonra da iri gövdesini daimî üyeye çevirip, konuşmasına devam etti, - Peki işte şu Allah'ın vermiş olduğu zenginliği, bu derece eksiksiz toplayıp aldığımız oldu mu?</p>
<p>— Ә тозо сыкканмы, юкмы? (78/ğ)</p>	<p>- Peki tuzu çıkmış mı çıkmamış mı?</p>
<p>— Ә ниңә укытманылар? (86/i)</p>	<p>- Peki neden okutmadılar?</p>
<p>«Әйттегез, башкорт ул сакта күпмегә артык булған?» — тип һорау куйған Әхмәтзәки Вәлиди Туған. Ғәскәргә ун башкорт иҫәбенә бер кеше тура килә тип алғанда ла, башкорт халкы ете миллион тәшкил иткән. Ә хәзер без күпме? Бер миллиондан сак кына ашыу. (89/ç)</p>	<p>- Söyleyin, o zaman Başkurt çok mu fazlaydı? diye sormuş Ehmet Zeki Velidi Togan. On Başkurt'a bir asker olur, diye düşündüğün için, Başkurt halkı yedi milyonu oluşturmuş. Peki biz şimdi çok muyuz? Bir milyondan biraz fazla.</p>

— Ә ниңә «Башмедстрой»ға караған механизацияланған күсмә колонналарзың беренен яллап эшләтмәскә? — тип һорау бирзе Сабир. (96/с)	- Peki neden “Başmedstroy”a bakan mekanik taşıma araçlarının birisini kiralayıp çalıştırmadınız? diye sordu Sabir.
— Ә үзең берсизәтель сакта ниңә яллап эшләтмәнәң? — тип эләктереп тә алды уны ушал телле Маһира. (96/с)	- Peki sen neden, başkanken kiralayıp çalıştırmadın? diye ilâve etti sivri dilli Mahira.
— Йәйләүзә. Ә уның көтөүлеккә ниндәй кысылышы бар? (96/1)	- Yaylada. Peki bunun otlakla ne alâkası var?
— Ә уны нисек белергә? — һөйләгәндәрзе язып ултырған Клара кәләменә тотондо. (103/d)	- Peki onu nasıl biliriz? Söylenenleri yazan Klara kalemini eline aldı.
— Ә йыр нисек йырланған һуң? (105/h)	- Peki türkü nasıl söylenmiş?
— Ә унда ни эшләйһең? — тип һораны Йосоп, теге Сәлих карттарға килгән кыззы йәйләүгә алып барырға һүз куйышманы микән, тигән уй менән. (108/f)	- Peki orada ne yapacaksın? diye sordu Yusup, Selih amcalara gelen kızı yaylaya götürmek için, söz mü verdi acaba diye düşünerek.
— Ә ниңә һарыкты кунак килгәс кенә һуйманығыз, эсәлә ит бозола бит? (111/e)	- Peki neden koyunu misafir gelince kesmediniz, sıcakta et bozulur?
— Ә исәптән сығарыу ордерын кемгә бирзең? (126/ғ)	- Peki izin belgesini kime verdin?
— Ә быныһы нимә? — Дежурный изәндә торған өс тырызға төртөп күрһәтте. (131/с)	- Peki bu ne? Nöbetçi yerde duran üç sepeti dürterek gösterdi.
— Ә Зәйнулла ризалык бирмәһә? (132/d)	- Peki ya Zeynulla razı olmazsa?

— Ө ниңә алданырак әйтмәнен, аттарзы ебәреп бөткәс кенә әйтеп тораһың. (132/o)	- Peki , neden daha önce söylemedin, atları gönderince söylüyorsun.
— Ө төрмәнән атты колхозға кем алып кайтыр? (132/p)	- Peki hapishaneden atı kolhoza kim getirir?
— Ө һин уға нимә тинен? (135/f)	- Peki sen ona ne dedin?
— Матрай районының Йомабай ауылынан Йосоп Латипов булам. Ө һин? (136/ğ)	- Matray bölgesinin Yumabay köyünden Yusup Latipov. Peki ya sen?
— Әйт әле, бына һин бер түгел, ике комбайн алдын, ә ниңә калғандар тырым-тырағай қасып бөттө? — тип һорамай булдыра алманы беренсе. (142/e)	- Söyle bakalım, sen bir değil tam iki tane biçerdöver aldın, peki ne diye diğerleri ortalıktan kaybolup gitti? diye sormadan edemedi biri.
— Ө бына һин ниңә куркмайһың? (142/g)	- Peki ya sen neden korkmuyorsun?
— Ө ниңә башка колхоздарза қаршы? (142/h)	- Peki neden diğer kolhozcular karşı?
— Ө һин нисек иҫбат итә алдың? (142/i)	- Sen nasıl ispat ediyorsun, peki ?
— 4 июнь Указы буйынса. Ө һез? (146/g)	- 4 Haziran kararnamsiyle. Peki ya siz?
— «Башкорт совхозына, ә һез? (150/d)	- Başkurt solhozuna, peki ya siz?
— Ө хәзер қышламаймы ни? (151/f)	- Peki artık kışı burada geçirmiyorlar mı?
— Ө ниңә мине, амнистияға эләккән кешене, асыктан-асык үз фекеремде әйтеүзән тыяһығыз? һаман да иреккә сығармайһығыз? (160/d)	- Peki neden beni, hapishaneye kapatılmış birini, açık bir şekilde, kendi fikrimi söylemekten alıkouyuyorsunuz?
— Машина алам, тиһен дә ул, ә аксаң	- Araba alayım diyorsun da, peki senin paran

бармы нуң? — тип хорай. (161/b)	var mı? diye sorar.
— Ә берәй нисек тизләтеп булмаҫмы? (161/d)	- Peki hızlandırmak mümkün mü?
— Ә һез, вақыты еткәс, минең исемдән керетәһегез? (161/j)	- Peki siz vakti gelince benim adıma mı girip yatıracaksınız ?
— Ә бында ул вақиғаның ни кысылышы бар әле? — тип хораны Йосоптан йәне көйгән тәфтише. (162/c)	- Peki bununla o olayın ne alakası var hele? diye Yusup’a sordu canı yanan müfettiş.
— Ә ниңә ул, Салих олатай, һине туйға сакырған? (163/k)	- Peki , Salih dede, seni niçin toya çağırmış?
— Аңланым. Таласпаевтың ата-бабалары тыуған тәйәгендә көн итә бит әле. Ә без Советтар Союзының нисәнсе тәбәгенә күсеп килеп ултырырға өлгөрзөк? Әммә Таласпаев безге бер зә килмешәк йәки баҫкынсы тип битәрләмәй. (167/g)	- Anladım. Talaspayev’in ata dedeleri doğdukları yerde günlerini geçiriyor. Peki biz Sovyetler Birliği’nin hangi bölgesine göçüp yerleştik? Ama Talaspayev bizi, hiç yerli olmayan, ya da baskıncı olarak suçlamıyor.
— Ә ниңә алданырак хәбәр итмәгәндәр? (174/h)	- Peki neden daha önce haber vermemişler?
— Ә Өфөлә ни эшләмәк булаһығыз? (176/ğ)	- Peki Ufa’da ne yapacaksınız?
— Ә ниңә особист ике фамилия йөрәтә? (179/d)	- Peki neden özel bölüm görevlisinin iki soyadı var?
— Ә бына һез был турала ни әйтер инегез? (179/f)	“ Peki , burada siz, bu konu hakkında ne söylemek istersiniz?”

Ә “ә” (Sonra anlamı veren)

1. İlave

<p>— Бер атыуза — ике куян. Юғиһә, бер юлы урып-һуққан комбайндан ырзынға билсэн башы кеүек йәп-йәшел кыйғыпыр катыш еүеш ашлык килеп тула, кыза һәм яна башлай. Ә янған игенде заготзерно кабул итмәй, кире кайтарып ебәрә. Ә көлтә бер көн эсендә лә кибеп өлгөрә, һуғып кына тор. Бындай ашлык кызмай за, янмай за. (58/f)</p>	<p>- Bir taşla iki kuş. Yoksa bir seferde vurup biçen biçerdöverden harman yerine marul başı gibi yemyeşil yabancı otları karışmış bir hâlde ham aşlık gelip dolar, kızarmaya ve yanmaya başlar. Ama yanan ekini, tahıl hazırlama noktası kabul etmiyor, geri gönderiyor. Sonra balya da bir gün içinde kuruyup gidiyor, sadece biç. Bu şekilde aşlık kızarmıyor da yanmıyor da.</p>
<p>Словакияла урыстар ғына етмәгән, тип гестапо офицеры утарзағы бөтә халықты йыйып һарайға бикләтә лә ут төртә. Ә һыйыр кыуып кайтып килгән катынды фашистар утарзы сыжкан ерзә осраталар һәм автоматтан атып үлтерәләр. Әсә баланы косағына алып каплап өлгөрә һәм ергә ауа. (65/e)</p>	<p>Slovakya’ya Ruslar daha ulaşmamış, diye gestapo subayı cephedeki halkın tamamını toplayıp ahıra kapatmış ve ateşe vermiş. Sonra faşistler, hayvanını getiren bir kadınla saldırının olduğu yerde karşılaşılıyor ve otomatik silahla vurup öldürüyorlar. Anne, çocuğunu kucaklayıp sallanıyor yere düşüyor.</p>
<p>һирәк осрай торған таш һәм үсемлек өлгөләрән йыйзы, ә төштән һуң балык кармакланы. Ә малсылар менән кискелеккә, өсөнсә һауымдан һуң ғына, усақ яғып, һөйләшеп ултыра алдылар. (99/b)</p>	<p>Az rastlanan taş ve bitki örneklerini topladı ve öğleden sonra balık tuttu. Sonra hayvancılarla gece nöbetinde üçüncü süt sağımından sonra, ocağı yakıp sohbet ettiler.</p>

Ә “ә” (Tabii anlamı veren)

1. Açıklama

<p>Нийайэт, ер карзан эрселде. Яз килде. Ишекте асыуың була, язғы саф хауа йөзөңә килеп тә бәрелә. Танаузы яңы морон төрткән йәш үлән есе кытыклай. Ә ишек алдына сыккас инде, теләйһеңме, юкмы, сыйырсыкка күз ташламайын- (19/d) са, уның йырына колак һалмайынса үтеп китә алмайһың. (20/a)</p>	<p>Nihayet yer kardan açıldı. Bahar geldi. Kapıyı açtığında baharın temiz havası yüzünde hissediliyor. İnsanın genzini yeni çıkan taze ot kokusu gıdıklıyor. Tabii kapı önüne çıkınca, ister istemez, sığırcığa bakmadan onun şakırtısına kulak vermeden geçip gidemiyorsun.</p>
<p>— Үз кылығына кеше үзе яуап бирергә тейеш. Язаһын алһын. Ә балаларын ярзамдан ташламаһбыз, — тине ул. (144/e)</p>	<p>- İnsan kendi davranışına kendi ceza vermeli. Cezasını çeksin. Tabii çocuklarını ortada bırakmayız, dedi.</p>

Әгәр “*ägär*”

1. Şart bildirme

<p>—Телегеззе куша йоторһоғоз, — тип Сафураның һүззәренә кеүәт бирзе.</p>	<p>- Dilinizi birlikte yutarsınız, diye Safura'nın sözlerine destek verdi.</p>
<p>— Әгәр иртәгә лә һарына алып килһәгез, май тураһында өйзәгеләрзең иҫенә төшөрөрмөн, — тип тағы ла һүзгә кушылды өндәшмәй ултырған Йосоп. (49/g-ğ)</p>	<p>- Eğer yarın da zambak getirirseniz, yağ hakkında evdekilerle konuşurum, diye sessizce oturan Yusup tekrar söze katıldı.</p>
<p>— Төшөндөм. Әгәр мин һезгә тейеш машинаны алһам, ә һез — миңә тейешлеһен? (161/1)</p>	<p>- Anladım. Eğer ben size gerekli arabayı alırsam, siz mi bana almalısınız?</p>

2. İhtimal

<p>Һез үзегеззе бер генә секундка ғына шул</p>	<p>Siz kendinizi birkaç saniyelğine o annenin</p>
--	---

<p>эсэ урынында итеп хис итегез. Әгәр ул хәзер алдығызга килеп баскан булһа, уның ни әйтерен күз алдына килтереү кыйын булмаҫ... (8/b)</p>	<p>yerine koyup hayal edin. Eğer şimdi önünüze gelip çıkmış olsa, onun ne söyleyeceğini göz önüne getirmek zor olmaz...</p>
<p>— Әлләсе. — Хәйбулла карт бер аз икеләнәп торзо. — Әгәр уртаға кәлтә бәйләмәй һалып, сит башына һәм өскә генә кәлтәләр һалып әскертләнәк һисек булып? (60/m)</p>	<p>- Öyleyse. Heybulla amca biraz tereddütlü bir vaziyette durdu. - Eğer balyalamadan ortaya koyup, yan tarafına ve üstüne balyalar yığsak nasıl olur?</p>
<p>Изоляторза ул бик шәп табип, Казан татары кулына эләкте. Әгәр ул осрамаһа, күптән аяктарын һузған булып ине. (70/f)</p>	<p>Revirde çok iyi bir doktor, Kazan Tatarı imdadına yetişti. Eğer o olmasaydı, çoktan ölmüştü.</p>
<p>Рәсәй составында федерация төзөү һигезендә барлыкка килгән Автономиялы Башкортостан дәүләтен баштан ук таныған булһалар, бында кан койоу булмаҫ, башкорт корпустары актар яғына сығып, тырым-тырағай таркалып, төрләнә-төрләнә якка китмәҫ, киреһенсә, Совет Рәсәйе составындағы автономиялы дәүләт ғәскәре буларак, актарзы Башкортостан еренә ебәрмәй, қаршы торор ине. Ә Башкортостан, әгәр Рәсәй дәрәҫ дипломатик сәйәсәт үткәрһә, буфер дәүләте сифатында Рәсәй күләмендә лә кан койоузо кәметкән булып ине. (90/a)</p>	<p>Rusya temelinde federasyon oluşturma esasında meydana gelen Özerk Başkurdistan devletini baştan tanımış olsalardı, burada kan dökülmez, Başkurt yapılanmaları beyazlar tarafına çıkıp, düzensiz bir şekilde dağılarak, türlü türlü taraflara gitmez, aksine Sovyet Rusya yapısındaki özerk devlet askeri olarak, beyazları Başkurdistan yerine göndermeden karşı dururdu. Ama Başkurdistan, eğer Rusya doğru bir diplomatik siyaset uygulaysaydı, tampon devleti sıfatında Rusya içinde de kan dökülmesini azaltırdı.</p>
<p>Әгәр ат башындағы малай төшәп қалған сергеһен алыпға тип туктамаған булһа, ярһып өлгәргән айғыр беренсе килә ине.</p>	<p>Eğer atın başındaki çocuk inip keçesini düzeltmemiş olsaydı, at koşup süratlenerek birinci olurdu.</p>

(121/ç)	
— Эйе, донъя хәлен белеп булмай, әгәр минең менән берәй хәл була калһа... — тине лә Шәрифүлла, тынып, хәтһез өндәшмәй ятты. (137/а)	Şerifulla, - Evet, dünya hâli bu, ne olacağı bilinmez, eğer bana bir şey olursa... dedi ve susup, uzunca bir vakit konuşmadan yattı.

Әгәр зә “*ägär zä*”

1. Şart bildirme

Ә икенсе кағызза: «Ауыл Советына васыятнамә. Әгәр зә Йосоптоң һәләк булыуы асыкланып, ике-өс йыл эсендә кайтып төшө алмаһа, бөтә мөлкәтемде балалар йортоңда тәрбиәләнеүселәргә бағышлап калдырам», — тип әйтелә. (39/с)	Diğer kağıtta ise: Köy kuruluna vasiyetname. “ Eğer Yusup’un öldüğü açıklanıp, iki üç yıl içinde dönüp gelmezse, bütün malımı çocuklar yurdunda eğitilenlere bağışlıyorum” diye yazıyor.
— Әгәр зә колхоздың тапқан-таянғанын юкка сығармайым, әзәмдең тамағы тук булһын тиһәң, шулай әшлә. (62/ј)	- Eğer kolhozun dayanağını boşa çıkarmayayım, insanın karnı tok olsun diyorsan öyle çalış.
Әгәр зә кемдер, кызылдармы, әллә актармы, башкорт нейтралитетын боза икән, ул башкорт армияһын икенсе як иҗәбенә коралландырырға мәжбүр итәсәк. Ә Башкорт дәүләте, кем уны таный, шул якка һырынасақ. (88/г)	Eğer kızıklar veya beyazlar, biri Başkurtların tarafsızlığını bozuyorsa, o, Başkurt ordusunu ikinci taraf adına silahlandırmaya mecbur edecek. Başkurt devleti ise, kim onu tanıyorsa o tarafa sığınacak.
Әгәр зә «халык дошманы» тигән мөһөр тагырға маташалар икән, был мөһөрзә шул кешенең үзенең маңлайына басыу менән куркытырға тура килә. Шунһыз	Eğer halk düşmanı diye mühür vurmak için uğraşırlarsa; o mührü, şu insanların alınına basmak daha doğru olur, bundan kurtuluşun çaresi yok.

котолоу сараһы юк. (93/е)	
Әгәр зә кемдер, чукчалар иген үстерә, ә урыштар мамык үстерә белмәгән кырағай халык, тинә, был үзе кырағайлык булыр ине. (104/ç)	Eğer biri, yabancılar ekin yetiştiriyor, Ruslar pamuk yetiştirmeyi bilmeyen yabancı halk derse, bu kendi yabancılığındandır.
Әгәр зә мохтажлык күргән кешегә ярзам кулы һонмаһа йәки был хәленән килмәһә, үкенестә кала, тынғы таба алмай йонсой. (121/е)	Eğer muhtaç olan bir kişiye yardım elini uzatmazsa, ya da içinden gelmezse pişmanlık duyuyor, içi rahat etmiyor, sıkıntıya düşüyor.
Әгәр зә егет ауылға кире кайтһа, мин уны өр-яңы машинаға ултыртам. (149/е)	“ Eğer delikanlı köye geri dönerse, ben onu yepyeni arabaya oturtacağım.”
Миҫалға «әтәс» өсөн көрәште алыу за етә. Әгәр зә берәй камерала үзенә конкурент булырлык кеше күренһә, фәмәлдәге «авторитет», тоткондарзы күпләп кырасакбыз, тип администрацияны куркыта. (165/е)	Mesela, horoz için güreşiyor. Eğer biri odada kendisine rakip olacak kişi görürse, hâkim olan otorite, tutukluların çoğunu öldüreceğiz, diye yönetimi kokutuyor.

2. İhtimal

Әйе, һеззе күреү өмөтөнән язған сактарым да булды. Әммә мин еңеүгә булған ышанысымды бер касан да юғалтманым. Әгәр зә еңеүгә ышаныс үлемдән көслөрәк булмаһа, беззең армияны дошман күптән кыйратыр ине. (7/d)	Evet, sizi görme ümidinden vazgeçtiğim zamanlarım da oldu. Ama ben zafere olan inancımı hiçbir zaman da kaybetmedim. Eğer zafere olan inanç ölümden daha güçlü olmasaydı bizim orduyu düşman çoktan yok ederdi.
Ниңә мине ятынаһың? — Йосоп Мәстүрәнәң яуап биреүен көтмәй, өстәп	- Neden yabancı gibi duruyorsun?” Yusup, Mestüre'nin cevap vermesini beklemeden

<p>куйзы:</p> <p>— Әгәр зә Сәйет тере булһа, был һораузы мин һиңә бирмәгән булыр инем. (13/j)</p>	<p>ekledi: - Eğer Seğit sağ olsaydı bu soruyu ben sana sormazdım.</p>
<p>—Теләһәң ни эшлә. Мин ни һине уйлап әйтәм. Әгәр зә кисеүгә боз тығылһа, ә быйыл нәк шулай булды, хәтәр кәт... (23/h)</p>	<p>- Ne biliyorsan onu yap. Ben seni düşündüğümden söylüyorum. Eğer geçit buzla kaplanırsa, ki bu yıl tam da öyle oldu, keyfini bekle...</p>
<p>Әгәр зә ул хәзер ошонда, эш урынында, булһа, күпме кәс һалып эшкә ашмаған ике иске сәскестән йыйып королған сәскесте бөгән эшләтмәй тотор инеме? (30/i)</p>	<p>Eğer o şimdi burada, iş yerinde olsaydı, çok güç gerektirmeyen iki eski tohum ekme makinasından toplanıp kurutulan tohumları, bugün halletmeden durur muydu hiç?</p>
<p>Әгәр зә Усман уйламағанда ғына тимерлек мөйөшөндәге иске-моҫко астынан һуғыштан алда ук онотолоп калған салғы тештәрен табып алмаған булһа, был хәл артабан да дауам итер ине. (50/a)</p>	<p>Eğer Usman, ummadığı bir anda, demirlik kenarındaki eski püskü altından, savaştan önce unutulmuş tırpan dişlerini bulamasa, bu durum sonradan da devam ederdi.</p>
<p>Әгәр зә халыктың талабы менән Йосоп бригадир бушаған булһа, эштең ни менән барып бөтөрөн күз алдына килтерәүе ауыр. (51/c)</p>	<p>Eğer halkın talebiyle Yusup şef olmamış olsaydı, işin ne şekilde yürütülüp halledileceği anlamak zor.</p>
<p>Бына был тыуған төпкөлөбөззә үскән еләкте, — Маһира Хәтирәнең кулындағы еләк тултырылған тырызға күрһәтте, — ашар инең бөгән, әгәр зә Гитлер илде Уралға тиклем баһып алған булһа. (52/a)</p>	<p>Mahira, Hetire'nin elindeki çilek dolu sepeti göstererek; - Al işte doğduğumuz sevgili yerimizde yetişen bu çileği yiyebilir miydin bugün, eğer Hitler halkı Ural'a kadar işgal edip buraları almış olsaydı.</p>
<p>— Теләгәң кабул булһын, — Сәлих карт</p>	<p>- Dileğın kabul olsun. Selih amca tekrar örme</p>

<p>тағы ла үреп ултырған сабатаһын кулына алды. — Әгәр зә Башкортостан етәкселәре «Башкирпомощь» тигән ярзам итеү ойошмаһы тезеп, шуның аша азык-түлек менән ярзам итмәгән булһа, йәйгә сыккас, халык тағы ла күберәк кырылған булыр ине. (53/с)</p>	<p>çarıklarını eline aldı. - Eğer Başkurdistan yöneticileri “Başkirpomoş” denilen yardım konseyi kurup, bunun vasıtasıyla, yiyecek içecek teminiyle yardım etmeseydi yaza gelene kadar halk daha fazla kırılırdı.</p>
<p>Иртәнсәк ат эзләп вақыт узғарып эшкә һуңламаһ өсөн, өйөрзө төндә кәмендә өс мәртәбә карап сығырға, әгәр зә таралған булһа, бер урынға өйөрөп, теүәлләргә кәрәк. (54/ғ)</p>	<p>Sabahleyin at bakma işini halledip kendi işlerine geç kalmamaları için sürüye gece en az üç kez daha bakmaları gerek, dağılmaları için de bir yere getirip toplamaları lâzım.</p>
<p>— Уныһы шулай, корзаш. Кәлтә бәйләп өлгөртә алмағандарына күрә өйтәм дә, — тигән булды Корман карт.</p> <p>— Әгәр зә ашлықты кәлтәләмәй әскертләһәк нисек булыр икән? (60/к-1)</p>	<p>- Orası öyle kardeş. Balya yapıp bitiremeyenler için söylüyorum, dedi Korman amca.</p> <p>- Eğer erzakı balyalamadan yiğsak, ne olur?</p>
<p>Әгәр зә янынан үтеп барған хәрби тоткондар колоннаһынан ике совет һалдаты сығып, уны култыклап колоннаға индереп өлгөрмәгән булһа, Йосоп донъя менән хушлашқан булыр ине. (70/с)</p>	<p>Eğer yanından geçip giden askerî tutuklular safından iki Sovyet askeri çıkıp onu kollarından tutup katara getirmemiş olsaydı, Yusup dünyaya gözlerini yummuş olurdu.</p>
<p>Әгәр зә бүреләр кыззарзың әзенән түгел, ауылға икенсе яктанырак якынлашқан булһа, уларға курқыныс юк. Шулай за һак булыу кәрәк. (81g)</p>	<p>Eğer kurtlar kızların izinden değil de, köye giden diğer yoldan yaklaşırlarsa onların korkmasına gerek yok. Bunun için dikkatli olmak lâzım.</p>
<p>— Миңә өс-дүрт ай ғына вақыт бир. Әгәр зә мин Сабирзың китерен белгән</p>	<p>- Bana üç dört ay daha zaman ver. Eğer ben Sabir'in gittiğini bilmiş olsaydım, traktörçüler</p>

<p>булһам, тракторсылар курсына бармаған булыр инем, хэзер ярты юлда калып булмай бит инде. (83/f)</p>	<p>kursuna gitmezdim, artık yarı yolda bırakmak olmaz.</p>
<p>«Әгәр зә без кышка тиклем Уралды кайтарып ала алмаһак, революцияның һәләк булыуы котолғоһоз, һис кисекмәстән Уралды азат итеп өлгөрөргә кәрәк!» — тигән күрһәтмәһенә ярашлы, Көнсығыш фронты реввоенсоветы карамағына өстәмә көс Ым корал ебәрелә. (84/f)</p>	<p>- Eğer biz kışa kadar Ural'ı kuşatıp alamazsak, devrimin mahvolması mutlak. Hiç geciktirmeden Ural'ı azat etmeye yetişmemiz gerek! diye göstermesine yaraşır doğu cephesi devrimci askerî konseyi bölümüne ilave silah gönderiliyor.</p>
<p>Әгәр зә большевиктар (89/e) Рәсәй составында федерация төзөү нигезендә барлыкка килгән Автономиялы Башкортостан дәүләтен баштан ук таныған булһалар, бында кан койоу булмаһ, башкорт корпустары актар яғына сығып, тырым-тырағай таркалып, төрлөһө-төрлө якка китмәһ, киреһенсә, Совет Рәсәйе составындағы автономиялы дәүләт ғәскәре буларак, актарзы Башкортостан еренә ебәрмәй, каршы торор ине. (90/a)</p>	<p>Eğer Bolşevikler Rusya temelinde federasyon oluşturma esasında meydana gelen Özerk Başkurdistan devletini baştan tanımış olsalardı, burada kan dökülmez, Başkurt yapılanmaları beyazlar tarafına çıkıp, düzensiz bir şekilde dağılarak, türlü türlü taraflara gitmez, aksine Sovyet Rusya yapısındaki özerk devlet askeri olarak, beyazları Başkurdistan yerine göndermeden karşı dururdu.</p>
<p>Әгәр зә бозоклок уйлай торған булһағыз, карағыз уны! — Офицер Йосопка бармак янаны ла арестанттарзы землянкаларға таратып урынлаштырып йөрөгән надзирателгә команда биреп кул һелтәне. (139/a)</p>	<p>Eğer bir taşkınlık yapacak olursanız, o zaman görürsünüz! Subay, Yusup'a parmak sallayıp, mahkumları kulübelere dağıtıp yerleştiren nöbetçiye emredip elini salladı.</p>
<p>— Социализм ана шулай эстән серей</p>	<p>- Sosyalizm işte bu şekilde, içten çürümeye</p>

башлаган. һәм күптән. Әгәр зә ул үз сиренән котола алмаһа, һәләк буласак, — тип яуап кайтарзы тәфтишсенең тап ошо яуапты көткәнән якшы аңлаган Йосоп. (162/е)	başlamış. Hem de çoktan. Eğer , o kendi hastalığından kurtulamazsa, helak olacak, diye cevap verdi müfettişin tam da bu cevabı beklediğini iyi anlayan Yusup.
— Әгәр зә , Зинаида Николаевна, Өфөлә эш сыкмаһа, Йомабайға кайтабыз за төшәбез. (177/с)	- Eğer Ufa'da iş bulmazsanız, Yumabay'a gideriz.

3. Açıklama

— Изгелек һәм яуызлык, әхлаклык һәм әхлакһызык, мөхәббәт һәм нәфрәт, ниһайәт... Әгәр зә , әйтәйек, шәхес булып формалашыуы дәүерендә яуызлык өстөнлөк ала икән, унан якшылык көтмә. Иртәме, һуңмы бындай кеше үз яуызлығының корбаны була — яза котолғоһоз. (159/1)	- Kutsallık ve kötülük, ahlaklı ve ahlaksızlık, sevgi ve nefret, sonunda... Eğer , diyelim, karakteri oluşmaya başladığı zaman kötülük üstün geliyorsa, ondan iyilik bekleme. Er geç böyle biri, kendi kötülüğünün kurbanı olur, cezadan kaçınılmaz.
--	---

Әлбиттә “*albittä*”

1. Açıklama

Уны хезмәт көнөнә генә карап торған ауылдаштарының язмышы, Ватан язмышы борсой. һабанға һыйыр егеп ер һөрөү, әлбиттә , ғибрәтле хәл. (7/с)	Onu, hizmet gününe muhtaç olan köylülerinin kaderi, vatan kaderi endişelendiriyor. Sabana sığır koşup, tarla sürmek, elbette ibretlik bir durum.
Йосоптоң был енәйәтте фаш итеүе, шул аркала үзенә үс тотоусыларзы табыуы тураһында кыуышта ауырып яткан	Yusup'un bu uygunsuz işi ortaya çıkarması, bu yüzden de ondan intikam almak isteyenlerin bulunmasıyla ilgili şeyleri,

<p>Усман белмэй, элбиттә. (31/е)</p>	<p>çadırda hasta hâlde yatan Usman bilmiyordu elbette.</p>
<p>Шул көндән бирле күпме вакыт үтеп китте. Мәстүрә Кәримәнең ниәтен һаман да күз алдына килтерә алмай. Арабызға төшмө, тип әйтмәксеме? Йосоптоң йөрәге бүтәнде һайларға һаклы, элбиттә. (44/с)</p>	<p>O günden beri, kim bilir ne kadar vakit geçti. Mestüre Kerime'nin hareketini hâlâ gözünün önüne getiremiyor. Aramıza girme, diye söylemeli mi? Yusup'un kalbi başkasını da seçmekte özgür elbette.</p>
<p>Емеш, элбиттә, икмәк түгел, шулай за төрлө еләк, һарына, әтлек кеүек тамыразыктар, кымызлык, тау һәм һаз йыуалары өлгөргәс, бесәнселәрзең дә тамағы туя башланы. (48/б)</p>	<p>Yemiş elbette ekmek değil, gene de türlü türlü çilek, zambak, etlik gibi yiyecekler, kımızlık, dağ ve sazlık soğanları yetişince, ekincilerin de karnı doymaya başladı.</p>
<p>Ергә күмеп йәшереп алып калған кешеләр булды, элбиттә. (53/а)</p>	<p>Yere gömüp saklayan insanlar da oldu elbette.</p>
<p>Юғарынан тәкдим ителгән кандидатураның төшөп калыуы, элбиттә, эзһез калманы. Райком коммунист Кәримовка тик шелтә биреү менән генә сикләнде, мәсьәләне партия әлкә комитетына еткермәне.. (76/ғ)</p>	<p>Yukarıdan takdim edilen adayın kazanması, girip kalması elbette sonuçsuz kalmadı. Bölge, komünist Kerimov'a sadece uyarı vermekle yetindi, mesele parti komitesine kadar uzamadı.</p>
<p>Бына ни өсөн власть башына «юғарынан» куйылған етәкселәр «түбәндәгеләр» менән исәпләшмәй, уларзың аңын социализм тураһындағы теоретик уйзырма менән томаларға маташа. Бының партия өсөн фажиғә булыуын Кәримов, Йосоп кеүектәр, элбиттә, якшы аңлай. (76/1)</p>	<p>İşte bunun için makama “yukarıdan” atanan yöneticiler, aşağıdaki yöneticilerle hesaplaşmıyor, onların fikrini sosyalizm konusundaki teorik uydurmalarla bulandırmaya uğraşiyor. Bunun partiye zarar verdiğini Kerimov, Yusup gibileri iyi anlıyor elbette.</p>

<p>Таңһылыу эбейзең бәйәне Йосоптоң хәленә ишара икәнән Кәримә аңланы, әлбиттә. (79/a)</p>	<p>Tanhlılv teyzenin, kendisiyle Yusup'un hâlini anlatmak istediğini anladı elbette.</p>
<p>Йосоптоң Сталинды телгә алыуы прокурорға тәъсир итмәй калманы, әлбиттә. (93/f)</p>	<p>Yusup'un Stalin'i dile getirmesi savcıya anında etti tabii.</p>
<p>...район хужаларының колхоз етәкселәре эшенә урынһыз кысылып, зур зыян килтереүе проблемаһын күтәрәп сықты. Әлбиттә, бындай алдыңғы карашлы кешеләрзең ташка басқан һүззәре эзһез калманы, ниндәйзер саралар күрелде. (95/a)</p>	<p>...bölge idaresinin kolhoz yöneticilerinin işine, yersiz yere karışıp, büyük zarar getirmesi problemini ortaya attı. Elbette, bunun gibi ileri görüşlü insanların yayınladığı sözler havada kalmadı, bazı önlemler alındı.</p>
<p>Көрәшмәйенсә приз алыузан Ғаззали баш тартты. Был хәл, әлбиттә, тамашасыларза бик зур ризаһызлык тыузырзы, сөнки башкорт милли көрәше бокс кеүек кайһы бер спорт төрзәренән үзенә генә хас булған үзенсәлеге менән айырыла көрәшселәрзе ауырлыктарына карап бүлмәй. (117/d)</p>	<p>Gazzali, güreşmeden ödül almak istemedi. Bu durum, elbette yarışmacılarda büyük bir hoşnutsuzluk meydana getirdi, çünkü Başkurt millî güreşi, boks gibi, diğer spor türlerinden, kendine has özellikleriyle, ayrılıyor: güreşçiler ağırlıklarına göre ayrılıyor.</p>
<p>Йосоптоң сәйер әңгәмәсәһе тағы кызып китте. Уның, әлбиттә, хатта кул көсә кулланыуы ла бар. Ләкин табип-психиатр ролен уйнаған тәфтишсегә бындай алым тыйылалыр. (160/c)</p>	<p>Yusup'un garip tartışması, yeniden kızıştırdı. Hatta ve hatta onun kol gücü kullanması da mümkün. Ama psikiyatri doktoru rolünü oynayan müfettişe böyle bir davranış yasaktır.</p>

Әле...әле “äl...äl...”

1. Аңқлама

Ә бөгөн ул қырсылық менән малсылыққа кул көсөн һәм техника бүлде, шунан язғы сәсеүгә эш планын төзөргә тип, колхоз идараһына килеп ултыргас, языу-һызыуға тотондо. Ләкин йомош табып әле береһе инеп сыға, әле икенсеһе килеп инә. (17/а)	O bugün tarım ile hayvancılığı kol gücü ve teknik olmak üzere böldü, sonra baharki ekim plânını hazırlamalı diyerek, kolhoz idaresine gelip, yazıp çizmeye başladı. Ama iş için biri giriyor diğeri çıkıyor.
---	--

Әләйһә “älähä”

1. Аңқлама

— Юкка ғына икмәк ашамайбыз бит, кәйнеш! — Маһира тағы ла урман яңғыратып көддө. — Әләйһә, бындай ғәйрәтле еңгәләрзе алып калып, тағы ла берәр сәғәт эшләтмәй булмаһ, ахыры. (62/б-с)	- Yok yere ekmek yemiyoruz herhalde, birader! Mahira tekrar ormanı yankılatarak güldü. - Demek ki , böyle azimli yengelerinizi sistemli bir şekilde tekrar birkaç saat çalıştırmadan olmaz, öyle mi?
--	---

Әллә “ällä”

1. Tercih

Еңергәме, әллә коллок бығауын кейергәме? (7/d)	Savaşmalı mıyım yoksa kulluk prangaları mı takmalıyım? İkisinden birisi! Başka yol yok.
--	--

2. Üsteleme

—Шул ғынамы, әллә башка сәбәбе лә бармы? (13/l)	- Bundan dolayı mı, yoksa başka bir sebebi mi var?
---	---

<p>— Эйе, уларзың өсөһө лә — Мәксүт ауылынан, ә мин ул ауыл кешеләрен үземдең биш бармағым кеүек беләм. Иманым камил, Шәһишәриф Такалов та, Хәйбулла Сабанчин да мактансык, әммә насар кешеләр түгел, — тип хәбәр таратыусыларзың берененә ауызын яптырып куйзы өлкән йәштәргә бер бабай.</p> <p>— Әллә мине алдап һөйләй тип әйтмәксеһегезме? — тине хәбәр таратыусы. (115/с-с)</p>	<p>- Evet, onların üçü de, Meksüt köyünden ve ben o köyün insanlarını avucumun içi gibi bilirim. İnanıyorum ki, Şehişerif Takalov da Heybulla Sabançin de kendileriyle övünür, ama kötü insan değiller, diye haber yayanların birisinin ağzını kapattı büyük yaşlardaki bir adam.</p> <p>- Yoksa yalan söylediğimi mi kastediyorsunuz siz? dedi haberi yayan kişi.</p>
<p>—Әллә Латиповтың берәй сейе сыктымы? (127/d)</p>	<p>- Peki Latipov'un yaptığı bir yanlış var mı?</p>
<p>—Без эшлэгән шахталар тирәһенә техника туплана башланы, ә тоткондар бик һирәк килә, — Йосоп үзен уратып алғандарға рәтләп карап сыкты. — Әллә мин дөрөс һөйләмәйемме? (148/g)</p>	<p>- Bizim çalıştığımız maden ocaklarının etrafına teknik araçlar toplanmaya başladı, artık tutuklular çok az geliyor. Yusup etrafını saranlara sırayla baktı. - Ne yani ben doğru söylemiyor muyum?</p>
<p>— Бына, кара, — тәфтишсе Политбюро ағзалары портреттарына төртөп күрһәтте, — һин шуларзан ақыллыракмы ни? Әллә улар араһында ла социализмды эстән какшатып емереүселәр бармы? (160/1)</p>	<p>- İşte bak, müfettiş Komünist Parti Yönetim Kurulu azalarının resimlerini işaret ederek gösterdi. - Sen şunlardan daha mı akıllısın? Yoksa onlar arasında da sosyalizmi içten kuşatıp bozanlar var mı ?</p>
<p>— А где скуластый кочевник? — тип килеп инеүенә Зинаида яуап бирмәне. — Ниңә өндәшмәйһең? Телеңде йоттоңмо әллә?.. (167/d)</p>	<p>- А где скуластый кочевник? diyerek gelip girmesine Zinaida cevap vermedi. - Neden konuşmuyorsun? Dilini mi yuttun yoksa?..</p>

3. Zıtlık

<p>—Әйт әле, икеге ике яктан ишетелгән был тауыштар бер-берегенә якынлашамы, әллә алыслашамы? (37/ç)</p>	<p>“Söyle hele, ikisinin iki taraftan işitilen bu sesler, birbirlerine yaklaşıyor mu, yoksa uzaklaşıyor mu?”</p>
<p>— һез кемгә ышанаһығыз: коммунистамы, әллә һәйгә төрмәлә серегән мулла балаһынамы? — тип, беренсе секретарь мәдир кабинетының ишеген шарт ябып сығып китә. (162/а)</p>	<p>- Siz kime inanıyorsunuz: koministe mi yoksa kemiği hapishanede çürüyen molla çocuğuna mı? diyen sekreter, müdür odasının kapısını pat diye kapatıp çıkıp gider.</p>

4. Tahminde Bulunma

<p>— Бәй! Әллә Сәғиткә икмәк бирергә онотканһың, Маһира? — тине Сафура, бәтә һабансыларзы ла теүәлләп карап сыккас. (42/ç)</p>	<p>- Hay! Galiba Segit’e ekmek vermeyi unutmuşsun, Mahira? dedi Safura, bütün sabancılara dağıtıpp bitirince.</p>
<p>Йосоп, әллә муйыл сәскәләренең хуш есе шулай тәһсир итте, Мәстүрәне йөрәкһенеп косаклап адды. (45/с)</p>	<p>Yusup, mahlep çiçeklerinin hoş kokusunun tesirinden olsa gerek, Mestüre’yi aşkla kucaklayıverdi.</p>
<p>Йосоп йоклап яткан Оксана янына килде. Тегеһе әллә төш күрә инде, йә тертләй, йә йылмая, йә ыңғыраша башлай. Бер аззан ул капыл уянып китте лә тороп ултырзы. (63/ј)</p>	<p>Yusup uyuyan Oksana’nın yanına geldi. Galiba rüya görüyordu, ya titriyor, ya ağlıyor, ya da inlemeye başlıyor. Az sonra birden uyanarak kalkıp oturdu.</p>
<p>Язма теле булмау сәбәпле, балаларын татар телеңдә укыткандармы, әллә икенсе бер сәбәп буяғанмы, әйтә алмайым, тик шуныһын якшы беләм: улар татарлашып бөттөләр. (87/к)</p>	<p>Yazı dilleri olmadığı için, çocuklarını Tatar dilinde okuttuklarından mı, yoksa başka bir sebep olduğundan mı bilemiyorum, ancak şunu iyi biliyorum: onlar Tatarlaşıp bittiler.</p>

Беззең бөгөнгө әңгәмә колхоздың йәйләүендә бара. Әйтегез әле, без йәйләүгә күсеп килдекме, әллә йәйләүгә сыктыкмы? (104/а)	Bizim bugünkü konuşmamız kolhozun yaylasında oluyor. Söyleyin hele, biz yaylaya göçüp geldik mi, yoksa yaylaya çıktık mı?
— Бына табылды бер фәйләсуф! һез минең менән йәшенмәк уйнарға булдығызмы әллә? Сталин, бер караһаң, ғәйепле, икенсе караһаң, — юк. Бер үк вақытта иблис тә, фәрештә лә! (159/к)	- İşte çıktı bir filozof! Siz benimle oyun oynuyorsunuz galiba ? Stalin bir taraftan bakarsan suçlanmış, diğer taraftan bakarsan hayır. Aynı zamanda hem şeytan hem melek!

5. Merak

Кемһе дөрөҫ эшләгән шул сак. Сәлих олатаймы, әллә Сәғитме? (86/а)	Hangisi doğru yaptı o zaman. Selih amca mı yoksa Segit mi?
— Йосоптоң хәбәре бармы әллә? — тип һорарға ла өлгөрзө Мәстүрә. (163/ҫ)	- Yusup'tan bir haber mi yoksa ? diye sormaya çalıştı Mestüre.
— Әйтегез әле, һез мине Қазақстанға озатып куюһығызмы, әллә Үзбәкстанғамы? — тип һаксыларзың кылын тартып карағайны ла, улар әйтмәне. (165/с)	- Söyleyin hele, siz beni Kazakistan'a mı götürüyorsunuz, yoksa Özbekistan'a mı? diye bekçilerin niyetlerini öğrenmeye çalıştı, ama onlar söylemediler.
— Кем ул был ерзә күсмә халык? — Зинаида ултырған еренән һикереп торзо ла Раиса Аркадьевһаның үзенә төрттө. — һинме, әллә Таласпаевмы? (167/е)	- Kimmiş bu yerdeki göçebe halk? Zinaida oturduğu yerden sıçrayıp kalktı ve Raisa Arkadyevna'yı dürterek. - Sen mi, yoksa Talaspayev mi?

Әлләсе “*älläsi*”

1. Açıklama

<p>—Дерәс, төшкө ашка өйрә бешерергә кәрәк, — тине бесәнселәр араһынан тағы ла береһе.</p> <p>—Әлләсе, кискелеккә калһа катык нык әсей, тип берсизәтел төшкөлөккә бирергә кушкан ине лә, күнһә ни, төшкөлөгөнә аш бешерермен, — тип яуап кайтарзы кәшәүәр. (48/ç-d)</p>	<p>Ekinciler arasından birisi: - Doğru, öğle yemeğine öyre pişirmek lâzım, dedi.</p> <p>- Öyleyse başkan, akşama kalırsa yoğurt çok ekşiyor diye öğlen verilmesini söylemişti, eğer razıysanız geceleyin yemek pişiririm, dedi aşçı.</p>
<p>— Агроном булған кешенең ауылды ташлап китеүе аяныс...</p> <p>— Әлләсе... Үзбебезән берәй йәш егетте</p> <p>— барымы булһа, кыз баланы ла мөмкин</p> <p>— агрономлыкка укытырға ебәрергә кәрәк булыр. (149/n-o)</p>	<p>- Ziraatçi olan birinin köyünü bırakıp gitmesi acınılacak...</p> <p>- Öyleyse... Bizden bir genç delikanlıyı olduğu gibi, kız çocuğunu da tarım uzmanlığı okuması için göndermek gerekecek.</p>

2. Öneri

<p>— Әгәр зә ашыкты көлтәләмәй әскертләһәк нисек булыр икән? Күрәһегезме, — Йосоп сабылған, Ләкин көлтәгә бәйләнмәгән баһыу киңлегенә күрһәтте. — Егерме гектарға якын яһма ерзә ята.</p> <p>— Әлләсе. — Хәйбулла карт бер аз икеләнәп торзо. — Әгәр уртаға көлтә бәйләмәй һалып, сит башына һәм өскә генә көлтәләр һалып әскертләһәк нисек</p>	<p>- Eğer erzakı balyalamadan yığsak, ne olur? Görüyor musunuz, diye Yusup biçilen, fakat balyalanmayan harman yerini gösterdi. - Yirmi hektara yakın toplanmış ekin yerde yatıyor. - Öyleyse. Heybulla amca biraz tereddütlü bir vaziyette durdu.</p> <p>- Eğer ortaya balyalamadan ortya koyup, yan tarafına ve üstüne balyalar yığsak nasıl olur?</p>
--	---

булып? (60/1-м)

Әммә “*ämmä*”

1. Açıklama

Әйе, һеззе күреү өмөтөнән язған сактарым да булды. Әммә мин еңегә булған ышанысымды бер қасан да юғалтманым. (7/d)	Evet, sizi görme ümidinden vazgeçtiğim zamanlarım da oldu. Ama ben zafere olan inancımı hiçbir zaman da kaybetmedim.
Юл азабы — гүр ғазабы, тигәндәй, әлегә һаулығы нығып етмәгән Йосоп юлдан йонсоп қайтып төшкән ине. Әммә шатлығынан арығаны онотолоп торзо. (10/i)	Yol azabı kabir azabı dedikleri gibi, şimdi sağlığı tam yerine gelmeyen Yusup yoldan yorgun argın çıkıp gelmişti. Ama mutluluktan yorgunluğunu unutmuştu.
Осо-қырыйы күренмәгән урман әсенән күпме юл үтеүе бицдәһез, әммә қояш офокка қарай түбәнәйә башлаған. (15/b)	Ucu bucağı görünmeyen ormanın içinden ne kadar yol yürüdü bilinmez, ama güneş ufuga doğru alçalmaya başlamış.
Яраланып һуғыштан қайтқас, уның һәләк булыуын үз күззәре менән күреүе, әммә ерләүзә қатнаша алмауы тураһында әсенеп һөйләп бирзе. (16/b)	Yaralanıp savaştan dönünce, Yusup'un öldüğünü kendi gözleriyle gördüğünü, ama defnetmeye yetişemediğiyle ilgili üzüntülerini söyledi.
Боз киткәндән һуң һакмарзың қабат ташыуын Йосоп үз ғүмерендә тәүгә күрә. Әммә , Сәлих қартшң һөйләүе буйынса, йылғаның был ғәзәте элек тә булған. (24/b)	Yusup hayatında ilk defa buzlar eridikten sonra Hakmar'ın tekrar taşıdığını görüyor. Ama Selih amcanın demesine göre nehrin bu durumu önceden de olmuş.
Лыпын ергә ятқан еректәрзе, вак талдарзы боззар, гүйә, изеп һалған. Әммә ағастар, ергә түшәлеп қалһалар за,	Yan yana yerde yatan kızılğaçları, ufak dalları buzlar, sanki ezmiş. Ama ağaçlar, yere düşüp kalsalar da dehşet anında baş

<p>дөһшөт алдында баш эймэгәндәр, өҗтәрәнә ташкын алып килеп өйгән сүп-сарзы калкытып, йөнләнә, бөрөләнә башлағандар. (25/а)</p>	<p>eğmediler, üstlerine taşkının toplayıp getirdiği çer çöpü bırakıp canlanıp tomurcuklanmaya başlamışlar.</p>
<p>Уларзы һабаклап йыйып алыуы бик анһат. Ләкин йыйған кеше юк. Әммә кыш көндәрәндә бесәнлектә бала-саға рәхәтләнәп ашай. (50/б)</p>	<p>Onları toplayıp almak çok kolay. Fakat toplayacak kişi yok. Ama kış günlerinde, çayırılıkta, çoluk çocuk rahatça yemek yiyorlar.</p>
<p>Капитан кейенәп өлгөргән, әммә сығырға ашыкманы, кабат килеп урынына ултырзы. (34/и)</p>	<p>Kaptan giyininip acele etmiş, ama çıkmak için acele etmedi, tekrar gelip yerine oturdu.</p>
<p>Усман үзенәң яғына тәгәрләгән ике икмәктә күкрәгенә кысып тотоп, һаз яғына йүгерзе. Әммә уны бер карак күрәп кадды ла йыға һукты, шунаң аркан менән сырмап бәйләп, атының койроғона тағып ебәрзе. (55/б)</p>	<p>Usman kendisine doğru yuvarlanan iki ekmeği göğsüne basıp, sazlık boyuna gitmiş. Ama onu bir hırsız görmüş ve vurup düşürmüş, sonra kemerle bağlayıp, atının kuyruğuna takıp göndermiş.</p>
<p>Райком ағзаһы буларак, Әһмәтйәнов шул ук көндә үткәрелгән тәүге партия ойошмаһы йыйылышында ла әлегә сығышың кабатланы һәм Йосоп Латиповты партия ағзалығына кандидат итеп кабул итергә тәкдим индерзе. Әммә алда район прокурорының капканына әләгерен Йосоп белмәй ине әле. (94/б)</p>	<p>İlçe azası olarak, Ehmetyenov o gün iletilen ilk parti kurumu toplantısında da önceki konuşmasını tekrarladı ve Yusup Latipov’u parti azalığına aday gösterip, kabul etmeleri için oylamaya sundu. Ama önce bölge savcısının tuzağına yakalanacağını Yusup bilmiyordu.</p>
<p>— Урыстарзың да «займка» тигән күсмә төйәктәре булған, әммә берәү зә уларзы «ярым кырағай» тип әйтмәй. (100/ç)</p>	<p>- Rusların da “zaimka” diye seyyar ahırları varmış, ama hiç kimse onları eksik yabancı olarak tanımlamamış.</p>
<p>Подряд ысулы менән эшләү буйынса</p>	<p>Taahhüt usulüyle çalışma şeklinde bilim alan</p>

<p>белем алған студентка урындағы материалдарзан хужалык ысулы менән төзөлөш алып барыу тураһында документация төзөп эшләү еңел булманы, ӘММӘ махсус белем алған кешене ябай балта оҫтаһы менән тиңләп булмай, уның файзаһы нык тейзе. (106/е)</p>	<p>öğrenci, yerindeki materyallerden, idarenin usûlüyle, inşaat yapma konusunda, dökümanları düzenlemek kolay olmadı, ama özel bilim alan kişiyi, basit balta ustasıyla denk tutmak olmaz, onun faydası çok oldu.</p>
<p>Иманым камил, Шәһишәриф Такалов та, Хәйбулла Сабанчин да мактансык, ӘММӘ насар кешеләр түгел, — тип хәбәр таратыусыларзың берененәң аузын яптырып куйзы өлкән йәштәрзәге бер бабай. (115/с)</p>	<p>İnanıyorum ki, Şehişerif Takalov da Heybullla Sabançin de kendileriyle övünür, ama kötü insan değiller, diye haber yayanların birisinin ağzını kapattı büyük yaşlardaki bir adam.</p>
<p>Кыз тағы ла нығырак уңайһызланып китте, ӘММӘ, үзен тиз генә кулға алып, һүззе икенсе якка борзо. (120/і)</p>	<p>Kızın daha da canı sıkıldı, ama hemen kendisini toparlayıp lafı başka yere getirdi.</p>
<p>Ә Кәримов колхозға вәкил булып барыузан баш тартырға йыйынмай ине, ӘММӘ бер аз шөрләгән кеше булып күренергә булды: (134/а)</p>	<p>Kerimov ise kolhoza vekil olarak gitmeyi reddettiğini saklamıyordu, ama biraz korkmuş gibi görünmek istedi.</p>
<p>Хәзер мин уға бәхеттән башка бер ни зә теләмәйем. ӘММӘ артабан улар янында йәшәй алмайым...» (153/і)</p>	<p>Artık ben ona mutluluktan başka bir şey de dileyemem. Ama uzunca bir süre onların yanında yaşamamam...</p>
<p>— Мии үзем да күптән инде машина алырға ниәтләп йөрөйөм. Озакламай сиратым да етә. Тик якындағы биш-алты ай эсеңда акса тултырырлык рәтем юк. — Етмәһә ни, минән алып тороғоз. — Шулай за була. ӘММӘ мин сиратта</p>	<p>“Ben de uzun zamandır araba alma niyetindeyim. Yakında sıram da gelecek. Ancak önümüzdeki beş altı ay içinde parayı toplayacak durumum yok. “Madem yetmiyor, benden borç para alınız.” “Öyle de olur. Ama ben sırada durma</p>

тороу тәртибен үзем башлап боза алмайым. (161/g-ğ-h)	düzenini bozamaz.”
Көн дә шулай ызаланды, әммә был башка тоткондар күргән ызаларзан еңелерәк ине. (166/c)	Her gün bu şekilde eziyet çekti, ama bu diğer tutukluların gördüğü eziyetten daha iyiydi.
— Аңланым. Таласпаевтың ата-бабалары тыуған төйәгендә көн итә бит әле. Ә без Советтар Союзының нисәнсе төбәгенә күсеп килеп ултырырға өлгөрзөк? Әммә Таласпаев безге бер зә килмешәк йәки бәскынсы тип битәрләмәй. (167/g)	- Anladım. Talaspayev’in ata dedeleri doğdukları yerde günlerini geçiriyor. Peki biz Sovyetler Birliği’nin hangi bölgesine göçüp yerleştik? Ama Talaspayev bizi, hiç yerli olmayan, ya da baskıncı olarak suçlamıyor.
һөйләшө-һөйләшә кайттылар. Кинәнеп, куркмай-өркмәй башкортса гәпләшөп килеүзөң ләззәтен языусы юлдашы аңламай түгелдер, әммә ситтә зарыккан Йосоп кеүек үк аңламайзыр. (171/f)	Konuşa konuşa döndüler. Sevinerek, korkmadan ürkmeyen Başkurtça konuşmanın tadını yazar arkadaşı, anlamamış değildir, ama dışarıda kalmaya mahkum olan Yusup gibi de, anlamıyordu.

2. Zıtlık

— Дәүләт планын колхоз үтәнеме? — Үтәне, әммә дәүләт аксаһы колхоз счётына килеп ингәне юк әле. (73/j-k)	- Devlet plânını kolhoz mu uyguluyor? - Uyguladı, ama devletin parasının kolhoz hesabına girdiği yok, tabii.
Дүртенсе булып тағы ла бер милиционер сығыш яһағандан һуң, «старт» яғында бәхәс купты. Бактиһән, хәрби булмаған бер кеше тамашала катнашты-рыузарын талап итә икән, әммә аты ла, кылысы ла юк. (114/d)	Dördüncü olarak tekrar bir polis, çıkış yaptıktan sonra, başlangıç yerinde bahse giriştiler. Baktık ki, asker olmayan biri yarışa katılmayı talep ediyor, ama atı da kılıcı da yok.
Әммә (156/e) камерала ултырыузан	Ama odada oturmakta kum taşımak daha

Йөкмәп ком ташыу еңелерәк... (157/а)	kolay...
Йосоп Зинаида Николаевнаны Башкортостанға кайтырға өгөтләне. Әммә ул кабат укытыу эшенә күсеп, укып бөтмәй ташлаган институтын тамамларға хәл иткәйне. (169/ç)	Yusup, Zinaida Nikolayevna'ya Başkurdistan'a dönmesini öğütledi. Ama o tekrar öğretmenlik işine geri dönüp, okuyup bitirmeden yarım bıraktığı enstitüyü tamamlamıştı.

3. Üsteleme

Усмандың да, Әхтәмдең дә һабанда ат кыуыусы булып эшлэгәне бар, ә һабансы булып өлкәндәр эшен әлегә башкарғаны юк. Әммә һәр береһе үзен һынап карамаксы. (27/f)	Usman da Ehtem de daha önce sabanda atla çalışmıştı, ama sabancı olarak, büyüklerin işini daha önce yapmamışlardı. Ama her ikisi de kendisini sınıyor.
Мусинға ла һөйлэгәйне Йосоп был хакта, әммә ул: —Шул хәтле оноң булыуына ла, уны дөйөм тукланыу өсөн тотоноуыңа ла ышанмайым, — тип кырка һукты. (34/b-c)	Yusup bu konuyu Musin'e de söylemişti. Ama o: - Bu kadar onun olduğuna da, onu herkese dağıtmak için tuttuğuna da inanmıyorum,” diye kestirip attı.
Абышкаһы һуғышта ятып калған өс балалы тол катынға еңел түгел. Әммә тел тийһәң — теле, эш тийһәң эше менән алдырған Маһира; ауырлыктарға бирешмәй, бар хәленсә тырыша. (52/b)	Kocası savaşta ölüp gitmiş, kalan üç çocuğu dul kadına kolay değil. Ama dil desen dili, iş desen işiyle meşgul olmuş Mahira, ağır şeylerde hiç tereddüt etmiyor, olanca gücüyle çalışıyor.
Гүмәров бойок кына әйтеп куйзы. Әммә , бер башлагас, хәбәрән осламай калманы. (147/c)	Gümerov eftarlı bir şekilde konuştu. Ama başlayınca haberini bitirmeden edemedi.

4. Sonuç Bildirme

<p>Бына ул үрелеп муйыл сәскәһен өзөп алды, кыззың толмона қазаны, ирендәре яңағына тейеп үткәндәй булды — уф, ниндәй кайнар ипкен бөркөлдө ул ирендәрзән! Әммә тыйылды Йосоп, ирендәренән һурып үпмәне. (45/с)</p>	<p>O sırada yukarı doğru uzanıp mahlep çiçeğini koparıp aldı, kızın tulumuna taktı, dudakları yanağına değer gibi oldu, of, nasıl bir ateş tesir etti o dudaklardan! Ama Yusup kendine engel olup dudaklarından öpmedi.</p>
<p>Ахырза эш қағызарын һандыкка һалып (56/f) йозаклап куйзы, әммә ауыр уйзарынан арына алманы. Сәлих карттың аты килеп туктауын да һизмәй қалды. (57/a)</p>	<p>Sonunda iş evraklarını sandığa koyup kilitledi, ama derin düşüncelerinden arınamadı. Selih amcanın atının geldiğini bile sezmedi.</p>
<p>Колхозда башланған һынылыштың бригадир Йосоп Латипов исеме менән тығыз бәйлә булығын яқшы аңлаған Кәримов уның колхоз рәйесе булып һайланырын алдан ук һизеп торзо, әммә райком бюроһында был турала һүз (74/g) кузғатып торманы, сөнки азактан үзенә һүз тейерен яқшы аңлай ине. (75/a)</p>	<p>Kolhozda başlayan ani değişikliğini, şef Yusup Latipov ismiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu iyi bilen Kerimov, onun kolhoz başkanı olarak seçileceğini önceden sezmişti, ama bölge komitesi ofisinde bu konuda bir şey demedi, çünkü sonunda kendisine konuşma hakkı verileceğini iyi anlıyordu.</p>
<p>Шулай баш ватты Йосоп, әммә уйының осона сыға алманы. (130/h)</p>	<p>Böyle kafa patlattı Yusup, ama düşüne düşüne bir sonuca varamadı.</p>
<p>Зәйнулла менән Әклимә бер-беренә хистәрен белгертергә ашыкманы. Әммә мөхәббәттерән утлы куззай итеп һүндәрмәй һакланы улар. (139/ç)</p>	<p>Zeynulla ile Eklime birbirlerine hislerini açıklamak için acele etmedi. Ama muhabbetlerini ateşli kor hâline getirip, söndürmeden korudu onlar.</p>
<p>Дауахана төзөү өсөн акса табыу мәсьәләһе хезмәтсәндәр депутаттарының район Советы сессияһында күтәрелде.</p>	<p>Hastaneyi kurmak için akça bulma meselesi, milletvekillerinin bölge kurulu toplantısında tartışıldı. Uygun karar kabul edildi, ama,</p>

Біңғай қарар қабул ителде, ӘММӘ уның реалы ерлеге юк ине. (141/с)	onun bir temeli yoktu.
Артабан 4 июнь Указы конвейер менән арзан кул көсө бирерге тотона, ӘММӘ уңарсы Ғүмәров үзе шул қапқанға элэгә. (147/d)	Uzun zaman sonra, 4 Haziran kararnamesi ardı ardına ucuz kol gücü vermeye başlanıyor, ama başarılı Fümerov da bu kapana sıkışıyor.
Колхоз идараһы ағзалары ла Зинаида Копылова менән Михаил Бычковты колхозда калырға өгөтләне, ӘММӘ күндерә (149/ө) алманы. (150/a)	Kolhoz idaresi azaları da Zinanda Kolinova ile Mihlail Bıçkov'ı kolhozda kalmaları için ikna etmeye çalıştı, ama razı edemediler.
Йомабай ауылында тыуып-үсеп, хәзер баш калала иң шәп хирург булып танылған Ғөддөс Туғызбаев үзе операция яһаны. ӘММӘ ярзам итә алманы. Сир азғайны... (162/g)	Yumabay köyünde doğup büyüyen, şimdi baş şehirde en iyi bir cerrah olarak tanınan Güddüs Tuğızbayev ameliyat etti. Ama yardım edemedi. Hastalık azmıştı.
— Шул сак фашистар беззе тимер юлы буйлап аяуһыз қысырықлай башланы. Аңына килмәгән иптәшебеззе тимер юлы аша сығарырлық форсат юк ине, бер урында калдырып китеп торзок. Команданан бер нисә һалдат кына иңән калды был алышта. ӘММӘ фашистарзы үткәрмәнек. (180/f)	- O sırada faşistler bizi, demiryolu boyunca acımasız bir şekilde sıkıştırmaya başladı. Akli başında olmayan arkadaşlarımızı, demir yoluna çıkarmaya fırsat yoktu, bir yerde bırakıp gittik. Birkaç asker çarpışmadan sağ çıktı bu mücadelede. Ama faşistleri geçirmedik.

Әйтәйек “*äytäyik*”

1. Örnek gösterme

Ә Үз аллы фекер йөрөтөү һәләтенә әйә булып, донъяны дөрөс аңлай белгән кеше	Kendisine has fikir yürütme kabiliyetine sahip olup, dünyayı doğru bir şekilde anlayıp
---	--

<p>башкорт тарихында юйылған биттәрзең шул тиклем күп булыуын да, әлегә үзенең байтак нәмәне белмәуен дә якшы аңлай. Кызыкһыныу бигерәк тә йәштәрзә көслә. Әйтәйек, әлегә лә баяғы «Изел» тигән тарихи-географик атама нисек «Волга»ға әйләнәп киткән? (85/с)</p>	<p>bilen biri Başkurt tarihinde kaybolmuş sayfaların bu kadar çok olmasını da, şimdiye kadar çoğu şeyleri bilmediğini de iyi anlıyor. Daha çok da gençler ilgileniyor. Mesela, öncekiyle, az evvelki İdil tarihinde coğrafik adlandırma nasıl Volga'ya dönmüş?</p>
<p>Һәр халык урындағы шарттарға кулайлашып йәшәй. Грузияла, әйтәйек, виноград, ә Үзбәкстанда мамык үстәрәү өстөнлөк ала. (104/с)</p>	<p>Her halk kendi bölgesindeki şartlara uyum sağlayarak yaşıyor. Mesela Gürcistan'da üzüm, Özbekistan'da ise pamuk yetiştiriliyor.</p>

2. Аңкылама

<p>— Изгелек һәм яуызлык, әхлаклык һәм әхлакһызлык, мөхәббәт һәм нәфрәт, ниһайәт... Әгәр зә, әйтәйек, шәхес булып формалашыуы дәүерендә яуызлык өстөнлөк ала икән, унан якшылык көтмә. Иртәме, һуңмы бындай кеше үз яуызлығының корбаны була — яза котолғоһоз. (159/1)</p>	<p>- Kutsallık ve kötülük, ahlaklı ve ahlaksızlık, sevgi ve nefret, sonunda... Eğer, diyelim, karakteri oluşmaya başladığı zaman kötülük üstün geliyorsa, ondan iyilik bekleme. Er geç böyle biri, kendi kötülüğünün kurbanı olur, cezadan kaçınılmaz.</p>
---	---

Әйтәрһең “*äytirhiñ*”

1. Tahminde bulunma

<p>тәмәкә төтөнөн йырмаслап, клуб эсен сак-сак яктырткан утлы шәм нурзары, әйтәрһең, тик уға ғына төшә — шундай һылыу булып баһып тора уның һөйгәне...</p>	<p>Sigara dumanını yarıp, kulübün içini güç bela aydınlatan ateşli mum ışıkları, sanki sadece onu aydınlatıyor, işte öyle güzel bir şekilde dikilip duruyor onun sevgilisi...</p>
---	--

(б/d)	
Бесэн һорап килгән әбейзен йомошон хәл итеп сығарып кына ебәргәйне, комсомол ойошмаһы секретары Зөләйха килеп инде, йыйылыштарында катнашырға сақыра, әйтерһең , рәйестең башка эше юк. (17/a)	Ot sormak için gelen teyzenin işlerini halledip göndermişti, komsomol kurumu sekreteri Züleyha geldi, toplantılarına katılması için çağırıyor, zannedersin başkanın başka işi yok.
Мөхәббәт ялкынын, әйтерһең , нисәмә йылдар буйы ошо өс көн өсөн һаклағайны, күкрәк түрзәрәндә һүндәрмәй йөрөткәйне улар. (156/b)	Sevgi alevini, sanki nice yıllar boyunca şu üç gün için saklamışlardı, gönüllerinin içinde söndürmeden devam ettirmişti onlar.
Иркәләү-иркәләнеүзәр, назлы һүззәр, тойғолар ташкыны, гүйә, ысынбарлыктан әллә кайзағы мөғжизәүи утрауға алып китте... Әйтерһең , бындағы шыкһыз мөхит, түбәнһетеләү, шәхесәң изеләү капыл юкка сыкты... (156/b)	Tatlı sarılmalar, hoş sözler, duygu selleri, onları sanki gerçek hayattan başka bir yerdeki mucizevi bir adaya götürdü... Sanki buradaki kötü ortam, aşağılanma, şahsın ezilmesi bir anda kayboldu.

Әйтерһең дә “*äyürhij dä*”

1. Tahminde bulunma

«Тейешлеһенә лә, тейешһезенә лә кысыла, әйтерһең дә , унан башка эш бармай», — тип битәрләне. (18/ğ)	- Gerektiğine de gerekmediğine de karışıyor, zannedersin o olmazsa işyapılmayacak, diye aşağıladı.
Кәрәккән-кәрәкмәгәнгә кағынып-һуғынып кыскырмай, кәпәрәнмәй урак койрок, кескәй сыйырсыктың һайрап туктауын көтөп тора, әйтерһең дә , уның көйөнән һабак ала. (20/a)	Gerekene gerekmeylene çırpınıp bağırıyor, böbürlenmiyor, orak kuyruk, küçücük sığırcığın ötüp durmasını bekliyor, zannedersin onun şarkısından ders alıyor.

<p>хабансылардың шаркылдап келген тауышы һакмар аръяғындағы Кәлтәташ каяһында шундай көслә яңғыраны, әйтәрһең дә, унда таш шартлаттылар. (42/г)</p>	<p>Sabancıların kahkahayla gülmeleri, Hakmar tarafındaki Keltetaş kayasında o kadar güçlü yankılandı ki, zannedersin, orada taş patlattılar.</p>
<p>Мәстүрә күзен йомоп артка боролдо ла шул нурзардың күләгәләге ағастарза сағылыуын күрзе, әйтәрһең дә, был ем-ем иткән кояш нурзары таллыкта һайраған һандуғас көйөнә бейей. (46/а)</p>	<p>Mestüre gözünü yumup arkasına döndü ve gölgesinin ağaçlara yansıdığını gördü, zannedersin bu güzel güneş ışınları, dallıkta öten sandugaç şarkısında dans ediyor.</p>
<p>Ә төштән һуң ятыу өштән ләпәкәйзәр, эреле-ваклы күбәләктәр, башка төрлө бөжәктәр қаплап ала, әйтәрһең дә, томан һарый. (98/б)</p>	<p>Geceden sonra da nehir yatağının üstünü kanatlı böcekler, irili ufaklı kelebekler, çeşit türlü böcekler kaplıyor, zannedersin duman sarmış.</p>
<p>Кемдер ләкәп һөйләй, кемдер уны тыңлап келә, әйтәрһең дә, бер һиндәй кайғы-хәсрәт юк. (136/б)</p>	<p>Biri şaka yapıyor, diğeri onu dinleyip gülüyor, sanki hiçbir kaygı hasret yok.</p>
<p>— Миңә китергә вакыт, хушлашайык инде, — тине ул Йосопка кыйыр-кыймаç кына, әйтәрһең дә, уның алдында ғәйепле. (83/ç)</p>	<p>Yusup'a isteksizce, sanki onun önünde suçluymuş gibi: - Benim gitmem lâzım, vedalaşalım haydi.</p>
<p>Азна-ун көн үтте. Сакырмайзар, бер тауыш юк, әйтәрһең дә, уның тураһында бөтөнләй оноттолар. Йосоп борсола, бошона, хатта йоклай алмай башланы. (156/е)</p>	<p>Bir hafta, on gün geçti. Çağırıyorlar, hiçbir ses yok, zannedersin, onu hepten unuttular. Yusup endişelenmeye başladı, keyfi kaçıyor, hatta uyuyamamaya başladı.</p>
<p>— Карағыз әле, ағай, — юлдашы иллюминаторға күрһәтте, — астағы ап-ак болоттарзы әйтәм, әйтәрһең дә, ергә ак</p>	<p>- Bakın hele ağabey. Yoldaşına penceriye gösterdi. - Aşağıdaki bembeyaz bulutları</p>

хэтфэ йэйеп халынған. (169/1)	diyorum, zannedersin yere kadife yaymışlar.
-------------------------------	--

Әйтеуенә карағанда “*äytivnä qarağanda*”

1. Açıklama

<p>Бында Ғүмәровты шахталарзы аякка бақтырыуза төзөүсе-белгес, инженер буларак файзаланалар. Ул штольняпарзағы емеректәрзе төзәтеүзә тотқондар менән етәкселек итә. Уны хатта кәңәшмәләрзә, оперативкаларза катнашырға сақыралар. Шуға күрә күп нәмәне белә. Әйтеуенә карағанда, бында ла Салауаттағы кеүек үк күренеш. (147/e)</p>	<p>Burada Gümerov’dan maden ocaklarını onarıırken inşaat uzmanı, mühendis olarak faydalanıyorlar. Tünellerdeki bozuklukları düzeltmek için mahkûmlarla birlikte çalışıyor. Hatta onu oturumlarda, operatif toplantılarda brifing vermek için çağırıyorlar. Demek ki, çok şey biliyor. Söylediklerine bakılırsa, burada da manzara Salavat’taki gibi.</p>
--	---

Әйткәндәй “*äytkändäy*”

1. Açıklama

<p>Усмандың да, Әхтәмдең дә һабанда ат кыуыусы булып әшләгәне бар, ә һабансы булып өлкәндәр әшен әлегә башқарғаны юк. Әммә һәр берәһе үзен һынап карамаксы. —Әйткәндәй, кемебез һабансы була, кемебез ат башында йөрөй? — тип башланы һүззе беренсе булып Әхтәм. (27/f-g)</p>	<p>Usman da Ehtem de daha önce sabanda atla çalışmıştı, ama sabancı olarak, büyüklerin işini daha önce yapmamışlardı. Ama her ikisi de kendisini sınıyor. - Söylediğine göre bizim sabancı bizim de at başında olacakmıız? diye söze başladı ilk önce Ehtem.</p>
<p>— Бесәнселәр нисек теләй, шулай булһын, Сафура апай, — тип һүзгә кушылды Йосоп. — Ярай, мәйелегез. —</p>	<p>Yusup da, - Ekinciler nasıl istiyorsa öyle olsun, Safura abla, diye ekledi. - Tamam, nasıl isterseniz. Safura kaynayan</p>

<p>Сафура кайнап сыккан казанға холо һалды.</p> <p>— Әйткәндәй, фермала катык күп кала, тизәр бит, ә ниңә бер аз төшкөлөгөнә лә бирмәскә? (48/e-f)</p>	<p>kazana yulafi koydu.</p> <p>- Söylediğine göre fabrikada yoğurt çok kalıyor diyorlar, peki neden birazını öyle yemeği için vermiyorlar?</p>
<p>Әйткәндәй, Сафура, нисә көн иген ашы күргәнебез юк?</p> <p>— Теүәл өс тәүлек. (53/c/ç)</p>	<p>Dediğin gibi, Safura ne zamandır ekmek görmüyoruz?</p> <p>- Tamı tamına üç gündür.</p>
<p>— Сабир берсизәтель сакта колхоздан китеү тураһында уйларға ла ярамай. — Мәстүрә Йосоптоң еңенән тартты. — Әйткәндәй, Сабир эшкә сыкмас борон тракторсылар курсына барырға кағыз бирә алмашһың микән? (69/c)</p>	<p>- Sabir'in başkan olduğu zaman, kolhozdan gitme konusunu düşünmek de doğru değil. Mestüre Yusup'un kolundan çekti. - Bu arada, Sabir işe başlamadan önce traktörcüler kurusuna gitmek için belge veremez mi acaba?</p>
<p>Безең башкаларза эшебез юк», — тигән һүззәр бар. Күрәһең, Әхмәтзәки Вәлиди Туған 1917 йылдың ноябрәндә Башкортостан дәүләте беренсе фарманында кан койоуға каршы кабул иткән нейтраль сәйәсәткә азағына тиклем тоғро булған. Әйткәндәй, Бәйөк Октябрь социалистик революцияһы еңеп, Совет власы урынлашкандан һуң, «кызылдар» һәм «актар» тигән кораллы көстәр булмаған. (89/d-e)</p>	<p>Bizim başkalarıyla işimiz yok, şeklinde sözleri var. Görüyorsun, Ehmet Zeki Velidi Togan 1917 yılının Kasım'ında Başkurdistan Devleti'nin ilk fermanına, kan akıtmaya karşı, kabul ettiği tarafsız siyasetine, sonuna kadar, sadık olmuş. Söylenildiğine göre, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi yenip, Sovyet iktidarı yerleştikten sonra “kızıklar” ve “beyazlar” denilen silahlı güçler ortadan kalkmış. Başkurdistan'da kan dökme korkusu da kalmamış.</p>
<p>Әйткәндәй, 1773-1775 йылдағы ихтилалды бастырыу һылтауы менән укымышлы башкорттар, шул иңәптән тау про-мышленниктары ла, физик яктан юк ителә. Ә тарих битенән алып ташлау</p>	<p>Söylenildiğine göre 1773 -1775 yılındaki ihtilali bastırma bahanesiyle, okumuş Başkurtlar, bu arada dağ sanayicilerini de, fizikî olarak yok ediliyor. Ama tarih sayfalarından çıkarılması mümkün olmayan</p>

<p>мөмкин булмаған Исмағил Тасимов кеүек белемле кешеләр назандар исемлегенә инеп кенә архивта һаклана. (102/f)</p>	<p>İsmail Tasimov gibi akıllı kişiler, cahiller kategorisine girip, arşivde saklanıyor.</p>
<p>Егер biri, yabancılar ekin yetiştiriyor, Ruslar pamuk yetiştirmeyi bilmeyen yabancı halk derse, bu kendi yabancılığındandır. Әйткәндәй, ярым күсмә тормошто ихтилалдарзы бақтырған сактарза язалау отрядтары башкорттарға үззәре көсләп таккан. Ата-бабаларыбыздың, йорт-кураларын ташлап, тик мал-тыуары менән генә кеше аяғы басмаған тау-таш, урман араһындағы төпкөлдәргә күсеп ултырған сактары булған. (104/ç-d)</p>	<p>Әгәр зә кемдер, чукчалар иген үстәрә, ә урыстар мамык үстәрә белмәгән кырағай халык, тihә, был үзе кырағайлык булып ине. Söylendiğine göre, yarı göçmen hayatı, ihtilâllerin bastırıldığı sırada, ceza takımı, Başkurlara büyük sıkıntılar yaşatmış. Ata dedelerimizin, yurt yuvasını bırakıp, sadece hayvanlarıyla insan ayağı basmamış dağ taş, orman içlerine de göçtükleri zamanlar olmuş.</p>
<p>Лагерзағы нисә тоткондоң әлеге Лагерзағы нисә тоткондоң әлеге Указ буйынса хөкөм ителеүе, күпмөһенәң һәләк булыуы тураһында ла хәбәрзарзыр. Әйткәндәй, штольняларзы тазартып нығытыу эштәрәндә ғүмерзәре өзөлгән тоткондар өсөн яуап биргән кеше юк, уларзы яңы килгәндәр алыштыра тора. (145/b)</p>	<p>Kamptaki pek çok mahkûm, önceki kararname sürecinde mahkûm edilenleri, bunların çoğunun da helak olduklarıyla ilgili haberleri de alıyorlar. Görünüşe göre, tünelleri temizleyip sağlamaştırma işlerinde hayatlarını kaybeden mahkûmların durumlarından kimse sorumlu değil, onların yerlerini yeni gelenler alıyor.</p>
<p>— Аңлашыла, — тине лә Йосоптоң юдашы кабат был турала һүз кузғатманы. — Әйткәндәй, мин дә Йомабайға Түңгәүер ырыуы башкорттарының королтайына китеп барам әле. (170/e)</p>	<p>Yusup'un yol arkadaşı, - Anlaşıldı, dedi ve bu konuda tekrar bir şey söylemedi. - Aslında, ben de Yumabay'a, Tüngenir boyu Başkurlarının kurultayına gidiyorum.</p>

— Борсолмағыз, Юсуп Габитович. Мин тыңлап ултырам, сакырһалар, әйтермен. Әйткәндәй , һез кайза юл тоттоғоз? (176/1)	- Endişelenmeyin, Yusup Gabitoviç. Ben dinliyorum, çağırırsalar söylerim. Bu arada , siz nereye gidiyordunuz?
--	--

Гүйә “güyä”

1. Benzerlik

Язғы ташкын калдырған эззәр кайза карама ярылып ята. Лыпын ергә яткан еректәрзе, вак талдарзы боззар, гүйә , изеп һалған. (25/a)	Baharki taşkının bıraktığı izler, her yerde ağaçlar devrilmiş. Yan yana yerde yatan kızılağaçları, ufak dalları buzlar, sanki ezmiş.
Кая таш башына менеп, тирә-якка күз ташлаһаң, тәбифәттең матурлығына һокланып туя алмайһың. Тымык, кояшлы көндәрзә ятыузың төбә, гүйә , үтә күренә. (97/f)	Kayalıklara çıkıp etrafına bakarsan, tabiatın güzelliğine hayran olmaya doyamazsın. Sakin, güneşli günlerde nehir yatağının dibi, derin yerlerine kadar görünüyor gibi .
Мөхәббәт ялкынын, әйтерһең, һисәмә йылдар буйы ошо өс көн өсөн һаклағайны, күкрәк түрзәрәндә һүндәрмәй йөрөткәйне улар. Иркәләү-иркәләнеүзәр, һазлы һүззәр, тойғолар ташкыны, гүйә , ысынбарлыктан әллә кайзағы мөғжизәүи утрауға алып китте... (156/b)	Sevgi alevini, sanki nice yıllar boyunca şu üç gün için saklamışlardı, gönüllerinin içinde söndürmeden devam ettirmişti onlar. Tatlı sarılmalar, hoş sözler, duygu selleri, onalrı sanki gerçek hayattan başka bir yerdeki mucizevi bir adaya götürdü...

Һөзөмтәлә “hüzümtälä”

1. Sonuç bildirme

Көндәлектә күренәүенсә, хәрәкәт	Günlükte görünene göre, harekât yöneticileri
---------------------------------	--

<p>етәкселәре Рәсәйзә килеп тыуған сәйәси хәлгә дәрәҗә баһа бирә, большевиктарзың власка килерен дә, XVIII быуат азақтарында һәм XIX быуат баштарында үтә зур колас алған революцион хәрәкәттән кото оскан Антанта илдәренен, шулай ук уға каршы һуғышкан капиталистик илдәрзән Рәсәйгә интервенция башлап ебәреүен дә, һөҙөмтәлә граждандар һуғышы токанып, Башкортостанды һуғыш майзанына әйләндерәүзәрен дә алдан күргән. (88/f)</p>	<p>Rusya'da meydana gelen siyasî durumu doğru değerlendirin, Bolşeviklerin iktidara gelmeleri de, 18. Yüzyıl sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında çok büyük bir hız olan devrim hareketinden korkan Antanta şehirlerinin ve ona karşı savaşan kapitalist ülkelerin Resey'e müdahale etmeye başlamasını da, sonuçta grajdanlar savaşını tetikleyip, Başkurdistan'ı savaş alanına çektiklerini önceden görmüş.</p>
<p>һөҙөмтәлә район Советы башкарма комитеты «Һакмар» колхозы идараһының эшен ултырышка куйзы. Отчетты Йосоп әзерләне һәм етәкселек алдында яуап тотто. (67/b)</p>	<p>Sonuç olarak bölge kurulu icra komitesi, Hakmar kolkozu idaresinin işini yoluna koydu. Raporu Yusup hazırladı ve idarenin önünde savundu.</p>
<p>Төнгөлөккә эшкә сык, тип бер кем дә өгөтләмәй, һәр кем хәзәр үз теләге менән сыға, иҗәбен генә алып өлгөр. һөҙөмтәлә урыу менән кәлтә бәйләү һәм әҗкертләү араһындағы өзәкләк тиз арала бөтөрөлдө. (66/c)</p>	<p>Gece vakti işe çık diye kimse akıl vermiyor, herkes artık kendi isteğiyle çıkıyor, hesabını yap.. Sonunda biçmeyle, balya yapma ve yığma arasındaki kopukluk hemen ortadan kalktı.</p>

Хатта “*xatta*”

1. Üsteleme

<p>— Әйзәгез, улай булғас, һабанға һыйырзарыбыззы егәйек, — тип һалмаһынмы шунда рәйес. Тәүзә себен осканы ғына ишетелерлек тынлык</p>	<p>- Haydi öyleyse, sığırlarınızı sabana koşalım, deyiverince önce sineğin uçma sesinin işitileceği bir sessizlik yerleşti, hatta bu sessizlik ürkütücü bir hâl aldı, sonra halk bir</p>
--	---

<p>урынлашты, шомло булып китте хатта, унан инде халык бер юлы телгә килде: (5/с)</p>	<p>ağızdan dile geldi:</p>
<p>Донъя мәшәкәттәрен генә түгел, хатта үз-үзен онотоп, тәмле хыялға ғына бирелеп килә ине, баяғы ут Йосоптоң тәзрәһенән балкыуын шәйләне. (19/б)</p>	<p>Dünya meşakkatlerini değil kendisini bile unutup güzel bir hayale dalıp geliyordu, az önceki ışık Yusup'un penceresinden aydınlanıp kendisini fark ettiriyor.</p>
<p>Ун өс — ун биш йәшкә өлкәнерәк булуына карамастан, үзен Мәстүрәгә тиң итеп хис итә. Бына әле лә, уны тәзрә, аша күреп, аңы бөтөнләй таралды, хатта Йосоптоң иртәнсәк унан рөхсәт алып тирмәнгә киткәнән дә онотто. (19/с)</p>	<p>On üç on dört yaş büyük olmasına rağmen kendisini Mestüre'ye denk görüyordu. Bu yüzden de onu pencereden görünce aklını tamamen kaybetti, hatta Yusup'un sabah ondan izin alıp değirmene gittiğini de unuttu.</p>
<p>Кисеүзән сыжкан юл һакмар буйлап бара. Биш йыл эсендә йылға бик нык үзгәргән: хатта үзәне лә икенсе урынға күскән, (24/ғ)</p>	<p>Geçitten çıkan yol Hakmar kenarına varıyor. Beş yıl içinde nehir epey değişmiş: hatta su yatağı da yerini değiştirmiş,</p>
<p>Хәзер ул Сәлих карт менән Таңһылыу әбейгә нык әйәләште. Тик сит кешеләрзән, хатта күрше-күләндән, уларзың бала-сағаһынан ситләшә, ят итә. (26/с)</p>	<p>Artık o Selih amcayla Tanhılıv teyzeye iyice bağlandı. Ancak yabancı kişilerden hatta konu-komşudan, onların çoluk çocuğundan uzak duruyor, onlardan korkuyor.</p>
<p>—Белгәнендә хатта нык якын кешеңә лә һөйләп барма, тигәнде аңлата. (36/г)</p>	<p>- Bildiğini yakınına bile söyleme, sözünü anlatıyor.</p>
<p>Бригадир булған арала Сәғит байтак зыян килтергән, рәһнетмәгән кешеһе калмаған. Хатта кәшәүәрзең эшенә лә урынһыз кысылып, аяк салып йөрөгән. (42/а)</p>	<p>Seyit şef olduğu sırada oldukça ziyan getirmiş, kalbini kırmadığı kişi kalmamıştı. Hatta aşçının işini de yersiz yere küçümseyip, alay etmişti.</p>

<p>Эште нисек ойштороу тураһында улай за, былай за тарткылап караһалар за, Йосоп тағылма комбайнды тик ашлык һуғыуза ғына файзаланыу тураһындағы серзе асманы. Был турала хатта Сабир за әлегә белмәй. (59/1)</p>	<p>İşi nasıl halledecekleri hakkında, ne kadar sorgularsa sorgulasınlar, Yusup römorklu hasat makinesinden sadece erzak hazırlamada faydalandıklarıyla ilgili sırrı kimseye söylemedi. Bu konu hakkında Sabir de, şu an, bir şey bilmiyor.</p>
<p>— Күрәһең, шулай. Лениндың «төрлө илдә капитализмдың тигез үсешә алмауы һөзөмтәһендә, социализмдың башта бер нисә капталистик илдә, хатта айырым бер капиталистик илдә, еңеүе лә мөмкин» тигән теорияһын практикала тормошка ашырыу Сталин өлөшөнә төшкөн ине, уға артка китер юл калманы. (129/j)</p>	<p>- Galiba öyle. Lenin'in, türlü ülkelerde kapitalizmin düzgün bir şekilde yayılması neticesinde, sosyalizmin önce birkaç kapitalist ülkede, hatta farklı bir kapitalist ülkede, üstün gelmesi de mümkün, şeklindeki teorisini normal hayata geçirme Stalin'in payına düşmüştü, onun başka çaresi yoktu.</p>
<p>Бында Ғүмәровты шахталарзы аякка бастырыуза төзөүсе-белгес, инженер буларак файзаланалар. Ул штольняпарзағы емеректәрзе төзәтәүзә тоткондар менән етәкселек итә. Уны хатта кәңәшмәләрзе, оперативкаларза катнашырға сакыралар. (147/e)</p>	<p>Burada Gümerov'dan maden ocaklarını onarıırken inşaat uzmanı, mühendis olarak faydalanıyorlar. Tünellerdeki bozuklukları düzeltmek için mahkûmlarla birlikte çalışıyor. Hatta onu oturumlarda, operatif toplantılarda brifing vermek için çağırıyorlar.</p>
<p>Азна-ун көн үттә. Сакырмайзар, бер тауыш юк, әйтерһең дә, уның тураһында бөтөнләй оноттолар. Йосоп борсола, бошона, хатта йоклай алмай башланы. (156/e)</p>	<p>Bir hafta, on gün geçti. Çağırıyorlar, hiçbir ses yok, zannedersin, onu hepten unuttular. Yusup endişelenmeye başladı, keyfi kaçıyor, hatta uyuyamamaya başladı.</p>
<p>Ә һез үз фекереһеззең дөрөс булыуына тоткондарзы ғына түгел, хатта мине лә ышандырмак булаһығыз. (159/a)</p>	<p>- Yani sen, kendi fikirlerinin doğru olduğuna yalnızca mahkûmları değil, beni bile inandırmak istiyorsun.</p>

<p>Ә һез үз фекерегезең дөрөс булуына тоткондарзы ғына түгел, хатта мине лә ышандырмак булаһығыз. (159/с)</p>	<p>- Yani siz kendi fikirlerinizin doğru olduğuna yalnızca mahkûmları değil, hatta beni bile inandırmak istiyorsunuz.</p>
<p>— Үкенескә каршы, шулай. Тотош йәмғиәттә генә түгел — капитализммы, әллә социализммы — хатта һәр айырым шәхестең үзендә капма-каршылыктар ятыуы, бәрелешәүе мөмкин. (159/ғ)</p>	<p>- Maalesef, öyle. Bütün toplulukta değil, kapitalizm mi veya sosyalizm mi, hatta her farklı şahsın kendi içinde karşılıkların olması, onların çatışması mümkün.</p>
<p>Йосоптон сәйер әңгәмәсегә тағы кызып китте. Уның, әлбиттә, хатта кул көсә кулланыуы ла бар. Ләкин табип-психиатр ролен уйнаған тәфтишсегә бындай алым тыйылаһы. (160/с)</p>	<p>Yusup'un garip tartışması, yeniden kızıştırdı. Hatta ve hatta onun kol gücü kullanması da mümkün. Ama psikiyatri doktoru rolünü oynayan müfettişe böyle bir davranış yasaktır.</p>
<p>Брыузаштары алдына сығып, үзенең башынан үткәндәрен, халкы өсөн борсолоузарын, күнел инрәүзәрен асып һалды. Ир-узаман аңланы, хатта, оло ихтирам йөзөнән, Бетә донья башкорттары королтайына делегат итеп һайланылар. (171/ғ)</p>	<p>Soydaşlarının önüne çıkıp, başından geçenleri, halkı için endişelenmesini, gönül sızılarını anlattı. Aksakallar anladı, hatta büyük bir saygıyla, Bütün Dünya Başkurtları Kurultayı'na temsilci olarak seçtiler.</p>

2. Аңкылама

<p>Ләкин кунактар кузғала һалманы. Ә Мусиндың уңайһыз-лануы хатта йөзөнә сыккайны. (40/с)</p>	<p>Ama misafirler kıpırdamadı. Musin'in huzursuzluğu yüzüne de yansımıştı.</p>
<p>Хәзер комсомол ойошмаһы секретары Зөләйха Йосоп ярзамында клубка утын алдырзы, мәзәни сараларзы үткәрәүзе</p>	<p>Şimdi komsomol ekibinin sekreteri Züleyha, Yusup'un yardımını sayesinde kulübe odun aldırdı, kültürel faaliyetleri düzene koydu.</p>

<p>тәртипкә һалды. Хатта йәштәр кисәләре үткәреү өсөн айырым көндөр зә билдәләй. (47/с)</p>	<p>Hatta gençler, geceleri hazırlamak için, belli günler de belirliyor.</p>
<p>Яңы салғы яңы салғы инде ул — һынмай за, малайзарзы ла интектермәй. Егеттәр көнөнөкөн көнөнә сабып өлгөртөп тора, хатта бесән тырматыусылар, күбә күбәләүселәр һәм кәбән һалыусылар өлгөрмәй башлань. (50/б)</p>	<p>Yeni tırmık, yeni tırmıktı işte, kırılmıyor ve çocukları da sıkıntıya sokmuyor. Delikanlılar günü gününe biçip bitiriyor, hatta ot tırmıklayanlar, balya yapanlar ve saman yığını yapanlar yetiştirememeye başladı.</p>
<p>Ә Полинов бандаһы күпме башкорттоң башына етте. Хатта Шәһит Хозайбирзинды ла кулга алды, кәбәхәт. (53/а)</p>	<p>Ama Polinov çetesi çoğu Başkurt'un başını yedi. Hatta Şehit Hozaybirzin'i de ele aldı utanmaz.</p>
<p>Уларзың тик торбалары ғына күренә. Буран вакыттарында хатта халыктың тышка сыға алмай ултырған сағы ла була. (79/б)</p>	<p>Onların sadece bacaları görünüyor. Fırtına zamanlarında, halkın dışarı çıkamayıp evde kaldığı bile oluyor.</p>
<p>Йәшәгән землянканан башта соланға, соландан кәрәк-ярак (азык-түлек, яғыулык һәм башкалар) һакланған бүлмәгә, унан мал торлағына сығаһың. Буран булһа, тышка сығыузың кәрәге юк, хатта козок та землянка әсеңдә. (79/б)</p>	<p>Bu evlerde ilk önce salona, salondan gerekli şeylerin (yiyecek, içecek, yakacak ve diğer şeyler) saklandığı odaya oradan da hayvan barınağına çıkıyorsun. Fırtına olursa dışarı çıkmalarına gerek yok, hatta kuyu bile evin içinde.</p>
<p>Суднолағылар ауыззарын асып тыңлап торалар за, курайзы һорап алып, әсен карайзар. Хатта Салихкә ауызын асып күрһәтеүен үтенеүгә тиклем барып етәләр, уның кабат уйнауын һорайзар.</p>	<p>Gemidekiler ağızları açık bir şekilde dinliyor ve kurayı sorup, içine bakıyorlar. Hatta Selih'e ağzını açıp göstermesini bile rica ediyorlar, onun tekrar çalmasını istiyorlar.</p>

(85/a)	
— Эскерле кеше булып күренергә тырышпағыз за, һез ундай түгел. Хатта ярзамсылһығыз. (110/a)	- Kinci birisi gibi görünmeye çalışsanız da, siz öyle değilsiniz. Hatta yardımseversiniz.”
— Быныһы Шәрифүлла Шәрипов! — тине Зәйнулла менән Әклимә янында торған урта йәштәргә мыйыклы кеше. Күрәһең, ул Шәриповтың ауылдашы йәки якыны, борсолуы хатта йөзөнә үк сыжкан. (114/ç)	- İşte Şerifulla Şeripov! dedi Zeynullay’la Eklima’nin yanında duran orta yaşlardaki bıyıklı kişi. Galiba o, Şeripov’un köylüsü, ya da yakını, birden endişesi yüzüne de yansdı.
— һүзеңә — кеүәт, — тине уға теге акһакал. — Хатта , күрә алмай, бер-беребезең башын ашайбыз. (115/е)	- Ağzına sağlık.” dedi başka bir aksakal. Hatta birbirimize tahammül edemememizin yanında, birbirimizin başını yiyoruz.
Тегеһе ергә арһаһы менән барып төштә, шул тиклем нык бәрелде, сизәмдә ике үксәһенең эзе калды хатта . Әклимә көрәш майзанына сыжты ла, йүгереп килеп, ерзә кузғала алмай яткан көрәшсе кырына тезләнде. (116/a)	Rakibi yere sırt üstü düştü, o kadar sert düştü ki, toprakta iki ayağının izi bile kaldı. Eklime güreş meydanına çıktı ve koşarak yerde hareketsiz bir şekilde yatan güreşçinin yanına çöktü.
— Мин Хәйбулла балыуанға ла, үземә лә алмашка килерлек ир-егетте таптым, — тине бер кемгә лә, хатта һуғыштан алда Баймакта үткәрелгән бер һабантуйында данлыклы казак бәһлеүәнәнә лә, бил бирмәгән һәм еңелеүзе белмәгән Ғаззали. (118/с)	- Ben Heybulla pehlivana da kendime de yarışmak için yetenekli delikanlıyı buldum, dedi hiç kimseye, hatta , savaştan önce yapılan bir saban toyunda şöhretli bir Kazak pehlivanına da bel vermeyen ve yenilmek nedir bilmeyen Gazzali.
Бындай озракта, ғәзәттә, ике як та йәшерен һөйөү ғазаптары кисерә, хатта озрашыу тураһында һүз куйышырға ла	Bu kadar uzakta, genellikle da iki ayrı tarafta gizlice aşk azapları geçiriliyor, hatta görüşmek için sözleşmeye cesaret edemiyor,

кыймай, уңай вакытты көтө.. (139/ç)	uygun vakti kolluyor.
Йосоп атылып эскө инде, хатта ишек төбөндө торған дежурныйзы ла шәйләмәй, кәләшен косаклап алды. Андарын юғалткандай, озақ шулай баһып торзо улар. (155/а)	Yusup atılıp içeri girdi, hatta kapının dibinde duran nöbetçiyi de fark etmeden, karısını kucakladı. Bilinçlerini kaybetmiş gibi, uzun süre öylece durdular.
— Вакыт-вакыта менән сәйәсәт буйынса кишкен бәхәстәр стихиялы рәүештә тыуа. һәр кем һүз ыңғайында үз фекерен әйтә. Мин дә үз фекеремде тарихка, үткәндәргә таянып әйттем. — Хатта төрмәне лә дискусион клубка әйләндерәүегез социализм нигеззәрен какшатыуға алып килә лә инде. (158/һ-1)	- Zaman zaman siyaset süresince geçen tartışmalar, kendiliğinden meydana geliyor. Sohbet devam ederken, herkes kendi fikrini söylüyor. Ben de kendi fikrimi tarihe, geçmişe dayanarak söylüyorum. - Üstelik hapishaneyi de tartışma yerine çevirmeniz sosyalizm temellerini sarısmaya kadar gidiyor.

Хәйер “*xäyir*”

1. Zıtlık

Күңеле етем — хәйер , ир-ат хакында улай өзөп кенә әйтерһеңме әле?! (7/б)	Gönlü yetim, buna rağmen , er asker hakkında öylece üzülüp ne diyebilirsin ki?
--	---

Хәзәр “*xäzır*”

1. Açıklama

Ғәйебе бармы Йосоп алдында?! Бар за кеүек, юк та кеүек... Кайткан... Яңғыз әсәһе лә вафат хәзәр , йорт-нигезе етем. Күңеле етем — хәйер, ир-ат хакында улай өзөп кенә әйтерһеңме әле?! (7/б)	Ayıbı var mı Yusup’un gözünde? Var da gibi yok da gibi... Dönmüş... Yalnız annesi de ölüp gitmiş artık , baba ocağı yetim. Gönlü yetim, buna rağmen, er asker hakkında öylece üzülüp ne diyebilirsin ki?
---	---

<p>Бер кулы менэн өстөлгә таянып, култык таяктарын икенсе кулына алды. Хәзер ауылдаштары алдында уларзың күззәре күнеккән какса егет түгел, ә киң күкрәкле, ясырак битле, төз танаулы, мыкты кәүзәле ир кеше басып тора. (7/с)</p>	<p>Bir eliyle masaya dayanıp koltuk deđneklerini diđer eline aldı. Artık köylülerinin önünde gözlerinin alışık olduđu sıska delikanlı deđil, geniş göğüslü, yassıca yüzlü, düz yanađı, iri gövdeli delikanlı adam duruyor.</p>
<p>Күз алдына Оксана хәленә төшкән бәләкәсе, Саматы, килеп бақты. Хәзер уның күнелендә ике тойго бәрелешә ине. (8/с)</p>	<p>Gözünün önüne Oksana'nın hâline düşen küçücüđü, Samat'ı geldi. Artık onun içinde iki duygu hissi vardı.</p>
<p>— Йосоп, әйәле-башлы булғаныңса, беззә йәшәп торорһоғоз инде, — тине Салих карт, Оксананын башынан һыйпап, — һин бит хәзер басыузан кайтып кермәйәсәкһең. (11/б)</p>	<p>- Yusup, evlenip barklanana kadar bizde yaşırsınız, dedi Selih amca, Oksana'nın başını okşayıp, - Sen artık tarladan geri gelmeyeceksin.</p>
<p>Бынан биш йыл элек, Йосоп армияға киткәндә, шактай мыкты кеше хәзер бер аз йокара төшкән. Шулай за ул тормош ауырлыктарына артык бирешмәгән, етмеште кыуыуына карамастан, эшкә шәп икән әле. (11/ҫ)</p>	<p>Bundan beş yıl önce, Yusup askere gittiğinde, ne kadar yapılıydı, artık biraz hâlden düşmüş. Yine de hayat şartlarına fazla yenilmemiş, yetmiş devirmesine bakmadan işe iyice tutunmuş.</p>
<p>Йосоп янында сәй эсеп ултырған Гәйнулла карт тап ана шул һабансы ине. Хәзер инде уның теше төшә башлаған. (22/һ)</p>	<p>Yusup'un yanında çay içip oturan Geynulla amca işte o sabancıydı. Artık onun dişleri dökülmeye başlamış.</p>
<p>30-сы йылдар башында колхоз ойоштороуза катнаша. Хәзер ул донъялыкта юк инде... (26/а)</p>	<p>Otuzlu yılların başında kolhozlaşma sisteminde çalışıyor. Artık o dünyada yok...</p>
<p>Баланы бағыу күпселек Таңһылыу әбейгә</p>	<p>Çocuđa bakma işi de çođunlukla Tanhılıv</p>

<p>төшө инде. Зирэк бала күзгә күренеп илгәзәкләнде, бозоп булһа ла башкортса һөйләшә башланы. Хәзер ул Сәлих карт менән Таңһылыу әбейгә нык эйәләште. (26/с)</p>	<p>teyzeye düşüyordu. Zeki çocuk büyüyüp güler yüzlü oldu, bozuk olsa da Başkurtça konuşmaya başladı. Artık o Selih amcayla Tanhılıv teyzeye iyice bağlandı.</p>
<p>Ошоға тиклем Йосоп, хужалыкта йәки йәмәғәт эштәрендә Сабир ебәргән тупақ хаталар һәм етешезлектәр уның аңлап етмәүе һөзөмтәһендә килеп сыға, тип уйлай ине, хәзер айышына төшөнә башланы. (46/d)</p>	<p>Bu zamana kadar Yusup, iş yerinde veya toplum işlerinde, Sebir'in yaptığı büyük hataları ve eksiklikleri, onun yetersizliğinden dolayı oluyor, diye düşünüyordu, artık esaslı bir şekilde düşünmeye başladı.</p>
<p>— Эскә төйөн төштө, хәзер эшләргә лә була, — тине аяктарын кирә баһып һәм ерзә яткан токсайын алып барып кәшәүәргә тотторзо. — (48/h)</p>	<p>- Mideme yemek girdi, artık işe başlayabiliriz, dedi ve geri gidip, yerde duran çuvalını alıp açığıya tutturdu.</p>
<p>Егеттәр көнөнөкөн көнөнә сабып өлгөртөп тора, хатта бесән тырматыусылар, күбә күбәләүселәр һәм кәбән һалыусылар өлгөрмәй башланы. Усман менән Әхтәмгә хәзер эшләүе лә күңелле. (50/b)</p>	<p>Delikanlılar günü gününe biçip bitiriyor, hatta ot tırmıklayanlar, balya yapanlar ve saman yığını yapanlar yetiştirememeye başladı. Usman ile Ehtem için artık çalışmak daha zevkli.</p>
<p>Төнгөлөккә эшкә сык, тип бер кем дә өгөтләмәй, һәр кем хәзер үз теләге менән сыға, исәбен генә алып өлгөр.. (66/с)</p>	<p>Gece vakti işe çık diye kimse akıl vermiyor, herkes artık kendi isteğiyle çıkıyor, hesabını yap..</p>
<p>— Хәзер урак эштәрендә өзөклөк бөттө. Эскертләнган ашыкка куркыныс янамай.. (73/ғ)</p>	<p>- Artık orak işlerindeki kopukluk bitti. Yığılan ekinler hakkında endişelenmek yersiz.</p>
<p>Өй тәрбиәһе етешмәй тип, Сәлих карт уны мунса яғып төшөрзө. Хәзер</p>	<p>Evin tertibi uygun değil diye Selih amca onu, hamama getirdi. Şimdi Tanhılıv teyzeyle</p>

<p>Таңһылыу әбей менән Хәзисә инәй алмашлап Йосоп янынан китмәй. (77/d)</p>	<p>Hezise teyze hastalanan Yusup'un yanından ayrılmıyor.</p>
<p>— Миңә өс-дүрт ай ғына вакыт бир. Әгәр зә мин Сабирзың китерен белгән булһам, тракторсылар курсына бармаған булыр инем, хәзер ярты юлда калып булмай бит инде. (83/f)</p>	<p>- Bana üç dört ay daha zaman ver. Eğer ben Sabir'in gittiğini bilmiş olsaydım, traktörcüler kursuna gitmezdim, artık yarı yolda bırakmak olmaz.</p>
<p>Икенсе колхозда ла эште яйға һала алмай Йомабайға кире кайтқан Сабирзы хәзер «һакмар» колхозы биләмәһендә урынлашқан заготзерноның (83/ғ) директоры итеп тәғәйенләһеләр. (84/a)</p>	<p>Diğer kolхозda da işi düzene koyamayıp Yumabay'a geri dönen Sabir'i, artık Hakmar kolhozu mülküne yerleşen tahıl hazırlama noktasının yöneticisi olarak tayin ettiler.</p>
<p>— Ә һез һарык итен бында һисек күмдегез, тире токто кайзан таптығыз? — Хәзер һауыт-һаба күп тә инде, мотлак тире кәрәк тимәгән. Сәлиһ олатайың кәстрүлгә, бизрәгә һалды ла күмде. (111/i-j)</p>	<p>- Peki siz koyun etini burada nasıl gömdünüz, deri çuvalı nereden buldunuz? - Artık kap kaçak çok, illa ki deri gerekmiyor. Selih efendi tencereye, kovaya koyup gömdü.</p>
<p>Әгәр зә мохтажлык күргән кешегә ярзам кулы һонмаһа йәки был хәленән килмәһә, үкенестә кала, тынғы таба алмай йонсой. Хәзер уның Кәримә өсөн йөрәге әрней, һамарзан кайтқанда һалкын тейзереп, бик каты ауырып яткайны кыз, карт уны һабыр ауылы дауахананына алып барзы, сихутка һабышыр тип курқкайны, дөрөс булған. (121/e)</p>	<p>Eğer muhtaç olan bir kişiye yardım elini uzatmazsa, ya da içinden gelmezse pişmanlık duyuyor, içi rahat etmiyor, sıkıntıya düşüyor. Artık onun yüreği, Kerime için sızlıyor, Hakmar'dan döndüğünde, üşütüp çok hastalanarak yatmıştı kız, amca onu Habir devahanesine alıp götürdü, sihutka kötüleşir diye korkmuştu, doğrumuş.</p>
<p>Мәстүрәгә килгәндә иһә, ул ошоға тиклем мөхәббәт өсөн көрәш асылын</p>	<p>Mestüreye gelince, o, bu zamana kadar sevgi için mücadele aslını, “uygun olmayan”</p>

<p>«тиң булмаған» никахка қаршы сығыуза, иҫәп буйынса өйләнешеүзе хупламауза, ғәйбәткә бирелмәүзә күрә ине. Хәзер ул, Кәримә калдырған һабак буйынса, һөйгән кешенде һаклау, уны бәхетле итеү бурысының яуаплығын һәм юғарылығын тәрәнерәк аңлай һымак... (123/ҫ)</p>	<p>nikâha karşı çıkmakta, hesabî evliliği onaylamamakta, gıybet etmemekte görüyordu. Şimdi o, Kerime'nin vermiş olduğu dersten dolayı, sevdiği insanı korumak, onu mutlu etme görevinin sorumluluğunu ve kıymetini daha derinden anlıyor gibi...</p>
<p>Был һөйләшеү лагерза милләттәрзе айырып карауға һиндәйзер кимәлдә сик куйзы. Ғүмәров иһә хәзер бына шулай ирекле рәүештә лагерь буйлап йөрөй башланы. (148/с)</p>	<p>Bu konuşma, kamptaki milletlere farklı davranmayı bir dereceye kadar engelledi. Gümerov ise, artık özgür bir şekilde kampta dolanmaya başladı.</p>
<p>Хәзер Байназаровтың кешеләргә карата шундай түземле булыуына аптырайым. Беззең менән ярышқан теге күрше колхоз озакламай, кый баҫқан кукуруз баҫыуын сабып, силоска һала башланы. (153/ҫ)</p>	<p>Artık Baynazarov'un insanlara karşı bu kadar sabırlı olmasına şaşırıyorum. Bizimle yarışan diğer komşu kolhoz, çok geçmeden çer çöp dolan mısır tarlasını biçip, yem yapmaya başladı.</p>
<p>Балам тыуһа, исем әсәһе булырһың, ти. Хәзер мин уға бәхеттән башка бер ни зә теләмәйем. Әммә артабан улар яһында йәшәй алмайым...» (153/и)</p>	<p>Çocuğum olursa, isim annesi olursun dedi. Artık ben ona mutluluktan başka bir şey de dileyemem. Ama uzunca bir süre onların yanında yaşayamam...</p>
<p>Бетә бәлә лә ана шунда: дәүләт һиңә, тотконға, эш һакы түләй алмай. Дәүләткә хәзер һине ирекке сығарыу отошлорак булып сыға түгелме? (154/с)</p>	<p>Bütün bela da işte burada: Devlet sana, mahkûma iş hakkını ödeyemiyor. Devletin şimdi seni özgür bırakması daha kârlı oluyor değil mi?</p>
<p>Машина умарталыкка етәрәк, үзәкте сыккан урында, батты. Күпме генә газға баҫмаһын, Самат машинаһын сығара алманы. Хәзер тан атканды көтөргә генә</p>	<p>Araba kovanlığa yaklaştığında, merkezin çıkış yerinde saplandı. Ne kadar gaza yüklense de, Samat arabasını çıkaramadı. Artık güneşin doğuşunu beklemek gerek.</p>

кала. Самат арткы ултырғыска күсеп йокоға талды. (173/g)	Samat arakadaki koltuğa geçip, uykuya daldı.
--	--

2. Sonuç Bildirme

Өзөлөп һөйгән кешененң үлеүе тураһындағы кара кағызға ышаныуына ғәрләнеп, Мәстүрә хәзер выждан ғазабы кисерә. (13/1)	Üzülüp sevdiği kişinin ölümü hakkında kara habere inandığı için üzülüp, şimdi vicdan azabı çekiyor.
Кәримов тыныс тауыш менән әйтте был исемде һәм һөйләшеүгә әлегә шуның менән нөктә куйып торзо. Мусин да, капитан үзе лә аңлай ине: хәзер уларға бер-беренән шикләнергә урын юк. (35/o)	Kerimov sessiz bir şekilde söyledi bu sözleri ve konuşmasına bununla nokta koydu. Musin de, kaptanın kendisi de biliyordu: artık onlara birbirlerinden şüphelenmeleri için bir durum yoktu.
— Маһира дөрөс әйтә. Гитлерзы дәмөктөрөү еңел булдымы ни безгә? Аллаға шөкөр, еңдек. Хәзер өстөбөз бөтөн, тамағыбыз тук була башлар. (52/g)	- Mahira doğru söylüyor. Hitleri bitirmek bizim için kolay mı oldu? Allah'a şükür, yendik. Artık üstümüz tamam, karnımız tok olmaya başlar.
Уға киммәтле шахмат партияһы ла бүләк итәләр. Хәзер ул ана шунан айырыла алмай, гел капка төбөнә сығып, эскәмйәлә ултыра, үзе кеүек пенсионерзарзы йыйып шахмат уйнай. (108/b)	Ona değerli bir satranç takımı hediye ediyorlar. Artık o bundan ayrılamıyor, sürekli kapının önüne çıkıp iskemleye oturuyor ve kendisi gibi emeklileri toplayıp satranç oynuyor.
Мин һөйгән кешем менән кауыша алған булһам, уның менән ер сигенә китергә лә риза булып инем. Хәзер инде бында кала алмайым. (153/1)	Ben sevdiğim kişiyle kavuşabilseydim, onunla dünyanın öbür ucuna gitmeye razı olurdum. Artık şimdi burada kalamam.

3. Tahminde Bulunma

—Низэр генэ уйлап тапмайзар, кәһэр һуккырзары. Эш тә сығарып булмаҫ, һөтө лә корор хәзер . — Хәтирә сыбырткыһын буразна буйында эште күзәтеп торған Сабирзың аяк астына ырғытты. (20/d)	- Bir şeyler düşünüp bulamıyorlar, lanet olasılalar. İşe göndermek olmaz, şimdi sütü de kurur. Hetire sopasını saban demiriyle uğraşan Sabir'in ayağının altına fırlattı.
--	--

Хәзер ҙә “*xäzır zä*”

1. Sonuç bildirme

Тимәк, директива хәзер ҙә үз көсөндә. (66/b)	Demek, yönerge şimdi de geçerli.
---	---

2. Üsteleme

— Подряд ысулы менән төзөргә Сабир эшләгән вакытта ла колхоздың көсө етмәй ине, хәзер ҙә етмәй, — тип төрттөрмәй генә аңлатып бирзе Йосоп. (96/d)	Arka arkaya usulüyle yapmak için Sabir'in çalıştığı zamanda da kolhozun gücü yetmiyordu, şimdi de yetmiyor, diye iğnelemeden anlattı Yusup.
--	--

3. Açıklama

— Ошо мөләйем күззәреңдән, баяғы көрәшсегә беренсе ярзам күрһәткәнеңдә. Кулымдағы яраны теккәндә беренсе мәртәбә күргән инем бит һине, хәзер ҙә күз адцымдан китмәй... (120/ö)	- O mülayim gözlerinden, az önceki güreşçiye ilk yardım yaparken. Elimdeki yarayı diktiğinde ilk kez görmüştüm seni, ondan beri de gözümün önünden gitmiyor...
---	---

Ысынлап та “*ısnlap ta*”

1. Açıklama

— Ярай, шулай итегез. Ысынлап та , акылдан шашкандарзы тарих үзе фашлар... (160/h)	- Tamam, öyle yapın. Gerçekten de aklını kaybedenleri tarihin kendisi ortaya çıkartır.
---	---

Икенсе төрлө әйткәндә “*ikinci türlü üykändü*”

1. Açıklama

— Сталин халкын фашизм коллоғонан коткарып калды, икенсе төрлө әйткәндә , бәләнең бәләкәйен хайланы, тигән (157/i)	- Stalin, halkını faşizmin kulluğundan kurtardı, diğer bir ifadeyle , belanın küçüğünü seçti, diyesonuca gelmişsiniz.
---	--

Икенсенән “*ikinsinän*”

1. Tamamlama

Көнъяк Урал башкорттары, түнгәүерзәр, Кәнифә бай саузагәр нәселенән булған, тип тә һөйләйзәр. Үзе түгел, ә ире саузагәр токомо булыуы ихтималдыр, сөнки ул сакта алыстан тик бай балалары ғына кәләш ала алған. Икенсенән , каскан мал артынан йөрөү тик байза катынлыкта изелеп йәшәгән ярлы кызына ғына хастыр. (25/ç)	Güney Ural Başkurtları, Tüngerler, Kenife zengin tüccar ailesindenmiş diye söylüyorlar. Kendisi değil ama kocasının tüccar sülaleden olması muhtemeldir, çünkü o zamanlarda uzak yerlerden ancak zengin çocukları gelin alabiliyorlarmış. Diğer taraftan , kaçan mal için gelin gitmek ancak zenginlerin arasında ezilen fakir kızına hastır.
---	--

Икенсе яктан “*ikinsı yaqtan*”

1. Beraberlik

<p>Шул ук вакытта артык насар булыуын да теләмәй, сөнки партбилет менән иҫәпләшергә тура килә. Дөрөсөрәге, колхоздың алға сығыуы ла, артта калыуы ла кәрәкмәй уға. Икенсе яктан, уға етер-етмәс кенә продукция етештереп, осон ооска ялғап барыу за етә. (47/a-b)</p>	<p>Şu vakitte çok kötü olmasını da istemiyor, çünkü parti üyelik kartının iptali söz konusu. Daha doğrusu, kolhozun öne çıkmasını da, arkada kalmasını da istemiyor o. Diğer taraftan, ona tam olmasa bile yetecek kadar ürünü üretilip ucu ucuna yetişecek kadar olması yeterli, baştan başa yalan olup gidiyor.</p>
<p>Малын башкорт йәйен ауыл тирәһендә көтөп, йәйләүен басыу майзаны һәм сабынлык итә алып ине, кыш көнө малына ун-егерме сакрым алыслыктан мал азығы ташып өлгөртә алмаясак, ауылда мал үләсәк, ә йәйләүзәге бесән, һалам тороп каласак. Икенсе яктан, йәйге көтөүлектәрзең ауылға якынлашыуы тибенлектәрзе алыслаштырасак, ә йылкы тырым-тырағай таралып китәсәк. (105/a)</p>	<p>Başkurt malını, yazın köy çevresinde güdüp, yaylasını harman yeri ve ekin tarlası olarak kullanıyordu, kışın hayvanlarına on yirmi çağrımlik uzaklıktan hayvan yemi taşınmayacak, yetiştiremeyecek, köyde hayvan ölecek ama yayladaki ot, saman öylece kalacak. Diğer taraftan, yazın otlak yerlerinin köye yakın olması ahırlardan uzaklaştıracak ve yılıkı, düzensiz bir şekilde dağılıp gidecek.</p>

Имеш “*imış*”

1. Açıklama

<p>—Колакка якмаған бер ләкәп иңде. Имеш, Америка журналисы совет крәтиәнәнән: «Әйттегез әле, шундай ауыр һалымды нисек түләй алаһығыз, нисек шуға түзеп йәшәйһегез?» — тип һораған. Ә тегенәһе бесәйен койроғонан тотоп</p>	<p>- Rahatsız eden bir fıkra şimdi. Güya, Amerika gazetecisi Sovyet kriptosuna, “Anlatın haydi, böyle ağır bir vergiyi nasıl ödeyebileceksiniz, nasıl buna sabredip yaşayacaksınız?” diye sormuş. O kişi de kedinin kuyruğundan tutup kaldırmış da</p>
---	---

<p>күтэргэн дә койрок астына бер балғалак горчица алып сәпәгән, бесәйе әсеткән ерен ялай-ялай оросок кеүек өйлөнө башлағас: «Бына шулай түзәбез», — тип кенә яуап биргән. (36/с)</p>	<p>kuyruğunun altına bir kaşık hardal alıp sürmüş, kedi ekşiyen yeri yalaya yalaya kirman gibi dönmeye başlayınca: “İşte böyle sabrediyoruz,” diye cevap vermiş.</p>
<p>—Эйе. Икее лә кош сүрәтенә кергән. Берее — көнбайышка, икенсее көнсығышка карай оскан. Имеш, улар бер-берен таба алмай һаман интегә, ти.”(37/м)</p>	<p>- Evet, ikisi de kuş suretine bürünmüş. Biri batıya diğeri doğuya doğru uçmuş. Güya, onlar birbirlerini bulamadan sürekli azap çekiyorlar, derler.</p>
<p>Барыбер зә ләңға табан, аттар юшай башлағас, йоко енде. Шул арала төш тә күреп өлгөрзә. Имеш, станды карактар басқан. (55/б)</p>	<p>Güneş doğmasına yakın, atlar uyumaya başlayınca, onlar da uykuya yenildi. O arada bir rüya da gördü. Sözde, harman yerini hırsızlar basmış.</p>
<p>Әхмәтйәнов йәнләнә төштә һәм казак халкының бер гөрөф-ғәзәте тураһында һөйләп алды. — Казак кешеһе балаһын күршеһенә сәйлек һөт һорарға ебәреүзән алда, кулындағы һауытын төшөрөп йәки төкөтөп ярмаһын өсөн, тукмап сығара, имеш. Йәнәһе, һауытты ярғас тукмаузан ни файза. Мин дә һезгә карата ана шул казак кешеһе кеүек кыландым буһа кәрәк... (94/а)</p>	<p>Ehmetyenov, canlanmaya başladı ve Kazak halkının bir âdetinden bahsetti: - Kazaklar çocuğunu komşusuna çay süt istemeye göndermeden önce, elindeki kabı düşürüp ya da vurup dökmemesi için, dövüyorlarmış sözde. Yani, kabı dökünce vurmanın ne faydası var. Ben de size karşı işte bu Kazaklar gibi davranmış olmalıyım...</p>
<p>Бәйгелә ярышырға тейеш булған током айғырын Хәйбулла карт бынан бер ай элек үк әзерләй башлаған, имеш. Кәримә төрлө тамашаларза катнашырға теләк белдергән колхозсыларзың исемлеген төзөп, район комиссияһына ебәрзе.</p>	<p>Heybulla amca, yarışmada kazanana hediye edilecek tohumluk aygırı, bundan bir ay öncesinden hazırlamaya başlamış, galiba. Kerime türlü türlü faaliyetlere katılmak istediğini bildiren kolhozcuların isimlerini alıp, bölge komisyonuna gönderdi.</p>

(112/c)	
Ә теге милиционерзар, имеш , беренсе урынға беребез сыкмаһа, икенсебез, икенсебез сыкмаһа, өсөнсөбөз сығасак, тип алдан ук мактанып йөрөгән, тигән хәбәр таралып өлгөрзө шул арала. (115/b)	Diğer polisler de galiba birinciliğe bizimiz olmasa diğërimiz, o da olmazsa öteki diye baştan övünmüşler diye haberler yayıldı o sırada.
— Ха-ха-ха! — тип баш сайкал шаркылдап көлдө лә табиц, урынынан тороп йөрөй башланы. — Социалистик төзөлөш алға киткән һайын синфи көрөш көсәйә, кыркыулаша бара, тигән бит Сталин. һез унан да арттырып ебәрзегез. Социализмды курсалай, имеш . (158/j)	- Ha ha hah! diye başımı sallayıp kahkaha atarak güldü doktor, yerinden kalkıp yürümeye başladı. - Sosyalist kurum ileriye gittikçe, sınıf mücadelesi daha da şiddetleniyor, demiş Stalin. Siz daha çok abarttınız. Sosyalizmi koruyormuş, güya .

2. Üsteleme

— Бушты һөйләп торма әле. — Бушты һөйләйем, имеш . Вербовать итеп Курилға ебәрзегез, тип военкоматка ғариза тотоп барыуын һин белмәһән, (55/1-i)	- Boşa konuşup durma hele. - Boşa konuşuyormuşum. Rapor edip Kuril'a gönderin, diye komutana dilekçe verdiğini sen bilmezsin...
--	--

Имеш тә “*imış tә*”

1. Açıklama

Икенсе колхозда сағыңда әйләнәп, ауылға алып кайткан катынын да кисәгә алып килгән, имеш тә , берәү, үрнәк булырлык ғайлә башлығы (84/b)	İkinci kolhoz zamanında evlenip, köye getirdiği kadını da, yıldönümüne getirmiş, güya örnek bir aile görüntüsü verecek. Selih amca Sabirler'in gülüştüğü tarafa bakıp:
---	---

Исмаһам “ismaham”

1. Аçıклaмa

<p>Икеһе ике якта йәшәп, аралар йырак булһа икән, исмаһам, ә бер ауылда йәшәгәс, осрашмайым тиһәң дә осрашырһың. (10/1)</p>	<p>Hiç olmazsa ikisi de farklı yerlerde yaşayıp aralarında mesafeler olsaymış, aynı köyde yaşayınca karşılaşmayayım desen de karşılaşırısın.</p>
<p>Икмәктең башы бына был ослайып бешкән урыны түгел, ә «бисмилла», шуны онотма. Ике телем етеп торормо? Мә, тот, ашағаның аш булып, исмаһам... (22/ğ)</p>	<p>Ekmeğin başı işte böyle sivrilip pişen yerinden değil, ve “bismillah” bunu unutma. İki dilim yeter mi? Al, yediğin yemek olur, hiç olmazsa...</p>
<p>Үткән йыл да шулай итһәк, дәүләткә лә күберәк ашлык тапшырыр инек, бесән вақытында асыкмаҫ та инек. Урыныңа калып, эшенде эш иткән Йосопка рәхмәт әйтер инек, исмаһам. (72/1)</p>	<p>Geçen yıl da böyle yapsaydık, devlete daha fazla ekin vermiş olurduk, ot zamanında aç kalmazdık. Yerinde kalıp işini doğru düzgün yapan Yusup’a teşekkür ederdim hiç olmazsa.</p>
<p>— Уқыным, Зинаида Николаевна, укыным. Исмаһам, һин башты қаңғыртмаһаңсы, — тип элеккесә «һин»гә күсеп өндөште. (149/ç)</p>	<p>- Okudum, Zinanda Nikolayevna, okudum. Hiç olmazsa sen kafayı allak bullak etme, diye az önceki gibi “senli benli” bir şekilde cevap verdi.</p>

Әйе “ıı”

1. Tasdik

<p>— Таныш йөззәрегеззе күрәм. Шатланам. Ләкин үз күззәремә үзем ышана алмайым. Әйе, һеззе күреү өмөтөнән язған сактарым да булды. Әммә мин еңеүгә булған ышанысымды бер касан да</p>	<p>- Tanıdık yüzler görüyorum. Mutlu oluyorum. Ama gördüğüm şeylere kendi gözüm bile inanamıyor. Evet, sizi görme ümidinden vazgeçtiğim zamanlarım da oldu. Ama ben zafere olan inancımı hiçbir zaman da</p>
--	---

юғалтманым... (7/d)	kaybetmedim.
— Эйе , миңә иманым юлдаш булды, ә һине искә алыу көс бирзе,— тип һүзен тамамланы Йосоп ауылға етеп килгәндә. (71/с)	- Evet , bana imanım yoldaş oldu, ama seni hatırlamam da bana güç verdi, diye köye geldiklerinde sözünü tamamladı.

2. Üsteleme

— Ниңә, тип ни, бутка ашайһығыз. — Сафура токсайзарзы бушаткан ине, ике зур табак тулды. — Эйе , бутка ашайһығыз, бутка. Тик бер генә нәмә етешмәй. (49/ç)	- Ne demek niye, pilav yiyorsunuz. Safura çuvalları boşaltmıştı, iki büyük tabak doldu. - Evet , pilav yiyorsunuz pilav. Ancak bir şey yetişmiyor.
---	---

3. Açıklama

— Ит изгелек — көт яуызлык, тигәндәре ана шул инде, — тип тағы һүзгә кушылып китте артабан тарихсының һәр һүзен йөпләп баш қағып ултырған Сәлих карт. — Эйе , башкортто кырағай, назан итеп күрһәтеү әлеге лә баяғы колониаль сәйәсәтте аклауға алып бара. (102/g)	- İyilik yap kötülük bul, dedikleri bu olsa gerek, diye tekrar söze girdi eski tarihçilerin her sözünü onaylayıp baş sallayıp oturan Selih amca. - Evet , Başkurt'u yabanî, cahil olarak göstermek, önce koloni siyasetine dayanıyor.
— Эйе , уларзың өсөһө лә — Мәксүт ауылынан, ә мин ул ауыл кешеләрен үземдең биш бармағым кеүек беләм. Иманым камил, Шәһишәриф Такалов та, Хәйбулла Сабанчин да мактансык, әммә насар кешеләр түгел, — тип хәбәр таратыусыларзың берененәң ауызын	- Evet , onların üçü de, Meksüt köyünden ve ben o köyün insanlarını avucumun içi gibi bilirim. İnanıyorum ki, Şehişerif Takalov da Heybulla Sabançin de kendileriyle övünür, ama kötü insan değiller, diye haber yayanların birisinin ağzını kapattı büyük yaşlardaki bir adam.

яптырып куйзы өлкән йәштәрзәге бер бабай. (115/с)	
— Эйе , донъя хәлен белеп булмай, әгәр минең менән берәй хәл була калһа... — тине лә Шәрифүлла, тынып, хәтһез өндәшмәй ятты. (137/а)	Şerifulla, - Evet , dünya hâli bu, ne olacağı bilinmez, eğer bana bir şey olursa... dedi ve susup, uzunca bir vakit konuşmadan yattı.
Табип кызып китте, тауышы калтыранды. Йосоп күреп тора: был кеше үзе лә ике ут араһында яна, уға биргән һораузарына үзе лә яуап таба алмай ғазаплана... Эйе , әле күп дәүерзәр, килер быуындар за баш ватыр был тәңгәлдә. (159/1)	Doktor sinirlendi, sesi yankılandı. Yusup bakıp duruyor: bu kişinin kendisi de iki ateş arasında yanıyor, ona sorduğu sorularına kendi de cevap bulamadan hayıflanıyor... Evet , daha çok devirler, gelecek asırlarda baş yorarlار bu durumda.

Кыскаһы “qışqahı”

1. Özetleme

Хатта йәштәр кисәләре үткәреү өсөн айырым көндәр зә билдәләй. Клубты билдәле бер вакытта астыра, төнгө сәғәт ун икеләрзән дә калмай яптыра. Кыскаһы , эш тә, күңел асыу за һәүетемсә китеп бара. (47/с)	Hatta gençler, geceleri hazırlamak için, belli günler de belirliyor. Kulübü belirli vakitlerde açtırıyor, gece saat on ikiye doğru kapatıyorlar. Kısacası , iş de gönül eğlendirme de seviyeli olarak ilerliyor.
— Юк, сөнки тибенлектәр һөрөлөп бөттө, ә тау баштарындағы кылғандарзы мал кышка калдырмай ашап бөтөрә. Кыскаһы , кылғанды кызыл кенәгәгә теркәргә вакыт. (151/г)	- Hayır, çünkü otlaklar sürülüp bitti, dağ başlarındaki sorguç otlarını da hayvanlar kışa kalmadan yiyip bitiriyor. Kısacası , sorguç otunu kızıl deftere eklemenin zamanı.

Кыскаса “qışqasa”

1. Özetleme

—Әйтте, әйтмәгән булһа, был һөйләшеүзе мин башлай за алмаҫ инем. Был циркулярзың йөкмәткеһе, кыскаса ғына әйткәндә, ғәйепләнеүсене үз ғәйебен танырға мәжбүр итеп, култамға куйзыртыуға кайтып кала. (35/с)	- Söyledi, söylemeseydi, bu konuşmaya ben başlayamazdım. Bu görevin içeriği, kısaca anlatıldığında, suçlanan kişiyi kendi suçunu kabul etmeye mecbur bırakıp, imza atmaya dönüyor.
--	---

Киреһенсә “kirihincä”

1. Zıtlık

Рәсәй составында федерация төзөү нигезендә барлыкка килгән Автономиялы Башкортостан дәүләтен баштан ук таныған булһалар, бында кан койоу булмаҫ, башкорт корпуслары актар яғына сығып, тырым-тырағай таркалып, төрлөһө-төрлө якка китмәҫ, киреһенсә , Совет Рәсәйе составындағы автономиялы дәүләт ғәскәре буларак, актарзы Башкортостан еренә ебәрмәй, каршы торор ине. (90/а)	Rusya temelinde federasyon oluşturma esasında meydana gelen Özerk Başkurdistan devletini baştan tanımış olsalardı, burada kan dökülmez, Başkurt yapılanmaları beyazlar tarafına çıkıp, düzensiz bir şekilde dağılarak, türlü türlü taraflara gitmez, aksine Sovyet Rusya yapısındaki özerk devlet askeri olarak, beyazları Başkurdistan yerine göndermeden karşı dururdu.
--	--

Күрәһең “kürähij”

1. Tahminde bulunma

Ал якта юл ситендә карға баткан килеш көйәнтә тотоп катын-кыз тора: күрәһең , юл биреп өлгөрмәгән, ике бизрәһе ике	Ön tarafta yol kenarında kara batmış hâlde sırıği elinde tutan kadın duruyor, zannedersin yolu kesmiş, iki kovası iki
---	--

якта тэгэрэп ята. (12/е)	yana yuvarlanmış.
Сәйет тә уның хәлен төшөндө булһа кәрәк, кешеләр киткән якка күрһәтеп, кул һелтәй. Күрәһең , шул якка карай атла, тип әйтәлер. (15/с)	Seyit de onun hâlini anlamış olacak ki insanların gittiği tarafı gösterip elini sallıyor. Tabii o tarafa doğru git diye söylüyordur. O tekrar bir şeyler anlatmaya çalıştı, Yusup anlamadı.
Ә Йосопто, күрәһең , үлгәндәрзе ерләү командаһы тупрак астынан казып алған, ләкин камаузан алып сыға алмаған. (16/с)	Yusup’u da galiba ölenleri defnetme görevlisi toprağın altından kazıp çıkarmış, ama kuşatmadan çıkaramamış.
Шул сак эстә изән йыуып йөрөгән Мәстүрә, һиҫкәнеп, тәзрәгә караны ла күлдәгенәң итәген төшөрөп куйзы, күрәһең , кемдеңдер тышта, тәзрә төбөндә тапаныуын, кар кыштырлауын һиззе. Сабир тиз генә ситкә һикерзе лә юлға сығып, кайтыу яғын караны. (19/с)	O sırada içeride yeri silen Mestüre, irkilip pencereye baktı ve elbisesinin eteklerini indirdi, galiba birisinin dışarıda, pencere dibinde düştüğünü, kar gıcirtısını hisseder gibi oldu. Sebir hemen kenara fırladı ve yola çıkıp dönmeye karar verdi.
Сәсеүзә эшләгән үсмерзәр Әхтәм менән Усман булған орлокто сәсеп бөткәндәр зә тупракта соконоп маташалар, күрәһең , орлоктоң һиндәй тәрәнлектә сәселеүе менән кызыкһыналар. (26/с)	Ekim işinde çalışan gençlerden Ehtem’le Usman bütün tohumları saçıp bitirmiş ve toprağı kurcalayıp alt üst ediyorlar, belli ki , tohumun ne kadar derinbir yere gömüldüğüyle ilgileniyorlar.
—Озак йылдар органдарза эшләгән ағайым: «Безең эштә үтә һак булырға кәрәк», — тигән ине, мин участка вәкиле булып эшләй башлағас, күрәһең , миңә «халык дошманы» тигән мөһөр баһыузарынан курккандыр. (34/к)	- Uzun yıllar idarelerde çalışmış ağabeyim: Bizim iş hakkında duyarlı olmamız gerek, demişti, ben bölge vekili olarak çalışmaya başlayınca, belki “halk düşmanı” diye adını çıkarmalarından korkmuştur.
Бөгөнгө көндә был циркуляр юк. Дөрөсөрәге, уны юк иткәндәр, тик уның	- Bugün bu görev yok. Daha doğrusu, onu yok etmişler, sadece onu bilen güvenlik

<p>менән таныш булған чекистарзың исемлеге генә һақланған.</p> <p>—Күрәһең, ағайың уның йөкмәткеһен әйтмәгән? (35/a-b)</p>	<p>görevlilerinin isimliği korunmuş.</p> <p>- Galiba, ağabeyin onun içeriğini söylememiş?</p>
<p>— Тик бер һин генә өндәшмәйһең, Маһира, күрәһең, игенең барзыр. (51/f)</p>	<p>- Sadece sen bir şey söylemiyorsun Mahira, galiba ekinin var.</p>
<p>Йосоп ат егә башланы, күрәһең, иртәрәк ауылға кайтып азык-түлек алыпкилмәксе. (54/c)</p>	<p>Yusup at bakmaya başladı, tabii sabah köye dönüp, yiyecek içecek getirmek gerek.</p>
<p>Ләкин тышкы ишек янына бер кем дә килмәй, күрәһең, эт өргәнгә сыккандар. Кәримә кабат ишек шакырға тотондо. (79/c)</p>	<p>Ama sokak kapısının yanına kimse gelmiyor, galiba köpek havlamasına çıkmışlar. Kerime tekrar kapıya vurdu.</p>
<p>Йосоп сөйләһең төпкә баткан күззәрен бер аса, бер йома, күрәһең, уны танымай. (82/e)</p>	<p>Yusup tahriş olup içine çöken gözlerini bir açıp bir yumuyordu, galiba onu tanımıyor.</p>
<p>Таңһылыу әбейзең яуабы Зәйнулланы, күрәһең, кәнәғәтләндермәне, кызыкһыныуын көсәйтте генә. (111/g)</p>	<p>Galiba Tanhılıv teyzenin cevabı Zeynulla'yı ikna etmedi, ilgisini daha da arttırdı.</p>
<p>Уларзың береһе кулын һелтәй-һелтәй низер һөйләй, күрәһең, һыбайлыларға ярыш шарттарын аңлата. (114/a)</p>	<p>Onlardan biri elini sallaya sallaya bir şeyler söylüyor, galiba yarışmacılara yarışma şartlarını anlatıyor.</p>
<p>— Быныһы Шәрифупулла Шәрипов! — тине Зәйнулла менән Әклимә янында торған урта йәштәрзәге мыйыклы кеше. Күрәһең, ул Шәриповтың ауылдашы йәки якыны, борсолоуы хатта йөзөнә үк сыккан. (114/ç)</p>	<p>- İşte Şerifulla Şeripov! dedi Zeynullay'la Eklima'nin yanında duran orta yaşlardaki bıyıklı kişi. Galiba o, Şeripov'un köylüsü, ya da yakını, birden endişesi yüzüne yansdı.</p>

<p>Милиционерзар начальниктарының рөхсәтенән тыш аттарын да, кылыстарын да был кешегә бирергә теләмәй, ә комиссия, күрәһен, бындай хәл килеп сытырын иҫәпкә алмаған. (114/d)</p>	<p>Polisler, şeflerinden izni olmadan atlarını da, kılıçlarını da bu kişiye vermek istemiyorlar, komisyon da, galiba, böyle bir durum olabileceğini hesaba katmamış.</p>
<p>Дүртенсе парза майзанға Ғаззәди сықты һәм озон тастамалдың кап уртаһын беләгенә кул суғынан юғарырак бәйләне, күрәһен, кулы һуғышта яраланған, төзәлһә лә, нығынып етмәгән. (116/a)</p>	<p>Dördüncü çift olarak meydana Gazzali çıktı ve uzun havlusunun tam ortasını bileğine, koluna doğru bağladı, belli ki eli savaşta yaralanmış, düzelse de daha gücü daha yerine gelmemiş.</p>
<p>Кешегә изгелек итеү, ярзам күрһәтеү, күрәһен, Сәлих карттың канына һеңеп калған. (121/e)</p>	<p>İnsana kutsallık göstermek, yardım etmek, galiba, Selih amcanın kanına işlemiş.</p>
<p>Улар идараға килеп ингәндә, бухгалтер яңғызы ғына ултыра ине. Һаулык һорашкас, Сәғит унан дүрт килограмм бойзайға ордер язып биреүен һораны, күрәһен, Әхмәтйәнов шулай кушкан. Бухгалтер аптыраған киәфәттә прокурорға караны. (127/f)</p>	<p>Onlar idareye geldiğinde, baş muhasebeci yalnız başına oturuyordu. Hâl hatır sorulduktan sonra Segit ona, dört kilogram buğday için izin yazıp vermesini istedi, galiba Ehmetyenov böyle söylemiş. Baş muhasebeci şaşırmış hâlde, savcıya baktı.</p>
<p>— Сталинды әллә, ирекһеззән шундайға өйләнгән, тимәксе булаһығыз иңде? — Күрәһен, шулай. (129/i-j)</p>	<p>- Yoksa Stalin’i özgür olmadığı zamanlardan bu zamanlara getiren mi, demek istediniz? - Galiba öyle.</p>
<p>Райкомда Зәйнулланы куш куллап каршы алдылар. Йыйылышып кәңәшләштеләр зә колхоз йыйылышына прокурор Әхмәтйәновты вәкил итер ебәрмәк булдылар. Күрәһен, Хисмәтуллин да, прокурор үзе башланы— үзе осона</p>	<p>Bölge komisyonunda Zeynulla’yı sıcak karşıladılar. Toplanıp fikir alışverişinde bulundular ve kolhoz toplantısına savcı Ehmetyenov’ı vekil yapmak istediler. Tabii, Hismetullin de, savcının kendisi başladı, kendisi tamamlasın demiştir.</p>

сыкхын, тигәндер. (133/h)	
Берәү үзен насар тоя башланы, күрәһең , — стенаға һөйөнөп ултырған еренән ауышып, башы менән Йосопка бәрелде. (136/b)	Biri, kendisi kötü hissetmeye başladı, galiba duvara yaslanıp oturduğu yerden kayarak başıyla Yusup'a yaslandı.
Унан бер йәш кеше сыкты ла янымда баһып торған йәш катынды косаклап алды, күрәһең , каршы алырға килгән. (150/c)	Ondan genç bir delikanlı çıktı ve yanımda duran genç kadını kucakladı, galiba karşılamaya gelmiş.
Ә бына Мәстүрәһе менән «Тиззән осрашканға тиклем!» тап хушлашыуы көфөр, күрәһең (156/d)	Şimdi Mestüre'si ile “çabucak kavuşuncaya kadar” diye vedalaşması bela okumaktı sanki .
Муйыл күләгәһендә һайраған һандуғас тауышы күнелгә дәрт өһтәй, һандуғас, күрәһең , һакмар йылғаһы аша яқындағы таллыктан осоп килгән.. (26/ç)	Mahlep gölgesinde şakıyan sandugaç sesi gönüle dert bırakıyor. Sandugaç, galiba , Hakmar nehrini aşarak yakındaki budaklıktan uçup gelmiş.
Кулына зур сумка тоткан, күрәһең , юл һорашырға туктаған. (109/a)	Eline büyük bir çanta almış, galiba yol sormak için durmuş.
Спектакль һуң ғына тамамланды. Әклималәрзең тәһрәһендә ут күрәнмәй ине, күрәһең , бергә йәшәгән кыззаны кай- (139/g) тып етмәгән. (140/a)	Oyun sonunda bitti. Eklimelerin penceresinden ışık görünmüyordu, galiba aynı odada kaldığı arkadaşları dönmemişler.
— Күрәһең , ағай, алып-һатыу менән шөғөлләнәһегез? (169/g)	- Yoksa alım satım işleriyle mi uğraşıyorsunuz ağabey?
— Рәһмәт. Был котелок менән ошо ерзең һыуын күп эсергә тура килде. Кыйралған орудиемды калдырып киткәндә таба алмағайным, күрәһең , шартлау тулкыны	- Teşekkür ediyorum. Bu askerî tencere ile bu yerin suyunu çokça içmek zorunda kaldığım zamanlar oldu. Parçalanan uçaksavarımı bırakıp gittiğimde

ситкә алып ташлаган булған. (178/1)	bulamamıştım, galiba patlamanın şiddeti, onu uzağa fırlatıp atmış.
-------------------------------------	---

2. Açıklama

Ә Йосопто, күрәһең, үлгәндәрзе ерләү командаһы тупрак астынан казып алған, ләкин камаузан алып сыға алмаған. Күрәһең , язмыштыр, ул беззең әсирзәр колоннаһы үтеп барған мәлдә аңына килә. (16/с)	Yusup’u da galiba ölenleri defnetme görevlisi toprağın altından kazıp çıkarmış, ama kuşatmadan çıkaramamış. Görüyorsun , kader tabii, o bizim esirler kampını geçtiğimiz zaman aklına geliyor.
Без үзебез яклы. Беззең башкаларза эшебез юк», — тигән һүззәр бар. Күрәһең , Әхмәтзәки Вәлиди Туған 1917 йылдың ноябрәндә Башкортостан дәүләте беренсе фарманында кан койоуға каршы кабул иткән нейтраль сәйәсәткә азағына тиклем тоғро булған. (89/d)	Biz kendi tarafımızı tutarız. Bizim başkalarıyla işimiz yok, şeklinde sözleri var. Görüyorsun , Ehmet Zeki Velidi Togan 1917 yılının Kasım’ında Başkurdistan Devleti’nin ilk fermanına, kan akıtmaya karşı, kabul ettiği tarafsız siyasetine, sonuna kadar, sadık olmuş.

Күренеүенсә “*kürinivncä*”

1. Tahminde bulunma

Ул, тыны бөтөп, низер һөйләй, күренеүенсә , кайзальыр ашыға. (15/с)	O, nefesi tükenip bir şeyler söylüyor, görünüşe göre bir yere gitmeye acele ediyor.
--	--

2. Sonuç Bildirme

— Үзегез беләһегез, заготзернола дәүләт буралары тулды, урын юк. Ылаузар Сада станцияһы элеваторынан тик бишенсе	- Kendiniz biliyorsunuz, tahıl hazırlama noktası devletin verdiği buğrularla doldu, yer yok. Kervanlar, Sada istasyonu silosundan
--	---

<p>көндө генә әйләнеп кайта. Күренеүенсә, был эш кыш буйына һузылырға мөмкин. (67/m)</p>	<p>beş günde anca dönüp geliyor. Görünüşe göre, bu işin kış boyunca sürmesi mümkün.</p>
<p>Күренеүенсә, башкорт, йәйләүгә сығып, кымыз эсеп кенә ятмаған, тир түккән, эш менән мәшғүл булған. (105/b)</p>	<p>Görüldüğü gibi, Başkurt yaylaya çıkıp, kımız içip yatmamış, ter dökmüş, işiyle meşgul olmuş.</p>
<p>Күренеүенсә, райком колхоз рәйесе вазифаһына башка кандидатураны тәкдим итергә базнат итмәгән, йөндө яткан ятына карай һыйпаузан башка әмәл тапмаған. (125/a)</p>	<p>Görünüşe göre, bölge komitesi, kolhoz reisi vazifesine başka bir adayı taktim etmeye cesaret edememiş, işi hak edene vermekten başka çare kalmamıştı.</p>

Ла “la”

1. Sonuç bildirme

<p>— Тырышкан — ташка казак каккан, тип әйт, һәм мактануы булып. Дәрте булған иждиһатлы кешеләр безҙең заманда, мәктәптә укымаһа ла, укый-яза белә ине. (86/1)</p>	<p>- Gayret eden, taşta çivi çakmış deyince, olur sana övünme. Derdi olan içtihatlı insanlar bizim zamanımıza okula gitmese bile, okuma yazma biliyordu.</p>
<p>Сәлих карттың был куйын дәфтәрәндә, тулы булмаһа ла, милли-азатлык хәрәкәте тураһында шактай зур мәғлүмәт тупланған, ул башлыса башкорт халкының юлбашсыһы Әхмәтзәки Вәлиди Тугандың һәм башкорт милли-азатлык хәрәкәтенә башка етәкселәренә башкорт ғәскәре алдында тоткан телмәрзәренә йөкмәткәһен сағылдыра. (88/e)</p>	<p>Selih amcanın bu cep defterinde, çok olmasa da, millî azatlık hareketi hakkında epeyce büyük bilgi toplanmış, onda başlıca Başkurt halkının önderi Ehmetzeki Velidi Togan'ın ve Başkurt milli azatlık harekâtının diğer yöneticilerinin, Başkurt askeri önünde, tuttukları söyleşilerin içeriği yansıtılmış.</p>

Малсылык тармағы өстөнлөк алған хужалык системаһын якшы өйрэнгән башкорттар игенселеккә нығырак иғтибар итһә лә, иктисадта барыбер малсылык өстөнлөк алған. (104/f)	Hayvancılık sahasında öne çıkan idare sistemini iyi öğrenen Başkurtlar, ekinciliğe daha fazla önem verse de ; hayvancılık, iktisâdî sahada tamamen üstünlük kazanmış.
---	--

2. Açıklama

Өлеге лә баяғы крәстиән өстөнә төшкән был ауыр һалымдан башка капитал һалыу сығанағы юк, сөнки емерек хәддә калған сөнәғәт һәм халык хужалығының башка тармактары килем бирмәй. Бирһә лә, бик аз. (95/b)	Önceden olduğu gibi, önceki köylü üstüne düşen bu ağır vergiden başka, sermaye toplanacak kaynak, çünkü harabe hâline gelen sanayi ve halk idaresinin diğer dalları, kazanç sağlamıyor. Sağlasa da çok az.
--	---

Ла... ла... “la...la...”

1. Yaklaşma

Таныны ла, таныманы ла ул арткы рәттә, стена кырында ултырған хәрби кешене. (6/e)	Arka sırada duvarın kenarında oturan delikanlıyı tanır gibi oldu.
---	--

2. Zıtlık

«Башкортостан теләһә лә, теләмәһә лә, уның һуғыш яланына әүерелеүе ихтимал. (89/d)	- Başkurdistan istese de istemese de savaş alanına girmesi bir ihtimaldir.
Катынының алыс юлға тәүәккәлләп нисек сығып китеүен, акса нисек табыуын бик белергә теләһә лә, һорарға ашыкманы.	Karısının uzun yoldan azimle nasıl çıkıp geldiğini, parayı nasıl bulduğunu bilmeyi çok istese de , sormak için acele etmedi.

(155/1)

Ләкин “Läkin”

1. Zıtlık

Хәзисә әбей тиз-тиз генә кейенде лә сығып китте, ләкин озак йөрәмәне, әйләнәп кайтты. (10/d)	Hezise teyze hazırlanıp çabucak çıkıp gitti, ama çok fazla yürümeden dönüp geldi.
Тәзрәнән башын алғанын Сабир үзе лә һизмәй калды, ләкин атлап китергә лә, Мәстүрәнең һөлөк кеүек матур һынына һокланыуын еңергә лә үзәндә көс таба алманы. (19/b)	Pencereden başını öne doğru eğdiğini kendisi bile fark etmedi, ama yürüyüp gitmek istese de Mestüre'nin güzel endamına büyülenmesine karşı gelecek gücü kendisinde bulamadı.
Уларзы һабаклап йыйып алыуы бик анһат. Ләкин йыйған кеше юк. (50/b)	Onları toplayıp alması çok kolay. Fakat toplayacak kişi yok.
—Шуныһы үкенесле: ярзам итә алманым. Ләкин балалар һакы өсөн һасар юлға баһкан атай кешене коткарыуына һокланмайынса кала алмайым. Утта ла янманың, һыуза ла батманың, һык бул, Йосоп. (128/d)	- Ne kadar da kötü bir durum, yardım edemedim. Ama çocuklar hakkı için, kötü yola düşmen babanın kurtarılmasına sevinmeden edemiyorum. Ateşte de yanmadın, suda da boğulmadın, güçlü ol Yusuip.
Иң якын кешенән алған хат тәһсире аһтында Йосоп үзен тыуған яктарында хис итә ине, бер аһзан ойоп китте. Тәненә бер аз еңеллек килде, ләкин озакка барманы. Ыңғырашып, күззәрен аһты. (145/d)	En yakınından aldığı mektubun tesiri altında kendisini doğduğu yerde hissediyordu, az sonra uykuya daldı. Bedenine biraz rahatlama geldi, ama uzun sürmedi. İnleyerek gözlerini açtı.
Йәш кенә, ләкин төплә фекер йөрөткән колхоз рәһесенең һөйләгәндәрен тыңлап	Genç, ama ileri görüşlü fikir yürütebilen kolhoz başkanının söylediklerini dinlemek,

ултырыуы — үзе бер ләззәт. (151/b)	ayrı bir güzellik.
Илле тоткон һайлап алынды. Улар араһында Йосоп та бар ине. Ләкин уны ебәрергә ниңәлер рәхсәт итмәнеләр. Был хәл уға тормошонда ниндәйзер үзгәреш буласағын һиззерткәндәй булды. (154/ғ)	Elli tutuklu seçilip alındı. Onlar arasında Yusup da vardı. Ama onu göndermek için nedense izin vermediler. Bu durum ona, hayatında bir değişiklik olacağını hissettirir gibi oldu.
Зәйнулланың өйлөнөүен мин бик ауыр кисерзем, ләкин һыр бирмәйем. (153/i)	Zeynulla'nın evlenmesi beni çok kötü etkiledi, ama belli etmiyordum.

2. Sonuç Bildirme

Ә сәғәт ярым самаһы вакыт үтеүгә оска ат, ә төпкә ике пар һыйыр егелгән алты һабан үрге туғайза тәүге буразнаны һалырға төшкән ине инде. Ләкин эште шунда ук яйлай алманылар. (20/b)	Yarım saat kadar vakit geçmişti ki önüne at ve ardına iki çift sığır koşulmuş altı saban yukarı taraftaki vadide ilk saban izini bırakmıştı artık. Ama işi hemen halledemediler.
Үзең беләһең, һин армияға китерзән алда ук яңы өй төзөү тураһында хәстәрлек күрә башлаған инек. Ләкин өлгөрә алманык — атайың донъя куйзы. (39/b)	Sen biliyorsun, orduya gitmeden önce yeni ev kurmayla ilgili kaygılanmaya başlamıştık. Ama bir şeyler yapamadık, baban dünyayı terk etti.
Аз булһа ла нормаһын алып торзом, мал-тыуар ишле булды. Ләкин хәлдән тая башлағас, вак мал менән кош-кортто бөтөрзөм. (39/b)	Az da olsa gerektiği kadarını aldım, mal davar çalışıp durdu. Ama hâlden düşmeye başlayınca, ufak mallarla kuşu kurdu bitirdim.
Усман менән Әхтәм бер-берегенә карашып куйзы, ләкин өндәшеүсе булманы. (54/b)	Usman'la Ehtem birbirlerine baktılar, ama konuşan biri olmadı.
Көлтә бәйләүгә Йосоп малсылык	Yusup balya yapma işine hayvancılık ileriyle

<p>эшселәрен йәлеп итте, ләкин эш бигүк ырамань. (59/j)</p>	<p>uğraşmaları görevlendirdi, ama iş gene de verimli olmadı.</p>
<p>Шулай за Йосоп аңлатма биреүзәрен һорап район Советы башкарма комитетына колхоз идараһы исеменән хат ебәрзе, ләкин яуап алмань. (66/b)</p>	<p>Yusup bu yönergeyle ilgili bilgi istemek için bölge kurulu icra komitesine kolhoz idaresi adına mektup gönderdi, ama cevap alamadı.</p>
<p>Тик бәләкәй немец кыскырып, калғандарға ым биреп өлгөрзө. Ләкин һуң ине инде. (71/b)</p>	<p>Ancak küçük olan Alman askeri bağırıp, diğerlerine haber vermişti. Ama artık son gelmişti.</p>
<p>Йосоп ынтылды, ләкин башын калкытырға хәле етмәне. (82/1)</p>	<p>Yusup kalkmaya çalıştı, ama başını kaldırmaya gücü yetmedi.</p>
<p>— Һез тарихтың юйылған биттәрен үз аллы тергезерлек белем алғанһығыз һәм укуытыусыларығыз алдында бурыслыһығыз, — тигән һүззәр менән генә сикләнде Сәлих карт, малайзарға карап, ләкин куйын дәфтәрәндә язылғандар тураһында асыктан-асык әйтә алмай ине әле. (88/d)</p>	<p>Selih amca çocuklara bakarak: - Siz tarihin kaybolan sayfalarının yeniden canlanması için, bilim almışsınız ve bununla öğretmenlerinize minnettarsınız, sözleriyle yetindi, ama cep defterinde yazılanlar hakkında alenen konuşmadı.</p>
<p>Йәнәһе, шуның менән үзенең абруйын күрһәтә. Ләкин Йосоп уға таяктың ике осло булыуын бик якшы итеп искәртә. Ә ул таяктың йыуан осо район етәкселәренә генә түгел, Әхмәтйәновтын үзенә лә төшәсәк. (93/f)</p>	<p>Yani, bununla kendi otoritesini gösteriyor. Ama Yusup ona sopenin iki uçlu olduğunu hatırlattı. Bu sopenin kötü ucu yalnız bölge yöneticilerine değil, Ehmetyenov'ın kendisine degecek.</p>
<p>Сабирзың премия билдәләү тураһында мәсьәлә кузгатыуынан, үзенең тупаҫ хаталарын танып, колхоз рәйесе һайлаузан алда якшы күренергә</p>	<p>Sabir'in prim verilmesi hakkındaki meseleyi ortaya çıkarmasında, kendisinin büyük hatalarını anlayıp, kolhoz başkanı olarak seçilmesinden önce, iyi görünmeye</p>

<p>тырышыуын райком вәкиле Кәримов та аңланы, ләкин каршы килмәне, тик мәсьәләне отчет-хайлау йыйылышына тиклем берләшкән партбюро һәм колхоз идараһы ултырышында карарға тәкдим итте. (73/ç)</p>	<p>çalışmasını bölge vekili Kerimov da anladı, ama karşı çıkmadı, ancak meseleyi rapor etmeyi ve seçim toplantısına kadar bir araya gelen parti ve kolhoz idaresi toplantısındaki karara bıraktı.</p>
<p>һуңынан кайза ғына алып барманылар Кәримәне: Баймағы, Акъяры калманы. Ләкин һуң ине инде. Башта беленмәй генә башланған был алама сир бер нисә йылға һузылды ла һөлөк кеүек таза, һылыу кыззы донъянан алып китте. (122/a)</p>	<p>Sonradan daha nerelere alıp götürmediler ki Kerime’yi. Baymagı, Akyarı kalmadı. Ama artık sondu. Önce fark etmeden başlayan bu hastalık, birkaç yıl sürdü, fidan gibi günahsız güzel kızı dünyadan söküп aldı.</p>
<p>Колхоз «Стогометатель» тигән эскерт һалыусы кулайлама һатып алғас, уны ошо бригадаға бирзе. Ләкин уға кағылыусы, кызыкһыныу белдереүсе булманы, һаман йәшниктә ята бирзе. (125/b)</p>	<p>Kolhoz “Stogometatel” denilen balya yapan bir araç alınca, onu, o iş takımına verdi. Ama onu kullanan, ilgisini çeken birisi olmadı, öylece çayırılıkta kaldı.</p>
<p>Сырхауға инфаркт булған икән. Эшелон табибына сираттағы тукталышта хәбәр иттеләр, ләкин табип килеп өлгөрә алманы, тағы кузғалып киттеләр. (136/f)</p>	<p>Sırhav kalp krizi geçirmiş galiba. Gelecek durakta tren doktoruna haber ettiler, ama doktor gelemedi, tren gene hareketlendi.</p>
<p>Азактан комбайн алырға талашып йөрөгән (142/o) рәйестәр зә табылды, ләкин һуң ине инде, терһөкте тешләп булмай. (143/a)</p>	<p>Sonradan biçerdöver almak için telâşa düşen reisler de oldu, ama artık mümkün değildi, dirseği ısırмаk imkansız.</p>
<p>Бер арала, Раиеа Аркадьевна төшкө ашка кайтып киткәс, ул Йосопто эзләп табып, үзен танытып, уға ярзам кулы һузырға</p>	<p>Bir ara, Raiyea Arkadyevna, öğle yemeği için gidince, Yusup’u bulup kendisini tanıtarak ona yardım eli uzatmak için hazır olduğu</p>

<p>эзер булыуы тураһында белдерзе. Ләкин Йосоп уны аңламағанға халышты, һөйләшеүзән баш тартты.. (168/с)</p>	<p>haberini verdi. Ama Yusup onu anlamazlıktan geldi, konuşmak istemedi.</p>
---	---

3. Açıklama

<p>— Таныш йөззәрегеҙе күрәм. Шатланам. Ләкин үз күззәремә үзем ышана алмайым. (7/d)</p>	<p>- Tanıdık yüzler görüyorum. Mutlu oluyorum. Ama gördüğüm şeylere kendi gözüm bile inanamıyor.</p>
<p>Һабанға һыйыр егеп ер һөрөү, әлбиттә, ғибрәтле хәл. Ләкин бөтә колхоз-совхоздар за, бөтә завод-фабрикалар за дәүләт планын үтәмәй башлаһа, ни булыр? (7/с)</p>	<p>Sabana sığır koşup, tarla sürmek, elbette ibretlik bir durum. Ama bütün kolhoz ve sovhozlar da, bütün atölye ve fabrikalar da devlet plâni uygulanmazsa ne olur?</p>
<p>Ат юрткан ыңғайға сана, камыт-дуға шығырлауы йоко килтерә башлай, ләкин озақка түгел. (12/е)</p>	<p>At dört nala gittiğinde kızak ve koşu takımının şıkirtısı uykusunu getirmeye başlıyor, ama çok da uzun sürmüyor.</p>
<p>Ахырза, Сәйет Йосопто етәкләп шул якка атлай башланы, ләкин озақ барманы. (15/с)</p>	<p>Sonunda Seyit Yusup’u kucaklayıp o tarafa doğru yürümeye başladı, ama çok gidemedi.</p>
<p>Ә Йосопто, күрәһең, үлгәндәрзе ерләү командаһы тупрак астынан казып алған, ләкин камаузан алып сыға алмаған. (16/с)</p>	<p>Yusup’u da galiba ölenleri defnetme görevlisi toprağın altından kazıp çıkarmış, ama kuşatmadan çıkaramamış.</p>
<p>Ауыл хужалығы машиналарын йүнәтеү эштәре лә йылдам ғына алып барыла, ләкин запас частар талап иткән машиналарға әлегә тотонмағандар тип әйтерлек, сөнки етешмәгән деталдәрзе</p>	<p>Köy idaresinin arabaları yönetme işi de hızlı bir şekilde ilerliyor, ama yedek parça gerektiren arabalara daha sıra gelmemiş demek mümkün, çünkü yetişmeyen detayları elle çalıştırmak gerek.</p>

кулдан эшлөтөргә кәрәк. (16/ç)	
Ә бөгөн ул кырсылык менән малсылыкка кул көсөн һәм техника бүлдә, шунан язғы сәсеүгә эш планын төзөргә тип, колхоз идараһына килеп ултыргас, язу-һызуға тотондо. Ләкин йомош табып әле береһе инеп сыға, әле икенсеһе килеп инә. Тәки эшләргә бирмәйзәр. (17/а)	O bugün tarım ile hayvancılığı kol gücü ve teknik olmak üzere böldü, sonra baharki ekim plânını hazırlamalı diyerek, kolhoz idaresine gelip, yazıp çizmeye başladı. Ama iş için biri giriyor diğeri çıkıyor. Yine de çalışmaya fırsatı vermediler.
...рәхмәт белдерзе лә тышка сыкты. Ләкин китергә ашыкманы, карттарзың сығыуын көттә. (23/а)	...teşekkür edip dışarı çıktı. Ama gitmek için acele etmedi, amcanın çıkmasını bekledi.
Кыззар дуслашып китте, урамға сығып йөрөй башланы. Ләкин бәлә көтмәгәндә килде. (26/ç)	Kızlar arkadaş oldular, sokağa çıkıp dolaşmaya başladılar. Ama bela beklemediğin bir zamanda geldi.
Әхтәм йәрәбәнең осона сыккас, бер сәғәт самаһы үттеме, юкмы, Мәлек һазының аръяғында, ике тракторзан тыш, тағы дүрт ат һабаны сизәм күтәрә ине инде. Ләкин ат һабандары менән һөрөүе башта еңел булманы. (28ç)	Ehtem yaptığı işi bitirmesinden bir saat kadar sonra, Melik sazlığının karşı tarafında, iki traktörden başka dört at arabası daha tarla sürüyordu. Ama at arabalarıyla sürmek önce kolay olmadı.
—һүззәрәмдән мин дә тана алам, ләкин һеззең кеүек түбәнселеккә бараһым юк. (35/f)	- Ne söylediğimi ben de biliyorum, ama sizin gibi alçalacak hâlim yok.
—Эшегез бөһә, түрзән узығыз, — тине күптән табын әзерләгән Хәзисә әбей. Ләкин кунактар кузғала һалманы. (40/b-с)	- İşiniz bittiyse baş köşeye geçiniz, dedi çoktan sofrayı hazırlayan Hezise teyze. Ama misafirler kıpırdamadı.

<p>Ғәйебегез зур түгел, ләкин тураһын әйтәм, аҙағы бик күнелһез килеп сығыуы ла бар ине бит, — тине капитан Йосоп менән хушлашҡанда. (41/б)</p>	<p>Suçunuz büyük değil, ama doğrusunu söylemek gerekirse, sonucun olumsuz çıkması da var tabii, dedi kaptan Yusup’la vedalaştığında.</p>
<p>Йосоптоң йөрәге бүтәнде һайларға һаклы, әлбиттә. Ләкин баяғы күренеш Мәстүрәнен күңелендә эз калдырмайынса калманы, каршылыклы хистәр уятты. (44/с)</p>	<p>Yusup’un kalbi başkasını da seçmekte özgür elbette. Ama az önceki vaziyet, Mestüre’nin gönlünde iz bırakmadan kalmazdı, karşılıklı hisler uyandırdı.</p>
<p>Бызаулык, Таналык кеүек башка йылғалар буйында ла булғаны бар Мәстүрәнен, ләкин яҙғы ташкындар шымартып ярға сығарып калдырған һакмар таштарына тиң матурлыкты күргәне юк. (45/с)</p>	<p>Bızavlık, Tanalık gibi diğer nehirler boyuna da gitmişliği var Mestüre’nin, ama baharki taşkınların düzeltip tepeye çıkarıp bıraktığı Hakmar taşlarına denk bir güzelliği görmüşlüğü yok.</p>
<p>Тәүгә култык таяғын ташлап йөрөргә сыккан Йосоп, салбар балактарын бот төбөнә тиклем төрзә лә, шешкә тезгән балығын, кыуалың, итеген кулына алып, Мәстүрә яғына сығырға булды. Ләкин бер-ике азым атлап та өлгөрмәне, ир-ат һынын күреп, туктап калды: (46/б)</p>	<p>İlk önce koltuk değneklerini bırakıp yürümeye başlayan Yusup, pantolonun paçalarını dizlerine kadar çekti ve şişe dizilen balığını, değneğini ve çizmesini eline alıp, Mestüre’nin yanına çıkmaya başladı. Ama bir iki adım atıp durdu, askeri ve atları görüp, duraksadı:</p>
<p>Аңына килеп, бер аз хәл кәргәс, вак талдарзы йырып, китергә ашықты. Ләкин биш-алты азым да атлап өлгөрмәне, Сабирзың: «Тукта әле, Мәстүрә», — тигән тауышын ишетеп, артка боролдо. (46/с)</p>	<p>Kendine gelip, toparlanınca ufak dalları ezip, gitmek için acele etti. Ama beş altı adım attı, Sabir’in, - dur hele, Mestüre, dediğini sesini işitip arkasına baktı.</p>
<p>Бирелгән план закон итеп иғлан ителә. Ә</p>	<p>Verilen plan kanunlaşarak ilan ediliyor.</p>

<p>законды үтәмәскә бер кемдең дә хакы юк. Ләкин, кағизә буларак, бер хужалык алға сыға, ә икенсеһе артта һөйрәлә. (47/а)</p>	<p>Kanunu yerine getirmemeye hiç kimsenin de hakkı yok. Ama kural olarak, bir kurum öne çıkıyor ve diğeri arkasında kalıyor.</p>
<p>Сабырға төшкән яландары, бер карағанда, артык зур күренмәй, ләкин үләнә бик куйы, тик еләкле урындары ғына үсмәгән. (49/і)</p>	<p>Ekin yerinin olduğu düzlükler ilk bakışta iyi görünmüyor ama, oranın otu çok koyu, sadece çilekli yerler çok büyümemiş.</p>
<p>Киләһе көн дә шулай, өйзән аз булһа ла май килгәс, байрамса үтте. Ләкин дәүләт һалымынан арттырып ауылдағы хужабикәләр бесәнселәргә көн да май ебәрә алмай. (51/с)</p>	<p>Sonraki gün de bu şekilde evden az olsa da, yağ gelince gene bayram oldu. Ama köydeki kurumlar, ekincilere devletin verdiğiinden daha fazla günlük yağ gönderemiyor.</p>
<p>Йосоп бригадахын тукландырыу өсөн бөтәһен дә эшләне, ләкин һуңғы бер нисә көндә өзөклөктән котола алманы: (51/с)</p>	<p>Yusup takımını doyurmak için her şeyi yaptı, ama son birkaç günde yavaşlamaktan kurtulamadı:</p>
<p>Был азыктарзың бөтәһе лә кәрәк, ләкин араһында икмәк булмаһа, йәшәп булмай. (53/г)</p>	<p>- Bu yemeklerin hepsi de gerekli, ama bunların arasında ekmek olmazsa yaşanmaz.</p>
<p>— Әгәр зә ашлыкты көлтәләмәй әскертләһәк нисек булып икән? Күрәһегезме, — Йосоп сабылған, Ләкин көлтәгә бәйләнмәгән бағыу киңлегенә күрһәтте. (60/1)</p>	<p>- Eğer erzakı balyalamadan yığsak, ne olur? Görüyor musunuz, diye Yusup biçilen, fakat balyalanmayan harman yerini gösterdi.</p>
<p>Көлтә әскертләгән аһакалдарзың көңәше эште арыуык еңеләйтте, ләкин урыу менән көлтә бәйләү араһындағы өзөклөктә барыбер бөтөрөп булманы. (61/с)</p>	<p>Balya yığan aksakallının fikri, işi daha kolaylaştırdı, ama biçme işiyle balya yapma arasındaki kopukluk tamamen hallolmamıştı.</p>

<p>Шуларзы таныған кешеләр генә башкаларзың серзәрен аңлай һәм һаклай белә. Ләкин бындай сифаттар кешелә акрынлап формалаша, Йосоптоң үзе менән дә нәк шулай булды. (64/b)</p>	<p>Onları bilen insanlar, başkalarının sırlarını anlamayı ve onları saklamayı biliyor. Ama böyle özellikler insanda yavaşça kalıplaşıyor, Yusup'a da aynen bu şekilde oldu.</p>
<p>Бирә икән Хозай көс: Йосоп тороп бақты, ләкин урынынан кузғала алманы, йығылып китә яззы. (70/ç)</p>	<p>Allah güç veriyormuş. Yusup ayağa kalktı, ama yerinden kıpırdayamadı, yıkılıyordu.</p>
<p>Күпмелер вакыт үткәс, Йосоп ишетә башланы, ләкин һаулығы рәтләнмәне. (70/f)</p>	<p>Biraz zaman geçmişti ki, Yusup duymaya başladı ama sağlığı tam yerine gelmedi.</p>
<p>Бының партия өсөн фажигә булыуын Кәримов, Йосоп кеүектәр, әлбиттә, якшы аңлай. Ләкин улар менән, югарыла әйтелгәнсә, партноменклатура исәпләшмәй һәм илде яйлап һәләкәткә алып бара. (76/1)</p>	<p>Bunun partiye zarar verdiğini Kerimov, Yusup gibiler iyi anlıyor elbette. Ama onlarla yukarıda söylediği gibi parti terimleri uyum sağlamıyor ve yurdu yavaş bir şekilde felakete götürüyor..</p>
<p>Йосоп хужальпс юлында булған ауырлыктарзы ла еңеп сықты, ләкин үзенең шәхси тормошона иғтибар бүлә алманы. (77/b)</p>	<p>Yusup, idareci yolundaki zorlukları kolay bir şekilde atlattı, ama kendisinin şahsi kaderine dikkat ayıramadı.</p>
<p>Аңына килгән арала кыз ата-әсәһе янында егетен күрә, ләкин башта, күземә шулай күренә икән, тип уйлай. (78/o)</p>	<p>Kendine geldiği sırada kız, anne ve babasının yanında delikanlıyı görür, ama ilk önce hayal gördüm diye düşünür.</p>
<p>Аяк тауыштары ишетелде. Ләкин тышкы ишек янына бер кем дә килмәй, күрәһең, эт өргәнгә сыккандар. Кәримә</p>	<p>Ayak sesleri işitildi. Ama sokak kapısının yanına kimse gelmiyor, galiba köpek havlamasına çıkmışlar. Kerime tekrar kapıya</p>

кабат ишек шақырға тотондо. (79/с)	vurdu.
Ориентирзы юғалтмаç өсөн, кыззар тик елгә каршы ғына барырға булдылар, ләкин атлауы ауыр. (81/а)	İşareti kaybetmemek için, tek yol rüzgâra karşı gittiler, ama yürümesi zor.
«Башкорт корпусында бөгөн 7 мең кешелек ғәскәр тупланды, был зур көс. Ләкин бынан бер нисә быуат элек ете башкорт бейе 700 мең кешелек ғәскәр төзөгән», — тигән. (89/с)	- Başkurt korpusunda bugün yedi bin asker toplandı, bu büyük bir güç. Ama bundan birkaç asır önce yedi Başkurt beyi yedi yüz bin kişilik asker toplamış, demiş.
Шул ук көндөң иртәгәһенә үк алдап бирелгән мәғлүмәттә тикшерергә райондан комиссия килеп төштө, ләкин улар капыл көн бозолоп, кар яууы һәм туңдырып һалыуы сәбәпле, баһыуға сыға алмай, боролоп кайтып китте. (92/г)	Hemen o günün sabahı önceden verilen bilgiyi incelemek için bölgeden, komisyon geldi ama onlar aniden havanın bozulup kar yağması ve dondurması yüzünden dolayı tarlaya gidemeden geri döndüler.
Шундай ялған караш бөгөнгө көндә лә урыстар араһында өҫтөнлөк итә. Ләкин урыс халкының бында ғәйебе юк, сөнки архив материалдары ябык. (103/а)	Böyle asılsız bir görüş bugün bile Ruslar arasında varlığını koruyor. Ama Rus halkının burada suçu yok, çünkü arşivler kapalı.
Эш барышында артык тоткарлык та булманы. Ләкин һәр вакыт һин уйлағанса барып сыкмай икән шул.. (107/б)	İş gidişatın da çok aksamadı. Ama her zaman senin düşündüğün gibi olmuyor.
Таһиров «атым юғалды» тип милицияға шылтырата, ләкин дежурныйзың һорауына йүнле яуап бирә алмай. (108/б)	Tahirov, - atım kayboldu, diye polise şikayet ediyor, ama memurun sorusuna güzel cevap veremiyor.
Хәйбулла бәһлеүән кеүек үк еңелеүзе белмәгән Ғаззали менән Әхтәм бер-	Heybulla pehlivan gibi yenilmek bilmeyen Gazzali'yle Ehtem birbirine bel vermiyor.

<p>беренә бил бирмәй. Ләкин көрәштең нисек тамамланырын Әхтәм якшы аңлай, шулай за ул билен мөмкин тиклем озағырак бирмәскә, ағайзың һәр хәрәкәтен отоп алырға тырыша. (117/1)</p>	<p>Ama Ehtem, güreşin nasıl tamamlanacağını iyi biliyor, buna rağmen belini mümkün olduğunca daha uzun zaman vermemeye, ağabeyinin her hareketini aklında tutmaya çalışıyor.</p>
<p>Тыштан карағанда капитан тыныс күренә, ләкин Йосоптоң көтмәгәндә хөкөм ителеп кулга алыныуын эстән бик ауыр кисереүе һизелә. (128/ç)</p>	<p>Kaptan, dışarıdan bakıldığında sakin görünüyor, ama Yusup'un hiç beklenmedik bir zamanda hüküm giydirilip tutuklanması içten içe ağrına gittiği seziliyordu.</p>
<p>— Беләһеңме, нимә ул ана шул эске резервтар?</p> <p>— Талап алыу юлы менән тупланған һалым системаһы.</p> <p>— Дөрөс, ләкин һалым системаһы эске резервтарзың бер өлөшөн генә тәшкил итә. (130/с-ç-d)</p>	<p>-Biliyor musun, o iç rezervler nedir?</p> <p>- Talep etme yoluyla toplanan vergi sistemi.</p> <p>- Doğru, ama vergi sistemi, iç rezervlerin sadece bir kısmını oluşturuyor.</p>
<p>Шуның араһында малсылык һәм төзөлөш тармактарындағы проблемаларзы хәл итте. Ләкин Зәйнуллаға башта йышырак баһыуза булырға тура килде. Комбайндарзың, ашылык ташыған тран- (134/й) спорттың, туңға һөргән тракторзарзың туктамай эшләүен тәмин итеү сараһын күрзе. (135/а)</p>	<p>Bu arada hayvancılık ve inşaat işlerindeki problemleri halletti. Ama Zeynulla önce, sık sık tarlaya gitmenin daha doğru olduğunu düşündü. Biçerdöverlerin, ekin taşıyan araçların, nadas süren traktörlerin devamlı çalıştırmalarını sağlamanın çaresini buldu.</p>
<p>Гидравлик системаға эйә булған, юғары етештереүсәнле, ләкин киммәтле был техниканы колхоз рәйестәре һатып алырға куркып, кәңәшмәнән һуң район етәкселәренең күзенә күренмәскә</p>	<p>Hidrolik sisteme sahip olan yüksek performanslı, ama pahalı olan bu makineyi kolhoz reisleri almaya korkup, toplantıdan sonra bölge yöneticilerinin gözüne görünmemeye çalıştılar.</p>

тырышты. (141/ç)	
Латипов фамилияһын телгә алыу беренсенен йөзөнә сыкты, ләкин белгертмәскә тырышып, былай тине: (142/k)	Latifov soyadını duymak adamın yüzünü ekşitti, ama belli etmemeye çalıştı, şöyle devam etti:
Йосоптоң сәйер әңгәмәсеге тағы кызып китте. Уның, әлбиттә, хатта кул көсә кулланыуы ла бар. Ләкин таби-психиатр ролен уйнаған тәфтишсегә бындай алым тыйылалыр. (160/с)	Yusup'un garip tartışması yeniden kızıştırdı. Hatta ve hatta onun kol gücü kullanması da mümkün. Ama psikiyatri doktoru rolünü oynayan müfettişe böyle bir davranış yasaktır.
Зәйнулла үзенен «Башкорт АССР-ы Юғары Советы депутаты» тип язылған бланкыһына язып, Йосоп тотконлокта йылын тултырырға тейеш булған лагерға запрос ебәрзе. Ләкин , ике-өс азна үтеүгә, тышына «Холок төзәтеү лагеры ябылған» тигән имза куйылған конверты кире килеп төштө. (164/ғ)	Zeynulla, “Başkurt ASSR’ı Üst Kurumu milletvekili” diye yazılan resmî kağıda yazarak, formuna Yusup’un tutukluluk yılını doldurması gereken kamtan açıklama istedi. Ama iki üç hafta geçtikten sonra, üstünde “Karakter düzeltme kampı” diye mühürlenmiş zarf, geri geldi.
Аэропортка еткәс, Мәстүрә машина туктар-туктамастан төшөп, һауаға караны — тып-тын. Самолет тауышы ишетелмәй. Ләкин Самат «Волга»һын бороп, машиналар туктай торған урынға куйып та өлгөрмәне, зарығып көткән геүләү колакка салынғандай булды. (170/k)	Havaalanına gelince, araba durur durmaz, Mestüre inip havaya baktı. “Çok sakin.” Uçak sesi duyulmuyor. Ama Samet Volga’sını çevirip, arabaların park ettiği yere koymadı, sıkıntıyla beklenen ses kulağa gelir gibi oldu.
Тағы ла бер мәртәбә ынтылһа, Сәғит карт һуйыр кунған карағайға бөтөнләй якынлашасак. Ләкин тап шул мөлдә шытырлаған тауышка һуйыр осоп та	Biraz daha ilerlese Seğit amcanın horozunun konuştuğu çama iyice yaklaşacak. Ama tam da o sırada çıkan sesle horoz uçup gitti. Seğit

китте. Сәғит карт куркышынан артка сигенә бирзе. (174/а)	amca korkusundan arkasına döndü.
— Кәңәшегез урынлы булды. Шулай эшләнем дә. Ләкин , СССР таркалып, Қазақстан мәктәптәрендә бәтә фәндәрзән дә, шул иһәптән биологиянан да, казак телендә укытыуға күсерерзәр, тип уйыма ла кереп сыкмай ине.. (176/е)	- Nasihatınız tam yerinde oldu. Öyle de yaptım. Ama SSSR dağılınca, Kazakistan okullarındaki bütün dersleri dolayısıyla biyolojiyi de, Kazak dilinde okutmaya başladılar, diye düşünmemiştim.

4. Üsteleme

— Рәхмәт бәтәгезгә лә. Йосопка ла рәхмәт, һиңә лә, башкаларға ла рәхмәт. Ләкин уның менән генә эш бәтмәй бит әле. (72/к)	- Hepinize de teşekkürler. Yusup'a da teşekkürler, sana da diğerlerine de teşekkürler. Ama onunla iş bitmiyor tabii.
һөйлә, ләкин кемгә, қасан һәм қайза һөйләргә бел. (88/с)	Söyle, ama kime, ne zaman ve nerede söyleyeceğini bil.

5. Belirsizlik

Хәзергә һаулығы яқшыра бара, ләкин ахыры һисек булып, уныңын әйтеүе қыйын», — тип яуап қайтарзы ул Йосоптоң һораузарына. (27/ғ)	Şimdilik sağlığını iyiye gidiyor, ama sonunda ne olur onu söylemek zor” diye cevap verdi Yusup’un sorularına.
Шулай за Ғәйнулла қарттың тауышы Йосопка таныш һымак тойолдо, ләкин қасан, қайза күреуен хәтерләй алманы. (22/с)	O sıra Geyhulla amcanın sesi Yusup’a tanıdık gibi geldi, ama ne zaman ve nerede gördüğünü hatırlayamadı.
— Ирғә сәсеу, әлбиттә, отошло. Ләкин	- Erken ekmek elbette kazançlı. Ama onun

унын кайһы вакыт ике осло ла булуыу ихтимал. 92/с)	bazen tersi olması da mümkün.
— Борсолма, Йосоп ағай, мин дә һинен кеүек, теләһә кемгә күз ташлап бара торғандарзан түгелмен, — тине Зәйнулла, көлкөгә һабыштырып. Ләкин Йосоптоң тел төбөн аңламай ине әле. (108/h)	“Endişe etme, Yusup ağabey, ben de senin gibi ona buna göz atıp duranlardan değilim,” dedi Zeynulla, şakaya çevirip. Ama Yusup’un dilinin altındaki anlayamadı.
Зәйнулла хәтергә төшөрөп карай, ләкин был күззәрзе тәүгә касан, кайза күргәнән исләй алмай. (112/b)	Zeynulla hatırlamaya çalışıyor, ama , bu gözleri ilk nerede gördüğünü hatırlayamıyordu.

Мәсәлән “*mäsälän*”

1. Açıklama

<p>Бригадир вазифаһын үтәүзе Сәғиткә тапшырзылар, ә ул төш ауғас та ауылға кайтып китә, иртәгәһен кайғыртмай. Бөгөн, мәсәлән, шундай хәл булды, бер сәскестең эшләмәй тороуын күреп, Сәғит:</p> <p>—Сәсеүселәрзең кемәһе эшкә сыкманы? — тип кыскырып ебәрзе кәшәүәр Сафурага, арбаһынан төшөр-төшмәстән. (29/с-ç)</p>	<p>Ekip şefliğini Segit’e verdiler, ama o, öğle olunca köye dönüyor, sabahki işin kaygısını yaşamıyor. Bugün mesela, bunun gibi bir durum oldu, bir tohum ekme makinesinin çalışmadan durduğunu gören Segit:</p> <p>- Tohum ekenlerden hangisi işe gelmedi? diye bağırdı aşçı Safura’ya, arabasından iner inmez.</p>
<p>Илде бөлгөнлөккә төшөргән һуғыш емереклектәрен төзәтеүзә, халык хужалығын аякка бақтырыуза, мәсәлән, һалым системаһы һаман да хәл иткес роль уйнап килде. (95/b)</p>	<p>Vatanı bölen savaş harabelerini düzeltirken, halk idaresini ayağa kaldırmada, mesela, vergi sistemi bu zamana kadar büyük rol oynadı.</p>

<p>Малсылык тармағы өстөнлөк алған хужалык системаһын якшы өйрәнгән башкорттар игенселеккә нығырак иғтибар итһә лә, иктисадта барыбер малсылык өстөнлөк алған. Ә уның өстөнлөк алыуы аз кул көсә талап итеү менән аңлатыла, йылкы малы, мәсәлән, йыл әйләнәһенә кырза, йәһен — йәйләүзә, ә кышын тибенлектә була. (104/f)</p>	<p>Hayvancılık sahasında öne çıkan idare sistemini iyi öğrenen Başkurtlar, ekinciliğe daha fazla önem verse de; hayvancılık, iktisâdî sahada tamamen üstünlük kazanmış. Onun üstünlük kazanması, az kol gücüne daha az ihtiyaç duyulması, diye anlatılıyor, meselâ yılki, yıl dönüşünde kırdaki; yazın yaylada ve kışın da ahırda kalır.</p>
<p>— Бар. Бик зур сығанактар бар. Арзан кул көсә, мәсәлән, төрмәләр, холок төзәтеү лагерзарындағы тоткондар хезмәте.... (130/f)</p>	<p>- Var. Çok büyük dayanakları var. Değeri olmayan kol gücü, meselâ hapishaneler, karakter düzeltme kamplarındaki tutukluların hizmeti.</p>
<p>— Кешелә, мәсәлән, ниндәй капма-каршылыктар булыуы ихтимал? (159/h)</p>	<p>- İnsan da, mesela, nasıl farklılıklar olabilir?</p>

Миҫалға “*mişalğa*”

1. Açıklama

<p>Һәр камераның үз законы, үз «президенты» бар. Улар араһында аяуһыз көрәш бара. Миҫалға «этәс» өсөн көрәште алыу за етә. Әгәр зә берәй камерала үзенә конкурент булырлык кеше күренһә, ғәмәлдәге «авторитет», тоткондарзы күпләп кырасакбыз, тип администрацияны куркыта. (165/e)</p>	<p>Her odanın kendi kanunu, kendi başkanı var. Onlar arasında acımasız mücadele var. Mesela, horoz için gürüşüyor. Eğer biri odada kendisine rakip olacak kişi görürse, hâkim olan otorite, tutukluların çoğunu öldürecek, diye yönetimi kokutuyor.</p>
--	--

Нийайэт “*nihayät*”

1. Sonuç bildirme

<p>Нийайэт, ер карзан әрселде. Яз килде. Ишекте асыуың була, язғы саф һауа йөзөңә килеп тә бәрелә. (19/d)</p>	<p>Nihayet yer kardan açıldı. Bahar geldi. Kapıyı açtığıнда baharın temiz havası yüzünde hissediliyor.</p>
<p>Күпме юл үткәнән дә, күпме вакыт узғанын да белмәй, алмашлап култыклап алып барыузарын ғына хәтерләй. Нийайэт, уларзы зур булмаған тимер юл станцияһына алып килеп, платформаға урынлаштырзылар. (70/d)</p>	<p>Ne kadar yol gittiğini de, ne kadar vakit geçtiğini de bilmiyor. Sadece sırayla kollarda taşınıp gittiğini hatırlıyor. Nihayet, onları çok da büyük olmayan demiryolu istasyonuna getirip, platforma yerleştirdiler.</p>
<p>Сәлих карттың аузынан сыккан һәр бер һүзен йоторзай булып тыңлап ултырған Усман менән Әхтәмдең башында кайнашты был һораузар. Клубтан кайтырға сыкканда, һәр кайһыныһы үзенекен уйлай ине. Нийайэт, Усман телгә килде. (85/с)</p>	<p>Selih amcanın ağzından çıkan her sözü yutar gibi dinleyen Usman’la Ehem’in başında karmaşık sorular karıştı. Kulüpten dönmek için çıktıklarında, her biri kendisinininkini düşünüyordu. Nihayet, Usman dile geldi.</p>
<p>Алдағы дүрт ат кына сабып килә, калғандары юрта ғына. «Һакмар» колхозының током айғыры ла, нийайэт, уйпаттан килеп сыкты. (121/ç)</p>	<p>Öndeki dört at da çok hızlı geliyor, diğerleri dört nala koşuyor. “Hakmar” kolhozunun cins aygırı da, nihayet, çukurdan çıkıp geldi.</p>
<p>Зәйнулланың кайтыуын Әклимә Сәлих карт менән Таңһылыу әбейзән килгән хат аша белде, котлау телеграммаһы ебәрзе. Хат ташыусы ошо тәбрикләү сәләме менән бергә Зәйнуллаға Өфөлә үтәсәк утыз меңселәр кәңәшмәһенә сақырыу кағызы ла тоттороп китте. Егеткә канат</p>	<p>Eklime, Zeynulla’nın geldiğini Selih amca ile Tanhılıv teyzeden gelen mektupla öğrendi, kutlama telgrafi çekti. Postacı, bu tebrik selamıyla birlikte, Zeynulla’ya Ufa’da yapılacak otuz bininciler toplantısına davet mektubunu da tutuşturup gitti. Delikanlıya kanat mı taktılar ne! Nihayet, karşılaşacaklar!</p>

<p>куйзылармы ни! Ниһайәт, осрашасактар! (139/d)</p>	
<p>Кейем эсенә теккән аксаһын биреп, надзирателдәрзең береһе менән танышып алды. Тегеһе уны асык һауала йөрөткөләй башланы. Уқырға китап та алып килгеләй, Йосоптоң ғаиләһенә яҙған хатын почтаға һалып ебәрә. Ниһайәт, уны төрмә администрацияһына саҡыртып алдылар. (157/a-b)</p>	<p>Elbisesine dikilmiş olan akçalardan vererek, gardiyanlardan biriyle tanıştı. Gardiyan onu açık havada yürütmeye başladı. Okuması için kitap da getiriyor, Yusup'un ailesine yazdığı mektubu postaya gönderiyor. Sonunda onu hapishane müdüriyetine çağırdılar.</p>

Нишләптер “nişläptir”

1. Найрет

<p>Азак котһоз, һалкын камерала Кәримов һөйләгәндәргә ышанырға ла, ышанмаһқа ла белмәй бик озак уйланып ятты Йосоп. Бер яктан, Кәримовтың логикаһына каршы куйырлык дәлил таба алмай, икенсе яктан, бер ниндәй ғәйебе булмаған йәки бәләкәй генә хата ебәргән кешене хөкөм итеп, арзан кул көсө итеп файзаланыуға ышанырға күңеле каршылаша. Нишләптер,мәктәптәрзә эленеп торған «Бәхетле бала сәк өсөн рәхмәт Сталинға!» тигән лозунг күз алдына килә лә баһа, килә лә баһа... (130/g- ğ)</p>	<p>Son şans, Yusup, soğuk hücrede Kerimov'un, söylediklerine inansın mı inanmasın mı bilmeden, çok uzun süre düşündü. Bir taraftan, Kerimov'un fikrini çürütecek delil bulamıyor, bir taraftan da hiç ayıbı olmayan veya küçücük hatası olan insanı cezalandırıp, değersiz kol gücü olarak faaydalanılmasına inanmak için gönlü razı gelmiyor. Nedense, mekteplerde asılıp duran Bahtlı çocukluk çağım için teşekkürler Stalin! şeklindeki slogan gözünün önüne geliyor, gelmeye başlıyor...</p>
---	---

Өстәүенә “*üştävünä*”

1. İlave

Ергә күмеп йәшереп алып калған кешеләр булды, әлбиттә. Тик бейәһенәң дә уға башы етмәне. Өстәүенә , шул йылы королок булды, — Сәлих карт Зәйнулланың башынан һыйпаны. — Бигерәк тә безҙең башкорт халкы нык кырылды. (53/a)	Yere gömüp saklayan insanlar da oldu elbette. Ancak hepsinin ona kafası çalışmadı. Üstelik bir de o yıl kıtlık da oldu. Selih amca Zeynulla'nın başını okşadı. - Daha çok da bizim Başkurt halkı kırıldı
--	---

Сак-сак “*saq saq*”

1. Yaklaşma

Атыбыз, өркөп, ситкә тайпылды, сак-сак тарантастан йығылып төшмәнем, Байназаровка тотоноп өлгөрҙөм. (152/b)	Atımız korkup yoldan dışarı çıktı, az kalsın arabadan yuvarlanıp düşüyordum, Baynazarov'a tutundum.
--	--

Сөнки “*sünki*”

1. Sebep bildirme

Үзе түгел, ә ире саузагәр токомо булыуы ихтималдыр, сөнки ул сакта алыстан тик бай балалары ғына кәләш ала алған. (25/ç)	Kendisi değil ama kocasının tüccar sülaleden olması muhtemeldir, çünkü o zamanlarda uzak yerlerden ancak zengin çocukları gelin alabiliyorlarmış.
Инде күрештек тигәндә ғенә, таң ата. Язмыштары шулай: кошсоктар осраша алмай. Сөнки өкө затлы коштарзың күреү хәләте көндөз юғала. (37/m)	Tam şimdi görüşüyoruz dediklerinde tan atıyor. Kaderleri böyle, kuşlar karşılaşmıyor. Çünkü baykuşların görme yetisi gündüz kayboluyor.”
Дүрт-биш урында — кеше һайын зур	Dört beş yerde, her insan için büyükçe

<p>итеп теленгән берәр кишәк икмәк, ике-өс урында — май, бал, корот, һәр кем үзен ожмах түрендә итеп хис итә, сөнки бындай муллыкты хәзер тик төштә генә күрелә. (40/g)</p>	<p>dilimlenmiş olan birer parça ekmek, iki üç yerde yağ, bal, kurut. Herkes kendisini cennette gibi hissediyor, çünkü bu kadar bolluk ancak hayalde olur.</p>
<p>Арғы ярзағы таллыктар араһында балык кармаклап торған Йосоп Мәстүрәне башта күрмәне, һуңғарак күрһә лә иғтибар итмәне, сөнки сырамытманы. (46/b)</p>	<p>Arka tepedeki dallıklar arasında balık tutan Yusup, Mestüre'yi önce görmedi, sonra gördüyse de, dikkat etmedi, çünkü tanıyamadı.</p>
<p>Еләкле сабынлыктарза салғылары кыпкызыл булып китә лә елберләп торған кызыл тазма кеүек күренә, сөнки уға сапкан вакытта күз эйәрмәй. (50/b)</p>	<p>Çilekli tarlalarda tırpanlar, kıpkızıl olup dalgalanıp duran kızıl bez gibi görünüyor, çünkü onu biçerken görmüyorlar.</p>
<p>Аттарзы туғармайынса, машинаны төзәтеп булмай, сөнки малкайзарға бөгәләктәр, күгәүендәр, себәндәр тынғы бирмәй. (50/c)</p>	<p>Atları çözmeden, arabayı düzeltmek mümkün olmuyor, çünkü hayvanlara at sinekleri, güveler, sinekler rahat vermiyor.</p>
<p>Ә улары түзә, сөнки бригадирға ышаналар. (51/e)</p>	<p>Onlar da sabrediyorlar, çünkü şeflerine inanıyorlardı.</p>
<p>Шулай за ситкә яза баһып юлдан төшкән вакыттары булғылай, тағы ла юлға таяк ярзамында сығалар. Әлегә лә баяғы каршы өргән ел камасаулай, сөнки биткә кар йәбешә, күззәрзе томалай. (80/g)</p>	<p>Gene de kenara düştükleri zamanlar da oluyor gibi, tekrar yola baston yardımıyla çıkıyorlar. Az önceki gibi çok hızlı esen rüzgar onları zorlamıyor, çünkü yüzlerine kar yapıyor, gözlerini kaplıyor.</p>
<p>— Укытыуын мәзрәсәләрзә укыттылар, Әхтәм улым, ә фән нигеззәрен өйрәтергә теләмәнеләр.</p>	<p>- Öğrenci medresesine gönderdiler, Ehtem oğlum, ama fen bilimlerini öğretmek istemediler.</p>

<p>— Ни өсөн?</p> <p>— Сөнки Рәсәй батшаһына назан халык менән етәкселек итеү еңел ине. (86/j-k-l)</p>	<p>- Neden?</p> <p>-Çünkü Rusya padişahı için cahil halka yöneticilik yapmak kolay geliyordu.</p>
<p>Иктисадта реформаларзы тау сәнәғәтенән башларға кәрәк булыуын ул тик Нарва янында шведтарзан еңелгәс кенә аңлаған, сөнки пушкалары аз булыу сәбәпле еңелгән. Петр I Тула калаһындағы күренекле тимер оҫтаһы Демидовка мөрәжәғәт иткән: (101/g)</p>	<p>İktisatta yenilikleri dağ sanayisinden başlatmak gerektiğini, sadece Norveç tarafındaki İsveçlere yenilince anlamış, çünkü tabancaları az olduğu için yenilmiş. I. Petro Tula şehrindeki maharetli demir ustası Demidov'a müracaat etmiş:</p>
<p>Шундай ялған караш бөгөнгө көндә лә урыштар араһында өстөнлөк итә. Ләкин урыс халкының бында ғәйебе юк, сөнки архив материалдары ябык. (103/a)</p>	<p>Böyle asılsız bir görüş, bugün bile Ruslar arasında varlığını koruyor. Ama Rus halkının burada suçu yok, çünkü arşivler kapalı.</p>
<p>Ирәндеккәй тауы бигерәк бейек, Тора-тора мендем башына. Кемдәр генә ғашик, ай, булманы, Сәлимәкәй, карала кашыңа, тип йырлана түгелме һуң? — тине был йырзы йыш йырлаған Маһира. — Эйе, сөнки китапка шулай тип язылып өлгөргән. Тик йырзын ысын тарихын һезгә белеү ғәйеп булмаҫ. (105/d-e-f)</p>	<p>İrikdikkey dağı ne kadar büyük, Gide gide çıktım başına. Kim ola aşık, ay, olmadı, Selimekey bakıyor kaşına. diye söyleniyor değil mi? diye sordu bu türküyü sık söyleyen Mahira. - Evet, çünkü kitapta böyle yazılmış. Ama türkünün gerçek tarihini bilmek, sizin için sorun olmaz.</p>
<p>— Эйе, БДУ-ла укыйым, — тип алданы Әклимә үзенең кем икәнән хәзергә белгертмәй тороу максаты менән, сөнки практика үтеп йөрөгән травматолог</p>	<p>- Evet, BDU'da okuyorum, diye Eklime kim olduğunu şimdi söylemek istemeyip, kandırdı, çünkü travmatoloji stajyeri olarak, Zeynulla'nın elindeki yarasını,</p>

<p>буларак, Зэйнулланың кулындағы яраһын приемный покойза үзе тегеп бэйлэгән ине, ә ул хәзер танымай... (110/е)</p>	<p>muayenehanede o dikip sarmıştı, ama o şimdi tanımıyor...</p>
<p>һәр кем үз колхозының аты беренсе булып килеүен теләй, шулай за «һакмар» колхозының йылкы өйөрөн бер вақытта ла бүреләргә бирмәгән, ә бер бүрене башына тибеп үлтергән током айғырына өстөнлөк бирә, сөнки уның даны бөтә районға таралған. (119/г)</p>	<p>Herkes, kendi kolhozunun atının birinci gelmesini istiyor, Hakmak kolhozunun yıllık sürüsünü hiçbir zaman kurtlara yem etmeyen ve bir kurdu kafasında tepinerek öldüren soylu aygıra öncelik veriliyor, çünkü onun şöhreti bütün bölgeye yayılmış.</p>
<p>Күрше райондарға ла сакыртып алғылайзар. Ғөмүмән, травматологка график буйынса ғына эшләү мөмкин түгел, сөнки кешеләрзәң касан имгәнерен алдан күреп булмай. (143/җ)</p>	<p>Komşu bölgelere de çağırıyorlar. Genellikle, travmada mesaiye göre çalışmak mümkün olmuyor, çünkü insanların ne zaman sakatlanacağını önceden bilemiyorsun.</p>
<p>— Үзем тураһында күптән хәстәрлек күрзем инде, сөнки бер мәртәбә ауызым беште. (148/а)</p>	<p>- Kendime çoktan beri dikkat ediyorum, çünkü bir kez ağzım yandı.</p>
<p>Шиғыр юлдарына барып еткәс, Мәстүрә урынынан тороп, тәзрә янына килеп бақты ла күк йөзөндөгә йондоззарға караны, сөнки Йосоп иртәгә хезмәткә китә тигән караңғы төн исенә килеп төштө. Йосоп Мәстүрәгә бағышлап язған шиғырын һөйләгәйне. (163/м)</p>	<p>Şiir satırlarına geldiğinde, Mestüre yerinden kalkıp, pencerenin kenarına gelip dikildi ve gökyüzündeki yıldızlara baktı, çünkü Yusup'un yarın hizmete gidiyorum dediği o karanlık gece aklına gelmişti. Yusup, Mestüre'ye ithafen yazdığı şiirini söylemişti.</p>
<p>«Юғары интеллектлы кеше һирәк осрай, сөнки һирәк тыуа, шуға күрә фекер йөрөтөү кеүәһе уртаса булған күпселеккә иҗәп тотоузан башка юл юк» тигән</p>	<p>- Önemli fikir üreten kişiyle az karşılaşyoruz, çünkü böyleleri çok az doğuyor, bu yüzden fikir yürütme gücü orta seviyede olan çoğunluğa uymaktan başka çare kalmıyor,</p>

яңылыш караштың өстөнлөк итеүендә; бер калыпта үз аллы фекер йөрөтөүсө уртасаларзың уйларға һәләтле кешеләрзән (171/h)	diye bilenen yanlış görüşün hâkim olmasında; aynı yapıda kendine has fikir yürüten orta seviyedekilerin, düşünme yeteneğine sahip kişilerden...
Башта Йосоп, кош-корт бала сығарғанда ниндәй һунар булыуы мөмкин, тип Сәғиттең тетмәһен тетмәк булған ине, һүззе куйырттып торманы, сөнки Сәғит карттың буштан-буш алыс ергә һунарға йөрәмәһен аңлай. (174/f)	İlk önce Yusup, kuşlar ve hayvanların yumurtlama ve doğum yapma zamanında av söz konusu bile olamaz, diye Seğit'i azarlayacaktı, sözü uzatmadı, çünkü Seğit amcanın boşu boşuna uzak yere av için gitmeyeceğini anlıyordu.

2. Açıklama

Ат юрткан ыңғайға сана, камыт-дуға шығырлауы йоко килтерә башлай, ләкин озакка түгел. Сөнки зәңгәр күккә карап ятыуы — үзе бер ләззәт. Һине бер ниндәй уй борсомай һымак. (12/e)	At dört nala gittiğinde kızak ve koşu takımının şıkirtısı uykusunu getirmeye başlıyor, ama çok da uzun sürmüyor. Çünkü mavi göğe bakıp yatması bile ayrı bir zevk. Seni hiçbir şey kaygılandırmıyor gibi.
---	--

Шуға “şuğa”

1. İlave

Унда көлтә бәйләүзә һәм уны әскерткә һалыуза көндәлек норманы 30 һәм 50 процентка арттырып үтәгән өсөн натуралата түләү, шуға ярашлы өсәр һәм бишәр килограмм ашлык биреү тураһында ике премия билдәләнеү һакында әйтелә. (66/c)	Orada balya yapanlar ve onu yığanlara gündelik alacaklarını yüzde otuz ila elli arttırmak için başka şeylerle ödeme, üstüne üçer ya da beşer kilogram aşlık verme hakkında iki prim belgesiyle ilgili şeyler yazıyor.
Икенсе колхозда ла эште яйға һала алмай	Diğer kolхозda da işi düzene koyamayıp

<p>Йомабайға кире кайткан Сабирзы хэзер «Һакмар» колхозы биләмәһендә урынлашкан заготзерноның (83/ғ) директоры итеп тәғәйенләһеләр, инде шуға үзен ауыдца райком вәкиле итеп хис итә, иркен тоя. (84/а)</p>	<p>Yumabay'a geri dönen Sabir'i, artık Hakmar kolhozu mülküne yerleşen tahıl hazırlama noktasının yöneticisi olarak tayin ettiler. Üstelik, şimdi kendisini köyde bölge vekili olarak keyifli hissediyor.</p>
--	--

Шуға күрә “*şuğa kürü*”

1. Sonuç bildirme

<p>Ә Кәримов, етмәһә, Мусинды ла курсалай, уны дәрәс юлға баһтырырға тырыша. Шуға күрә Латиповтан һорау алғанда протокол алып барыузы участка вәкиленең үзенә кушты. (34/с)</p>	<p>Ama Kerimov, yetmezmiş gibi, Musin'i de koruyor, onu doğru yola getirmek için çabalıyor. Bu yüzden Latipov'un soruşturulmasında protokol işlerini halletmesi için bölge vekilinin kendisine emretti.</p>
<p>Бойзайға карағанда һолонан аш йүнәтеү байтак мәшәкәтле. Шуға күрә кәшәүәр Сафура өс көнлөк норманы бер юлы яззырып ала торғайны. (42/а)</p>	<p>Buğdaya göre yulaftan yemek yapılması, oldukça meşakkatli. Bu yüzden aşçı Safura, üç günlük normayı bir seferde yazdırıp alabilmişti.</p>
<p>Район планын үтәй алмай икән, бәғзәләргә партбилет менән яуап бирергә тура килә. Шуға күрә район етәксәләре алдыңғы хужалыктарға баһым яһап, бирелгән план үтәләшен тәһмин итә. (47/а)</p>	<p>Bölge plânını uygulayamayınca bazılarının parti üyelik kartları iptal ediliyor. Bu yüzden, bölge yöneticileri sorumlu oldukları kurumlara baskı yapıp, verilen plânın uygulamasını temin ediyor.</p>
<p>Ауыззың һыуы койола башлай. Тик азактан қыйын булып китә: баш әйләнә, бер аз йөрәк болғанып тора. Шуға күрә ошо урынға еткәс, малайзар аттарын шәберәк қыуып үтеп китә лә кисеү</p>	<p>Ağzının suyu akmaya başlıyor. Ancak sonrası eziyetli oluyor: biraz baş dönüyor, biraz mide bulanıyor. Bu yüzden oraya gelince, çocuklar atlarını daha hızlı koşturup geçiyorlar ve geçide çıkıp, karşıdaki ekin yerine gittikleri</p>

<p>сығып, каршылағы сабынлыкка барып еткәнен һизмәй зә кала. (49/i)</p>	<p>fark edilmiyor.</p>
<p>— Эште бик ошта башлап ебәргән инең, — карт әскерт башынан сак-сак йығылып китмәне. — Әй, әттәгенәһе, шулай за, ете мәртәбә үлсә, бер мәртәбә киҗ, тигәндәй, кәлтә бәйләү тураһында уйлап еткермәгәнһең. Бына, бер яңғызыма ла эш етмәй тора...</p> <p>— Шуға күрә килдем дә инде мин һезгә, аһнакал. — Йосоп атын әскерт күлгәһенә куйзы ла арбаһынан төштө. — Бәлки, берәй кәңәш бирерһең? (60/b-c)</p>	<p>- İşi çok ustaca halletmişsin. Yaşlı adam ot yığının tepesinden yere düşmedi. - Hay Allah, gene de yedi kez ölç, bir kez kes, dedikleri gibi, balya bağlama hakkında düşünmemişsin. İşte, bir başıma da iş yetişmiyor...</p> <p>- Ben size bu yüzden geldim şimdi aksakal. Yusup atını ot yığınının gölgesine koydu ve arabasından indi. - Belki bir akıl verirsin?</p>
<p>— Ауыр бит үзеңә, шуға күрә генә әйткән инем дә, — тине Мәстүрә, күнеле йомшарып, башка һүз таба алмай. (69/n)</p>	<p>- Ağır tabii sana, işte bu yüzden söylemiştim ya, dedi Mestüre, gönlünü yumuşatıp, söyleyecek başka söz bulamamıştı.</p>
<p>Йәнәһе, был хәлдә алдан белеп тә райкомдан аңлы рәүештә йәшергән. Шуға күрә Кәримов Сабирзың кандидатураһын икенсе срокка ла колхоз рәйесе итеп күрһәтергә тейеш. (75/a)</p>	<p>Yani bu durumu önceden bilip, bölge komitesinden, akıllıca durumu saklamış. Bu yüzden Kerimov, Sabir'in adaylığını ikinci turda da kolhoz reisi olarak göstermesi gerek.</p>
<p>Буран вакыттарында хатта халыктың тышка сыға алмай ултырған сағы ла була. Шуға күрә ялан ерендә землянкаларзы бөтә йорт-кураһы менән бергә «Г» хәрефе формаһында төзөйзәр. (79/b)</p>	<p>Fırtına zamanlarında, halkın dışarı çıkamayıp evde kaldığı bile oluyor. Bunun için de, ovada, yeraltı evlerini bütün evlerle birlikte “r” harfi formatında düzenliyorlar.</p>
<p>Тигез урындарза юлды кар баҗмай. Атлауы еңел була. Тик каршы өргән ел</p>	<p>Düz yerleri kar basmıyor. Yürümesi kolay oluyor. Ancak karşidan gelen rüzgâr</p>

<p>генә атлауға камасаулай. Шуға күрә Мәстүрә менән Кәримә алмашлап алдан бара, сөнки елгә каршы кәүзәне кырын куйып атларға тура килә. (80/g)</p>	<p>yürümeysi engelliyor. Bu yüzden Mestüre'yle Kerime arka arkaya önden gidiyor, çünkü rüzgâra kaşı vücudunu yana çevirip yürümek daha uygun.</p>
<p>Киләсәктә милләттәр (87/k) якынлаша барып кушыла, тигән бер теоретик уйзырма хөкөм һәрә. Шуға күрә вак милләттәрзе яклау милләтселек тип баһалана... (88/a)</p>	<p>Gelecekte milletler yakınlaşarak birbiriyle karışıyor, diye bir uydurma teori hüküm sürüyor. Bunun için küçük milletleri himaye etme milliyetçilik kabul ediyor...</p>
<p>һалым системаһы колхоздарзың ике төп тармағына, игенселек менән малсылыкка ғына, кағыла. Ә ярзамсы тармактар ситгә тороп кала. Шуға күрә Йосоп колхоз рәйесе булып эшләй башлағас та кортсолок, кустарсылык һәм баксасылык тармактарын асты.. (95/ç)</p>	<p>Vergi sistemi kolhozların ekincilik ve hayvancılık olmak üzere iki önemli bölümüne uygulanıyor. Yardımcı bölümler dışarıda kalıyor. Bu yüzden Yusup, kolhoz reisi olarak çalışmaya başlayınca; arıcılık, esnaflık ve bahçecilik bölümlerini açtı.</p>
<p>Көндөз кыззыра, ә төнөн һыуыта. Күк күкрәп, йәшен йәшнәп ямғыр за яуып ебәрә. Шуға күрә йәйләүзә йәшәр өсөн башта кыуыш корзолар. (98/с)</p>	<p>Gündüz yakıyor ama, gece soğutuyor. Gök gürleyip, şimşek çakıp, yağmur yağıveriyor. Bu yüzden yaylada ilk önce çadır kurdular.</p>
<p>Бында Ғүмәровты шахталарзы аякка бастырыуза төзөүсе-белгес, инженер буларак файзаланалар. Ул штольняпарзағы емеректәрзе төзәтәүзә тоткондар менән етәкселек итә. Уны хатта кәңәшмәләрзә, оперативкаларза катнашырға сақыралар. Шуға күрә күп нәмәне белә. (147/e)</p>	<p>Burada Gümerov'dan maden ocaklarını onarıırken inşaat uzmanı, mühendis olarak faydalanıyorlar. Tünellerdeki bozuklukları düzeltmek için mahkûmlarla birlikte çalışıyor. Hatta onu oturumlarda, operatif toplantılarda brifing vermek için çağırıyorlar. Demek ki, çok şey biliyor.</p>
<p>— Колхоз рәйесе ауыл хужалығы белгесе булырға тейеш. Ә мин күп нәмәне</p>	<p>- Kolhoz başkanının köy idaresi uzmanı olması lâzım. Ben de çoğu şeyi bilmiyorum</p>

<p>белмәйем эле, Зинаида Николаевна. Шуға күрә белмәгәнде һеззән һорарға тура килер, — тигән булды. (151/j)</p>	<p>tabii, Zinanda Nikolayevka. Bu yüzden bilmediklerimi size sormak doğru geliyor, dedi.</p>
<p>«Юғары интеллектлы кеше һирәк осрай, сөнки һирәк тыуа, шуға күрә фекер йөрөтөү кеүәһе уртаса булған күпселеккә иһәп тотоузан башка юл юк» тигән яңылыш караштың өһтөнлөк итеүендә; бер калыпта үз аллы фекер йөрөтөүһе уртасаларзың уйларға һәләтле кешеләрзән (171/h)</p>	<p>- Önemli fikir üreten kişiyle az karşılaşyoruz, çünkü böyleleri çok az doğuyor, bu yüzden fikir yürütme gücü orta seviyede olan çoğunluğa uymaktan başka çare kalmıyor, diye bilenen yanlış görüşün hâkim olmasında; aynı yapıda kendine has fikir yürüten orta seviyedekilerin, düşünme yeteneğine sahip kişilerden...</p>

Шуға күрә лә “*şuğa kürä lä*”

1. Sonuç bildirme

<p>Йөз мәһәкәт менән мәһфүл ауыл халкы бында һирәк буяа, был якка мал сығармай. Бәлки, шуға күрә лә Карағас мөһите оһо көнгә тиклем матур көйөнсә һаклана торғандыр. (45/b)</p>	<p>Yüz tane dertle uğraşan köy halkı, burada pek görülmez; bu tarafa mallarını çıkarmıyorlar. Belki, bunun için, Karaağaç şaheseri o güne kadar bir şekilde korunuyordur.</p>
--	--

Шуға ла “*şuğa la*”

1. Sonuç bildirme

<p>Ситтән тирмәнгә килеүһе юк. Килгән хәддә дә был турала Кәримов белеп тора. Конезавод контораһынан Йосоптоң 17 март көнө он һалдырып алыуы тураһында справка ла бар. Шуға ла бөгөн табындағы ризыктың хәләл көс емеше</p>	<p>Dışarıdan değirmene gelen yok. Geldiğinde de bu düzenlemeyi Kerimov yürütüyor. At fabrikasının bürosunda Yusup’un 17 Mart günü un yükleyip almasıyla ilgili bilgi de var. Bu yüzden bugün sofradaki rızkın helal emek yemeği olduğuna dair hiç şüphe yoktu.</p>
--	---

булыуына нис тә шик юк ине. (40/d)	
Юғиһә, ул райком бюросы алдында, райкомдың беренсе секретары обком алдында ғәйепле булып каласак. Шуға ла , трибунаға сығып, Кәримов колхозсылар алдында былай тине: (75/a)	Yoksa yönetim kurulu ofisi karşısında, bölgenin birinci sekreteri bölge komitesi önünde kötü duruma düşecek. Bu yüzden Kerimov, kürsüye çıkarak kolhozcuların önünde şunları söyledi:
Таңһылыу әбейзең бәйәне Йосоптоң хәленә ишара икәнән Кәримә аңланы, әлбиттә. Шуға ла кыз Хәйбулла районының «һамар» ауыл хужалығы механизациялау мәктәбендә тракторсылар курсыңда укып яткан Мәстүрәгә Йосоптоң хәле тураһында нис тә кисектермәй хәбәр итергә карар итте. (79/a)	Tanhılıv teyzenin, kendisiyle Yusup'un hâlini anlatmak istediğini anladı elbette. Bu yüzden kız da, Heybulla bölgesinin Hamar köy idaresindeki makine mektebinde traktörcüler kursunda okuyan Mestüre'ye Yusup'un durumu hakkında geciktirmeden haber vermeye karar verdi.

Шуғалыр “*şuğalır*”

1. İlave

Янсфтың тәүге катынынан тыуған Зәйнулланы нис тә үгәйһетмәй үстәрзе, үз балаһы кеүек күрә. Шуғалыр , кушаматы ла уның төртмә теленә бәйле түгел. Ауылдағы ике Маһираны бутамас өсөн, уны «Йыуан Маһира», тип, ә икенсәһен «Арык Маһира», тип йөрөтәләр. (52/b)	Yansaf'ın ilk karısından doğan Zeynulla'yı kendi evladı gibi büyüttü, kendi çocuğu gibi görüyor. Bundan dolayı , lakabı da onun içneli diliyle ilgili değil. Köydeki iki Mahira'yı karıştırmamak için, ona “şişman Mahira” diğetine de “zayıf Mahira” diyorlar.
---	--

Шул аркала “*şul arqala*”

1. Sonuç bildirme

<p>Йосоптоң был енәйәтте фаш итеүе, шул аркала үзенә үс тотосуларзы табыуы тураһында кыуышта ауырып яткан Усман белмәй, әлбиттә. (31/е)</p>	<p>Yusup’un bu uygunsuz işi ortaya çıkarması, bu yüzden de ondan intikam almak isteyenlerin bulunmasıyla ilgili şeyleri, çadırda hasta hâlde yatan Usman bilmiyordu elbette.</p>
<p>Малайзар тимерлеккә һыбайлап сабырға мәжбүр. Шул аркала бесән тырматыуза, күбәләүзә һәм кәбән һалыуза эшләүселәрҙең буш яткан вақыттары ла булды. (50/а)</p>	<p>Çocuklar demirliğe at binip biçmeye mecbur. Bu yüzden ot tırmıklarken, toplarken ve saman yığını yaparken çalışanların boş kaldıkları vakitler de oldu.</p>

Шулай булғас “*şulay bulğas*”

1. Sonuç bildirme

<p>һин дә шулай уйлайһыңмы? — Юк, уйламайым. — Шулай булғас, ир башың менән имеш-мимеште куйыртма, — тине Мәстүрә. (14/с-ç-d)</p>	<p>- Sen de böyle mi düşünüyorsun? - Hayır, düşünmüyorum. - Öyleyse, erkek olarak dedikoduyu arttırma, dedi Mestüre.</p>
--	---

2. Öneri

<p>— Тимәк, уның башы — үзе торғаны бер закон. Шулай булғас, теге мәсьәләнең осона сығам тиһәң, Сәлих олатайға барырға кәрәк. (86/с)</p>	<p>- Demek ki onun kafası, kendi duruşu bir kanun. Öyleyse, meseleyi nihayete erdirelim dersen, Selih amcaya gitmek lâzım.</p>
---	---

Шунан “*şunan*”

1. İlave

<p>Атын бер аз алғарак йөрөтөп туктағас, култык таяктарын эләктереп алып, Йосоп һыңар аяклап юлға һикерзе. Шунан ике таяғын кушлатып сүп-сар астындағы тун урынға терәне, ә уң кулы менән Мәстүрәне биленән косаклап юлға сығарып бақтырып та куйзы. (12/ğ)</p>	<p>Yusup, atını biraz öne sürüp durdurunca, koltuk değneklerini aldı, tek ayağıyla yola atladı. Daha sonra koltuk değneklerini birleştirip otun taşın altındaki donmuş yere dayadı ve sağ eliyle Mestüre’yi belinden kavrayıp yola çıkardı.</p>
<p>Шинелен сисеп, аяк астына ырғытты ла култык (12/1) таяктарын ергә һузып һалды. Шунан, уларзың өстөнә ятып, кар астынан итекте тартып сығарзы. (13/a)</p>	<p>Çamurluğunu çıkarıp yere serdi ve koltuk değneklerini yere uzattı. Sonra, onların üstüne yatıp karın altından çizmeyi çekip çıkardı.</p>
<p>Ә бөгөн ул кырсылык менән малсылыкка кул көсөн һәм техника бүлде, шунан язғы сәсеүгә эш планын төзөргә тип, колхоз идараһына килеп ултыргас, языу-һызыуға тотондо. (17/a)</p>	<p>O bugün tarım ile hayvancılığı kol gücü ve teknik olmak üzere böldü, sonra baharki ekim plânını hazırlamalı diyerek, kolhoz idaresine gelip, yazıp çizmeye başladı.</p>
<p>Әммә уны бер карак күреп кадды ла йыға һукты, шунан аркан менән сырмап бәйләп, атының койроғона тағып ебәрзе. (55/b)</p>	<p>Ama onu bir hırsız görmüş ve vurup düşürmüş, sonra kemerle bağlayıp, atının kuyruğuna takıp göndermiş.</p>
<p>Йосоптоң косағына ташланырға әзер ине ул, тик хис-тойғоларына баш булып өлгөрзе. Шунан асырғанып әйтеп куйзы. (69/g)</p>	<p>Kendini Yusup’un kucağına bırakmaya hazırды, ancak kendine hâkim oldu. Sonra hiddetle konuştu.</p>
<p>— Без иген үстерә беләбез, — тине Маһира залға карап, шунан йыуан кәүзәһен президиум яғына карай бороп,</p>	<p>- Biz ekin yetiştirebiliyoruz, diye salona bakıp konuşmaya başladı, sonra da iri gövdesini daimî üyeye çevirip, konuşmasına</p>

<p>һүзен дауам итте, — ә бына шул Хозай биргән байлыкты ошоға тиклем юғалтыуһыз йыйып алғаныбыз булдымы? (75/j)</p>	<p>devam etti, - Peki işte şu Allah'ın vermiş olduğu zenginliği, bu derece eksiksiz toplayıp aldığımız oldu mu?</p>
<p>— Өйлөк ағасты кырктырып, ташып алайым әле, шунан күз күрер, — тип яуап бирзе тегеһе. (77/ç)</p>	<p>- Ev için aldığım ağaçları kestirip alayım hele, sonrasını göz görür, diye cevap verdi o da.</p>
<p>— Ир йөрәкле егет икәнһең, кустым! — тине Ғаззали, һикереп тороп Әхтәм үзен косаклап алғас. Шунан егетте аркаһынан тапап-тапап һөйзә лә, кулын күтәрәп, тамашасыларзың тынысланғанын көтә башланы. (118/b)</p>	<p>- Cesur yürekli delikanlı adamsın dostum! dedi Gazzali, fırlayıp Ehtem'i kucaklarken. Sonra, delikanlıyı arkasına vura vura sevdi ve elini kaldırıp seyircilerin susmalarını beklemeye başladı.</p>
<p>Температураһы төшө башлағас, әсәһе, һакмарзың бозо китеп бөтһөн, арба тәгәрмәсе тәгәрәһен, шунан алып барырбыз әле, тине бит... (121/е)</p>	<p>Ateşi düşmeye başlayınca annesi, Hakmar'ın buzu eriyip bitsin, araba tekerleği yürüsün, ondan sonra götürürüz dedi...</p>
<p>Бер аз ятқас, бисараға сак кына хәл керзе булһа кәрәк, калкынып ишек кырына һөйәһеп ултырзы. Шунан рәшәткәгә тотоһоп тышқа коһа башланы. (136/ç)</p>	<p>Biraz yatınca, biçareye biraz can gelmiş olacak ki doğrulup kapının kenarına dayanıp oturdu. Sonra parmaklıklara tutunup dışarıya kusmaya başladı.</p>
<p>— Колхоз рәйесе ауыл хужалығы белгесе булырға тейеш. Ә мин күп нәмәһе белмәйем әле, Зинаида Николаевна. Шуға күрә белмәгәһде һеззән һорарға тура килер, — тигән булды. Шунан, фәһем өсөн микән, бер вакиғаны һөйләп алды. (151/j)</p>	<p>- Kolhoz başkanının köy idaresi uzmanı olması lâzım. Ben de çoğu şeyi bilmiyorum tabii, Zinanda Nikolayevka. Bu yüzden bilmediklerimi size sormak doğru geliyor, dedi. Sonra ders çıkarmak için midir nedir bir olayı anlattı.</p>
<p>Дежурный тамак кырып куйғас,</p>	<p>Nöbetçinin uyarmak maksadıyla öksürüğünü</p>

<p>Мәстүрә, куляулығын сығарып, Йосоптоң күз йәштәре менән сыланған битен, шунан үзенекең һөрттө. (155/а)</p>	<p>duyunca, Mestüre mendilini çıkartıp Yusup'un gözyaşlarıyla ıslanan yüzünü, sonra da kendi yüzünü sildi.</p>
<p>Әйткән һүз — аткан ук. Билдәләнгән вакытка акса алып килеп, әзербайжан беренсенәң кулына тоттора. Шунан көтә башлай был, ярты йыл, бер йыл көтә — машина ла, акса ла юк. (161/м)</p>	<p>Söylenen söz, atılan ok. Belirlenen bir vakitte para getirip Azeri adamın eline verir. Sonra beklemeye başlar bu, altı ay, bir yıl bekliyor, araba da para da yok.</p>
<p>Йосоп Мәстүрәне кулындағы ейәне менән бергә косағына алды. Шунан бер як ситтәрәк өндәшмәй генә баһып, үззәрен йота язып карап торған кызға иғтибар итте. (171/б)</p>	<p>Yusup, Mestüre'yi elindeki yeğeniyle birlikte kucakladı. Sonra biraz kenarda ses çıkarmadan, kendilerine gözlerini dikip bakan kıza dikkat etti.</p>

Шунан һуң “*şunan huñ*”

1. İlave

<p>Сабир башта ваялка менән триерзы ентекләп карап сықты. Шунан һуң, үз күззәре менән күреп, уларзың төзөк булуына ышанғас кына, төтәп янған фонарзан барып тәмәкәһен токандырзы ла филтәһен түбә-һерөк бороп төшөрзө.. (18/ç)</p>	<p>Sabir ilk önce kalbur makinesini inceledi. Daha sonra, gözleriyle onların düzgün olduğunu görüp rahatladıktan sonra tüterek yanan fenerden gidip sigarasını yaktı ve filtresini büküp kopardı.</p>
<p>Үзе һуғышта сакта катыны бәпәй артынан үлеп калғайны. Шунан һуң әсәһе лә өйләндерергә ашыктырманы, «килендең йылы тулһын әле» тип көттөрзө. (19/с)</p>	<p>Savaşırken karısı küçük çocuğunun peşinden ölmüştü. Ondan sonra annesi de evlendirmek için acele etmedi, - Gelinin yılı dolsun hele, diye bekletti.</p>

<p>Йосоп станда төнгөлөккә калып, иртә менән эште ойштороп ебәрә лә, шунан һуң ғына ауылға кайтып, орлок йә башка кәрәк-яракта алып килә. (29/с)</p>	<p>Yusup iş merkezinde gece vardiyasına kalıp sabahleyin işleri düzenliyor ve sonra köye dönüp tohum ya da başka gerekli olan şeyleri alıp geliyor.</p>
<p>Тастамалын билбауы кеүек тоторокло хәлгә килтерә. Шуға тиклем тамашасыларға көстәр тигез һымак күренә. Шунан һуң алыш күз асып йомғансы хәл ителә. (118/а)</p>	<p>Havlusunu kuşak gibi sıkıca bağlıyor. Buraya kadar, yarışmacıların güçleri eşit gibi görünüyor. Bundan sonra dövüş, göz açır kapana kadar halloldu.</p>
<p>Кәңәшмәнең тәүге көнөндә партия өлкә комитетының беренсе секретары Игнатъев, икенсе секретары Нуриев һәм Башкорт АССР-ы ауыл хужалығы министры Веретенников сығыш яһаны. Шунан һуң театрға билеттар тараттылар. Зәйнулла ике билет алды. (139/е)</p>	<p>Toplantının ilk gününde partinin ülke teşkilâtının birinci sekreteri İgnatyev, ikinci sekreteri Huriyev ve Başkurt ASSS'i köy idaresi başkanı Veretennikov konuşma yaptılar. Ondan sonra da tiyatro biletleri dağıttılar. Zeynulla iki bilet aldı.</p>
<p>—Бер ай. Шунан һуң, һынатмаһаң, иреkkә сығып, эш хақы алып эшләүгә күсәһең. (154/г)</p>	<p>- Bir ay. Ondan sonra, boşa çıkarmazsan, özgür olup, işinin hakkını alıp, çalışmaya geçiriliyorsun.</p>

Шуның өсөн “*şunıñ üsün*”

1. Sonuç bildirme

<p>һуғыш вақытында емерелгән йәки һуы басқан Донбасс шахталарының һуыын һурыу, уларзы төзәтеп аякка бақтырыузың тамамланып килеүен, ә СССР Госпланында хәзер өс йөзгә яқын яңы шахталар төзөү планлаштырылыуын тоткондар матбуғат аша иректә сакта ук</p>	<p>Savaş zamanlarında harap olan, ya da su basan Donbass maden ocaklarının suyunu çekme, onları düzelterip çalışır duruma getirme gibi işlerin tamamlanacağını, Devlet Plânlama Komitesi'ne göre üç yüze yakın yeni maden ocağını inşa etmeyi plânladık, tutuklular özgürlük zamanlarında</p>
---	---

белә, шунуң өсөн үззәрен ниндәй эш кәтәүен төсмөрләй иңе. (137/f)	gazetelerden öğrenmişlerdi, bu yüzden kendileri nasıl bir işin beklediğini anlıyorlardı.
--	---

Шунлыктан “*şunlıqtan*”

1. Sonuç bildirme

Камыт, аттың яурын башындағы һөйәктәренә бәрелә һәм нервыларын ярһыта. Шунлыктан ат тарта алмай. Капитан Йосоп менән үзе һөйләшәргә булды. Башта уның тураһында белеште «Дело» менән танышып сықты. (32/a)	Hamut, atın omzu başındaki kemiklere çarpıyor ve sinirlerini acıtıyor. O yüzden at çekemiyor. Kaptan Yusup’la kendisi konuşmak istedi. Önce onun hakkında bilgi topladı, konuya hâkim oldu.
---	--

Та... та... “*ta...ta...*”

1. Zıtlık

Мусин кеүекгәрзе әхлак тураһындағы һүзәр менән куркытып та , төзәтеп тә булмай. (33/d)	Muhsin gibileri ahlâk hakkındaki sözlerle korkutmak da düzeltmek de mümkün değil.
--	---

Теге юлы “*tig̃i yulı*”

1. Tamamlama

Ә Сәғит хәстәрлек итеү тигән нәмәнә белмәй зә, белергә лә теләмәй. Уның өсөн үгез үлһә — ит, арба емерелһә — утын. Ниңә Сәғит Йосоптоң милицияға әләгеүенә кыуанып йөрөй? «Үзе казған	Ama Segit özenli olma denen şeyi bilmiyor ve bilmeyi de istemiyor. Onun için öküz ölür, et; arba bozulursa odun. Niye Segit Yusup’un karakola götürülmesine seviniyor? “Kendi kazdığı çukura kendi düştü.” diyor.
---	---

<p>сокорға үзе төштө», — ти. Аңлашылмай... Теге юлы, сәскес корған сакта, кайһы бер етмәгән детадцәрзе МТС-тан барып алып килгәйне бригадир. (30/j)</p>	<p>Anlaşılmıyor... Diğer taraftan tohum kurtulduğu sırada, bazı eksik kalan malzemeleri MTS'tan gidip alıp gelmişti şef.</p>
--	---

Тәки “*täki*”

1. Sonuç bildirme

<p>Ана ебәрәм, бына ебәрәм, тигән булып вакыт узғарзы. Тәки ебәрмәне, кәһәрән. Анау ХТЗ-ны әйтәм, ике смена эшлэгән булһа, бөгөнгө көндө һабанға һыйыр егеүзең кәрәге лә булмаҫ ине... (12/d)</p>	<p>Ha bugün gönderiyorum ha yarın gönderiyorum diyerek vakit geçirdi. Yine de göndermedi görüyorsun. İşte HTZ'yi söylüyorum, iki vardiya çalışsaydı bugün sabanda sığır çalıştırmaya gerek kalmazdı...</p>
<p>Ә бөгөн ул кырсылык менән малсылыкка кул көсөн һәм техника бүлдә, шунан язғы сәсеүгә эш планын төзөргә тип, колхоз идараһына килеп ултыргас, языу-һызыуға тотондо. Ләкин йомош табып әле берече инеп сыға, әле икенсеһе килеп инә. Тәки эшләргә бирмәйзәр. (17/a)</p>	<p>. O bugün tarım ile hayvancılığı kol gücü ve teknik olmak üzere böldü, sonra baharki ekim plânını hazırlamalı diyerek, kolhoz idaresine gelip, yazıp çizmeye başladı. Ama iş için biri giriyor diğeri çıkıyor. Yine de çalışmaya fırsatı vermediler.</p>
<p>Бер-береченән айырылышмаҫ өсөн, етәкләшеп, биш-алты азым уңға, биш-алты азым һул якка атлап, таяк менән төрткөләп каранылар. Тәки юлды таба алманылар, азаштылар. (81/a)</p>	<p>Birbirlerinden ayrılmamaya çalışarak beş altı adım sağa, beş altı adım sol tarafa yürüyüp, bastonu soka soka yolu kaybetmemeye çalıştılar. Yine de yolu bulamayıp kayboldular.</p>

Тик “tik”

1. Аңıklama

<p>Әммә шатлығынан арығаны онотолоп торзо. Тик Сәлих карттарға килеп ашап-әсеп тамак туйзырғас кына, уны ниндәйзер көс етмәҫлек ауырлык баҫа башланы. (10/и)</p>	<p>Ama mutluluktan yorgunluğunu unutmuştu. Ancak Selih amcalara gelip yiyip içip karnını doyununca nedendir bilinmez onu bir hâlsizlik basmaya başladı.</p>
<p>—Тауык йылының насар килгәнән күргәнәм юк, уңырға тейеш. Тик бына язғы сәсеүзе озакка һузмаһак ярар ине. Ремонт эштәре насар бара. Орлок тазартыу за шәптән түгел. (12/с)</p>	<p>- Tavuk yılının kötü geçtiğini görmedim, verim iyi olmalı. Ancak bahar mevsiminde tohum ekmeyi geciktirmezsek iyi olur. Onarım işleri kötü gidiyor. Tohum temizleme de iyi değil.</p>
<p>Үзе түгел, ә ире саузагәр токомо булығы ихтималдыр, сөнки ул сакта алыстан тик бай балалары ғына кәләш ала алған. (25/ҫ)</p>	<p>Kendisi değil ama kocasının tüccar sülaleden olması muhtemeldir, çünkü o zamanlarda uzak yerlerden ancak zengin çocukları gelin alabiliyorlarmış.</p>
<p>Икенсенән, каскан мал артынан йөрөү тик байза катынлыкта изелеп йәшәгән ярлы кызына ғына хастыр. (25/ҫ)</p>	<p>Diğer taraftan, kaçan mal için gelin gitmek ancak zenginlerin arasında ezilen fakir kızına hastır.</p>
<p>Зирәк бала күзгә күренеп илгә-зәкләнде, бозоп булһа ла башкортса һөйләшә башланы. Хәзер ул Сәлих карт менән Таңһылыу әбейгә нык әйәләште. Тик сит кешеләрзән, хатта күрше-күләндән, уларзың бала-сағаһынан ситләшә, ят итә. (26/ҫ)</p>	<p>Zeki çocuk büyüyüp güler yüzlü oldu, bozuk olsa da Başkurtça konuşmaya başladı. Artık o Selih amcayla Tanhılıv teyzeye iyice bağlandı. Ancak yabancı kişilerden hatta konu-komşudan, onların çoluk çocuğundan uzak duruyor, onlardan korkuyor.</p>
<p>Бөгөнгө көндә был циркуляр юк. Дөрөҫөрәге, уны юк иткәндәр, тик уның менән таныш булған чекистарзың</p>	<p>- Bugün bu görev yok. Daha doğrusu, onu yok etmişler, sadece onu bilen güvenlik</p>

исемлеге генә һакланған. (35/а)	görevlilerinin isimliği korunmuş.
Ғәйебе бармы, юкмы, уның тәфтишсегә кәрәге юк. Уға тик ғәйепләнеүсенен култамғаһын алыу алымдарын якшы белеү етә. Ә ул алымдар физик яза кулланыузан ғибәрәт. (35/с)	Suçu var mı yok mu, onun incelenmesine gerek yok. Ancak suçlanan kişinin imzasını alma usulünü iyi bilmek yetiyor. Ama o usuller, fizikî ceza kullanımlarından ibaret.
— Тик шуны танауыңа кирт: һин һөйләгәндәрзе мин ишетмәнем! (35/1)	- Sadece şunu aklına sok: ben senin söyledikleri duymadım!
—Ауыл Советы раслаған култамға менән мисәте лә бар. Тик уны укытырға ғәрәп алфавитын белгән Сәлих картты сакырмаһақ, — тине Рәхилә. (38/к)	- Köy kurulunun doğruladığı imzayla mührü de var. Ancak onu okutmak için arap alfabesini bilen Selih amcayı çağırmak lâzım, dedi Rehile.
Аз булһа ла нормаһын алып торзом, мал-тыуар ишле булды. Ләкин хәлдән тая башлағас, вак мал менән кош-қортто бөтөрзөм. Бөтөрзөм тигәс тә, әрәм-шәрәм иткән тип уйлама, игенгә алыштырзым. Тик током өсөн бер һарык кына қалдырзым. Әхирәтем Хәзисә, қалдыр, үзем қарармын, тине. (39/б)	Az da olsa gerektiği kadarını aldım, mal davar çalışıp durdu. Ama hâlden düşmeye başlayınca, ufak mallarla kuşu kurdu bitirdim. Bitirdim dedimse de, zayı ziyan olmuş gibi düşünme, ekinle takas ettim. Ancak sülalem için bir koyun bıraktım. Ahretliğim Hezise, bırak ben bakarım, dedi.
—Ярай, тик хәзерзән үк тракторға ултырырға һаулык етеңкерәмәй, сәскестә йәки орлок ташыуза эшләй алам,— тине Йосоп, Сагиттең бригадир итеп тәғәйенләнгәнән ул белә ине. (41/с)	- Tamam, ama şimdiden sonra da traktöre geçmek için sağlık el vermiyor, tohum ekmede ya da toplamada çalışabilirim, dedi Yusup Segit'in şef olarak tayin edildiğini biliyordu.
Маһира тик үз катыны Хәтирәнән генә қурққан Сәғитте күптән үк урынына ултыртырға йыйына ине йыйыныуын, тик тура қилтерә алманы. Бер көндө	Mahira, ancak kendi karısı Hetire'den korkan Segit'e, çoktan haddini bildirmeye hazırlanıyordu, ancak fırsatını bulamadı. Bir gün bu fırsat karşısına geldi.

<p>һулдың уңы килеп сықты. (42/b)</p>	
<p>—Ниңә, тип ни, бутка ашайһығыз. — Сафура токсайзарзы бушаткан ине, ике зур табак тулды. — Эйе, бутка ашайһығыз, бутка. Тик бер генә нәмә етешмәй. (49/ç)</p>	<p>- Ne demek niye, pilav yiyorsunuz. Safura çuvalları boşaltmıştı, iki büyük tabak doldu. - Evet, pilav yiyorsunuz pilav. Ancak bir şey yetişmiyor.</p>
<p>Сәскәләргә кунған бал корттары һәм иңкештәр бесән сапкыс машинанан куркмайынса сәскә һутын һурыуын дауам итә, тик сәскәләр салғы тешенә эләгеп йығыла башлағас кына, осоп китә. (50/b)</p>	<p>Çiçeklere konan bal arıları ve yaban arısı ot biçme makinasından korkmadan çiçek öz suyundan emmeye devam ediyor, ancak çiçekler tırpan dişine kapılıp düşmeye başlayınca uçup gidiyorlar.</p>
<p>Биш-алты көндән өлгөрөргә әзер торған арыш есе танау тишектәрен кытыклай. Ауыззың һыуы койола башлай. Тик азактан кыйын булып китә: баш әйләнә, бер аз йөрәк болғанып тора. (49/i)</p>	<p>Beş altı gün içinde olgunlaşmaya hazır olan arpanın kokusu, burun deliklerini tıkıyor. Ağzının suyu akmaya başlıyor. Ancak sonrası eziyetli oluyor: biraz baş dönüyor, biraz mide bulanıyor.</p>
<p>Ергә күмеп йәшереп алып қалған кешеләр булды, әлбиттә. Тик бейәһенәң дә уға башы етмәнә. Өстәуенә, шул йылы королок булды,. (53/a)</p>	<p>Yere gömüp saklayan insanlar da oldu elbette. Ancak hepsinin ona kafası çalışmadı. Üstelik bir de o yıl kıtlık da oldu</p>
<p>— Комбайнды ырзын табағында молотилка урынында файзаланыу урақ эштәренә тоткарлық яһамаймы ни? — Яһамай. Тик ашлыкты һуғыу ғына озаккарак һузылыуы мөмкин. (67/i-j)</p>	<p>- Biçerdöveri, harman yerindeki araba yerinde kullanmak, biçme işlerinde aksamaya neden olmuyor mu? - Olmuyor. Ancak ekini biçmek daha uzun zaman alabilir.</p>
<p>— Кағыззы бөгөн үк язып бирәм, тик әсәйеңдең ризалығын ал. (69/e)</p>	<p>- Belgeyi bugün hemen yazıp vereyim, sadece sen annenizin rızasını al.</p>

<p>— Ярай-й-й, күндерзек тип исәпләгез, — тине Йосоп «ярай» һүзен һузып. — Тик төнгөлөккә кәлтә бәйләргә үзегез башлап сыгаһығыз. (63/f)</p>	<p>- Tamaaam, anlaştık diye kabul edin, dedi Yusup tamam sözünü uzatarak. - Ama gece balya yapmaya kendiniz başlarsınız.</p>
<p>Ике немец һалдатына аңһызан һөжүм итеү һәм уларзы коралһызландырыу күз асып йомғансы килеп сыкты. Тик бәләкәй немец кыскырып, калғандарға ым биреп өлгөрзө. (71/b)</p>	<p>İki Alman askerine ansızın hücum etme ve onları silahsız bırakma göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşmişti. Ancak küçük olan Alman askeri bağırıp, diğerlerine haber vermişti.</p>
<p>Тигез урындарза юлды кар бәсмай. Атлауы еңел була. Тик каршы өргән ел генә атлауға камасаулай. (80/g)</p>	<p>Düz yerleri kar basmıyor. Yürümesi kolay oluyor. Ancak karşıdan gelen rüzgâr yürümeyi engelliyor.</p>
<p>— «һиненсә, кеше туңып үлһә үлһен, тик законды бозмаһын. Шулаймы?» (85/h)</p>	<p>- Sana göre insan donup ölecekse ölsün, ancak kanunu bozmasın. Öyle mi?</p>
<p>— Безгә, уландар, укыу теймәне, — тип Сәлих карт үзе һүз башлап ебәрзә. — Һезгә мәктәп бөгөн төплө белем бирә. Тик үткән тарихыбызға дөрөс караш юк әле. (86/ğ)</p>	<p>Selih amcanın kendisi söze başladı: - Bize, yani eskilere okuma yolu açılmadı. Size bugün okul, önemli bir bilim veriyor. Ancak geçmiş tarihinize dair doğru şeyler yok.</p>
<p>— Дөрөсөн әйтергә ярамай микән ни? — тип куйзы Усман. — Ярай, тик шуны онотмасқа кәрәк: дөрөсөн һөйләйем тип, үзеңә генә түгел, башкаларға ла зур зыян килтереүен бар. һөйлә, ләкин кемгә, қасан һәм қайза һөйләргә бел. (88/b-c)</p>	<p>- Doğrusunu söylemek iyi değil mi? diye sordu Usman. - Tamam, ancak şunu unutmamak lâzım: doğrusunu söyleyeceğim diye, kendine değil başkalarına da zarar getirebilirsin. Söyle, ama kime, ne zaman ve nerede söyleyeceğini bil.</p>
<p>— Типтәр һәм мишәр тигән ике халык бөгөн юк. Язма теле булмау сәбәпле,</p>	<p>Tipter ve Mişer denilen halk bugün artık yok. Yazı dilleri olmadığı için, çocuklarını Tatar</p>

<p>балаларын татар телеңдә укыткандармы, әллә икенсе бер сәбәп буяғанмы, әйтә алмайым, тик шуныһын якшы беләм: улар татарлашып бөттөләр. (87/k)</p>	<p>dilinde okuttuklarından mı, yoksa başka bir sebep olduğundan mı bilemiyorum, ancak şunu iyi biliyorum: onlar Tatarlaşır bittiler.</p>
<p>Тәжрибәле крәстиән буларак, Воскресенск кулагы Кобзаренко кабалаңмаған, апрель азақтарыңда булған һыуыктан һуң паш сәскән. Бына ни өсөн Йосоп, апрелдең тәүге ике декадаһында көндәр йылы тороуға карамастан, сәсеү майзаны кырына килгән сәскестәргә эш башларға рөхсәт итмәне. Тик бер «һакмар» колхозының ғына әйтелгән көндә сәсеүгә төшмәй калыуы район етәкселегендә борсолоу тыузырмайынса калманы. (91/b-c)</p>	<p>Tecrübeli köylü olarak, Voskresensk ağası Kobzarenko acele etmemiş, Nisan sonlarında olan soğuktan sonra ekmiş. İşte bu yüzden Yusup, Nisan'ın ilk iki haftasında havanın sıcak olmasına rağmen ekin yerine gelen görevliye işe başlamaları için izin vermedi. Sadece tek Hakmar kolhozunun söylendiği günde ekim işlerinin yapılması ekilmeden kalması bölge yöneticilerini endişelendirdi.</p>
<p>— Андайым, кәрәк. Тик беззә тимер яткылыктары үтә ярлы бит әле, Петр Алексеевич... (101/h)</p>	<p>- Anlıyorum, gerekli. Ancak bizde demir madenleri çok az, Peter Alekseyeviç...</p>
<p>— Әйе, сөнки китапка шулай тип язылып өлгөргән. Тик йырзын ысын тарихын һезгә белеү ғәйеп булмаҫ. (105/f)</p>	<p>- Evet, çünkü kitapta böyle yazılmış. Ancak türkünün gerçek tarihini bilmek, sizin için sorun olmaz.</p>
<p>— һөйгән кызың юкмы ни? — Уйламай биргән һорауына Әклимә уңайһызыланып китте. — Бар! — тип яуап кайтарзы Зәйнулла, Әклимәнең уңайһызыланырын күрмәмешкә һалышып. — Тик ул минең өзөлөп һөйөүемде белмәй әле. (120/ğ-h)</p>	<p>- Sevdğin kız yok mu yani? Eklime düşünmeden sorduğu bu sorudan dolayı canı sıkıldı. Eklime'nin canının sıkıldığını görmemiş gibi yaparak, - Var! Ancak o benim üzülüp sevdiğimi bilmiyor, diye cevap verdi.</p>

<p>— Мии үзем да күптән инде машина алырға ниәтләп йөрөйөм. Озакламай сиратым да етә. Тик яқындағы биш-алты ай эсеңда акса тултырырлык рәтем юк. (161/g)</p>	<p>- Ben de uzun zamandır araba alma niyetindeyim. Yakında sıram da gelecek. Ancak önümüzdeki beş altı ay içinde parayı toplayacak durumum yok.</p>
<p>Шулай булды ла. Санитарзар за һизмәне. Тик баяғы тамак төбөнә йәбешкән икмәкте йотмай кире сығарыр өсөн сәғәттәр буйына йүткереп — какырырға тура килә. (166/c)</p>	<p>Öyle de oldu. Sağlıkçılar fark etmedi. Ancak az önceki damağının dibine yapışan ekmeği yutmadan çıkarmak için saatlerce öksürmek tükürmesi gerekti.</p>
<p>— Миңә кағыз, кәләм бирһәгез, хат языр инем, тик адресын икенсе кеше кулы менән яззырығыз, — Йосоп хатын Сәлих Юлдашев исеменә күрше каланан ебәреү тураһында һөйләшеп килеште. (168/g)</p>	<p>- Bana kağıt kalem vererseniz, mektup yazardım, ancak adresi başka birini yazdırın. Yusup mektunu Selih Yoldaşev adına, komşu şehirden gönderilmesi hakkında konuşup anlaştı.</p>
<p>Киләсәктә карабойзай сәсеп, бал корттарын ике урынға урынлаштырыу күз уңында тотола. Тик бына урман яғындағы умарталыкка айыу тынғы бирмәй, умарталарзы кыйрата, корттарын туззыра. (172/1)</p>	<p>Gelecekte kara buğday ekip, bal arılarını iki yere yerleştirmeyi düşünüyor. Yalnız orman tarafındaki kovanlara, ayı rahat vermiyor, kovanları parçalıyor, arılarını telef ediyor.</p>
<p>...Кара эле, Володя, миңә транспорт ебәреп маташмағыз, тик кайза барырға, шунһын ғына әйт, такси менән килеп етермен... Аңланым, Володя, аңланым... Пока. (175/ç)</p>	<p>Bak hele, Volodya, bana araba göndermekle uğraşmayın, yeter ki nereye gitmem gerektiğini, söyle, taksiyle gelirim... Anladım, Volodya anladım... Görüşürüz.</p>
<p>— Без, яқындағы сит илдә тороп калған 25 миллион россияндар, дөйөм алғанда, Болгария, Венгрия, Исландия һәм</p>	<p>- Biz, yakındaki kenar memlekette kalan 25 milyon Ruslardan, genel olarak baktığında, Bolgariya, Vengriya, İslandiya ve</p>

<p>Норвегия халыктарынан да куберәкбез. Шул дүрт илдә йәшәгән халыкты икенсе бер илгә күсереп бөтөү мөмкинме? Быға тик акылдан шашкан кеше генә иҫәп тоталыр, — тип ауызын яптырзы Зинаида Николаевна тегенең. — Закон ул тайызза кағызза ғына... (176/j)</p>	<p>Norvegiya halklarından daha kalabalığız. Bu dört ülkede yaşayan halkı başka bir ülkeye gönderip bitirmek mümkün mü? Bunu ancak aklını kaybetmiş biri bile hesap edebilir, diye adamı susturdu. Kanun kağıdın üzerinde sadece.</p>
--	---

2. Sonuç Bildirme

<p>Маһира тик үз катыны Хәтирәнән генә курккан Сәғитте күптән үк урынына ултыртырға йыйына ине йыйыныуын, тик тура килтерә алманы. Бер көндө һулдың уңы килеп сыкты. (42/b)</p>	<p>Mahira, ancak kendi karısı Hetire'den korkan Segit'e, çoktan haddini bildirmeye hazırlanıyordu, ancak fırsatını bulamadı. Bir gün bu fırsat karşısına geldi.</p>
<p>Йосоптоң косағына ташланырға әзер ине ул, тик хис-тойғоларына баш булып өлгөрзө. Шунан асырғанып әйтеп куйзы. (69/g)</p>	<p>Kendini Yusup'un kucağına bırakmaya hazırды, ancak kendine hâkim oldu. Sonra hiddetle konuştu.</p>
<p>Сабирзың премия билдәләү тураһында мәсьәлә кузгатыуынан, үзенең тупаҫ хаталарын танып, колхоз рәйесе һайлаузан алда якшы күренергә тырышыуын райком вәкиле Кәримов та аңланы, ләкин каршы килмәне, тик мәсьәләне отчет-һайлау йыйылышына тиклем берләшкән партбюро һәм колхоз идараһы ултырышында карарға тәкдим итте. (73/ҫ)</p>	<p>Sabir'in prim verilmesi hakkındaki meseleyi ortaya çıkarmasında, kendisinin büyük hatalarını anlayıp, kolhoz başkanı olarak seçilmesinden önce, iyi görünmeye çalışmasını bölge vekili Kerimov da anladı, ama karşı çıkmadı, ancak meseleyi rapor etmeyi ve seçim toplantısına kadar bir araya gelen parti ve kolhoz idaresi toplantısındaki karara bıraktı.</p>
<p>— Кискә табан атыш туктаны. Без, һак</p>	<p>- Akşama doğru atışma durdu. Biz, dikkatli</p>

кына кире әйләнеп килеп, калдырып киткән урындан иптәшебеззе эзләнек, тик таба алманык. (180/i)	bir şekilde, geri döndük, bırakıp gittiğimiz yerde arkadaşlarımızı aradık, ancak bulamadık.
--	--

3. Sınırlandırma

— Тик , былай ғына өйтәм, — тип яуап бирзе Сафура башта, һуңынан һүзен әйтеп бөтөрөргә булды. — Кана һуң сәйлек һөтөгөзгә өйзәң бармак башындай ғына май һалып ебәрһәләр. (49/e)	Safura ilk önce, - Sadece bu kadar söylüyorum, diye cevap verdi, sonra da söyleyeceğini söyledi. - Keşke çaylık sütünüze evden parmak başı kadar, yağ koyup gönderseler.
Сабырға төшкән яландары, бер карағанда, артык зур күренмәй, ләкин үләне бик куйы, тик еләкле урындары ғына үсмәгән. Уның зур ялан булығы тәүге мәртәбә урап сыккас кына беленде. (49/i)	Ekin yerinin olduğu düzlükler ilk bakışta iyi görünmüyor ama, oranın otu çok koyu, sadece çilekli yerler çok büyümemiş. Onun büyük bir yer olduğu, biçme bitince anlaşıldı.
Тоткондар эшкә киткәс, дүрт рәткә өс кат урындык һалынған караңғы торлакта япа-яңғызы ятып калды. Тик коридорза ғына берзән-бер бәләкәй лампочка яна, әзерәк шуның яктыһы төшә. (145/c)	Mahkumlar işe gidince, dört sıra hâlindeki üç katlı ranza konan karanlık meskende, yapayalnız yattı. Sadece koridorda, bir tane, küçük bir lamba yanıyor, hafiften onun ışığı geliyor.
Шул ук һын, шул ук зәңгәр күззәр, тик буйға ғына озонорак. Кәримә атаһының карашы үзәндә тукталғанын күргәс, уңайһызыланып кына кулын һуҙған булды. Атаһы уны ла косағына алды. (171/b)	Aynı endam, aynı mavi gözler, sadece boyu biraz daha uzun. Kerime babasının kendisine baktığını görünce, isteksiz bir şekilde elini uzattı. Babası onu da kucasına aldı.

<p>Комплекстың был өлөшөн карап сыккандан हुң, кунактар йэйәүләп икенсе өлөшөнә күстеләр. Был урындарзы хәзер тик төсмөрләп кенә танийһың. Туғандар кәберлегенә баш Эйзеләр. Ошонда ғына йөззән ашыу яугир ерләнгән. Шуларзың тик кырк етеһенәң генә исеме билдәле. (180/b)</p>	<p>Kompleksin bu kısmını baktıktan sonra, misafirler, yayan olarak diğer kısmına götürüldü. Buraları tanır gibi oluyorsun. Arkadaşlarının kabirleri önünde eğildiler. Burada yüzden fazla yiğit yatıyor. Bunlardan ancak kırk yedisinin isimleri belli.</p>
--	--

4. Zıtlık

<p>— Бөтәһе лә күз алды караңғыланыуға зарлана, — тине сәй кайнатып йөрөгән Хәтирә. — Тик бер һин генә өндәшмәйһең, Маһира, күрәһең, игенең барзыр. Ашауға мохтаж булмаған һымак күренәһең. (51/f)</p>	<p>Çay demleyen Hetire, - Hepsi de gözünün kararmasından şikayetçi, dedi. - Sadece sen bir şey söylemiyorsun Mahira, galiba ekinin var. Yemeğe ihtiyacın yok gibi görünüyorsun.</p>
<p>Көслө характерға эйә булған тура һүзле кешеләр түгел, тик үзенән зур түрәгә нык бирелгән, тыңлаусандар ғына үрләй. Бер урында эше ырамаһа, ундайзар икенсе урынға күсерелә. (76/h)</p>	<p>Güçlü karaktere sahip olan doğru sözlü kişiler değil, ancak kendisinden üstün başkana sıkıca bağlanan, onun sözünden çıkmayanlar geçiriliyor.</p>
<p>Балыкка башкалар за тотондо, тик Сәлих карт кына үрелмәне. (111/c)</p>	<p>Diğerleri de balıktan almak istedi, ancak Selih amca uzanmadı.</p>
<p>— Койоп куйғанмы ни, хас һин иңде. Тик күззәре зәңгәр. (155/h)</p>	<p>- Tam senin kopyan, tıpkı sen. Ancak gözleri mavi.</p>

5. İlave

<p>— Ғәйепте үз әстәмә алыуыма мин үкенмәйем, тик бер нәмәне аңламайым. (129/с)</p>	<p>- Ben ayıbı üstüme aldığım için pişmanlık duymuyorum, ancak bir şeyi anlamıyorum.</p>
<p>— Миңә тормошка сығырға ризаһыңмы? — Риза, — тип бышылданы кыз, егеткә тағы ла нығырак һыйынып, — тик мине ординатураға Стәрлегә тәғәйенләселәр бит әле... (140/с-с)</p>	<p>- Benimle evlenir misin? - Evet, diye fısıldadı kız, delikanlıya daha sıkı sarılıp, - ancak beni ikâmet için Sterli'ye tayin ettiler ...</p>
<p>— Ярай, улайһа, кәт, тик бик озак кәтәргә тура килә инде. (161/с)</p>	<p>- Tamam, öyleyse bekle, ancak çok uzun bekleme gerekebilir.</p>
<p>— Әгәр зә, Зинаида Николаевна, Өфөлә эш сыкмаһа, Йомабайға кайтабыз за төшәбез. — Мин куш куллап риза. Тик колхоздар таркалып бөтөп бара, ти бит әле. Кем миңә фатир бирер? (177/с-с)</p>	<p>- Eğer Ufa'da iş bulmazsanız Yumabay'a gideriz. - Ben büyük bir memnuniyetle olurum. Ancak kolhozlar dağılıyor, diyorlar galiba. Kim bana daire verir?</p>

6. Merak

<p>— Мин үзем дә башка кеше күрмәйем. Тик бына уны нисек кайтарып алырға, институт тамамлағас, Стәрлетамакка төзөлөш идаралығына эшкә ебәргәндәр бит? (131/о)</p>	<p>- Ben de başka birini görmüyorum. Ancak onu buraya nasıl döndürmek lâzım, enstitüyü bitirince Sterlitamak'a düzenleme idaresine işe gönderdiler ya?</p>
--	---

Тимәк “timäk”

1. Açıklama

<p>Директива кул куйған көндән башлап көсөнә инә һәм кулланма булып кала. Уны инкар иткән етәкселәр яуапка тарттырыла», — тип әйтелә. Тимәк, директива хәзер зә үз көсөндә. (66/a-b)</p>	<p>Talimat el attığı günden itibaren yürürlüğe giriyor ve uygulanıyor. Bunu kabul etmeyen yöneticiler sorgulanacak, deniliyor. Demek, yönerge şimdi de geçerli.</p>
<p>— Иң боронғо мәғлүмәт — безҙең эраның 922 йылында Багдад хәлифенең Болғар ханлығына ебәргән илселеге менән башкорт ерендә булып киткән Әхмәт ибн-Фазлан язмаһы, — тип яуап кайтарҙы үзенә күз карашы менән төбәп бирелгән һорауға Марат, тарих менән нык кызыкһыныусы укыусыларҙың береһе.</p> <p>— Тимәк, Әхмәт ибн-Фазлан беренсе булып башкорттар тураһында башкорт ерендә тимер табылғандан һуң ун алты быуат ваҡыт үткәс яҙған, — укытыусы Клара менән Маратка караны. — Шулаймы? (100/i-j)</p>	<p>Tarihle sıkı ilişkisi olan öğrencilerden birisi olan Marat gözlerini dikerek cevap verdi: - En eski bilgi? Bizim İran’ın 922 yılında Bağdat halifesinin Bulgar halkına gönderdiği elçilikle Başkurt yerinde bulunan Ehmet Bin Fazlan yazması.</p> <p>- Demek, Ehmet Bin Fazlan, ilk olarak Başkurtlar hakkında, Başkurt yerinde demir bulduktan sonra, on altı yüzyıl kadar zaman geçtikten sonra yazmış. Öğretmen Klara’yla Marat’a baktı. - Öyle mi?</p>
<p>— Сталин вафет, тимәк, язанан котолдо. (159/i)</p>	<p>“Stalin öldü, demek ki cezadan kurtuldu.”</p>
<p>Элек юл сатына ярты сәғәттә килеп етә торған ине, тимәк, куян балаһына әүрәп килеп, боролошто абайламаған. Кире боролоп, ун минут самаһы ваҡыт үткәс, машинаһын асфальт юлдан уң якка</p>	<p>İlk yol çatına yarım saatte geliyordu, demek ki tavşan yavrusuna takıldığı için, dönüşü fark etmemiş. Geri dönüp, on dakika kadar vakit geçince, arabasını asfalt yolundan sağ tarafa döndürüp, orman yoluna soktu.</p>

тартып, урман юлына төшөрзө. (173/е)	
--------------------------------------	--

2. Sonuç Bidirme

<p>Сабир Сәмиғәгә карап тәмәке төтөнөнә һарғайып бөткән һук бармағы менән түбәгә төртөп күрһәттә.</p> <p>—Тимәк, иретә башлағанға тиклем көрәп төшөрөргә кәрәк булған, — тип яуап бирзе Сәлих карт, ни әйтергә лә белмәй аптырап торған Сәмиғә урынына. (18/d-e)</p>	<p>Sebir Semige'ye bakıp sigara dumanından sararan işaret parmağıyla işaret ederek.</p> <p>- Demek ki erimeye başlayana kadar yukarıyı küreyip temizlenmesi gerekiyormuş, diye ne söyleyeceğini bilmeyip şaşırıp kalan Semige'nin yerine cevap verdi Seyit amca.</p>
<p>Боз киткәндән һуң һакмарзың кабат ташыуын Йосоп үз ғүмерендә тәүгә күрә. Әммә, Сәлих картшың һөйләүе буйынса, йылғаның был ғәзәте элек тә булған. Тимәк, ололарзың тәжрибәһе менән иҫәпләшмәйенсә ярамай. (24/b)</p>	<p>Yusup hayatında ilk defa buzlar eridikten sonra Hakmar'ın tekrar taşıdığını görüyor. Ama Selih amcanın demesine göre nehrin bu durumu önceden de olmuş. Demek ki büyüklerin tecrübesini hesaba katmayınca olmuyor.</p>
<p>Колхоз идараһы дәйөм тукланыу өсөн баһыу станына тик өйрә бешерерлек кенә ашыҡ бүлә. Ул ашыҡ ике килограмдан да артмай. Тимәк, станда урланған орлок бойзайынан икмәк бешереп ашайзар», — тип күрһәтмә биргән.. (32/a)</p>	<p>Kolhoz idaresi herkesin doymasını sağlamak için harman yerine ancak öyre pişirecek kadar buğday ayırıyor. Bu buğday iki kilogramdan fazla değil. Demek ki, harman yerinde çalınan buğday tohumuyla ekmek pişirip yiyorlar, diye ifade vermiş.</p>
<p>— Кызған йәки янған ашыҡ былай күренмәһе, — тип яуап кайтарзы Сәйфиев икеләнеберәк.</p> <p>— Тимәк,— тине Йосопка район Советы башкарма комитеты рәйесе Сотюков, — еүеш ашыҡтан котолоп була. (67/f-g)</p>	<p>Seyfyev ikilemde kalarak, - Kızaran ya da yanan ekin böyle görünmedi, diye cevap verdi.</p> <p>Bölge komisyonu icra komite başkanı Sotyukov, Yusup'a:</p> <p>- Demek ki, yemiş ekinden ayırşınca oluyor.</p>

<p>— Хэзер урак эштәрендә өзөклөк бөттө. Эскертләнган ашыкка куркыныс янамай. Тимәк, был эскертәрзе һуғыу өсөн премия билдәләүзең кәрәге юк. Премия урак урған, көлтә бәйләгән эш алдыңыларына бирелергә тейеш! (73/ғ)</p>	<p>- Artık orak işlerindeki kopukluk bitti. Yığılan ekinler hakkında endişelenmek yersiz. Demek ki, bu yığınları düzenlemek için prim vermeye gerek yok. Prim orak biçen ve balya yapanlara verilmeli!</p>
<p>—Синоптиктар тапшырған прогнозға карағанда, алдағы көндәрзә һыуытып, ер туңасак, тимәк, кабат сәсергә тура киләсәк. (92/а)</p>	<p>- Hava tahmin uzmanlarının verdiği bilgiye göre, önümüzdeki günlerde hava soğuyup, yer donacak, demek, tekrar ekmek gerekecek.</p>
<p>Ә ниңә Рәсәй батшаһы артта калған ярым күсмә халык булған, бер нәмә лә белмәгән кырағай башкорттан шөрләгән, уларға тимерлек тотоузы, рөхсәтһез мәктәп һалыузы тыйыу һәм укымышлы башкорттарзы бөтөрөү тураһында Указ сығарырға мәжбүр булған? Тимәк, укымышлы кешеләребез булған. (101/е)</p>	<p>Ama neden Rusya padişahı geride kalan eksik göçebe halk olan, hiçbir şey bilmeyen yabancı Başkurt'tan korkmuş, onlara demircilik yapmayı, izinsiz okul kurmayı engellemek ve okumuş Başkurtları yok etmek için ferman çıkarmaya mecbur kalmış? Demek ki, okumuş insanlarımız olmuş.</p>
<p>— Шәжәрәмдә мин — Түңгәүер ырыуының ун дүртенсе быуыны. Ө бына һез, — тине үзен тыңлап йотлоғоп ултырған укыусыларға Салих карт, — үз шәжәрәгеззә, йәғни шәжәрә ағасы башында, ун бишенсе — ун етенсе быуындар.</p> <p>— Тимәк, һез, — тине Шәрипов укыусыларына, — сама менән ата-бабабыз Түңгәүерзең нисәнсе быуаттарза йәшәгәнән белә алаһығыз. (103/с-ғ)</p>	<p>- Şeceremde ben, Tünger boyunun on dördüncü neslindenim. Ama siz, dedi kendisini hevesle dinleyen öğrencilere Selih amca, - kendi şeceranızde, yani şecere ağacı başında on beş ya da on yedinci nesilsiniz.</p> <p>- Demek siz, dedi Şeripov öğrencilere, - tahminen ata dedeleriniz Tünger'in kaçınıcı asırda yaşadığını bilebilirsiniz.</p>
<p>Прапорщик Юрий Любичский,</p>	<p>Pranovşik Yuriy Lyubitskiy, 17 Kasım, 1740,</p>

<p>17сентябрь, 1740 йыл» тип язылғайны унда. Йәғни 136 хужалықтың 136 ырзыны булған. Тимәк, иген икмәгән бер генә хужалык та булмаған. (103/а)</p>	<p>diye yazılmış orada. Yani 136 idarenin 136 harmanı varmış. Demek ki, ekin ekmeyen bir tane bile yönetim olmamış.</p>
<p>Йосоптоң күззәрендә һөйөү һәм өмөт сағылғанын күреп кыуанды Мәстүрә, һөйгәнәнең ақылына, сабырлығына тамсы ла шикләнмәй ине — Йосоп азатлыкка өмөтөн өзмәгән, тимәк, әйләнәп кайтасак ул һакмар буйзарына. (156/с)</p>	<p>Yusup'un gözlerinde sevgi ve ümit yansımalarını görüp, mutlu oldu Mestüre, sevdiğinin aklından da sabrından da zerre kadar şüphe etmiyordu. - Yusup, özgürlüğe olan inancını kaybetmemiş, demek ki dönüp gelecek Hakmar boylarına.</p>
<p>— Сталин халкын фашизм коллоғонан коткарып калды, икенсе төрлө әйткәндә, бәләнең бәләкәйен һайланы, тигән (157/и) һығымтаға килгәнһегез. Шул дәрәсмә? Тимәк, һез Сталинды аклайһығыз, ә бына уның үзенә каршы сыккан сәйәсмәндәрзе фәйепһез төрмәгә ябыуы тураһында онотайһығыз. (158/а)</p>	<p>- Stalin, halkını faşizmin kulluğundan kurtardı, diğеr bir ifadeyle, belanın küçüğünü seçti, diye sonuca gelmişsiniz. Bu doğru mu? Demek, siz Stalini aklıyorsunuz, ama işte onun kendisine karşı çıkan siyasetçileri suçsuz yere hapishaneye attığını unutuyorsunuz.</p>
<p>— Ә без -Башкортостанда колхоздарзы таркатманык. Әйткәндәй, һеззәң блокнотка язып калдырылған ғилми күзәтәүзәрәгез брошюра итеп бақтырып сығарылды. Йәғни абруйығыз, таянысығыз бар.</p> <p>— Тимәк, был әште мин артабан да дауам итә алам?!</p> <p>— Әлбиттә, Зинаида Николаевна.</p> <p>— Тимәк, миңә Өфөлә бушты-бушка аузарып вакыт узғарузың кәрәге юк!</p>	<p>- Ama biz, Başkurdistan'da kolhozları dağıtmadık. Sizin not defterine yazdığınız işçilerle ilgili gözlemlerinizi broşür hâlinde bastırdık. Yani şöhretiniz, desteğiniz var.- Demek ki ben, bu işi uzun süre daha devam ettirebilirim.- Elbette, Zinaida Nikolayevna.</p> <p>- Demek ki benim havanda su dövüp vakit geçirmemin gereği yok!</p>

(177/d-e-f-g)	
---------------	--

3. Tahminde Bulunma

<p>Оксананың шаркылдап көлгән, «Гөр-гөр-гөрөлдәк» тигән тауышы ишетелә — йәшенмәк уйнайзар, тимәк. Шул сак ул капыл яман итеп кысқырып ебәрзе. (26/ç)</p>	<p>Oksana'nın kahkahayla gülen, "kah kah kah" sesi duyuluyor, saklanbaç oynuyorlar, demek. O sırada aniden kötü bir şekilde bağırıverdi.</p>
<p>Хәзер килеп уны шул ике ток бойзай орлоғон урлауза ғәйепләйзәр. Тимәк, уның токтарзы йәшереп китеүен кемдер ситтән күзәтеп торған, аңын-тоңон белмәй, тейешле органдарға хәбәр иткән. (31/h)</p>	<p>Şimdi o iki çuval buğday tohumunu çalmış diye suçlanıyor. Demek ki onun çuvalları saklayıp gittiğini birisi dışarıdan gözetlemiş, alelacele gerekli organlara haber vermiş.</p>
<p>Төшө менән өнө буталды Усмандың. Исенә килеп, тороп ултырһа, бер йыуан ағас төбөндә ята. Кейеме лысма һыу, аяғында дилбегә осо һәленеп тора. Тимәк, атын кемдер өркөткән? Башка тай-тулак та таралышып бөткән, көскә туплап алдылар. (55/с)</p>	<p>Rüyasında Usman'ın sesi de kısılmış. Kendisine gelip doğrulduğunda kuru bir ağacın dibinde yatıyor. Üstü başı sıırıslıklam, ayağında dizginin ucu kımıldayıp duruyor. Demek ki birisi atı korkutmuş? Diğer taylar da dağılıp bitince güç topladılar.</p>
<p>— Эскерт, — тине Мәстүрә, тимәк, ауыл якын. (81/b)</p>	<p>Mestüre, - Ot yığını, demek ki köy yakın, dedi.</p>
<p>Зәйнуллага бирзеләр ул хатты. Конверт тышында ла, эстәге хатта ла — ят кул. Билдәһез кеше кыялатып кына Йосоптоң Чимкент тирәһендәге психушкала тотолоуы тураһында хәбәр итә ине.</p>	<p>Zeynulla'ya verdiler o mektubu. Zarfin dışında da, içindeki mektupta da, yabancı bir el yazısı. Bilinmeyen bir kişi, ima yoluyla Yusup'un Çimkent çevresindeki tımarhanede tutulduğunu haber veriyordu. Demek ki sağ</p>

Тимәк , иҗән Йосоп, башы иҗән! (165/а)	Yusup, başı sağ!
— Шулай шул, кустым. Төрмәгә Матрай районынан киткәйнем...	- Aynen öyle kardeşim. Hapishaneye Matray bölgesinden gitmiştim...
— Тимәк , бик озак ултырғанһығыз?	- Demek ki çok uzun kaldınız?
— Сирек быуат, тип әйтһәм, хата булмаҫ. (170/а-b-c)	- Çeyrek asır desem yanlış olmaz.

4. Üsteleme

Улар һабан тоторға өйрәтмәһә, бөгөн без ошо һабантуйын байрам итә алмаған булыр инек, иптәштәр! — тип тамамланы ул сығышын. Башкарма комитет рәйесенең тарихты бозоп сығыш яһауы иғтибарһыз калманы, халык араһынан кемдер берәү:	Onlar saban tutmayı öğretmeseydi, bugün biz bu saban toyunu yapamazdık arkadaşlar! diye konuşmasını tamamladı. İcra komisyon başkanının tarihi yanlışlarla dolu bir konuşma yapması, dikkatlerden kaçmadı, halk arasından birisi:
— Тимәк , һабантуй, һеззәсә, урыҫ байрамы булып сығамы? — тип кысқырҙы. (113/f-g-ğ)	- Demek , saban toyu size göre, Rus bayramı oluyor? diye bağırdı.
— Шайтан ғына өмөтһөз, өмөтөбөззә юғалтмайык, дуҫтар. һуғыш емереклектәре төзәлер, халык хужалығы аякка баһыр. Берзән-бер көндө беззәң бында кәрәгебез зә булмаҫ, — тип йыуатты ул иптәштәрен уңайы килгән һайын.	- Şeytan bile ümitsiz, ümidimizi kaybetmeyelim dostlar. Savaş yıkıntıları düzeler, halkın kurumu onarılır. Bir gün gelecek, burada bize ihtiyaç kalmayacak, diye arkadaşlarını teskin etti, her fırsatta.
— Тимәк , беззе кайтарасақтар! — тип кысқырып ебәрзе, шатлығы эсенә һыймай, бер тоткон шундай	- Demek bizi gönderecekler! diye mutluluğu içine sığmayan bir tutuklu, konuşma sırasında bağırıverdi.

һөйләшеүзәрсең берендә. (148/d-e)	
— Ниңә асыуланаһығыз? Акса алдығызмы, юкмы, тип кенә һорайым бит. Шикәйтсе алдаша, тимәк ? (161/ө)	- Neden sinirleniyorsunuz? Parayı aldınız mı almadınız mı, diye soruyorum sadece. Şikâyetçi iftira atıyor demek ?

5. Sebep Bildirme

Кемече дәрәс эшләгән шул сак. Сәлих олатаймы, әллә Сәғитме? — Әлбиттә, Сәлих олатай дәрәс эшләне. — Тимәк , уның башы — үзе торғаны бер закон. Шулай булғас, теге мәсьәләнең осона сығам тигәң, Сәлих олатайға барырға кәрәк. (86/a-b-c)	Hangisi doğru yaptı o zaman. Selih amca mı yoksa Segit mi? - Elbette Selih amca doğru yaptı. - Demek ki onun kafası, kendi duruşu bir kanun. Öyleyse, meseleyi nihayete erdirelim dersen, Selih amcaya gitmek lazım.
---	---

Тотор за “*tütür za*”

1. İhtimal

Ә Мәстүрә теләмәй шул уның өйләнәүен, тотор за әйләнер зә куйыр, тип курка. (69/k)	Mestüre istemiyordu onun evlenmesini, olur da evlenir diye de korkuyordu.
---	--

Тоттом да “*tüttüm da*”

1. Sonuç bildirme

—Кәрәкмәй! Йәшел масса күберәк сығыр, — тигәс, йәнем көйөп китте. Тоттом да район гәзитенә мәкәлә язып ебәрзем. «Атаң-олатаң билсән силосы	- Gerek yok, ot yığını daha çok çıkar, deyince içim gitti. Tuttum ben de bölge gazetesine yazı yazıp gönderdim. - Atanın babanın eşek marulu yemi yedirecek
---	--

ашатып мал асырағанын касан күргәнең бар?» тип бақтырыл сығармаһындармы мэкәләмде! (152/е)	hayvanı beslediğini ne zaman gördün? diye bastırıp çıkarmasınlar mı yazımı!
--	---

Улайһа “*ulayha*”

1. Sonuç bildirme

— Шулайзыр. Һин йокоға киткәс, әсәйең мәрхүмәнең әхирәте Хәзисә аскыс алып килде. Өйөңдө йылыттык, йыуып тазарттык, ти. —Шулаймы ни? Улайһа мин кайтайым. (11/ğ-h)	- Öyledir. Sen uyuyunca rahmetli annenin ahretliği Hezise anahtarı bırakmaya geldi. Evini de topladık temizledik, dedi. - Öyle mi? Öyleyse ben döneyim.
Усман менән Әхтәм бер-беренә карашып куйзы, ләкин өндәшеүсә булманы. — Ярай, улайһа , үземә калырға тура килә, — Йосоп ат егә башланы, күрәһең, иртәрәк ауылға кайтып азык-түлек алыпкилмәксе. (54/b-c)	Usman’la Ehtem birbirlerine baktılar, ama hiçbiri konuşmadı. - Tamam, öyleyse , benim kalmam doğru olur. Yusup at bakmaya başladı, tabii sabah köye dönüp, yiyecek içecek getirmek gerek.
— Ауырый. Килә алманы, мине ебәрзе, — тип яуап бирзе Йосоп. (58/1) — Ярай, улайһа , әйт. Дәүләткә күпме ашлык тапшыра алаһығыз? (59/a)	- Hasta. Gelemedi, beni gönderdi, diye cevap verdi Yusup. - Tamam, öyleyse söyle. Devlete çok aşlık gönderebilir misiniz?
— Ярай, улайһа , кәт, тик бик озак кәтөргә тура килә инде. (161/ç)	- Tamam, öyleyse bekle, ancak çok uzun beklemeden gerekebilir.

Улай за “*ulay za*”

1. Sonuç bildirme

Кинәнеп, куркмай-өркмәй башкортса гәпләшәп килеүзең ләззәтен языуы юлдашы аңламай түгелдер, әммә ситтә зарыккан Йосоп кеүек үк аңламайзыр. Улай за Булат Рафиковтың тел, милләт язмышы тураһында борсолуын һизмәй калманы Йосоп. (171/f)	Sevinerek, korkmadan, ürkmeden, Başkurtça konuşmanın tadını yazar arkadaşı, anlamamış değildir, ama dışarıda kalmaya mahkûm olan Yusup gibi de, anlamıyordur. Bu yüzden Bulay Rafikov’un dil, millet kaderi hakkında endişelenmediğini hemen fark etti Yusup.
---	--

Ул да булмай “*ul da bulmay*”

1. Tamamlama

«Яңы ғына һуғыштаң кайтып төшкән» тигән хәбәр клуб эсен тиз үк кызырып сыкты. Ул да булмай , арткы рәттән: — Миңә лә һүз бирегез әле, ауылдаштар! — тигән тауыш ишетелде. (6/g-ğ)	“Daha yeni savaştan dönüp gelmiş” haberi kulübün içini hemen hareketlendirdi. O da yetmezmiş gibi arka taraftan: - Bana da söz verin hele köylülerim! diye bir ses işitildi.
--	--

Ярай әле “*yaray äli*”

1. Açıklama

Ә Сафураның хәсрәте аз түгел. Ире һуғышта ятып калды. Өйз” ике бәләкәй ғенә балаһы. Ярай әле , кайғы-хәсрәтәрән уртаклашырға еткән кызы Йәмилә бар, ул булмаһа, нишләр ине. (30/g)	Ama Safura’nın da hasreti az değil. Kocasını savaşta ölüp gitti. Evde küçücük iki çocuğu. Neyse ki üzüntüsünü kaygılarını paylaşmak için yetişkin kızı Yemile var, o da olmasa ne yapardı.
---	---

<p>Кискә табан Мәстүрәне мал-тыуарыменән үз ихатаһына күсереп алып кайтты. Ярай әле, ул, Сәлихкарттың кәңәшен кире какмай, әйләнеп өлгөрзө. (124/d)</p>	<p>Akşama doğru, Mestüre’yi hayvanlarıyla birlikte, kendi avlularına geçirip, döndü. Neyse ki o, Selih amcanın tavsiyelerini itiraz etmeden uyguluyordu.</p>
<p>Йосоп хужальпс юлында булған ауырлыктарзы ла еңеп сыкты, ләкин үзенә шәхси тормошона иғтибар бүлә алманы. Ярай әле, йорт-кураһын, кызы Оксананы карашырға Хәзисә инәй, Сәлих карт менән Таңһылыу әбей терәк, улар булмаһа ни эшләр ине.. (77/b)</p>	<p>Yusup, idareci yolundaki zorlukları kolay bir şekilde atlattı, ama kendisinin şahsi kaderine dikkat ayıramadı. Neyse ki, yurdunu ocağını, kızı Oksana’yı bakmak için Hezise teyze, Selih amca ve Tanhılıv teyze destek, onlar olmazsa ne yapardı.</p>

Йәғни “yeğni”

1. Açıklama

<p>Прапорщик Юрий Любичкий, 17сентябрь, 1740 йыл» тип язылғайны унда. Йәғни 136 хужалықтың 136 ырзыны булған. Тимәк, иген икмәгән бер генә хужалык та булмаған. (103/a)</p>	<p>Pranovşik Yuriy Lyubitskiy, 17 Kasım, 1740, diye yazılmış orada. Yani 136 idarenin 136 harmanı varmış. Demek ki, ekin ekmeyen bir tane bile yönetim olmamış.</p>
<p>— Шәжәрәмдә мин — Түңгәүер ырыуының ун дүртенсе быуыны. Ө бына һез, — тине үзен тыңлап йотлоғоп ултырған укыусыларға Салих карт, — үз шәжәрәгеззә, йәғни шәжәрә ағасы башында, ун бишенсе — ун етенсе быуындар. (103/c)</p>	<p>- Şeceremde ben, Tüngevir boyunun on dördüncü neslindenim. Ama siz, dedi kendisini hevesle dinleyen öğrencilere Selih amca, - kendi şecerendezde, yani şecere ağacı başında on beş ya da on yedinci nesilsiniz.</p>

<p>— Ә без -Башкортостанда колхоздарзы таркатманык. Әйткәндәй, һеззән блокнотка язып калдырылған ғилми күзәтеүзәрегеҙ брошюра итеп бақтырып сығарылды. Йәғни абруйығыз, таянысығыз бар. (177/d)</p>	<p>- Ama biz, Başkurdistan'da kolhozları dağıtmadık. Sizin not defterine yazdığımız işçilerle ilgili gözlemlerinizi broşür hâlinde bastırdık. Yani şöhretiniz, desteğiniz var.</p>
--	---

Йәнәһе “yänähî”

1. Açıklama

<p>— Сәйетгән күрәһеңме? Ауылда былай за, ул һине яу кырында күрәләтә ташлап киткән, ярзам кулы һузмаған, тип һөйләйзәр. Йәнәһе, миңә үзе әйләнер өсөн... һин дә шулай уйлайһыңмы? (14/с)</p>	<p>- Seyit'i mi suçluyorsun? Köyde böyle, o seni savaş meydanında bilerek bırakıp gitmiş, yardım eli uzatmamış, diyorlar, üstelik benimle evlenebilmek için... Sen de böyle mi düşünüyorsun?</p>
<p>Сәғитте әсәһен атып үлтергән фашистка окшаткан икән, уның «һайт» тигәнән «хальт» тигән немец һүзе итеп кабул иткән, йәнәһе, фашист хәзәр кызыкайзың үзен эзләп килгән... (27/d)</p>	<p>Seyit'i annesini öldüren faşiste benzetmiş galiba, onun “hey” demesini “halt” diyen Almanca bir kelime sanmış, sanki faşist, bu kız takip etmiş...</p>
<p>Ойоштороу-мәзәни эштәрзә лә ул күрәләтә, махсус рәүештә, һүлпәнлек күрһәтә. Йәнәһе, халык, бигерәк тә йәштәр, тантаналы ултырыштарзан, репетицияларзан һәм башка мәзәни сараларзан һуң, клубта калып, таң атканса тип әйтерлек йырлап-бейеп күңел аса ла, иртәнсәк йокоһона баш була алмай, эшкә һуңлай, колхоз эшенә зур зыян килтерә. (47/b)</p>	<p>Kurum, kültürle ilgili işleride de o hallediyor, kendisine has bir tavırla, tembellik yapıyor. Yani halk, daha çok da gençler, tantanalı ortamlardan, provalardan ve diğer kültürel toplantılardan sonra, kulüpte kalıyor ve gün aydınlanıncaya kadar şarkılar söyleyip, dans ederek gönül eğlendiriyor ve sabah uykudan kafalarını kaldıramayıp işe geç kalıyorlar, kolhoz işine büyük zarar getiriyorlar.</p>

<p>— Тән йәрэхәте уңалһа ла, йән йәрэхәте уңалмай шул, ни эшләмәк кәрәк. — Таңһылыу әбей күзенә йәш алды. — Етмәһә, бөгөн бала-сағанан һүз ишетеп кайткан, йәнәһе, һин уның үз атаһы түгел. Шулай булырын йөрәгем алдан һизенә ине. (64/а)</p>	<p>- Ten yarası iyileşse de, can yarası iyileşmiyor, ne yapmalı. Tanhılıv teyzenin gözleri yaşardı. - Yetmezmiş gibi, bugün çoluk çocuktan laf işitip gelmiş, yani sen onun öz babası değilmişsin. Böyle olacağını yüreğim önceden seziyordu.</p>
<p>Ырзын табағында һуғылмай калған әскерттәрзең һанын алғас, ашлык өйөмдәренә кул тығып карап сықты, йәнәһе, кызып янып ятмаймы, кара эттең бәләһе ак эткә тигәндәй, Йосоп өсөн Сабирзың үзенә яуап бирергә тура килмәһе. (71/с)</p>	<p>Harman yerinde başağı ayrılmamış balyaların sayısını alınca ekin yığınlarına elini sokup baktı, yani kızarıp yanmış mı, kara itin belası ak ite, dedikleri gibi Yusup için Sabir'in kendisine cevap vermek, doğru gelmez.</p>
<p>Колхозда башланған һынылыштың бригадир Йосоп Латипов исеме менән тығыз бәйлә булыуын якшы аңлаған Кәримов уның колхоз рәйесе булып һайланырын алдан ук һизеп торзо, әммә райком бюроһында был турала һүз (74/г) кузғатып торманы, сөнки азактан үзенә һүз тейерен якшы аңлай ине. Йәнәһе, был хәлдә алдан белеп тә райкомдан аңлы рәүештә йәшергән. (75/а)</p>	<p>Kolhozda başlayan ani değişikliğin, şef Yusup Latipov ismiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu iyi bilen Kerimov, onun kolhoz başkanı olarak seçilmesini baştan sezmişti, ama bölge komitesi ofisinde bu konuda bir şey demedi, çünkü sonunda kendisine konuşma hakkı verileceğini iyi anlıyordu. Yani bu durumu önceden bilip, bölge komitesinden, akıllıca durumu saklamış.</p>
<p>— Әй, әттәгенәһе, хәтерендә әйтәм, сак-сак ауызым асылманы, йәнәһе, тозо сыкканын карайым. (78/д)</p>	<p>- Bak hele dediğine, aklımda, tamamen orucum bozulmadı, yani tuzu çıkmış mı diye bakıyorum.</p>
<p>Үзенәң бәтә бәләһен Сәлих карттан күреп, Йосоп һәм Маһира кеүек тура</p>	<p>Başına gelen bütün sıkıntıları Selih amcadan görüp, Yusup ve Mahira gibi doğru sözlü</p>

<p>һүзле кешеләрҙе дошман яһап йөрөгән Сабир, халык алдында үзен күрһәтү өсөн, юбилейға район вәкиле сифатында катнашырға булды, йәнәһе, ауылдаштарының шатлығын уртаклаша, ветеранды хөрмәт итә. (84/b)</p>	<p>insanları düşman bilen Sabir, halkın önünde kendisini göstermek için, yıldönümünde bölge vekili sıfatında bulundu, sözde köylülerinin mutluluğunu paylaşıyor, gaziye hürmet gösteriyor.</p>
<p>Уны кызылдар булып кейенгән актәр озатып бара, йәнәһе, Лениндың: «Әгәр зә без кышка тиклем Уралды кайтарып ала алмаһак, революцияның һәләк булыуы котолғоһоз, һис кисекмәһтән Урадды азат итеп өлгөрөргә кәрәк!» — тигән күрһәтмәһенә ярашлы, Көнсығыш фронты реввоенсоветы карамағына өһтәмә көс БІм корал ебәрелә. (84/f)</p>	<p>Kızıklar gibi giyinen beyazlar, ilerliyor, yani Lenin'in: - Eğer biz kışa kadar Ural'ı kuşatıp alamazsak, devrimin mahvolması mutlak. Hiç geciktirmeden Ural'ı azat etmeye yetişmemiz gerek! diye göstermesine yaraşır doğu cephesi devrimci askerî konseyi bölümüne ilave silah gönderiliyor.</p>
<p>Бына әле лә Әһмәтйәһнов Йосопто ялған мәғлүмәт биргәһне өсөн яуапка тарттырырға булған һәм үзен социалистик законлылығының гаранты итеп күрһәтәүзә максат итеп куйған. Йәнәһе, шуның менән үзенең абруйын күрһәтә. Ләкин Йосоп уға таяктың ике осло булыуын бик якшы итеп иһскәртә. (93/f)</p>	<p>İşte bu yüzden Ehmetyenov, Yusup'u yanlış bilgi verdiği için suçlamak istemiş ve kendisini sosyalist kanunun garantörü olarak göstermeyi maksat edinmiş. Yani, bununla kendi otoritesini gösteriyor.</p>
<p>— Казак кешеһе балаһын күршеһенә сәйләк һөт һорарға ебәреүзән алда, кулындағы һауытын төшөрөп йәки төкөтөп ярмаһын өсөн, тукмап сығара, имеш. Йәнәһе, һауытты ярғас тукмаузан ни файза. Мин дә һезгә карата ана шул казак кешеһе кеүек кыландым булһа</p>	<p>- Kazaklar çocuğunu komşusuna çay süt istemeye göndermeden önce, elindeki kabı düşürüp ya da vurup dökmemesi için, dövüyorlarmış. Yani, kabı dökünce vurmanın ne faydası var. Ben de size karşı işte bu Kazaklar gibi davranmış olmalıyım...</p>

кәрәк... (94/a)	
Дәрәслектә, безең төбәктә борон башка халык йәшәгән, ә башкорттар Алтай яктарынан килгән, тип әйтелә. Шуның менән автор Башкортостанға карата үткәрелеп килгән колониаль сәйәсәттә тулыһынса аклай, йәнәһе , башкорттар за урыштар, татарзар һәм башкалар кеүек үк килмешәктәр, — тине туғызынсы синыф укыусыһы Клара, баяғы бәхәстән һаман да һыуына алмай. (100/g)	- Ders kitabında, bizim bölgede başka bir halk yaşamış, ama Başkurtlar Altay taraflarından gelmiş diye söyleniyor. Bununla birlikte yazar, Başkurdistan'a doğru gelen koloni siyasetini tam olarak doğru buluyor, yani Başkurtlar da Ruslar, Tatarlar ve diğerleri gibi sonradan gelip yerleşenlerden, dedi dokuzuncu sınıf öğrencisi Klara, bu tartışmadan soğuyamadan.
Юғиһә, еңел генә уйзырмаға ышандырмаксылар. Йәнәһе , тимер рудаһы табып, уны иретеп, эш һәм һуғыш коралдары етештерергә өйрәнгән кешеләр баш. (101/d)	Yoksa, kolayca uydurma bilgilere inandırma niyetindedir. Yani demir cevherini bulup, onu eritip işte ve savaş silahları yapmada kullanmayı öğrenenler Başkurtların ata dedeleri değil.
Дәрәсәрәге, райком кулы менән үзебезең егетте колхоз рәйесе итергә кәрәк. Йәнәһе , «Һакмар» колхозы колхозсылары райком тәкдим иткән кандидатураға каршы түгел. Үзе тәкдим иткән кешене райком үгәйһетмәс. (132/h)	Doğrusunu söylemek gerekirse bölge komitesi yardımıyla bizim delikanlıyı kolhoz reisi yapmak lâzım. Yani , Hakmar kolhozu kolhozcuları, bölge komitesinin takdim ettiği adaya karşı değil. Kendilerinin takdim ettiği kişiyi bölge komitesi yabancı görmez.
Ә тегеһе кырка баш тартты, йәнәһе , колхозсылар, Йосопто төрмәгә ултырткан прокурорға үс итеп, утыз меңсене һайламаясактар. (133/h)	Diğeri ise hemen reddetti, sanki kolhozcular, Yusup'u hapishaneye attıran savcıdan öc alıp, otuz bininciyi seçmeyecekler.
— Тукта, тукта! — Табиһ усын алға куйып кул һондо, йәнәһе , башта мине тынла. (157/g)	“Bekle bekle. Doktor avucunu öne atıp elini uzattı, yani , ilk önce beni dinle.

<p>—Социализмға капитализм артык куркыныс түгел, уға куркыныс эстән янай — һеззәңсә барыбер шулай инде?</p> <p>— Теләйһегезме, юкмы, ысынбарлык менән иҫәпләшмәйенсә булмай...</p> <p>—Йәнәһе, һуқырлык күрһәтәбез. Шулаймы? (159/e-f-g)</p>	<p>- Sosyalizm için kapitalim artık korkutucu değil, onun korkunçluğu içten yanıyor, sizin için hepsi böyle değil mi?</p> <p>- İstiyor musunuz istemiyor musunuz, hakikatle hesaplaşmayınca olmaz...</p> <p>- Güya görmezden geliyoruz. Öyle mi?</p>
<p>— Совет власы еңгәс, Башкортостанда башланып киткән милли бойондорокһозлок хәрәкәтен милләтселек тип бозоп күрһәтәү һәм башкорт интеллигенцияһын бөтөнләй тип әйтерлек кырып бөтөрөү ни хакына? Социализмды үз ерлегендә барлыкка килгән куркыныстан котолдороу өсөнмө? Йәнәһе? (160/g)</p>	<p>- Sovyet iktidarı yenince, Başkurdistan’da başlayıp giden millî bağımsızlık hareketini, milliyetçilik diye bozup göstermek ve Başkurt aydınlarının neredeyse tamamını kırıp geçirmek ne haddine? Sosyalizmi, kendi temelinde varlığa gelen korkunçluktan kurtarmak için mi? Güya?</p>
<p>...Тел белмәгәс ни, эшһез калдым. Ата-бабаларым төйәге тигән булып Тверь еренә кайттым, йәнәһе, ырыузаштарымды, туған-тыумасаларымды табам. (176/e)</p>	<p>...Dil bilmeyince tabii işsiz kaldım. Ata dedelerimin toprakları diye Tver yerine döndüm, güya soydaşlarımı akrabalarımı buluyorum.”</p>

2. Sonuç Bildirme

<p>Хисмәтуллин бер Йосопка, бер институттан килгән ғалимдарга қараны, йәнәһе, тупрак сәсәүгә өлгөргән. (91/d)</p>	<p>Hismetullin bir Yusup’a bir enstitüden gelen ilim adamlarına baktı, yani toprak ekilmeye hazır.</p>
<p>Әхмәтйәнов Йосопто СССР Югары бюроһына 1947 йылдың 4 июнендә</p>	<p>Ehmetyenov, Yusup’u SSSR Üst bürosuna 4 Haziran 1947’de çıkarılan kararnamenin</p>

<p>сығарылған Указының «Дәулет милкен урлаған өсөн яуапшылық тураһында»ғы 1-се пунктына нигезленеп ғәйеплене. Йәнәһе, иһәпкә сығарыу ордеры булмай тороп, дүрт килограмм бойзайзы законһыз рәүештә Сәғит Яманғоловка биргән. (128/б)</p>	<p>“Devlet malını çalanların sorgulanması hakkında”ki birinci maddesine dayanarak suçladı. Yani, belgesi olmadan, dört kilogram buğdayı kanunsuz bir şekilde, Segit Yamangolov’a vermiş.</p>
---	---

Йәки “yeki”

1. Tercih

<p>— Биргән дә бөткән, вәссәләм, һин ул йәйләүзәр тураһында уйлап та карама, күптән колак кактык һакмар буйында тау-таш араһында һөрөргә йәки бесәнлек итергә яракһыз ер аҙмы ни? (97/с)</p>	<p>- Vermiş gitmiş vesselam. Sen o yaylalar hakkında düşünüp durma, çoktan kabullendik. Hakmar boyunda dağ taş arasında sürmeye ya da otluk için elverişsiz yer az mı?</p>
<p>Әгәр зә мохтажлык күргән кешегә ярзам кулы һонмаһа йәки был хәленән килмәһә, үкенестә кала, тынғы таба алмай йонсой. (121/е)</p>	<p>Eğer muhtaç olan bir kişiye yardım elini uzatmazsa, ya da içinden gelmezse pişmanlık duyuyor, içi rahat etmiyor, sıkıntıya düşüyor.</p>
<p>Мөхәббәт өсөн көрәште күптәр тик үзенә шәкси мәнфәғәттәрәңә генә кайтарып калдыра, һөйгән кешенән икенсе берәүзән тартып алыузы йәки үзен бөтөнләй һөймәгән кешенә нисек тә булһа үзенә каратып ала белеүзе мәртәбә күрә. (123/ҫ)</p>	<p>Çoğu insan sevgi için mücadeleyi, sadece kendisi için gerçekleştiriyor, sevdiği kişiyi başkasının elinden almayı, ya da kendisini hiç sevmeyen kişiyi bir şekilde kendisine aşık edebilmeyi, çok önemli görüyor.</p>
<p>Бер яктан, Кәримовтың логикаһына каршы куйырлык дәлил таба алмай, икенсе яктан, бер һиндәй ғәйебе</p>	<p>Bir taraftan, Kerimov’un fikrini çürütecek delil bulamıyor, bir taraftan da hiç ayıbı olmayan veya küçük hatası olan insanı</p>

булмаған йәки бәләкәй генә хата ебәргән кешене хәкәм итеп, арзан кул көсә итеп файзаланыуға ышанырға күңеле каршылаша. (130/g)	cezalandırıp, değersiz kol gücü olarak faydalanılmasına inanmak için gönlü razı gelmiyor.
---	---

2. İhtimal

— Казак кешеһе балаһын күршеһенә сәйлек һөт һорарға ебәреүзән алда, кулындағы һауытын төшөрөп йәки төкөтөп ярмаһын өсөн, тукмап сығара, имеш. (94/a)	- Kazaklar çocuğunu komşusuna çay süt istemeye göndermeden önce, elindeki kabı düşürüp ya da vurup dökmemesi için, dövüyorlarmış.
---	--

Йә... йә... “үә...үә...”

1. İhtimal

Кәримовтың алдына үтә катмарлы дилемма килеп басты: йә ул ғәйебе булмаған Йосоп Латиповты аklar өсөн кире қаға алмасылык дәлилдер килтереп, дөрөслөк яклы булырға, йә куркышынан, карьераһына зыян килтермәү максатында, уны төрмәгә ултыртырға тейеш. (34/ç)	Kerimov’un önüne doğru iki büklüm gelip durdu: ya suçu olmayan Yusup Latipov’u aklamak için geri çevirilemeyecek deliller getirip doğruluk tarafında olacak, ya da korkusundan kariyerine zarar vermemesi için onu hapishaneye gönderecekti.
---	--

2. Açıklama

Йосоп йоклап яткан Оксана янына килде. Тегеһе әллә төш күрә инде, йә тертләй, йә йылмая, йә ыңғыраша башлай. Бер аzzан ул капыл уянып китте лә тороп	Yusup uyuyan Oksana’nın yanına geldi. Galiba rüya görüyordu, ya titriyor, ya ağlıyor, ya da inlemeye başlıyor. Az sonra birden uyanarak kalkıp oturdu.
---	---

ултырзы. (63/ј)	
— Йә алдаша, йә мине кем менәндәр бутай, — тип яурын һелкетә беренсе. (161/р)	- Ya iftira atıyor, ya da beni biriyle karıştırıyor, diye omuzlarını silkmiş.

Етмәһә “yütmähä”

1. İlave

Кәримовтың алдына үтә катмарлы дилемма килеп басты: йә ул ғәйебе булмаған Йосоп Латиповты аklar өсөн кире каға алмашлык дәлилдәр килтереп, дәрәсләк яклы булырға, йә куркышынан, карьераһына зыян килтермәү максатында, уны төрмәгә ултыртырға тейеш. Ә Кәримов, етмәһә , Мусинды ла курсалай, уны дәрәс юлға бастырырға тырыша. (34/с)	Kerimov'un önüne doğru iki büküm gelip durdu: ya suçu olmayan Yusup Latipov'u aklamak için geri çevirilemeyecek deliller getirip doğruluk tarafında olacak, ya da korkusundan kariyerine zarar vermemesi için onu hapisaneyeye gönderecekti. Ama Kerimov, yetmezmiş gibi , Musin'i de koruyor, onu doğru yola getirmek için çabalıyor.
— Тән йәрәхәте уңалһа ла, йән йәрәхәте уңалмай шул, ни эшләмәк кәрәк. — Таңһылыу әбей күзенә йәш алды. — Етмәһә , бөгөн бала-сағанан һүз ишетеп кайткан, йәнәһе, һин уның үз атаһы түгел. Шулай булырын йөрәгем алдан һизенә ине. (64/а)	- Ten yarası iyileşse de, can yarası iyileşmiyor, ne yapmalı. Tanhılıv teyzenin gözleri yaşardı. - Yetmezmiş gibi , bugün çoluk çocuktan laf işitip gelmiş, yani sen onun öz babası değilmişsin. Böyle olacağını yüreğim önceden seziyordu.

Юғиһә “yuğihä”

1. Sonuç bildirme

Уны хәзәр тик эске кисерештәрән	O şimdi içindeki duyguları sezdirmemeye
---------------------------------	---

белгертмәскә тырышыуы ғына тота, юғиһә Кәримәнең сәстәрен йолкоп ташлар ине. (44/с)	çalışıyor, yoksa Kerime'nin saçlarını yolacaktı.
--	--

**4. CÜMLE BAĞLAYICILARININ
YAPI, FONKSİYON VE BAĞLAMA ŞEKİLLERİNE
GÖRE TASNİFİ**

4.1.Cümle Bağlayıcılarının Yapılarına Göre Tasnifi

4.1.1. Tek Kelime Hâlinde Olanlar

Ахырыһы	Кыскаһы
Ахырза	Киреһенсә
Бәлки	Күренеүенсә
Да	Ла
Дөрөсөрәге	Ләкин
Ә	Мәсәләһ
Әгәр	Миҫалға
Әлбиттә	Ниһайәт
Әләйһә	Нишләптер
Әллә	Өстәүенә
Әлләсе	Сөнки
Әммә	Шуға
Әйткәндәй	Шуғалыр
Гүйә	шунан
Һезәмтәлә	Шунлыктан
Хатта	Тәки
Хәйер	Тик
Хәзер	Тимәк
Икенсенән	Улайһа
Имеш	Йәғни
Әйе	Йәки
Исмаһам	Йәнәһе
Кыскаса	Юғиһә

4.1.2. Kelime Grubu Hâlinde Olanlar

Ана...бына...	Имеш тә
Ары – бире	Ла...ла...
Башта...ә һуңынан...	Сак сак
Башта... ә унан...	Шуға күрә
Башта...шунан...	Шуға күрә лә
Башта...шунан һуң...	Шуға ла
Бына бында	Шул аркала
Бына әле лә	Шулай булғас
Бына ни өсөн	Шуның өсөн
Бер яктан...икенсе яктан...	Шунан һуң
Булһа кәрәк	Та...та...
Да...да...	Теге юлы
Әгәр зә	Тотор за
Әле...әле...	Улай за
Хәзер зә	Ярай әле
Ысынлап та	Йә...йә..
Икенсе яктан	

4.1.3. Cümle Hâlinde Olanlar

Аллаға шөкөр	Әйтерһең
Аңланык	Әйтерһең дә
Бакһаң	Әйтеүенә карағанда
Бактиһең	Әйтәйек
Бер яктан караһаң...икенсе яктан...	Икенсе төрдә әйткәндә
	Күрәһең
Бер караһаң...икенсе караһаң...	Тоттом да

Ул да булмай

4.2. Cümle Bağlayıcılarının Fonksiyonlarına Göre Tasnifi

4.2.1. Açıklama

Аллаға шөкөр	Имеш
Бакһаң	Имеш тә
Да	Исмаһам
Дөрөсөрәге	Күрәһең
Әле...әле	Ләкин
Әлләсе	Мәсәләһ
Әммә	Сөнки
Әйтгәйек	Тик
Әйткәндәй	Тимәк
Хатта	Йәғни
Хәзер	Йә... йә...
Хәзер зә	

4.2.2. Beraberlik

Бер яктан... икенсе яктан...	Икенсе яктан
Бер яктан караһаң... икенсе яктан...	

4.2.3. Beklenti

Бәлки

4.2.4. Belirsizlik

Ләкин

4.2.5. Benzerlik

Гүйә

4.2.6. Hayret

Нишлөптер

4.2.7. İhtimal

Бәлки

Йәки

Әгәр

Йә... йә...

Әгәр зә

Тотор за

4.2.8. İlave

Да... да...

Шунан һуң

Ә “ә” (Sonra anlamı veren)

Өстәүенә

Шуға

Тик

Шуғалыр

Етмәһә

Шунан

4.2.9. Karşılaştırma

Бер караһаң... икенсе караһан...

4.2.10. Merak

Ә (Acaba anlamı veren)

Тик

Әллә

4.2.11. Öneri

Әлләсе

Шулай булғас

4.2.12. Örnek Gösterme

Әйтәйек

4.2.13. Özetleme

Кыскаһы

Кыскаса

4.2.14. Sebep Bildirme

Сөнки

Тимәк

4.2.15. Sınırlandırma

Тик

4.2.16. Sıralama

Башта... ә һуңынан...

Башта... шунан...

Башта... ә унан...

Башта... шунан һуң...

4.2.17. Sonuç Bildirme

Ахырза

Шуға күрә

Бактиһең

Шуға күрә лә

Бына быңда

Шуға ла

Бына әле лә

Шул аркала

Бына ни өсөн

Шулай булғас

Ә (ama anlamı veren)

Шуның өсөн

Ә (artık anlamı veren)

Шунлыктан

Әммә

Тәки

Һөзөмтәлә

Тик

Хәзер

Тимәк

Хәзер зә

Тоттом да

Күренеүенсә

Улайһа

Ла

Улай за

Ләкин

Йәнәһе

Ниһайәт

Юғиһә

4.2.18. Şart Bildirme

Әгәр

Әгәр зә

4.2.19. Tahminde Bulunma

Ахырыһы

Ә (ama anlamı veren)

Бәлки

Әйтерһең Әйтерһең дә

Булһа кәрәк

Хәзер

Күрәһең

Тимәк

Күренеүенсә

4.2.20. Tamamlama

Ары-бире

Теге юлы

Икенсенән

Ул да булмай

4.2.21. Tasdik

Эйе

4.2.22. Tercih

Әллә

Йәки

4.2.23. Üsteleme

Аңланык

Хатта

Ә (Evet anlamı veren)

Хәзер зә

Ә (peki anlamı veren)

Имеш

Әллә

Ләкин

Әммә

Тимәк

Эйе

4.2.24. Yaklaşma

Ла... ла...

Сақ-сақ

4.2.25. Zıtlık

Әллә

Ла... ла...

Әммә

Ләкин

Хәйер

Та... та...

Киреһенсә

Тик

4.3. Cümle Bağlayıcılarının Bağlama Şekillerine Göre Tasnifi

4.3.1. Başında Bulunduğu Cümleyi, Önceki Cümleye Bağlayanlar Cümle Bağlayıcıları

Ахырыһы “ <i>axırılı</i> ”	Әммә “ <i>ämmä</i> ”
Ахырза “ <i>axırza</i> ”	Әйтәйек “ <i>äytäyik</i> ”
Аллаға шөкөр “ <i>Allağa şükür</i> ”	Әйтерһең “ <i>äytirhiñ</i> ”
Аңланык “ <i>añlanıq</i> ”	Әйтерһең дә “ <i>äytirhiñ dä</i> ”
Ары-бире “ <i>arı-biri</i> ”	Әйтеүенә карағанда “ <i>äytivnä qaraganda</i> ”
Бакһаң “ <i>baqhañ</i> ”	Гүйә “ <i>güyä</i> ”
Бактиһәң “ <i>baqtihäñ</i> ”	Да “ <i>da</i> ”
Бәлки “ <i>bälki</i> ”	Әйткәндәй “ <i>äytkändäy</i> ”
Бына бында “ <i>bına binda</i> ”	Һөзөмтәлә “ <i>hüzümtälä</i> ”
Бына әле лә “ <i>bına äli lä</i> ”	Хатта “ <i>xatta</i> ”
Бына ни өсөн “ <i>bına ni üsün</i> ”	Хәйер “ <i>xäyir</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (peki anlamı veren)	Хәзәр “ <i>xäzır</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (ama anlamı veren)	Хәзәр зә “ <i>xäzır zä</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (artık anlamı veren)	Ысынлап та “ <i>ısnlap ta</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (Sonra anlamı veren)	Икенсе төрлө әйткәндә “ <i>ikinci türlü äytkändä</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (Tabii anlamı veren)	Икенсенән “ <i>ikinsinän</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (ki anlamı veren)	Икенсе яктан “ <i>ikinsı yaqtan</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (İşte anlamı veren)	Имеш “ <i>imış</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (Acaba anlamı veren)	Имеш тә “ <i>imış tә</i> ”
Ә “ <i>ä</i> ” (Aksine anlamı veren)	Исмаһам “ <i>ismaham</i> ”
Әлбиттә “ <i>älbittä</i> ”	Кыскаһы “ <i>qısqahı</i> ”
Әләйһә “ <i>äläyhä</i> ”	Кыскаса “ <i>qısqasa</i> ”
Әллә “ <i>ällä</i> ”	
Әлләсе “ <i>älläsı</i> ”	

Киреһенсә “ <i>kirihincä</i> ”	Шунан “ <i>şunan</i> ”
Күрәһең “ <i>kürähîñ</i> ”	Шунан һуң “ <i>şunan huñ</i> ”
Күренеүенсә “ <i>kürinivincä</i> ”	Шуның өсөн “ <i>şuniñ üsün</i> ”
Ла “ <i>la</i> ”	Шунлыктан “ <i>şunlıqtan</i> ”
Ләкин “ <i>Läkin</i> ”	Теге юлы “ <i>tigı yulı</i> ”
Мәҗәләң “ <i>mäşälän</i> ”	Тәки “ <i>täki</i> ”
Миҗалға “ <i>mişalğa</i> ”	Тик “ <i>tik</i> ”
Ниһайәт “ <i>nihayät</i> ”	Тимәк “ <i>timäk</i> ”
Нишләптер “ <i>nişläptir</i> ”	Тотор за “ <i>tütür za</i> ”
Өстәүенә “ <i>üştävünä</i> ”	Тоттом да “ <i>tüttüm da</i> ”
Сақ-сақ “ <i>saq saq</i> ”	Улайһа “ <i>ulayha</i> ”
Сөнки “ <i>sünki</i> ”	Улай за “ <i>ulay za</i> ”
Шуға “ <i>şuğa</i> ”	Ул да булмаһ “ <i>ul da bulmay</i> ”
Шуға күрә “ <i>şuğa kürä</i> ”	Ярай әле “ <i>yaray äli</i> ”
Шуға күрә лә “ <i>şuğa kürä lä</i> ”	Йәғни “ <i>yegni</i> ”
Шуға ла “ <i>şuğa la</i> ”	Йәнәһе “ <i>yänähı</i> ”
Шуғалыр “ <i>şuğalır</i> ”	Йәки “ <i>yeki</i> ”
Шул арқала “ <i>şul arqala</i> ”	Етмәһә “ <i>yitmähä</i> ”
Шулай булғас “ <i>şulay bulğas</i> ”	Юғиһә “ <i>yugihä</i> ”

4.3.2. Başında Bulunduğu Cümleyi, Sonraki Cümleye Bağlayan Cümle Bağlayıcıları

Булһа кәрәк “*bulha kerek*”

Дөрөсөрәге “*dürüşürägi*”

Ә “*ä*” (Evet anlamı veren)

Әгәр “*ägär*”

Әгәр зә “*ägär zä*”

Әйе “йі”

4.3.3. İki Cümleyi Tekrar Yoluyla Birbirine Bağlayan Cümle Bağlayıcıları

Башта... ә һуңынан... “başta...һуңнан...”

Башта... ә унан... “başta...ä unan...”

Башта... шунан... “başta...şunan...”

Башта... шунан һуң... “başta...şunan һуң...”

Бер қараһаң... икенсе қараһан “bİR qarahaң...ikİnsİ qarahaң”

Бер яқтан... икенсе яқтан... “bİR yaqтан...ikİnsİ yaqтан...”

Бер яқтан қараһаң... икенсе яқтан... “bİR yaqтан qarahaң ...ikİnsİ yaqтан...”

Да... да... “da...da...”

Әле...әле “äli...äli...”

Ла... ла... “la...la...”

Та... та... “ta...ta...”

Йә... йә... “yä...yä...”

5. RUH KUYAŞI

Йосоп Латипов тыуған ауылы Йомабайға заготзернонан бойзай орлоғо ташыған һуңғы ылауға ултырып кайтты. Ылаусы уны клуб каршыһында төшөрөп калдырзы. (а)

Энер караңғылығына сумған ауылда кискә мәлгә хас һиллектең, йокомһораузың әсәре лә юк: халык менән шығырым тулы клуб күтәрелеп китерзәй булып геүләй, ундағы тауыш әскә һыймай бүселеп тышка сыға ине. Култык таяктарына йөпләп таянып алды ла, шинеленең салғыйына сат йәбешеп баһып торған кескәй кыз баланы әйәртеп, Йосоп шул якка ыңғайланы. Ғинуар баштарында вафат булып куйған әсәһе мәрхүмә өй аскысын кемгә ышанып калдырғандыр, бер ыңғайза шуны ла белешер, әлегә шаушыузың сәбәбен дә асықлар... (б)

Колхоз йыйылышы бара икән, озакламай сәсәүгә төшөргә вақыт шул. Идараның тетмәһен тетеп тәнкитләп, бер сама йән кейәүзәрен баһкас, кешеләр тымып калды. Шыш-быш килешеп, колхоз рәйесе Сабир Иҫәнтәев ни әйтер, тип көттөләр. (с)

— Әйзәгез, улай булғас, һабанға һыйырзарибыззы егәйек, — тип һалмаһынмы шунда рәйес. Тәүзә себен

Yusup Latipov, tahlil hazırlama noktasından doğduğı köy olan Yumabay'a buğday tohumu taşıyan son kafiyele katılarak döndü. Arabacı onu kulübün karşısında indirdi.

Alacakaranlığa boğulmuş köyde akşama has olan sessizlik ve uyku durumundan eser yok, insanlarla tıka basa dolu olan kulüpte orayı yıkılacak gibi gürültü çıkıyor, oradaki ses içeri sığmayıp dağılarak dışarı çıkıyordu. Yusup, koltuk değneklerine iyice dayandı ve çamurluğunun uçlarına sıkıca tutunmuş küçük kız çocuğunu yanına alıp diğer tarafa doğru yöneldi. Ocak ayı başlarında vefat eden annesi, evin anahtarını kime bıraktı acaba, bir yerlerde onu da soruşturur, az önceki ses horatanın sebebini de öğrenir...

Kolhoz toplantısı devam ediyormuş, çok geçmeden tohum saçma vakti gelir tabii. İdarenin işlerinin paylaşılmasını eleştirip, biraz azarlayınca, insanlar sessizleşti. Kendi aralarında pıs pıs konuşup kolhoz reisi Sebir İsentayev ne der, diye bekletiler.

Reis, - Haydi öyleyse, sığırlarınızı sabana koşalım, deyiverince önce sineğin uçma sesinin işitileceği bir sessizlik yerleşti, hatta

осканы ғына ишетелерлек тынлык бу sessizlik ürkütücü bir hâl aldı, sonra halk урынлашты, шомло булып китте хатта, bir ağızdan dile geldi: унан инде халык бер юлы телгә килде: (ç)

— Беззең һәүкәштәргә кул һонма! (d)

- Bizim sığırlarımıza el uzatma!

— Үзеңдең һыйырынды егеп һөр! (e)

- Kendi hayvanlarımı sabana koşup sür!

— Минең һыйырым быуаз! (f)

- Benim hayvanım küçük!

— Кара, нимә ти! (g)

- Bak, ne diyor!

Йосоптоң сос колағы дөйөм һүз Yusup'un dikilmiş kulakları topluluğun буткаһынан ошолайырак фекерзәрзе konuşmalarından şu fikirleri çıkarabildi. айырып ала алды. Колхоз рәйесенен: (ğ) Kolhoz reisinin:

5

— Ағай-эне, быуаз һыйырзар тураһында һүз бармай бит, — тип ары-бире акланырға тырышыуына иғтибар иткән кеше лә юк ине. (a)

- Ağabeyler kardeşler, tabii ki, küçük hayvanlarınız hakkında söz söylenmiyor. diye öyle veya böyle kendisini aklamaya çalışmasına kimse itibar etmedi.

Шул вакыт бер катындың сор тауышы гөжләп торған хәбәр өйөрмәһен йырып сыкты: (b)

O anda bir kadının sert sesi önemli bir şekilde vuku bulan haber fırtınasını yarıp geçti:

— Колхоз берсизәтеле башың менән колакка ятмаң һүз һөйләйһең, Сабир ағай, тип кысқырғаны ыңғайы, катын башындағы яулығын һыпырып алып сәхнәлә халык алдында баһып торған Сабир Исәнтәев яғына атып бәрзе. Исәнтәев тиз генә әйелеп яулыкты аяк астынан алды ла эргәһендәге өстәлгә

- Kolhoz başkanı, akla mantığa yatmayan söz söylüyorsun, Sabir ağabey, diye bağırdı, kadın başındaki örtüsünü sinirle alıp kürsüde, halkın önünde duran Sabir İsenteyev'un olduğu tarafa attı. İsenteyev hemen eğilip başörtüsünü ayağının altından aldı ve yanındaki masaya bıraktı.

һалып куйзы. (с)

Әле генә күзенә ак-кара күренмәй
ярһыған халык кинәт шым булды. Үтә лә
зур кылык ине был катын-кыз өсөн. (ç)

Тауышынан шундук таныны
Йосоп: Мәстүрә! Күзе менән эзләп тапты
— тәмәке төтөнөн йырмаслап, клуб эсен
сак-сак яктырткан углы шәм нурзары,
әйтерһең, тик уға ғына төшә — шундай
һылыу булып баһып тора уның һәйгәһе...

(d)

Тынлыктан, үзенә баккан
караштарзан базап калған йәш катын да,
һиндәйзер әске һизенеүенә буйһоһоп,
Йосоп яғына баһын борзо. Ирекһеззән
сәстәрен һыпырғыланы. Таныны ла,
таныманы ла ул арткы рәттә, стена
кырында ултырған хәрби кешене. Йөрәге
тулап типте. Тағы һизер әйтергә укталды
ла, фекере таркалды: (е)

— Бына шул, — тине лә урынына
ултырзы. (f)

«Яңы ғына һуғыштаң кайтып
төшкән» тигән хәбәр клуб эсен тиз үк
кызырып сықты. Ул да булмаһ, арткы
рәттән: (g)

— Миңә лә һүз бирегез әле,
ауылдаштар! — тигән тауыш ишетелде.

O anda gözüne ak kara görünmeyen
öfkeli halk aniden sessizleşti. Bu kadınlar
için çok büyük bir hareketti.

Sesinden hemen tanıdı Yusup:
Mestüre! Gözüyle takip edip buldu. Sigara
dumanını yarıp, kulübün içini güç bela
aydınlatan ateşli mum ışıkları, sanki sadece
onu aydınlatıyor, işte öyle güzel bir şekilde
dikilip duruyor onun sevgilisi...

Sessizlikten, kendisine bakan
bakışlardan çekinip duran genç kadın da bir
şeylerin içinde sezilmesinden dolayı boyun
büküp, Yusup'un olduğu tarafa kafasını
çevirdi. Gayriihtiyari bağlı saçlarını okşadı.
Arka sırada duvarın kenarında oturan
delikanlıyı tanır gibi oldu. Yüreği kabardı.
Bir şeyler söylemeye niyetlendi de
kafasındakiler dağıldı:

- İşte öyle, dedi ve yerine oturdu.

“Daha yeni savaştan dönüp gelmiş”
haberi kulübün içini hemen hareketlendirdi.
O da yetmezmiş gibi arka taraftan:

- Bana da söz verin hele köylülerim!
diye bir ses işitildi.

(g)

Йосоп! Мәстүрә ошо уйынан
тирелеп төшөрзәй булды. (h)

Yusup! Mestüre o an düşüncesinden
sıyrılıp kendine gelince düşecek gibi oldu.

Улай за сараһыз булып икән эзәм
балаһы был язмыш алдында! 1939
йылдың көзөндә армияға алынды Йосоп.
Иртәгә китәм тигән айлы төндә ул
Мәстүрәне капка төшөрөнә тиклем
озатып куйзы. Вәғзә бирештеләр — ай
шаһит: «Киләсәк тормошомдо һинән
башка күз алдыма ла килтерә алмайым. Ә
һин нисек, көтөрһөңмө?» — тип
бышылданы егет һәм кыздың «көтөрмөн»
тигән һүзенең һуңғы ижеген йотоп, уның
кызыу ирендәрен һурып үптә. (1)

Böyle de çaresiz olurmuş kader
karşısında insanoğlu! 1939 yılının
sonbaharında orduya alındı Yusup. Yarın
gidiyorum dediği o aylı gecede Mestüre'yi
kapı önüne kadar geçirdi. Birbirlerine sözler
verdiler, ay şahit: - Sensiz bir geleceği
gözümün önüne getiremiyorum. Peki sen ne
yapacaksın, bekler misin? diye fısıldadı
delikanlı ve kızın, - Beklerim, sözünün son
hecesini aklında tutup onu kırmızı
dudaklarını öptü.

6

Шунан... һуғыш башланып китте.
Йосоптоң яуза һәләк булыуы тураһында
кара қағыз килде. Күп тә үтмәй, тиндәше
Сәйет һуғыштан яраланып кайтты,
Мәстүрәгә күз һалды. Кыз уға кейәүгә
сыкты. Йособо юк бит инде донъялыкта,
ә ғайлә короң, балалар үстөрөү, нәсәл
котон бағыу катын-кыз затына фарыз...
Яралары уңалғас, Сәйет тағы һуғышка
китте, кабат әйләнеп кайта алманы...
Мәстүрә ул тапты, Самат тип исем
кушты. (a)

Sonra... Savaş başladı. Yusup'un
savaşta öldüğü hakkında kara haber geldi.
Çok da geçmeden dostu Seyit savaştan
yaralanıp döndü, Mestüre'ye göz koydu. Kız
onunla evlendi. Yusup'u dünyada yok, artık
kendisine aile kurup, çocuklar büyütüp,
hayatın canlılığına bakıp kadınlık
mertebesine oturacak... Yaraları iyileşince,
Seyit tekrar askere gitti, geri dönemedi...
Mestüre bir erkek evlat sahibi oldu, adını da
Samat koydu

Йосоп кайтып төшкән! Ә Мәстүрә

Yusup dönüp gelmiş! Ama Mestüre

уны көтмәне, биргән вәғзәһен үтәмәне. Ғәйебе бармы Йосоп алдында?! Бар за кеүек, юк та кеүек... Кайткан... Яңғыз әсәһе лә вафат хәзер, йорт-нигезе етем. Күнеле етем — хәйер, ир-ат хакында улай өзөп кенә әйтерһеңме әле?! (b)

Артынан бер азым да калмай тағылып барған бәләкәй генә кызыкайзы йыуата-йыуата, Йосоп сәхнәгә күтәрелде. Бер кулы менән өстәлгә таянып, култык таяктарын икенсе кулына алды. Хәзер ауылдаштары алдында уларзың күззәре күнеккән какса егет түгел, ә киң күкрәкле, ясырак битле, төз танаулы, мыкты кәүзәле ир кеше баһып тора. Башта залға күз йөрөтөп сықты, шунан теге балаға низер бышылданы. Кем икән ул һары сәсле, ят кызыкай? (с)

Ә Йосоптоң үзенә килгәндә иһә, ул быға яуап уйлаузан әлегә алыс. Уны хезмәт көнөнә генә карап торған ауылдаштарының язмышы, Ватан язмышы борсой. һабанға һыйыр егеп ер һөрөү, әлбиттә, ғибрәтле хәл. Ләкин бөтә колхоз-совхоздар за, бөтә завод-фабрикалар за дәүләт планын үтәмәй башлаһа, ни булыр? һыйырыңды түгел, үзеңде, ғәзиз балаңды ла егерһең заманына күрә! Ватан язмышы күзгә карап тора! (с)

— Кәзерле ауылдаштар! —

onu beklemedi, verdiği sözü tutamadı. Ayıbı var mı Yusup'un gözünde? Var da gibi yok da gibi... Dönmüş... Yalnız annesi de ölüp gitmiş artık, baba ocağı yetim. Gönlü yetim, buna rağmen, er asker hakkında öylece üzülüp ne diyebilirsin ki?

Ardından bir adım bile kalmadan dağılıp giden küçücük kızcağızı teselli ediyor, Yusup kürsüye çıkarıldı. Bir eliyle masaya dayanıp koltuk değneklerini diğer eline aldı. Artık köylülerinin önünde gözlerinin alışık olduğu sıska delikanlı değil, geniş göğüslü, yassıca yüzlü, düz yanağı, iri gövdeli delikanlı adam duruyor. İlk önce salona göz gezdirdi, sonra yanındaki çocuğa bir şeyler fısıldadı. Kim acaba o sarı saçlı, yabancı kız?

Yusup'a gelince, buna cevap vermekten şimdi uzak. Onu, hizmet gününe muhtaç olan köylülerinin kaderi, vatan kaderi endişelendiriyor. Sabana sığır koşup, tarla sürmek, elbette ibretlik bir durum. Ama bütün kolhoz ve sovhozlar da, bütün atölye ve fabrikalar da devlet plânı uygulanmazsa ne olur? Sığırı değil, kendini, kıymetli çocuğunu da çalıştırırsın o zaman! Vatan kaderi gözlerinin önünde duruyor!

- Kıymetli köylüler! Yusup'un gür bir

Йосоптоң көр яңғыраған калын тауышы залға ниндәйзер бер мөгжизәле тантаналык өстәп ебәргән төслә булды. — Таныш йөззәрегеззе күрәм. Шатланам. Ләкин үз күззәремә үзем ышана алмайым. Эйе, һеззе күреү өмөтөнән язған сактарым да булды. Әммә мин еңеүгә булған ышанысымды бер касан да юғалтманым. Әгәр зә еңеүгә ышаныс үлемдән көслөрәк булмаһа, беззең армияны дошман күптән кыйратыр ине. Еңергәме, әллә коллок бығауын кейергәме? Икенең — береһе! Башка юл юк. (d)

7

— һин генә калған инең ақыл һатырға, — тип бүлдерзе кемдер Йосопто урындан. Малай сағынан ук уны үз күрмәгән Сәғит булды шикелле. (a)

— Оксана, куркма. Алғарак сығып баҫ әле. Бына шулай, — тип өндәште Йосоп русса сәхнә ситендә ни эшләргә лә белмәй аптырап торған кызыккайға. — Был бала үз фажигәһенең генә түгел, ер йөзөнән бөтөнләй юк ителгән бәләкәй генә бер ауыл фажигәһенең дә шаһиты, — тип дауам итте ул урындан һүз ташланған якка карап. — Фашистар уның әсәһен күзе алдында атып үлтерәләр һәм яңғыз һыйырзарын етәкләп алып сығып китәләр. Һез үзегеззе бер генә секундка ғына шул әсә урынында итеп хис итегез. Әгәр ул

şekilde yankılanan kalın sesi salonda mucizevi bir tören hâlini alan hareketlenmeye sebep oldu. - Tanıdık yüzler görüyorum. Mutlu oluyorum. Ama gördüğüm şeylere kendi gözüm bile inanamıyor. Evet, sizi görme ümidinden vazgeçtiğim zamanlarım da oldu. Ama ben zafere olan inancımı hiçbir zaman da kaybetmedim. Eğer zafere olan inanç ölümünden daha güçlü olmasaydı bizim orduyu düşman çoktan yok ederdi. Savaşmalı mıyım yoksa kulluk prangaları mı takmalıyım? İkisinden birisi! Başka yol yok.

Birisi oturduğu yerden, - Akıl verecek tek sen kaldın, diye Yusup'un sözünü kesti. O, sankiçocukluğundan beri görmediği Seğit'ti.

- Oksana, korkma. Biraz daha öne çık gel haydi. İşte böyle, diye kürsünün kenarında ne yapacağını bilmeden şaşırıp kalan kıza Rusça seslendi. - Bu çocuk sadece kendi faciasının değil yeryüzünden tamamen yok olmuş küçük bir köy faciasının da şahididir, diye devam etti, oturduğu yerden konuşanın olduğu tarafa bakıp. - Faşistler onun annesini gözünün önünde vurup öldürüyorlar ve yalnızca sığırlarını kullanmak için alıp gidiyorlar. Siz kendinizi birkaç saniyeliğine o annenin yerine koyup hayal edin. Eğer şimdi önünüze gelip çıkmış

хэзер алдығызға килеп басқан булһа, уның ни әйтерен күз алдына килтереү кыйын булмаҫ... (b)

Йосоптоң һуңғы һүззәре Мәстүрәнең йөрәгенә сәнселгәндәй булды. Уңайһызланыузан йөзө кызарып, башын түбән әйзе. Күз алдына Оксана хәленә төшкән бәләкәсе, Саматы, килеп басты. Хэзер уның күңелендә ике тойғо бәрелешә ине. Үткән йыл хезмәт көнөнә бөтөнләй иген теймәне. Ошоға тиклем бөтә халык көнөнә бер килограмм нормаға ғына карап торзо. Ә һуңғы вақытта нормалап ашлык биреү зә туктаны. Яңы уңышка тиклем шул ғәзиз һәүкәш һөтөнә генә йәшәргә тура килә. Ә аслы-туклы кышлап сыккан һыйырзы һабанға екһәң, күпме генә һөт һауып алаһың? Шулай Мәстүрә төрлөсә уйлап караны, ахырза барыбер Йосоп әйткәндәрзең раҫ булыуына инанды. (с)

Йосоптоң сығышы Мәстүрәгә генә түгел, башкаларға ла бик нык тәҫир итте. Шикле караштарза кызғану хистәре уяңды, мөлдөрәп сыккан күз йәштәре ана шул фашист илбаҫарзарына карата булған нәфрәт утының ғәйәт зур көскә әүерелеүен аңлата ине. Кабат һүз алған Харистың тәкдиме буйынса, йыйылыш «язғы баҫуы эштәре кызған осорза удар ун көнлөк иҫлан итергә һәм бер көн

Yusup'un son sözleri Mestüre'nin yüregini daraltır gibi oldu. Mahcubiyetten yüzü kızarıp başını öne eğdi. Gözünün önüne Oksana'nın hâline düşen küçücüğü, Samat'ı geldi. Artık onun içinde iki duygu hissi vardı. Geçen yıl hizmet gününde ekin tam anlamıyla yarar sağlamadı. O zamana kadar bütün halk günlük bir kilogram normla idare etti. Ama son zamanlarda normalik aş vermesi de durdu. Yeni bir işe kadar o kıymetli inek sütüyle kanaat etmek gerekiyor. Ama aç tok kışı geçiren hayvanları da sabanda çalıştırırsan çok süt sağarmısın acaba? O sırada Mestüre türlü düşüncelere daldı, sonunda Yusup'un söylediklerinin doğruluğuna tamamen inandı.

Yusup'un konuşması yalnızca Mestüre'ye değil diğerlerine de sert bir şekilde tesir etti. Şüpheli bakışlarda acıma hisleri uyandı, sel olan gözyaşları, o anda yurtlarını basan faşistlere karşı olan nefret ateşinin gayet büyük bir güce dönüşmesini anlatıyordu. Tekrar söz alan Haris'in konuşması boyunca topluluk "bahardaki ekin işlerinin kızgın zamanında beklenmedik bir şekilde karşılaşılan bu sıkıntılı işin on gün

һабанға — ауыл һыйырҙарын, икенсе көн ферма һыйырҙарын егергә» тигән карар сығарҙы. Бер ыңғай ойоштороу мәсьәләһе лә хәл ителде: фронтка киткән бригадир урынына кем булыр икән, тип баш ваткан ауылдаштары Йосопто бер тауыштан һайлап та куйҙылар. Баһыуза кара-коро, бисә-сәсә, бала-саға бил бөккәнөн, кәрле ир-аттың алтын бәрәбәрәнә торғанын аңлаган Йосоп баш тартманы. Табиптың, бер йылға тиклем эшләргә ярамай, тигән кәтғи күрһәтмәһен аңлы рәүештә бозоп, эшкә тотондо. Выжданы шулай кушты.

(с)

8

Йыйылыштан һуң Мәстүрә өйөнә кайтып торманы, имсәк балаһы Саматын эсәһе карсыкка калдырып киткәйне, шунда ашықты. Ул тыуған йортон яҡынлашканда, тәүге этәс кысқыра ине. Хәзисә әбей, кызын күрөп булһа кәрәк, ут кабыззы, ә Мәстүрә өйгә ингәндә самауырға куз һалып маташа ине. (а)

— Төн уртаһында һиндәй сәй кайнатты ти ул, әсәй? (б)

— Йыйылыштан киләһең түгелме һуң? Төшкө сәйгә кайтканың да күрәнмәһе. — Хәзисә әбей кызының борсоулы йөзөнә күз һалды ла йыуатырға тотондо: — Ашау-эсәү тураһында, балам,

оларак ilan edilmesi ve bir gün köy sığırlarının diğеr gün de fabrika sığırlarının sabanda çalıřtırılması” diye bir karar çıkardı. Bir kolay bir řekilde anlaşma meselesi de halledildi. Cepheye giden başkan yerine kim gelir acaba diye kafa yoran köylüler, Yusup’u oy birliğıyle seçiverdiler. Ekine genç – yaşlı, kadın – erkek, çoluk – çocuk, beli бүkүleni, güçlü er atın altın değерinde olduğunu anlayan Yusup itiraz etmedi. Doktorun, bir yıla kadar çalıřması dođru deđil, řeklindeki kesin kararını bozup, işе girişti. Vicdanı böyle emretti.

Toplantıdan sonra Mestüre evine dönmedi, süt çocuđu Samatı’nı annesine bırakıp gitmişti, hemen acele etti. O dođduđu eve yaklařtıđında, horoz ötüyordu. Hezise teyze kızının geldiđini görmüş olacak ki, ateři kuvvetlendirdi, Mestüre eve girdiđinde semavere kor atmaya çalıřıyordu.

- Gece yarısı ne çayı anne? dedi o.

- Toplantıdan geliyorsun deđil mi? Öđlenki çaya geldiđini de görmedim. Hezise teyze kızının endişeli yüzüne baktı ve onu rahatlatmaya çalıřtı. - Yeme içme konusunda kaygılanma evladım. Allah’a řükür, rızkımız

кайғырма. Аллаға шөкөр, ризык бар. Атайың мәрхүм тере сакта, нуғыш башланырзан алда, хезмәт көнөнә тейгән арышты тарттырып, онлата хатырбыз, тигән инек, нисектер тирмәнгә бара алманы мәрхүмкәйем. Бара алмауы ла якшы булған, он күптән үк бозолған булыр ине. Биш-алты бот арыш бар, әле булһа бурала ята. Бер аз һаклаған һөрәм дә, сәйәле майым да бар. һау булһак, бирешмәбез. (с)

Мәстүрә капылда өндәшмәне, балаһын имезеп, сәй эскәс кенә һүз башланы: (с)

— Йосоп кайтып төштө, йыйылыш барған клубка килеп инде. (d)

— Бәрәкәлла! Үзе кайза? (е)

Күңеле тулған Мәстүрә яуап бирә алманы, күз йәштәрен йәшереп өсөн икенсе якка боролдо. (f)

Кызының хәлен аңлап, Хәзисә әбей ни өсөн Йосоп менән кызыкһыныуының сәбәбен аңлатып бирергә ашыкты. (g)

— Өйөнөң аскысы беззә лә баһа, әйтмәнеңме ни, тип кенә һораған инемдә... (g)

— Әйтергә, мин уның күзенә нисек

var. Merhum babanın sağlığında, savaş başlamadan önce hizmet gününden payına düşen çavdarı alıp un yapıp satarız demiştik, nedense değirmene de gidememişti rahmetlim. Gidemediği de iyi olmuş, un çoktan bozulurdu. Beş altı bot çavdar var, ne de olsa üstü örtülmüş duruyor. Biraz sakladığım kuru etle vişneli yağım da var. Sağ olursak pes etmeyiz.

Mestüre hemen konuşmadı, çocuğunu emzirip çayını içince tekrar söze başladı.

- Yusup döndü, toplantının olduğu kulübe geldi.

- Barekallah, kendisi nerede?

İçi kabaran Mestüre cevap veremedi, gözyaşlarını saklamak için öbür tarafa doğru döndü.

Kızının hâlini anlayan Hezise teyze Yusup'la ilgilendiğinin sebebini anlatmak acele etti.

- Evinin anahtarının bizde olduğunu söylemedin mi yoksa, diye soracaktım da...

- Nasıl söyleyeyim, ona nasıl

күренер тип уйлайһың?— тине Мәстүрә, гөрүнеңеңими дүшүнүөрсун? dedi Mestüre, яулык остары менән күззәрен һөртә- başörtüsünün uçlarıyla gözlerini silerek. һөртә. (h)

— Аскысын таба алмай эзләп йөрөһә, оят була инде. (i) - Anahtarını bulamayıp ararsa ayır olur.

Хәзисә әбей башка бер һүз зә әйтмәне. Самауырзы көлдөксәгә алып Semaverini fırının önüne koyup sofrayı барып куйып, табынды йыйыштыра toplamaya başladı. Mestüre ise hızla kalıp башланы. Ә Мәстүрә һикереп торзо ла, çizmeleri giyerek paltosuyla şalını eline aldı. итектәрен кейә һалып, бишмәте менән шәленә тотондо. (i)

— һин кайза? (j) - Nereye?

— Мин хәзер. (k) - Birazdan geleceğim.

Хәзисә әбей батмусын түрбашка Hezise teyze tepsisini mutfağa илтеп, әйләнеп карағанса, өй ишеге götürüp dönüp gelene kadar evin kapısı açılıп асылып-ябылған ине. (l) kapanmıştı.

9

— Әй, әтгәгенә, — тине лә ул - Bak hele yaptığına, dedi ve tahta урындык ситенә ултыра төштө. (a) divanın kenarına oturuverdi.

Өзөлөп һөйгән кешеһе менән Аyrıldığı sevdiğiyle karşılaşmak diye осрашмаһқа тип әсенән хәл итһә лә, içinden geçirse de Mestüre ona yardım Мәстүрә уға ярзам итмәйенсә кала etmekten kendisini alamadı, boş olan evine алманы, кеше аяғы һил булған арала gidip sobayı yakıp içerisini ısıtıp, evi silip барып Йосоптоң буш торған өйөн мейес süpürüp çıktı. Dönünce de evin anahtarını яғып йылытып, йыйыштырып, изәнен yerine bırakmadı annesinin eline tutuşturdu. йыуып сыкты. Кайтып ингәс, өй аскысын

урынына һалманы, әсәһенең кулына
тотторзо: (b)

— Хәзер үк Йосопто эзләп тап. - Hemen Yusup'u ara bul. Yurdunu
Йорт-кураһын, мал-тыуарын тапшырып уyvasını, malını hayvanını teslim et.
куй. (с)

— Шулай итәйем, балам, шулай - Öyle yapayım evladım öyle
итәйем. Мәрхүмә әхирәтемдең калдырған уyарayım. Rahmetli ahretliğimi kalan emaneti
аманаты бер көн дә бурыс булып bir gün daha üstüme yük olup kalmasin.
тормаһын. (ç)

Хәзисә әбей тиз-тиз генә кейенде Hezise teyze hemen giyindi ve çıkıp
лә сығып китте, ләкин озак йөрәмәне, gitti, ama çok fazla yürümeden dönüp geldi.
әйләнеп кайтты. (d)

— Таба алманыңмы әллә, әсәй? (e) - Bulamadın mı yoksa anne?

— Табыуын таптым да ул... (f) - Bulmasına buldum da o...

— Шунан? (g) - Sonra?

— Клубтан уны Сәлих карт - Kulüpten Selih amca onu alıp
үззәренә алып кайткан икән, йоклай, ти. evlerine götürmüş, uyuyor dedi.
(ğ)

Вақыт һуң ине инде. Мәстүрә әсәһе Vakit geçti artık. Mestüre annesinin
янында кунып кайтырға булды. Хәзисә yanında kalmak istedi. Hezise teyze başını
әбей башы ястыкка тейеү менән йоклап yastığa koyar koymaz uyuyuverdi. Ama
та китте. Ә Мәстүрә керпек тә какмай төн Mestüre gözünü bile kırpmadan geçirdi
узғарзы. Ниндәй генә уйзар борсомай geceyi. Nedendir bilinmez, düşünceler onu
уны. Беренең осона сығып өлгөрмәй, kaygılandırmıyor. Birini sonlandırmadan
икенсеһе солғап ала. Таң алдынан, инде diğeri geliyor. Güneş doğmadan, tam uykuya
йокоға киттем тигәндә генә, көтмәгәндә dalacaktı ki bu sefer de hiç beklemediği bir
Йосоп осрай калһа, ни эшләрмен, тигән anda Yusup'la karşılaşsam ne yaparım diye

уй башына килеп керзе... (h)

Кеше хәлен кеше белмәй,
тигәндәре дәрәс: күптән үлдә тип төңөлә
башлаған кешәң тере булған, ә язмыш
уның менән һинәң араңа төшөп тә
өлгөргән. Уйланыу ғына түгел, акылдан
язуың ихтимал. Икешә икә якта йәшәп,
аралар йырак булһа икән, исмаһам, ә бер
ауылда йәшәгәс, озрашмайым тигән дә
озрашырһың. Күңелә туң кешә кәүек,
һаулык та алмай үтеп китерһеңме? (1)

Юл азабы — гүр ғазабы, тигәндәй,
әлегә һаулығы һығып етмәгән Йосоп
юлдан йонсоп кайтып төшкән ине. Әммә
шатлығынан арығаны онотолоп торзо.
Тик Сәлих карттарға килеп ашап-әсеп
тамак туйзырғас кына, уны һиндәйзәр көс
етмәслек ауырлык баһа башланы. Яһында
ултырған Оксана шул сак уны
муйыһынан косаклап, яһактарынан үптә.
(i)

— Был баланы кайза тап иттең,
Йосоп? — тип мәлен тотоп һорай һалды
Сәлих бабайзың карсығы Таһһылыу әбей.
(j)

10

— Уның язмышы — үзе бер тарих.
— Йыйылышта бер аз әйтеп куйған
тарихты Йосоп тәфсилләберәк йәнә

düşünmeye başladı...

İnsan hâlini bir başkası anlamaz
dedikleri doğru, çoktan öldü diye ümidini
kesmeye başladığın insan dirilmiş ve kader
onunla senin arana girmiş. Sadece düşünmek
değil aklî dengeyi kaybetmek bile mümkün.
Hiç olmazsa ikisi de farklı yerlerde yaşayıp
aralarında mesafeler olsaymış, aynı köyde
yaşayınca karşılaşmayayım desen de
karşılaşırsın. Küs insanlar gibi selâmsız
sabahsız vermeden geçip gidilir mi?

Yol azabı kabir azabı dedikleri gibi,
şimdi sağlığı tam yerine gelmeyen Yusup
yoldan yorgun argın çıkıp gelmişti. Ama
mutluluktan yorgunluğunu unutmuştu. Ancak
Selih amcalara gelip yiyip içip karnını
doyurunca nedendir bilinmez onu bir
hâlsizlik basmaya başladı. Yanına oturan
Oksana o anda boynuna sarılıp yanaklarından
öptü.

Selih amcanın eşi Tanhılıv teyze, bir
zaman sonra, - Bu çocuğu nereden buldun
Yusup? diye sordu.

- Onun hayatı başlı başına bir tarih.
Yusup, toplantıda biraz bahsettiği tarihi
ayrıntılı olarak yeniden anlattı.

һөйләне. (a)

— Йосоп, эйәле-башлы - Yusup, evlenip barklanana kadar
булғаныңса, беззә йәшәп торорһоғоз инде, bizde yaşarsınız, dedi Selih amca,
— тине Салих карт, Оксананын башынан Oksana'nın başını okşayıp, - Sen artık
һыйпап, — һин бит хәзер баһыузан tarladan geri gelmeyeceksin.
кайтып кермәйәсәкһең. (b)

Артабан һүз куйыртманылар, сак Çok fazla konuşmadılar, azıcık olsa
кына булһа ла йоклап алырға кәрәк ине. da uyumak lâzımdı.
(c)

Иртәгәһең, Йосоп йоконан тороп Sabah Yusup uyanıp dışarı çıktığında
тышка сыкканда, Сәлих карт малына Selih amca hayvanlara yemini verip çitin
ашарға биреп, кәртә тирәһеңдә эшен oradaki işlerini bitirmişti. Bundan beş yıl
бөтөргән ине. Бынан биш йыл элек, Йосоп önce, Yusup askere gittiğinde, ne kadar
армияға киткәндә, шактай мыкты кеше yapılıydı, artık biraz hâlden düşmüş. Yine de
хәзер бер аз йокара төшкән. Шулай за ул hayat şartlarına fazla yenilmemiş, yetmiş
тормош ауырлыктарына артык devirmesine bakmadan işe iyice tutunmuş.
бирешмәгән, етмеште кыуыуына
карамастан, эшкә шәп икән әле. (ç)

Аяз булһа ла, көн шактай һалкын. Güneş olsa da hava bir o kadar serin.
Ғәзәттә, язғы һыуык төш мәлендә Genellikle bahar soğuğu öğle vakitlerinde
кыззыра торған. (d) hissedilir.

Кунағын күреп, Сәлих карт, Selih amca misafirini görüp
мыйык остарын бора-бора, уға каршы bıyıklarını bura bura ona doğru gelmeye
атланы. (e) başladı.

— Хәйерле иртә! Нисек йокланың, - Hayırlı sabahlar! Nasıl
Йосоп? (f) uyudun Yusup?

— Бер ни зә белмәй йоклағанмын. - Deliksiz uyku çektim.
(g)

— Шулайзыр. Һин йокоға киткәс, әсәйең мәрхүмәнең әхирәте Хәзисә аскыс алып килде. Өйөңдө йылыттык, йыуып тазарттык, ти. (g)

—Шулаймы ни? Улайһа мин кайтайым. (h)

—Ашыкма, өлгөрөрһөң. Башта сәй әсәйек, ә унан мунса төшөрбөз. Һин тороуға апайың, ана, мунса өлгөрттө. Эске кейемдәрегеҙзе алыштырырһығыз, кереккәнен йыуырға калдырып кайтырһығыз. (i)

—Ни арыу тау баштары асыла башлаған ине, таң атыуға карыштан ашыу яуып һалған. Был карзы әйтәм, озак ятмаһа ярар ине, — тине Йосоп, йәш карға күзе сағылып. (i)

—Кар башына кар етер, тигәнде ишеткәнен барзыр, моғайын. (j)

—Бар. Атайым мәрхүм дә шулай ти торғайны. (k)

— Ә бөгөнгө кечек бер аз кар яуып, көн ялт иттеме, — Сәлих карт әйәк қағып кояшка күрһәтте, — озакламай юл өзөлөрөн көт тә тор. (l)

—һынап карайык. (m)

- Öyledir. Sen uyuyunca rahmetli annenin ahretliği Hezise anahtarı bırakmaya geldi. Evini de topladık temizledik, dedi.

- Öyle mi? Öyleyse ben döneyim.

- Acele etme, gidersin. Önce bir çay içelim, sonra hamama gireriz. Sen kalkmadan önce ablan hamamı hazırladı. İç çamaşırlarını uydururuz, gerekli olanları yıkatmaya bırakıp döneriz.

- Ne güzel dağların tepeleri açılmaya başlamıştı, güneş doğarken bir karıştan fazla yağdı. Bu kar fazla durmazsa iyi olurdu, dedi Yusup, taze kara gözünü dikip.

- Kar üstüne kar yağar dediklerini duymuşluğun vardır herhalde.

- Var. Rahmetli babam da öyle derdi.

- Ama bugünkü gibi biraz kar yağıp güneş çıktı mı, Selih amca çenesine vurup güneşi gösterdi, - Çok geçmeden yolun kapanmasını bekle.

- Sabredip bakalım.

—Март башына караганда, — тине Сәлих карт тунына йәбешкән йәш карзы бейәләйзәре менән каға-каға, — рас булһа, ырым буйынса йыл иртә килергә тейеш. Искесә марттың берендә сәпсек эсерлек һыу булһа, азналык юлға сыкма, (n)

11

ә сана юлын капларлык карзы өрөп алып китеп торһа, айлык юлға сык, тизәр. (a)

— Ә иген уңырмы? (b)

—Тауык йылының насар килгәнән күргәнәм юк, уңырға тейеш. Тик бына язғы сәсеүзе озакка һузмаһак ярар ине. Ремонт эштәре насар бара. Орлок тазартыу за шәптән түгел. (c)

—Ә орлокто көззән үк һалып калырға булманыммы ни? (ç)

—Бәтә бәлә лә ана шунда: көндәр яуынһыз торған сакта орлок һалып өлгөрә алманык. Беззең Сабир алабарман булып сыкты. Халыкты тыңлата алмай, үзең күрзең. Колхоз етәксеһе буларак, алдан күрә белмәй, астына һыу кермәйенсә кузғалмай. Былтыр мин уға күпме әйттем, бер-ике кыззы трактористар курсына ебәрәйек, тинем. Ана ебәрәм, бына ебәрәм, тигән булып вакыт узғарзы. Тәки

- Mart'ın başıyla kıyaslarsan, dedi Selih amca eldivenine yapışan taze karı çırpa çırpa, - Eğer doğruysa hurafelere göre sene erken gelmeliymiş. Eski zamanlarda Mart'ın birinde serçenin içeceđi kadar su olursa, bir hafta sürecek yola çıkma,

ama kar kızađı yolu kaplayacak kadar karı toplayıp gidebilirse bir ay sürecek yola çık derler.

- Peki ekin yetişir mi?

- Tavuk yılının kötü geçtiđini görmedim, verim iyi olmalı. Ancak bahar mevsiminde tohum ekmeyi geciktirmezsek iyi olur. Onarım işleri kötü gidiyor. Tohum temizleme de iyi deđil.

- Peki tohumu güz mevsiminden ekilmedi mi?

- Bütün bela da işte bunda: günler boyunca yağmursuz geçen zamanlarda tohum saçamadık. Bizim Sabir işbilmezin teki imiş. Kendin gördün, halka sözünü geçiremiyor. Kolhoz yöneticisi olarak önceden tahmin edemiyor, son ana kadar bir işe kalkışmıyor. Geçen yıl ona az mı söyledim, bir iki kıızı, traktör kursuna gönderelim dedim. Ha bugün gönderiyorum ha yarın gönderiyorum diyerek vakit geçirdi. Yine de göndermedi

ебәрмәне, кәһәрәң. Анау ХТЗ-ны әйтәм, ике смена эшлэгән булһа, бөгөнгө көндө һабанға һыйыр егеүзең кәрәге лә булмаҫ ине... (d)

Сәсеүгә төшмәҫ элек тип, Йосоп сана юлы калырзан алда тирмәнгә он һалдырырға барзы. Кистән килеп йоклағас, эшен иртүк бөтөрөп, сәғәт ун бер — ун икеләр тирәһендә кайтырға сықты. Кояш ныклап кыззырып, юл уйыла башлағанда, ауылға етеп килә ине иңде. Ул атының һырт буйына сыбырткы менән эләктерзе лә һузылып төшөп санаға салкан ятты. Ат юрткан ыңғайға сана, камыт-дуға шығырлауы йоко килтерә башлай, ләкин озакка түгел. Сөнки зәңгәр күккә карап ятыуы — үзе бер ләззәт. Һине бер һиндәй уй борсомай һымак. Шул сак алда бизрә шалтыраған тауышка һиҫкәнәп, Йосоп тороп ултырзы, бар көсә менән дилбегәнә нык тартып атын туктатты. Сүгә биреп, ат кире сигенде. Ал якта юл ситендә карға баткан килеш көйәнтә тотоп катын-кыз тора: күрәһең, юл биреп өлгөрмәгән, ике бизрәһе ике якта тәгәрәп ята. (e)

—Ай, әттәгенәһе! — тине лә Йосоп капыл каушап калды. (f)

Алдында, икенсе аяғын карзан тартып сығара алмайынса, һығылып-

görüyorsunuz. İşte HTZ'yi söylüyorum, iki vardiya çalışsaydı bugün sabanda sığır çalıştırmaya gerek kalmazdı...

Tohum ekmeye başlamadan önce diye, Yusup kar kızağı yolunu beklemeden değirmene un bırakmaya gitti. Geceden gelip uyuyunca, işini erken bitirip, saat on bir on iki gibi dönmek için çıktı. Güneş iyice kızdırıp yol açılmaya başlayınca köye geldi. Atının sırtını sopayla dürttü ve uzanıp kızağa sırtüstü yattı. At dört nala gittiğinde kızak ve koşu takımının şıkırtısı uykusunu getirmeye başlıyor, ama çok da uzun sürmüyor. Çünkü mavi göğe bakıp yatması bile ayrı bir zevk. Seni hiçbir şey kaygılandırmıyor gibi. Yusup o sırada önde şakırtı sesiyle irkilip kalktı ve oturdu, var gücüyle dizgini sıkıca tutup çekerek atını durdurdu. Çökerek at geri çekildi. Ön tarafta yol kenarında kara batmış hâlde sırığı elinde tutan kadın duruyor, zannedersin yolu kesmiş, iki kovası iki yana yuvarlanmış.

Yusup birden şaşırarak, - Hay aksi, dedi.

Önünde, ayağını kardan çekip çıkaramayıp, sıkılıp daralan Mestüre

бөгөлөп Мәстүрә басып тора. (g) duruyor.

Атын бер аз алғарак йөрөтөп туктағас, култык таяктарын элэктереп алып, Йосоп һыңар аяклап юлға һикерзе. Шуһан ике таяғын кушлатып сүп-сар астындағы тун урынға терәне, ә уң кулы менән Мәстүрәне биленән косаклап юлға сығарып бастырып та куйзы. (ğ)

Yusup, atını biraz öne sürüp durdurunca, koltuk deęneklerini aldı, tek ayaęıyla yola atladı. Daha sonra koltuk deęneklerini birleřtirip otun tařın altındaki donmuř yere dayadı ve saę eliyle Mestüre'yi belinden kavrayıp yola çıkardı.

—Бәй, һыңар итегең кайза? (h) - Hay Allah, dięer çizmen nerede?

Йосоп бер Мәстүрәнең аяғына, бер уның батқан урынына караны. Шинелен сисеп, аяк астына ырғытты ла култык (ı)

Yusup bir Mestüre'nin ayaęına bir onun battıęı yere baktı. Çamurluęunu çıkarıp yere serdi ve koltuk

12

таяктарын ергә һузып һалды. Шуһан, уларзың өртөнә ятып, кар астынан итекте тартып сығарзы. Эсендәге һыуын түккәс, Мәстүрәгә тотторзо. (a)

deęneklerini yere uzattı. Sonra, onların üstüne yatıp karın altından çizmeyi çekip çıkardı. İçindeki suyu dökünce Mestüre'ye verdi.

—Һаумы, Йосоп, ни хәлдә кайттың? (b) - İyi misin Yusup, nasıl döndün?

Мәстүрә, һыңар аяклап һикерә-һикерә, санаға килеп ултырзы. (c) Mestüre tek ayaęıyla seke seke kızaęa çıkıp oturdu.

—Һеззең фатихала. Үзеңдең хәлдәрең? (ç) - Sizin dualarınızla. Sen nasılsın?

—Шөкөр. (d) - Şükür.

—Ә бәләкәс һисек? (e) - Peki küçük nasıl?

—Бер көйө генә, ә калған үзгәрештәрзе үзең беләһең, — тип яуап бирзе Мәстүрә, һыуланған йөн ойғон һыға-һыға. (f) - Eh iyi işte, diğer değişiklikleri de biliyorsun, diye cevap verdi Mestüre ıslanan yün çoraplarını sıkarak.

Йосоп үзенең итеген сисеп, бер кат силғауын Мәстүрәгә һондо. (g) Yusup kendi çizmesini çıkarıp bir kat astarını Mestüre'ye uzattı.

—Кәрәкмәй. (ğ) - Gerekmez.

Йосоп Мәстүрәнең кулынан еүеш ойғон тартып алды ла, баяғы силғаузы аяғына урап, итеген кейзерзе. Караштар осрашты. Мәстүрәнең йөзөнә кайғы-хәсрәт беленер-беленмәс йыйырсыктар һалып өлгөргән, карашында үкенәү һәм бойороу, һиндәйзер бер һалкынлык һирпелә төслә. Ниңә ситләшә? Үзен аңламаһ тип уйлай микән? (h) Yusup Mestüre'nin elinden ıslak çorabı çekip aldı ve az önceki astarı ayağına sarıp çizmesini giydirdi. Bakışlar karşılaştı. Mestüre'nin yüzünde kaygı ve hasret belli belirsiz duygular bırakmış, bakışında pişmanlık ve keyifsizlik, nedensiz bir serinlik yayılıyordu. Niye uzak duruyor? Kendisini anlamaz diye mi düşünüyor acaba?

Күзмә-күз осрашкас, Мәстүрәнең тәне эселе-һыуыккы булып китте. Егеттең муйынына ташлануы сигенә еткән ине. Үзен кулға алып өлгөрзә. Өзәләп һөйгән кешенең үлеүе тураһындағы кара қағызға ышаныуына фәрләһеп, Мәстүрә хәзер выждан ғазабы кисерә. Йосоп алдында үзен фәйепле һанай. (i) Göz göze bakışınca, Mestüre 'nin teni ürperir gibi oldu. Delikanlının boynuna sarılmak üzereydi. Kendine hakim oldu. Üzülüp sevdiği kişinin ölümü hakkında kara habere inandığı için üzülüp, şimdi vicdan azabı çekiyor. Yusup'un gözünde kendisini ayıplı kabul ediyor.

—Рәһмәттән башка бер ни зә әйтә алмайым, һау бул, Йосоп.(i) - Teşekkürden başka bir şey diyemiyorum, hoşça kal Yusup.

—Тукта әле, Мәстүрә! — Киң йылмайып торған Йосоптоң алкымынан - Dur hele Mestüre! Açık bir şekilde gülen Yusup'un boynundan yukarısını aldılar

алдылармы ни, боғазына ниндәйзер бер тәйөр килеп тығылған кеүек булды, тауышы калтыранып сықты.— Ниңә мине яттынаһың? — Йосоп Мәстүрәнең яуап биреүен көтмәй, өстәп куйзы: — Әгәр зә Сәйет тере булһа, был һораузы мин ниңә бирмәгән булыр инем. (j)

—Мин тол катын, балам бар, ә һин егет кеше. (к)

—Шул ғынамы, әллә башка сәбәбе лә бармы? (l)

—Юк. — Мәстүрә өндәшмәй бер аз уйланып торзо. — Донъя хәлен белеп булмай, Сәйеттең дә, һинең һымак, көтмәгәндә кайтып төшөүе ихтимал әле. (m)

—Кара кағыз мең оракта бер генә яңылыш киләлер... (n)

—Шулайзыр за ул... (o)

13

— Сәйет мине үлгән тип уйлаған да штабка хәбәр иткән. Кара кағыззың сәбәбе лә... (a)

Мәстүрә уға һүзен тамамларға ирек бирмәне: (b)

— Сәйеттән күрәһеңме? Ауылда былай за, ул һине яу кырында күрәләтә

mi ne, boğazına sanki bir şeyler takılmış gibi oldu, sesi titreyerek çıktı. - Neden yabancı gibi duruyorsun?" Yusup, Mestüre'nin cevap vermesini beklemeden ekledi: - Eğer Sağ olsaydı bu soruyu ben sana sormazdım.

- Ben dul bir kadını, çocuğum var, ama sen genç bir delikanlı.

- Bundan dolayı mı, yoksa başka bir sebebi mi var?

- Yok. Mestüre konuşmadan biraz düşündü. - Dünya hâli bilinmiyor, Seyit'in de senin gibi beklenmedik bir zamanda dönüp gelme ihtimali var.

- Kara haber ancak bin de bir yanlış gelir...

- Öyledir de o...

- Seyit beni öldü diye düşünmüş olacak ki cepheye haber vermiş. Kara haberin sebebi bu...

Mestüre onun sözünü tamamlamasına fırsat vermedi:

- Seyit'i mi suçluyorsun? Köyde böyle, o seni savaş meydanında bilerek

ташлап киткән, ярзам кулы һузмаған, тип һөйләйзәр. Йәнәһе, миңә үзе әйләнер өсөн... һин дә шулай уйлайһыңмы? (с)

— Юк, уйламайым. (с)

— Шулай булғас, ир башың менән имеш-мимеште куйыртма, — тине Мәстүрә. Бизрәләрен көйәнтәһенә әлгәс, Йосопка туп-тура караны ла кырка ғына өстәп куйзы: — Өйлән, ауылда кыззар бөтмәгән. Ә мине оһот. (d)

Йәштән йөрәгендә яулаған был һылыу катынды һисек оһотаның инде?! Кабат козок яғына юл тотқан Мәстүрәгә Йосоп күззән юғалғансы карап торзо. Йәнен өйкәгән бер төйөр тағы кузғалды: Сәйет... (e)

Йосоп менән Сәйет дуҫ булды. Бала сак кына түгел, уларзы яу юлдары ла берләштерзе. Бергә хезмәткә алындылар, һуғышта бер үк артиллерия полкында береһе элементәсе, ә икенсеһе тоҫкаусы булды. Һуңынан Йосоп орудие командиры итеп үрләтелде, ә Сәйет штабта элементәсе вазифаны башкарзы. Дуҫы янына барып сығырға Йосоптоң бигүк мөһкинлегә булманы, ә Сәйет артдивизион штабына килгән һайын уның хәлен белмәйенсә китмәй ине. (f)

һуңғы оҫрашыулары полк камаузан

birakıp gitmiş, yardım eli uzatmamış, diyorlar, üstelik benimle evlenebilmek için... Sen de böyle mi düşünüyorsun?

- Hayır, düşünmüyorum.

- Öyleyse, erkek olarak dedikoduynu arttırma, dedi Mestüre. Kovalarını sırtına takıp Yusup'a dik dik baktı ve birden ekledi: - Evlen, köyde kızlar bitmemiş. Ama beni unut.

Gençliğinde yüreğini kuşatmış bu güzel kadını nasıl unutursun şimdi? Yusup, yeniden kuyuya doğru giden Mestüre'ye gözden kaybolana kadar baktı. Canını yakan bir sıkıntı yeniden canlandı: Seyit...

Yusup'la Seyit dost oldular. Onları sadece çocukluk zamanları değil, savaş meydanı da birleştirdi. Birlike hizmete alındılar, savaşta topçu alayında birisi haberci diğeri kumandan oldu. Daha sonra Yusup tur kumandanı olarak tayin edildi, Seyit ise cephede haberci olarak devam etti. Dostunun yanına gittiğinde Yusup pek müsait olamadı, ama Seyit tabur cephesine her geldiğinde onun hakkında bilgi almadan gitmiyordu.

Sonki karşılaşmaları alay kuşatmasına

сыккан көнгө тура килде. Тоҥкаусыһының журынындағы яраһын бэйләп, санбатка озатырзан алда, Йосоп уға хат остоҭо язып тотторзо һәм нисек кенә булһа ла Сәйттә тапшырууын үтенде. Бер аzzан дошман тағы атакаға күсте, полктың һул флангыһына ташланып, оборона һызығын өзөгүгә өлгәште. (g)

...Сама менән атыу алышлығында немец «тигр»ы елдерә. Яңғызы ғына калған орудие командиры фәзәттәгесә һалкын канлы. Бындай осракта ниндәй көзрәт өстәлә торғандыр, ауыртыуға карамай, бөтә көсә менән орудиеһы, теркәүестә терәп, кырк градуска һулға борзо. Төгүе снарядтан ук дошмандың кеүәтле машинаһын ут ялмап алды. Шул арала асыклықта тағы ла ике танк күренде. Икенсе снаряд төүегенең гусеницаһына эләкте булһа кәрәк, танк бер урында әйләнәп (g)

14

торзо ла, һунарыға ташланырға йыйынған яраланған йырткыс кеүек, калын бронялы яғын орудиеға табан борзо. Озақ та үтмәне, ике яктан да бер юлы атыу тауышы яңғыраны. (a)

Йосоп аңына килгәндә, юғары күтәрелгән кояш сайкалып торған һымак

çықтығы güne denk geldi. Komutanın omzundaki yarayı bağlayıp sanatoryuma göndermeden önce, Yusup ona bir mektup yazıp verdi ve ne olursa olsun Seyit'e verilmesini rica etti. Birazdan düşman yeniden saldırıya geçti, alayın sol yanına fırlayıp savunma hattını yarmaya çalıştı.

...Tahminen atış uzaklığında Alman "kaplan"ı harekete geçiriyor. Yalnız kalan top kumandanı her zamanki gibi soğuk kanlı. Böyle bir durumda nasıl bir kudret ortaya koymuştur, ağrısına bakmadan bütün gücüyle topu bağlama yerine dayayıp kırk derece sola çevirdi. İlk mermiyle düşmanın güçlü arabasını ateş sardı. O sırada düzlükte iki tank daha görüldü. İkinci mermi ilkinin paletine girmiş olacak ki tank olduğu yerde dönüp

durdu ve avcıya bırakılmış yaralı hayvan gibi büyük zırhlı tarafını topa doğru çevirdi. Çok geçmeden iki taraftan aynı anda atış sesleri duyuldu.

Yusup kendisine geldiğinde tepeye çıkan güneş savruluyor gibiydi. Sol elini hiç

ине. һул кулы бөтөнләй тыңламай. Ул уң кулына таянды ла, бөтә тәнән баҗкан ауырлыкты еңеп, аякка баҗты. Күз алдары караңғыланды. Йосоп сак-сак йығылып китмәне, орудиеға тотаноһ өлгөргө. Бер аз хәл алғас, ултырып, яраланған һуя беләген бәйләне, һәләк булған иптәштәренең документтарын йыйып алды. Қояшқа карап маршрут билдәләне. Осо-кырыйы күренмәгән урман эсенән күпме юл үтеүе бицдәһез, әммә қояш офокка қарай түбәнәйә башлаған. Аяк табандары иң белмәй. Атлау қыйылашқандан-қыйылаша. Тамак қибә. Ауыз сылатырйык һу оһраһасы! һуһауын баһыр өсөн, Йосоп күзе таныған балтырған көпшәһен сәйнәй. Хәл керә бирһә, тағы атлай. (b)

Урман тып-тын. Бер һиндәй йән әйәһе юк. Бара торғас, қазаяк қаплап алған лапы урындар артта қалды. Ағастар һирәгәйеп, асык урындар күренгеләй башланы. Атлауы бер аз еңеләйзе. Зур ғына бер ақланға барып етергә күп тә қалмаған ине, Йосоп қораллы кешеләрзе шәйләп қалды, қапыл ситкә тайшана һалда ла йһуан ағас олоһна ышықланды. Винтовқаһын яурыһынан ыскындырып, кулына алды. Күз алдында бөтә донъя сайкала: теге кешеләрзең үзебеззекеләрме, фашистармы икәнән дә айыра алмай. Шул сак кемдер Йосоптоң

hissetmiyordu. Sağ eline dayandı ve bütün bedenini sarmış olan acıya karşı koyarak ayağa kalktı. Gözünün önü karardı. Biraz toparlanınca oturup yaralanan sol bileğini sardı. Ölen arkadaşlarının belgelerini topladı. Güneşe bakıp yol belirledi. Ucu bucağı görünmeyen ormanın içinden ne kadar yol yürüdü bilinmez, ama güneş ufuğa doğru alçalmaya başlamış. Ayak tabanlarını hissetmiyor. Yürümek gitgide zorlaşıyordu. Ağzı kuruyor. Ağzını ıslatacak kadar su bulsa! Susuzluğunu bastırmak için, bildiği baltırgan otunun köklerini çiğniyor. Biraz güç kazanınca tekrar yürüyor.

Orman ırsız, hiçbir canlı belirtisi yok. Giderek kazayakla örtülen ağaçlı yerler arkada kaldı. Ağaçlar seyrelip açık yerler görünmeye başladı. Yürümesi biraz kolaylaştı. Büyük düzliğe ulaşmasına çok bir şey kalamamıştı, Yusup silahlı kişileri farketti, aniden diğer tarafa doğru yöneldi ve büyük ağaç kovuğuna saklandı. Tüfeğini omzundan indirip eline aldı. Gözünün önünde bütün dünya dönüyor, o insanların kendilerinden mi yoksa faşistlerden mi olduğunu ayırt edemiyordu. O anda biri Yusup'un elbisesinin kolunu çekiştirdi, irkilip tüfek dipçığın kaldırır vaziyette

еңенән тартты, һискәнеп, мылтык прикладын күтәргән килеш туктап калды. Ни күзе менән күрһен, алдында Сәйет басып тора. Ул, тыны бөтөп, низер һөйләй, күренеүенсә, кайзальыр ашыға. Үзенең бөтөнләй ишетмәүен Йосоп хәзер генә аңланы. Сәйет тә уның хәлен төшөндө булһа кәрәк, кешеләр киткән якка күрһәтеп, кул һелтәй. Күрәһең, шул якка карай атла, тип әйтәлер. Ул тағы ла низер аңлатырға маташып караны — Йосоп аңламаны. Ахырза, Сәйет Йосопто етәкләп шул якка атлай башланы, ләкин озак барманы. Атла, үзең атла, тизерәк бул, тип ишараланы, үзе йән-фарман икенсе якка йүгерзе. (с)

Йосоп йөз—йөз илле метр самаһы ара үттеме, юкмы, дошман акланды бомбаға тота башланы. Аяк астында тип әйтерлек ер һелкенде — шартлау тулкыны Йосопто сипкә алып ырғытты. Ул тупрак астында күмелеп калды. Күктәге кояш һүнде, донъяны һөрөм басты, аңы томаланды. (с)

15

...Йосоптоң сәләм-хатын Сәйет бынан ярты сәғәт самаһы алда ғына алғайны, укып өлгөрмәне, командование тарафынан бирелгән приказды билдәләнгән батареяларға еткереп сығырға куштылар. Шул бойорокто үтәп

durakaldı. Bir de ne görsün, önünde Seyit duruyor. O, nefesi tükenip bir şeyler söylüyor, görünüşe göre bir yere gitmeye acele ediyor. Yusup hiç işitmediğini anladı. Seyit de onun hâlini anlamış olacak ki insanların gittiği tarafı gösterip elini sallıyor. Tabii o tarafa doğru git diye söylüyordur. O tekrar bir şeyler anlatmaya çalıştı, Yusup anlamadı. Sonunda Seyit Yusup'u kucaklayıp o tarafa doğru yürümeye başladı, ama çok gidemedi. Yürü, kendin yürü, çabuk ol diye işaret etti, kendisi de var gücüyle diğer tarafa koştu

Yusup yüz – yüz elli metre kadar yol gitti mi gitmedi mi, düşman bombalamaya başladı. Sanki ayak altındaki yer sallandı, patlama şiddetiyle Yusup uzağa fırladı. Toprağın altına saplanıp kaldı. Gökteki güneş söndü, dünyayı sis kapladı, şuurunu kaybetti.

... Yusup'un mektubunu Seyit bundan yarım saat kadar önce almıştı, daha okumamıştı, kumandanı tarafından verilen emri belirtilen bataryalara ulaştırmasını söylediler. Bu buyruğu yerine getirmek için gittiğinde karşılaştı Yusup'la. Yanında çok

йөрөгәндә озрашты ул Йосоп менән. Эргәһендә озак туктаманы. Кайтышлай авиабомба воронкаһынан алыс түгел тупрак астынан сосайып торған һалдат итеген, унан сығып торған силғауын күреп калды. Йосоптоң табаны айырылған уң итеге морононан һалынған силғау осон Сәйет бынан ун биш — егерме минут алда ғына күргәйне, дуһының бомбаға тотоуға эләгеп, тупрак астында күмелеп калыуын аңланы. Аяғынан тартып сығарырға маташты, хәленән килмәне. Ике һалдат эйәртеп кире әйләнеп килгәндә, Йосоптоң кәүзәһе урынында юк ине инде. Үлгән һалдаттарзы ерләгән кәберзе эзләп табыу за һөзөмтә бирмәне. Ерләүселәр эшен бөтөрөп, китеп өлгөргән. Сәйеткә ушлап кәбер өстөнә тупрак һалыузан һәм дуһын ерләргә килеп өлгөрә алмауына үкенеүзән башкаһы калманы. (а)

Сәйет, камаузан сыккас, Йосоптоң һәләк булыуы тураһында штабтан кара кағыз ебәртте. Яраланып һуғыштан кайткас, уның һәләк булыуын үз күззәре менән күрәе, әммә ерләүзә катнаша алмауы тураһында әсенеп һөйләп бирзе. Мәстүрәгә теге бәләкәй генә кағыз киҫәген тотторзо, унда «Батарейанан яңғыз ғына тороп калдым, бәлки, озраша алмабыз. Мәстүрәне яңғыз итмә, дуһ», тип язғайны Йосоп Сәйеткә үз кулдары

durmadı. Dönüş yolu üzerinde havadan atılan bombanın açtığı çukur yakınlarındaki toprak altında asker çizmesini ve ondan çıkan astarını gördü. Yusup'un tabanı ayrılan sağ çizmesinin ucunu Seyit bundan onbeş – yirmi dakika önce görmüştü, arkadaşının bombalara maruz kalıp toprak altına gömüldüğünü anladı. Ayağından çekip çıkarmaya çalıştı, gücü yetmedi. İki askeri yanına alıp geri geldiğinde Yusup yerinde yoktu artık. Ölen askerlerin defnedildiği kabri arayıp bulması da bir netice vermedi. Defnedenler işini bitirip gitmiş. Seyit'e avuçlayıp mezarın üstüne toprak atmaktan ve arkadaşının defnine yetişememesinin üzüntüsünden başka bir şey kalmadı.

Seyit kuşatmadan çıkınca Yusup'un öldüğüyle ilgili cepheden kara haber gönderdi. Yaralanıp savaştan dönünce, Yusup'un öldüğünü kendi gözleriyle gördüğünü, ama defnetmeye yetişemediğiyle ilgili üzüntülerini söyledi. Mestüreye'nin eline de küçük bir kağıt parçasını tutuşturdu, o kağıtta, - Bataryada yalnız başıma kaldım, belki karşılaşamayabiliriz, Mestüre'yi yalnız bırakma arkadaşım, diye yazmıştı Yusup kendi elleriyle Seyit'e...

менән... (b)

Ә Йосопто, күрәһең, үлгәндәрзе ерләү командаһы тупрак астынан казып алған, ләкин камаузан алып сыға алмаған. Күрәһең, язмыштыр, ул беззең әсирзәр колоннаһы үтеп барған мәлдә аңына килә.

(с)

Язғы басыу эштәренә әзерлекте колхоз рәйесе Сабир Иҗәнтәев һәйбәт кенә ойоштороп ебәрһә лә, һуңлабырак калды. Алыштырып алынған орлокто тазартыу эштәре яртылаш кына башкарылған. Ауыл хужалығы машиналарын йүнәтеү эштәре лә йылдам ғына алып барыла, ләкин запас частар талап иткән машиналарға әлегә тотонмағандар тип әйтерлек, сөнки етешмәгән деталдәрзе кулдан эшләтергә кәрәк. һуңғы вақытта Сабир йә шул орлок тазарткан ерзә, йә тимерлек тирәһендә (с)

16

уралана. Ә бөгөн ул кырсылык менән малсылыкка кул көсөн һәм техника бүлдә, шунан язғы сәсеүгә эш планын төзөргә тип, колхоз идараһына килеп ултыргас, языу-һызыуға тотондо. Ләкин йомош табып әле береһе инеп сыға, әле икенсеһе килеп инә. Тәки эшләргә бирмәйзәр. Бесән һорап килгән әбейзен йомошон хәл итеп сығарып кына

Yusup'u da galiba ölenleri defnetme görevlisi toprağın altından kazıp çıkarmış, ama kuşatmadan çıkaramamış. Görüyorsun, kader tabii, o bizim esirler kampını geçtiğimiz zaman aklına geliyor.

Baharki tarla işleri için hazırlığı kolhoz başkanı Sabir İsentayev iyice düzenlemeye çalışsa da gecikti biraz. Bölüşerek yapılan tohum temizleme işleri yarısına kadar halledildi. Köy idaresinin arabaları yönetme işi de hızlı bir şekilde ilerliyor, ama yedek parça gerektiren arabalara daha sıra gelmemiş demek mümkün, çünkü yetişmeyen detayları elle çalıştırmak gerek. Son zamanlarda Sabir ya şu tohum temizleme işinde ya da demirliğin orada

dolanıyor. O bugün tarım ile hayvancılığı kol gücü ve teknik olmak üzere böldü, sonra baharki ekim plânını hazırlamalı diyerek kolhoz idaresine gelip, yazıp çizmeye başladı. Ama iş için biri giriyor diğeri çıkıyor. Yine de çalışmaya fırsatı vermediler. Ot sormak için gelen teyzenin işlerini halledip göndermişti, komsomol kurumu sekreteri Züleyha geldi,

ебэргэйне, комсомол ойошмаһы toplantılarına katılması için çağırıyor, секретары Зөлэйха килеп инде, zannedersin başkanın başka işi yok. йыйылыштарында катнашырға сакыра, әйтерһең, рәйестең башка эше юк. (a)

— һин дә йөрөнөң шунда, ат - Sen de gittin şurada at toynağına nal тояғын дағалағанда, бака ботон çakarken kurbağa bacağını sıkıştırmış, diye кыстырған, — тип төртмәле һүззәр менән imalı sözlerle karşıladı Züleyha'yı. каршы алды ул Зөлэйханы. (b)

—Йыйылышта комсомол - Toplantıda komsomol kurumunun ойошмаһының язғы сәсеүгә бәйле bahardaki ekin işleriyle alakalı sorunlar тураһында мәсьәлә карала, бәлки, орлок hakkında konuşulacak, belki tohum тазартыузы тизләтеү хақында бер нисә temizleme işlerini hızlandırmak için birkaç һүз әйтерһегез, — тине хәтере калған söz söylersiniz, dedi gücenen Züleyha. Зөлэйха. (c)

—Күреп тораһың бит, эш - Görüyorsun işte, iş boyumu aşmış, муйындан, кайтып ашарға ла вақыт юк. dönüp yemek yemeye bile vakit yok. (ç)

—Йыйылышта катнаша - Toplantıya katılamayacak mısınız? алмайһығызмы ни? — тип ныкышты кыз diye sıkıştırdı kız. һаман. (d)

Сабирзың тамам тәкәте короно. (e) - Sabir'in bütün takati gitti.

—Бүтән эшең булмаһа, төнгөлөккә - Hiç işin yokmu gibi, gece tohum орлок тазартырға сык, — тине ул, шуның temizlemeye çık, dedi o, konuşma burada менән һүз бөттө, тигән мәғәнәлә. (f) bitmiştir imasıyla.

Төштән һуң тимерлеккә барзы, ә Geceden sonra demirliğe gitti ve караңғы төшөүгә орлок тазартыусылар karanlık çöktüğünde tohum temizleyenlerin янына йүнәлде рәйес. (g) yanına yöneldi başkan.

—Йә-ә-ә! — тип башланы ул һүзен, — тип башланды, —
комсомолдар араһында низер һөйләп komsomollar arasında bir şeyler söyleyip
торған партия ойошмаһы секретары duran parti kurumu sekreteri Rehile
Рәхилә Солтановнаға кырын карап. — Sultanovni'ya imalı bakıp. - Şimdi tohumu
Шулай итеп, орлокто тазартмайынса temizlemeden mi ekeceğiz?
сәсәбезме инде? (ğ)

— Һин нисектер, белмәйем, — тип - Sen nasıl yaparsın bilmiyorum, diye
шул ук тон менән яуап кайтарҙы Рәхилә, sert bir sesle cevap verdi Rehile, yanında
терһәге менән янында баһып торған dikilip duran Züleyha'nın kaburgasını
Зөләйханың кабырғаһына төртөп. — Ә dirseğiyle dürtüp. - İşte bu gençler komsomol
бына йәштәр комсомол йыйылышында, toplantısında tohumu temizleyip ekmeli diye
орлокто тотош тазартып сәсергә, тигән karar çıkarttılar. İşte onlar akşamki vardiyaya
карап сығарҙы. Бына улар — төнгө gelen komsomolistler.
сменаға килгән комсомолецтар. (h)

— Ә Мәжит менән Таһир кайҙа? (ı) - Peki Mecit'le Tahir nerede?

— Ремонт бөтмәйенсә икенсе эшкә - Onarma bitmeden diğer bir işe
ике аяғығыздың беренен дә басмайһығыз, elinizi bile sürmeyin, demiştiniz değil mi?
тигәнһегез түгелме һун? Асыу килтереп, İnsanı kızdırıp senin cevap vermen gereken
үзен яуап бирәһе һорауҙы миңә биреп soruyu bana soruyorsun.
тораһың. (i)

— Ә мин уларға насарлыкка - Peki ben onlara kötülükle mi
әйткәнме ни? (j) söylemişim?

— Насарлыкка әйтмәгәс, ниңә - Kötülüğüne söylemiyorsun da neden
комсомол йыйылышына килеп бер-ике komsomol toplantısına gelip bir iki söz
ауыз ғына һүз әйтеп сыкманың? Ултырған söylemiyorsun? Oturduğun dalı kendin
ботағыңа үзең балта сабаһың. (k) kesiyorsun.

— Бер көндә генә эш бәтә торған булһа, аллә касан ук ер менән күк тоташыр ине. (а)

- Bir günde iş bitecek gibi olsa, o anda yerle gök bir olurdu.

— Ирәгә лә килерзәр, орлокто тазартып бәтмәйенсә туктамастар. Күңелендә киң тот. (b)

- Yarın da gelirler, tohum temizlenip bitmeden durmazlar. İçini ferah tut.

— Дәрәс эшләйзәр. Күптән шулай кәрәк ине. Күп һүз китапка ғына якшы. (с)

- Düzgün çalışıyorlar. Çoktan böyle olmalıydı. Çok söz kitaba yaraşır.

Сабир кәнәғәт киәфәт менән кесәһенән янсығын сығарыл, тәмәке тәрзә лә йәштәр менән бергә кыйығы һалам менән ябылған орлок тазартыу бинаһына табан атланы. Унда Сәлих карт менән кладовщица Сәмиғә урзаларза асылып куйылған иләктәрзең берехен ыскындырып алып, тазартылған орлокто бушатып маташалар ине, орлок тазартыусылар эш вақытын тултырып, кайтып киткәндәр икән. Сабир башта веялка менән триерзы ентекләп карап сыкты. Шунан һуң, үз күззәре менән күреп, уларзың төзөк булыуына ышанғас кына, төтәп янған фонарзан барып тәмәкеһен токандырзы ла филтәһен түбә-һерөк бороп төшөрзә. Ул тәмләп бер-бер артлы ике-өс мәртәбә тәмәкеһен һурзы, ауызынан да, танау тишектәренән дә бер юлы куйы төтөн сығарып, баш осонда һалынып торған боз имсәктәрзе бәреп

Sabir mütevazı bir şekilde torbasından kesesini çıkartıp, sigarasını sardı ve gençlerle birlikte çatısı samanla yapılmış tohum temizleme binasına girdi. Orada Selih amcayla, oradan sorumlu Semige urzalarza açılıp konulan eleklerden birini çözüp alıyor, temizlenen tohumu boşaltıyorlardı, tohum temizleyiciler iş vaktini doldurup, dönüp gitmişler galiba. Sabir ilk önce kalbur makinesini inceledi. Daha sonra, gözleriyle onların düzgün olduğunu görüp rahatladıktan sonra tüterek yanan fenerden gidip sigarasını yaktı ve filtresini büküp kopardı. Lezzet alarak tekrar tekrar iki üç defa daha sigarasını çekti, ağzından da burun deliklerinden de aynı anda kara duman çıkartıp baş ucunda sallanan buz kitlelerini vurarak düşürdü.

төшөрзө. (ç)

—Азбар башындағы карзы күптән үк көрәп төшөрзөләр түгелме һуң, ниңә кыйыктан эскә ағып тора? — Сабир Сәмиғәгә карап тәмәке төтөнөнә һарғайып бөткән һук бармағы менән түбәгә төртөп күрһәттә. (d)

—Тимәк, иретә башлағанға тиклем көрәп төшөрөргә кәрәк булған, — тип яуап бирзе Сәлих карт, ни әйтергә лә белмәй аптырап торған Сәмиғә урынына. Ашлык тазарта торған кул иләген сәйгә алып барып эләп, кайтырға йыйынып йөрөй ине ул. (e)

Төнгө смена эш башлағас, Сабир озак торманы, тейешле күрһәтмәләр бирзе лә азбарзан сығып китте. Сәлих картты ул Карагәрән йылғаһы аша һалынған күперзә кыуып етте. Тегеһе уны алға үткәрәп ебәрзе лә зарланып алды. (f)

—Картайһаң, күззең нуры кайта икән, юлды ла йүнләп күрмәйем. (g)

—Бирешмәйһең әле, йәштәр кеүек атлап бараһың, сак-сак кыуып еттем, — тине Сабир, күңелен табайым тип, ә эстән: «Тейешлеһенә лә, тейешһезенә лә кысыла, әйтерһең дә, унан башка эш бармай», — тип битәрләне. (ğ)

—Рәхмәт, Сабир кусты. Юк-барға

- Ahırın tepesindeki karı çoktan küreyip temizlediler mi, niye çatının kenarından içeriye doğru akıyor? Sebir Semige'ye bakıp sigara dumanından sararan işaret parmağıyla işaret ederek gösterdi.

- Demek ki erimeye başlayana kadar yukarıyı küreyip temizlenmesi gerekiyormuş, diye ne söyleyeceğini bilmeyip şaşırıp kalan Semige'nin yerine cevap verdi Seyit amca. Ürünü temizlemekte olan el eleğini askıya takıp dönmeye hazırlanıyordu.

Gece vardiyası işi başlayınca Sebir çok fazla durmadı, gerekli olan şeyleri gösterdi ve ahırdan çıkıp gitti. Selih Amca'yı Kargüren nehrini aşarak sallanan köprüde geçti. Selih amca da onu öne doğru geçirdi ve şikayet etmeye başladı.

- Yaşlılıktan, gözünün nuru sönüyormuş, yolu da iyi görmüyorum.

Altta kalmıyorsun tabii, gençler gibi koşturarak gidiyorsun, zorla yetiştim,” dedi Sebir, gönlünü alayım diye ve içinden, - Gerektiğine de gerekmediğine de karışıyor, zannedersin o olmazsa işyapılmayacak, diye ağağladı.

- Teşekkürler Sebir kardeş. Vara yoka

кысылып йөрөй, дөмөгөп китмэй был карт суска, тihэлэр зэ, бер ни зэ эшлэп булмай, — тине Сәлих карт, Сабирзың уйын белгән кеүек. (h)

karışıyor duruyor, ölüp gitmiyor bu yaşlı sıska, deseler de, hiçbir işe yaramıyor, dedi Selih amca, Sebir'in düşüncesini biliyormuş gibi.

18

Оло урамға килеп сьпскас, улар хушлашты. Сәлих карт түбән ооска карай боролдо, э Сабир зур азымдар менән урамды үлсәй-үлсәй үрге ооска карай атланы. (a)

Büyük sokağa gelince vedalaştılar. Selih amca aşağıya doğru yol aldı ve Sebir büyük adımlarla sokağı ölçe ölçe yukarı tarafa doğru gitmeye başladı.

Көн дә ошо мэлдә ауылда тынлык урынлаша. Кәрәсин булмағас, тәзрәләрзә ут күренмэй. Халык мейестә ут янып бөтөү менән үк йокларға ята. Ә бөгөн, фәзәттәге күренеште бозоп, ал якта кемдеңдер тәзрәһендә ут базлай. Сабирзың башта быға бик үк исе китмәне. Донъя мәшәкәттәрен генә түгел, хатта үз-үзен онотоп, тәмле хыялға ғына бирелеп килә ине, баяғы ут Йосоптоң тәзрәһенән балкыуын шәйләне. Шул арала күзенә катын-кыз шәүләһе салынып китте. Якын ук килеп, тәзрә аша эскә караны. Ни күзе менән күрһен, итәген бот төбөнә тиклем күтәрәп кыстырған да, Мәстүрә изән йыуа. Токтан һуғылды тиерһең, Сабирзың бөтә тәне эселе-һыуыклы булып, низер баштан-аяк тәне буйлап сымырлай-сымырлай аска төшөп китте. Тәзрәһен башын алғанын Сабир үзе лә һизмәй калды, ләкин атлап китергә лә,

Her gün o vakitlerde köyde sessizlik hâkim oluyor. Gazyağı olmayınca pencerelerde ışık görünmüyor. Millet, fırındaki odun yanıp biter bitmez hemen uyuyor. Ama bugün tam tersine ön tarafta birisinin penceresinde ateş yanıyor. Sebir önce bunu pek önemsemedi. Dünya meşakkatlerini değil kendisini bile unutup güzel bir hayale dalıp geliyordu, az önceki ışık Yusup'un penceresinden aydınlanıp kendisini fark ettiriyor. O sırada gözüne bir kadın yansıması görüldü. Yaklaşıp, pencereden içeriye baktı. Bir de ne görsün, eteğini bacağının yukarisına çekip katlayan Mestüre yeri siliyor. Beyninden vurulmuşa döndü, Sebir'in bütün vücudu ılıyıp soğur gibi oldu, bir şekilde baştan ayağa içi ürpere ürpere aşağı tarafa doğru indi. Pencereden başını öne doğru eğdiğini kendisi bile fark etmedi, ama yürüyüp gitmek istese de Mestüre'nin güzel endamına büyülenmesine

Мәстүрәнең һөлөк кеүек матур һынына һокланыуын еңергә лә үзендә көс таба алманы. (b)

Үзе һуғышта сакта катыны бәпәй артынан үлеп калғайны. Шунан һуң әсәһе лә өйләндерергә ашықтырманы, «килендең йылы тулһын әле» тип көттөрзө. Сабир үзе лә кабаланманы. Шулай за катынының йылы тулғас, бер елкенеп алды. Көтмәгәндә Сәйеттең һөлөк булыуы тураһында кара кағыз килеп төшкәс, бығаса: «Өйләнһәң, тол катындар түгел, кыз-кыркын да эт тубығынан», — тип эре генә сирттереп йөрөгән Сабир Мәстүрәгә күз һала башланы. Әле килеп, үз катыны тиерһең, уны яңы ғына кайтып төшкән Йосоптан кызғана башланы. Ун өс — ун биш йәшкә өлкәнерәк булыуына карамастан, үзен Мәстүрәгә тиң итеп хис итә. Бына әле лә, уны тәзрә, аша күреп, аңы бөтөнләй таралды, хатта Йосоптоң иртәнсәк унан рөхсәт алып тирмәнгә киткәнен дә онотто. (с)

Шул сак әстә изән йыуып йөрөгән Мәстүрә, һиҫкәнеп, тәзрәгә караны ла күлдәгенең итәген төшөрөп куйзы, күрәһең, кемдеңдер тышта, тәзрә төбөндә тапаныуын, кар кыштырлауын һиззе. Сабир тиз генә ситкә һикерзе лә юлға сығып, кайтыу яғын караны. (с)

Ниһайәт, ер карзан әрселде. Яз

karşı gelecek gücü kendisinde bulamadı.

Savaşırken karısı küçük çocuğunun peşinden ölmüştü. Ondan sonra annesi de evlendirmek için acele etmedi, - Gelinin yılı dolsun hele, diye bekletti. Sabir'in kendisi de acele etmedi. Sonra da karısının yılı dolunca niyetlendi. Beklemediği bir anda Seyit'in ölümüyle ilgili kara haber gelince, önceki gibi, - Evlensenirsen dul kadınlarla değil, genç kızlar da pek çok, diye ahkam kesen Sebir, Mestüre'ye göz dikmeye başladı. Sanki kendi karısı, onu daha yeni dönen Yusup'tan kıskanmaya başladı. On üç on dört yaş büyük olmasına rağmen kendisini Mestüre'ye denk görüyordu. Bu yüzden de onu pencereden görünce aklını tamamen kaybetti, hatta Yusup'un sabah ondan izin alıp değirmene gittiğini de unuttu.

O sırada içeride yeri silen Mestüre, irkilip pencereye baktı ve elbisesinin eteklerini indirdi, galiba birisinin dışarıda, pencere dibinde düştüğünü, kar gıcirtısını hisseder gibi oldu. Sebir hemen kenara fırladı ve yola çıkıp dönmeye karar verdi.

Nihayet yer kardan açıldı. Bahar

килде. Ишекте асыуың була, язғы саф
һауа йөзөнә килеп тә бәрелә. Танаузы яңы
морон төрткән йәш үлән есе кытыклай. Ә
ишек алдына сыккас инде, теләйһеңме,
юкмы, сыйырсыкка күз ташламайын- (d)

19

са, уның йырына колак һалмайынса үтеп
китә алмайһың. Ул кошсок койма
башына осоп менгән этәстең дә
иғтибарын үзенә тарта. Кәрәккән-
кәрәкмәгәнгә кағынып-һуғынып
кыскырмай, кәпәренмәй урақ койроқ,
кескәй сыйырсықтың һайрап туктауын
көтөп тора, әйтерһең дә, уның көйөнән
һабак ала. (a)

Был юлы Мәстүрә сыйырсыкка
һокланып озак карап тора алманы. Өй
тирәһендә эшен бөтөрә һалып урамға
сыкты. Тирә-якка күз һалды. Һыйырын
етәкләп һабанға сыккан кеше күренмәй.
Капка бағананына һөйәлдә лә тағы
көтөңкөрәне. Аһырза түзмәне, урамға
сыкты. Уны күреп, башкалар за кузғалды.
Ә сәғәт ярым самаһы вакыт үтеүгә оһка
ат, ә төпкә ике пар һыйыр егелгән алты
һабан үрге туғайза тәүге буразнаны
һалырға төшкән ине инде. Ләкин эште
шунда ук яйлай алманылар. Бер яктан,
һыйырзарзы өйрәтеп алыуы кыйын булһа,
икенсе яктан, эшкә аңлы рәүештә аяқ
салыусылар за булды. Үз һыйыры егелгән

geldi. Kapıyı açtığında baharın temiz havası
yüzünde hissediliyor. İnsanın genzini yeni
çıkan taze ot kokusu gıdıklıyor. Tabii kapı
önüne çıkınca, ister istemez, sığırcığa
bakmadan

onun şakırtısına kulak vermeden geçip
gidemiyorsun. O, kuş bahçe duvarının üstüne
yerleşen horozun da dikkatini çekiyor.
Gerekene gerekmeylene çırpınıp bağırıyor,
böbürlenmiyor, orak kuyruk, küçücük
sığırcığın ötüp durmasını bekliyor,
zannedersin onun şarkısından ders alıyor.

Bu sefer Mestüre hayranlıkla sığırcığa
uzun süre bakamadı. Evin etrafında işini
bitirip sokağa çıktı. Etrafa göz attı. Sığırını
çalıştırmak için sabana giden kimse
görünmüyor. Kapının kenarına dayandı ve ne
olacağını bilir bir hâlde beklemeye başladı.
Sonunda sabredemedi, sokağa çıktı. Onu
görüp diğerleri de hareketlendi. Yarım saat
kadar vakit geçmişti ki önüne at ve ardına iki
çift sığır koşulmuş altı saban yukarı taraftaki
vadide ilk saban izini bırakmıştı artık. Ama
işleri hemen halledemediler. Bir taraftan
sığırları alıştırmanın zorluğu yanında şuurlu
bir şekilde işi engelleyenler de oldu. Segit,
kendi sığırının koşulduğu sabanı, inatla öne
geçirip göndermişti, tahmini doğru çıktı. İşe

һабанды Сәғит юрамал алга төшөрөп алышمامыш сığıрны biraz gidiyor ve tekrar tekrar ебәргән ине, иҫәбе дөрөҫ барып сыкты. fenalaşıp yatıyor. Arkada kalan beş saban da Яман өйрәнгән һыйыры бер аз бара ла, duruyor. киреләнөп, ята ла куя, ята ла куя. Арттағы калған биш һабан да туктай. (b)

— һәүкәш, короп калғыры, - Hevkeş kahretmesin hevkeş!
һәүкәш! (c)

Сәғиттең катыны Хәтирә Segit'in karısı Hetire elindeki çubuğuyla кулындағы сыбырткыһы менән sığıрın sırt tarafına vurup bakıyor, ama hiç de һыйырының һырт буйына эләктереп orali olmuyor. Gözünü öfkeyle açıp derin карай, ә теге ыжлап та бирмәй. Күзен derin nefes alıyor. акайтып мышнай ғына. (ç)

— Низәр генә уйлап тапмайзар, - Bir şeyler düşünüp bulamıyorlar, кәһәр һуккырзары. Эш тә сығарып lanet olasıcalar. İşe göndermek olmaz, şimdi булмаҫ, һөтө лә короп хәзер. — Хәтирә sütü de kurur. Hetire sopasını saban сыбырткыһын буразна буйында эште demiriyle uğraşan Sabir'in ayağının altına күзәтеп торған Сабирзың аяк астына fırlattı. ырғытты. (d)

— Нормаһыз эшләтеп “Kuralsız çalıştırıp acele ettirmeleri асыктырыузары етмәгән, һөттән дә yetmemiş gibi, süttен de mahrum edecekler,” яззырмак булалар, — тип эләктерә һалды diye söylendi bir kadın. Ona diğerleri de бер катын. Уға башкалар кушылды. (e) katıldı.

— Былайтып ни, һыйырһыз тороп - Böyle yapıp sığırsız kalırsak ne калһак, ни булып?! (f) olacak?!

— Яңғыз һыйырзан яҙһаң, - Yalnız sığırdan vazgeçsen neyse, аяктарыңды һоноуыңды көт тә тор инде. ayaklarını çekmesini de bekle şimdi. (g)

— Йә фәрештәнең амин тигән сағына тура килер, колакка якмаған юк-барзы һөйләп тормағыз, — тип тыйзы уларзы Хәзисә әбей һәм сүкәйеп һыйырзың муйынын иркәләп тырнаны. Малкай рәхәтләнеп муйынын һондо, көйшәй башланы. Әбей йәшел бүтгә йолкоп алып килеп күрһәткәс, һыйыр аяктарына бақты ла уға эйәрәп һабанды тарта башланы. (ğ)

20

— Бына шулай, бына шулай, — тип Хәзисә әбей һыйырзың аркаһынан талап һөйзә. (а)

— Молодец, Хәзисә апай, малдың телен беләһең! — Сабир Хәтирәнең һыйырына усындагы бүтгәһе каптырзы ла камытын төзәтеп куйзы. — Нишауа, малкай, Колак башында қалған йәшел бесәнде алдырһак, һабанын да тартырһың, һөтөн дә бирерһең. (b)

— Түз инде, бөйрәкәй, түз, — Мәстүрә йыш-йыш тын алған һыйырының шайығын һөрттә. (с)

Йосоптоң ике күзе Колак башынан һакмар яғына төшкән юлда — бесән тейәгән йөк күренмәй. (ç)

— Аша карайһың түгелме,

- Bütün meleklerin amin dediği zamana denk gelir, uygun olmayan varı yoğu söyleyip durmayın, diye durdurdu onları Hezize teyze çömelip sığırı nazik bir şekilde sıvazladı, Malkay rahatlayarak boynunu uzattı, geniş getirmeye başladı. Teyze yeşil otu koparıp gösterince sığır ayaklandı ve onu takip ederek sabanı çekmeye başladı.

- İşte böyle işte böyle, diye Hezize teyze sığırın arkasına vurarak sevdi.

- Aferin sana Hezise teyze, hayvanın dilini biliyorsun! Sebir Hetire'nin sığırına elindeki otu verdi ve hamutunu düzeltti. - Huysuz hayvancık, Kulak başında kalan yeşil otu aldırırsak, sabanını da çekersin sütünü de verirsin.

- Sabret şimdi böyrekey, sabret, Mestüre sık sık soluk alan sığırının salyasını sildi.

Yusup'un iki gözü Kulak başından Hakmar tarafına düşen yolda, ot taşıyan yük görünmüyor.

- Yemeği bekliyorsun değil mi

бригадир? — Сәлих карт култығына кыстырған йәп-йәшел бесәнде Йосоптоң танау астына ук килтереп терәне. (d)

— Их, бесәне лә бесәне! — Йосоптоң йөзө яктырып китте. — Хуш естәр бөркә! (e)

— Йәшәйбез былай булғас, ағай-эне, йәшәйбез! — Сабирзың да күнеле күтәрелде, ер башына сыккас, төшкөлөккә туктарға бойорок бирзе. (f)

Салих карт төшкөлөккә ашарға тип станда калғайны, Мәстүәнең һыйырын күреп, тын алышын тыңлап караны ла: (g)

— һыйырыңды әйтәм, кызым, бик мөзәрәгән, екмәскә ине,—, тине. (ğ)

— Үзем башлап эшкә сыктым, үзем башлап һыйырымды алып кайтып китһәм, окшамас бит әле, — тип яуап бирзе Мәстүрә. (h)

— Үзең беләһең, һыйырыңдан язып калма, тип кенә әйтәм. (i)

— Ни булһа ла булыр инде, олатай, әйтеүенә рәхмәт, — Мәстүрә һыйырын туғарып бүтәгәгә кушты. (i)

Сәлих карт Йосопто иртәнге сәйгә

başkan? Selih amca koltuğuna sıkıştırdığı yemyeşil otu Yusup'un burnunun dibine getirip dayadı.

- Ah ot ah ot! Yusup'un yüzü parladı.
- Hoş kokular saçıyor!

- Yaşıyoruz böyle olunca, büyük küçük, yaşıyoruz! Sebir'in de içi kabardı, başlangıç yerine gelince öğlen yemeği için ara verdiğini söyledi.

Selih amca öğle yemeğini yemek için değirmende kalmıştı, Mestüre'nin sığırını görüp nefes almasını dinledi:

- Kızım sığırın çok yorulmuş, sabana sürülmesi iyi olurdu.

- İşe ben giriştim, şimdi sığırımı alıp dönüp gidersem yakışık almaz, diye cevap verdi Mestüre.

- Sen bilirsin, hayvanından olma, diye tekrar söylüyorum.

- Ne olursa olur artık, büyükbaba söylediğin için teşekkürler. Mestüre sığırını bağlı olduğu yerden çözüp otlamaya gönderdi.

Selih amca Yusup'u sabahleyin çaya

алып кайтканда, күрше «Кызыл Йылайыр» колхозының трактор бригадасында яғыулык ташыусы булып эшлэгән корзашы Ғәйнулла килеп төшкән ине. Ул баһыу эштәре барған осорза пар ат егеп МТС-тан көн дә тип әйтерлек яғыулык ташый. Ә кайһы сакта шулай йә китеп барышлай иртәнсәк, йә кайтышлай төш вақытында Сәлих картка тукталып үтә. (j)

Кунактарзы әйгә алып ингәндә, Таңһылыу әбей, сәй әзерләп, ашъяулык йәйгән ине инде (k)

21

Ғәйнулла карт төп яктан түргә уззы, ә Йосоп урындыкка менеп кырын ятты. Сәлих карт алабута оно катыштырып бешерелгән икмәкте берәр телемдән генә таратып сыкты, һәр кемгә берәр кишәк корот бирзе. (a)

— Барынса байрам, тигәндәй, рәхим итә күрегеһез, — тине ул, сәй яһалған сынаяктарзы таратып бөткәс. Йосопто корзашы менән таныштырырға онотго, ә тегеһе һорарға кыйманы. (b)

Шулай за Ғәйнулла карттың тауышы Йосопка таныш һымак тойолдо, ләкин касан, кайза күреүен хәтерләй алманы. Әғәр тегеһе ризыкка, бисмилла,

götürüp dönerken, komşu Kızıl Yılayır kolhozunun traktör ekibinde yakacak şeyleri taşıyan kardeşi Geynulla gelmişti. O ekin işlerinin olduğu zamanda bir çift at koşup MTC'den neredeyse bir günlük yakacak taşıyor. Bazı zamanlarda da ya giderken sabah ya da dönerken öğle vaktinde Selih amcaya uğruyor.

Misafirleri eve alıp geldiğinde Tanhılıv teyze çay hazırlayıp sofraya yiyecekleri yerleştirmişti.

Geynulla dip taraftan evin baş köşesine geçti, Yusup ise sedire çıkıp yayıldı. Selih amca albuta unu katılarak pişirilmiş ekmeği birer dilim dağıttı, herkese bir parça kurut verdi.

- Elimizde olan bayram, der gibi buyurun, dedi, çay konulan fincanları dağıtmayı bitirince. Yusup'u kardeşiyle tanıştırmayı unuttu, o da sormaya yeltenmedi.

O sıra Geynulla amcanın sesi Yusup'a tanıdık gibi geldi, ama ne zaman ve nerede gördüğünü hatırlayamadı. Eğer o kişi yemeğe besmele çekmeye başlamasaydı

итеп тотонмаған булһа, бер қасан да хәтеренә төшөрә алмаған булыр ине. Ғәйнулла карттың укынып икмәк қабыуы булды, Йосоптоң һабанда ат қыуыусы булып йөрөгән малай сағы күз алдына килеп бақты. (с)

...Бақы станы. Игенселәр төшкө ашка тукталған. Күрше колхоздан ярзамға килгән һабансылар ергә түшәлгән зур брезент өстөнә бер яктан, ә ауылдыкылар икенсе яктан тезелеп ултырған. Озон һаплы сүмес менән һосоп зур тимер табактарға кәшәүәр тирләп-бешеп қазандан аш һала. Ашау вақыты еткәнгә калккан асығыу ит есенә көсәйгәндән - көсәйә. Бәтәһе лә кәшәүәрзең аш таратыуын көтә. Түнәрәктә урын етмәгәнгә, Йосоп ситтәрәк бақып тора. (с)

— Ашарға ултыр, кустым,— тине уға кәшәүәр, аш таратып сыккас, ярзамға килгән һабансылар янынан урын күрһәтеп. (д)

Таныш булмаған кешеләр янына Йосоп қыйыр-қыймақ қына килеп ултырзы. Токсайынан икмәк, кешәһенән бәке сығарзы. (е)

— Икмәкте башынан башлап телергә онотма, кустым. Ниңә аптырап

hiçbir zaman da hatırlayamayacaktı. Geynulla amca dua edip ekmeği ağzına aldı, Yusup'un sabanda ata bindiği çocukluk zamanı gözünün önüne geldi.

Harman yeri. Ekinciler öğlenki yemek için ara vermişler. Karşı kolhozdan yardıma gelen sabancılar yere döşenmiş büyük branda bezi üstüne bir taraftan, köydekiler de diğer taraftan dizilip oturmuş. Aşçı, uzun saplı kepçeyi daldırıp büyük demir tabaklara buharda pişen kazandan yemek koyuyor. Yemek vakti geldiğinde kabarıp ekşiyen et kokusu gittikçe artıyor. Hepsi de aşçının yemek dağıtmasını bekliyor. Sofrada yer kalmadığı için Yusup biraz kenarda duruyor.

Yemek dağıtılıp bitince, yardıma gelen sabancıların yanında yer gösterip, “Yemeğe otur kardeşim,” dedi ona aşçı.

Yusup yavaşça tanımadığı insanların yanına gelip oturdu. Torbasından ekmeğin cebinden bıçağını çıkardı.

- Ekmeğin ucundan başlayıp dilimlemeyi unutma dostum. Niye şaşırдың?

калдың? Бир әле икмәгенде үземә. (f)

Ver bakayım ekmeğini bana.

Ярзамға килгән һабансыларзың өлкәнерәге Йосоптоң кулынан икмәкте алып күкрәгенә терәне. (g)

Yardıma gelen sabancılardan büyük olanları Yusup'un elinden ekmeği alıp göğsüne dayadı.

— Бисмилләһир-рахмәнир-рахим. Күрзеңме, нисек теләләр? Икмәктең башы бына был ослайып бешкән урыны түгел, ә «бисмилла», шуны онотма. Ике телем етеп торормо? Мә, тот, ашағаның аш булып, исмаһам... (ğ)

- Bismillahirrahmanirrahim. Gördün mü, nasıl dilimliyorlar? Ekmeğin başı işte böyle sivrilip pişen yerinden değil, ve "bismillah" bunu unutma. İki dilim yeter mi? Al, yediğin yemek olur, hiç olmazsa...

Йосоп янында сәй эсеп ултырған Ғәйнулла карт тап ана шул һабансы ине. Хәзер инде уның теше төшә башлаған. Йәһәкә ғына итеп теленгән булып-булмаҫ бер телем икмәкте ебетеп кенә ашай. һыйы һакыҫ булғанға Сәлиһ карт уңайһызланып ултырҙы. Сәй эсеп бөткәс, кунактары алдында ғәфү үтеңде. Ваҡыты шулай. Ғәйепкә алып урын юк. Ғәйнулла карт доға кылып хуш итте. Төшөп кейенгәс, фатиха бирергә қабат урындыкка килеп ултырҙы. Ә Йосоп туктап торманы, кейе- (h)

Yusup'un yanında çay içip oturan Geynulla amca işte o sabancıydı. Artık onun dişleri dökülmeye başlamış. İncecik dilimlenmiş varla yok arası bir dilim ekmeği suyla yumuşatıp yine de yiyor. İkramlıklar gereğinden az olduğu için Selih amca huzursuz bir şekilde oturdu. Çay içme faslı bitince, misafirlerin önünde özür diledi. Zaman böyle. Ayıplanacak bir durum değil. Geynulla amca dua edip iyilikler diledi. Giyince fatiha okumak için tekrar yerine gelip oturdu. Ama Yusup beklemedi, giyiniп

22

һеп, рәхмәт белдерзе лә тышка сықты. Ләкин китергә ашықманы, карттарзың сығыуын көттө. (a)

teşekkür edip dışarı çıktı. Ama gitmek için acele etmedi, amcanın çıkmasını bekledi.

Тыштан вайымһыз күренһә лә,

Dışarıdan sıkıntısız görünse de şefin

бригадирзың күнеле бөгөн тыныс түгел! Сәскестәрзе боз киткәнгә тиклем арьякка сығарып калдырғайны, һакмар аша орлок сығарыу мәшәкәт булырын ул сакта уйламай ине әле. Ике ылау кәрәгәсәк: береһе бирьякта орлокто кәмәгә, икенсеһе — арьякта кәмәнән баһыуға ташырға тейеш. Бер ылау юкта икәүзе кайзан алаһың? Йосоп башын ташка бәрерзәй булды: ни эшләргә? Карттар өйзән сыккас, ул: (b)

— Ғәйнулла ағай, һин кайһы кисеүзән үттең? — тип һораны. (с)

— Түбәндәге кисеүзән сыктым. Ә уның һиңә ни кәрәге булды әле? (с)

— Баһыуға орлок сығараһы бар, кайһы кисеүзән тәүәккәлләргә бешәйем. (d)

— Мин һиңә «түбәнге кисеүзән сыктым» тип башкортса әйтеп торам бит. (e)

— Ете мәртәбә үлсә, бер мәртәбә киҫ, тизәр, Ғәйнулла. Күрәһеңме? — Сәлих карт корзашының арбаһындағы һыуланған һаламды алып ташланы ла урынына бер косак коро һалам алып килеп һалды. — Аһтыңа һыу ингән, үрәсәгә тиклем еткән, Йосоп башта үрге кисеүзән һыбай сығып караһын, ә унан

içi bugün rahat değil. Tohumları buz eriyene kadar karşı tarafa çıkarıp bırakmıştı, Hakmar'ı geçip tohum çıkarmanın meşakkatli olduğunu o zaman düşünmemişti galiba. İki kızak gerekecek. Birisi bu taraftaki tohumu tekneye, diğeri karşı tarafta teknedен ekine taşımak için gerekli. Bir kızak yokken ikincisini nereden alırsın? Yusup başını taşа vurmuş gibi oldu, ne yapmalı? Yaşlılar evden çıkınca, o:

- Geynulla ağabey, sen hangi geçitten geçtin? diye sordu.

- Aşağıdaki geçitten çıktım. Peki bu sana niye gerekli?

- Tarlaya tohum çıkarmak gerek, hangi geçitten geçeceğime karar veremiyorum.

- Ben sana “aşağıdaki geçitten çıktım” diye Başkurtça söylüyorum ya.

- Yedi kere ölç, bir kere kes, derler, Geynulla. Anlıyor musun? Selih amca kardeşinin arabasındaki ıslanmış samanı alıp bıraktı ve yerine bir kucak kuru saman getirip bıraktı. - Altına su girmiş, ağaçlara kadar ulaşmış, Yusup ilk önce yukarıdaki geçitten üste çıkıp baksın, sonrasına da bakalız.

күз күрер. (f)

— Куйып торһаңсы, Сәлих, шул шикләнеүенде, — тип кул һелтәне Ғәйнулла карт. (g) - Bıraksana Selih, şüphelenmeyi, diye elini salladı Geynulla amca.

— Улай тимә, йөгөңдөң ағып китеүе бар. - Öyle deme, yükün dökülmesi mümkün.

— Шулай булмаһа ярар ине: өс йыл һал кыуып йөрөнөм, дүртенсе йыл инде яғыулык ташыйым, Аллаға шөкөр, ағып киткәнем юк эле. (ğ) - Öyle olmasa iyiydi, üç yıl sal sürdürdüm, artık dördüncü yılda yakacak taşıyorum, Allah'a şükür, şimdiye kadar dökmedim.

— Теләһәң ни эшлә. Мин ни һине уйлап әйтәм. Әгәр зә кисеүгә боз тығылһа, ә быйыл нәк шулай булды, хәтәр кәт... (h) - Ne biliyorsan onu yap. Ben seni düşündüğümden söylüyorum. Eğer geçit buzla kaplanırsa, ki bu yıl tam da öyle oldu, keyfini bekle...

— Ярай, һау булып тор, корзаш, — тип Ғәйнулла карт арбаһына менеп ултырзы. (ı) - Tamam, kendine iyi bak kardeş, diye Geynulla amca arabasına binip oturdu.

— Сәләмәт бул. — Сәлих карт уны урам тышына сығып озатып калды. (i) - Selametle git, Selih amca onu sokağının sonuna kadar geçirdi.

Төшкә тиклем Йосоп ойоштороу эштәре менән мәшғүл булды, ә төштән һуң орлок тейәп баһыуға юл тотто. (j) - Öğlene kadar Yusup vakit alan işlerle meşgul oldu ve öğleden sonra tohum yükleyip tarlaya doğru gitti.

Алда — борғаланып-борғаланып аккан һакмар йылғаһы. Йәй көндәре ул калкыу урындан зәңгәр һыу булып күренә. Ә язын, тал-тирәк япрак ярып, - Önde, yayıla yayıla akan Hakmar nehri. Yaz günleri o yüksek yerinden mavi su olarak görünüyor. Baharda da ağaçlar yaprak çıkarıp, çiçek açtığı zaman,

муйыл сәскә аткан мәлдә, (к)

23

һокланып туя алмайһың йылғаға карап. Шул күренеште күз алдына килтерә-килтерә, һакмар буйына килеп төшөүен Йосоп үзе лә һизмәй калды. (а)

Һыу иртәнге кимәленә карағанда тағы ла күтәрелгән. Боз киткәндән һуң һакмарзың кабат ташыуын Йосоп үз ғүмерендә тәүгә күрә. Әммә, Сәлих картшң һөйләүе буйынса, йылғаның был ғәзәте элек тә булған. Тимәк, ололарзың тәжрибәһе менән иҫәпләшмәйенсә ярамай. Кайһы кисеүзән сығып китергә белмәй икеләнәп килгән Йосоп, шуны иҫенә төшөрөп, дилбегәнә үрге кисеүгә карай тартты. Сәлих карттың кәңәшен тотоп, кисеүзе башта һыбай сығып караны. Йылға төбөндә сокор-сакыр осраманы. Кисеүзең ышаныслы булыуына шиге калмағас кына, йөк менән сықты. Атының короға баһыуы булды, кемдеңдер һөрән һалыуын ишетте: (b)

— Кеше акты-ы-ы! Акты-ы-ы!
Коткарығы-ы-ы-з-з! Коткарығы-ы-ы-з-з!
(с)

Йосоп атын туғара һалып атланды ла тауыш килгән якка — түбәнге кисеүгә табан сапты. Ағып килгән егеүле пар атты

büyülenip doyamıyorsun nehre bakmaya. Bu görüntüyü hayal ede ede Hakmar'ın kenarına geldiğinin farkına varmadı Yusup.

Su sabahki yüksekliğiyle karşılaştığında daha da yükselmiş. Yusup hayatında ilk defa buzlar eridikten sonra Hakmar'ın tekrar taşıdığını görüyor. Ama Selih amcanın demesine göre nehrin bu durumu önceden de olmuş. Demek ki büyüklerin tecrübesini hesaba katmayınca olmuyor. Hangi geçitten geçeceğine karar vermeden arada kalan Yusup, bunu içine dert edip dizginleri yukarıdaki geçite doğru çekti. Selih amcanın fikrine uyup, ilk önce yukarı çıkıp geçide baktı. Nehrin dibinde irili ufaklı tepecikleri göremedi. Geçidin güvenilir olduğuna emin olunca, yükle çıktı. Atı yok yere duraksadı, birinin yardım çığlıklarını işitti:

- Biri nehre düştüüü! Düştüüü!
Kurtarın! Kurtarın!

Yusup atını bırakıp sesin geldiği tarafa koştu, aşağıdaki geçide doğru gitti. Akıp gelen koşumlu bir çift atı görüp,

күреп, билбауына кыстырған балтаһын һура тартып алды ла һыбай көйөнсә һыуға барып төштө. Уңай киптереп мисәү атының пастромкаларын, ә төпкө аттың колак бауарың өзә сапты. Уңарсы тағы бер нисә һыбайлы килеп етте. Йөктән бушанған аттар короға сығып һелкенгән арала һыу уртаһындағы зур ташка эләккән йөктө таһыллы Сәлих қарт тотоп килгән күбә арканы менән тартып сығарзылар.

(ҫ)

— Әйттем — тыңламань, — тине Сәлих қарт, яр буйынан күшеккән тауык кеүек атлап килгән Ғәйнулла қорзашын күргәс. (d)

— Каза, ағай-әне, аяк астындағына ята, акыл таптырмай. — Сабир йөктө әйләнеп қарап сықты. — Ташкынды әйтәм, кәрәсин тейәлгән ауыр тимер мискәләрзе ағызып алып китеп бара, ә? (e)

— Архимед законы, — тине китергә йыйынған Йосоп, балтаһын билбауына кыстыра-кыстыра, — “нефть продуктары һыузан еңел була.” (f)

— Ул ниндәй закон тағын? — тине теше-тешкә теймәй қалтырап торған Ғәйнулла қарт. — Сәмбәйгә төшөп кенә харап буддым. (g)

kemerine sıkıştırılmış baltasını çekip aldı ve ata biner gibi suya daldı. Uygun bir şekilde koşumlu atın kamıtını bağlayan şeritleri ve alttaki atın dizginlerini keserek kopardı. O sırada birkaç atlı gelip yetişti. Yükten kurtulan atlar kuru yere çıkıp silkindikleri sırada suyun ortasındaki büyük taşta sıkışan yükü becerikli Selih amcanın tuttuğu ot yığınının kemendiyle çekip çıkardılar.

- Söyledim, dinlemedi, dedi Selih amca, tepe başında ıslanan tavuk gibi koşarak gelen Geynulla kardeşini görünce:

- Kaza, abiler kardeşler, ayak altında yatıyor, akıl sır ermiyor. Sabir yükü çevirip inceledi. - Taşkını söylüyorum, kamp için yapılan ağır demir fiçileri sürüklüyor?

- Arşimed kanunu, dedi gitmekte olan Yusup, baltasını kemerine sıkıştırarak, - petrol ürünleri sudan hafif oluyor.

- O nasıl bir kanun? dedi dişleri çarparak titreyip duran Geynulla amca. - Nehrin derin yerine düşüp harap oldum.

Кисеүзән сыккан юл һакмар буйлап бара. Биш йыл эсендә йылға бик нык үзгәргән: хатта үзәне лә икенсе урынға күскән, (ǵ)

Geçitten çıkan yol Hakmar kenarına varıyor. Beş yıl içinde nehir epey değişmiş: hatta su yatağı da yerini değiştirmiş,

24

кеше үтә алмаслык шырлык барлыкка килгән ерзә һайысқан шыкырлай. Язғы ташкын калдырған эззәр кайза карама ярылып ята. Лыпын ергә яткан еректәрзе, вак талдарзы боззар, гүйә, изеп һалған. Әммә ағастар, ергә түшәлеп калһалар за, дәһшәт алдында баш әймәгәндәр, өстәрәнә ташкын алып килеп өйгән сүпсарзы калкытып, йөнләнә, бөрөләнә башлағандар. Ярзан ситкә сығып, кырсында ятып калған боззар иреп бөткән, уларзың урынында күләүектәр барлыкка килгән. (а)

insanın geçemeyeceği kadar sık ağaçların olduğu yerde saksığan şakıyor. Baharki taşkının bıraktığı izler, her yerde ağaçlar devrilmiş. Yan yana yerde yatan kızıl ağaçları, ufak dalları buzlar, sanki ezmiş. Ama ağaçlar, yere düşüp kalsalar da dehşet anında baş eğmediler, üstlerine taşkının toplayıp getirdiği çer çöpü bırakıp canlanıp tomurcuklanmaya başlamışlar. Yukarıdan dışarı çıkıp çakıllıkta kalan buzlar eriyip bitmiş, onların yerinde su birikintisi oluşmaya başlamış.

Урманға ингән урында юл, уңға боролоп, һакмар менән хушлаша ла үргә артыла башлай. Урман юлы әле булһа ла кибеһ бөтмәгән. Ат бик ауыр тарта. Кыш көндәре мал азығы ташығанда ағас ботактарына әләгеп ергә койолған һалам менән бесән юлдың ике яғына ла ясма һалып калдырған. Был ясмалар астында урыны-урыны менән әле булһа ла кар ята. Шул карзан юлға карай һаркып төшкән һыу тәгәрмәс эзе буйлап ағып китеп, юлдағы сокор-сақырға барып тула. Арба

Ormana inen yerdeki yol sağa doğru meyillenerek Hakmar ile kesişiyor ve yukarı doğru çoğalmaya başlıyor. Orman yolu artık nasıl olduysa cılızlaşmamış. At çok yavaş çekiyor. Kış günleri hayvan yemi taşındığı zaman ağaç budaklarına çarpıp yere dökülen samanla ot yolun iki tarafına da ekin toplanmış. Bu ekinin altında bazı yerlerde olsa da kar var. Bu kardan yola doğru akan su, tekerlek izi boyunca akıp yoldaki irili ufaklı çukurlara gidip doluyor. Araba tekerleklerinin aşırı sesine bu vakitte

тэгэрмәстәренәң нык шығырлауына был вакытта күкәй баһып ултырған кор йәки һуйыр осоп китә. Үр сығып, урманды үтеү менән ялан башлана, шунда баһыу юлы Кәнифә юлына килеп кушыла. Баймак яктарынан башланып, Кәнифә Ырымбур әлкәһенә барып сыға. Ауылға инмәй, һыу айырығынан һырт буйлап үтә. Кәнифә юлының йыр-риуәйәте лә бар. (b)

...Борон заманда үсәргән ырыуы кызы Кәнифә бөрийән ырыуына килен булып төшә. Атаһы уға, ғөрөф-ғәзәт буйынса, игәт итеп куңыр буға тана биреп озаткан. Куңыр буға үрсей, нәселе арта. Көндәрзән бер көндө, күк күкрәп, ямғыр яуғанда биш бызауын әйәртеп, ул үсәргән яғына кайтып китә. һыйыры артынан юллап сыккан Кәнифә, ғазап кисеп, озатылып килгән юлын йәйәү үтә, шул турала йыр сығара. «Куңыр буға» тигән башкорт халык йыры шунан бирле йәшәп килә. (с)

Көнъяк Урал башкорттары, түңгәүерзәр, Кәнифә бай саузагәр нәселенән булған, тип тә һөйләйзәр. Үзе түгел, ә ире саузагәр токомо булыуы ихтималдыр, сөнки ул сақта алыстан тик бай балалары ғына кәләш ала алған. Икенсенән, касқан мал артынан йөрөү тик байза катынлыкта изелеп йәшәгән ярлы кызына ғына хастыр. (ç)

yumurta üstüne oturmuş çalı horozu ya da yaban horozu uçup gidiyor. Yukarı çıkıp ormanı geçmesiyle bozkır başlıyor, o anda ekin yolu Kenife yoluna gelip birleşiyor. Baymak taraflarından başlayıp, Kenife İrimbur bölgesine çıkıyor. Köye girmeden su ayırımından sırt boyunca geçiyor. Kenife yolunun türkü rivayeti de var.

... Çok eski zamanlarda Üsergen boyunun kızı Kenife Böryen boyuna gelin geliyor. Babası ona adeti olduğu üzere çeyiz yapıp kahverengi yavru boğa veriyor. Kahverengi boğa büyüyor, nesli çoğalıyor. Günlerden bir gün gök gürleyip yağmur yağdığı zaman beş buzağısını toplayıp Üseygen boyuna dönüyor. Sığırı arkasından yola çıkan Kenife eziyet çekip uzun yolu yaya geliyor, onun hakkında türkü yakıyor. “Kahverengi Boğa” diye Başkurt halkı türküsü bundan sonra ortaya çıkıyor.

Güney Ural Başkurtları, Tüngerler, Kenife zengin tüccar ailesindenmiş diye söylüyorlar. Kendisi değil ama kocasının tüccar sülaleden olması muhtemeldir, çünkü o zamanlarda uzak yerlerden ancak zengin çocukları gelin alabiliyorlarmış. Diğer taraftan, kaçan mal için gelin gitmek ancak zenginlerin arasında ezilen fakir kızına hastır.

Йосоптоң атаһы Әғзәмдең дә язмышы ошо Кәнифә юлы менән бәйлә. Кышын шундағы тибенлектә йылкы көтә, йәйен Бызаулык йылғаһы буйында йәйләй. Граждандар һуғышы осоронда кызылдар сафында ошо юлдан күп тапкырҙар үтергә тура килә уға. һуғыш тамамланғас, Әғзәм тыуған ауылына (d)

25

кайта. 30-сы йылдар башында колхоз ойштороуза катнаша. Хәзер ул донъялыкта юк инде... (a)

Йосоп тәрән уйзарға бирелеп, күңелендә халыҡ хәтерен яңырттып, нәсел тарихын барлап бара торғас, баҫыу станына якынлашты. Алда, сәсеүлектәрҙе икегә бүлөп, Мәлек һазы һузылған. Уның һул яғы көзгән үк һөрөп калдырылған. Ун дүрт — ун биш йәшлек үсмерҙәр пар ат егеп шул майзанды тырмата, һазың уң яғы яртылаш кына һөрөлгән. Мәлек һазы тапкырында Кәнифә юлынан сатрашлап, һукмак һаз буйлап баҫыу станына килеп терәлә. Унда бөтә эште тип әйтерлек бала-саға, кыз-кыркын, карт-коро башкара. Өлкән ирҙәрҙән бронь буйынса һуғышҡа алынмай калған һөйөндөк Карасов кына бар. Ике тәғәрмәсле тракторҙа Йәмилә, Ғәйниямал һәм Файза эшләр. Шулар кыздарҙың беренен төнгөлөккә һөйөндөк

Yusup'un babası Egzem'in kaderi de bu Kenife yoluyla ilgili. Kışın oradaki otlakta yılki güdüyor, yazın Bızavlık nehri boyunca yaylaya çıkıyor. II. Dünya savaşında kızıklar safında o yoldan çok kez geçmeye çalışıyor. Savaş bitince Egzem, doğduğu köye

dönüyor. Otuzlu yılların başında kolhozlaşma sisteminde çalışıyor. Artık o dünyada yok...

Yusup derin düşüncelere dalıp, gönlünde halkın hatırasını gözünün önünden geçirip, ecdat tarihini düşünerek giderken, tarlanın değirmenine yaklaştı. Ön tarafta tohumlarını ikiye bölen, Melik sazlığı uzanıyor. Onun sol tarafı güz mevsiminde sürülmüş. On dört on beş yaşlarındaki gençler bir çift at yardımıyla bu meydanı sürüyor. Sazlığın sağ tarafının yarısı sürülmüş. Melik sazlığı yakınındaki Kenife yolundan sapınca, Hukmak sazlık boyunca tarla değirmenine geliyorsun. Neredeyde oradaki bütün işi çoluk çocuk, kadın kız, genç yaşlı hallediyor. Yetişkin erkeklerden zırhlı araçlarla savaşa alınmayan Hüyündük Karasov var. İki tekerlekli traktörde Yemile, Geyniyamal ve Fayza çalışıyor. Bu kızlardan birisi gece vardiyasında Hüyündük'le

алмаштыра. (b)

Сәскестәрзе Йосоп бағыу станынан арырак, һаз буйында, осратты. Сәсеүзә эшлэгән үсмерзәр Әхтәм менән Усман булған орлокто сәсеп бөткәндәр зә тупракта соконоп маташалар, күрәһең, орлоктоң ниндәй тәрәнлектә сәселеүе менән кызыкһыналар. (с)

Колхоз эшенә мәкиббән булған Йосоп үз өйөндә бөтөнләй була алмай, Сәлих карт менән Таңһылыу әбей карамағындағы Оксана янына ла бик һирәк бара. Баланы бағыу күпселек Таңһылыу әбейгә төшә инде. Зирәк бала күзгә күренеп илгәзәкләнде, бозоп булһа ла башкортса һөйләшә башланы. Хәзәр ул Сәлих карт менән Таңһылыу әбейгә нык әйәләште. Тик сит кешеләрзән, хатта күрше-күләндән, уларзың бала-сағаһынан ситләшә, ят итә. Таңһылыу әбей Оксанаға был осракта ла аскыс таба алды. Күрше кызы Санияны өйөнә сакырып бергә уйната. Кыззар дуслашып китте, урамға сығып йөрөй башланы. Ләкин бәлә көтмәгәндә килде. Сәлих карт ултырткан муйыл сәскәләренәң хуш есе урам якка караған асмалы тәзрә аша өй эсенә инеп тарала. Муйыл күлэгәһендә һайраған һандуғас тауышы күнелгә дәрт өстәй, һандуғас, күрәһең, һакмар йылғаһы аша якындағы таллыктан осоп килгән. Ә

münavebli çalışıyor.

Yusup, tohum ekilen bölümün biraz daha uzakta, sazlık boyunda, karşılaştı. Ekim işinde çalışan gençlerden Ehtem'le Usman bütün tohumları saçıp bitirmiş ve toprağı kurcalayıp alt üst ediyorlar, belli ki, tohumun ne kadar derinbir yere gömüldüğüyle ilgileniyorlar.

Kolhoz işlerine tamamen kendisini vermiş olan Yusup, kendi evine bile doğru düzgün gidemiyor, Selih amcayla Tanhılıv teyzenin himayesinde olan Oksana'nın yanına da çok seyrek gidiyor. Çocuğa bakma işi de çoğunlukla Tanhılıv teyzeye düşüyordu. Zeki çocuk büyüyüp güler yüzlü oldu, bozuk olsa da Başkurtça konuşmaya başladı. Artık o Selih amcayla Tanhılıv teyzeye iyice bağlandı. Ancak yabancı kişilerden hatta konu-komşudan, onların çoluk çocuğundan uzak duruyor, onlardan korkuyor. Tanhılıv teyze Oksana'ya bu sırada bir anahtar da bulabildi. Komşu kızı Seniya'yı evine çağırıp birlikte oynatıyor. Kızlar arkadaş oldular, sokağa çıkıp dolaşmaya başladılar. Ama bela beklemediğin bir zamanda geldi. Selih amcanın dizdiği mahlep çiçeklerinin hoş kokusu sokak tarafına bakan asmalı pencereye doğru yayılıyor. Mahlep gölgesinde şakıyan sandugaç sesi gönüle dert bırakıyor. Sandugaç, galiba, Hakmar nehrini

тышта уйнаған кызыкайзар уны бар тип
тә белмәй, үзенсә һайраша. Оксананың
шаркылдап кәлгән, «Гөр-гөр-гөрәлдәк»
тигән тауышы ишетелә — йәшенмәк
уйнайзар, тимәк. Шул сак ул қапыл яман
итеп кыскырып ебәрзе. Уф, ни булды
икән?! Таңһылыу әбей йүгереп урамға
сыкты, йығылып яткан Окса-наны
күтәрәп өйгә алып иңде. Кото оскан
кызыкай үзе менән ни булғанын аңлата
алманы, төнө буйы һаташып сыкты. (ç)

27

Таңһылыу әбей кот койоп та
караны — ярзам итмәне. Сәлих карт
Оксананы табибә Тарасоваға күрһәтергә
алып барзы, һабыр ауылында
урынлашкан дауаханаға. Тарасова,
баланың йөрәгенә өйәнәк булған тип,
дауаларға алып калған. (а)

Йосоп Оксананың хәлен ишетеп
тетрәнде. Уның қапыл ауырып китеүенә
сәбәбен асықларға була, Саниянан
һорашты. (б)

— Минән йәшенгән Оксананы
күргән бер ағай «һайт» тигән ине, дусым
куркып кыскырзы ла йығылды, — тип
аңлатты кызыкай. (с)

Азактан асыкланыуынса,
Санияның теге «бер ағай» тигәнә Сәғит

aşarak yakındaki budaklıktan uçup gelmiş.
Ama dışarıdaki oynayan kızlar onun
varlığından habersiz, kendilerince
ötüşüyorlar. Oksana'nın kahkahayla gülen,
“kah kah kah” sesi duyuluyor, saklanbaç
oynuyorlar, demek. O sırada aniden kötü bir
şekilde bağırıverdi. Of, ne oldu acaba?
Tanhılıv teyze koşup sokağa çıktı, düşen
Oksana'yı kaldırıp eve getirdi: ödü kopan
kızcağız kendisine ne olduğunu anlatamadı,
gece boyu sayıklayıp durdu.

Tanhılıv teyze kurşun dökmeyi de
denedi, çare etmedi. Selih amca Oksana'yı
doktor Tarasova'ya göstermek için alıp
götürdü, Habir köyünde bulunan hastaneye.
Tarasova çocuğun kalbinde sıkışma
olduğunu söyleyip, tedavisine başlamış.

Yusup Oksana'nın hâlini duyunca
kötü oldu. Onun aniden hastalanmasının
sebebini açıklaması için Saniya'ya sordu.

- Benden saklanan Oksana'yı gören
bir ağabey heyt deyince arkadaşım da korkup
bağırdı ve düştü, diye anlattı kızcağız.

En sonunda açıkladığına göre
Saniya'nın o “bir ağabey” dediği de

булып сыкты. Йосоп түзмәне, атын екте лә һабыр ауылына карай юл тотто. Күреү менән Оксана уның муйынына асылынды. Урысча һөйләшкән Тарасова уның менән бик тиз уртақ тел тапкан, кыздың хәле һәйбәтләнеп, һауыға башлаган. Баланы тағы бер азна үткәс килеп алырға кушты табибә. «Бик һирәк осрай торған хәл. Хәзергә һаулығы якшыра бара, ләкин ахыры һисек булып, уныңын әйтеүе кыйын», — тип яуап кайтарзы ул Йосоптон һораузарына. (с)

Баланың куркып сирләүе лә — әлеге шул кәһәрле һуғыш касафаты. Сәғитте әсәһен атып үлтергән фашистка окшаткан икән, уның «һайт» тигәннен «халыт» тигән немец һүзе итеп кабул иткән, йәнәһе, фашист хәзер кызыккайзың үзен эзләп килгән... (d)

Бер азна үтеүгә Оксана дауахананан һауығып сыкты. Тарасова әйтмешләй, азағы һисек булып. (е)

Сәсеү барған осорза яуған ямғырзың баһыу эштәренә тоткарлык яһаузан башка файзаһы юк. Ә ямғыр яуа ла яуа. Сәсергә ирек бирмәй. Ямғыр туктап торған араны бригадир аз булла ла сизәм һөрөр өсөн файзаланырға булды. Ер тырматыуза һәм сәсеүзә эшләгән һигез үсмерзе сизәм һөрөргә ебәрзе. Усмандың да, Әхтәмдең дә һабанда ат кыуыуысы

Seyit'miş. Yusup sabredemedi, atına atlayıp Habır köyüne doğru yol aldı. Girmesiyle Oksana onun boynuna atladı. Rusça konuşan Trasova onunla çok çabuk ortak bir dil bulmuş, kızın hâli yerine gelip iyileşmeye başlamış. Çocuğu bir hafta sonra gelip almalarını söyledi doktor hanım. - Pek az rastlanır bir durum. Şimdilik sağlığı iyiyе gidiyor ama sonunda ne olur onu söylemek zor, diye cevap verdi Yusup'un sorularına.

Çocuğun korkup hasta olması da kahrolası savaştan dolayı. Seyit'i annesini öldüren faşiste benzetmiş galiba, onun "heyт" demesini "halt" diyen Almanca bir kelime sanmış, sanki faşist, bu kızı takip etmiş...

Bir hafta geçtikten sonra Oksana hastaneden iyileşip çıktı. Tarasova'nın söylediği gibi, sonra ne olacağı belli değil.

Tohum saçmaya gittiği zaman, yağан yağmurdan dolayı, tarla işlerini erteletmesinden başka çaresi yoktu. Yağmur da durmadan yağıyor. Tohum saçmaya imkân vermiyor. Yağmur durduğu sırada şef biraz da olsa sürülmemiş olan araziyi sürme fırsatını buldu. Yer tırmıklama ve tohum saçmada çalışan sekiz delikanlıyı tarla sürmeye gönderdi. Usman da Ehtem de daha

булып эшлэгәне бар, ә һабансы булып өңсә һабанда атла җаһышты, ама һабансы
өлкәндәр эшен әлегә һаһкарғаны юк. оларак, буюклерин ишени даһа өңсә
Әммә һәр берһе үзен һыһап карамаксы. уарһамышларды. Ама һер икиси де кендисини
(f) сһиуор.

— Әйткәндәй, кемеһез һабансы — Сөylediğine göre birimiz һабансы
була, кемеһез ат һашында йөрөй? — тип birimiz de ат һашында олакакмышыз? diye söze
һашланы һүзе берһсе булып Әһтәм. (g) һашлады ilk өңсә Ehtem.

— Мин һабансы булам, мин. — - Ben һабансы олууорум, ben. Usman
Усман Йосоптоң каршыһында тора ине Yusup'un каршыһында дурууорду шһнди.
инде. (ğ)

— Юк, мин булам. — Әһтәм - Hayır ben олууорум. Ehtem
Усһанды әтәрһп бригадирзың алдына үзе Usman'ı iterek шһфин önüne gelip җықты.
килеп һаһты. (h)

Йосоп бер кулын Усһандың, Yusup bir elini Usman'ın diđer elini
икенсе кулын Әһтәмдең яруыһына һадды: de Ehtem'in omzuna koydu:
(i)

27

— Хәзер һеззең икегеһ зә һабансы... - Artık ikiniz de һабансыһыһыз...
(a)

— Нисек икеһез зә? (b) - Nasıl iкimiz de?

— Ғәзел булһын, — тине лә Йосоп - Adil olsun, dedi ve Yusup аяағыһын
аяк аһтында яткан талды кулына алды. — altında olan dalı eline aldı. - Sırayla tutmaya
Алһашлап тота һашлағыз. Кем осона һаһайын. Kim ucuna җыкаһса, o geceye kadar,
сыға, шул — төшкө тиклем, ә икенсегеһ ve diđerі de geceden sonra һабан tutarır.
төштән һуң һабан тота. Килештекме? (c) Anлаштык mı?

Әһтәм йәрәһәнең осона сыккаһ, Ehtem yaptıғы işi bitirmesinden bir

бер сәғәт самаһы үттеме, юкмы, Мәлек һазының аръяғында, ике тракторзан тыш, тағы дүрт ат һабаны сизәм күтәрә ине инде. Ләкин ат һабандары менән һөрөүе башта еңел булманы. Төрәнгә тупрак йәбешә. Аттар ауыр тарта. Төрәндәр йышыла башлағас, эш яйға һалынды. (с)

Бына шулай кәзимгесә эшләй башлағандар ине, дауыл кушы, көнбайыштан көслө ел кыуып алып килгән кара болот куйырғандан-куйыра барзы. Күк йөзө бөтөнләй капланды, дәһшәтле төс алды. Койон уйнатып килгән был дауыл һаз буйындағы ағастарзы йыға, ботактарын һындыра. Селәүсен сүпәй-сүпләй һабан артынан әйәргән кара карғаларзы һәм сәүкәләрзе лә осороп таратып бөтөрзө. Дауыл алып килгән ямғыр озак көттөрөп торманы, коя ла башланы. Әре, һалкын тамсылар һөйәккә үтеп инерзәй булып киндер күлдәк аша тәнгә әсеткәнсә бәрелә, баштан-аяк койондора ғына. Йырғанакка әүерелгән ямғыр һыуы буразна буйлап һаз яғына карай ағып китә. Малайзар аттары тал араһына индереп бәйләнеләр зә үззәре ямғырзан йәшенеп, үткән йылғы һалам әскертен өңөп инеп ултырзылар. Ун — ун биш минуттай койоп яуған ямғыр арыу ук йылынып өлгөргән малайзарға һалам аша үтә башланы. Калас кеүек бөгәрләнеп әскерт төбөндә ятырға малайзарзың

saat kadar sonra, Melik sazlığının karşı tarafında, iki traktörden başka dört at arabası daha tarla sürüyordu. Ama at arabalarıyla sürmek önce kolay olmadı. Sabanın dişlerine yapıyor. Atlar zor çekiyor. Saban dişleri temizlenmeye başlayınca, iş kolaylaştı.

İşte bu şekilde çalışmaya başlamışlardı, fırtına koptu, batıdan güçlü bir rüzgarla aniden gelen kara bulut, koyulaştıkça koyulaştı. Gökyüzünü tamamen kapladı, korkunç bir renk aldı. Kasırgaya çeviren bu fırtına sazlık boyunca ağaçları yıkıyor, dallarını kırıyordu. Solucanları toplaya toplaya arabanın arkasından gelen kara kargalar ve ala kargalar da uçurup dağıtmıştı. Fırtınanın alıp getirdiği yağmur çok geçmeden hızlandı. İri serin damlalar kemiğe işler gibi olup kendir gömleği aşır teni yakarak çarpıyor, baştan ayağa su oldu. Bardaktan boşalır gibi yağmaya başlayan yağmur suyu, saban izi boyunca sazlığa doğru akmaya başladı. Çocuklar atlarını dalların arasına bağlayıp kendileri de yağmurdan saklanıp, geçen yıl ki saman yığını açır içine oturdular. On on beş dakika kadar yağın yağmur iyice ıslanan çocuklara, samana doğru geçmeye başladı. Kalas gibi olan ot yığınının dibinde yatan çocukların dayanması zorlaştı. Yağmur yavaşlar gibi olunca, tamamen ıslanmış vaziyette, marul pamuğu gibi olan samanın arasından önce

түземлеге етмәне. Ямғыр акрынайғас, лыс билсән мамығы булып халам араһынан башта Әхтәм килеп сыкты, аяғы ойған булһа кәрәк, йығылып китә яззы. (d)

— Мәлек һазының бәреһе алыштырған быны! — тип шаркылдап көлөп ебәрзе ул, үзе кеүек бысранып бөткән Усмандың халам араһынан килеп сыкканын күргәс. (e)

— Үзесе, үзесе! — Усман салбар кеҫәһенән бәләкәй генә көзгә сығарып Әхтәмгә тотторзо. — Тишек йыртыктан көлөр. (f)

— Ярай, бөттө, бөттө, — тине Әхтәм, Усманға көзгөһөн кире тоттороп. — Йә, нишләйбәз? (g)

— Нишләйбәз, һөрәбәз! Ямғыр тымды. Күрәһеңме, кояш нисек кыззыра башланы? (ғ)

Малайзар, аттарын һазлыктан сығарып, буразнаға төшөрзөләр зә сизәм күтәреүзе дауам иттеләр. (h)

28

— Күрзеңме? — тине Усман карлау менән кояшта көзгә кеүек ялтырап барған төрәнгә күрһәтеп, ер башын урағанда тупрак йәбешмәгәс, ниндәй аһһат тигән мәғәнәлә. (a)

Ehtem çıktı, ayağı uyuşmuş olacak ki, düşeyazdı.

- Melik sazlığının yaramazı alıştırılmış bunu! diye kahkahayla güldü, kendi gibi çamura batan Usman'ın saman arasından çıktığını görünce.

- Kendisi, kendisi! Usman şalvarının cebinden küçücük ayna çıkarıp Ehtem'e verdi. - Delik deşikten güler.

- Tamam, bitti bitti, dedi Ehtem, Osman'a aynasını geri verip. - Evet ne yapıyoruz?

- Ne yapacağız, sürüyoruz! Yağmur dindi. Görmüyor musun, güneş nasıl da ısıtmaya başladı?

Çocuklar atlarını sazlıktan çıkartıp, saban izinden götürdüler ve tarlayı sürmeye devam ettiler.

- Gördünüz mü? dedi Usman kürek ile güneşte ayna gibi parlayan saban demirini gösterip, yerin başını çevrelediğin zaman toprak yapışmayınca nasıl da kolay, diyen bir mânâda.

Шулай дэртлэнep ep һөрә торғас, төш килеп еткәне лә һизелмәне. Улар станға килеп аттарын туғарыуға, күк йөзөн тағы ла болот каплап алды. Өс-башы сыланған малайзар өшөй башлагас, һаз буйына төшөп сисенделәр зә кейемдәрен һығып кейзеләр. Ашарға ултырыр-ултырмастан, кәшәүәр Сафура алдарына берәр телем бойзай икмәге һалды, һуңғы вакытта икмәк күрмәгән малайзарзың түбәләре күккә тейзе. Тамак туйзырғас, ямғыр һибәләүенә карамай, малайзар аттарын тағы екте. Өлкәндәр эшен үз аллы башкарыу уларзың рухын күтәргәйне. Яуынлы көндәрзең язғы сәсеүгә тоткарлык яһауына карамастан, ун биш гектар сизәм күтәрелде. (b)

Йосоп станда төнгөлөккә калып, иртә менән эште ойоштороп ебәрә лә, шунан һуң ғына ауылға кайтып, орлок йә башка кәрәк-яракта алып килә. Бына шулай эш йайға һалынды тигәндә генә Йосопто көтмәгәндә милицияға алып киттеләр. Бригадир вазифаһын үтәүзе Сәғиткә тапшырзылар, ә ул төш ауғас та ауылға кайтып китә, иртәгәһен кайғыртмай. Бөгөн, мәсәлән, шундай хәл булды, бер сәскестең эшләмәй тороуын күреп, Сәғит: (с)

— Сәсеүселәрзең кемеһе эшкә сыкманы? — тип кысқырып ебәрзе

Böyle dertlenip yeri sürmeye başlayınca öğle olduğu da anlaşılmadı. Onlar değırmene çıkıp atlarının koşumunu çıkarana kadar gözyüzünü tekrar bulut kapladı. Üstü başı ıslanan çocuklar üşümeye başlayınca, sazlık boyuna gidip soyundular ve kıyafetlerini sıkıp giydiler. Yemeğe oturur oturmaz, aşçı Safura önlerine birer dilim buğday ekmeği bıraktı, son zamanlarda ekmek görmeyen çocuklar sevinçten havalara uçtu. Karınlarını doyurunca, yağmurun serpiştirmesine aldırmadan atlarını tekrar sabana koştular. Büyüklerin işini kendi başlarına halletmeleri, onların cesaretlerini daha da arttırmıştı. Yağmurlu günlerin bahardaki tohum saçmaya engel olmasına bakmadan on beş hektar tarla sürüldü.

Yusup iş merkezinde gece vardiyasına kalıp sabahleyin işleri düzenliyor ve sonra köye dönüp tohum ya da başka gerekli olan şeyleri alıp geliyor. İşte tam da işler kolaylandı derken Yusup'u umulmadık anda karakola alıp götürdüler. Ekip şefliğini Segit'e verdiler, ama o, öğle olunca köye dönüyor, sabahki işin kaygısını yaşamıyor. Bugün mesela, bunun gibi bir durum oldu, bir tohum ekme makinesinin çalışmadan durduğunu gören Segit:

- Tohum ekenlerden hangisi işe gelmedi? diye bağırdı aşçı Safura'ya,

кәшәүәр Сафурага, арбаһынан төшөр- arabasından iner inmez.
төшмәстән. (ç)

Кәшәүәрзең яуап биреүен дә көтөп Ашчинın cevap vermesini de
тормай, йүгереп барып кыуышка инеп beklemeden, gidip çadıra girdi, sonra
китте, унан Усманды аяғынан һөйрәп Usman'ı ayağından sürükleyerek çıkardı.
сығарзы. (d)

— Ни эшләйһең, Сәғит? Харап - Ne yapıyorsun Seyit? Harap
итәһең бит баланы! — тип үрһәләнде ediyorsun çocuğu! diye köpürdü elinden
кулынан сүмесе төшөп киттан Сафура. (e) kerçesi düşen Safura.

— Симулянт! Уттай эш вақытында - Yalancı! Ot gibi iş vaktinde uyuyor!
йоклап ята! (f)

— Куй, улай тимә. Биленән - Bırak öyle deme. Belinden hareket
кузғала алмай ята бит. Теге ямғырза edemediği için yatıyor. Önceki yağmurda
һалкын алдырған. Кисә буразна буйында soğuk almış. Gece saban yerinde düşüp
йығылған. Токсайға эсе көл һалып биленә kalmış. Çuvalın içine kül koyup beline
бәйләп, ни арыу эзәм итеп алып килә bağlayıp, iyileştirip geliyordum...
инем... (g)

һүзен һүз итергә өйрәнгән Сәғит Dedigim dedik Seyit dinlemeye
тыңларға ла теләмәне: (ğ) yeltenmedi bile:

— Бозоп бөтөрзө малайзарзы, - Çocukların huyunu bozdu, lanet
кәһәр һуккан, — тине, Йосопто ғәйепләп. olasınca, dedi Yusup'u suçlayarak.
(h)

— Бер кем дә уларзы бозоп - Hiç kimse de onları bozmadı. İşte,
бөтөрмәгән. Ана, — Сафура бақыу Safura harman yerini gösterdi, - Az yer mi
майзанына күрһәтте, — күпме ерзе сәсеп ekmişlerdir, az yer mi tırmıkmışlar, az yer
бөттөләр, күпме ер тырматталар, күпме ер mi sürmüşler.
һөрзөләр. (ı)

— Шулайзыр, шулай булмай ни, — тине лә Сәғит, арбаһына ултырып, атаның аркаһына сыбырткы менән һукты. (i)

- Öyledir, öyle olmasa ne, dedi Segit arabasına oturup, atının arkasından çubukla dürttü.

29

— Билем ауырта, тигәң ни булған, Усман, тим, бер ауыз һүз зә әйтә алмай ятып калдың бит, — тип һаман өзгөләнде Сафура. (a)

- Belim ağrıyor desen ne olacak Usman, bir kelime laf edemedен yatıp kaldın öyle, diye samanı kopardı Safura.

— Әйтеүзе аңлай торған кешеме ни ул Сәғит ағай, — тине Усман, ыңғырашып. (b)

- Söyleneni anlayan kişi mi sanki Segit ağabey, dedi Usman, inleyerek.

— Ауырыу хәләһ һау белмәй, тигәндәре ана шул инде, балакай. Тотон үземә. (c)

- Hasta hâlini sağlam insan anlamıyor, dedikleri bu olsa gerek çocuğum. Tutun bana.

Сафура Усманға кыуышка инеп ятырға ярзам итте, казан астынан токсайға эсе көл тултырып алып килеп биленә һалды. (ç)

Safura Usman'a çadıra girip yatması için yardım etti, kazanın altından çuvala sıcak kül doldurup beline koydu.

— Рәһмәт, Сафура апай. (d)

- Teşekkürler Safura abla.

— Кәһәр төшһөн был һуғышка. Ашап икмәккә, йоклап йокоға, уйнап уйынға туймай торған сағығыз. Ун биш йәшәң дә тулмай билһез булып ятаһың. (e)

- Lanet olsun bu savaşa. Yiyecek ekmeğe, uyuyacak uykuya, oynayacak oyuna doyamadığımız bir zaman. On beş yaşını doldurmadığın hâlde belini tutamayıp yatıyorsun.

— Үзеңде үзең бөтөрәһең бит, Сафура апай, илама, — тип йыуатқан

- Kendi kendini bitiriyorsun işte, Safura abla ağlama, diyerek teselli etti onu

булды уны Усман үз сиратында. (f)

Usman kendince.

Ә Сафураның хәсрәте аз түгел. Ире һуғышта ятып калды. Өйзә ике бәләкәй ғенә балаһы. Ярай әле, кайғы-хәсрәттәрен уртаклашырға еткән кызы Йәмилә бар, ул булмаһа, нишләр ине. (g)

Ama Safura'nın da hasreti az değil. Kocasını savaşta ölüp gitti. Evde küçücük iki çocuğu. Neyse ki üzüntüsünü kaygılarını paylaşmak için yetişkin kızı Yemile var, o da olmasa ne yapardı.

— Ярай, иламаһа тырышырмын,
— тигән булды Сафура, яулыҡ осо менән күз йәштәрен һөртөп. Усмандың эргәһенә килеп юрғанын кымтып япты. —
Бөркәнәп ят, балакай, — йүнәләр әле билең. Әсе көл баһаң, тиз ебәрә ул. (ğ)

- Tamam, ağlamamaya çalışırım, dedi, başörtüsünün ucuyla gözyaşlarını silip. Usman'ın yanına gelip yorganını sıkıca örttü.
- Sarılıp yat evlâdım, iyileşir elbet belin. Sıcak kül basarsan çabucak düzelir.

— Ә ебәрмәһә? (h)

- Ya düzelmezse?

— Ебәрер, ебәре-е-р. Бик тә ебәрмәһә, ауылға кайтып, биртек* йыйып алып килеп ашатырмын. (ı)

- Düzelir düzelir. Gene de düzelmezse köye dönüp birtek toplayıp getirir, yediririm.

Усман, биле бер аз язылған төслә булып, ауыртыуы баһылғас, серем итеп алырға тырышты — булдыра алманы. Уға Йосоптоң башына төшкән бәлә тынғы бирмәй. Әгәр зә ул хәзер ошонда, эш урынында, булһа, күпме көс һалып эшкә ашмаған ике иһке сәскестән йыйып королған сәскесте бөгөн эшләтмәй тотор инеме? Тотмаһ ине. Кемде булһа ла уның урынына ваҡытлыса эшләтеп торор ине. Ә Сәғит хәстәрлек итеү тигән нәмәне белмәй зә, белергә лә теләмәй. Уның өсөн үгез үлһә — ит, арба емерелһә — утын.

Usman'ın beli düzelir gibi olup ağrısı dinince biraz uyumaya çalıştı, başaramadı. Yusup'un başına gelen belâ ony rahatsız ediyordu. Eğer o şimdi burada, iş yerinde olsaydı, çok güç gerektirmeyen iki eski tohum ekme makinasından toplanıp kurutulan tohumları, bugün halletmeden durur muydu hiç? Durmazdı. Kim olursa olsun onun yerine, vaktinde çalıştırırdı. Ama Segit özenli olma denen şeyi bilmiyor ve bilmeyi de istemiyor. Onun için öküz ölür, et; arba bozulursa odun. Niye Segit Yusup'un karakola götürülmesine seviniyor?

Ниңә Сәғит Йосоптоң милицияға «Kendi kazdığı çukura kendi düştü.» diyor. элөгөүенә кыуанып йөрөй? «Үзе казған Anlaşılmıyor... сокорға үзе төштө», — ти. Аңлашылмай...

(i)

Теге юлы, сәскес корған сакта, Diğеr taraftan tohum kurtulduđu кайһы бер етмәгән деталдәрзе МТС-тан sırada, bazı eksik kalan malzemeleri барып алып килгәйне бригадир. (j) MTS'tan gidip alıp gelmişti şef.

30

— Запчастар тiheң инде, ә? — тип - Yedek parça diyorsun şimdei ha? эре генә өндәшеп каршы алған ине diye sertçe seslenip Yusup'u karşısına almıştı Йосопто МТС-тың склад мөдире. (a) MTC'nin ambar müdürü.

— Миңә орлок үткәргестәр кәрәк - Bana tohum için malzem lâzım. ине. (b)

— Ә-ә-ә, ундай Деталдәр миндә - Eee öyle malzemeler bende yok. юк. (c)

Капка төбөндәге запчастар Kapı dibindeki yedek parçaların тейәлгән бер санала орлок үткәргестәр istiflendiği bir kızak tohum malzemelerini күреп калған Йосоп йүгереп складтан gören Yusup, koşarak depodan çıkıp, aniden сығып, йөк хужаһының кулынан капыл yük reisinin elindeki ban otunu çekip aldı ve дилбегәне тартып алды ла һыңар аяклап tek ayağıyla kızığa atladı. Diğeri daha санаға һикерзе. Тегеһе исен дә йыйып kendine gelemeden, Yusup MTC politik өлгөрмәне, Йосоп МТС политбүлегенә dairesine doğru hareket etti. карай елдерзе. (ç)

Тикшереп караһалар, МТС-ка İncelediklerinde, MTS'ye gelen bazı килеп торған барлы-юклы залчастарзың yedek parçaların bir kısmının depodan бер өлөшө складтан урлашыу юлы менән çalınarak dışarı çıkarıldığını gördüler. Et, ситкә китеп торған булған. Ит, май, иген yağ, ekin yükleyip gelenlere gönderilen тейәп килгәндәргә ебәрелгән запчастар yedek parçalar çok geçmeden ihtiyacı

озакламай тейешле хужалыктарға olanlara iade edildi. Çalanlara yönelik de кайтарып бирелде. Э урлашыусыларға soruşturma işleri başlatıldı. карата енәйәт эше кузғатылды. (d)

Йосоптоң был енәйәтте фаш итеүе, шул аркала үзенә үс тотоусыларзы табыуы тураһында кыуышта ауырып яткан Усман белмәй, элбитгә. Уйлай торғас, ул Йосоп менән һуңғы осрашыуын иҫенә төшөрзө. Ул көндө бригадир ауылдан баһыуға орлок алып килгән ине, бушатып бөтөр-бөтмәстән кире китергә ашықты. Кәшәүәр, ай-вайына куймай, аш һалып алдына куйзы: (e)

— Ашамайынса, бер кайза ла китмәйһең. (f)

— Ашығам, Сафура апай, ашығам. (g)

— Шулай за каһалан эш була икән да. (ğ)

— Була шул. Үр сыққанда атым тарта алмағас, ике ток орлокто төшөрәп йәшереп киткән инем, алып китеүзәре бар, — тине лә Йосоп атка ултырып китеп тә барзы. Хәзер килеп уны шул ике ток бойзай орлоғон урлауза ғәйепләйзәр. Тимәк, уның токтарзы йәшереп китеүен кемдер ситтән күзәтеп торған, аңын-тоңон белмәй, тейешле органдарға хәбәр иткән. Сәғиттең генә әтлеге, ана ни өсөн

Yusup'un bu uygunsuz işi ortaya çıkarması, bu yüzden de ondan intikam almak isteyenlerin bulunmasıyla ilgili şeyleri, çadırda hasta hâlde yatan Usman bilmiyordu elbette. Düşününce, Yusup'la son karşılaşması aklına geldi. O gün şef köyden tarlaya tohum alıp gelmişti, boşaltır boşaltmaz geri dönmek için acele etti. Aşçı, istemem demesine rağmen, yemeği getirip önüne koydu:

- Yemezsen bir yere de gitmiyorsun.

- Acele ediyorum Safura aba, acele ediyorum.

- Böyle de aceleci iş olur muymuş ki.

- Oluyor tabii. Yokuş çıkarken atım çekemeyince, iki çuval tohumu indirip saklamıştım, alıp gidenler olur, dedi ve Yusup ata binip gitti. Şimdi o iki çuval buğday tohumunu çalmış diye suçlanıyor. Demek ki onun çuvalları saklayıp gittiğini birisi dışarıdan gözetlemiş, alalecele gerekli organlara haber vermiş. Yine Seyit'in itliği, işte ne diye alttan alttan seviniyor.

астыртын кыуанып йөрөй икән ул. (h)

Милиция начальнигы капитан Polis şefi kaptan Kerimov Кәримов командировканын кискә сәғәт гөрөләндирелдиги yerden ақшам saat sekizde һигеззә, дежурство алышынған мәлдә, гөрөв деғишлиги yapildiği zaman чыкageldi. кайтып төштө. Рапорт кенәгәһендә, Raporunda “Hakmar” kolhozunun şefi Yusup «hakmar» колхозының бригадиры Йосоп Latipov’un iki çuval buğday tohumunu Латиповтын ике ток орлок бойзайы урлап alıkoymasından başka olay olmadı, diye тотолоуынан башка мажара булманы, тип yazılmıştı. язылғайны. (i)

Кулы астында эшлэгәндәргә генә Sadece emrindeki çalışanlar için değil түгел, үзенә карата ла талапсан капитан, kendisine karşı da titiz olan kaptan, önceki гәзәттә, хәлдә үзе тикшермәйенсә тороп, durumu kendisi incelemediği için kesin һығымта яһарға ашыкмай ине. Әле лә ул kararını vermek için acele etmiyordu. Öylece участка вәкиле (i) bölge vekili

31

Мусин тарафынан сығарылған Musin tarafından çıkarılan usulsüz işi енәйәт эше кузғатыу тураһындағы yürütme konusundaki kararı teyit edip, карарзы раслап кул куйманы, сигкә imzalamadı, kenara koydu. - Bundan bir һалды. «Бынан бер азна элек кенә үзе hafta önce hırsızlığı ortaya çıkaran kişinin енәйәттә фаш иткән кешенең шул юлға böyle bir şey yapması mümkün mü? diye баһыуы мөмкинме?» тигән һорау тыузы şüphelendi kaptan. Dönüp çabucak yemek капитанда. Кайтып тиз-тиз генә ашаны ла, yedi ve yakılmış olan hazır hamama яғылған әзер мунсаға ла төшөп тормай, girmeden işi yerine gitmek için acele etti. эш урынына ашыкты. Шунда ук Мусинды Hemen Musin’i çağırdı. Hırsızlık hakkında сакырып алды. Енәйәт эше буйынса төп esas şahit olan Segit: - Tohum malzemeleri шаһит булған Сәғит: «Орлок harman yerinde ziyan ediliyor, yiyecek материалдары баһыу станында әрәм- olarak faydalanılıyor. Kolhoz idaresi шәрәм ителә, азык-түлек сифатында herkesin doymasını sağlamak için harman файзаланыла. Колхоз идараһы дәйөм yerine ancak öyre pişirecek kadar buğday тукланыу өсөн баһыу станына тик өйрә ayırıyor. Bu buğday iki kilogramdan fazla

бешерерлек кенә ашлык бүлә. Ул ашлык ике килограмдан да артмай. Тимәк, станда урланган орлок бойзайынан икмәк бешереп ашайзар», — тип күрһәтмә биргән. Ә ғәйепләнеүсә Латипов уны тулыһынса кире каға. Капитан Йосоптоң аңлатмаһы менән дә ентекләп танышты. Үзенең дә утындан кайтышлай үр сыға алмай интеккән вақыты бар ине заманында, ауылда йәшәгән сакта. Бакһаң, камыттың елкәлеге өзөлһә, шундай хәл була икән. Камыт, аттың яурын башындағы һөйәктәренә бәрелә һәм нервыларын ярһыта. Шунлыктан ат тарта алмай. Капитан Йосоп менән үзе һөйләшергә булды. Башта уның тураһында белеште «Дело» менән танышып сыкты. (а)

— Йә, партизан! — тип башланы һүзен капитан, Йосоптоң үткән ғүмере менән таныш булыуын аңғартып. — Ниңә юлда ике ток бойзайзы йәшереп киттең? (b)

— Үргә артылып, текә урынына еткән инек, атым тарта алманы. Ике токто бушаттым да, алып китмәһендәр тип, йәшереп китергә мәжбүр булдым. (с)

— Алып китерзәрен аңлағас, баштан ук келәттә калдырып китәләр уны. (ç)

— Ундай йөктә шул юлдан тәүгә алып

değil. Demek ki, harman yerinde çalınan buğday tohumuyla ekmek pişirip yiyorlar, diye ifade vermiş. Ama suçlanan Latipov, buna tam olarak itiraz etti. Kaptan Yusup'un ifadesini de inceledi. Kendisinin de odundan dönerken yokuş çıkamadan indiği olmuştur bir zamanlar, köyde yaşadığı zamanlarda. Demek hamutun bağı koptuğunda, bunun gibi durum oluyormuş. Hamut, atın omzu başındaki kemiklere çarpıyor ve sinirlerini acıtıyor. O yüzden at çekemiyor. Kaptan Yusup'la kendisi konuşmak istedi. Önce onun hakkında bilgi topladı, konuya hâkim oldu.

- Evet partizan! diye sözüne başladı kaptan, Yusup'un geçmişini aklına getirip. - Niye yolda iki çuval buğdayı saklayıp gittin?

- Yokuşa çıkıp, dik yerine gelmiştik, atım çekemedi. İki çuvalı boşalttım ve alıp gitmesinler diye saklayıp gitmeye mecbur kaldım.

- Götüreceklerini anlayınca, önce onu ambara bırakıp gidiyorlar.

- O kadar yükü o yoldan ilk defa alıp

бармайым бит. Атым хис улай гөтүрмүyorum. Атım hiçbir şekilde киреләнмәй торғайны бығаса. (d) gerilemeden durmuştu bu zamana kadar.

— Ә ниңә сығынлаған ул ат ерле юктан, аңлата алаһыңмы? (e) - Peki niye gerilemiş o at, tamamen en başından anlatabilir misin?

— Әлбиттә. (f) - Elbette.

— һөйләгез, тыңлайбыз. — Капитан башын Мусин яғына борзо: — Иғтибар менән генә тыңла һәм ғәйепләнеүсенәң һүззәрен түкмәй-сәсмәй яза бар. (g) - Konuşun, dinliyoruz. Kaptan kafasını Musin'in olduğu tarafa çevirdi, - Dikkatli bir şekilde dinle ve suçlanan kişinin sözlerini atlamadan yazadur.

— Тыңлайым, иптәш капитан, түкмәй-сәсмәй яза барырға. — Мусин ручкаһын кара һауытына манып алды. (ğ) - Dinliyorum kaptan, atlamadan yazarım. Musin kalemini kara çanağa banıp çıkardı.

— Атымдың ни өсөн тарта алмағанын тик баһыу станына килеп, камыттың елкәлеге өзөлгән булыуын күргәс кенә аңланым. (h) - Atımın neden çekemediğini harman yerine geldikten sonra, hamutun bağlarının kopmuş olduğunu görünce anladım.

32

Капитан Мусинға Йосоптоң атына елкәлеге өзөлгән камыт кейзереп эксперимент үткәрергә кушты. (a) Kaptan Musin'e Yusup'un adına bağlı kopmuş hamutu takip denettirmeyi emretti.

— Ә ул вак-төйәк менән шөғөлләнеүзең ни кәрәге бар әле, кире каға алмаслык фаютар булғанда? — тине Мусин. (b) - Geriye alamadığımız durumlar olduğunda ufak tefek şeylerle meşgul olmanın ne gereği vardı şimdi? dedi Musin.

Утыз етенсе йылда ла үзен һаклай Otuz yedinci yılda da kendisini

һәм күптәрзе ғәзел, дәрәс юлға бастыра алған капитан Мусиндың тел төбөн шунда ук аңлап алды: Йосоптан үз ғәйебен танытып, кул куйзыр-тыу яғын кайыра. Капитан уны ошо уйынан дүндерер өсөн һүззе алыстанырак башланы: (с)

— Беләһеңме, иптәш Сталин нимә тигән? «Вакланмайым тигән булып вак әйберзән баш тартырға ярамай, сөнки бөйөклөк ака шул вагырак проблемаларзың тупланыуынан хасил була», — тигән. (с)

Һүз сәпкә тейзе. Мусиндың башын әйеп, телһез калыуы шуны аңлата ине. Белә капитан: Мусин кеүекгәрзе әхлак тураһындағы һүззәр менән куркытып та, төзәтеп тә булмай. Бындай кеше һиңә нимә тотоп кизәнә, һин дә уға шуны тотоп кизән — иң үтемле сара шул. Ә теге кизәнә торған әйбер нимә һуң? УПК-ның дәһшәтле 58-се статьяһы. (d)

Капитан «Деяо»ны тағы ла бер кат асып карап сыкты. (е)

— Бына бында, колхоз идараһы биргән справкаһа: «Язғы сәсеү осоронда кояхозца икмәк бешерәүзе ойштороу мөмкинлегә булманы, сөнки азык-түлек фонды тик йылы аш бешереп ашатырлык кына калды», — тиелә. Ә «һабансылар баһыу станында икмәк бешереп ашайзар»

koruyor ve çoğunluğu adil, dürüst yola sevk etmiş kaptan Musin'in dilinin altında ne olduğunu hemen anlayıverdi: Yusup'un suçu kabul edip, imza atması için çabılıyor. Kaptan onu bu fikrinden döndürmek için, sözü daha da uzatarak konuşmaya başladı:

- Biliyor musun, dost Stalin ne demiş? -Küçülmeyim diye küçük şeylerden uzak durmak iyi değil, çünkü büyüklük işte bu daha ufak problemlerin toplanmasından hasıl oluyor.- demiş.

Söz hedefe ulaştı. Musin'in başını eğip, susması bunu anlatıyordu. Biliyor kaptan: Muhsin gibileri ahlâk hakkındaki sözlerle korkutmak da düzeltmek de mümkün değil. Bunun gibi insanlar sana nedensiz yere yumruk gösterir, sen de ona yumruk gösterirsin, en basit çare bu. Peki diğer el kaldırdığın şeyler ne? UPK'nın dehşetli 58. Maddesi.

Kaptan ifadeleri tekrar bir kez daha açıp baktı.

- Buna göre, kolkoz idaresinin verdiği bilgide: Baharki ekin zamanında kolhozda ekmek pişirmeyi düzenleme imkânı olmadı, çünkü yiyecek içecek fonu sadece sıcak yemek pişirip, yiyecek kadar kaldı, deniliyor. Peki "sabancılar harman yerinde ekmek pişirip yiyorlar" dediğin nasıl anlaşılır? diye

тигәнде нисек аңларға? — тип төпсөндө. sordu.

(f)

— Үз ономдан, көлгә күмеп бешереп, көнөнә берәр телем генә икмәк ашаттым. Ала тандан кара төнгә тиклем эшләп йөрөгән кешеләргә... (g)

- Kendi unumdan küle gömerek pişirip, günde birer dilim ekmek yedirdim. Kızıl tandan kara geceye kadar çalışıp duran insanlara...

— Белгегез килһә, башкаларға икмәктең валсығы ла эләкмәй, — тине капитан, район хәлдәренә ишаралап. — Ә ондо кайзан алған инегез һуң, үземдеке, тиһегез бит? (ğ)

- Hatırlarsanız, başkalarına ekmeğin küçük bir parçası da ulaşmıyor, dedi kaptan, bölgenin durumunu işaret ederek. - Peki unu nereden almıştınız, benimki dediniz?

— Армиянан кайтқас, март айында ук, конезавод тирмәнендә һалдырып алып кайтқан инем. Атайым һәм әсәйем мәрхүмдәрзән калған бойзай. — Йосоп ышаныслы яуап кайтарзы. — Тирмәндән калған бойзайым тағы бар әле. (h)

Yusup inandırıcı bir cevap verdi. - Ordudan dönünce Mart ayında at fabrikası değirmeninde bırakıp dönmüştüm. Rahmetli babam ve annemden kalan buğday. Değirmeden kalan buğdayım var yine.

— Күпме, кайза? (ı)

- Çok mu, nerede?

— Кайза булһын, үземдең келәтемдә, ә күпме икәнән анык кыш әйтә алмайым. Сама менән ун бот тирәһе булырға тейеш. (i)

- Nerede olacak, kendi kilerimde, ama ne kadar olduğunu tam söyleyemiyorum. Tahminen on bot* kadar olması lâzım.

— Ә ул бойзайзың ата-әсәнән калған мираҫ булыуын нисек иҫбат игерһегез? (j)

- Peki o buğdayın ana babandan kalan miras olduğunu nasıl ispat edersiniz?

33

— Әсәйемдең язып калдырған

- Annemin yazıp bıraktığı vasiyeti

васыятнамәһе бар. (a)

var.

Мусинға ла һөйләгәйне Йосоп был хакта, әммә ул: (b)

Yusup bu konuyu Musin'e de söylemişti. Ama o:

— Шул хәтле оноң булыуына ла, уны дөйөм тукланыу өсөн тононоуыңа ла ышанмайым, — тип кырка һукты. Район үзәгенә алып китеп, бер ниндәй санкцияһыз КПЗ-ға ябып та куйзы. (с)

- Bu kadar onun olduğuna da, onu herkese dağıtmak için tuttuğuna da inanmıyorum, diye kestirip attı. Bölge merkezine götürerek hiçbir izin almadan KPZ'ya da kapattı.

Кәримовтың алдына үтә катмарлы дилемма килеп бақты: йә ул ғәйебе булмаған Йосоп Латиповты аklar өсөн кире каға алмаслык дәлилдәр килтереп, дөрөслөк яклы булырға, йә куркышынан, карьераһына зыян килтермәү максатында, уны төрмәгә ултыртырға тейеш. Ә Кәримов, етмәһә, Мусинды ла курсалай, уны дөрөс юлға бақтырырға тырыша. Шуға күрә Латиповтан һорау алғанда протокол алып барыузы участка вәкиленең үзенә кушты. (с)

Kerimov'un önüne doğru iki büklüm gelip durdu: ya suçu olmayan Yusup Latipov'u aklamak için geri çevirilemeyecek deliller getirip doğruluk tarafında olacak, ya da korkusundan kariyerine zarar vermemesi için onu hapishaneye gönderecekti. Ama Kerimov, yetmezmiş gibi, Musin'i de koruyor, onu doğru yola getirmek için çabalıyor. Bu yüzden Latipov'un soruşturulmasında protokol işlerini halletmesi için bölge vekilinin kendisine emretti.

— Йә, язып бөттөңмә?— тине капитан Мусинға. (d)

- Evet, yazıp bitirdin mi? dedi kaptan Musin'e.

— Бөттөм, иптәш капитан. (e)

- Bitirdim kaptan arkadaş.

Протоколға кул куйғас, капитан Йосопто ат егергә сығарып ебәрзе, ә Мусинды, низер әйтергә теләгәнән күреп, алып калды. (f)

Protokole göre kaptan Yusup'u at koşmaya gönderdi, ama Musin'in bir şeyler söylemek istediğini gördü, bırakmadı.

— Йә, әйтер һүзең булһа, әйт тә, хәзер үк «Һакмар» колхозына юлланабыз. (g)

- Haydi, söyleyecek sözün varsa söyle, şimdi “Hakmar” kolhozuna doğru yola çıkıyoruz.

— Бәлки, Латиповтың ғәйебе юктыр... (ğ)

- Belki Latipov'un suçu yoktur...

— Шунан? (h)

- Yani?

— Латиповтың урлашып тотолоуына хәзер Йомабайза бер кем дә шикләнмәй. Енәйтсене яклайзар тип, үзебезгә яла яғып тормастар микән, тип тә уйлап куям... (ı)

- Latipov'un hırsızlık yapıp tutuklandığına Yumabay'da hiç kimse şüphelenmiyor. Usuzsüz iş yapanları koruyorlar diye, bize iftira atmazlar mı diye düşünüyorum...

Капитан кейенеп өлгөргән, әммә сығырға ашыкманы, кабат килеп урынына ултырзы. (i)

Kaptan giyinip acele etmiş, ama çıkmak için acele etmedi, tekrar gelip yerine oturdu.

— Дауам ит. Ниңә туктап калдың? (j)

- Devam et. Niye durdun?

— Озак йылдар органдарза эшлэгән ағайым: «Безең эштә үтә һак булырға кәрәк», — тигән ине, мин участка вәкиле булып эшләй башлағас, күрәһең, миңә «халык дошманы» тигән мөһөр баһыузарынан курккандыр. (k)

- Uzun yıllar idarelerde çalışmış ağabeyim: Bizim iş hakkında duyarlı olmamız gerek, demişti, ben bölge vekili olarak çalışmaya başlayınca, belki “halk düşmanı” diye adını çıkarmalarından korkmuştur.

— Әйткәндәй, ағайың кайза хәзер? (l)

- Bahsettiğin ağabeyin nerede şimdi?

— Мин фронттан яраланып кайткандан һуң, ул озак торманы, һуғышка китте. Яңырак кара қағызы килде. (m)

- Ben cepheden yaralanıp döndükten sonra, o çok fazla geçmeden savaşa gitti. Daha yeni kara haberi geldi.

— Шулаймы ни? Кайғынды уртаклашам, Шакир. — Капитан Мусинға тәүгә исеме менән өндөште. (п)

- Öyle mi? Kaygını anlıyorum Şakir. Kapitan Musin'e ilk defa ismiyle seslendi.

— Утыз алтынсы йылда ағайым мәрхүмде мәһим дәүләт сере булған бер циркуляр менән таныштырғандар. Уның йөкмәткеһен заданиены туранан-тура үтәүселәр генә белгән. (о)

- Otuz altıncı yılda merhum ağabeyime önemli bir devlet sırrı olan genelgeyi göstermişler. Onun üstlendiği görevi tamamıyla sadece yerine getirenler bilmiş.

34

Бөгөнгө көндә был циркуляр юк. Дөрөсөрәге, уны юк иткәндәр, тик уның менән таныш булған чекистарзың исемлеге генә һақланған. (а)

- Bugün bu görev yok. Daha doğrusu, onu yok etmişler, sadece onu bilen güvenlik görevlilerinin isimliği korunmuş.

— Күрәһең, ағайың уның йөкмәткеһен әйтмәгән? (б)

- Galiba, ağabeyin onun içeriğini söylememiş?

— Әйтте, әйтмәгән булһа, был һөйләшеүзе мин башлай за алмас инем. Был циркулярзың йөкмәткеһе, кыскаса ғына әйткәндә, ғәйепләнеүсене үз ғәйебен танырға мәжбүр итеп, култамға куйзыртыуға кайтып кала. Ғәйебе бармы, юкмы, уның тәфтишсегә кәрәге юк. Уға тик ғәйепләнеүсенәң култамғаһын алыу алымдарын якшы белеү етә. Ә ул алымдар физик яза кулланыузан ғибәрәт. (с)

- Söyledi, söylemeseydi, bu konuşmaya ben başlayamazdım. Bu görevin içeriği, kısaca anlatıldığında, suçlanan kişiyi kendi suçunu kabul etmeye mecbur bırakıp, imza atmaya dönüyor. Suçu var mı yok mu, onun incelenmesine gerek yok. Ancak suçlanan kişinin imzasını alma usulünü iyi bilmek yetiyor. Ama o usuller, fizikî ceza kullanımlarından ibaret.

— Дәүләт серен асканың өсөн хәзер үк кулға алам: тейешле органдарға тапшырам үзенде. Уларзың эш алымдары

- Devlet sırrının açığa çıkardığın için hemen tutuklayacağım: gerekli organlara teslim edeceğim seni. Onların iş usulleri sana

- һиңә билдәле! (с) mâlum!
- Бына нисек! (d) - Demek öyle.
- Ә һин нисек уйлаған инең? (е) - Peki sen nasıl düşünmüştün?
- һүззәремдән мин дә тана алам, - Ne söylediğimi ben de biliyorum,
 ләкин һеззең кеүек түбәнселеккә бараһым ama sizin gibi alçalacak hâlim yok, Musin
 юк, — Мусин револьверын сығарып, tabancasını çıkartıp kaptanın masasına
 капитандан өстәленә һалды. — Алығыз, koydu. “Alın alın, benim inancımdan
 алығыз, минең ышанысымдан faidalanıп, namusunuzu satmayı
 файзаланып, һамысығыззы һатырға düşünürseniz.
 уйлаһағыз. (f)
- Капитан урынынан торзо ла Kaptan yerinden kalkıp Musin’i
 Мусинды килеп қосаклап алды. (g) kucakladı.
- Ир ыласыны икәнһең үзең! — - Yiğit delikanlı gibi bir çocuksun!
 Капитан өстәлдәге револьверзы алып, Kaptan masadan silahı alıp Musin’in kılıfına
 Мусиндың қобураһына тықты. (ғ) soktu.
- Иптәш капитан... (һ) - Kaptan arkadaş...
- Тик шуны танауыңа кирт: һин - Sadece şunu aklına sok: ben senin
 һөйләгәндәрзе мин ишетмәнем! (i) söyledikleri duymadım!
- һабак биреүегез өсөн рәһмәт. (i) - Ders verdiğiniz için teşekkürler.
- Мусин сығып барған еренән кире Musin gittiği yerden geri döndü.
 боролдо. (j)
- Әйтегез әле, иптәш капитан, ошо қот - Söyleyin hele, kaptan, bu korkunç
 оскос идеяның авторы кем? (к) fikrin yazarı kim?
- Ул үзе. (l) - O kendisi.
- Ул?! (m) - O?

— Эйе, ул — Сталин. (п)

- Evet, o – Stalin.

Кәримов тыныс тауыш менән әйтте был исемде һәм һөйләшеүгә әлегә шуның менән нөктә куйып торзо. Мусин да, капитан үзе лә аңлай ине: хәзер уларға бер-беренән шикләнергә урын юк. Иккене лә еңел һулап куйзы — кешеләр үз күлгәһенән үзе куркып йәшәгән был осорза фекерзәш табыу ифрат та мөһим хәл ине. Әле улар күп тапкырзар осрашыр, кәңәшләшер, сер уртаклашыр, «халыктар атаһы»ның сәйәси (о)

Kerimov sessiz bir şekilde söyledi bu sözleri ve konuşmasına bununla nokta koydu. Musin de, kaptanın kendisi de biliyordu: artık onlara birbirlerinden şüphelenmeleri için bir durum yoktu. İkisi de rahat bir şekilde nefes aldı, insanların gölgelerinden korkup yaşadığı bu zamanda, fikirdaş olup ifrat da önemli bir durumdu. Onlar çok kez de karşılaşır, birbirlerine danışır, bir sırrı ortaklaşır, “halklar atası”nın siyasî

35

хаталары, енөйтсел алымдары хакында һөйләшер, каты куллы юлбашсының фашистарға каршы һуғыш барышында күрһәткән корос ихтыярын да таныр, был катмарлы тарихи шәхестең язмышына, эшмәкәрлегенә киләсәк быуындарзың да күп тапкырзар кайта-кайта мөрәжәғәт итерен, фибрәт алырын тойомлар... (а)

hataları, kötü iş uygulamaları hakkında konuşurlar, sert mizaçlı liderin faşistlere karşı savaş sırasında gösterdiği güçlü iktidarını da bilir, bu derin tarihî şahsiyetin kaderine, becerikliğine gelecek nesillerin de çok kez tekrar tekrar müracaat edeceğini, ibret alacağını hissedерler...

Күктәге илаһи кояштан башка тағы бер нур сығанағы бар- лығын аңлай ине был икәү. Ул сығанак — кешеләрзең зиһенен яктыртыусы, күнелен байытыусы рух кояшы. (b)

Gökteki ilahî güneşten başka bir ışık sığınağının olduğunu anlıyordu bu ikili. O sığınak insanların zihnini parlatan, gönlü zenginleştiren ruh güneşi.

— Дәүләт һалымы тураһында ләкәп һөйләгән берәү төрмәгә эләккән түгелме; иптәш капитан? — тип бөтөнләй

- Devlet vergisi hakkında fikra anlatan biri hapishaneye girmiş öyle mi kaptan? diye insanlar arasında konuşulan bir

үз кешеләрсә һүз ялгап ебәрзе Мусин. (с) şeyi ilave etti Musin.

— Колакка якмаған бер ләкәп — Rahatsız eden bir fıkra şimdi. Güya, инде. Имеш, Америка журналисы совет Америка gazetecisi Sovyet kriptosuna, крәтиәнәнән: «Әйтегез әле, шундай ауыр “Anlatın haydi, böyle ağır bir vergiyi nasıl һалымды нисек түләй алаһығыз, нисек ödeyebileceksiniz, nasıl buna sabredip шуға түзеп йәшәйһегез?» — тип һораған. уаҗайаҡһаңыз?” diye sormuş. O kişi de Ә тегенәһе бесәйен койроғонан тотоп kedinin kuyruğundan tutup kaldırmış da күтәргән дә койрок аҗтына бер балғалак kuyruğunun altına bir kaşık hardal alıp горчица алып сәпәгән, бесәйе әсеткән sürmüş, kedi ekşiyen yeri yalaya yalaya ерен ялай-ялай орсок кеүек өйләнә kirman gibi dönmeye başlayınca: “İşte böyle башлағас: «Бына шулай түзәбез», — тип sabrediyoruz,” diye cevap vermiş. кенә яуап биргән. (с)

— Шунан? (d)

- Sonra?

— Ултырған да шыуған. Берәү - Oturmuş da kaymış. Biri ишеткәнән кайтып — катынына, ә duyduklarını karısına, sonra karısı da катыны әхирәтенә һөйләгән. Беләһеңме, arkadaşına söylemiş. Biliyor musun, bu neyi был нимәнә аңлата? (e) anlatıyor?

— Һөйләй белмәгән — ауырымай үлгән, тиһегезме? (f)

- Konuşmasını bilmeyen, hastalanmadan ölmüş mü diyorsunuz?

— Белгәнәнде хатта нык яқын кешенә лә һөйләп барма, тигәнде аңлата. (g)

- Bildiğini yakınına bile söyleme, sözünü anlatıyor.

— Ә үзегез миңә ышанып күпме һүз һөйләһегез? (ғ)

- Peki siz bana inanıp az mı şey söylediniz?

— Яңылыш якка тәгәрәп барғаныңды күрземдә... (h)

- Yanlış tarafa dönüp gittiğini gördüm de...

Кәримов менән Мусин Йомабайға

Kerimov'la Musin, Yubamay'a yola

юлга сыкканда күптән каранғы төшкән ине. Ғәйепләнеүсе Йосоп Латиповты үзе менән алған капитан алдан, ә Мусин арттан бара. Аттар кыуғанды көтмәй юрта бирә. Район үзәгенән алыслашқан һайын юл насарая. Айһыз каранғы төн. Сокор-сакыр күренмәй. Күззәр каранғыға өйрәнһә лә, юл тик асык урындарза ғына шәйләнә. Ә бына урман эсенә килеп индеңме, күзгә төртһәң дә күренмәй. Шулай за алдағы ат ышаныслы, сос булып сыкты, юл ташламай. Самалап дилбегәнә кәрәк якка тартыу етә. Сокор-сакыр, ағас тамырзары өскә сығып калған урындарзы ат атлап үтә. Ситән көймәле тарантас бындай урындарза бик үк һикертмәй, бәуелдерә, йоконо килтерә. Төнгө тынлыкты тәгәрмәс йә өкө тауышы ғына боза. Хәбәр (1)

36

һөйләүзән туктап, өкө тауышына капитан да, уны тыңлап ултырған Йосоп та колак һалды. (а)

— Беләһеңме һиндәй кош кыскыра? — тип һүз катты капитан. (б)

— Сак менән Сук. (с)

— Әйт әле, икеһе ике яктан ишетелгән был тауыштар бер-берәһенә

çыктығында çоктан кaranlık çökmüştü. Suçlanan Yusup Latipov'u yanına alan kaptan önden, Musin ise arkadan gidiyor. Atlar sürmeyi beklemeden tırıs gidiyorlar. Bölge merkezinden uzaklaştıkça yol kötüleşiyor. Aysız karanlık gece. Çukur görünmüyor. Gözler karanlığa alışsa da yol sadece açık yerlerde beliriyor. Ama ormanın içine girdiğinde, gözünü dört açsan da bir şey görünmüyor. Neyse ki öndeki at güvenilir, sezerek çıktı, yolu bırakmıyor. Çabalayıp dizginleri gerekli tarafa çekmek yeterli. Ufak tefek çukurları, ağaç köklerinin toprağın üstüne çıktığı yerleri at, atlayıp geçiyor. Çit tenteli at arabası, bunun gibi yerlerde çok sert bir şekilde sarsmıyor, sallandırıyor, uykunu getiriyor. Gece sessizliğinde tekerlek ve baykuş sesi duyuluyor.

Konuşmasını kesip, baykuş sesine kaptan da onu dinleyen Yusup da kulak verdi.

- Biliyor musun hangi kuş ötüyor? diye sordu kaptan.

- Sak ile suk.

- Söyle hele, ikisinin iki taraftan işitilen bu sesler, birbirlerine yaklaşıyor mu,

якынлашамы, әллә алыслашамы? (ç)

yoksa uzaklaşıyor mu?

— Якынлашкан кеүек. (d)

- Yaklaşıyor gibi.

— Әйе, якынлаша, — капитан бер аз өндөшмәй Сак менән Сукка колак халып уятырзы. — Ә хәзер? (e)

Kaptan, - Evet, yakınlaşıyor, biraz konuşmadan Sak ile Suk'a kulak verip oturdu. - Peki şimdi?

— Алыслаша башланы. (f)

- Uzaklaşmaya başladı.

Капитандың кызыкхыныуы
Йосопто ла ылыктырзы булһа кәрәк: (g)

Kaptanın ilgisi Yusup'u da
heveslendirmiş olsa gerek:

— Ниңә һуң был ике тауыш берсә якынлаша, берсә алыслаша икән? — тип куйзы ул. (ğ)

- Bu iki ses niye birbirinden uzaklaşıp birbirine yaklaşıyor acaba? diye sordu.

— Сыскан кеүек вак йәнлектәр менән тукланған өкө — төндә һунарға сығырға қулайлашкан кош. Табышы тырнактарына эләктеме, балалары тауыш биргән якка карай оса һәм уларзы туйындыра. Әле үз аллы азык табырға өйрәнмәгән ике балаһы башта кыскыра-кыскыра оя тирәһендә оса. Берсә бер-берәһенә якынлаша, берсә алыслаша. (h)

- Sıçan gibi küçük hayvanlarla beslenen baykuş, gece vakti ava çıkan bir kuş. Sesi tırnaklarına iletildiğinde, çocuklarının ses verdiği tarafa doğru uçuyor ve onları doyuruyor. Kendi kendilerine yemek bulmayı öğrenmeyen iki çocuğu da, önce bağıra bağıra yuvanın etrafında uçuyor. Birbirine yaklaşıyor, birbirinden uzaklaşıyor.

— Сак менән Сук шул өкө балалары булып сығамы ни? (ı)

- Sak ile suk bu baykuşun çocukları mı yani ?

— Ә, теге өләсәйзәр һөйләгән бәйет исеңә төштәмө? Уның нигезендә ана шул өкө балаларының төнгө сәйәхәте

- Hiç büyükannelerin söylediği beyitleri aklına geldi mi? Onun temelinde işte bu baykuş yavrularının akşam gezileri

ята ла инде. — Капитан халкын хауаны төрөн итеп हुланы. — Шулай за йэл, тим, Сак менэн Сук... (i)

— Нисек инде йэл? (j)

— Гел сыйышып һуғышыузан башканы белмэгән ике улын тыя алмаған әсә: «Кош килбәтле булып икегез ике якка осоп китегез, бер-берегезе күрер өсөн зар-интизар булып интегегез. Мәңгегә күрешә алмағыз!» — тип ус һырттары менән доға кылған, ти бит. (k)

— Әсә карғышы төшкән... (l)

— Эйе. Икеһе лә кош сүрәтенә кергән. Береһе — көнбайышка, икенсәһе көнсығышка карай оскан. Имеш, улар бер-береһен таба алмай һаман интегә, ти. Инде күрештек тигәндә ғенә, таң ата. Язмыштары шулай: кошсоктар осраша алмай. Сөнки өкө затлы коштарзың күреү һәләте көндөз юғала. (m)

Һөйләп бөткәс, капитан тағы ла кош тауышына колак һадды. (n)

37

— Ишетәһеңме, һиндәй моңһоу кысқыралар? (a)

— Йөрәкте өзөрзәй итеп... (b)

Был тетрәндергәс һөйләшеүзән һуң

yatıyor. Kaptan serin havayı derin bir şekilde soludu. - Böyle oluyor ne yazık ki, diyorum, Sak ile Suk.

- Neden yazık ki?

- Daima birbirine girip kavga etmekten başka bir şey bilmeyen iki oğlunu durduramayan anne: Kuş kılığına girip ikiniz iki tarafa uçup gidin, ömür boyu görüşmeyin, diye el açıp dua etmiş, diye söylenir.

- Annenin bedduası kabul olmuş...

- Evet, ikisi de kuş suretine bürünmüş. Biri batıya diğeri doğuya doğru uçmuş. Güya, onlar birbirlerini bulamadan sürekli azap çekiyorlar, derler. Tam şimdi görüşüyoruz dediklerinde tan atıyor. Kaderleri böyle, kuşlar karşılaşamıyor. Çünkü baykuşların görme yetisi gündüz kayboluyor.

Konuşma bitince, kaptan tekrar kuş sesine kulak verdi.

- Duyuyor musun, nasıl hüzünlü ötüyorlar?

- Yüreği yırtar gibi...

Bu iç titretici konuşmadan sonra

Йосоп менән капитан һәр кайһыһы үз уйзарына сумып шым калды. Әсә, бала, тәрбиә, намыс тип башланып, ил, халык тигән зур төшөнсәләргә барып тоташа ине уларзың икеһенен дә уйзары асылда. (с)

Бер аzzан өкө лә кыскырыузан туктаны. Капитан тарантас ситенә һөйәнәп ултырған килеш йоклап китте, ахырыһы, башы сайкала-сайкала бара. Уның кулынан ыскынған дилбегәнә Йосоп эләктереп алды. Капитан ауылға килеп еткәс кенә уялды. Ул Мусинды ебәрәп, ауыл Советы депутаты Рәхиләнә сакыртып алды ла Йосопка тентеү тураһында ордер сығарып күрһәттә: (с)

— Закон өсөн минең һезгә ышаныуым ғына етмәй. Келәттә асығыз. (d)

— Келәт мисәтле, ә аскыс участка вәкилендә булырға тейеш, — Йосоп әйтеп тә өлгөрмәнә, кемдер өйзә ут кабыззы һәм урам яғындағы асмалы тәзрәнә шар асып яр һалды. (e)

— Келәткә төшәлә-ә-р! Келәткә төшәлә-ә-әә-р! (f)

— Бер кем дә келәткә төшмәй, Хәзисә апай, куркма, Йосоп кайтты,— тине уға Рәхилә. (g)

Yusup'la kaptan kendi düşüncelerine gömülüp, sustular. Anne, çocuk, terbiye, namus diye başlayıp yurt, halk diye derin düşüncelere dalıyordu ikisinin de düşünceleri aslında.

Bir süre sonra baykuşun da ötmesi durdu. Kaptan at arabasının yanına dayanıp, oturur bir hâlde uyuya kaldı, galiba, başı sallana sallana gidiyor. Onun elinden bıraktığı dizgini Yusup çekip aldı. Kaptan köye geldiklerinde uyandı. O, Musin'i gönderip köy kurulu vekili Rehile'yi çağırdı ve Yusup'un resmî soruşturmasıyla ilgili hakkında emir çıkarıp gösterdi:

- Kanuna göre benim size inanmam yetmiyor. Kileri açınız.

- Kiler mühürlü, ama anahtarın bölge vekilinde olması lâzım, Yusup konuşmadı, birisi evde ateş yaktı ve sokak tarafındaki asmalı pencereyi pat diye açıp haber saldı.

- Kilere giriyorlaaar! Kilere giriyorlaaar!

- Hiç kimse de kilere girmiyor Hezise abla, korkma, Yusup döndü, dedi Rehile.

Өйөнән йүгереп килеп сыккан
Хэзисә әбей Йосопто күргәс, косаклап
алды.

Evinden koşup gelen Hezise teyze
Yusup'u görünce kucakladı.

— Собханалла, балакайым, кайтып
төштөңмө? (ğ)

- Suphanallah, evlâdım, döndün mü?

— Кайттым, Хэзисә инәй,
бөтөнләй кайттым. Тиз генә самауыр
куйһаңсы. Бешергән икмәгең булмаһа,
майикмәк бешер. (h)

- Döndüm, Hezise teyze, temelli
döndüm. Çabucak semaver koyuver.
Pişirdiğin ekmeğin yoksa, yağlı ekmek pişir.

— Бар, балакайым, икмәк бар.
Үзеңә ебәрермен тип бешергән инем, —
тине лә Хэзисә әбей өйгә инеп китте. (ı)

- Var, yavrucağım, ekmek var. Sana
gönderirim diye pişirmiştım, dedi ve Hezise
teyze eve gitti.

Тентеү тамамланғас, келәттән
кырк өс килограмм бойзай оно, ике
центнер за туғыз килограмм бойзай, бер
центнер кырк дүрт килограмм арыш, ун
ете килограмм киптерелгән корот, ете
килограмм иреткән һары май, ун дүрт
килограмм бал сығыуы тураһында акт
төзөлөп, кул куйғас, Йосоп төрлө төстәге
калай менән семәрләп кәпләнгән
һандыктан ике қағыз сығарып капитанға
тотторзо. Был һарғая башлаған қағыздың
икеһе лә ғәрәп алфавиты менән
язылғайны. (i)

Resmî arama tamamlanınca, kilerden
kırk üç kilogram buğday unu, iki kental
dokuz kilogram buğday, bir kental kırk dört
kilogram arpa, on yedi kilogram kurutulmuş
kurut, yedi kilogram eritilmiş sarı yağ, on
dört kilogram bal çıktığı hakkında belge
düzenlenip el konulunca, Yusup türlü
renkteki kalayla süslenmiş sıkıca kapanmış
sandıktan iki tane kağıt çıkartıp kaptana
verdi. Bu sararmaya başlayan kağıdın ikisi de
Arap alfabesiyle yazılmıştı.

— Бына, васиятнамәләрзең береһе
— миңең исемгә, ә икенсеһе ауыл
Советына калдырылған. (j)

- İşte, vasiyetnamelerden birisi benim
ismime, diğer ikincisi köy kuruluna
bırakılmış.

— Ауыл Советы раҫлаған култамға менән мисәте лә бар. Тик уны укытырға ғәрәп алфавитын белгән Сәлих картты сакырмаһаҡ, — тине Рәхилә. (к)

— Кәрәкмәй, — капитан кул һелтәне. — Үзем дә укый беләм. (а)

Кәримов васыятнамәләргә укып ишеттерергә булды. Уларзың тәүгеһендә былай тип әйтелә: «Балакайым, һине ятып калды, тигәндәренә күңелем һис тә ышанмай. Ә үземдең иҫәпле генә көндәрем калды. Үзең беләһең, һин армияға китерзән алда ук яңы өй төзөү тураһында хәстәрлек күрә башлаған инек. Ләкин өлгөрә алманык — атайың донъя куйзы. Иманын юлдаш итһен. Әзерләп бөткән кәрәк-ярак торзо ла калды. Кәрәк-ярак тигәнем — иген инде, аксаға ышаныс юк. Өстәп һала барһам барзым, шул игендең бер генә бөртөгөнә лә теймәнем. Кайтып төшһең, үзең өй һалып керерһең, ата-бабаларыңдың һигезен коротмаһың, тип өмөтләндем. Яңғыз тороп калһам да, бирешмәнем. Аз булһа ла нормаһын алып торзом, мал-тыуар ишле булды. Ләкин хәлдән тая башлағас, вак мал менән кош-кортто бөтөргөм. Бөтөргөм тигәс тә, әрәм-шәрәм иткән тип уйлама, игенгә алыштырзым. Тик током өсөн бер һарык кына калдырзым. Өхирәтем Хәзисә, калдыр, үзем

- Köy kurulunun doğruladığı imzayla mührü de var. Ancak onu okutmak için arap alfabesini bilen Selih amcayı çağırmak lâzım, dedi Rehile.

- Gerekmez, dedi kaptan elini sallayıp. - Kendim de okuyabilirim.

Kerimov vasiyetnameyi okuyup duyurdu. Kağıtların ilkinde şöyle yazıyor: “Evlâdım, senin öldüğünle ilgili denilenlere gönlüm hiç de inanmıyor. Artık benim de sayılı günlerim kaldı. Sen biliyorsun, orduya gitmeden önce yeni ev kurmayla ilgili kaygılanmaya başlamıştık. Ama bir şeyler yapamadık, baban dünyayı terk etti. İmanı yoldaş olsun. Hâlihazırda gerekli yararlı şeyler kaldı. Gerekli yararlı dediğim de, ekin işte, paraya güvence yok. Üstüne ekleyebildiğim kadar ekledim, bu ekinin bir zerresine bile dokunmadım. Dönüp gelirsən, kendi evine girersin, ata dedenin neslini kurutmazsın, diye ümit ettim. Yalnız kalsam da garip kalmadım. Az da olsa gerektiği kadarını aldım, mal davar çalışıp durdu. Ama hâlden düşmeye başlayınca, ufak mallarla kuşu kurdu bitirdim. Bitirdim dedimse de, zayı ziyan olmuş gibi düşünme, ekinle takas ettim. Ancak sülalem için bir koyun bıraktım. Ahretliğim Hezise, bırak ben bakarım, dedi. Sığırı şirkete vermek doğru geldi. Seni Allah kurtarırsa dönersin, kim bilir. Şu kalan ekini paraya çevirip yeni ev almaya çalış. Eski

карармын, тине. ныйырзы фермаға биреп торорға тура кидде. Үзеңде Хозай аралап калған булһа, кайтырһың, моғайын. Шул калған игеңде бод* итеп, яңы өй һалып керергә тырыш. Иске өйзөң эшкә ашырлык бүрәнэләре булһа, тәләф итмә, мунса төзө. Мәстүрәгә үс тотоп йөрәмә һәр кемдең үзенең сәсе бәйләнгәне була, һиңә лә насибы булыр. Башкаһына үкенмәйем, һине күрмәйенсә гүргә инеүе үкенесле. Бәхил бул». (b)

Ә икенсе қағызза: «Ауыл Советына васыятнамә. Әгәр зә Йосоптоң һәләк булыуы асыкланып, ике-өс йыл эсендә кайтып төшө алмаһа, бөтә мөлкәтемде балалар йортонда тәрбиәләнеүселәргә бағышлап калдырам», — тип әйтелә. (с)

— Сауап булыр тигәндер инде, — тине Хәзисә әбей, күз йәштәрен яулык осо менән һөртә-һөртә. (ç)

Тәртип буйынса талап ителгән тентеү процедураһы тик таң атыуға ғына тамамланды. Өстәл артында қағыз менән булашып ултырған капитан, урынынан тороп, изәндең уртаһына бақты. Асқы бүрәнәләре сереүзән бер якка кыйшая башлаған өйзөң стеналарына күз йөрөтөп сықты. Күззәре рамлап стенаға эленеп куйылған зурайтылған фотоға төштө. Фотонан уға кешмир яулык ябынған оло

evin işe yarayacak kalasları olursa, ziyan etme hamam inşa et. Mectüre'ye kin tutma. Birisinin başı bağlanacak olsa, sana da nasibi olur. Başka bir şeye üzülmiyorum, seni göremeden mezara gireceğime üzülüyorum. Kanaatkar ol.”

Diğer kağıtta ise: Köy kuruluna vasiyetname. “Eğer Yusuf’un öldüğü açıklanıp, iki üç yıl içinde dönüp gelmezse, bütün malımı çocuklar yurdunda eğitilenlere bağlıyorum” diye yazıyor.

- Sevap olur demiştir artık, dedi Hezise teyze, gözyaşlarını baş örtüsünün ucuyla silerek.

Düzenleme boyunca talep edilen resmî arama prosedürü ancak güneşin doğmasına yakın tamamlandı. Masanın ardında kağıtla meşgul olan kaptan, yerinden kalkıp ayağa dikildi. Askı girişleri çürümekten dolayı bir tarafa doğru bükülmeye başlayan evin duvarlarına göz attı. Gözleri çerçevelenip duvara asılan önemli fotoğrafa dikildi. Fotoğraftan kaşmir baş örtüsüyle kapanmış büyük yaşlardaki

йәштәрзәге катын яғымлы итеп (d)

kadın hoş bir şekilde ona

39

карай. Йосопка нык окшаған. Капитан башындағы фуражкаһын сисеп кулына алды ла озак итеп фотоға карап торзо. (a)

bakıyor. Yusup'a pek benziyor. Kaptan başındaki kasketini çıkartıp eline aldı ve uzunca bir vakit fotoğrafa baktı.

— Эшегез бөтһә, түрзән узығыз, — тине күптән табын әзерләгән Хәзисә әбей. (b)

- İşiniz bittiyse baş köşeye geçiniz, dedi çoktan sofrayı hazırlayan Hezise teyze.

Ләкин кунактар кузғала һалманы. Ә Мусиндың уңайһыз-ланыуы хатта йөзөнә сыккайны. (с)

Ama misafirler kıpırdamadı. Musin'in huzursuzluğu yüzüne de yansımıştı.

— Хәләл ризыкты кабул итеүзең бер ниндәй зә гонаһы юк. Рәхим итегез, — тип Хәзисә әбей икенсегә өндәште. (ç)

- Helal rızkı kabul etmenin hiç de günahı yok. Buyrun, diyerek ikinci defa davet etti Hezise teyze.

Йосоп он һалдырырға барған конезавод — райондағы оборона әһәмиәтле бай хужалык. Кавалерия өсөн йылкы үрсетә. Районда мотор ярзамында эшләгән тирмән ошо хужалыкта. Ситтән тирмәнгә килеүсе юк. Килгән хәддә дә был турала Кәримов белеп тора. Конезавод контораһынан Йосоптоң 17 март көнө он һалдырып алыуы тураһында справка ла бар. Шуға ла бөгөн табындағы ризыктың хәләл көс емеше булыуына һис тә шик юк ине. (d)

Yusup'un, un bırakmak için gittiği at fabrikası, bölgedeki korumaya önem veren zengin bir idare. Süvari için ylık yetiştiriyor. Bölgede motor yardımıyla çalışan değirmen o idarede. Dışarıdan değirmene gelen yok. Geldiğinde de bu düzenlemeyi Kerimov yürütüyor. At fabrikasının bürosunda Yusup'un 17 Mart günü un yükleyip almasıyla ilgili bilgi de var. Bu yüzden bugün sofradaki rızkın helal emek yemeği olduğuna dair hiç şüphe yoktu.

— Әйзәгез, ултырышайык, өлкән кешенең кулын оялтмайык. Дөрөс

- Haydi oturuyoruz, yaşlı insanın elini gücendirmeyin. Doğru söyledim mi, abla?

өйтәмме, апай? — Капитан фуражкаһын барып сөйгә элде лә, урындыкка ултырып итектәрен сискәс, түргә уззы. (e)

— Дөрөс әйтәһең, Кәримов кустым, дөрөс әйтәһең, — тип Хәзисә әбей үзе лә самауыр янына килеп ултырзы. Уның артыңса башкалар за түргә уззы. (f)

Дүрт-биш урыңда — кеше һайын зур итеп теленгән берәр киçәк икмәк, икәс урыңда — май, бал, корот, һәр кем үзен олмак түреңдә итеп хис итә, сөнки бындай муллыкты хәзер тик төштә генә күрелә. Ашап-әсеп бөтөүгә, кояш калкты. Ошо мәлдә ауыл Советы сәркәтибе Тәслимә йүгереп килеп инде. (g)

— Райондан шылтыраттылар, — тине уп Кәримовка, хәле бөтөп. (ğ)

Баш агроном Любовь Александрова шылтыраткан икән. Тәслимә Кәримовка уның сәләмен тапшырзы. Ул орлок бойзайы менән баһу станында бешергән икмәк ононоң составы бөтөнләй тап килмәүе, берененә кылсыклы, икенсененә кылсыкһыз бойзайыкы булуы тураһында хәбәр итергә кушкан. (h)

Капитан еңәйт эшен туктатыу тураһында Мусиндан карар сығартты ла

Kaptan kasketini gidip askıya astı ve yere oturup çizmelerini çözerek baş köşeye geçti.

Hezise teyze, - Doğru söylüyorsun, Kerimov kardeş, doğru söylüyorsun, diyerek kendisi de semaverin yanına gelip oturdu. Onun ardından diğerleri de baş köşeye geçtiler.

Dört beş yerde, her insan için büyükçe dilimlenmiş olan birer parça ekmek, iki üç yerde yağ, bal, kurut. Herkes kendisini cennette gibi hissediyor, çünkü bu kadar bolluk ancak hayalde olur. Yiyip içene kadar güneş doğdu. O anda köy kurul başkâtibi Teslime çıkageldi.

- Bölgeden telefonla aradılar, dedi Kerimov'a, hâli bitik vaziyette.

Baş tarım uzmanı Lyubov Aleksandrova aramış. Teslime, Kerimov'a onun selâmını ilettiler. O, buğday tohumuyla harman yerinde pişirilen ekmek ununun içeriğinin tam olarak uymadığı, birisinin kılçıklı, diğerinin kılçıksız buğday olduğuyla ilgili haber verilmesini emretti.

Kaptan hırsızlıkla ilgili işin sona erdiği hakkında Musin'den karar çıkarttı ve

«Дело»һын кулына тоттороп кайтарып ебәрзе, ә үзе, райком бюросы ағзаһы буларак, беренсе секретарь менән телефон аша кәңәшләште һәм язғы сәсеүзә эш торошо менән танышырға калды. (1)

40

Колхоз идараһына инеп һөйләшеп, мәғлүмәттәр менән танышкас, Кәримов һунғы өс көн эсендә язғы басыу эштәре темпының кырка кәмеүен билдәләне һәм колхоз рәйесе Сабир Ифәнтәевкә каты искәртеү белдерзе. (а)

— Орлок материалдары менән эш итеүзә һаҡһызлык күрһәттегеҙ. Ғәйебегеҙ зур түгел, ләкин тураһын әйтәм, аҙағы бик күнелһез килеп сығыуы ла бар ине бит, — тине капитан Йосоп менән хушлашканда. — Ә эште ойоштора беләһең икән. (б)

— Ярай, тик хәҙерзән үк тракторға ултырырға һаулык етеңкерәмәй, сәскестә йәки орлок ташыуза эшләй алам,— тине Йосоп, Сагиттең бригадир итеп тәғәйенләнгәнән ул белә ине. (с)

— Ул тағы ла ниндәй эш? — Капитан, асыуы кабарып, бер Йосопка, бер Сабирга караны. (с)

— Бригадаға хәҙер икенсе кеше етәкселек итә, — тип яуап бирзе Рәхилә

ifadesini eline tutturup geri gönderdi, ama kendisi, bölge komite bürosu azası olarak, birinci sekreterle telefonla müşavere etti ve baharki tohum ekme işi hakkında bilgi aldı.

Kerimov kolhoz idaresiyle konuşup bilgileri öğrenince, son üç günde bahardaki tarla işleri hızının birden düştüğünü belirledi ve kolhoz başkanı Sebir İsentayev’i sert bir şekilde uyardı.

- Tohum malzemeleriyle ilgili iş tutarken haksızlık yaptınız. Suçunuz büyük değil, ama doğrusunu söylemek gerekirse, sonucun olumsuz çıkması da var tabii, dedi kaptan Yusup’la vedalaştığında. - Ama işi halledebilirsin galiba.

- Tamam, ama şimdiden sonra da traktöre geçmek için sağlık el vermiyor, tohum ekmede ya da toplamada çalışabilirim, dedi Yusup Segit’in şef olarak tayin edildiğini biliyordu.

- Bu nasıl bir iş böyle? Kaptan daha da sinirlenip bir Yusup’a bir Sebir’e baktı.

- Ekibe şimdi başka biri idarecilik yapıyor, diye Rehile onların yerine cevap

- улар урынына. (d) verdi.
- Эйе, икенсе кеше, — Сабир таш ла нығырак каушаны. (e) - Evet, başka biri, Sebir bir kez daha utandı.
- Белешмәйенсә тот та икенсе кешене бригадир итеп куй, ул ниңдәй башбаштаклык? (f) - Bilmeden tut da başka birini şef yap, bu nasıl keyfi harekettir?
- Вақытлыса, бригадир кайткансы тип куйып торғайнык, — тип яуап бирзе үзен кулға алып өлгөргән Сабир. (g) - Bir süreliğine, şef dönenene kadar koyduk, diye kendisine çeki düzen veren Sebir cevap verdi.
- Колхоз идараһы ултырышында, кырсылык бригадаһы бригадиры итеп майзан алып Сәғит Яманғолов тәғәйенләнә, тип карар сығарған инек түгелме һуң? — тине Рәхилә, Сабирзың алдында яткан ултырыш протоколдары кенәгәһенә күрһәтеп. (ğ) Rehile, Sebir'in önünde duran kuralları ve iş defterini gösterip, - Kolhoz idaresi toplantısında, çiftçilik uzmanı ekibinin şefi olarak yer alan Segit Yamangolov tayin edilmiştir, diye karar çıkarmıştık öyle değil mi? diye sordu.
- Әй, бәйләнмә әле. “Вақытлыса” тигән һүззе протокол язып ултырған хисапсы төшөрөп калдырған икән... (h) - Ay, uğraşma haydi. “bir süreliğine” denilen şeyi protokolü ayarlayan muhasebeci koymuş galiba...
- Ярамай төшөрөп калдырырға, ярамай! — тип бүлдерзе капитан Сабирзы. (i) - Olmaz, bırakmak olmaz! diye kaptan Sabir'e anlatmaya çalıştı.
- Бригаданы Сәғиттән кабул итеп ал да эш башла, — тип әйтеүзән башкаһы калманы Сабирға. (i) Sabir'in de, - Şefliği Seyit'ten kabul edip al da, işe başla, diye söylemekten başka çaresi kalmadı.

Көтмәгәндә килеп сыккан ығы зығынан бушанған Йосоп тағы ла ең һызғанып эшкә тотондо. Башта ул ойоштороу эштәре менән булашты, тағы ла дөйөм тукланыу тураһында хәстәрлек күрә башланы. Теге бер центнер за кырк дүрт килограмм арышын приходтан үткәртеп, колхоз келәтенә тапшырҙы ла Маһираны конезавод тирмәнәнә он һалдырырға ебәрзе. Исәп-һисапты яйға һалып алыуы Йосопка ифрат кыйын булды. Сәғит ер үлсәп, мәғлүмәт биреүзән башканы белмәгән. Кемдең күпме эш башкарыуын һәм күпме хезмәт көнә алыуын Йосоп үзе киткән көндән башлап исәпләп сығарҙы. (j)

41

Бригадир булған арала Сәғит байтак зыян килтергән, рәһнетмәгән кешеһе калмаған. Хатта кәшәүәрзең эшенә лә урынһыз кысылып, аяк салып йөрөгән. Бойзайға карағанда һолонан аш йүнәтеү байтак мәшәкәтле. Шуға күрә кәшәүәр Сафура өс көнлек норманы бер юлы яззырып ала торғайны. Башта шул һолоно казанда кайната ла киптерә, ә кипкәс, емен һабағынан айыра ла айырткан һөт кушылған һыуға һалып аш бешерә. Аш телендә йоторлоқ була ине. Сәғит иһә һолоно көнөнәкөн көнөнә яззырып алып килә башлағас, кәшәүәр

Beklenmedik bir anda meydana gelen karışıklıkta arınan Yusup, tekrar doğru bir şekilde kolları sıvayıp işe tutundu. İlk önce o düzenleme işleriyle uğraştı, tekrar umurunun doyurulması hakkında intizam gösterdi. Diğer bir kental de kırk dört kilogram arpanın geldiği kayıda düşürüp, kolhoz ambarına bıraktı ve Mahira'yı damızlık çiftliği değirmenine un bırakmaya gönderdi. Hesabı kitabı bir yere bırakmak Yusup'a bayağı bir zor geldi. Segit yeri ölçüp, bilgi vermekten başka şey bilmiyordu. Yusup gittiği günden başlayarak kimin ne kadar iş yaptığını ve ne kadar hizmet günü aldığını hesaplayıp çıkardı.

Seyit şef olduğu sırada oldukça ziyan getirmiş, kalbini kırmadığı kişi kalmamıştı. Hatta aşçının işini de yersiz yere küçümseyip, alay etmişti. Buğdaya göre yulafтан yemek yapılması, oldukça meşakkatli. Bu yüzden aşçı Safura, üç günlük normayı bir seferde yazdırıp alabilmişti. İlk önce bu yulafı kazanda kaynatıp kurutuyor, kuruyunca tahıl tanelerini sapından ayırıyor ve ayrılanlar süt katılmış suya atılarak pişiriliyor. Yemek, ağzına lâyık bir şekilde, lezzetli oluyor. Segit yulafı günlük olarak yazdırarak almaya başlayınca, aşçı yarma yapmadan, aşı sadece el değirmeni ve el

ярма яһап өлгөрә алмай, ашты тик кул тирмәне һәм кул иләге аша үткәрелгән холо ярмаһынан бешереп ашатырға мәжбүр булды. (а)

Маһира тик үз катыны Хәтирәнән генә курккан Сәғитте күптән үк урынына ултыртырға йыйына ине йыйыныуын, тик тура килтерә алманы. Бер көндө һулдың уңы килеп сыкты. (б)

һабансылар төшкө ашка туктаған. Кәшәүәр уларға элеккесә холо ярмаһынан өйрә, кәлгә күмеп арыш икмәге бешереп өлгөрткән. Вакытына күрә был — үзе бер байрам. Сафура казаннан сеүәтәләргә аш коя, ә уға ярзам иткән Маһира икмәк тарата. (с)

— Бәй! Әллә Сәғиткә икмәк бирергә онотканһың, Маһира? — тине Сафура, бөтә һабансыларзы ла теүәлләп карап сыккас. (с)

— Куркам, Сафура апай, куркам. (д)

— Кемдән? (е)

— Кемдән булһын, Сәғиттән. Урланған арыштан бешереп икмәк ашаттылар, тип башыңлы төрмәгә алып барып тыкһа? — Калған бер киҫәк икмәкте Маһира Сафураның кулына тотторзо: — Төрмәгә ултырғың килһә,

eleğinden geçirip yulaf yarmasından pişirip yedirmeye mecbur kalmıştı.

Mahira, ancak kendi karısı Hetire'den korkan Segit'e, çoktan haddini bildirmeye hazırlanıyordu, ancak fırsatını bulamadı. Bir gün bu fırsat karşısına geldi.

Sabancılar öğlenki yemek için ara vermiş. Aşçı, onlara evvelki gibi yulaf yarmasından öyre, küle gömüp arpa ekmeği pişirip hazırlatmış. O zamana göre bu bir bayram. Safura kazandan kaselere yemek koyuyor ve ona yardım eden Mahira ekmeği dağıtıyor.

- Hay! Galiba Segit'e ekmeği vermeyi unutmuşsun, Mahira? dedi Safura, bütün sabancılar dağıtıp bitirince.

- Korkuyorum, Safura abla, korkuyorum.

- Kimden?

- Kimden olacak, Segit'ten. Çalınan arpadan pişirilip ekmeği yedirdiler, diye seni hapishaneye kapatırsa? Mahira kalan bir dilim ekmeği Safura'nın eline tutuşturdu, - Hapishaneye girmeye çok hevesliysen kendin ver Segit'e.”-

үзең бир Сәғиткә. (f)

Һабансыларзың шаркылдап көлгән тауышы һакмар арьяғындағы Кәлтәташ каяһында шундай көслә яңғыраны, әйтерһең дә, унда таш шартлаттылар. (g)

Sabancıların kahkahayla gülmeleri, Hakmar tarafındaki Keltetaş kayasında o kadar güçlü yankılandı ki, zannedersin, orada taş patlattılar.

Хәтирә үзен тотә алманы, асыуын Сәғиткә төшөрәп, ашап ултырған калағын уның йөзөнә бәрзе: (ğ)

Hetire kendisini tutamadı, sinirini Segit'ten çıkartıp, yemek yediği kaşığı onun yüzüne vurdu

— Икегез зә бер һап та бер кап. Икегеззең дә эсе тулы этлек. Берегеззе яманлап, икенсегеззе мактарлык түгел! — тип берсә Сәғиткә, берсә Маһираға нәфрәт белдереп, күз йәштәрен тыя алмай, кыуышка инеп китте. Ә Маһира, бер ни булмағандай, ир-ат алдына килеп бақты: (h)

- İkiniz de bir sap bir kap. İkinizin de içi itlik dolu. Birinizi kötü gösterip, diğerinizi övmek olmaz, diye bir Segit'e bir Mahira'ya nefretini kusup, gözyaşlarına hakim olamadı, çadıra çıkıp gitti. Ama Mahira, hiçbir şey olmamış gibi askerin önüne dikildi:

— Ашағас, берәрегез ерәнсәйемдең камытын йүнәтеп бирмәс микән? Муйынын өйкәй малкайзың. (ı)

- Yemeğiniz bitince, biriniz atımın hamutunu tamir edip verebilir mi? Boynunu incitiyor hayvanın.

42

Сәбәбе лә үзенән-үзе килеп сығып тора бит әле: Сәғит тиз-тиз генә ашап бөтә һалды ла шыла башланы, ә шуны ғына көтөп торған Маһираға етә калды: (a)

Sebebi de ortada işte: Segit çabucak yiyip bitirdi ve sıvışmaya hazırlandı, onu bekleyen Mahira'ya yetişti:

— Сәғи-и-и-т! — тине ул һузып, — бик булмаһа, башындағы фуражканды булһа ла калдыр, кейеп үзем төзәтермен

- Segiiit! diye bağırıp, - Hiç olmazsa başındaki kasketini bırak, ben giyip düzeltirim hamutumu.

камытымды. (b)

— Бәйләнмә! — Сәғит, бәләнән баш-аяк тигәндәй, әрәмәлек араһына инеп юк булды. (c)

— Sırnaşma! Segit, belâdan uzaklaşır gibi, sazlık arasına girip yok oldu.

Маһира куптарған мажара тамамланып та өлгөрмәне, Кәнифә юлы буйында «Ура!» кыскырып кемдер яр һалды. (ç)

Mahira'nın yarım kalan macerası tamamlanmadı, biri Kenife yolu boyunca "Ura!" diye bağırip haber saldı.

— Йосоп! — Маһира йүгереп барып сәскес өстөнә басты ла аяк ослап Кәнифә юлы яғына бакты: Йосоп атын аяуһыз саптырып киләсе? (d)

— Yusup! Mahira gidip tohum ekme makinasına binip ayağının ucuyla yükselerek Kenife yolu tarafına baktı: Yusup atını acımasız bir şekilde dört nala koşturarak geliyor.

— Бәрәкәлла, ни булды икән?! — Сафура Маһираның итәгенән тартты. (e)

— Berekalla, ne oldu acaba? Safura Mahira'nın eteğini çekiştirdi.

— Ура-а-а! Ура-а-а! һуғыш бөткән! — Ярһыған атын туктата алмай, Йосоп кыуыш алдына ук килеп инде. (f)

— Heyyy heyyy! Savaş bitmiş! Yusup, dörtlala giden atını durdurmadan, çadırın önüne geldi.

«Ура» тауышы Мәлек һазы буйында бик озак яңғырап торзо. Баһыу станында берәүзәр шатлығынан илай, икенселәре такмак әйтеп бейей. Кемдер Йосоптоң арбаһына бәйләп куйылған кызыл әләмде зур кыуыш башына элөп куйзы. (g)

“Hey” sesi Melik sazlığı boyunca daha da uzaklarda yankılandı. Harman yerinde birileri mutluluktan ağlıyor, diğerleri mani söyleyip dans ediyor. Biri Yusup'un arabasına bağlı olan kızıl bayrağı büyük çadırın tepesine astı.

Ун һигез йәше лә тулмай клуб мөдире булып эшләй башлаған Кәримә Мәстүрә менән репетициянан һуң калып

Daha on sekiz yaşını doldurmadan kulüp müdürü olarak çalışmaya başlayan Kerime, Mestüre'yle provadan sonra kalmak

аңлашырға булған ине, тегененен клубтан сығып китеуен абайламай за калды. Бөтәһен дә озатып, клубты бикләгәнсә арыу ук вақыт үтеп киткән. Мәстүрә күренмәй. Шулай за Кәримә уны кыуып етергә булды. Күзенә ак-кара күренмәй, эләгә-йығыла тигәндәй, артынан йүгерзе, капка төбөндә генә кыуып етте. (ğ)

— Мәстүрә апай... — Кәримә әйтер һүзен әйтә алмай койолоп төштө. — Күңеленә ауыр алма... Үтенәм... Ғәфү ит мине, — тип үзен-үзе бутаузан башка кәрәкле һүз таба алманы, башын Мәстүрәнен күкрәгенә һалды ла илай башланы. (һ)

Мәстүрә кыззы сак-сак әтәрәп ебәрмәне, үзен кулға алып өлгөрзө. (и)

— Тыныслан, Кәримә. һөйлә, мин тыңлайым. (и)

Ә тегеһе тиз генә тыныслана алманы, әйтерен әйтмәй, йүгерәп китеп барзы. (j)

Клуб эшен йәнләндерәүзе Йосоп ярзамында комсомол ойошмаһы секретары Зөләйха башлап ебәргәйне. Утын алды- (к)

için anlaşmışlardı, onun kulüpten çıkıp gittiği fark etmedi. Herkesi gönderip, kulübü kapatana kadar, güzel vakit geçmişti. Mestüre gözden kayboldu. Bu yüzden Kerime ona yetişmek için gitti. Gözüne hiçbir şey görünmeden, düşe kalka ardından koştu, kapı dibinde gelip çattı.

- Mestüre abla... Kerime söyleyeceğini diyemeden bayılıp düştü. - Üzülme... Rica ediyorum... Affet beni, diye kendi kendine bu karmaşık sözlerden başka söyleyecek söz bulamadı, başını Mestüre'nin göğsüne yasladı ve ağlamaya başladı.

Mestüre kızı az daha itiyordu, kendine hâkim oldu.

- Sakinleş Kerime. Söyle ben dinliyorum.

Ama o hemen sakinleşemedi, söyleyeceğini söylemeden koşarak gitti.

Kulüp işlerini canlandıran Yusup'un da yardımıyla komsomol kurumu sekreteri olarak işe Züleyha başlamıştı. Odun aldırıp

рып, клубты йылытыуға өлгәштеләр. Мәзәниәт-ағартыу эштәре йәйләнә төштө. Драма түңәрәге ойоштороп ебәрзеләр. Мәстүрә лә түңәрәккә йөрөй, уйын-йырға һәләте юк түгел. Бер кис шулай клубка репетицияға тип барғайны, иртәрәк булған икән. Кешеләр зә тойолмай. Шул сак ул төптәрәк Йосопто шәйләнә. Бәй, Кәримә Йосоптоң муйынына асылынып тора түгелме? Тәнә эселе-һыуыклы булып китте, маңлайына тир бәрәп сыкты. Аяк тауышына һискәнәп, тегеләр ишек яғына карағанда, Мәстүрә тупһаны ашатлап сығып бара ине инде, күренер-күренмәс кенә күзгә салынып кадды. Клубка

кешеләр йыйылып бөткәс кенә кабат килде. (а)

Кәримә Мәстүрәнә күргәндер, хәзер уңайһызлана, уның алдында үзенә зур ғәйебе бар кеүек тотта. Репетиция вақытында үтә йыш яңылыша. Мәстүрә лә иғтибарһыз, һүлпән уйнай, башында Йосоп Кәримә менән касан танышып өлгөрзө икән, тигән уй бутала. Өйгә кайтһа, кулына эш бармай йонсой. (б)

Шул көндән бирле күпме вақыт үтеп китте. Мәстүрә Кәримәнәң ниәтен һаман да күз алдына килтерә алмай. Арабызға төшмө, тип әйтмәксеме? Йосоптоң йөрәге бүтәнде һайларға һаклы, әлбиттә. Ләкин баяғы күренеш

kulübü ısıtmak için uğraştılar. Medeniyeti aydınlatma işleri canlanmaya başladı. Drama atölyesini kuruverdiler. Mestüre de toplantıya gidiyor, oyuna şarkıya hâli yok değil. Bir gece böyle kulübe prova için gitmişti, daha erkendi galiba. Kimsenin sesi duyulmuyor. O an, birden Yusup'u fark etti. Vay vay vay, Kerime Yusup'un boynuna atlıyor değil mi? Bütün bedeni alt üst oldu, alnından ter çıktı. Diğerleri ayak sesiyle irkilip kapıya doğru baktıklarında, Mestüre'nin pencerenin önünden geçtiğini, belli belirsiz bir şekilde gördüler. Kulübe insanlar toplandıktan sonra tekrar geldi.

Kerime Mestüre'yi görmüştür, şimdi huzursuzlanıyor, onun gözünde büyük bir suçtu varmış gibi görüyor. Prova vaktinde sık sık hata yapıyor. Mestüre de dikkatsiz bir şekilde oynuyor, kafasında Yusup, Kerime ile ne zaman tanıştı acaba, şeklinde diye düşünceler dolaşiyor. Eve döndüğünde, eli hiçbir işe uzanmıyor, yorgun düşüyor.

O günden beri, kim bilir ne kadar vakit geçti. Mestüre Kerime'nin hareketini hâlâ gözünün önüne getiremiyor. Aramıza girme, diye söylemeli mi? Yusup'un kalbi başkasını da seçmekte özgür elbette. Ama az önceki vaziyet, Mestüre'nin gönlünde iz

Мәстүрәнең күңелендә эз калдырмайынса калманы, каршылыклы хистәр уятты. Уны хәзер тик эске кисерештәрен белгертмәскә тырышыуы ғына тота, юғиһә Кәримәнең сәстәрен йолкоп ташлар ине. Ғәйеп Мәстүрәнең үзеңдә түгелме һуң? Йосопка яңғыз донья көтөүе, бер үзенә бала карауы еңел түгел икәнде аңлай бит... Кәримә тураһында нисек кенә уйламаһса тырышып караһа ла, булдыра алмай. Бер яктан караһаң, бәлиг тә булмаған кызға Йосоптоң өйләнеүе мөмкин түгел. Икенсе яктан, ул Мәстүрә артынан калмай, гел осрашыузы ғына шәйләп йөрөй һымак. Йосопка ике йөзлөлөк хас түгел... Капма-каршы фекер тыузырған ошо уйзар Мәстүрәгә тынғы бирмәне. Йокһоһоз үткән йәйге кысқа төн уға бик озон тойолдо. (с)

Иртәгәһенә лә Мәстүрә өйзә толка таба алманы, аяк тартқан якка, һакмарға койған бәләкәй ғенә Кәрешкә йылғаһына карай, юл тотто. Ошо йылға аша сыккан берләм юл, күпмелер барғас, ағаслыкка инә. Һакмар йылғаһы ағышына табан урман аша үткән был һукмактың уң яғында, кая таштар араһында үскән йөзйәшәр карағастар был якта бик һирәк осрай, һукмактың һул яғы — кайынлык. Йыуан карт кайындар иһә төһьяк тау битен бөтөнләй каплап алған. Утыз-кырк (с)

birakmadan kalmazdı, karşılıklı hisler uyandırdı. O şimdi içindeki duyguları sezdirmemeye çalışıyor, yoksa Kerime'nin saçlarını yolacaktı. Suç Mestüre'nin kendisinde değil miydi? Yusup'a tek başına dünyada kalması, bir başına çocuk bakması kolay değildi anlıyor tabii... Kerime hakkında bir şeyler düşünmemeye çalışsa da başaramıyor. Bir taraftan bakarsan, daha yetişkin olmayan bir kızla Yusup'un evlenmesi mümkün değil. Diğer taraftan bakarsan, o da Mestüre'yi tamamen bırakmış değil, hâlâ karşılaşmak için can atıyor gibi. Yusup'a iki yüzlülük yakışmaz... Karma karışık düşünceler Mestüre'ye rahat vermedi. Uykusuz geçen yazın kısa geceleri, ona çok uzunmuş gibi geldi.

Ertesi gün de Mestüre evde huzur bulmadı, ayağının çektiği tarafa, Hakmar'a dökülen küçük Kerişke nehrine doğru gitti. Nehre doğru çıkan yaya yolu, biraz daha gittiğinde ağaçlığa çıkıyor. Hakmar nehri akışına doğru ormanı aşır geçen bu patikanın sağ tarafında, kayalıklar arasında büyüyen yüzyaşar kara ağaçlar, bu tarafta çok seyrek görülüyor. Yolun sol tarafı kayınlık. Büyük kart kayınlar kuzey dağ yüzünü tamamen kaplamış. Otuz kırk

гектар тәшкил иткән был гүзәл төбәкте «Карағас» тип исемләйзәр. (а)

Ағаслыкка инеп, төпкәрәк үткән һайын үзәнде әкиәти карурманда йөрөгән кеүек итеп хис итәһең. Йөзйәшәр кайындар һәм карағастар қояш нурын үткәрмәй. Қазаяк қаплап алған. Йәйзең иң бөркөү эсе көндәрәндә лә Қарағас һауаһы һалқынса, саф була, килеп инеү менән үк тындарың еңеләйеп китә. Йөз мәшәкәт менән мәшғүл ауыл халқы бында һирәк буяа, был якка мал сығармай. Бәлки, шуға күрә лә Қарағас мөхите ошо көнгә тиклем матур көйөнсә һаклана торғандыр. Уның иң йәмле сағы — муйыл сәскә атқан вакыт. Қая таштар араһында үскән муйыл сәскәләренәң хуш естәрә, һыу ағышына әйәрәп, һауаға кушылып, бар донъяға тарала... (b)

Тап ошондай бер мәлдә, күкшел қаялар күкрәгендә ап-ак муйыл сәскәләре әрқелгәндә, осрашқайны улар Қарағаста, һуғыш һөрәмә күкте қапламағайны әле... Йосоп, әллә муйыл сәскәләренәң хуш эсе шулай тәһсир итте, Мәстүрәне йөрәкһенеп қосаклап адды. Қыз, тартынып, тиз генә ысқына һалды уның қосағынан һәм күззәрәнә һынап бакты: күңел елкенеүеме, бәйелһез бер тойғомо был қылықтың асылы? Егеттең қараштары

hektar alanı teşkil eden bu güzel bölgeyi “Karağaç” diye isimlendiriyorlar.

Ағачлыға инеп, daha da derine her geçtiğinde kendisini efsanevi kara ormanda yürüyormuş gibi hissediyorsun. Yüz yaşındaki kayınlar ve karaağaçlar güneş ışıklarını geçirmiyor. Kazayak kaplanmış. Yazın en bunaltıcı sıcaklarında da Karaağaç'ın havası serince, temiz oluyor; girer girmez nefes almın kolaylaşıyor. Yüz tane dertle uğraşan köy halkı, burada pek görülmez; bu tarafa mallarını çıkarmıyorlar. Belki, bunun için, Karaağaç şaheseri o güne kadar bir şekilde korunuyordur. Onun en görkemli zamanı, kuş kirazı ağacının çiçek açtığı vakit. Kayalıklar arasında büyüyen kuş kirazı ağacının çiçeklerinin hoş kokuları, su akışına kapılıp, havaya karışıp, tüm dünyaya dağılıyor...

Tam da şimdiki gibi bir zamanda, açık mavi kayaların içinde bembeyaz mahlep çiçekleri dolup taşıdığında, karşılaşmışlardı onlar Karaağaç'ta. Savaş afeti göğü kaplamamıştı daha... Yusup, mahlep çiçeklerinin hoş kokusunun tesirinden olsa gerek, Mestüre'yi aşkla kucaklayıverdi. Kız, utanıp, çabucak fırladı onun kucağından ve gözlerine dikkatlice baktı: bir sevgi çırpını mı, kötü niyetli bir duygu mu bu davranışın aslı? Delikanlının bakışları sevgi ve naz

һөйөү һәм наз бөркә ине. Бына ул үрелеп муйыл сәскәһен өзөп алды, кыззың толмона казаны, ирендәре яңағына тейеп үткәндәй булды — уф, ниндәй кайнар ипкен бөркөлдө ул ирендәрзән! Әммә тыйылды Йосоп, ирендәренән хурып үпмәне. Үпһә лә була бит инде, Мәстүрә унан шикләнмәй, уға ышана кеүек?! (с)

Бына шулай, үткәндәрзе искә ала-ала, Мәстүрә таныш һикәлтә ташка килеп етте. Ултырайым тиһә, шундағы кабырсак һәм төрлө төстөгә матур кырсынташтарзан төзөлгән фантастик королманы күрөп аптыраны, берәй бала уйнаған, ахырыһы. Һепереп ташларға кулы барманы. Тезеп куйылған кабырсак һәм күззең яуын алып торған кырсынташтарзың ниңдәйе генә юк! Бызаулыҡ, Таналыҡ кеүек башка йылғалар буйында ла булғаны бар Мәстүрәнен, ләкин язғы ташкындар шымартып ярға сығарып калдырған һакмар таштарына тиң матурлыҡты күргәне юк. Ана бит: һарғылт, кызғылт, йәшкелт, кызғылт һары балсыктан эшләнгән тәтәйзәр дүрт кырлы таш батмуска тезелгән. Өсө өңөшөрөк кызғылт кара түңәрәк ташка төрлө төстөгә тумалак ваҡ таштар өйөп һалынған. Улар кәнфиттәрзе хәтерләтә. Бәләкәй генә кабырсактар һауыт-һабаны

saçıyordu. O sırada yukarı doğru uzanıp mahlep çiçeğini koparıp aldı, kızın tulumuna taktı, dudakları yanağına değer gibi oldu, of, nasıl bir ateş tesir etti o dudaklardan! Ama Yusup kendine engel olup dudaklarından öpmedi. Öpecek olsa da, artık Mestüre ondan şüphelenmiyor, ona inanıyor gibi?!

Bu şekilde yaşananları aklına getire getire, bildiği tepedeki taşta gelip çıktı. Oturayım dediği anda, deniz kabuğu ve çakıl taşlarından dizilmiş fantastik yapıtı görüp şaşırdı, bir çocuk oynamış galiba. Bozmaya eli varmadı. Dizilen yapıtın ve gözün alabildiğine duran deniz kabuklarının hangisi yok ki. Bızavlık, Tanalık gibi diğer nehirler boyunca da gitmişliği var Mestüre'nin, ama baharki taşkınların düzeltip tepeye çıkarıp bıraktığı Hakmar taşlarına denk bir güzelliği görmüşlüğü yok. İşte: sarımsı, kızılımsı, yeşilimsi, kızılımsı sarı balçıktan yapılmış göz alıcı dört kenarlı taş tepsiye dizilmiş. Keskin girintili çıkıntılı, kızılımsı kara yuvarlak şekildeki taşta türlü renkteki yusuvarlar ufak taşlar yığılıp bırakılmış. Onlar şekerlemeleri andırıyor. Küçük deniz kabukları kap kaçağı hatırlatıyor.

куз алдына килтерге. (ç)

45

Килеп төшкән һукмағынан бер аз күтәрелеп, Мәстүрә һикәлтәнең икенсе яғына үтте: һакмар шарлауығына һокланып карап торзо. Ағындағы тулкындарза ем-ем итеп қояш нурзары уйнай, күззе сағылдыра. Мәстүрә күзен йомоп артқа боролдо ла шул нурзарзың күләгәләге ағастарза сағылыуын күрзе, әйтерһең дә, был ем-ем иткән қояш нурзары таллыкта һайраған һандуғас көйөнә бейей. (а)

Арғы ярзағы таллыктар араһында балык кармаклап торған Йосоп Мәстүрәне башта күрмәне, һуңғарак күрһә лә иғтибар итмәне, сөнки сырамытманы. Шул яктан «Сәлимәкәй» йыры яңғырағас қына һиһкәһнеп китте һәм тауышынан таныны. Алтат тауына күззәрен төбәп, қасандыр үззәре осрашқан ерзә, һикәлтәлә, баһып йырлай. Тәүгә култык таяғын ташлап йөрөргә сыжқан Йосоп, салбар балактарын бот төбөнә тиклем төрзә лә, шешкә тезгән балығын, қыуалың, итеген кулына алып, Мәстүрә яғына сығырға булды. Ләкин бер-ике азым атлап та өлгөрмәне, ир-ат һынын күреп, туктап қалды: Сабир! (б)

Тирә-яғына қарана-қарана, Сабир

Mestüre geldiği patikdan biraz yukarı doğru çıkıp, tepenin diğer tarafına geçti. Harmar'ın coşkunu akışına hayranlıkla baktı. Akıntıdaki dalgalarda güzel güzel güneş ışınları dans ediyor, insanın gözünü alıyor. Mestüre gözünü yumup arkasına döndü ve gölgesinin ağaçlara yansıdığını gördü, zannedersin bu güzel güneş ışınları, dallıkta öten sandugaç şarkısında dans ediyor.

Arka tepedeki dallıklar arasında balık tutan Yusup, Mestüre'yi önce görmedi, sonra gördüyse de, dikkat etmedi, çünkü tanıyamadı. Diğer taraftan "Selimekey" şarkısı yankılanınca, birden sıçradı ve sesinden tanıdı. Altat dağına gözlerini dikip, bir zamanlar birbirlerinin karşılaştığı yerde, tepede durmuş, türkü söylüyor. İlk önce koltuk değneklerini bırakıp yürümeye başlayan Yusup, pantolonun paçalarını dizlerine kadar çekti ve şişe dizilen balığını, değneğini ve çizmesini eline alıp, Mestüre'nin yanına çıkmaya başladı. Ama bir iki adım atıp durdu, askeri ve atları görüp, duraksadı: Sabir!

Etrafına bakına bakına, Sabir'in

килгән юлынан уңға боролдо ла Һакмар яғына төшкән һукмак буйлап асқа төшө башланы һәм, Мәстүрәнең бөтөнләй икенсе якта торғанын күргәс, кабалана-кабалана кире өскә күтәрелде. Ул Мәстүрә төшкән һукмактан асқа ыңғайланы. Мәстүрә, аяк тауышына һишкәнәп, капыл боролоп караны. Сабир уның алдына ук килеп бақты. (с)

Боғазынан алдылар тиерһең, Йосоптоң тыны кысылды. Нисек баһып торған булһа, шул көйө катып калды. Бына кайза осрашырға һүз куйышкандар икән улар, тигән уй за килеп төштө башына. Тыныс күңел менән карап тора алманы. Аңына килеп, бер аз хәл кергәс, вак талдарзы йырып, китергә ашықты. Ләкин биш-алты азым да атлап өлгөрмәне, Сабирзың: «Тукта әле, Мәстүрә», — тигән тауышын ишетеп, артка боролдо. Кулдарын һонған килеш Сабир һикәлтәлә баһып тора. Ә Мәстүрә текә урында ни тура килә шуға тотона-тотона юғары үрмәләй. Тигезгә сыккас та, ул ауыл яғына карай йүгереп күззән юғалды. (с)

Ошоға тиклем Йосоп, хужалыкта йәки йәмәғәт эштәрәндә Сабир ебәргән тупаһ хаталар һәм етешһезлектәр уның аңлап етмәүе һөзөмтәһендә килеп сыға,

geldiği yoldan sağa doğru döndü ve Hakmar tarafına gelip patika boyunca aşağı inmeye başladı ve Mestüre'nin tam olarak diğer tarafta olduğunu görünce; aceleyle geri, yukarı tarafa yöneldi. O, Mestüre'nin indiği patikadan aşağıya yönelmişti. Mestüre, ayak sesiyle irkilip aniden dönüp baktı. Sabir birden onun önüne çıkıverdi.

Boğazını sıkışlar gibi, Yusup'un sesi kısıldı. Nasıl durduysa o şekilde kalakaldı. Burada buluşmak için sözleşmişler, düşüncesi de başını sardı. Sakin bir şekilde bakamadı. Kendine gelip, toparlanınca ufak dalları ezip, gitmek için acele etti. Ama beş altı adım attı, Sabir'in, - dur hele, Mestüre, dediğini sesini işitip arkasına baktı. Ellerini uzatmış bir şekilde, Sabir tepeye çıkmış duruyor. Mestüre ise dik yokuşta neye sağlam bulursa ona tutunarak yukarı çıkıyor. Düzlüğe çıkınca, köy tarafına doğru koşarak gözden kayboldu.

Bu zamana kadar Yusup, iş yerinde veya toplum işlerinde, Sebir'in yaptığı büyük hataları ve eksiklikleri, onun yetersizliğinden dolayı oluyor, diye düşünüyordu, artık esaslı

тип уйлай ине, хэзер айышына төшөнө башланы. Кайһы бер масьәләләрзе хәл итеүгә Сабир аңлы рәүештә тоткарлык яһап килгән икән. (d)

Бер яктан, Сабир хужалыктарға дәүләт планын еткерәү тәҗрибәһендә булған етешһезлектәрзән файзаланып эш итә. (e)

46

Планды һәр өлкәгә — үзәк, һәр районға — өлкә, ә колхоз-со-хоздарга район бүлеп бирә. Бирелгән план закон итеп иглан ителә. Ә законды үтәмәскә бер кемдең дә хақы юк. Ләкин, кағизә буларак, бер хужалык алға сыға, ә икенсәһе артта һөйрәлә. Бер хужалык планын үтәй, ә икенсәһе үтәй алмай. Бына ошо урында күптәр муйынын һындыра ла инде. Район планын үтәй алмай икән, бәғзәләргә партбилет менән яуап бирергә тура килә. Шуға күрә район етәкселәре алдыңғы хужалыктарға баһым яһап, бирелгән план үтәләшен тәһмин итә. Хужалык ни тиклем алға китһә, дәүләт планы ла шул тиклем арта бара. Бына ни өсөн Сабир, ниңә әле мин, колхоздың иктисадын күтәрәм тип, аяктан йығылғанса йүгерергә тейеш, насар булғаны якшы була түгелме һуң әле, тигән принцип менән эш итә. Шул ук вакытта артык насар булыуын да теләмәй,

bir şekilde düşünmeye başladı. Sabir, kasıtlı olarak ertelemiş galiba.

Bir taraftan Sabir, kurumlarda devlet plânındaki eksikliklerden faydalanıp iş yapıyor.

Plâni merkez ölkelere; ölkeler bölgelere; bölgelere de kolhoz ve sovhozlara bölerek veriyor. Verilen plân kanunlaşarak ilan ediliyor. Kanunu yerine getirmemeye hiç kimsenin de hakkı yok. Ama kural olarak, bir kurum öne çıkıyor ve diğeri arkasında kalıyor. Bir kurum plânını uyguluyor, ama diğeri uygulayamıyor. İşte bu durumda çoğunluk boynunu eğiyor. Bölge plânını uygulayamayınca bazılarının parti üyelik kartları iptal ediliyor. Bu yüzden, bölge yöneticileri sorumlu oldukları kurumlara baskı yapıp, verilen plânın uygulamasını temin ediyor. Kurum ne kadar ilerlerse, devlet plâni da o kadar arkaya gidiyor. Niçin Sabir, bazen de ben, kolhozun ekonomisini yükselteyim diye elden ayaktan düşene kadar koşturmalıyız; kötü olan, sonunda düzeliyor değil mi, prensibiyle iş görüyoruz. Şu vakitte çok kötü olmasını da istemiyor, çünkü parti üyelik kartının iptali söz konusu. Daha doğrusu, kolhozun öne çıkmasını da, arkada

сөнки партбилет менән иҗәпләшәргә тура килә. Дөрөсөрәге, колхоздың алға сығыуы ла, артта калыуы ла кәрәкмәй уға. (а)

Икенсе яктан, уға етер-етмәс кенә продукция етештереп, осон оска ялғап барыу за етә. Юғиһә, имеш, кулы астында эшләгән кеше, асраған бызау арт яғыңа эләктерә тигәндәй, мул йәшәһә, шаша һәм тыңламай башлай. Ә донъяһы етеш-мәһә, Сабирға кенә төшә, буйһонорға мәжбүр була. Ойоштороу-мәзәни эштәрзә лә ул күрәләтә, махсус рәүештә, һүлпәнлек күрһәтә. Йәнәһә, халык, бигерәк тә йәштәр, тантаналы ултырыштарзан, репетицияларзан һәм башка мәзәни сараларзан һуң, клубта калып, таң атканса тип әйтерлек йырлап-бейеп күңел аса ла, иртәнсәк йокоһона баш була алмай, эшкә һуңлай, колхоз эшенә зур зыян килтерә. Бына ни өсөн Сабир кышын клубка утын алдырмай, ә йәйен бөтөнләй яптырып куя. (b)

Ләкин йәшлек үзенекен итә. Йәштәр бер-береһен шаярта-шаярта: «Ауыл клубы ябылһа ни, һәр вакыт йәшел клуб асык тора», — тип Карағастың бер бәләкәй генә акланында йыйыла, таңға тиклем күңел аса. Ошоғаса шулай ине. Хәзер комсомол ойошмаһы секретары Зөләйха Йосоп ярзамында клубка утын

kalmasını da istemiyor o.

Diğer taraftan, ona tam olmasa bile yetecek kadar ürünü üretilip ucu ucuna yetiyecek kadar olması yeterli, baştan başa yalan olup gidiyor. Yoksa, galiba elinin altında çalışan biri, beslediği buzağıyı ardına takar der gibi, bol yaşarsa şaşırıyor ve dinlememeye başlıyor. Ama beceremezse, Sabir'e işi düşüyor, boyun eğmeye mecbur kalıyor. Kurum, kültürle ilgili işleride de o hallediyor, kendisine has bir tavırla, tembellik yapıyor. Yani halk, daha çok da gençler, tantanalı ortamlardan, provalardan ve diğer kültürel toplantılardan sonra, kulüpte kalıyor ve gün aydınlanıncaya kadar şarkılar söyleyip, dans ederek gönül eğlendiriyor ve sabah uykudan kafalarını kaldıramayıp işe geç kalıyorlar, kolhoz işine büyük zarar getiriyorlar. İşte bu yüzden Sabir, kışın kulübe odun aldırıyor ve yazın tamamen kapatıyor.

Ama gençlik kendi istediklerini yapıyor. Gençler birbirlerini eğlendirerek: - Köy kulübü kapatılsa ne olur, yeşil kulüp her zaman açık oluyor, diye Karağağaç'ın küçük bir düzlüğünde toplanıyor, gün ağarıncaaya kadar eğleniyorlar. O zamana kadar öyle oldu. Şimdi komsomol ekibinin sekreteri Züleyha, Yusup'un yardımını sayesinde kulübe

алдырзы, мазэни сараларзы үткэрэүзе тэртипкэ халды. Хатта йэштэр кисэлэре үткэрэү өсөн айырым көндэр зэ билдэлэй. Клубты билдэле бер вакытта астыра, төнгө сэфэт ун икелэрзэн дә калмай яптыра. Кыскаһы, эш тэ, күнел асыу за һәүетемсә китеп бара. Ө вакыт тәгәрмәсе тик тормай, әйләнә бирә. Әле генә сәсеү мәле ине, озакламай бесән өштө лә етеп килә... (с)

47

Еләк бешкән, тигән хәбәр ауылда йәшен тизлегендә таралып өлгөрзө, аслы-туклы көн күргән бала-сағаны, кыз-кыркынды аякка бақтырзы, һауыт-һаба тотоп берәүзәр — Күстәнә, икенселәре — Тазтүбә, өсөнселәре Кәлтәташ яғына ашыкты. (а)

Емеш, әлбиттә, икмәк түгел, шулай за төрлө еләк, һарына, әтлек кеүек тамыразыктар, кымызлык, тау һәм һаз йыуалары өлгөргәс, бесәнселәрзең дә тамағы туя башланы. Ат машинаһы менән бесән сапкан Усман менән Өхтәм Тәрәнүзәктә һарынаһың иң күп урынына оспап, төшкө ашка кайтканда берәр токсай һарына казып алып кайтты. Кулдарыңда һабағы менән йыйылған еләк тә күренә. Кәшәүәр Сафура төшкөлөккә колхоз фермаһынан алып килгән катыкты

одун алдырды, күлтүрел фааһиетлери дүзене koydu. Hatta gençler, geceleri hazırlamak için, belli günler de belirliyor. Kulübü belirli vakitlerde açtıyor, gece saat on ikiye doğru kapatıyorlar. Kısacası, iş de gönül eğlendirme de seviyeli olarak ilerliyor. Ama zaman çarkı hiç durmadan, dönüyor. Artık tohum ekme zamanıydı, çok geçmeden yetişme vakti de gelir...

Çilek olgunlaşmış haberi köyde şimşek hızıyla dağıldı, aç tok gün geçiren çoluk çocuğu, kadın kızları ayaklandırdı. Kap kaçakları alıp alıp bazıları Küsten'de, diğerleri Taztüp'te, kalanları ise Keltetaş tarafında çilek toplamak için acele etti.

Yemiş elbette ekmek değil, gene de türlü türlü çilek, zambak, etlik gibi yiyecekler, kıymalık, dağ ve sazlık soğanları yetişince, ekincilerin de karnı doymaya başladı. At arabasıyla ot kesen Usman'la Ehtem, Terenüzek'te zambağın en çok olduğu yere gelip, öğle yemeği için döndüklerinde birer çuval zambak söküp getirdiler. Keşever Safura geceleyn kolhoz şirketinden getirdiği yoğurdu dağıtmaya başlamıştı, Usman:

тарата башлаган ине, Усман: (b)

— Сафура апай, төштөн һуң бик — Safura abla, öğleden sonra çok
нык асыктыра, хэл бөтә лә куя. асыкıyor, hiç hâl kalmıyor. Öğleyin ekin
Төшкөлөккә иген ашы эзерләп, катыкты yemeği hazırlayıp, akşam için katık
кискелеккә калдырып булмаймы? — тине. hazırlamak mümkün değil mi? dedi.

(c)

— Дөрөс, төшкө ашка өйрә Ekinciler arasından birisi: - Doğru,
бешерергә кәрәк, — тине бесәнселәр öğle yemeğine öyre pişirmek lâzım, dedi.
араһынан тағы ла береһе. (ç)

— Әлләсе, кискелеккә калһа катык — Öyleyse başkan, akşama kalırsa
нык әсей, тип берсизәтел төшкөлөккә yoğurt çok ekşiyor diye öğlen verilmesini
бирергә кушкан ине лә, күнһә ни, söylemişti, eğer razıysanız geceleyin yemek
төшкөлөгөнә аш бешерермен, — тип яуап pişiririm, dedi aşçı.
кайтарзы кәшәүәр. (d)

— Бесәнселәр нисек теләй, шулай Yusup da, - Ekinciler nasıl istiyorsa
булһын, Сафура апай, — тип һүзгә öyle olsun, Safura abla, diye ekledi.
кушылды Йосоп. (e)

— Ярай, мәйелегез. — Сафура - Tamam, nasıl isterseniz. Safura
кайнап сыккан казанға холо һалды. — kaynayan kazana yulafı koydu. - Söylediğine
Әйткәндәй, фермала катык күп кала, göre fabrikada yoğurt çok kalıyor diyorlar,
тизәр бит, ә ниңә бер аз төшкөлөгөнә лә peki neden birazını öyle yemeği için
бирмәскә? (f) vermiyorlar?

— Ысынлап та шулай итергә кәрәк. - Gerçekten de öyle yapmak lâzım.
Хәс һыйырға һөт күп төшкән вакыт, İyi bir sığırda süt çok olduğu zaman, yoğurdu
катыкты кайза куйырға ла белмәйзәр, nereye koyacaklarını bilmiyorlar, birader. O
кәйнеш. — Әлеге лә баяғы бер әсе телле sivri dilli Mahira, Yusup'un göğsüne vurdu. -
Маһира Йосоптоң бөйөрөнә төрттө. — Niye öyle kötü bakıyorsun, yengenin yarısı,

Ниңә улай бик яман карайһың, еңгәйзең
яртыһы кәйнештеке, тигәнде оноттоңмо
әллә? (g)

— Дөрөс, еңгәкәйем, дөрөс. —
Йосоп һауаны үбеп күрһәтте.

- Doğru yengeciğim, doğru. Yusup
havayı öperek gösterdi.

Усман кып-кызыл эре електәрен
катыкка һалып ашап алды ла, эсен ыуа-
ыуа: (ğ)

Usman kıpkızıl iri çileklerini yoğurda
koyup yedi ve karnını ovalaya ovalaya:

— Эскә төйөн төштө, хәзер
эшләргә лә була, — тине аяктарын кирә
баһып һәм ерзә яткан токсайын алып
барып кәшәүәргә тотторзо. — Бынау
һарыналарзы, Сафура апай, өйрәгә кушып
бешер, куйырак булыр. (h)

- Mideme yemek girdi, artık işe
başlayabiliriz, dedi ve geri gidip, yerde duran
çuvalını alıp açığıya tutturdu. - Safura abla, bu
zambakları üyreye ekleyip pişir, daha
kıvamlı olur.

Сабата бауын бәйләп бөткәс,
Әхтәм дә токсайын кәшәүәргә алып
барып бирзе: (ı)

Ayakkabısının bağını bağlayınca,
Ehtem de çuvalını götürüp keşvere verdi.

48

— Бушатып бир, Сафура апай. (a)

- Boşalt da ver Safura abla.

— Былай булғас, балакайзарым,
өйрә эсә алмайһығыз... (b)

- Tamam da, yavrularım, öyre
içemiyorsunuz ...

— Ниңә? — тйп бүлдерә һалды
Усман кәшәүәрге. (c)

- Niye? diye açının sözünü kesti
Usman.

— Ниңә, тип ни, бутка ашайһығыз.
— Сафура токсайзарзы бушаткан ине, ике
зур табак тулды. — Эйе, бутка
ашайһығыз, бутка. Тик бер генә нәмә

- Ne demek niye, pilav yiyorsunuz.
Safura çuvalları boşaltmıştı, iki büyük tabak
doldu. - Evet, pilav yiyorsunuz pilav. Ancak
bir şey yetişmiyor.

етешмэй. (ç)

— Нимэ етешмэй, Сафура апай? —
Усман сыбырткыһын муйынына элде ле
токсайын кулына алды. (d)

- Ne yetişmiyor, Safura abla? Usman
çubuğunu boynuna taktı ve çuvalını eline
aldı.

— Тик, былай ғына өйтәм, — тип
яуап бирзе Сафура башта, हुңынан хүзен
әйтеп бөтөрөргә булды. — Кана हुң
сәйлек һөтөгөзгә өйзәң бармак башындай
ғына май һалып ебәрһәләр. (e)

Safura ilk önce, - Sadece bu kadar
söylüyorum, diye cevap verdi, sonra da
söyleyeceğini söyledi. - Keşke çaylık
sütünüze evden parmak başı kadar, yağ
koyup gönderseler.

Маһира бармак шартлатып ебәрзе
лә: (f)

Mahira parmağını şaklatıverdi:

— Телегеззе куша йоторһоғоз, —
тип Сафураның хүззәренә кеүәт бирзе. (g)

- Dilinizi birlikte yutarsınız, diye
Safura'nın sözlerine destek verdi.

— Әгәр иртәгә лә һарына алып
килһәгез, май тураһында өйзәгеләрзең
иҫенә төшөрөрмөн, — тип тағы ла хүзгә
кушылды өндәшмэй ултырған Йосоп. (ğ)

- Eğer yarın da zambak getirirseniz,
yağ hakkında evdekilerle konuşurum, diye
sessizce oturan Yusup tekrar söze katıldı.

Май тигән хүз сыккас, Усмаңдың
әсе боша башланы. Уны хәзер майһыз
бутка ашау түгел, ә һыйырзаның
кысыр калып, һөт бирмәүе борсой. 48
килограмм ит менән 8 килограмм майзы
әсәһе кайзан алып түләһен?
Һыйырзаның кысыр калыуы
тураһында сельсоветтан уполминзагка
справка алып ебәргәндәр ине лә, һалымды
ташларзармы, юкмы? Был турала тизерәк
онотор өсөн, ул Әхтәмде кабаландыра

Yağ denilince, Usman'ın içi
kararmaya başladı. Onu sadece yağsız pilav
yemek değil, sığırların kısır kalıp süt
vermemeleri de korkuttu. Kırk sekiz
kilogram et ile sekiz kilogram yağ annesi
nereden alsın da parasını versin? Sığırların
kısır kalmasıyla ilgili olarak, köy
meclisinden Tedarik Bakanlık vekiline rapor
göndermişlerdi. Vergiyi kaldırıyorlar mı
kaldırmazlar mı? Bu konuyu hemen unutmak
için diye Ehtem'i acele ettirdi:

башланы: (h)

— Тор, өйзә, ни эшләп ултыраһың?
Ат егә башлайык. (1)

Көн үзәге. Бөркөү. Егелгән аттар себенләп берсә тарта, берсә сигенә. Ауызлыктарын тешләп, хужалары бесән сапкыс ултырғысына ултырыр-ултырмастан ук кузғалып китә. Алдан барған Усман, арыш бақыуына еткәс, аттарын уңға борзо һәм ултырғыста бәүелә-бәүелә бақыу буйлап юлын дауам итте. Иген ашын урык-һурык ашап йөрөгән малайзарға арыш бақыуы кырынан үтеп китеүе тәһсир итмәйенсә калмай. Биш-алты көндән өлгөрөргә эзер торған арыш есе танау тишектәрен кытыклай. Ауыззың һыуы койола башлай. Тик азактан кыйын булып китә: баш әйләнә, бер аз йөрәк болғанып тора. Шуға күрә ошо урынға еткәс, малайзар аттарын шәберәк кыуып үтеп китә лә кисеү сығып, каршылағы сабынлыкка барып еткәнән һизмәй зә кала. Сабырға төшкән яландары, бер карағанда, артык зур күренмәй, ләкин үләнә бик куйы, тик еләкле урындары ғына үсмәгән. Уның зур ялан булыуы тәүге мәртәбә урап сыккас кына беленде. (i)

49

Баштарак бесән сапкыс

- Kalk haydi ne yapıyorsun? Atları koşmaya başlayalım.

Gün ortası. Bunaltıcı sıcak. Sürülen atlar dayanamayıp bir taraflara yıkılıyor, bir taraflara geriliyor. Ağzıklarını dişleyip, sahipleri ot biçme makinasının koltuğuna oturur oturmaz, hareket ediyorlar. Önden giden Usman, arpa tarlasına gelince atlarını sağa doğru çekti ve oturduğu yerde sallana sallana tarla boyunca yoluna devam etti. Ekin yemeğini ara sıra yiyen çocuklar, arpa tarlasının kenarından geçerken tabii ki çok etkileniyorlar. Beş altı gün içinde olgunlaşmaya hazır olan arpanın kokusu, burun deliklerini tıkıyor. Ağzının suyu akmaya başlıyor. Ancak sonrası eziyetli oluyor: biraz baş dönüyor, biraz mide bulanıyor. Bu yüzden oraya gelince, çocuklar atlarını daha hızlı koşturup geçiyorlar ve geçide çıkıp, karşıdaki ekin yerine gittikleri fark edilmiyor. Ekin yerinin olduğu düzlükler ilk bakışta iyi görünmüyor ama, oranın otu çok koyu, sadece çilekli yerler çok büyümemiş. Onun büyük bir yer olduğu, biçme bitince anlaşıldı.

Daha önce ot biçme makinesindeki

машиналаш иске салғылардың йыш
һыныуы эшкә тоткарлык яһаны. Йә;
Усмандың, йә Әхтәмлең салғыһы һына.
Малайзар тимерлеккә һыбайлап сабырға
мәжбүр. Шулар аркала бесән тырматыуза,
күбәләүзә һәм кәбән һалыуза
эшләүселәрҙең буш ятқан вақыттары ла
булды. Әгәр зә Усман уйламағанда ғына
тимерлек мөйөшөндәге иске-моҫко
аҫтынан һуғыштан алда уҡ онотолоп
ҡалған салғы тештәрен табып алмаған
буһна, был хәл артабан да дауам итер ине.
Ә эш ҡул салғыһына ғына ҡалһа,
былтырғы кеүек, ҡолхоздың да,
ҡолхозсылардың да бесәнһез калыуын кәт
тә тор. (а)

Яңы салғы яңы салғы инде ул —
һынмай за, малайзарҙы ла интектермәй.
Егеттәр көнөнәкөн көнөнә сабып
өлгөртәп тора, хатта бесән
тырматыусылар, күбә күбәләүселәр һәм
кәбән һалыусылар өлгөрмәй башланы.
Усман менән Әхтәмгә хәҙер эшләүе лә
күнелле. Еләкле сабынлыҡтарҙа
салғылары ҡып-кызыл булып китә лә
елберләп торған кызыл таҫма кеүек
күренә, сөнки уға сапқан вақытта күз
әйәрмәй. Хуш еҫтәр бөркөп, күзҙең яуын
алып торған болон сәскәләре, ҡуйы
үләндәре салғы өҫтөнә килеп менәләр зә
бер аз бейеп торалар. Бейеп торалар за арт
якка табан йығыла баралар. Үлән

eski tırpanların sık sık kırılması, işi
yavaşlattı. Bir Usman'ın bir Ehtem'in
tırpanı. Çocuklar demirliğe at binip biçmeye
mecbur. Bu yüzden ot tırmıklarken,
toplarken ve saman yığını yaparken
çalışanların boş kaldıkları vakitler de oldu.
Eğer Usman, ummadığı bir anda, demirlik
kenarındaki eski püskü altından, savaştan
önce unutulmuş tırpan dişlerini bulamasaydı,
bu durum sonradan da devam ederdi. Eee, iş,
el tırpanına kalırsa; geçen yılki gibi,
kolhozun da kolhozcuların da otsuz kalması
mümkün.

Yeni tırmık, yeni tırmıktı işte,
kırılmıyor ve çocukları da sıkıntıya
sokmuyor. Delikanlılar günü gününe biçip
bitiriyor, hatta ot tırmıklayanlar, balya
yapanlar ve saman yığını yapanlar
yetiştirememeye başladı. Usman ile Ehtem
için artık çalışmak daha zevkli. Çilekli
tarlalarda tırpanlar, kıpkızıl olup dalgalanıp
duran kızıl bez gibi görünüyor, çünkü onu
biçerken görmüyorlar. Hoş kokular yayıp,
gözün alabildiğine yayılan çayır çiçekleri,
koyu otlar; tırpanın üstüne çıkıyor ve dans
ediyorlar. Dans ediyorlar da arka tarafa
doğru yıkılmaya başlıyorlar. Otların
arasındaki çilekler, yukarıya çıkıp
görünmeye başlıyor. Ama çilek sapları ve

араһындағы еләктәр өскә сығып күренә башлай. Ә еләк һабактары һәм япрактары басқан үләнһез урындарзың еләктәре ушлап алырлык булып ерзә ятып кала. Уларзы һабаклап йыйып алыуы бик анһат. Ләкин йыйған кеше юк. Әммә кыш көндәрәндә бесәнлектә бала-саға рәхәтләнеп ашай. Сәскәләргә кунған бал корттары һәм иңкештәр бесән сапкыс машинанан куркмайынса сәскә һутын һурыуын дауам итә, тик сәскәләр салғы тешенә эләгеп йығыла башлағас кына, осоп китә. (b)

Сапкыс бозолоп, туктарға тура килһә, бик зур мәшәкәт тыуа. Аттарзы туғармайынса, машинаны төзәтеп булмай, сөнки малкайзарға бөгәләктәр, күгәүендәр, себендәр тынғы бирмәй. Аттарзың күгәүен тешләп, кан сығарған урыңцарын себен һырып ала. Ә себенләгән аттар тик тормай, тибенә, бесән сапкыстың бәләкәй генә бозоғон да төзәтергә ирек бирмәй. Камыт-дуғаның өзәлгән сактары ла була. (с)

Машиналарына яңы салғы таккан егеттәр хәзер һирәк туктай. Тиз-тиз генә муфталарға автол коялар за кузғалып та китәләр. Ә бушаған гайкалары булһа, станға кайтып, ат туғарғас кына нығыталар. Малайзар көндәлек норманы

yapraklarının doldurduğu otsuz yerlerin çilekleri avuca gelecek kadar olmuş, yerlerde uzanıyor. Onları toplayıp almak çok kolay. Fakat toplayacak kişi yok. Ama kış günlerinde, çayırılıkta, çoluk çocuk rahatça gelip yiyorlar. Çiçeklere konan bal arıları ve yaban arısı ot biçme makinasından korkmadan çiçek öz suyundan emmeye devam ediyor, ancak çiçekler tırpan dişine kapılıp düşmeye başlayınca uçup gidiyorlar.

Saplar bozulup, eğilmeye başlayınca, çok fazla meşakkatli oluyor. Atları çözmeden, arabayı düzeltmek mümkün olmuyor, çünkü hayvanlara at sinekleri, güveler, sinekler rahat vermiyor. Atların keneleri dişleyip kan çıkarttığı yerlerini sinek ısıyor. Isırılan atlar da hiç durmadan tepiniyor, ot saplarının küçük eğrilen yerlerini de düzeltmeye imkân vermiyor. Hamut ya da boyundur iplerin koptuğu zamanlar da oluyor.

Arabalarına yeni tırpan takan delikanlılar, şimdi daha az duruyor. Hemen benzin koyuyor ve hareket ediyorlar. Ama boşalan somunları olursa, harman yerine dönüp atı çözüyor, tekrar daha sıkı bağlıyorlar. Çocuklar günlük yapmaları

арттырып үтэй башланы. Күңелдәре көр, тамактары ас булыуы ғына (ç)

gereken işten daha fazlasını yapmaya başladılar. Gönülleri huzursuz, karınlarının da aç olması

50

барыбер үзен нizzерә, эштән нык арып кайталар. Ана, Усман да шул хакта йырыап-йырлап ала: (а)

kendini iyice hissettiriyor, işten çok sık yorulup dönüyorlar. İşte, Usman da bunun hakkında türkü söylüyor:

Өфө тауларынан төшөп,

Ufa dağlarından inip,

Агизел кишәң ине.

Akidil'i geçersen.

Ап-ак итеп катыклатып,

Bembeyaz yoğurtla,

Бер ыумас эшәң ине. (b)

Bir ıvmas içersin.

Йосоп шул көндө фәзәттәгесә төштән һуң ауылға кайткан ине, бесәнселәргә азык алып килгән хужабикәләргә буткалык берәр калак май тураһында искәртһә лә, көтөп торорға үзенәң вақыты булманы. Ай-вайына карамай, Сабирзан һоло менән бергә бер литр каймак та яззырып алды. Иртәгәһенә бесәнселәрҙең төшкөлөккә кайтыуына һоло һәм һарына буткаһы эзер ине, уны кәшәүәр берәр калак каймак һалып таратты. Бесәнселәр өсөн был байрам булды. Киләһе көн дә шулай, өйзән аз булһа ла май килгәс, байрамса үттә. Ләкин дәүләт һалымынан арттырып ауылдағы хужабикәләр бесәнселәргә көн да май ебәрә алмай. Катык һәм сәйлек кенә һөт ебәрә. Дөйөм тукланыуға колхоздың

Yusup'un normalde âdeti, öğleden sonra köye dönmektir, ekincilere yemek getiren ev sahibi kadınlara pilav için birer kaşık yağı söylediyse de, beklemeye vakti olmadı. Ah vahına rağmen, Sabir'e yulafı birlikte bir litre kaymak da yazdırdı. Yarına ekincilerin öğle yemeği için, yulaf ve zambak pilavı hazırdı, aşçı birer kaşık kaymak alıp dağıttı. Ekinciler için bu bayram oldu. Sonraki gün de bu şekilde evden az olsa da, yağ gelince gene bayram oldu. Ama köydeki kurumlar, ekincilere devletin verdiği kadar daha fazla günlük yağ gönderemiyor. Yoğurt ve çaylık süt gönderiyorlar. Halkı doyurmak için kolhozun yulafı da kalmadı. Sabir'in devam ettirdiği siyaset, iş anlayışı kolhozu sınıra dayandırdı. Eğer halkın talebiyle Yusup şef olmamış

һолоһо ла калманы. Сабирзың алып барған сәйәсәте, эш стиле бына шул көрсөккә таяндырзы колхозды. Әгәр зә халықтың талабы менән Йосоп бригадир бушаған булһа, эштең ни менән барып бөтөрөн күз алдына килтереүе ауыр. Уның эште ойштороуға зур көс һалыуы колхоз тормошона гына түгел, Сабирзың авторитетына ла ыңғай йоғонто яһаны, сөнки хужалыкта эш торошон юғарынан йөктө тартыусыға түгел, ә уның етәкселегенә карап баһалайзар. (с)

Йосоп бригадаһын тукландырыу өсөн бөтәһен дә эшләне, ләкин һуңғы бер һисә көндә өзөклөктән котола алманы: (с)

— Ике-өс көн булһа ла түзегез, арыш бешеп, кул тирмәне аша үткәрерлек булһа, йылы ашы ла, икмәге лә булып, — тип халықты йыуатты. (d)

Ә улары түзә, сөнки бригадирға ышаналар. Хәзергә картуф, катык, емеш-еләк, тәбиғи тамыразык менән тукланалар. Күптәрзең хәле мөшкөл. (е)

— Бөтәһе лә күз алды караңғыланыуға зарлана, — тине сәй кайнатып йөрөгән Хәтирә. — Тик бер һин генә өндәшмәйһең, Маһира, күрәһең, игенең барзыр. Ашауға мохтаж булмаған һымак күренәһең. (f)

olsaydı, işin ne şekilde yürütülüp halledileceğini anlamak zor. Onun işi halletmek için çok çaba sarf etmesi, sadece kolhozun kaderini değil, Sabir'in otoritesini de etkiledi, çünkü yönetimde işin durumunu işi yürütene göre değil onun yöneticiliğine bakarak değerlendiriyorlar.

Yusup takımını doyurmak için her şeyi yaptı, ama son birkaç günde yavaşlamaktan kurtulamadı:

- İki gün olsun sabrediniz. Arpa pişip, el değirmeni ile hazırlanacak olursa sıcak yemek de ekmek de olur, diye halkı teselli etti.

Onlar da sabrediyorlar, çünkü şeflerine inanıyorlar. Şimdi patates, ekmek, yemiş, çilek, doğal yemeklerle karınlarını doyuruyorlar. Çoğunun hâli müşkül.

Çay demleyen Hetire, - Hepsi de gözünün kararmasından şikayetçi, dedi. - Sadece sen bir şey söylemiyorsun Mahira, galiba ekinin var. Yemeğe ihtiyacın yok gibi görünüyorsun.

— Йыуан Маһира тигәс тә, калъя менән күмәс кенә ашап йөрөй, тип беләһеңме әллә?! Һин нисек, мин да шулай. Янса- (g)

51

фронттан фашистардың вәхшилектәре тураһында язған хаттарын кабат-кабат укыйым да түҙәм. Бына был тыуған төпкөлөбөззә үскән еләкте, — Маһира Хәтирәнең кулындағы еләк тултырылған тырызға күрһәттә, — ашар инең бөгөн, әгәр зә Гитлер илде Уралға тиклем баһып алған булһа. Аллаға шөкөр итәйек тә түҙәйек. Иң мөһиме шул — еңдек. (a)

Әйе, Маһира ыһ та итмәй, түҙә. Абышкаһы һуғышта ятып калған өс балалы тол катынға еңел түгел. Әммә тел тиһәң — теле, эш тиһәң эше менән алдырған Маһира; ауырлыктарға бирешмәй, бар хәленсә тырыша. Шактай итеп донъя көтә. Әсе телле был уһал катынға Хозай аһылды ла йәлләмәгән. Янсафтың тәүге катынынан тыуған Зәйнулланы һис тә үгәйһетмәй үһтерзә, үз балаһы кеүек күрә. Шуғалыр, кушаматы ла уһың төртмә теленә бәйле түгел. Ауылдағы ике Маһираны бутамас өсөн, уһы «Йыуан Маһира», тип, ә икенсәһен «Арык Маһира», тип йөрөтәләр. (b)

- Yapılı Mahira, sadece yağlı et ile sütlü ekmek yiyor mu sanıyorsun? Sen nasılsan, ben de öyleyim. Yansaf'ımın

cepheden gönderdiği faşistlerin vahşetleri hakkında yazılan mektuplarını tekrar tekrar okuyup sabrediyorum. Mahira, Hetire'nin elindeki çilek dolu sepeti göstererek; - Al işte doğduğumuz sevgili yerimizde yetişen bu çileği yiyebilir miydin bugün, eğer Hitler halkı Ural'a kadar işgal edip buraları almış olsaydı. Allah'a şükür bekleyip saberedelim. En önemlisi bu şimdilik.

Tabii, Mahira tek kelime bile etmeden sabrediyor. Kocasını savaşta ölüp gitmiş, kalan üç çocuğu dul kadına kolay değil. Ama dil desen dili, iş desen işiyle meşgul olmuş Mahira, ağır şeylerde hiç tereddüt etmiyor, olanca gücüyle çalışıyor. Oldukça güzel bir hayat sürüyor. Allah sivri dilli bu kötü kadından akıllı da esirgememiş. Yansaf'ın ilk karısından doğan Zeynulla'yı kendi evlâdı gibi büyüttü, kendi çocuğu gibi görüyor. Bundan dolayı, lakabı da onun iğneli diliyle ilgili değil. Köydeki iki Mahira'yı karıştırmamak için, ona “şişman Mahira” diğeri de “zayıf Mahira” diyorlar.

Һүз тамак мәсьәләһенә килеп терәлһә, һалым йыйыусы чиновниктарзы иҫкә алмай, тетмәһен тетмәй куймайзар ғәзәттә. Был юлы ла кемдер башлап ебәрзе: (с)

— Ауылдан береһе сығып өлгөрмәй, икенсәһе килеп инә ул кәһәрзәрзең. (с)

— Недоимкаң бар бит әле һинең, түлә, тип ауыл Советына сақыртып алаһар, түләмәһең, милкәңә опись яһайбыз, тип куркыталаһар. (d)

— Кеше канын эскән фашистар! (e)

— һалым йыйыусыларзыңһиндәй ғәйебе булһын? Фашист, тип гонаһлы булмаһык, уларзың да максаты шул фашистарзы дәмәктөрөү түгелме һуң? — тип каршы төштә әлегә Маһира. Сәлиһ карт та уны кеүәтләһе: (f)

— Маһира дәрәс әйтә. Гитлерзы дәмәктөрөү еңел булдымы һи безгә? Аллаға шөкөр, еңдек. Хәзер өҫтөбөз бөтөн, тамағыбыз тук була башлар. (g)

— Егерме беренсә, утыз өсөнсә йылғы кытлыктарза ла халык беззең кеүек асықтымы, Сәлиһ олатай? — тип һораны, касан ғына килеп етә инде шул икмәккә туйыр көндәрәбез, тип уйланып

Söz yemek meselesine gelip dayandığında ise vergi toplayan memurlarını umursamıyor, genellikle insanların canına okurlar. Bu sefer birisi konuşmaya başladı:

- Köyden birisi çıkmadan, diğeri geliyor kahrolasicalar.

- Vergi borcun var belli ki senin, öde, diye köy kuruluna çağırıyorlar, ödemezsen, mülkiyetini haczederiz, diye korkutuyorlar.

- İnsan kanı içen faşistler!

- Vergi toplayanların ne günahı var? Faşist diye de günahkâr olmayalım, onların da maksadı bu faşistleri öldürmek değil mi? diye karşı çıktı önce Mahira. Salih amca da onu onayladı:

- Mahira doğru söylüyor. Hitleri bitirmek bizim için kolay mı oldu? Allah'a şükür, yendik. Artık üstümüz tamam, karnımız tok olmaya başlar.

- Ne zaman gelecek ekmekle karın doyuracağımız günler. diye düşünüp duran Zeynulla; - Yirmi birinci, otuz üçüncü yıllardaki kıtlıklarda da halk bizim gibi acıktı

ултырған Зәйнулла. (ǵ)

— Юк, улым. Аллаға шөкөр, ул көнгә барып төшкәнебез юк, төшмәйсәкбез зә. Күп кеше егерме беренсе йылда ярты кышка етмәй малын хуйып ашап бөттө, халык себен кеүек кырылды. Продразверстка тигән нәмәләре бөгөнгө һалым системаһынан бер нисә мәртәбәгә каты булды. Ашлығың (h)

52

бармы бурала, тил һорап торманылар, һеперә һуғып ала ла китәләр ине. Ергә күмеп йәшереп алып калған кешеләр булды, әлбиттә. Тик бейәһенәң дә уға башы етмәнә. Өштәүенә, шул йылы королок булды, — Сәлих карт Зәйнулланың башынан һыйпаны. — Бигерәк тә безең башкорт халкы нык кырылды. Ә Полинов бандаһы күпме башкорттоң башына етте. Хатта Шәһит Хозайбирзинды ла кулға алды, кәбәхәт. (a)

— Егерме беренсе йылғы аслыкты кабат күрһәтмәһен инде, — Сафура Хозайзан һорап доға кылды. (b)

— Теләгең кабул булһын, — Сәлих карт тағы ла үреп ултырған сабатаһын кулына алды. — Әгәр зә Башкортостан етәкселәре «Башкирпомощь» тигән ярзам

mı, Salih dede? diye sordu.

- Yok oğlum, Allah'a şükür, o günlere düştüğümüz yok, düşmeyeceğiz de. Çoğu kişi yirmi birinci yılda kışın yarısına gelmeden malını yiyip bitirdi, halk sinek gibi ezildi. Prodravverstka denilen şey, bugünkü vergi sisteminden biraz daha sert oldu. Yiyecek katığın

var mı kilerde diye sormadılar, süpürüp alıp gidiyorlardı. Yere gömüp saklayan insanlar da oldu elbette. Ancak hepsinin ona kafası çalışmadı. Üstelik bir de o yıl kıtlık da oldu. Selih amca Zeynulla'nın başını okşadı. - Daha çok da bizim Başkurt halkı kırıldı. Ama Polinov çetesi çoğu Başkurt'un başını yedi. Hatta Şehit Hozaybirzin'i de ele aldı utanmaz.

- Safura Yirmi birinci yıldaki açlığı tekrar göstermesin artık, diye Allah'a dua etti.

- Dileğin kabul olsun. Selih amca tekrar örme çarıklarını eline aldı. - Eğer Başkurdistan yöneticileri "Başkirpomoş" denilen yardım konseyi kurup, bunun

итеү ойошмаһы тезеп, шуның аша азык-түлек менән ярзам итмәгән булһа, йәйгә сыжжас, халык тағы ла күберәк кырылған булыр ине. Миңә он ташырға тура килде. Әйткәндәй, Сафура, нисә көн иген ашы күргәнебез юк? (с)

— Тегәл әс тәүлек. (с)

Сәлих карт башын Зәйнулла яғына карай борзо: (d)

— Хәзер икмәктән дә туклыклы, икмәктән дә кәзерле ашамлыс юк икәнәнә ышандыңмы, улым? (е)

— Ышандым, олатай, — аслыктан әсе үпкәшкән Зәйнулла кабат икмәк тураһында һүз кузғатмаҫлык хәлгә төштө. (f)

— Икмәк балдан да, иттән дә, майзан да, һөттән дә өлкән. Был азыктарзың бөтәһе лә кәрәк, ләкин араһында икмәк булмаһа, йәшәп булмай, — тине Сәлих карт, икмәктең кәзерен белегез, тигән мәғәнәлә. (g)

Әйе, кешеләрзе донъяла киләсәккә ышаныс йәшәтә. Йосоп кулы астында эшләгән колхозсыларға карап тора ла һокланып бөтә алмай. Шулай за уларзың бөгөн аслы-туклы эшләп йөрөгән күреп, йөрәге әрней. Алыш-биреш юлы

vasıtasıyla, yiyecek içecek teminiyle yardım etmeseydi yaza gelene kadar halk daha fazla kırılırdı. Bana göre un taşımak daha iyiydi. Dediğin gibi, Safura ne zamandır ekmek görmüyoruz?

- Tamı tamına üç gündür.

Selih amca kafasını Zeynulla'nın olduğu tarafa doğru çevirdi:

- Artık ekmekten daha doyurucu, daha kıymetli yemek olmadığına inandın mı oğlum?

- İnandım efendim. Açlıktan içi bayılmış olan Zeynulla tekrar ekmek hakkında söz edemeyecek hâle geldi.

- Ekmek baldan da, etten de, yağdan da, süttten de kıymetli. Salih amca ekmeğın kıymetine işaret ederek: - Bu yemeklerin hepsi de gerekli, ama bunların arasında ekmek olmazsa yaşanmaz.” diye söyledi.

Tabii insanları bu dünyada geleceğe olan inançları yaşıyor. Yusup, elinin altında çalışan kolhozculara bakıp hayran kalıyor. Öyle ki onların bugün aç tok çalıştıklarını görüp içi sızlıyor. Alışveriş yoluyla biraz ekin bulamaz mı acaba, diye kafa yorup

менән бер аз иген табып булмаҫ микән, тип баш ватып йөрөгәндә, уны көтмәгәндә райондың хәрби комиссары сакыртып алды һәм комиссияға куйып, хәрби билет бирзе. Район үзәгенә килеүзән файзаланып, Йосоп район Советы башкарма комитетына инеп, ярзам итеүзәрен һораны. Уға: «Яңы уңыш иҫәбенә кайтарып биреү шарты менән «Яңы тормош» колхозынан бер центнер бойзай барып алығыз», — тип кағыз тоттороп сығарзылар. Йосоп бойзай алырға Сәлих картты ебәрзе. Ул кайтышлай бойзайзы конезавод тирмәнәндә он итеп һалдырып алып кайтты. (г)

53

— Ат караусы ауырып китте бит, нишләйбез? — тип мөрәжәгәт итте Йосоп бер көндә бесәнселәргә, төшкә ашқайыйылғас. — Бәлки, бөгөн төнгөлөккә ат көтөргә теләүселәр барзыр? (а)

Усман менән Әхтәм бер-беренә карашып куйзы, ләкин өндәшеүсе булманы. (б)

— Ярай, улайһа, үземә калырға тура килә, — Йосоп ат егә башланы, күрәһен, иртәрәк ауылға кайтып азык-түлек алыпкилмәксе. (с)

düşünürken; onu, hiç beklemediği bir anda, bölgenin askerî komiseri çağırttı ve komisyona koyup askerî görev verdi. Bölge merkezine gelmesinden faydalanıp, bölge kurulu icra komitesine gitti ve yardım etmelerini istedi. Ona, “Yeni başarılı işler yapmak şartıyla, “Yeni Hayat” kolhozundan bir kental buğdağ alın” diye kağıt verdiler. Yusup buğdayı alması için Selih amcaı gönderdi. O, dönerken buğdayı damızlık çiftliği değirmeninde un hâline getirtip döndü.

Yusup, öğle yemeği yerken, - At bakıcısı hastalandı, ne yapacağız? diye ekincilere danıştı. - Belki bu gece için at bakmak isteyen birileri vardır?

Usman’la Ehtem birbirlerine baktılar, ama hiçbiri konuşmadı.

- Tamam, öyleyse, benim kalmam doğru olur. Yusup at bakmaya başladı, tabii sabah köye dönüp, yiyecek içecek getirmek gerek.

— Тукта эле, Йосоп, тукта! — Safura, Yusup’a doğru elini uzattı.
Сафура Йосопка карап кул honдо. — “Dur hele Yusup dur! Gece yarısına kadar
Станға төн уртаһына тиклем сак-сак harman yerine gidip geliyorsun, ya atların
эйләнеп киләһең, аттарың тырым-тырағай düzeni bozulursa?”
таралышып бөтһө?.. (ç)

—Ысынлап та... — Усман Usman yerinden sıçrayıp kalktı. -
урынынан һикереп торзо. — Ат көтөргә Gerçekten de... At bakma işini Ehtem’le biz
Әхтәм менән без икәү сығабыз. (d) ikimiz hallederiz.

— Мин дә барырмын, — тине Zeynulla: - Ben de gidebilirim, dedi.
Зәйнулла. (e)

— Ярай, зур бәләһәннә коткарзығыз. - Tamam, beni büyük belâdan
— Йосоп ихласлап рәхмәтен белдерзе. — kurtardınız. Yusup dua edip şükretti. -
Бөгөнгә сығып торһағыз, иртәгәһенә кеше Bugünlük bakarsanız, yarın için birini
табылыр. (f) buluruz.

Егеттәр аттар йөрөгән төпкөлгә Delikanlılar, atların dolaştığı yere
килгәндә, караңғы төшөп өлгөрзө. Әхтәм geldikleri zaman karanlık çökmüştü. Ehtem
таралыша башлаған аттарзы үләне мул dağılmaya başlayan atları otu bol olan bir
булған бер урынға кыуып өйөрөргә китте, yerde topladı, Usman da kuru odun toplayıp
ә Усман, коро утын йыйып, ут ateş yaktı... Kuru soba, o anda gürüldeyip
токандырзы... Коро усақ шунда ук yanmaya başladı ve odunlar yanarken
дөрләп яна һәм шартлатып оскон сәсә kivilcim çıkıyordu. Ateş yandığı zaman,
башланы. Ут яктыһында тәбиғәт әкиәт tabiat hikayelerdeki gibi görünüyor ve
күренешен ала, ә каршылағы стена кеүек karşıda duvar gibi görünen ormana giden at
күренгән урманға барып төшкән ат gölgeleri de, eski büyük hayvanları
күлөгәләре боронғо гигант хайуандарзы hatırlatıyordu. Atlar ateşe yaklaşıncı,
хәтерләтә. Аттар утка якынлашһа, gölgeleri daha büyük ama uzaklaşıncı daha
күлөгәләре зурая, ә алыслашһа, küçük oluyordu. Delikanlılar, bir saat kadar
бәләкәйләнә. Бер сәғәт самаһы вақыт vakit geçince, atları sulayıp, bir kere daha ot
үткәс, аттарын һуғарып, кабат бер төбәккә verdikten sonra, ateşin yanına oturarak

өйөргәс, егеттәр ут янына килеп ултырып, тырыз менән алыт килгән електәрен ашарға тотондо. Ә уттың көлө төшкәс, картуф күмделәр, сәй кайнаттылар. (g)

Иртәнсәк ат эзләп вақыт узғарып эшкә һуңламас өсөн, өйөрзө төндә кәмендә өс мәртәбә карап сығырға, әгәр зә таралған буһа, бер урынға өйөрөп, теүәлләргә кәрәк. Икенсегә егеттәр аттарын картуф ашап, сәй эскәс өйөрзө. Ә менгән аттарына сабылған бесән ашатырға кәрәклеген алдан хәстәрлек күрергә оноткандар. Сират буйынса ял итергә тейеш булған Әхтәм, менгән атын тышап, тезгенен башын калкышаслык, итеп аттың алғы аяғына ураны ла йоклап та китте. Аты алыс китерлек түгел. Ә Усман, тезгенгә дилбегә ялғап, уның икенсе осон уң аяғына бәйләне лә ағаска һөйәнәп ултырзы. Йоклап, китһәм, дилбегә тартылып уятыр әле, тип исәп тотто. Ысын- (g)

54

лап та, дилбегә йыш-йыш һелкенеп тартыла. Усманды тәрән йоклап китеүзән һаклай. (a)

Барыбер зә ләңға табан, аттар юшай башлагас, йоко енде. Шул арала төш тә күреп өлгөрзө. Имеш, станды карактар басқан. Кәшәүәр Сафура апайзы

sepetle getirdikleri çilekleri yemeğe başladılar. Ateşin harı geçince, külüne patates gömüp çay demlediler.

Sabahleyin at bakma işini halledip kendi işlerine geç kalmamaları için sürüye gece en az üç kez daha bakmaları gerek, dağılmamaları için de bir yere getirip toplamaları lâzım. Daha sonra delikanlılar patates yiyip çay içtikten sonra atları topladılar. Ama bindikleri atlarına biçilmiş ottan vermek gerektiğini akıl etmeyi unuttular. Nöbet boyunca dinlenmeye çalışan Ehtem, kaçmaması için bindiği atın ayaklarını bağlayıp dizginini de başını kaldıramayacak şekilde ayarlayarak, atın ön ayağına doladı ve uykuya daldı. Atının uzaklaşması mümkün değil. Usman ise dizgine gem bağlayıp onun diğer ucunu sağ ayağına bağladı ve ağaca yaslanıp oturdu. Uyursam, dizgin hareket edip beni uyandırır, diye hesabetti. Gerçek-

-ten de dizgin sürekli hareket ediyor, Usman'ın derin bir uykuya dalmasına fırsat vermiyordu.

Güneş doğmasına yakın, atlar uyumaya başlayınca, onlar da uykuya yenildi. O arada bir rüya da gördü. Sözde, harman yerini hırsızlar basmış. Hırsızlar aşçı

куркытып, икмәкте талайзар. Усман үзенең яғына тәгәрлэгән ике икмәкте күкрәгенә кысып тотоп, һаз яғына йүгерзе. Әммә уны бер карак күреп кадды ла йыға һукты, шунан аркан менән сырмап бәйләп, атының койроғона тағып ебәрзе. һыртына сыбырткы менән тарткас, ат ярһып сабып китте, Усманды бына-бына берәй кайыша бәреп китәсәк... Ә теге карактың бите кара йылтыр, тештәре генә ап-ак булып күренә... (b)

Төшө менән өнө буталды Усмандың. Исенә килеп, тороп ултырһа, бер йыуан ағас төбөндә ята. Кейеме лысма һыу, аяғында дилбегә осо һәленеп тора. Тимәк, атын кемдер өркөткән? Башка тай-тулак та таралышып бөткән, көскә туплап алдылар. (с)

Ә станда, ысынлап та, Сәлих карт күрше колхоздан алып кайткан ондан Сафура апай икмәк бешергән икән, шул танһык еҫ килеп танауына ингәнгә кергәндер теге төштө... (ҫ)

Аттарзың өркөүен станда төрлөһө төрлөсә аңлата. Берәүзәр бүренән күрә, ә икенселәре, ат юл буйынан осоп киткән коштан да өркә, тип үз һүзен дөрөҫләп маташа. (d)

— Йылкыны бүре көз көнө балаһын өйрәткәндә йыға, йәй көнө

Safura ablayı korkutup, ekmeği çalmışlar. Usman kendisine doğru yuvarlanan iki ekmeği göğsüne basıp, sazlık boyuna gitmiş. Ama onu bir hırsız görmüş ve vurup düşürmüş, sonra kemerle bağlayıp, atının kuyruğuna takıp göndermiş. Atın sırtına değnekle vurunca öfkeyle yerinden fırlamış, tam o anda birisi Usman'a kemerle vurup gidecek... Diğer hırsızın da yüzü kara parlakça, dişleri de bembeyaz görünüyormuş...

Rüyasında Usman'ın sesi de kısılmış. Kendisine gelip doğrulduğunda kuru bir ağacın dibinde yatıyor. Üstü başı sıırsıklam, ayağında dizginin ucu kımıldayıp duruyor. Demek ki birisi atı korkutmuş? Diğer taylar da dağılıp bitince güç topladılar.

Harman yerinde, gerçekten de, Selih amcanın karşı kolhozdan getirdiği undan Safura abla ekmek yapmış, o tanıdık koku gelip burnuna girmiş rüyada...

Atların neden ürktüğü hakkında harman yerinde türlü şeyler anlatıldı. Kimileri atların kurttan korktuğunu düşünüyor, kimileri ise yoldan uçup giden kuştan bile ürküyorlar, diye tartışıyor.

- Kurt, güzün yavrusuna öğretmek için yıldıyı öldürüyor, yazın zarar vermiyor.

теймэй, — тип бэхәскә сик куйзы Сәлих карт. (e)

— Бәрәкалла! Кем ул оло юлдан стан яғына боролған? — Сафура уң кулын маңлайына куйзы. — Карағыз әле, Сәғит түгелме? (f)

— Шул да баһа, дезертир. Ашап, йоклар өсөн генә тыуған донъяға, — тине Маһира. — Ана бая... — Икмәк есен тойоп килеп, аттарзы өркөтөп шул йөрөгәндер әле, күп булһа, тип тә өстәргә укталды ла, кире уйланы: күзе менән күрмәне ләһә. (g)

— Дезертир булырға Сәғит һуғыштан қасып кайтманы! — Хәтирә ирен яклай һалды. — Фронтвик ул. Яраланып кайтты. Ә һин Ватан өсөн кан койған кешегә яла яғаһың, уйнап һөйләһәң дә, уйлап һөйлә. (ğ)

— Мин уны, фронттан қасқан дезертир, тип әйткәнем юк, әйтмәйем дә, ә бына, аслыкка түзмәй, колхоздан қасыуы хак. (h)

— Бушты һөйләп торма әле. (i)

— Бушты һөйләйем, имеш. Вербовать итеп Курилға ебәрегеҙ, тип военкоматка ғариза тотоп барыуын һин белмәһәң, (i)

diye Selih amca ihtimallere son noktayı koydu

Safura, sağ elini alınına götürdü. “Barekallah! Büyük yoldan harman yerine doğru giden kim? Bakın hele, Segit olmasın?”

- O işte, kaçak. Bu dünyaya yiyip uyumak için gelmiş, dedi Mahira. İşte az önceki... - Olsa olsa ekmek kokusunu duyuş gelmiş atları da korkutup geçip gitmiştir, diye devam edecekti ki vazgeçti: gözüyle görmedi sonuçta.

Hetire kocasını savundu. - Segit'e kaçak demek için, savaştan kaçıp gelmedi. Emektar o. Yaralanıp döndü. Ama sen Vatan savaşı için kan döken insan hakkında yalan söylüyorsun, boş laf edeceğine düşünüp söyle.

- Benim ona cepheden kaçan askerdir, dediğim yok, söylemedim de, ama işte açlığa sabredilmiyor, kolhozdan kaçması haklıdır.

- Boşa konuşup durma.

- Boşa konuşuyormuşum. Rapor edip Kuril'a gönderin, diye komutana dilekçe verdiğini sen bilmezsen,

мин беләм. Военкомат силсәүиттән справка алғас, ғаризаһын кире каккан, беләһең килһә. (а)

Маһира башка сурытманы. Хәтирә яуап кайтарырға дәлилдәр таба алманы, өндәшмәскә булды. (б)

Кырк беренсе йылдың көзөндә үк яраланып һуғыштан кайтканы Сәғит. Йылдан ашыу култык таяктарын ташламаны. Маһира култык таяктарына таянып ауылдан сығып киткән Сәғиттең урманда йүкә һызырып йөрөгәнән, ә таяктарының ағас ботағында әленеп тороуын күргән. (с)

— Врач, үзеңә баһа башларға вакыт, тигәнгә, тәүзә бер култык таяғын ташлап атлап карарға булдым әле. Аллаға шөкөр, атлап була, шулай за ауырта әле, — тап акланып маташкан Сәғит. (с)

Маһира был турала әлегәсә бер кемгә лә һөйләгәнә юк. Кешегә әйтһә, күзенә әйтә, артынан һөйләп йөрәмәй ул. (д)

Йомартлығы ла бар Йыуан Маһираның — үзе әрләп тора, үзе стандағы икмәк есен тойоп темескенеп килеп еткән Сәғиттең алдына ыумаслы аш

ben biliyorum. Askerlik ofisi köy kurulundan raporu alınca, dilekçesini geri çevirmiş, biliyorsun işte.

Mahira başka bir şey söylemedi. Hetire cevap vermek için bir dayanak bulamadı, susup oturdu.

Kırk birinci yılın güzünde yaralanıp savaştan dönmüştü Seyit. Bir yılı aşkın süredir koltuk değneklerini bırakmadı. Mahira, koltuk değneklerine dayanarak köyden çıkıp giden Seyit'in, ormanda ihlamur ağacının kabuklarını soyduğunu, ama koltuk değneklerinin ağaç budağına dayalı olduğunu görmüş.

- Doktor, kendi başına ayağının üstüne basabilirsin, dediğinde önce bir koltuk değneğini bırakıp bakayım hele. Allah'a şükür, yürüyebiliyorum, ama gene de ağrıyor, diye Segit kendisini aklamaya çalışmış.

Mahira bu konu hakkında kimseyle konuşmadı. Söyleyeceğini, gözüne bakarak söyler, arkasından konuşmaz.

Cömertliği de var Kötü Mahira'nın, sövüp dursa da kendi görev yerindeki ekmek kokusunu duyup koşarak gelen Seyit'in önüne otlardan yapılmış yemekle ekmek

менән икмәк куйып та йөрөй. Нисек кенә асыуы килмәһен, барыбер йәлләй — алама булһа ла, Сәғит тә эзәм балаһы лаһа... (е)

Ауыл хужалығы башка тармактарҙан тәбиғәт шарттарына нык буйһонған һәм кулайлашқан булыуы менән айырыла. Йылдың иң катмарлы, иң көсөргәнешле һәм яуаплы осоро ураҡ мәленә тура килә. Урып-һуғыу эштәрә бөтөр-бөтмәстән ужым сәсеү, тунға һөрөү эштәрә башлана. Дәүләткә ашлык тапшырыу, орлоҡ, азык-түлек һәм бүленмәй торған фондтар һалып калыу за кул көсө, тартыу көсө талап итә. Шулар эштәрҙең береһе генә иғтибарһыз калһа ла, алдағы йыл уңышына кире йоғонто яһай. Шуны аңлаған Йосоп алдан хәстәрлек күрергә тырыша. Бөгөн ул бесәнселәрҙе эшкә озатты ла кулына кәләм алды. Ураҡ һәм башка көзгә эштәрҙе ойоштороу тураһында эш планы һыҙғыларға тотондо. Колхоз идараһының үткән йылғы планын да алып килгән ине. Уның ашыҡ-бошок төзөлгән булыуын Йосоп алдан белһә лә, ентекләп карап сықты. Фәһем алыу за фарыз. Юғарынан бирелгән эш күләмен иһә Йосоп яттан белә, ә бына уны тормошҡа ашы-рырлык кул һәм тартыу көсө етерлекме, түгелме — иң мөһиме шулар. Бүлөп сыккайны, эзәм ышанмаһлык хәл төсмөрләнде. Ураҡ

koyuyor. Ne kadar kızarsa kızsın yine de acıyor, kötü de olsa, Segit de insan evlâdı işte...

Köy yönetimi, diğer taraflardan tabiat şartlarına göre işleri hafifletmiş ve işleri kolaylaştırmış. Yılın en karışık, en çaba gerektiren ve sorunlu zamanı, orak zamanına denk geliyor. Toplama ve biçim işleri biter bitmez güz mevsimindeki ekim, nadas sürme işleri başlıyor. Devlete yemeklik verme, tohum, yiyecek – içecek ve bölünmeyen fonlar koymak da kol gücü, gayret istiyor. Şu işlerin biri bile dikkatsiz bir şekilde yapılırsa bir sonraki yılın işlerini etkiliyor. Bunun farkında olan Yusup, önceden özen göstermeye çalışıyor. O, bugün ilk tayfa işe gönderdi ve eline kalemi aldı. Orak ve diğer güz mevsiminde yapılacak işleri halletmek için iş plânı hazırlamaya başladı. Kolhoz idaresinin geçen yılki plânını da alıp gelmişti. Yusup plânın intizamlı bir şekilde düzenlenmiş olduğunu önceden bilse de dikkatli bir şekilde inceledi. Örnek almak da şart. Yukarıdan verilen işin büyüklüğüne ise uzaktan hâkim Yusup, ama bu işin onu hayata hazırlaması için kol ve emek gücü yeterli mi değil mi, en önemlisi bu. Ayı ayrı inceleyince, insanın inanmayacağı bir durum ortaya çıktı. Orak, Kasım'ın sonlarına kadar uzayacak gibi görünüyor. Kolhozun her zaman karşılaştığı durum yine ortaya çıktı...

ноябрь азактарына тиклем һузылырға тейеш булып сыға. Колхоз тормошонда гәзәттә шулайырак килеп сыға ла ул... Языу-һызыуын этәрәп ебәрзе лә, Йосоп башын ыуалай-ыуалай йөрөнә башланы. Ахырза эш кағыздарын һандыкка һалып (f)

56

йозаклап куйзы, әммә ауыр уйзарынан арына алманы. Сәлих карттың аты килеп туктауын да һизмәй калды. (a)

— Һаумы, бригадир! — Арбанан төшөп, атын бәйләнә лә Салих карт Йосоп янына килде. — Ниңә кәйефең юк? (b)

— Игенде үстәрәуен үстәрзек, ә бына һисек йыйып алырға тап баш ватам. (c)

— Да-а-а! — Салих карт мыйык остарын һыйпап борзо. — Бындай мул уңышты колхоз осоронда минең күргәнем юк әле. (ç)

— Ана шул уңышты йыйып алырға көсөбөз етерлек түгел. — Йосоп кулындағы кәләмен һандык ягына карай ырғытты. (d)

— Ә һин иҗәплә, планлаштыр. (e)

— Иҗәпләнем, сыкмай... (f)

Yusup yazıp çizmesini bitirip gönderdi ve başını kaşıya kaşıya yürümeye başladı. Sonunda iş evraklarını sandığa koyup

kilitledi, ama derin düşüncelerinden arınamadı. Selih amcanın atının geldiğini bile sezmedi.

- Merhaba şef! Salih amca arabadan inip atını bağladı ve Yusup'un yanına geldi. - Neden keyfin yok?

- Ekini olgunlaştırmasına olgunlaştırdık, ama bunu nasıl toplayacağız diye kafa yoruyorum.

Selih amca bıyıklarını burdu. - Hımm! Böyle büyük bir başarıyı, kolhoz tarihinde görmedim.

- İşte bu bereketi toplamaya gücümüz yok, diye karşılık veren Yusup elindeki kalemi sandığın yanına doğru attı.

- Artık sen ölç biç.

- Hesaplıyorum, olmuyor...

— Үткән йыл Мәлек һазында утыз гектар майзанда бойзай кар астында калып юкка сыкты. Бригадир, һин юрғаныңа карап аяк һуз, — тип дауам итте Сәлих карт, — бер һабак искә төштә әле.— Үәскерзә* Кобзаренко тигән кулакта малайлыкта йөрөгән сак. Ашлык шул тиклем уңған. Башы эшлэгән хужа игендең бер генә бөртөгөн дә юғалтманы. Башкалар ярты майзанын да урып өлгөрмәй. (g)

— Колхозды айырым хужалык менән сағыштырып булмай битәле. (g)

— Кобзаренконың сәсеү майзаны бер бәләкәй колхоздыкынан кәм түгел ине, — Сәлих карт, һи әйтер икән тип, Йосопка карап ултырзы, тегеһе өндәшмәгәс, һүзен ослап куйзы. — Башкалар ашлык һуғыу эштәрен урыу, кәлтә бәйләү менән бер рәттән алып барзы. Ә Кобзаренко юн бозолорон исәпкә алған, бөтә кәстә тик урып, кәлтәләрзе әскертләп калдырып өсөн генә тупланы. Ямғырлап, көндәр бозолоуға яланда бер бөртөк башак та калманы. Ашлык һуғыузы ул кыш көнө башкарзы һәм отолманы. (h)

— Бының менән һин һи әйтергә теләйһең, Сәлих ағай? (1)

— Ашлык һуғыу менән артык

- Geçen yıl Melik sazlığında otuz hektar alandaki buğday, kar altında kalıp helak oldu. Şef, sen ayağını yorganına göre uzat, diye konuşmasına devam etti Selih amca, - bir şey geldi aklıma. Üesker'de Kobzarenko adlı bir ağanın yanında geçirdiğim çocukluk zamanımdı geçirdiğim çocukluk zamanımdı. Ekin çok fazla verimliydi. Akli başında olan yönetici, ekinin bir zerresinie bile ziyan getirmedi. Kimileri alanın yarısını bile biçemiyor.

- Kolhozu başka bir idareyle karşılaştırmak olmaz ama.

- Kobzarenko'nun ekim alanı küçük bir kolhoz kadardı. Selih amca, bir şey der mi acaba, diye Yusup'a baktı, konuşmayınca sözüne devam etti. - Başkaları harman dövmek işlerini yapıp, balya hâline getirilmesini birlikte yaptılar. Ama Kobzarenko havanın bozulmasını hesaba katıp, bütün gücünü sadece biçmek ve balyaları toplamak için harcadı. Yağmurlar başlayıp havalar bozulunca, alanda bir parça başak bile kalmadı. O ürünün başaktan ayrılma işini kışın halletti ve bir duruma düşmedi.

- Sen bununla ne söylemek istiyorsun, Selih amca?

- Harman dövme işleriyle uğraşmaya

мауығырға ярамай, көн аяз сакта, кәлтә hevesli olmak iyi değil, hava güzelken balya бәйләп, уларзы эскерткә халып уарып toplamak lâzım diyorum. калдырырға кәрәк, тим. (i)

— Комбайн бит бер юлы урып- - Biçerdöver bir seferde biçiyor. һуға. Кәлтә бәйләмәй зә инде? (j) Balya уармыйор ки?

— һин колакка якмаған һүззе - Sen akla mantığa uğmayan sözü һөйләп торма әле. Тот та комбайныңды ат konuşup durma şimdi. Al da biçerdöveri atlı молотилкаһы урынына файзалан. (k) harman makinası yerine kullan.

57

— Комбайндың касан кәлтә - Biçerdöverin ne zaman balya һукканын күргәнең бар? (a) уартығынı gördün?

— Күрмәһәк, күрербез. Әллә, - Görmediysek de görürüz. Peki sana һиненсә, комбайн кәлтә һуға алмаймы? (b) göre hasat balya yapılamaz mı?

— Ниңә һуға алмаһын, һуға. Тик... - Niye yapılamasın, yapılır. Sadece... (с)

— Комбайн бер түгел, ике - Biçerdöver bir değil, iki harman молотилканы алыштыра — быныһы бер. makinasını kullanıyor, bu bir. Römorklu Тағылма комбайндан бушаған трактор biçerdöverden boşalan traktör nadas yeri туңға ер һөрә — ике. Комбайндан sürüyor, bu iki. Biçerdöverden harman yerine ырзынға еүеш ашлык ташыған өс ылау ham aşlık taşıyan üç araba başa çıkıyor, bu üç. Harman makinasından sekiz at, üç dört дүрт кул көсә бушай — дүрт... (ç) kol gücü boşa çıkıyor, bu da dört...

Йосоп һүззең айышына төшөнә Yusup, söylediklerini anlamaya башланы: (d) çalışıp düşünmeye başladı:

— Ярай, һин әйткәнсә - Tamam, senin dediğine göre планлаштырып, кул һәм тартыу көсөн plânlayıp kol gücü ve atların gücünü ayırıp бүлеп карайык. Туңға һөргөн трактор bir bakalım. Nadas süren traktör gelecek

киләһе йыл уңышына нигез хала. Комбайндан һәм молотилканан бушаған ун бер ат һәм ете кул көсө көлтә бәйләүгә һәм дәүләткә ашлык ташыуға файзаланыла. Шулаймы? (e)

— Шулаймы, түгелме, уйла үзең,
— Сәлих карт бармағы менән Йосоптоң маңлайына төрттө. — Бер атыуза — ике куян. Юғиһә, бер юлы урып-һуқкан комбайндан ырзынға билсән башы кеүек йәп-йәшел кыйғыпыр катыш еүеш ашлык килеп тула, кыза һәм яна башлай. Ә янған игенде заготзерно кабул итмәй, кире кайтарып ебәрә. Ә көлтә бер көн эсендә лә кибеп өлгөрә, һуғып кына тор. Бындай ашлык кызмай за, янмай за. (f)

Йосоп, Сәлих карт әйткәнсә эшләһән, урақ һәм башка көзгә эштәрзе ун биш — егерме көнгә тиклем кысқарта алырына тамам ышанды. (g)

Урақ эштәре буйынса үтәсәк район кәңәшмәһенә сирләп яткан колхоз рәйесе Сабир урынына Йосоп китте. Ошоға тиклем уның бындай зур йыйында катнашканы булманы, шуға күрә лә кәңәшмә залына кыйыр-кыймас кына килеп инде. Халык йыйылған, гөж килә. Регистрация алып барған йәш катын Йосопка алғарак үтергә кушты, артта урын бөткән ине. Озакламай президиум өстәле артына район етәкселәре сығып

yılın başarısına temel atıyor. Biçerdöverden ve harman makinasından boşalan on bir atı kullanarak ve yedi insan gücüyle balya yapacak ve devlete aşlık bırakmaya yarayacak. Öyle mi?

Selih amca parmağıyla Yusup'un alnını dürterek: - Öyle mi değil mi kendin düşün, diye cevap verdi. - Bir taşla iki kuş. Yoksa bir seferde vurup biçen biçerdöverden harman yerine marul başı gibi yemyeşil yabani otla karışmış bir hâlde ham aşlık gelip dolar, kızarmaya ve yanmaya başlar. Ama yanan ekini, tahıl hazırlama noktası kabul etmiyor, geri gönderiyor. Sonra balya da bir gün içinde kuruyup gidiyor, sadece biç. Bu şekilde aşlık kızarmıyor da yanmıyor da.

Yusup, Selih amcanın söylediği gibi çalıştığında, orak ve diğer güz işlerinin on beş yirmi güne kadar hallolacağına tüm kalbiyle inandı.

Orak işlerini yürütecek bölge toplantısına hastalanıp yatan kolhoz reisi Sebir'in yerine Yusup gitti. O zamana kadar o, bu kadar büyük bir işe girişmemişti, bu yüzden de kurul salonuna düzensiz bir şekilde gelmişti. Halk toplanmış, gürültü geliyor. Kayıt yapan genç kadın Yusup'a daha öne geçmesini söyledi, arkada yer kalmamıştı. Çok geçmeden, başkanlık masası etrafına bölge yöneticileri gelip oturdular. Komitenin birinci sekreteri Gafarov, konuşmasını

ултырзы. Райкомдың беренсе секретары Гафаров доклад менән сығыш яһағандан һуң, колхоз етәкселәре берәм-берәм баһып, дәүләткә күпме ашлык ебәрергә тейеш һәм күпме тапшыра алыуы тураһында хәбәр итә башланы. Сират Йосопка ла килеп етте. (ғ)

— «Һакмар» колхозы? — Беренсе секретарь аяк өстө баһқан Йосопка күзлек аша караны. — Бәй, Иһәнтаев кайза? (һ)

— Ауырый. Килә алманы, мине ебәрзе, — тип яуап бирзе Йосоп. (и)

58

— Ярай, улайһа, әйт. Дәүләткә күпме ашлык тапшыра алаһығыз? (а)

— Дәүләт планын тултырырға мөмкинлек бар. (б)

— Ә пландан тыш күпме ашлык бирә алаһығыз? (с)

— Биш йөз бот. (с)

— Ай-һа-а-й-й! — Кемдер арттан реплика ташланы. (д)

Залдағылар кымжып һөйләшә башланы. (е)

— Тынысланығыз, иптәштәр! — Район Советы башкарма комитеты рәйесе Соткжов кыңғырауға баһты. — Ә

yaptıktan sonra, kolhoz yöneticileri birer birer kalkıp devlete ne kadar aşlık gönderilmesi gerektiği ve ne kadar gönderilebileceği ile ilgili konuşmaya başladı. Sıra Yusup'a da geldi.

- Hakmar kolhozu? Birinci sekreter ayaya kalkan Yusup'a baktı. - Bey, İsentayev nerede?

- Hasta. Gelemedi, beni gönderdi, diye cevap verdi Yusup.

- Tamam, öyleyse söyle. Devlete çok aşlık gönderebilir misiniz?

- Devlet plânında olması gerektiği kadarına imkân var.

- Peki plân dışı ne kadar aşlık verebilirisiniz?

- Beş yüz bot.

- Ne, diye biri arkadan şaşkınlık gösterdi.

Salondakiler kendi aralarında konuşmaya başladılar.

- Sessiz olunuz arkadaşlar! Bölge Kurulu icra komitesi başkanı Sutyokov zile bastı. - Peki size verilen sürede erzak

күрһәтелгән срокка ашлык тапшырыуы verilmesini tamamlayabiliyor musunuz?
тамамлай алаһығызмы? (f)

— Тура карап, кырын һөйләшеп
булмай, срогына өлгөрә алмайбыз, — тип
Йосоп кырка һукты. (g)

— Ниңә? (ğ)

— Кабалан срок билдәләү хужалык өсөн
дә, дәүләт өсөн дә отошһоз. (h)

Эште нисек ойоштороу тураһында
улай за, былай за тарткылап караһалар за,
Йосоп тағылма комбайнды тик ашлык
һуғыуза ғына файзаланыу тураһындағы
серзе асманы. Был турала хатта Сабир за
әлегә белмәй. Сөнки урып-һуғыуза бер
юлы ике эште башкарған техниканы Шул
рәүешле файзаланыу дәүләткә ашлык
тапшырыуға аяк салыу итеп караласак. Ә
Йосоп үзенә хак булыуы тураһында бер
нисек тә аңлата алмас, көлкөгә генә калыр
ине. (i)

Район кәңәшмәһенән кайтыуға бер-
ике көн үткәс, ураҡ башланды. Арыш
баһыузарын урып-һуғыу һәм ужым сәсеу
артык зур мәшәкәт тыузырманы. Шулай
за Йосоптоң бер үзенә генә ике эш
башкарыуы еңел түгел. Бигерәк тә бойзай,
арпа, һоло кеүек язғы культураларзы
урып-һуғыу осоро ауырға тура килде.
Планлаштырыуза иҫәпкә алынмаған күп

- Eğri oturup doğru söylemek
gerekirse, süreyi yetiştiremiyoruz, diye
Yusup sertçe söyledi.

- Niye?

- Hızlıca süreyi belirlemek; idare için
de devlet için de uygun değil.

İşi nasıl halledecekleri hakkında, ne
kadar sorgularsa sorgulasınlar, Yusup
römorklu hasat makinesinden sadece erzak
hazırlamada faydalandıklarıyla ilgili sırrı
kimseye söylemedi. Bu konu hakkında Sabir
de, şu an, bir şey bilmiyor. Çünkü ekip
biçmede, tek seferde, iki iş yapmanın
teknîğinden bu şekilde faydalanmak, devlete
erzak vermeyi engellemek olarak görülür.
Yusup da, haklı olduğunu anlatamdan gülünç
duruma düşerdi.

Bölge kurulundan döneli bir iki gün
geçmişti ki orak başladı. Çavdar tarlalarını
ekip biçme ve tohum saçmak şimdi çok zor
bir iş olmadı. Öyle ki, Yusup'un kendi başına
iki işi birden halletmeye çalışması, pek de
kolay değil. Özellikle buğday, arpa, yulaf
gibi bahar ki ekinleri ekip biçme dönemi
zorlaşıyor. plânlarda hesaba alınmayan pek
çok yetersizlikler, ekinler kızarmaya

кенә етешезлектәр урак кыза башлағас кына асылды, эш барышында бөтөрөлә торзо. (i)

Урак эштәре кызған һайын, лобогрейка менән урыу һәм көлтә бәйләү араһындағы өзөклөк тә арта бара. Был көлтә ташыусыларзың да, ырзын табағында ашлык һуққан комбайнерзарзың да эшен туктатыу куркынысын тызуыра. Көлтә бәйләүгә Йосоп малсылык эшселәрен йәлеп итте, ләкин эш бигүк ыраманы. (j)

Ахырза көлтә эскертләүсе таһылы карттар менән кәңәшләшеп карарға булды. Хәйбулла исемле карт ағас һәнәк менән көлтә күтәрәп күлөгә яһаған да эскерт башынан төшмәй һузылып ята ине. Бригадирзы күргәс, йәйләнәп һикереп торзо. (k)

59

ла, һәнәген һурып алып, осондағы көлтәһен аяк астына ырғытты. Аяктарын кирә баһып, һәнәгенә таянды. (a)

— Эште бик ошта башлап ебәргән инең, — карт эскерт башынан сак-сак йығылып китмәне. — Әй, әттәгенәһе, шулай за, ете мәртәбә үлсә, бер мәртәбә киҫ, тигәндәй, көлтә бәйләү тураһында уйлап еткермәгәнһең. Бына, бер яңғызыма

başlayınca ortaya çıktı, iş zamanında bitirilmeye çalışıldı.

Ekin işleri her yoğunlaştığında orak makinesi ile biçme ve balya hâline getirme arasındaki kopukluk da artarak gidiyordu. Balya taşıyıcıları da, harman yerine doğru erzak yapan operatörleri de, işini aksatma konusunda korkmaya başlıyordu. Yusup balya yapma işine hayvancılık ileriyle uğraşmaları görevlendirdi, ama iş gene de verimli olmadı.

Sonunda balya yapan tahılı olan yaşlılara danışmak istedi. Heybulla isimli yaşlı adam, ağaç yabayla balyayı kaldırıp gölgelik bir yer yapmış, ot yığının tepesinden inmeden uzanmış yatıyordu. Şefi görünce, canlanıp kalktı.

ve yabasını çekip aldı, ayağının ucundaki balyayı ayak altına fırlattı. Ayağa kalkıp, yabasına dayandı.

- İşi çok ustaca halletmişsin. Yaşlı adam ot yığının tepesinden yere düşmedi. - Hay Allah, gene de yedi kez ölç, bir kez kes, dedikleri gibi, balya bağlama hakkında düşünmemişsin. İşte, bir başıma da iş yetişmiyor...

ла эш етмэй тора... (b)

— Шуға күрә килдем дә инде мин
һезгә, аҡһаҡал. — Йосоп атын эскерт
күлэгәһенә куйҙы ла арбаһынан төштө. —
Бәлки, берәй кәңәш бирерһең? (с)

- Ben size bu yüzden geldim şimdi
aksakal. Yusup atını ot yığınının gölgesine
koydu ve arabasından indi. - Belki bir akıl
verirsin?

Шул сак кайзандыр кап-кара
һаҡалына һалам йәбешкән Корман карт
килеп сықты. Эскерт күлэгәһендә
яткандыр. Ул Хәйбулланың һүзеи
окшатмаған булһа кәрәк, икенсе төрлө
хәбәр һалдырҙы: (с)

Tam o sırada, kim bilir bir yerlerden
kapkara sakalına saman yarışmış Korman
amca geldi. Ot yığınının gölgesine yatmıştır.
O, Heybullu'nın sözünü beğenmemiş olsa
gerek, başka bir haber verdi:

— Бер юлы эшләй торған эште ике
мәртәбә эшләмәһәләр, исеһдәре юғала. (d)

- Bir seferde yapılan işi, iki seferde
yapmazlarsa isimleri kayboluyor.

— Бер кем дә ике кат эшләмәй, —
Хәйбулла карт уның һаҡалындағы
һаламды алып ташланы. (е)

- Hiç kimse iki defa çalışmıyor.
Heybullu amca onun sakalındaki samanı alıp
attı.

— Бетәһен дә тик һин генә
беләһең, башка кеше бер ни зә белмәй
инде, — тине Корман карт, төсөн бозоп.
(f)

- Hepsini tek sen biliyorsun. Başka
biri hiçbir şey bilmiyor, dedi Korman amca
yüzünü ekşitip.

Асыуы басылһын тигәндәй,
Хәйбулла карт: (g)

Siniri geçsin diye, Heybullu amca:

— Икәүләп кәңәш бирәйек,
һөйләшергә килгән бит бригадир, — тине.
(г)

- Beraber fikir yürütelim, konuşmaya
gelmiş şef, dedi.

— Әйзә һуң. (h)

- Haydi o zaman.

— Эскертлэнгән кәлтәләрзәге - Sen yığılan balyalardaki ürünün ашлыктың берәй вакыт юкка сыкканын kaybolduğunu hiç gördün mü, Korman күргәнең бармы һинең, Корман корзаш? kardeş?
(1)

— Юк! (i) - Hayır!

— Минең дә күргәнем юк. Ә бына - Ben de görmedim. Ama комбайн урып-һуккан ашлыктың ырзын biçerdöverin biçtiği ürünün harman yerinde табағында янып буткаға өйләнгәнәнә мин уанып lapaya döndüğüne sadece ben değil sen генә түгел, үзең дә шаһитың. (j) de şahitsin.

— Уныһы шулай, корзаш. Кәлтә - Orası öyle kardeş. Balya yapıp бәйләп өлгөртә алмағандарына күрә өйтәм bitiremeyenler için söylüyorum, dedi дә, — тигән булды Корман карт. (k) Korman amca.

— Әгәр зә ашлыкты кәлтәләмәй - Eğer erzakı balyalamadan yığsak, ne эскертләһәк һисек булып икән? olur? Görüyor musunuz, diye Yusup biçilen, Күрәһегезме, — Йосоп сабылған, Ләкин fakat balyalanmayan harman yerini gösterdi. кәлтәгә бәйләнмәгән басыу киңлегенә - Yirmi hektara yakın toplanmış ekin yerde күрһәтте. — Егерме гектарға яқын ясма yatıyor.
ерзә ята. (l)

— Әлләсе. — Хәйбулла карт бер аз - Öyleyse. Heybulla amca biraz икеләнәп торзо. — Әгәр уртаға кәлтә tereddütlü bir vaziyette durdu. - Eğer бәйләмәй һалып, сит башына һәм өскә balyalamadan ortaya koyup, yan tarafına ve генә кәлтәләр һалып эскертләһәк һисек üstüne balyalar yığsak nasıl olur? булып? (m)

— Лобогрейка сапкандан һуң - Orak makinesi biçtikten sonra balya кәлтәләргә бәйләнмәгән ашлыкты yapılmayan erzağı yığmadan doğru эскертләмәй, тура комбайнға ташырға biçerdövere taşımak lâzım, dedi Korman кәрәк, — тине Корман карт. (n) amca.

Кәңәшегез өсөн рәхмәт! — Йосоп ашлыкты эшһез торған комбайнға ташырға кушты. (а) - Fikirleriniz için teşekkürler! Yusup erzağın çalışmayan biçerdövere taşınmasını söyledi.

— Ә без буш ятабызмы ни? — тип хораны Хәйбулла карт, Йосопто туктатып. (б) Heybulla amca, Yusup'u durdurup: - Peki biz boş mu duracağız? diye sordu.

— Берегезгә комбайнға ашлык ташырға тура килер. (с) - Birinize biçerdövere erzak taşıma görevi düştü.

Кәлтә эскертлэгән акһакалдарзың кәңәше эште арыуык еңеләйтте, ләкин уруу менән кәлтә бәйләү араһындағы өзөклөктә барыбер бөтөрөп булманы. Бала-сағаһы булмаған кыз-кыркынды озағырак эшләтеп булмаҫ микән, тигән уй менән Йосоп кәлтә бәйләүселәр янына килде. (с) Balya yığan aksakallının fikri, işi daha kolaylaştırdı, ama biçme işiyle balya yarma arasındaki kopukluk tamamen hallolmamıştı. Çoluk çocuğu olmayan kadınları daha fazla çalıştırsak olmaz mı acaba, düşüncesiyle Yusup balyacıların yanına geldi.

Йосоптоң тәкдиме кырмыска иләүенә таяк тыккандай тәҫир итте. (d) Yusup'un fikrini söylemesi, karınca yuvasına sopa sokmuş gibi tesir etti.

— Батырға ла ял кәрәк! (е) - Yiğide de dinlenmek gerek!

— Бер кем дә өйзә бот күгәрәп, түбәгә төкөрөп ятмай. (f) - Hiç kimse evde ayaklarını dikip, yan gelip yatmıyor.

— Ала тандан кызыл эңергә тиклем бил бөгәбез бит. (g) - Ala tandan karanlık çökene kadar bel büküyoruz herhalde.

— Баш та калкытмай. (ğ) - Kafamızı bile kaldırmıyoruz.

— һуғыш бөткәс, тын алырбыз - Savaş bitince, biraz daha sakinleriz

эзерэк, тигәк... (h)

Былай за хәлдәренән килгәнсә тырышып эшләгән катын-кыззы калып тағы ла бер-ике сәғәт эшләргә күндәрә алманы Йосоп. Ырзын табағына килгәндә, мал-тыуары, бала-сағаны булған катын-кыз кайтып киткәйне инде. Кырза ятып эшләгәндәр тамак туйзырып, йокларға йыйына ине. Бында Йосоп озак туктап торманы, унан-бынан, ашык-бошок кына тамак ялғаны ла кайтырға сыкты. Яңы ғына тыуған ай ярты юл үтәүгә офокка төшөп юк булды. Үргә артылған һукмак менән һирәк ағаслы асығырак урынға, һырт өштөнә, килеп сыккас, ал якта сайкалып ике караскы күренде. Эштән кайтып барған катын-кыз икән, юл бирәләр. Тарантастың кап уртаһында йәйелеп ултырған Йосоп атын туктатты:

(i)

— Ултырығыз, — тип урынынан шыла бирзе. (i)

— Ултырығыз, тип бойорок бирмәһә ни асыу! — тип тарантаска һикереп менгән Маһира тос кәүзәһе менән Йосопка килеп бәрелде лә үзе әйткән һүзгә үзе шаркылдап көләп ебәрзе. Уның тауышы киске урман буйлап ике-өс мәртәбә яңғырап куйзы. (j)

—Ә-ә-ә, эләктеңме, егет! — Асия

desek...

Genelde ellerinden geldiği kadar çalışan kadınları, sistemli olarak fazladan bir iki saatlığına çalışmaya gönderemedi Yusup. Harman yerine geldiğinde, hayvanları ve çoluk çocuğu olan kadınlar dönmüştü. Tarlada yatıp çalışanlar karınlarını doyurup, uyumak için toplanıyordu. Yusup burada çok fazla durmadı, aceleyle bir şeyler yedi ve döndü. Daha yeni doğan ay, yolun yarısını geçince ufukta kayboldu. Yukarı doğru aşılan patikayla seyrek ağaçlı biraz daha açık olan yere, tepenin üstüne gelince kızıl tarafta sallanan iki korkuluk görüldü. İşten dönüp gelen kadınlarmış, yola çıkıyorlar. At arabasının tam ortasında yayılıp oturan Yusup, atını durudurdu:

- Oturunuz, diye yer açtı.

- Oturunuz, diye emretmesi ne kadar sinir bozucu şey! diye arabasına sıçrayıp binen Mahira iri gövdesiyle Yusup'a gelip çarptı ve kendi söylediğine kendisi güldü. Onun sesi gece vaktinde ormanın içinde iki üç kat daha fazla yankılandı.

- Eee, kötü mü oldun delikanlı! Asiye

Йосопка икенсе яктан килеп бәрелде. Ул да телгә бөткән катын, бая кәлтә бәйләүселәрзе бик оҫта итеп кыззырып ебәрзе. (к)

Тарантас һелкенгән ыңғайға ат дилбегә какканды кәтәп торманы, кузғалып та китте. (л)

61

— Һытаһығыз бит мине, йүнлерәк кыланһағыз ни булған? — Йосоп алғарак шыла бирзе. (а)

— Юкка ғына икмәк ашамайбыз бит, кәйнеш! — Маһира тағы ла урман яңғыратып көддә. (б)

— Әләйһә, бындай ғәйрәтле еңгәләрзе алып калып, тағы ла берәр сәғәт эшләтмәй булмаҫ, ахыры. (с)

— Былтырғы кеүек кар яуһын әле, шунан алып калырһың, кәйнешкәйем. — Асия, ятып калғансы атып кал, тигән мәғәнәлә үткән йыл һуңлап кабул ителгән дәүләт карарына төрттөрзә. (с)

— Арт ятына һыу килеп етә башлағас кына кузғалалар бит улар, Асиякайым. Күрерһең әле, быйыл да, кар яуғас, өстәмә түләү тураһында карар сығарырзар. (д)

de Yusup'a diğеr tarafından çarptı. O da sivri dilli kadın. Az önceki balyacıları iyice kızdırıp gönderdi.

Araba sallandığı için at, dizgine vurulmasını, beklemedi, hareketlendi.

Yusup biraz daha öne çıktı, - Bezdirdiniz beni, daha iyi bir şekilde davransanız ne olacak?

- Yok yere ekmek yemiyoruz herhalde, birader! Mahira tekrar ormanı yankılatarak güldü.

- Demek ki, böyle azimli yengelerinizi sistemli bir şekilde tekrar birkaç saat çalıştırmadan olmaz, öyle mi?

- Geçen yılki gibi kar yağsın hele, sonra bırakırsın biraderim. Asiye, yıkılana kadar koş der gibi geçen yılın sonunda kabul edilen devlet kararını hatırlattı.

- Onlar, sırtlarına su gelmeye başlayınca, harekete geçerler Asiye'ciğim. Görürsün, bu yıl da, kar yağınca, ilave ödeme hakkında karar çıkartırlar.

— һуңғы кылысты тизәгеңә сап тигәндәр, ана шул инде. (e)

- Son kılıcı gübreye sapla, dedikleri işte bu demek.

— Туктағыз әле, туктағыз. Ул ниндәй дәүләт карары тураһында һөйләйһегез әле һез? —тип төпсөнә башланы Йосоп, ниңә ул карар тормошка ашмай калған, тигән мәғәнәлә. (f)

- Durun hele durun. Hangi devlet kararı hakkında konuşuyorsunuz bakayım siz? Yusup, o kararın neden hayata geçmediğini soran bir imayla.

Былтыр урып-һуғырға өлгөрмәгән майзандар кар астында ятып калыу куркынысы тыуғас, республиканың юғары органдарынан кағыз килеп төшкән икән. Был турала Йосоп тәүгә ишетә. (g)

- Geçen yıl ekip biçmeye çıkmayan hayvanlar kar altında kalır korkusu doğunca, hükümetin üst makamlarından haber gelmiş. Yusup bu konuyu ilk kez duymuştu.

— Бына нимә, белгең килһә, шул кағыззы табып ал. Таныш! — тине Маһира, Йосоптоң кабырғаһына терһәге менән төртөп. (g)

Mahira, Yusup'un sırtını eliyle dürterek: - Eğer bilmek istiyorsan, o bilgiyi bul. İncele!

— Таптым, таныштым икән, ти. Шунан? (h)

- Buldum, inceledim diyelim. Ya sonra?

— Шул кағыз нигезендә ай яктыһында көлтә бәйләтөүзе ойошторорға, кем эштән һуң калыш төндә эшләй, шуға икеләтә премия бирергә кәрәк! (i)

- O haberin esası, akşamdan sonra balya yapanları organize etmekle ilgili; Kim işten sonra kalıp, gece çalışmaya devam ediyorsa, ona iki yevmiye verilmeli, diye yazıyor.

Уның һүззәрен шунда ук Асия эләктереп алды: (i)

Onun sözünü Asiye devam ettirdi:

— Әгәр зә колхоздың тапкан-таянғанын юкка сығармайым, әзәмдең

- Eğer kolhozun dayanağını boşa çıkarmayayım, insanın karnı tok olsun

тамағы тук булһын тигән, шулай эшлә. Ай яктыһында бер-ике сәғәт эшлэгәндән бер кемдең дә кулы өзөлөп төшмәс. (j)

— һез нимә? Кәйнеш тә кәйнеш тигән булып, йомшак йәйеп, катыға ултыртмак булаһығызмы ни? Юғарынан кағыз килмәйсә, был эште эшләргә миңең башым ике түгел. (k)

— Ирме тип йөрөһәм, быныһы ла Сабир кеүек бисә булып сықты. Ашлык кар астында калып юкка сыкһын, ә һинең менән мин астан үлһәк тә ярай. — Маһира кулын һузып, Аси-яның аркаһына төрттө. (l)

— Миңең урында булһағыз, һез был эште үз өстөгөзгә алып инегезме, Маһира еңгә? (m)

62

— Бәй, премия дәүләткә мөмкин тиклем күберәк ашлык биреү максатында билдәләнгән түгелме һуң? (a)

— Ә был, һинеңсә, еңәйт эшләүме ни? — тип Маһираны Асия ла кеүәтләне. (b)

— Ниңә куркаһың? — Маһира ауызын Йосоптоң колак төбөнә үк терәне. (c)

diyorsan öyle çalış. Akşam karanlığında bir iki saat çalışmaktan kimseye zarar gelmez.

- Siz ne diyorsunuz? Birader de birader diyerek yumuşak yer hazırlayıp, sert yere oturtmak olur mu hiç? Yukardan haber gelmedikten sonra, bu işi yapmak için benim iki tane başım yok.

- Adam sandığım bu da Sabir gibi kadınmış. Ekinler kar altında kalıp helak olsun, ama senle ben açlıktan ölsek de olur. Mahira koluyla Asiye'nin sırtını sıvazladı.

- Benim yerimde olsanız, siz bu işi kendi başınıza yapar mıydınız Mahira yenge?

- Efendi, primler devlete mümkün olduğu kadar çok ekin verme maksadıyla belirleniyor değil mi?

- Peki bu, sana göre kötü bir şey mi? diye Asiye de Mahira'yı destekledi.

Mahira ağzını Yusup'un kulağının dibine dayayıp, - Neden korkuyorsun?

Йосоп Маһира менән Асияның тәкдименә каршы сықкандан түгел, ә кулы астында эшлэгән кешеләрзең фекерен яқшырақ һәм тәрәнерәк аңлар өсөн һүззе артабан куйыртмақ булды: (ç)

— Куркмайым, башбаштаклык эшләргә теләмәйем, тип әйтмәксе булам. (d)

— Валлаһи, яуап биреүзән куркып тормас, Себергә китһәм китер, Хозай биргән азықты кар астында калдырмаҫ инем, мин булһам, — тип кырт киҫте Маһира. (e)

— Ярай-й-й, күндерзек тип иҫәпләгез, — тине Йосоп «ярай» һүзен һузып. — Тик төнгөлөккә көлтә бәйләргә үзегез башлап сыгаһығыз. (f)

— Беззең өсөн борсолма, ана, башкаларзы сығар! — тип еңгәләр икеһе ике яктан Йосопто тағы кысырыклап алған булдылар, көләшә-көләшә. (g)

һөйләшеп килә торғас, кайтып еткән һизелмәй зә калды. Йосоп атын тиз-тиз генә туғарзы ла Салих карттың әбейе карамағына калдырып киткән Оксанаһы янына ашықты. Таңһылыу әбей тирмән тартып ултыра ине. (ğ)

— Ошо кул тирмәне кулды нык

Yusup, Mahira'yla Asiye'nin fikrine karşı çıktığından değil, ama elinin altına çalışan kişilerin fikirlerini daha iyi ve derinden anlamak için sözü uzatmak istedi.

- Korkmuyorum, başımı belaya sokacak işleri istemiyorum diye söylemek istedim.

- Vallahi, sorgulanmaktan korkmasam Sibirya'ya gitsem giderim, Allah'ın verdiği nimeti karın altında bırakmazdım, ben olsam, diye sertçe konuştu Mahira.

- Tamaaam, anlaştık diye kabul edin, dedi Yusup tamam sözünü uzatarak. - Ama gece balya yapmaya kendiniz başlarsınız.

Yengelerin ikisi de iki taraftan Yusup'u tekrar sıkıştırıp, gülüşe gülüşe: - Bizim için canını sıkma, başkaları da çıkar!

Konuşarak gelince yolun nasıl bittiği anlaşılmadı. Yusup atını hemen çözdü ve Selih amcanın eşinin himayesinde olan Oksana'yı yanına çağırdı. Tanhılıv teyze değirmen çevirip oturuyordu.

- Bu el değirmeni elime iyice yarıştı

тота, һис тә өлгөрә алмайым, — тип зарланды. (h)

— Борсолма, иртәнән башлап норманы онлата бирә башлайбыз, — Йосоп кыуаныслы хәбәргә кушып картының сәләмен дә әйтте. (i)

— Рәхмәт, үзең дә иртәгә мунса төшөргә кайтырға онотма. — Таңһылыу әбей тирмәнән шылдыра биреп торзо ла, Оксана янына килеп, өстөнә япты. — Бәй, мин ниңә аптырап тик торам әле самауыр куймай? (i)

Йосоп йоклап яткан Оксана янына килде. Тегеһе әллә төш күрә иңде, йә тертләй, йә йылмая, йә ыңғыраша башлай. Бер аzzан ул капыл уянып китте лә тороп ултырзы. (j)

— Гел шулай итә балакайым, — Таңһылыу әбей кызыккайзың аркаһынан тапап һөйзә лә, кире яткырып, тағы ла өстөн япты. — Кайһы сак бик нык куркып уяна шул. (k)

— һуғыш касафаты ул, Таңһылыу инәй, һуғыш касафаты. (l)

63

— Тән йәрәхәте уңалһа ла, йән йәрәхәте уңалмай шул, ни эшләмәк кәрәк. — Таңһылыу әбей күзенә йәш алды. —

başka bir şeyle uğraşamıyorum, diye şikayet etti.

- Canını sıkma, sabahtan itibaren ihtiyaç olduğu kadar unu vermeye başlarız. Yusup güzel haberi söyleyip, yaşlı amcanın selamını da ilettiler.

- Teşekkürler, sen de yarın hamama girmek için dönmeyi unutma. Tahıllıv teyze değirmenini bırakarak, Oksana'nın yanına gelip, üstünü örttü. - Bak hele, ben niye öyle şakin şaşkın duruyorum çay koymadan?

Yusup uyuyan Oksana'nın yanına geldi. Galiba rüya görüyordu, ya titriyor, ya ağlıyor, ya da inlemeye başlıyor. Az sonra birden uyanarak kalkıp oturdu.

- Her zaman böyle yapıyor çocuğum. Tanhıllıv teyze kızın arkasını sıvazladı ve geri yatırdı, tekrar üstünü örttü. - Bazen bu şekilde uynıyor.

- Savaş kasvetinden, Tanhıllıv teyze, savaş kasveti.

- Ten yarası iyileşse de, can yarası iyileşmiyor, ne yapmalı. Tanhıllıv teyzenin gözleri yaşardı. - Yetmezmiş gibi, bugün

Етмәһә, бөгөн бала-сағанан һүз ишетеп кайткан, йәнәһе, һин уның үз атаһы түгел. Шулай булырын йөрәгем алдан һизенә ине. (а)

Тормоштоң бары тик кешеләрзең намысына, тойго һәм кисерештәренә кайтып калған, язылмаған кағизәләре лә бар. Шуларзы таныған кешеләр генә башкаларзың серзәрен аңлай һәм һаклай белә. Ләкин бындай сифаттар кешелә акрынлап формалаша, Йосоптоң үзе менән дә нәк шулай булды. (б)

...Ул Оксана менән партизандар отрядында озрашты. Кырк өсөнсә йылдың йәйендә булды был хәл. Йосоп отряд штабы урынлашкан землянкаға инеп, якташы, отряд командиры Даян Мурзинга заданиены уңышлы үтәүе тураһында рапорт биреп тә өлгөрмәнә, урындыкта ултырған бәләкәй генә кыз бала муйынына килеп тә асылынды. (с)

— Атакайым минең, һөйөкләм!

Шундай хәсрәтле кызғаные бала тауышын Йосоптоң ишеткәнә юк. Күз алдары каранғыланып, тыны кысылды, аяк быуындары калтырап төштө. Кызыкайзың кулдарын муйынынан ыскындырып: «Яңылышаһың бит, бәләкәсем. Мин һинең атайың түгел», —

çoluk çocuktan laf işitip gelmiş, yani sen onun öz babası değilmişsin. Böyle olacağını yüreğim önceden seziyordum.

Hayat, sadece insanların namusuna, duygu ve yaşadıklarına bağlı kalmış, yazılmayan kaideleri de var. Onları bilen insanlar, başkalarının sırlarını anlamayı ve onları saklamayı biliyor. Ama böyle özellikler insanda yavaşça kalıplaşıyor, Yusup'a da aynen bu şekilde oldu.

...О, Оксана'yla partizanlar takımında karşılaşmıştı. Kırk üçüncü yılda meydana geldi bu durum. Yusup takım kurmayının olduğu yere gelip, hemşehrisi Dayan Murzinf'a'nın görevini başarıyla tamamlamasıyla ilgili raporu verirken, sedirde oturan küçük kız çocuğu, gelip boynuna sarıldı.

- Babacığım benim sevdiğim!

Bunun gibi merhametli ve hasretlik çeken bir çocuk sesini Yusup daha önce duymamıştı. Gözü karardı, sesi kısıldı, ayakları titredi. Çocuğun ellerini boynundan çekerek, yanıyorsun küçük kız, ben senin baban değilim, diye söyleyecek oldu fakat Yusup'un dili varmadı.

тип әйтергә Йосоптоң капылда теле барманы. (ç)

— Атакайым, кәзерлем! — Оксана бысранып каткан яңактары менән Йосоптоң һакал-мыйык баһқан битенә һырынды һәм уның бит алмаларын супылдатып үбә башланы. (d)

- Babacığım, kıymetlim! Oksana çamurdan sertleşen yanaklarıyla Yusup'un sakal ve bıyık basmış yüzüne kapandı ve onun büyük yanaklarını öpmeye başladı.

— Мин... — Йосоп таш ла низер әйтергә булды ла туктап калды. (e)

- Ben... Yusup tekrar bir şeyler diyecek gibi oldu, fakat yine durdu.

Мурзин да, һук бармағын ауызына килтереп, өндәшмәскә кушты. (f)

Murzin de işaret parmağını ağzına götürüp susmasını söyledi.

— Әсәйемде фашистар атып үлтерзе! — Оксана һулкылдап илай башланы. (g)

- Annemi faşistler öldürdü! Oksana hıçkırarak ağlamaya başladı.

— Илама, кызым, әсәйең өсөн атайың фашистарзан үсен алып. Күмәкләп үс алыпбыз, һөрт йәштәреңде. Ана шулай. Атайыңды тапкас, кыуанырға тана кәрәк. Ә хәзер, — Мурзин Йосопка күз кысты, — кызың менән барып тамак туйзыр. Башта икегез зә йыуынып, өс-башығыззы алмаштырығыз. (ğ)

- Ağlama kızım, annenin intikamını baban faşistlerden alır. Hep birlikte intikamını alırsınız. Sil gözyaşlarınızı. İşte böyle. Babanı bulunca, mutlu olman lâzım. Sonrasında, Murzin Yusup'a bakıp göz kırptı: - Kızınla git karnını doyor. Önce ikiniz de yıkanıp üst başınızı değiştirin.

— Тыңлайым, иптәш командир!

- Tamam kumandan kardeş!

— Бына нимә, Йосоп, — Мурзин кулын уның яурынына һадцы, — теге... (h)

- İşte böyle, Yusup. Murzin elini onun omzuna koydu, tekrar...

— Не Юсуп, а Иосиф! — Оксана

- Ne Yosup, ya da Yusif! Oksana

Йосопто тағы ла нығырак кысып Юсуп'у tekrar sıkıca kucakladı.
косакланы. (1)

64

— Правильно, Иосиф! — тине - Doğru, Yusup! dedi Murzin. Ve
Мурзин, һәм һак кына һораша башланы. dikkatli bir şekilde konuşmaya başladı. -
— Әсәйендең исеме нисек? (а) Annenin ismi ne?

— Аня. (b) - Anya.

— Кара һин уны, һиндәй зирәк. Ә - Bak sen şuna, ne kadar da zeki. Peki
фамилияғыз нисек? (с) soyadınız ne?

Оксана ык-мык итте лә Йосопка Оқсана мırın kırın ederek Yusup'a
караны. Икәһен дә уңайһыз хәлдән baktı. İkisinin de şaşkın hâlimden Murzin
Мурзин үзе коткарзы. (с) kurtardı.

— Әйтмә, әйтмә! — тине ул - Söyleme söyleme, Oksana'nın
Йосопка. — Оксананың үзенән ишеткәм kendisinden duymak istiyorum. Onun
килә. Уңын хәтере якшы. Исенә төшөрөр hafızası iyidir. Aklına gelir şimdi.
әле. (d)

Словакия таузары араһына Slovakia dağları arasında yerleşen
төпләһеп калған урыс утарынан берзән- Rus cephesinden beklenmedik bir şekilde
бер тере калған баланан артығын canlı çıkan çocuğun önünü ardını
төпсөнөүзең урынһыз булуыын аңлаған soruşturmanın yersiz olduğunu anlayan
Мурзин азактан Йосопка утар фажигәһе, Murzin, Yusup'a sonradan saldırı faciasını,
Оксананы үз тәрбиәһенә алыпға ниәтләүе, Oksana'yı kendi himayesine almak
ә әлегә зур ергә озатасағы тураһында istemesini ve şimdi büyük bir yere
һөйләһе. Словакияла урыстар ғына göndereceğiyle ilgili bir şeyler anlattı.
етмәгән, тип гестапо офицеры утарзағы Slovakia'ya Ruslar daha ulaşmamış, diye
бөтә халыкты йыйып һарайға бикләтә лә gestapo subayı cephedeki halkın tamamını
ут төртә. Ә һыйыр кыуып кайтып килгән toplayıp ahıra kapatmış ve ateşe vermiş.
катынды фашистар утарзы сыккан ерзә Sonra faşistler, hayvanını getiren bir kadınla

осраталар һәм автоматтан атып үлтерәләр. Әсә баланы косоҕына алып каплап өлгөрә һәм ергә ауа. (е)

Оксананы Мурзин нәүбәттәге тәүге самолет менән үк озатты. Азак каты яраланып, «зур ергә озатылғас һәм госпиталгә эләккәс, Йосоп өйөнә лә, партизандар отрядына ла хат язып һалды. Өйзән озакламай яуап килде, ә партизандар отрядынан хәбәр булманы. Йосопто иптәштәренәң, Мурзиндың язмышы борсоно. Оксананы мотлак эзләп табырға булды. Оборона министрлығына запрос ебәрзе — яуап килмәнә. Мәсьәләне тик М. И. Калинин аша ғына хәл итә алды. (f)

Әле Салих карттар өйөндә Оксанаға карап торған Йосоп бер ни зә белмәй Мурзин тураһында. Партизандар отрядынын ауыр хәлдә калыуын ғына ишетеп калғайны. (g)

— Ярай, йоклаһын, уятып тормайык инде, — тине ул Таңһылыу әбейгә. Сәй эскәс, өйөнә кайтып йокларға булды.— Эшкә китерзән алда инеп сығырмын, рәхмәт. (ğ)

— Иртәнсәк самауыр куйып маташма, сәйзе безгә килеп әсерһең,—

saldırımın olduğu yerde karşılaşıyor ve otomatik silahla vurup öldürüyorlar. Anne, çocuğunu kucaklayıp sallanıyor yere düşüyor.

Murzin, Oksana'yı ilk uçakla gönderdi. Sonra kötü yaralanıp “büyük yere” gönderilip hastaneye gidince, Yusup'un evine de partizanlar takımına da mektup yazdı. Evden çok geçmeden cevap geldi ama partizanlar takımından bir haber gelmedi. Yusup'u arkadaşlarının ve Murzin'in kaderi kaygılandırdı. Oksana'yı mutlaka bulmalıydı. Savunma bakanlığına dilekçe gönderdi fakat cevap gelmedi. Meseleyi sadece M. N. Kali'nin yardımıyla halledebildi.

Tabii Selih amcaların evinde Oksana'ya bakan Yusup hiçbir şey bilmiyor Murzin hakkında. Partizanlar takımının çok zor bir durumda kaldığını duymuştu.

- Tamam, uyusun, uyandırmayalım şimdi, dedi Tanhılıv teyzeye. Çay içince evine dönüp uyumak istedi. - İşe gitmeden önce gelirim, teşekkürler.

- Sabah sabah çay demlemekle uğraşma, bize gelip içersin, dedi Tanhılıv

тип калды Таңһылыу әбей. (h)

teyze.

Йосоп таң һызылыуға колхоз идараһына килде. Хисапсы менән актарына торғас, үткән йыл юғарынан ебәрелгән теге күрһәтмәне табып алды. Ул район, колхоз һәм совхоз етәкселәренә ВКП(б)-ның Башкортостан өлкә комитеты һәм Башкорт АССР-ы Халык Комиссарзары Советы тарафынан ебәрелгән директива булып сықты. Унда: «Урындағы шарт- (1)

Yusup tan ağarmasına yakın, kolhoz idaresine geldi. Hesapları kurcalayınca, geçen yıl üst makamdan gönderilen talimatı buldu. O; bölge, kolhoz ve sovhoz yöneticilerine ВКР (6)'nın Komisarzarı Kurulu tarafından gönderilen talimattı. Onda: " Bölgedeki şart-

65

тарға ярашлы, ашлык культураларын вакытында, юғалтыуһыз йыйып алыу максатында, уракта катнашкан игенселәрҙе материал кызыкһындырыу өсөн, ауыл хужалығы артеле Уставы нигезендә натуралата премия билдәләргә. Директива кул куйған көндән башлап көсөнә инә һәм кулланма булып кала. Уны инкар иткән етәкселәр яуапка тарттырыла», — тип әйтелә. (a)

lara uygun, ekin tohumlarını vaktinde eksiksiz toplanıp alınması için, orağa katılan ekincileri maddî açıdan tatmim etmek için, köy idaresi Ustavı önderliğinde bir şeylerle ödüllendirme gibi talimatlar yazıyordu. Talimat imzalandığı günden itibaren yürürlüğe giriyor ve uygulanıyor. Bunu kabul etmeyen yöneticiler sorgulanacak, deniliyor.

Тимәк, директива хәзер зә үз көсөндә. Шулай за Йосоп аңлатма биреүзәрен һорап район Советы башкарма комитетына колхоз идараһы исеменән хат ебәрҙе, ләкин яуап алманы. Башкарма комитет рәйесе Сотюков үз өштөнә яуаплылык алырға теләмәне, кәрәк булһа, юғарынан күрһәтмә була торған

Demek, yönerge şimdi de geçerli. Yusup bu yönergeyle ilgili bilgi istemek için bölge kurulu icra komitesine kolhoz idaresi adına mektup gönderdi, ama cevap alamadı. İcra Kurulu başkanı Sutyukov, sorumluluk almak istemedi, gerekirse üst mertebeden yönetmelik bulunur diye, mektubu örtünün altına koydu. Yusup, azmedip, meseleyi bir

эле, тип хатты бустау астына халып куйзы. Йосоп, тәүәккәлләп, мәсьәләне колхозсыларзың дәйөм йыйылышы карамагына сығарзы. (b)

Үткән йылғы директива нигезендә әзерләнгән карар проектын колхозсылар алкышлап каршы алды. Унда көлтә бәйләүзә һәм уны әскерткә халыуза көндәлек норманы 30 һәм 50 процентка арттырып үтәгән өсөн натуралата түләү, шуға ярашлы өсәр һәм бишәр килограмм ашлык биреү тураһында ике премия билдәләнеү хакында әйтелә. Карар бөтә халыкты аякка бастырзы. Төнгөлөккә эшкә сык, тип бер кем дә өгөтләмәй, һәр кем хәзер үз теләге менән сыға, иҫәбен генә алып өлгөр. Һөзөмтәлә урыу менән көлтә бәйләү һәм әскертләү араһындағы өзөклөк тиз арала бөтөрөлдө. Эш темпы, хезмәт етештереүсәнлегә арткандан-арта барзы. Уңышты юғалтыу куркынысы артта калды. (c)

Башка йылдарза райком һәм райсоветтан «Һакмар» колхозына вәкил булып Шәрифә Ирғәлина килә торғайны, уға халык өйрәнгәйне, ихтирам итә ине. Ул сирләп киткән икән дә, уның урынына быйыл райфоның өлкән инспекторы Сәйфиев тигән бәндәне ебәргәндәр. Килеп етер-етмәстән, урып-һуғыузы тикшерә башланы яңы вәкил. Килгәнненең икенсе

de kolhozcuların genel kurum idaresine taşıdı.

Geçen yılki yönerge esasında hazırlanan karar projesini kolhozcular sevinçle karşıladı. Orada balya yapanlar ve onu yığanlara gündelik alacaklarını yüzde otuz ila elli arttırmak için başka şeylerle ödeme, üstüne üçer ya da beşer kilogram aşlık verme hakkında iki prim belgesiyle ilgili şeyler yazıyor. Karar bütün halkı ayağa kaldırdı. Gece vakti işe çık diye kimse akıl vermiyor, herkes artık kendi isteğiyle çıkıyor, hesabını yap. Sonunda biçmeyle, balya yapma ve yığma arasındaki kopukluk hemen ortadan kalktı. İş hızı, hizmet performansı peş peşe gitti. Ürünü kaybetme korkusu arkada kalmıştı.

Diğer yıllarda bölge komitesi ve ilçe konseyinden Hमार kolhozuna vekil olarak Şerife İrgelina gelmiş ve halk onu benimsemişti, hürmet gösteriyorlardı. O sır olup gitmiş galiba, onun yerine bu yıl bölge idaresinin mali dairesinin büyük müfettişi Seyfiyev isimli birini gönderdiler. Gelir gelmez, ekip biçme işlerini inlemeye başladı yeni vekil. Geldiğinin daha ikinci gününde,

көнөндө үк райком һәм райсовет исеменә докладной язып, кыуғынсы ебәрзе: «Колхозда хөкөм һөргән хужаһызлык дәүләткә ашлык тапшырыуға тоткарлык яһай. Урып-йыйыу эштәрен йүнле ойошторған кеше юк. Ошо көнгә тиклем тағылма комбайн баһыуға сыкмаған — ырзын табағында (с)

66

молотилка урынына файзаланыла. Ат һәм трактор молотилкалары эшләмәй, буш тора», — тип яр һалды. (а)

һөзөмтәлә район Советы башкарма комитеты «Һакмар» колхозы идараһының эшен ултырышка куйзы. Отчетты Йосоп әзерләне һәм етәкселек алдында яуап тотто. «Иң мөһиме — без юғалтыузарға сик куйыуға өлгәштек. Дәүләткә тик коро һәм таза ашлык тапшырабыз. Дәүләт планы үтәләсәк», — тип кыскаса ғына әйтеп тамамланы Йосоп һүзен. (б)

Башта бер ниндәй зә якшылык көтмәгән район етәкселәренең йөзө әзерәк асылғандай күренде. (с)

— Мин бер нәмәне аңлап етмәйем, — тине райкомдың беренсе секретары Ғафаров.— Еүеш ашлык колхозда бөтөнләй юкмы? (с)

bölge komitesi ve ilçe konseyi adına rapor yazıp, kıyıncı gönderdi: “Kolhozda hüküm süren kurumlar devlete erzak verme konusunda cimrilik yapıyor. Ekip biçme işlerini çok iyi bir şekilde halleden yok. Bu güne kadar römorklu biçerdöver tarlaya çıkmamış, harman yerinde

araba yerine kullanılıyor. At ve traktör arabaları çalışıyor, boş duruyor” diye bildiri ilettiler.

Sonuç olarak bölge kurulu icra komitesi, Hakmar kolkozu idaresinin işini yoluna koydu. Raporu Yusup hazırladı ve idarenin önünde savundu. - En önemlisi de, ürünün ziyan olmasını engelledik. Devlete sadece kuru ve taze erzak gönderiyoruz. Devlet plânı yerine getirilecek, diye kısaca anlatarak sözünü tamamladı.

Önce olumlu bir şeyler beklemeden bölge yöneticilerinin yüzü biraz daha açılmış gibi göründü.

Bölgenin birinci sekreteri Gafarov, - Ben hiçbir şey anlayamadım. Yemiş ekin, kolhozda hiç mi yok?

- Эйе, юк. (d) - Evet, yok.
- Иптәш Сәйфиев, — тине Беринчи секретер, бөлгеден гөндериле
беренсе секретарь райондан ебәрелгән vekilin fikirlerini de anlamak amacıyla: -
вәкилдең фекерен дә белеү максатында, Seyfiyev kardeş, doğru mu söylüyor kolhoz
— дәрәс әйтәме колхоз етәксеһе? (e) yöneticisi?
- Кызған йәки янған ашлык Seyfiyev ikilemde kalarak, - Kızaran
былай күренмәне, — тип яуап кайтарзы ya da yanan ekin görünmedi, diye cevap
Сәйфиев икеләнеберәк. (f) verdi.
- Тимәк, — тине Йосопка район Bölge komisyonu icra komite başkanı
Советы башкарма комитеты рәйесе Sotyukov, Yusup'a: - Demek ki, yemiş
Сотюков, — еүеш ашлыктан котолоп ekinden aygışınca oluyor.
була. (g)
- Була. (ğ) - Oluyor.
- Нисек? (h) - Nasıl?
- Урылған ашлыкты һукканға - Биçilen ekini başağından ayırana
тиклем башакта киптерергә кәрәк. kadar, başakta kurutmak lâzım. Arasındaki
Араһындағы кый үләндрә лә кибә. (i) çer çöp otlar da kuruyor.
- Комбайнды ырзын табағында - Биçerdöveri, harman yerindeki araba
молотилка урынында файзаланыу урак yerinde kullanmak, biçme işlerinde
эштәрәнә тоткарлык яһамаймы ни? (i) aksamaya neden olmuyor mu?
- Яһамай. Тик ашлыкты һуғыу - Olmuyor. Ancak ekini biçmek daha
ғына озақкарак һузылыуы мөмкин. (j) uzun zaman alabilir.
- Урак вақытында башка Биçme zamanında diğеr kurumlardaki
хужалыктарзағы кеүек юғалтыузарға юл gibi ziyana yol açmayan Yusup'u suçlamanın
куймаған Йосопто фәйепләргә урын юк bir mânâsı yoktu, bölge yöneticileri, devlete
ине, район етәкселәре дәүләткә ашлык ekin verme meselesi üzerinde durmayıр,
тапшырыу мәсьәләһенә кағылыу менән kenara çekildiler.

генә сикләнмәк булды. (k)

— Дәүләт заданиеһын ысынлап та үтәй алаһығызмы? — Сотюков алдында яткан разнарядканы алып Йосопка күрһәтте, — арттырып һөйләмәйһегезме? (l)

— Үзегез беләһегез, заготзернола дәүләт буралары тулды, урын юк. Ылаузар Сада станцияһы элеваторынан тик бишенсе көндө генә әйләнеп кайта. Күренеүенсә, был эш кыш буйына һузылырға мөмкин. (m)

67

— Бының менән һез нимә әйтмәксе бутаһығыз? — Ғафаров төсөн боззо. (a)

— Районда, бәлки, буш торған бина табылып, заготзерно ашлыкты урында кабулитер? (b)

— Ғафаровтың йөзө асылып китте. (c)

— Дөрөс фекер. (ç)

— Янғын һүндереп бинаһында урын күп. Өс зур бүлмә өс-дүрт йыл буйы буш тора, — тип һүз кыстырзы МВД-ның район бүлеге начальнигы капитан Кәримов. (d)

Башкарма комитет ултырышы

- Devlet kurallarını gerçekten yerine getirebiliyor musunuz? Sutyokov'un önünde duran raznaryadkanı alıp Yusup'a gösterdi, - Abartmıyor musunuz?

- Kendiniz biliyorsunuz, tahıl hazırlama noktası devletin verdiği buğrularla doldu, yer yok. Kervanlar, Sada istasyonu silosundan beş günde anca dönüp geliyor. Görünüşe göre, bu işin kış boyunca sürmesi mümkün.

- Siz bununla neyi diyorsunuz? Gadarov'un yüzü asıldı.

- Belki bölgede boş duran bir bina bulunur, tahıl hazırlama noktası, ekini orada kabul eder?

Gafarov'un yüzü açıldı.

- Doğru fikir.

MVD'nin bölge bölümü şefi kaptan Kerimov: - Yangın söndürme binasında yer çok. Üç büyük oda, üç dört yıldır boş duruyor, diye söze karıştı.

İcra komite toplantısı karar projesinin

карап проектының Йосопто административ яуапка тарттырыу тураһындағы беренсе пунктын төшөрөп калдырып, «Һакмар» колхозының тәжрибәһен хушларға, дәүләткә ашлык тапшырыузы урында ойшторорға, тигән карар кабул итте. (e)

Ултырыштан сыжжас, Йосоп район үзәгендә озак туктап торманы, раймагга инеп, итек һатып алды ла кайтырға сыжжасы. Өс-дүрт километр самаһы юл үтеп, үр сыжжас, ул атының аркалығын күтәрергә төшкәйне, ал якта юл буйлап китеп барған йәйәүлене күреп калды. Катын-кызға окшай. Кашкар ауылынан булһа кәрәк, сөнки район үзәгенә кашкарзар йышырак йөрөй. Өс-дүрт минут үттеме, южжасы, Йосоп йәйәүлене кыуып етте. Тегеһе уға юл бирзе. (f)

— Ултырығыз, арығанһығыздыр.
(g)

— Үт, үт. Ниңә туктап калдың? (г)

Мәстүрә... Байрамса кейенгән... Капылда Йосоп уны танымай торзо. Йөрәге жыу итеп китте. Йосоптоң уңайһызланыуы Мәстүрәгә күсте. Икеһе лә телһез калды. Беренсе булып Йосоп үзен кулға алды. (h)

— Ултыр, ултыр! — Йосоп

Yusup'u idari mahkemeye çıkartması hakkındaki birinci maddesini bırakıp “Hakmar kolhozunun tecrübesini takdir etmek, devlete ekin verilmesinin yerinde kullanılması,” şeklinde karar kabul edildi.

Toplantıdan çıkınca Yusup, bölge merkezinde çok fazla durmadı, bölge mağazasına gidip çizme satın aldı ve dönüş yoluna koyuldu. Üç dört kilometre kadar yol gidip, yokuş çıkınca atının arkalığını kaldırmak için inmişti ki, ön tarafta yol boyunca yürüyen birisini gördü. Kadına benziyor. Kaşkar köyünden olsa gerek, çünkü bölge merkezine daha çok Kaşkarlılar gider. Üç dört dakika geçti geçmedi ki Yusup koşup yayaya yetişti. Diğeri ona yol verdi.

- Oturun, yorulmuşsunuzdur.

- Geç geç, niye durdun?

Mestüre... Bayrammış gibi giyinmiş... O anda Yusup onu tanıyamadı. Yüreği sızlayıverdi. Yusup'un münasebetsizliği, Mestüre'yi etkiledi. İkisi de konuşmadan durdular. İlk olarak Yusup söze girdi.

- Otur otur! Yusup Mestüre'nin elini

Мәстүрәнең кулынан элэктереп алды. — çekti. - Annene, Mestüre'yi yolda bırakıp
Әсәйеңә, Мәстүрәне юлда калдырып gittim diye söylemem sorarsa.
киттем, тип әйтмәм инде, horaha. (i)

Мәстүрә тарантаска кыйыр- Mestüre eğreti bir şekilde arabaya
кыймақ кына менеп ултырды. geçip oturdu.

— Районға паспорт алырға барған Yusup'a yola çıkma sebebini
инем дә, — тип аңлатырға ашықты ул anlatmak için acele etti. - Bölgeye pasaport
Йосопка юлга сығыуының сәбәбен, — almaya gitmiştim de vermediler.
бирмәнеләр. (i)

Мәстүрә Йосопка ауыл Советынан Mestüre Yusup'a köy komitesinden
алған ике справкаһын сығарып күрһәтте. aldığı iki belgeyi çıkarıp gösterdi.
(j)

— Был ғына етмәй шул, — тине - Sadece bu yetmiyor. Belgeleri
Йосоп, уларҙы Мәстүрәгә кире биреп. — Mestüre'ye geri verdi. - Doğum hakkında
Тыуыу тураһында таныҡлыҡ менән kolhozdan yazılı belge lâzım.
колхоздан справка кәрәк. (k)

68

— Паспорт өстәлендә лә шулай тип - Pasaport bölümünde de bu şekilde
аңлаттылар. Справка алып өсөн колхоздан söylediler. Belge almak için kolhozdan
сығырға, ә уның өсөн дәйөм çıkmak lâzım, ama onun için genel
йыйылыштың карарын алырға кәрәк, — toplantının kararını almak lâzım. Mestüre
Мәстүрә кулындағы қағыздарын йыртып elindeki kağıtları yırtıp fırlattı.
ырғытты. (a)

— Ниңә йыртаһың? (b) - Niye yırtıyorsun?

— Сабир берсизәтель сакта - Sabir'in başkan olduğu zaman,
колхоздан китеү тураһында уйларға ла kolhozdan gitme konusunu düşünmek de
ярамай. — Мәстүрә Йосоптоң еңенән doğru değil. Mestüre Yusup'un kolundan

тартты. — Әйткәндәй, Сабир эшкә сыкмаҫ борон тракторсылар курсына барырға кағыз бирә алмаҫһың микән? (с)

— Әсәйеңә бер үзенә донъя көтөүе ауыр булмаҫмы? (ҫ)

Мәстүрә яуап бирмәне, иркәләүзән башын Йосоптоң ярынына һалды. Йосоп уның күңеле тулғанын күреп, йыуатмаҫы булды. (д)

— Кағыззы бөгөн үк язып бирәм, тик әсәйеңдең ризалығын ал. (е)

Рәхмәт! — Мәстүрә күз йәше аралаш йылмайзы. (ф)

Йосоптоң косағына ташланырға әзер ине ул, тик хис-тойғоларына баш булып өлгөрзө. Шунан асырғанып әйтеп куйзы. (г)

— Өйлән, Йосоп, интегеп йөрәмә!
— Тағы Йосоптоң еңенән тартты. — Өйлән, йәме! (ғ)

Йосоп та Мәстүрәгә ынтылып куйзы ла кыйманы, башын икенсе якка борзо. (һ)

— Ниңә өндәшмәйһең? (і)

Мәстүрәнең был һорауында

çekti. - Bu arada, Sabir işe başlamadan önce traktörcüler kurusuna gitmek için belge veremez mi acaba?

- Annen için tek başına yaşamak zor olmaz mı?

Mestüre cevap vermedi, şefkatle başını Yusup'un omzuna koydu. Yusup, onun çok bunaldığını anlayıp, teselli etmeye çalıştı.

- Belgeyi bugün hemen yazıp vereyim, sadece sen annenizin rızasını al.

- Teşekkürler! Mestüre gözyaşlarını silip gülümsedi.

Kendini Yusup'un kucığına bırakmaya hazırdı, ancak kendine hâkim oldu. Sonra hiddetle konuştu.

- Evlen Yusup sıkıntı çekme! Tekrar Yusup'un kolunu çekti. - Evlen lütfen!

Yusup da Mesüre'ye atılmak istedi ama kıyamadı, başını diğer tarafa çevirdi.

- Niye konuşmuyorsun?

Mestüre'nin bu sorusunda, bir ümit ya

ниндэйзер өмөт тэ, ышаныс та бар ымак. da inanç var gibi.

(i)

— Был турала кабат һүз кузгатма,
— тип кырт кыште Йосоп. (j)

- Bu konuda başka şey söyleme- diye konuşmasını kesti Yusup.

Ә Мәстүрә теләмәй шул уның өйләнеүен, тотор за әйләнер зә куйыр, тип курка. Донъяла унан башка катын бөткәнме? Ошо көтөлмәгән орашыузан, Йосоптоң үзенә йоторзай булып карауынан аңланы Мәстүрә: ул бүтәнгә өйләнмәйәсәк. (k)

Mestüre istemiyordu onun evlenmesini, olur da evlenir diye de korkuyordu. Dünyada ondan başka kadın mı yoktu? Beklenmeyen bu karşılaşmayı, Yusup'un kendisine mâl ettiğini bakışından anladı Mestüre: o başkasıyla evlenmeyecek.

Мәстүрә, шатлыктан, бәхеттән бөркөп сыккан күз йәштәрен Йосопка күрһәтмәскә тырышып, ситкә карап барзы. (l)

Mestüre mutlulukla, huzurla akan gözyaşlarını Yusup'a göstermemeye çalışıp, etrafına bakındı.

Бер-беренен онота алмаған был инәүгә кушлап ултырыуы рәхәт тә, миһнәт тә: Рәхәт, сөнки, теләйзәрме, юкмы, Хозай уларзы көтмәгәндә ораштырып тора, якынлаштыра. Ә миһнәте шунда: язмыш, тәкдир араларына төшөп өлгөргән, хәсрәт кисерергә дусар иткән. (m)

Birbirini unutamayan bu çiftin bir araya gelip oturması, hem rahat hem de sıkıntıydı. Rahat; çünkü, isteseler de istemeseler de Allah onları beklemedikleri bir anda karşılaşıyor, yaklaşıyor. Sıkıntı ise; kader, takdir aralarına girmiş, hasret gidermek için çaresiz bir duruma düşmüş.

— Ауыр бит үзенә, шуға күрә генә әйткән инем дә, — тине Мәстүрә, күңеле йомшарып, башка һүз таба алмай. (n)

- Ağır tabii sana, işte bu yüzden söylemiştim ya, dedi Mestüre, gönlünü yumuşatıp, söyleyecek başka söz bulamamıştı.

— Пленда сакта элегенэн ецел булды, тип уйлайһыңмы? Ә, беләһеңме, миңә кем һәр вакыт юлдаш будды, көс бирзе? (а)

— Иманың, Йосоп, иманың. (б)

—Иманым да, һин дә! — тине Йосоп һәм фронтты, плен ғазаптарын исенә төшөрзө, эргәһендәге һөйөклөһөнә күңел яраларын, хәтер төпкөлөндөгә кисерештәрен асып һалды. (с)

...Аңына килгәс тә үзе менән ни булғанын исенә төшөрә алманы Йосоп. Күззәрен зыр әйләһеп торған күк йөзөнә төбәп, өһһөз ятты. Колактары шауланы, бер ни зә ишетелмәне. Башын калкыта башлаһа, күз алдары караңғыланды. Аяк-кулдары ауыр, үзенә буйһонмай. Маташа торғас, Йосоп тороп ултыра алды һәм алдында автомат тотоп торған немец һалдатын күрзе. Немец һизер һөйләй — Йосоп ишетмәй. Иң ауыр сактарза Мәстүрәһе искә төшөрмәйенсә калмай, был юлы ла уның: «Тор, Йосоп, аяғыңа баһ. Тиз бул!» — тигән тауышы колағына салынды кеүек. Бирә икән Хозай көс: Йосоп тороп баһты, ләкин урынынан кузғала алманы, йығылып китә яззы. Әгәр зә яһынан үтеп барған хәрби тоткондар колоннаһынан ике совет һалдаты сығып, уны култыклап колоннаға индереп

- Tutsaklık zamanı, öncekinden daha kolay mı geçti zannediyosun? Ama biliyor musun, bana biri her vakit yoldaş oldu, güç verdi?

- İmanın Yusup, imanın.

- İmanım da, sen de! Cephe ve tutsaklık zulümlerini aklına getirdi, yanındaki sevgilisine gönül yaralarını, gönlünün içindeki duyguları açtı.

...Aklına gelince, kendisine ne olduğunu hatırlayamadı Yusup. Gözlerini çevirip gökyüzüne bakarak sessizce yattı. Kulakları çınladı, hiçbir şey de işitilmedi. Başını biraz kaldırırsa, gözleri kararıyordu. Eli ayağı ağırlaşmış, kendisine hâkim olamıyor. Çabalayınca, durup oturabildi ve önünde silah tutan Alman askerini gördü. Alman, bir şeyler söylüyor, Yusup duymuyordu. En ağır zamanlarda, Mestüre'yi hatırlıyor ve onun - Kalk Yusup ayağa kalk. Çabuk ol! diyen sesi kulağına geliyor gibi. Allah güç veriyormuş. Yusup ayağa kalktı, ama yerinden kıpırdayamadı, yıkılayazdı. Eğer yanından geçip giden askerî tutuklular safından iki Sovyet askeri çıkıp onu kollarından tutup katara getirmemiş olsaydı, Yusup dünyaya gözlerini yummuş olurdu.

өлгөрмөгән булһа, Йосоп донъя менән хушлашкан булыр ине. (ç)

Күпме юл үткәнән дә, күпме вақыт узғанын да белмәй, алмашлап култыклап алып барыулары ғына хәтерләй. Ниһайәт, уларҙы зур булмаған тимер юл станцияһына алып килеп, платформаға урынлаштырҙылар. Йосопка шунда қрандан һыу эсеп, бер аз хәл йыйып алырға форсат тыуҙы. (d)

Фашистар тоткондарҙы бында оҙак тотманы, Любленға оҙаттылар. Концлагерь кешеләрҙең өмөтөн калдырмай, үлемгә дусар ителеүҙерен көндән-көн нығыраҡ һендерә. Көслө ихтыярлылар ғына үзҙәренең был язанан котоласактарына ышанысын һүндөрмәй. (e)

Күпмелер вақыт үткәс, Йосоп ишетә башланы, ләкин һаулығы рәтләнмәне. Изоляторҙа ул бик шәп табиб, Казан татары кулына эләкте. Әгәр ул осрамаһа, күптән аяктарын һуҙған булыр ине. Мосолман егете Йосопто аякка баһтырҙы. Аҙак үлгәндәр иһемлегенә теркәп, славян Милош иһеме менән изоляторҙан сығарҙы. Йосоп, шулай итеп, чехтар һәм словактар менән бергә Чехославакияға корал сығарған заводка эшкә оҙатылды. (f)

Ne kadar yol gittiğini de, ne kadar vakit geçtiğini de bilmiyor. Sadece sırayla kollarda taşınıp gittiğini hatırlıyor. Nihayet, onları çok da büyük olmayan demiryolu istasyonuna getirip, platforma yerleştirdiler. Orada Yusup'a çeşmeden su içip kendine gelmesi için fırsat doğdu.

Faşistler tutukluları, çok fazla alıkoymadı, Lübnan'a gönderdiler. Konsantrasyon kampındaki kişilerin ümidini kaybetmeden, ölümlerle burun buruna gelmeleri; günden güne daha sıkı bir şekilde içlerine işliyor. Güçlü olanlar, bu cezadan kurtulacaklarına dair olan inançlarını kaybetmiyorlar.

Biraz zaman geçmişti ki, Yusup duymaya başladı ama sağlığı tam yerine gelmedi. Revirde çok iyi bir doktor, Kazan Tatarı imdadına yetişti. Eğer o olmasaydı, çoktan ölmüştü. Müslüman delikanlı Yusup'u ayağa kaldırdı. Son ölenlerin listesine ilâve edip, Sılav Miloş ismiyle Yusup'u revirden çıkardı. Yusup, bu şekilde Çekler ve Slovaklar ile birlikte, Çekoslovakya'ya silah üreten fabrikaya çalışmaya gönderildi.

Словакия патриоттары Йосопто партизандар отрядына күсерергә карар итте, сөнки тел белмәгән кешенең шик тыузурмай калыуы мөмкин түгел. Был уның үзе өсөн генә түгел, подполье өсөн дә куркыныс. «Һаңғырау, телһез» Милошты башта Кощице калаһынан алыс булмаған бер ауылға күсереп торзолар, ә һуңынан Бейек Татрзар тауында хәрәкәт иткән партизандар отрядына озаттылар. Унда барышлай отряд элементәсе менән тау араһында урынлашкан бәләкәй генә ауылда таң алдынан ғына засадаға эләктеләр. (а)

— Хенде хох! Хальт! — Автоматын тоскап, эзмәүерзәй немец ситән артынан килеп сығып, элементә менән Йосоптоң юлын кисте. Артынса ук тағы кәүзәгә бәләкәйерәк фриц күренде. Уныһы Йосопто капшап сығып, түш кеҫәһенә кулын тығыуы булды, Йосоп уны култык астынан түбәнерәк эләктереп алды ла, күтәрәп, эзмәүергә бәрзе. Тегеһе аркаһы менән эзмәүерзең автоматына барып бәрелде һәм ут асырға камасауланы. Шул мәлдән ошта файзаланып, элементәсе бер төртөүзә эзмәүерзе аяктан йыкты. Уның боксер икәнән Йосоп һуңынан ғына белде. Ике немец һалдатына аңһыззан һөжүм итеү

Slovakya vatanseverleri, Yusup'u partizanlar takımına geçirmeye karar verdi, çünkü dil bilmeyen birisinin şüphe uyandırması mümkün değil. Bu yalnızca kendisi için değil, gizlilik açısından da çok önemli. Sağır ve dilsiz Miloş'u önce Koşitse vilayetinden çok fazla uzak olmayan bir köye gönderdiler, sonradan Büyük Tatrzar dağında yaşayan partizanlar takımına sevk ettiler. Oradan geçerken, takım habercisiyle, dağ arasında yerleşmiş olan küçük köyde, tan atana kadar pusuda kaldılar.

- Ellerini kaldır ve bak! Tüfeğini tutan iri cüsseli Alman, çitin arkasından gelip haberciyle Yusup'un yolunu kesti. Daha sonra o iri gövdeliye kıyasla, biraz daha küçükçe bir Alman göründü. Diğeri Yusup'u elle yoklayıp, göğsündeki cebe elini daldırdı, Yusup onu, koltuğunun altından yukarıya kaldırıp, iri cüsseliye fırlattı. Diğeri sırtıyla iri cüsselinin silahına çarptı ve ateş etmesini engelledi. Haberci bu durumdan usta bir şekilde faydalanarak, bir vuruşta iri cüsseliyi devirdi. Yusup sonradan onun boksör olduğunu öğrendi. İki Alman askerine ansızın hücum etme ve onları silahsız bırakma göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşmişti. Ancak küçük olan Alman

һәм уларҙы коралһызландырыу күз асып йомғансы килеп сықты. Тик бәләкәй немец кысқырып, калғандарға ым биреп өлгөргө. Ләкин һуң ине инде. Эззәренән төшкән фашистарҙың утына яуап бирә-бирә, партизандар караңғылык эсендә күззән юғалды... (b)

— Эйе, миңә иманым юлдаш булды, ә һине иҫкә алыу көс бирҙе,— тип һүзен тамамланы Йосоп ауылға етеп килгәндә. (с)

Сабир урақтың иң кызыу осоронда ауырып ятты. Баһыуза ашлык урылып бөтөп, эскертләнгән көлтәләргә һуғаһы калғанда ғына эште Йосоптан ентекләп кабул итергә булды. Башта колхоздың мисәтен һорап алды, шунан һуң Йосоп менән баһыуға сықты. Ырзын табағында һуғылмай калған эскерттәрҙең һанын алғас, ашлык өйөмдәрәнә кул тығып карап сықты, йәнәһе, кызып янып ятмаймы, кара эттең бәләһе ак эткә тигәндәй, Йосоп өсөн Сабирҙың үзенә яуап бирергә тура килмәһе. (с)

Ырзын табағынан Сабир азақкы майзандарҙы урып-һуққан комбайн янына килде. (d)

— һин нимә? — Тарантастан төшөр-төшмөстән Сабир комбайнер Сәмиғулла Байназаровка ташланды.—

askeri bağırıp, diğerlerine haber vermişti. Ama artık son gelmişti. Partizanlar peşlerine düşen faşistlerin ateşine karşılık vere vere, karanlık içinde gözden kayboldular...

- Evet, bana imanım yoldaş oldu, ama seni hatırlamam da bana güç verdi, diye köye geldiklerinde sözünü tamamladı.

Sabir, oranın en yoğun olduğu zamanda hastalandı. Tarlada ekin biçilmesi tamamlanıp, yığılan balyaların vurulması kaldığında; Yusup'tan işleri inceleyip devralmak istedi. Önce kolhozun damgasını sordu, daha sonra Yusup'la tarlaya gitti. Harman yerinde başağı ayrılmamış balyaların sayısını alınca ekin yığınlarına elini sokup baktı, yani kızarıp yanmış mı, kara itin belası ak ite, dedikleri gibi Yusup için Sabir'in kendisine cevap vermek, doğru gelmez.

Sabir harman yerinden sonra son meydanları biçen biçerdöverin yanına geldi.

- Sen ne yapıyorsun? Sabir arabadan iner inmez, biçerdöveri kullanan Semigulla Baynazarov'a atıldı. "Tarlaya sadece orak

Баһыуға тик ураҡ тамамланып килгәндә генә сығаһың? (e) tamamlandığında mı geliyorsun?

71

— Мин һинен кеүек өйзә бот күтәрәп, түбәгә төкөрөп ятманым, иртәнге караңғынан киске караңғыға тиклем ашлык һуктым, норманы ике мәртәбә арттырып үтәнем,— тип яуап кайтарҙы Сәмиғулла, Сабирға төрттөрөп.— Аллаға шөкөр, ашлыкты юғалтыуһыз йыйып алырға аяҡ салып өлгөрмәһең. (a)

— Ә һин? — Сабир Сәмиғулланың асыуын комбайн таккан трактор тракторсыһы Мөхәмәтйән Зөлкәрһәевкә төшөрзө.— һин ни эшләһең? (b)

— Мин дә тик ятманым. Туңға һөрзөм. Ала,— Мөхәмәтйән арғы каршы яктағы һөрөлгән зур майзанға күрһәттә,— август айында һөрөлгән майзандарҙың гектарынан ике-өс центнер артыҡ уңыш биргәнән дә белмәйһеңме? (c)

Сабир бәйләнергә һүз таба алманы, башка урындарға һалынған эшкерттәрзә кабул итеп алырға китте. (ç)

— Ә һинә эшкерттәрзә былай артыҡ озон игеп һалдығыҙ? (d)

— Кыш көнө комбайн менән

Semigulla, Sabir'i dürdü: - Ben senin gibi evde ayaklarımı dikip, yan gelip yatmıyorum, sabahın köründen gecenin bir vaktine kadar ekin topluyorum, yapmam gerekeni yapıyorum. Allah'a şükür, ekini ziyan etmeden toplayıp almamızı engelleyemedin, diye Sabir'e çıkıştı.

- Peki ya sen? Sen ne yaptın? Sabir, Semigulla'ya olan sinirini biçerdövere takılan traktörcü Möhemetyen Zölkerheyev'den çıkardı.

- Ben de sadece yatmadım. Nadas sürdüm. İşte, Möhemetyen öte karşı taraftaki sürülen büyük alanı gösterdi. - Ağustos ayında sürülen alanların hektarından iki üç hektar daha fazla iş yapıldığını da mı bilmiyorsun

Sabir söyleyecek söz bulamadı. Diğer yerlere bırakılan yığınları kabul etmeye gitti.

- Peki neden yığınları bu kadar uzun işlediniz?

- Kış günü biçerdöver ile biçmesi

һуғырға уңайлы булһын, тип. (e)

kolay olsun diye.

— Ашлык һуғыузы кышкылыкка калдырырға иҗәп тотаныңмы ни?! (f)

- Başağı sapından ayırmayı kışa bırakmayı mı hesaplıyorsun?

Улар ырзын табағына әйләнеп килгәндә, халык төшкә ашка туктағайны, Сабир шунан файзаланып һөйләшергә булды. (g)

Onlar harman yerine dönüp geldiklerinde halk geceki yemek için ara vermişti, Sabir bunu fırsat bilip konuşmak istedi.

— Эш бик һүлпән бара бит әле, ағай-әне,—тип башланы ул һүзен. — Алты метр озонлоғо эскерт әзәмсә һалған унлап эскерткә торошло. Шунса эскерттең кышка калыуы колхоз тарихында булмаған хәл. (ğ)

- İş çok yavaş ilerliyor herhalde, ağabeyler kardeşler, diye söze başladı. - Altı metre yüksekliğindeki yığın, adam gibi bırakılan on tane yığına eşit. Bu kadar yığının kışa kalması kolhoz tarihinde görülmemiş bir durum.

— Дөрөҗ! — тип бүлдерзе Сабйрзы Маһира.— Колхозда ун эскерт кәлтәнең һуғылмай кышка калғаны юк. Ә бына комбайн менән урып-һуккан ашлыктың янып юкка сыкканын йыл да күрә торған инек. Ышанмаһаң, үткән йылғы ырзын табағын барып кара. (h)

- Doğru! diye Mahira Sabir'i onayladı. - Kolhozda on yığın balyanın başağından ayrılmadan kışa kalmışlığı yok. Ama biçerdöver ile biçip sapından ayrılan başağın yanıp ziyan olduğunu her yıl görüyoruz. İnanmazsan, geçen yılki harman yerine gidip bak.

— Ярай, ярай, сурытма әле, Маһира.

- Tamam tamam abartma Mahira.

— Мин түгел, үзең сурытаның. Үткән йыл да шулай итһәк, дәүләткә лә күберәк ашлык тапшырып инек, бесән вакытында асыкмас та инек. Урыныңа калып, әшенде эш иткән Йосопка рәхмәт әйтер инең, исмаһам. (i)

- Ben değil, kendin abartıyorsun. Geçen yıl da böyle yapsaydık, devlete daha fazla ekin vermiş olurduk, ot zamanında aç kalmazdık. Yerinde kalıp işini doğru düzgün yapan Yusup'a teşekkür ederdim hiç olmazsa.

— Маһира-а-а! —тине Сабир инэлгән тауыш менән. (i)

Sabir rica eden bir ses tonuyla: “Mahira!”

— Нимә Маһира, нимә! (j)

- Ne, Mahira ne!

— Рәхмәт бөтәгезгә лә. Йосопка ла рәхмәт, һиңә лә, башкаларға ла рәхмәт. Ләкин уның менән генә эш бөтмәй бит әле. — Сабир хатаһын аңланы булһа көрәк, халықтың иғтиба- (k)

- Hepinize de teşekkürler. Yusup’a da teşekkürler, sana da diğerlerine de teşekkürler. Ama onunla iş bitmiyor tabii. Sabir hatasını anlamış olsa gerek, halkın dikkati-

72

рын икенсе якка йүнәлдермәк булды.— Эскерттәрзе һуғып алыу кыш буйына һузылырға мөмкин, һүз эште тизләтеү тураһында бара, ағай-әне. (a)

ni başka tarafa çekmek istedi. - Yığınları balyalayıp kış boyunca bekletmek mümkün. Ben işin hızlandırılmasıyla ilgili, kardeşlerim ağabeylerim.

Халык бер аз тыныслана төшкәс, Сабир дауам итте: (b)

Halk biraz sessiz kalınca Sabir devam etti:

— Бәлки, өстәмә рәүештә премиялар билдәләү урынлы булып, һөйләшәйек. Кәрәк икән, хәзер үк комиссия төзәйөк, отчет-һайлау йыйылышына тиклем карар проекты әзерләп куйһын. (c)

- Belki ilâve şekilde primlerin verilmesi yerinde olur. Konuşalım. Gerekliymiş, şimdi komisyon kuralım, rapor ve seçim toplantısına kadar karar projesi hazırlansın.

Сабирзың премия билдәләү тураһында мәсьәлә кузгатыуынан, үзенең тупаҫ хаталарын танып, колхоз рәйесе һайлаузан алда якшы күренергә тырышыуын райком вәкиле Кәримов та аңланы, ләкин каршы килмәне, тик

Sabir’in prim verilmesi hakkındaki meseleyi ortaya çıkarmasında, kendisinin büyük hatalarını anlayıp, kolhoz başkanı olarak seçilmesinden önce, iyi görünmeye çalışmasını bölge vekili Kerimov da anladı, ama karşı çıkmadı, ancak meseleyi rapor

мәсьәләне отчет-һайлау йыйылышына тиклем берләшкән партбюро һәм колхоз идараһы ултырышында карарға тәкдим итте. Өзәрләнгән карар проекты менән Сабир комиссия исеменән үзе сығыш яһаны. Проектта һуғылған һәр бер бот ашлык иҫәбенә берәр килограмм ашлык биреү каралғайны. (с)

— Йә, тағы ла ниндәй тәкдимдәр булып? — тине Сабир партбюро һәм колхоз ағзаларына. (d)

Ә тегеләре Кәримовка карай, райком вәкиленең фекерен белгеләре килә. (e)

— Башта, бәлки, аһһаҡалды тыңлау дәрәҫ булып, — тине Кәримов, Сәлих картка ымлап. (f)

— Һөйлә, Салих ағай, һөйлә! — тиештеләр ултырышта катнашыусылар. (g)

— Хәзер ураҡ эштәрәндә өзөклөк бөттө. Эҫкертләнгән ашыҡка куркыныс янамай. Тимәк, был эҫкерттәрҙе һуғыу өсөн премия билдәләүҙең кәрәге юҡ. Премия ураҡ урған, көлтә бәйләгән эш алдыңғыларына бирелергә тейеш! Акса бүлەرә лә бүләкләү өсөн әйберҙәр һатып алырға кәрәк. (ғ)

etmeyi ve seçim toplantısına kadar bir araya gelen parti ve kolhoz idaresi toplantısındaki karara bıraktı. Hazırlanan karar projesiyle Sabir, komisyon adına konuşma yaptı. Projede sapından ayrılmış her bir bot ekine karşılık birer kilogram ekin verilmesi kararlaştırılmıştı.

Sabir parti ve kolhoz azalarına: -
Peki başka nasıl önerileriniz olur?

Diğerleri ise Kerimov'a bakıyor, bölge vekilinin fikirlerini bilmek istiyorlar.

Kerimov, Selih amca'yı göstererek: -
Önce, belki, aksakallı'yı dinlemek doğru olur.

Toplantıya katılanlar onayladılar: -
Söyle, Salih ağabey, söyle!

- Artık orak işlerindeki kopukluk bitti. Yığılan ekinler hakkında endişelenmek yersiz. Demek ki, bu yığınları düzenlemek için prim vermeye gerek yok. Prim orak biçen ve balya yapanlara verilmeli! Akça bölmek için de, hediye etmek için de, bir şeyler satın almak lâzım.

— Нимәләр һатып алырбыз икән? — тип һораны кемдер берәү. (h) - Ne gibi şeyler satın alabiliriz peki? diye biri sordu.

— Кейем-Һалым, кашығаяк... (i) - Üst baş, çatal kaşık...

— Колхоз счетында бер тин дә акса юк. Уны кайзан алырға? — Сабир кәңәшмәлә катнашыусыларға карап торзола, өндәшеүсе булмағас, һорауын кабатланы. — Кайзан алырға? (i) - Kolhoz hesabında bir kuruş bile para yok. Onu nereden almak lâzım? Sabir toplantıdakilere baktı ve konuşan birisi olmayınca sorusunu tekrarladı. - Nereden almalı?

— Дәүләт планын колхоз үтәнеме? — Сәлих карт был һорау менән Сабирға карап өндәште. (j) Selih amca bu sorusuyla Sabir'e bakıp konuştu. - Devlet plânını kolhoz mu uyguluyor?

— Үтәне, әммә дәүләт аксаһы колхоз счетына килеп ингәне юк әле. (k) - Uyguladı, ama devletin parasının kolhoz hesabına girdiği yok, tabii.

73

— Үтәне генә түгел, пландан тышта етерлек ашылык тапшырзы. Ә калған ашылыкка колхоз үзе хужа. Дөрөсмө? (a) - Sadece uygulamış değil, plân haricinde de yeteri kadar ekin verdi. Kalan ekin, kolhoza ait. Doğru mu?

— Дөрөс, дөрөс, Сәлих ағай! —тип дәррәү кеүәтләне халык. (b) - Doğru doğru Salih ağabey! Bir kez daha savundu halk.

— Егерме-утыз бот бойзайзы тарттырып, тотоғоз за базарға алып барып онлата һатығыз. Бына һезгә акса. (c) - Yirmi otuz bot kadar buğdayı tartıp, pazara götürüp un hâline getirin. İşte size para.

Шулай итеп, Сәлих карт тәкдими буйынса карар сығарылды. Йосоп бүләкләнеүселәр исемлегенә Маһира, Асияны, Сәлих, Хәйбулла, Корман карттарзы, Усман, Әхтәмде һәм тағы ла Bu şekilde, Salih amcanın talimatıyla karar çikartıldı. Yusup, ödüllendirilenler listesine Mahira, Asya, Selih, Heybulla, Korman, Usman, Ehtem'i ve daha on kadar kişiyi de ekledi. Toplantıda kolhoz işi diye

унлап кешене индерзе. Ултырышта, колхоз эше тип һыйырһыз калған Мәстүрәгә тана биреүзе һорап дөйөм йыйылышка мөрәжәғәт итергә, тип тә кәңәш беркетелде. (с)

Артабан ферма мәдире Харис Әбсәләмовтың отчеты тыңланды һәм мал торлағын ремонтлаузы тизләтеү, уны азна-ун көн эсендә тамамлау максатында, биш кешенән торған звено төзөргә, тигән карарҙар кабул ителде. (d)

Шунан һуң райондың баш агрономы Любовь Александрова бер кем дә көтмәгән шатлыклы яңылык әйтте. Райком менән район Советы башкарма комитеты кабул иткән карарға ярашлы, «Һакмар» колхозы етештергән юғары сифатлы бойзай тулыһынса орлок фондына күсерелә һәм райондың ете колхозына таратып бирелә, улары, үз сиратында, «Һакмар» иҫәбенә дөүләткә ашыҡ тапшыра. Уйлап караһаң, мәртәбә бит был, ғорурлык! (е)

Урак эштәре тамамланып, мал кәртәгә ингәс үткән отчет-һайлау йыйылышы биш-алты сәғәт дауам итте. Ул колхозсылар алдына киләһе йылға бурыстар куйған карар за кабул итте. Карарҙың билдәләү өлөшөндә: «Быйыл хужалыҡ һынылыш осоро кисерә. Тиз арала мал кышлатыу яйға һалынды. Мул

сығырһыз калан Мәстүрә’ге дана verilmesi konusunda genel toplantıya müracaat edilmesi gerektiği kararı alındı.

Dış firma müdürü Haris Ebseletov’un raporu dinlendi ve hayvan barınaklarının tamiratının hızlandırılması, bir hafta on gün içinde tamamlanması için, beş kişiden oluşan ekip düzenlenmesi kararı kabul edildi.

Daha sonra bölge baş tarım uzmanı Lyubov Aleksandrova, hiç kimsenin beklemediği mutluluğun haberini verdi. Bölge komitesiyle bölge yönetim kurulu icra komitesinin kabul ettiği karara uygun, Hakmar kolkozunun yetiştirdiği kaliteli buğdayın tamamı tohum fonuna geçiriliyor ve bölgenin yedi kolhozuna dağıtılıyor verilmesi, onlar kendi sistemlerinden Hakmar hesabına devlete ekin veriyor. Düşünüp bakacak olursan, çok iyi bir derecede gurur duyulacak bir durum!

Orak işleri tamamlanıp, hayvanlar çitlerle örülmüş yere götürülünce, geçenki rapor ve seçim toplantısı, beş altı saat devam etti. O kolhozcuların önünde, gelecek yıla ait görevler, verilen kararlar da kabul edildi. Kararların belgelenmesi aşamasında: “Bu sene idare, sınama dönemi geçiriyor. Tez zamanda, hayvanların kışlaklara bırakılması

уңыш тәүге тапкыр бер юғалтыуһы йыйып алынды. Ашлык тапшырыу буйынса дәүләт планы арттырып үтәлде. Орлок, фураж, азык һәм бүленмәй торған фондтар тулыһынса һалып калдырылды. Колхозсыларға хезмәт көнөнә икешәр килограмм ашлык бирелде», — тип язылды. Колхоз идараһының эше кәнәғәтләнәрлек тип табылды. (f)

Артабан йыйылыш ойштороу мәсьәләһен карауға күсте. Сабир Исәнтәев һүзүе партияның район комитеты вәкиле Кәримовка бирзе. Колхозда башланған һынылыштың бригадир Йосоп Латипов исеме менән тығыз бәйлә булыуын яқшы аңлаған Кәримов уның колхоз рәйесе булып һайланырын алдан ук һизеп торзо, әммә райком бюроһында был турала һүз (g)

74

кузғатып торманы, сөнки азактан үзенә һүз тейерен яқшы аңлай ине. Йәнәһе, был хәлдә алдан белеп тә райкомдан аңлы рәүештә йәшергән. Шуға күрә Кәримов Сабирзың кандидатураһын икенсе срокка ла колхоз рәйесе итеп күрһәтергә тейеш. Юғиһә, ул райком бюроһы алдында, райкомдың беренсе секретары обком алдында ғәйепле булып каласак. Шуға ла, трибунаға сығып, Кәримов колхозсылар

düzenlendi. Bu kadar çok başarı tek seferde kayıpsız toplanıp alındı. Ekin verme işiyle ilgili devlet plânı fazlasıyla uygulandı. Tohum, yem, azık ve bölünmeyen fonlar tam olarak hazırlandı. Kolhozculara çalışmaları karşılığı her gün için, ikişer kilogram ekin verildi” şeklinde yazıldı. Kolhoz idaresinin işi yeterli bir şekilde yerine getirildiği tespit edildi.

Ardından toplantı düzenleme meselesi de karara bağlandı. Sabir İsentayev sözü, partinin bölge komitesi vekili Kerimov’a verdi. Kolhozda başlayan ani değişikliğini, şef Yusup Latipov ismiyle sıkıya bağlantılı olduğunu iyi bilen Kerimov, onun kolhoz başkanı olarak seçileceğini önceden sezmişti, ama bölge komitesi ofisinde bu konuda bir şey

demedi, çünkü sonunda kendisine konuşma hakkı verileceğini iyi anlıyordu. Yani bu durumu önceden bilip, bölge komitesinden, akıllıca durumu saklamış. Bu yüzden Kerimov, Sabir’in adaylığını ikinci turda da kolhoz reisi olarak göstermesi gerek. Yoksa yönetim kurulu ofisi karşısında, bölgenin birinci sekreteri bölge komitesi önünde kötü duruma düşecek. Bu yüzden Kerimov, kürsüye çıkarak kolhozcuların önünde şunları

алдында былай тине: (a)

söyledi:

— Ауыл хужалығы артеле
Уставына ярашлы, партияның район
комитеты һеззең иғтибарығызға колхоз
рәйесе итеп иптәш Иҫәнтәевтың
кандидатураһын тәкдим итә һәм, ул
һеззең ышанысығыззы ақлар, тип ышана.

- Köy idaresi organı kurallarına
uygun olarak yarayışlı, partinin bölge
komitesi, sizin itibarınıza kolhoz başkanı
olarak, İsentayev'in adaylığını takdim ediyor
ve sizin güveninizi sağlar, diye inanıyor.

(b)

Залда тынлык урынлашты. Сабир
ни тип әйтергә лә белмәй аптырап калды.
Кәримов, ахырза, эштең низә икәнән
һизеп, ауыл Советы башкарма комитеты
рәйесе Фәхри Амантаевтың кабырғаһына
төрттө: (с)

Salonda sessizlik oldu. Sabir ne
diyeceğini bilemeden şaşırıp kaldı. Kerimov,
sonunda işin nereye varacağını anlayıp, köy
yönetim kurulu icra komitesi başkanı Fahri
Amantayev'in omzunu dürttü:

— Йыйылышты алып бар,
Иҫәнтәев үз кандидатураһын үзе тауышка
куя алмай за инде. (с)

- Toplantıyı sen yönet, İsentayev
kendi adaylığını kendisi seslendiremiyor.

— Йә, тағы ла кемдәрзә ниндәй
тәкдимдәр бар? Юкмы? Булмаһа... —
тине мәсьәләнең айышын аңлап алған
Амантаев. (d)

- Peki, başka birilerinde farklı öneriler
var mı yok mu? Eğer yoksa... diye
meselenin esasını anlayan Amantayev sordu.

— Ашыкма, Фәхри, ашыкма! —
тип бүлдерзе уны урындан кемдер. (e)

- Acele etme, Fahri, acele etme! diye
birileri oturdukları yerden sözünü böldüler.

— Миңә һүз бир, миңә! (f)

- Bana söz ver bana!

— Миңә! (g)

- Bana!

Халык гөр килде. (ğ)

Halk kargaşaya düştü.

— Берәмләп, иптәштәр, берәмләп.
Һүз Маһира Байназароваға бирелә. (h)

- Vereceğim arkadaşalar vereceğim.
Söz Mahira Baynazarova'ya verildi.

Маһира, сәхнәгә күтәрелеп,
трибуна артына килеп бақты ла залға күз
йөрөтөп алды. (i)

Mahira, sahneye çağrılıp kürsüye
çıktı ve salona bir göz gezdirdi.

— һөйлә, Маһира, һөйлә! — тип
урындан кыскырзылар. (i)

- Konuş Mahira konuş! diye
oturdukları yerden bağırdılar.

— Без иген үстәрә беләбез, — тине
Маһира залға карап, шунан йыуан
кәүзәһен президиум яғына карай бороп,
һүзен дауам итте, — ә бына шул Хозай
биргән байлыкты ошоға тиклем
юғалтыуһыз йыйып алғаныбыз булдымы?
— Маһираның һорауы Сабирзың күзенә
төртөп әйткән кеүек булды, һәр кемде
намыслы яуап эзләргә мәжбүр итте. —
Дөрөс, булманы, — тине Маһира, төрлө
яктан ишетелгән һүзәрзе йомғаклап. —
Быйыл тәүгә бер мәртәбә ашлыкты
юғалтыуһыз йыйып алдык. Колхозыбыз
был уңыштарға Йосоп Латипов
аркаһында өлгәште, тип әйтер инем.
Урыстар нимә ти әле бындай осракта? (j)

- Biz ekin yetiştirebiliyoruz, diye
salona bakıp konuşmaya başladı, sonra da iri
gövdesini daimî üyeye çevirip, konuşmasına
devam etti, - Peki işte şu Allah'ın vermiş
olduğu zenginliği, bu derece eksiksiz
toplayıp aldığımız oldu mu? Mahira'nın
sorusu, Sabir'in yüzüne vurulmuş gibi oldu
ve herkesi haklı bir cevap aramaya mecbur
bıraktı. - Doğru, olmadı, diye devam etti
Mahira, her bir taraftan gelen sesleri
yumuşatarak. - Bu yıl, ilk kez, tek seferde
ekini kayıpsız toplayabildik. Kolhozumuz bu
başarıya Yusup Latipov sayesinde erişti
diyorum. Ruslar ne diyor bu durumda?

— Дело мастера боится. Карты е
му в руки, — тип яуап бирзе президиумда
ултырған райондың баш агрономы
Александрова, уның Йосоп яклы булуы
күренеп тора ине. (k)

- Sen işten korkma, iş senden
korksun, diye cevap verdi, daimî üyelikte
oturan bölgenin baş bilimsel tarım uzmanı
Aleksandrova, onun Yusup yanlısı olduğu
çok belli.

— Дөрөс, Любовь Петровна! — Dođru, Lyubov Petrovna dođru!
 Дөрөс! Колхоз рәйесе итеп Йосопто Kolhoz reisi olarak Yusup’u seçmek lâzım!
 һайларға кәрәк! — тине лә Маһира, башка diye Mahira konuştı ve başka bir şey de
 бер һүз зә әйтмәне, сәхнәнән төшөп китте. söylemedi, kürsüden inip gitti. Onun
 Уның артынан, бер-бер артлы сәхнәгә peşinden birer birer kürsüye çıkan dört beş
 күтәрелеп, тағы ла дүрт-биш кеше kişi de Yusup’un adaylığı konusunu
 Йосоптоң кандидатураһын яклап сығыш destekledi.
 яһаны. (a)

— Ете тапкыр үлсә, бер тапкыр - Yedi kez ölç, bir kez kes, diyorlar,
 киҫ, тизәр, иптәштәр, райком тәқдим arkadaşlar bölgenin önermiş olduğu
 иткән Иҫәнтәев кандидатураһы тураһында İsentayev’in adaylığını da unutmayın, diye
 онотмағыз, — тип тағы ла иҫкәртте tekrar uyardı Kerimov.
 Кәримов. (b)

— Кемдә ниндәй тәқдимдәр бар? - Başka nasıl öneriler var? Yok mu?
 Юкмы?» Юк. Тауышка куям, иптәштәр! Yok. Oylamaya başlıyorum, arkadaşlar.
 — Фәһри Амантаев өҫтәлгә тукылдатты. Fehri Amantayev masayı tak tak vurdu: -
 — Кем дә кем иптәш Латипов Йосопто... Kimler Latipov Yusup’u...
 (с)

— Тукта, иптәш Амантаев, Kerimov, onun sözünü bölerek: Bekle
 тәртипте бозмайык әле, — тине Кәримов, Amantayev kardeş, düzeni bozmayalım. İlk
 уның һүзен бүлөп. — Башта иптәш önce İsentayev’in adaylığını oylayalım
 Иҫәнтәевтең кандидатураһы күрһәтелде hele...
 бит... (ç)

— Ғәфү итегез, иптәштәр. Кем дә - Affedersiniz, kardeşler. Kimler
 кем, иптәш Иҫәнтәев ҫабирзы колхоз İsentayev Sabir arkadaşы kolhoz reisi olarak
 рәйесе итеп һайлайбыз, ти, шулар кул istiyorsa el kaldırsın... bir, iki, üç, dört,
 күтәрә... Берәү, икәү, өсәү, дүртәү, beş...” diye saydı Fehri. - Kimler karşı?
 бишәү... — тип һанап сықты Фәһри. —

Кемдәр каршы? Күпселек... ханап Çoğunluk... Saymanın gereği var mı?
сығыузың кәрәге булырмы? (d)

— Юк! (e)

- Yok!

— Юк, кәрәкмәй! (f)

- Yok, gerekmiyor!

— Кемдәр битараф? Юк. Кем дә кем, колхоз рәйесе итеп иптәш Латипов Йосопто һайлайбыз, ти, кулдарын күтәрә. Бетәһе йөз утыз. Шулай итеп, иптәштәр йөз зә утызға ун дүрт тауыш менән колхоз рәйесе итеп Йосоп Латипов һайланды. (g)

- Kimler tarafsız? Yok. Kimler, kolhoz reisi olarak Latipov Yusup arkadaşı istiyor, el kaldırsın. Hepsi otuz. Buna göre otuza on dört oy ile kolhoz reisi olarak Yusup Latipov seçilmiştir.

Юғарынан тәкдим ителгән кандидатураның төшөп калыуы, әлбиттә, эзһез калманы. Райком коммунист Кәримовка тик шелтә биреү менән генә сикләнде, мәсьәләне партия әлкә комитетына еткермәне. Ә Сабирзы, тәжрибәле кадр тип, икенсе колхозға рәйес итеп үткәрзеләр. (ğ)

Yukarıdan takdim edilen adayın kazanması, girip kalması elbette sonuçsuz kalmadı. Bölge, komünist Kerimov'a sadece uyarı vermekle yetindi, mesele parti komitesine kadar uzamadı. Ama Sabir'i tecrübeli kadro diye, ikinci kolhoza, reis olarak gönderdiler.

Партияның эш стиле, эш практикаһы шулай: райком, горкомдарзың беренсе секретарзары, кала һәм район Советтарының рәйестәре, колхоз етәкселәре ситтән алып килеп куйыла. Көслә характерға эйә булған тура һүзлә кешеләр түгел, тик үзенән зур түрөгә нык бирелгән, тыңлаусандар ғына үрләй. Бер урында эше ырамаһа, ундайзар икенсе урынға күсерелә. (h)

Partinin iş stili ve pratiği şu şekilde: Bölge, şehir komitelerinin birinci sekreteri şehir ve bölge yönetimlerinin başkanları, kolhoz yöneticileri dışarıdan tayin oluyor. Güçlü karaktere sahip olan doğru sözlü kişiler değil, ancak kendisinden üstün başkana sıkıca bağlanan, onun sözünden çıkmayanlar geçiriliyor.

Бына ни өсөн власть башына

İşte bunun için makama “yukarıdan”

«юғарынан» куйылған етәкселәр менән иҫәпләшмәй, уларзың аңын социализм тураһындағы теоретик уйзырма менән томаларға маташа. Бының партия өсөн фажиғә булыуын Кәримов, Йосоп кеүектәр, әлбиттә, якшы аңлай. Ләкин улар менән,

(1)

76

юғарыла әйтелгәнсә, партноменклатура иҫәпләшмәй һәм илде яйлап һәләкәткә алып бара. (a)

Йосоп хужальпс юлында булған ауырлыктарзы ла еңеп сықты, ләкин үзенең шәхси тормошона иғтибар бүлә алманы. Ярай әле, йорт-кураһын, кызы Оксананы карашырға Хәзисә инәй, Сәлих карт менән Таңһылыу әбей терәк, улар булмаһа ни эшләр ине. Бер аз колхоз эшенән бушанғас, Йосоп өйлөк ағас яззырып алды һәм урманға йыйына башланы. (b)

— һуңғы вақытта мал кышлатыу менән мәшғүл булып, һалкын алдырзың булһа кәрәк, йүтәлләй башланың, бер аз ял итеп, бағынып ал, — тине Сәлих карт Йосопка, уның нык йонсоғанын күреп. (c)

— Өйлөк ағасты кырктырып, ташып алайым әле, шунан күз күрер, —

atanan yöneticiler, aşağıdaki yöneticilerle hesaplaşmıyor, onların fikrini sosyalizm konusundaki teorik uydurmalarla bulandırmaya uğraşiyor. Bunun partiye zarar verdiğini Kerimov, Yusup gibileri iyi anlıyor elbette. Ama onlarla

yukarıda söylediği gibi parti terimleri uyum sağlamıyor ve yurdu yavaş bir şekilde felakete götürüyor.

Yusup, idareci yolundaki zorlukları kolay bir şekilde atlattı, ama kendisinin şahsi kaderine dikkat ayıramadı. Neyse ki, yurdunu ocağını, kızı Oksana'yı bakmak için Hezise teyze, Selih amca ve Tanhılın teyze destek, onlar olmazsa ne yapardı. Kolhoz işlerinden boş vakit bulunca, ev için ağaç yazdırdı ve ormana uğmaya başladı.

Selih amca Yusup'un iyice yorulduğunu görür:

- Son zamanlarda hayvanaları kışlağa hazırlarken üşütmüş olsan gerek, öksürmeye başladın, biraz dinlenip kendine gel.

- Ev için aldığım ağaçları kestirip alayım hele, sonrasını göz görür, diye cevap verdi o

тип яуап бирзе тегеһе. (с)

Был эшен ослауға, колхозға ағас-таш хәстәрләргә тотондо. Ныкклап сирләп китеүен үзе лә һизмәй калды Йосоп. Ауырыкһынып йөрөһә лә, үтеп китер әле, тип йөрөй бирзе. Уны урмандан санаға тейәп алып кайттылар. Өй тәрбиәһе етешмәй тип, Сәлих карт уны мунса яғып төшөрзө. Хәзәр Таңһылыу әбей менән Хәзисә инәй алмашлап Йосоп янынан китмәй. Аш-һыу йүнәтәләр, мәтрүшкә менән андыз төнәтмәһен эсереп карайзар, ярзам итмәй. Температураһы юғары, һис тә төшмәй. Ауырыу һаташа башланы. Колхоз рәйесенең хәле ауыр икән, тигән хәбәр ауылға йәшен тизлегендә таралып өлгөрзө. (d)

Таңһылыу әбей Йосоптоң маңлайына еүеш тастамал һалып ултыра ине, хәлен һорашырға тип, Кәримә килеп инде. Ул күзе йомок ятқан Йосопка карап торзо ла, түрбаштағы буш бизрәләрзе алып, һыуға барып килде. Таңһылыу әбей кулындағы йыуғысты алып, изән йыуырға тотондо. Тәзрә төптәрен һөртөп сыкты, кер йыуып, тышка сығарып әлде. Таңһылыу әбей Кәримә алып килгән йоморткаларзы бушатып, һауытын көлдөксәгә алып куйзы. (e)

— Артык нык бешермәй йомортка ашатып карайык, Таңһылыу инәй. —

da.

Bu işini tamamlamak için, kolhoza ağaç ve taş işleriyle uğraştı. Çok hasta olduğunu kendisi bile anlayamadı Yusup. Hasta olsam da geçer gider diye düşündü. Onu ormandan kar kızağıyla taşıyarak götürdüler. Evin tertibi uygun değil diye Selih amca onu, hamama getirdi. Şimdi Tanhılıv teyzeyle Hezise teyze hastalanan Yusup'un yanından ayrılmıyor. Yemek ve suyla kendisine getiriyor, matruşkayla ardıçla hazırladıkları şurubu içiriyorlar, ama faydası yok. Ateşi yükseliyor, hiç de düşmüyor. Hastalık sersemletmeye başladı. Kolhoz reisi çok hastalanmış, şeklindeki haberler köyde şimşek hızıyla yayılıverdi.

Tanhılıv teyze, Yusup'un alnına nemli bez koyuyordu, hâlini sormak için Kerime geldi. Gözü kapalı yatan Yusup'a baktı ve mutfaktaki boş kovaları alıp getirdi. Tanhılıv teyze, elindeki süngeri alıp, yeri silmeye başladı. Pencere diplerini sildi, kirlileri yıkayıp dışarı çıkartıp astı. Tanhılıv teyze, Kerime'nin getirdiği yumurtaları boşaltıp, kabını fırının önüne koydu.

- Çok pişmemiş yumurta yedirelim, Tanhılıv teyze. Kerime kilerin yerini sildiği

Кәримә солан изәнен һөртөп сыккан сүңгери sıkıp, fırının ardına kuruması için йыуғысын һығып, мейес артына bıraktı. Tastaki suyu dököp, elini de киптерергә элде. Тастағы һыуын түгеп уıkayarak, ayak ucun basa basa, Yusup'un ингәс, кулын йыуып, аяк остарына ғына yanına geldi. басып Йосоп янына килде. (f)

— Кәримә һылыу, һин икәнһең дә, танымай за ятам. (g) - Kerime kardeş, senmişsin ya, tanıyamadım.

Йосоптоң күззәре сейләнеп төпкә Yusup'un gözleri içine çökmüş. Dili төшкән. Теле көрмәлә. (ğ) dönmüyor.

— Мин, Йосоп ағай, мин. — Benim Yusup ağabey, ben. Kerime Кәримә куляулығы менән Йосоптоң mendiliyle Yusup'un gözlerini sildi, күззәрен һөрттө, маңлайындағы alnındaki bezi tekrar ıslatıp koydu. тастамалын кабат еүешләп һалды. (h)

77

Йосоп, кыззың кулынан тотоп Yusup kızın ellerinden tutup, teşekkür кына рәхмәт белдерзе лә күззәрен йомдо. eden bir ifadeyle gözlerini yumdu. Ауырыузың ут янган усы язылһа ла, Hastalıktan ateş gibi yanan avuçları, biraz Кәримә кулын тартып алманы, шул көйө iyileşse de, Kerime yine elini çekemedi, aynı ултыра бирзе. (a) şekilde oturmaya devam etti.

— Мәстүрә... Мәстүрә! — Йосоп - Mestüre Mestüre! Yusup, Кәримәнең кулын һығырак кыса Kerime'nin ellerini daha sıkmaya başladı. - башланы. — Мәстүрә... Мәстүрә! (b) Mestüre... mestüre!

— һалкын тейзергән балакайым, - Üşütmüş evlâdım soğuk yemiş. һалкын тейзергән. — Таңһылыу әбей Tanhılıv teyze soğumaya başlayan kuymağı, һыуына башлаған бер коймакты сак-сак dikkatli bir şekilde ağzına aldı. капманы. (c)

— Таңһылыу инәй, капма! - Tanhılıv teyze yeme! Oruçlusun.

Уразалаһың бит. (ç)

— Әй, әттәгенәһе, хәтерендә әйтәм, сак-сак ауызым асылманы, йәнәһе, тозо сыкканын карайым. (d)

- Bak hele dediğine, aklımda, tamamen orucum bozulmadı, yani tuzu çıkmış mı diye bakıyorum.

Йосоп тағы ла һаташып Мәстүрәнен исемен кабатланы. (e)

Yusup yine sayıklayıp Mestüre'nin ismini tekrarladı.

— Кисә генә улай түгел ине, бөгөн үтә йыш һаташа. — Кулындағы коймағын Таңһылыу әбей Кәримәгә каптырзы. — Йә, нисек? (f)

- Gece bu kadar değildi, bugün daha sık sayıklıyor. Tanhılıv teyze elindeki kuymağını Kerime'ye tattırdı. - Nasıl?

— Эм-м-м! Телендә йоторһоң! (g)

- Ooo! Parmaklarını yersin!

— Ә тозо сыкканмы, юкмы? (ğ)

- Peki tuzu çıkmış mı çıkmamış mı?

— Сыккан, Таңһылыу инәй, сыккан. Шифаһы ғына тейһен индә Йосоп ағайға. (h)

- Çıkmış, Tanhılıv teyze çıkmış. Şifası olsun Yusup ağabeve.

— Ауырыу хәлен һау белмәй, тиһәләр зә, бөтәһе лә ярзамитергә тырыша. Иншалла, балакайым, үзеңә тәүфик биргән. — Таңһылыу әбей коймак һалынған сеүәтәне каплап, мейес эсенә куйзы. (ı)

- Hastanın hâlini sağlıklı insan anlamaz deseler de, herkes yardım etmek için çabalıyor. İnşallah evlâdım, iyileşir. Tanhılıv teyze kuymak koyduğu kabı kapatıp fırının içine koydu.

— Таңһылыу инәй, бынау тауыктың яртыһын хәзер үкбешерзә һурпаһын эсер. (i)

- Tanhılıv teyze, tavuğun yarısını hemen şimdi pişir de çorbasını içir.

— Ярар, балам, ярар. Йосоптоң хәлен минән дә якшыракаңлаған кеше

- Tamam evlâdım tamam. Yusup'un hâlini benden daha iyi anlayan biri yok.

юк. (j)

— Ә үзең, бөтәһе лә ярзам итергә тырыша, тигән булаһың. (k)

- Ama sen, herkes de yardım etmek için çabalıyor diyorsun.

— Һүз ул турала бармай, балакайым. (l)

- Ben onu kastetmedim evladım.

— Нимә тураһында һуң? (m)

- Neyi kastettin peki?

— Былай ғына, балакайым, былай ғына. Һин аңларлык түгел уны, — тине лә Таңһылыу әбей Кәримәгә үзе менән булған бер вакиға тураһында һөйләп алды. (n)

- Öyle işte evlâdım öyle işte. Senin anlayacağın bir şey değil, dedi ve Tanhılıv teyze Kerime'ye kendisiyle ilgili bir olayı anlatmaya başladı...

...Егет сағында Сәлих Таңһылыузы һоратып яусы ебәрә. Ә кыззың ата-әсәһе ярлы балаһына бирергә теләмәй, яусыны бороп сығара. Егетен өзөлөп һөйгән кыз ауырыуға һабыша, һаташып һөйгәнненең исемен кабатлай башлай. Яңғыз балаларын юғалтыузан курккан ата-әсә егетте кыз янына сакыр-тырға мәжбүр була. Аңына килгән арала кыз ата-әсәһе янында егетен күрә, ләкин башта, күземә шулай күренә икән, тип уйлай. Ә инде хәлдең ысынбарлык икәнненә ышанғас, кыз бик тиз аякка баһа. (o)

... Delikanlılık zamanında Selih, Tanhılıv'ı sorup soruşturup dünürcü gönderir. Ama kızın anne babası fakir bir çocuğa kızlarını vermek istemez, dünürçüyü geri gönderirler. Delikanlıyı seven kız, hastalığa yakalanır ve sayıklayarak sevdiğinin adını tekrarlamaya başlar. Tek çocuklarını kaybetmekten korkan anne babası, delikanlıyı kızın yanına çağırarak zorunda kalırlar. Kendine geldiği sırada kız, anne ve babasının yanında delikanlıyı görür, önce hayal gördüm diye düşünür. Ama gördüğünün gerçek olduğuna inanınca, çarçabuk ayağa kalkar.

78

Таңһылыу әбейзең бәйәнә Йәсоптоң хәленә ишара икәннен Кәримә

Tanhılıv teyzenin, kendisiyle Yusup'un hâlini anlatmak istediğini anladı

аңланы, әлбиттә. Шуға ла кыз Хәйбулла районының «һамар» ауыл хужалығы механизациялау мәктәбендә тракторсылар курсыңда укып яткан Мәстүрәгә Йосоптоң хәле тураһында һис тә кисектермәй хәбәр итергә карар итте. Һәм икенсе көнө таң менән йәйәүләп сәфәр сыкты. (а)

Март башында иртәле-кисле һалкын булһа ла, көн аяз һәм тымык. Караңғы төшөгә Кәримә илле километр араны йәйәүләп үтте. һамар ауылына еткәс, Мәстүрәнең фатирын таба алмай бик озак йөрөнө. Бакһаң, мәктәптең үз ятағы юк, курска килгәндәрзе шәхси фатирзарға урынлаштыралар икән. Ғәзәттә ялан халкының бер өлөшө саман өйзәрзә, саман землянкаларза йәшәй. Ә көслө бурандарза землянкаларзы қар бақа. Уларзың тик торбалары ғына күренә. Буран вақыттарында хатта халықтың тышка сыға алмай ултырған сағы ла була. Шуға күрә ялан ерендә землянкаларзы бөтә йорт-кураһы менән бергә «Г» хәрефе формаһында төзөйзәр. Йәшәгән землянканың башта соланға, соландан кәрәк-ярақ (азык-түлек, яғыулык һәм башкалар) һақланған бүлмәгә, унан мал торлағына сығаһың. Буран булһа, тышка сығыузың кәрәге юк, хатта қозок та землянка әсендә. (б)

elbette. Bu yüzden kız da, Heybulla bölgesinin Hमार köy idaresindeki makine mektebinde traktöcüler kursunda okuyan Mestüre'ye Yusup'un durumu hakkında geciktirmeden haber vermeye karar verdi. Ve ikinci günü güneşin doğuşuyla birlikte yayan yola çıktı.

Mart başında, sabah akşam soğuk olsa da hava güneşli sakin. Karanlık düştüğünde, Kerime elli kilometre kadar yol gitmişti. Hमार köyüne gelince, Mestüre'nin evini arayıp epeyce dolaştı. Aslında okulun kendi yurdu yok, kursa gelenleri evlere yerleştiriyorlar. Genelde halkın bir bölümü saman evlerde saman yeraltı odalarında yaşıyor. Güçlü fırtınalarda da yeraltını kar basıyor. Onların sadece bacaları görünüyor. Fırtına zamanlarında, halkın dışarı çıkamayıp evde kaldığı bile oluyor. Bunun için de, ovada, yeraltı evlerini bütün evlerle birlikte “Г” harfi formatında düzenliyorlar. Bu evlerde ilk önce salona, salondan gerekli şeylerin (yiyecek, içecek, yakacak ve diğer şeyler) saklandığı odaya oradan da hayvan barınağına çıkıyorsun. Fırtına olursa dışarı çıkmalarına gerek yok, hatta kuyu bile evin içinde.

Кәримә Мәстүрә торған фатирзы сак эзләп тапты. Землянканың берзән-бер тышкы ишегенә кар башкыстан түбән төшкәс, кыз үзен киноларза күргән блиндажға инеп барған кеүек хис итте. Бикле ишекте бер аз шакығас, эскә колак һалды. Аяк тауыштары ишетелде. Ләкин тышкы ишек янына бер кем дә килмәй, күрәһең, эт өргәнгә сыткандар. Кәримә кабат ишек шакырға тотондо. (с)

— Кто там? — Тауыш —

Мәстүрәнеке. (с)

— Мин, Мәстүрә апай. Мин —

Кәримә. Ас. (d)

Мәстүрә ишек асып, кунакты эскә үткәрзе. Землянка эсе ялт итеп тора. Кәрәк-ярак йорт йыһаздары ла етерлек. Мәстүрәнең үзенең айырым бүлмәһе лә бар икән, Кәримә шунда инеп сисенде. (е)

— Йә, ни булды, Кәримә, һөйлә. (f)

— Йосоп ағай... — Кәримәнең тамағына төйөр тығылды. Күз йәштәрә түшенә тәгәрәп төштө. (g)

Мәстүрә көрөшкә менән алып килеп Кәримәгә һыу эсерзе. (ғ)

— һалкын алдырған, куркыныс

Kerime, Mestüre'nin oturduğu evi dikkatlice arayıp buldu. Zemin evlerden birinde, dış kapısına kar dayandığından, aşağıda kalmış, kız kendisini sinemalarda gördüğü yeraltı sığınağına girer gibi hissetti. Kilitli kapıyı biraz çalınca, içeri kulak verdi. Ayak sesleri işitildi. Ama sokak kapısının yanına kimse gelmiyor, galiba köpek havlamasına çıkmışlar. Kerime tekrar kapıya vurdu.

- Kim o? Ses, Mestüre'ninki.

- Benim Mestüre abla. Ben Kerime.

Ас.

Mestüre kapıyı açıp misafiri içeri aldı. Zemin evin içerisi pırıldıyor. Gerekli ev eşyaları da kâfi. Mestüre'nin kendisine ait bir odası da var, Kerime oraya girip üstünü çıkardı.

- Eee, ne oldu Kerime, söyle.

- Yusup ağabey... Kerime'nin boğazı düğümlendi. Gözyaşları yanaklarından süzülüp gitti.

Mestüre kaseyle Kerime'ye su getirip içirdi.

- Üşütmüş, korkulacak gibi değil.

түгел. Борсолма, Мәстүрә апай. (h)

Endişelenme, Mestüre abla.

79

— Куркыныс булмагас, ер аяғы-ер башынан ниңә килдең һуң? — Мәстүрә Кәримәгә кушлап ултырзы ла башынан һыйпаны. — Тураһын ғына әйт, акыллым.

- Korkulacak bir şey yoksa ne diye dünyanın yolundan çıkıp geldin peki? Mestüre Kerime'ye sarılıp başını okşadı. - Doğru söyle, haydi akıllım.

(a)

— Йосоп ағай каты ауырый, һаташа, йыш-йыш һинең исеменде кабатлай. — Кәримә Мәстүрәне косаклап илай башланы. — һин генә коткара алаһың уны, һин генә! (b)

- Yusup ağabey çok hasta. Sayıklıyor, sık sık senin adını tekrarlıyor. Kerime Mestüre'yi kucaklayarak ağlamaya başladı. - Sadece sen kurtarabilirsin onu, sadece sen!

Мәстүрә мастерынан кайтып килергә рөхсәт алып юлға кузғалғанда, таң һызылған ине. һамарзың озон урамын сыккансы, қояш қалқты. Биш-алты километр самаһы юл үткәс, уларзы атлы кеше қыуып етеп, Айыулы ауылына тиклем ултыртып алып килде. Ул ошо ауыл кешеһе булып сықты, өйөнә алып кайтып, тамақтарын туйзырзы, озатқанда:

Mestüre hocasından gidip döneceğine dair izin alıp, yola çıktığında, tan yeri ağarmıştı. Hamar'ın uzun sokağını çikana kadar güneş doğdu. Beş altı kilometre kadar yol gidince, onları atlı biri karşılayıp Ayıvlı köyüne kadar getirdi. O bu köyün insanıymış, onları evine götürüp karınlarını doyurdu, uğurlarken:

(с)

— Күрәһегезме? Қояш кәртәләнгән, һыуытып, буран сығыуы ихтимал, әллә, мин әйтәм, йоклап, юлға тандан сығаһығызмы? — тип қалды. (ç)

- Gördünüz mü? Güneş parlıyor. Havanın soğuyup fırtına çıkması ihtimali var, beni dinleyin, uyuyup yola tandan sonra çıkarsınız, dedi.

— Юк, юк, ағай, рәхмәт. Без кабаланабыз. — Мәстүрә боролоп қапка

- Yok yok ağabey, sağ ol. Biz acele ediyoruz, Mestüre dönüp kapıya yöneldi.

яғына атланы. (d)

— Туктағыз әле, нылыукайзар. —
Хужа Мәстүрәгә таякалып килеп
тотторзо. — Буран сығып, юлды баҫа
башлаһа, кәрәк булып. Юлды төртә-төртә
барырһығыз, азашмашығыз. Таякты
юлдан ситкә төртһәң, бата, юлға
төшөрһәң, батмай. (e)

— Рәхмәт, ағай, донья торғансы
йәшәгез, һау булығыз! — тине лә
Мәстүрә, Кәримә артынса урамға сығып,
бәләкәй капканы япты. (f)

Был төш мәле ине. Бер аз
йылыткан. Бара биргәс, ел сыкты,
көнбайыштан болот калкты. Ярты
сәғәттән ел көсәйеп, кар яуа башланы.
Бетә күк йөзә томаланды. Кола ялан. Ағас
йәки эскерт кеүек нәмәнең заты ла юк.
Берзән-бер ышаныс — сана юлы. Юлдан
яззыңмы — бөттөң. Ялан ерендәге юл
өстә була, ә тирә-яғындағы карзы өрөп
алып китеп тора. Тигез урындарза юлды
кар баҫмай. Атлауы еңел була. Тик каршы
өргән ел генә атлауға камасаулай. Шуға
күрә Мәстүрә менән Кәримә алмашлап
алдан бара, сөнки елгә каршы кәүзәне
кырын куйып атларға тура килә. Ә бына
үзән һәм кабра урындарза юлды кар
каплаған. Кыззар юлдан тик теге таяк
ярзамында ғына яңылышмай. Шулай за

- Durun hele güzeller. Ev sahibi
Mestüre'ye baston verdi. - Fırtına çıkıp yolu
kapamaya başlarsa lâzım olur. Bu bastonu
kara soka soka giderseniz kaybolmazsınız.
Bastonu yolun dışına doğru sokarsan batar,
yolun üstünde batmaz.

- Teşekkürler ağabey, çok yaşayın.
Sağ olun! dedi Mestüre ve Kerime'nin
peşinden sokağa çıkıp, küçük kapıyı kapattı.

Öğleden sonraydı. Hava biraz
ısınmıştı. Yavaş yavaş rüzgar çıktı, batıdan
bulutlar görüldü. Yarım saat içinde rüzgar
hızlanıp, kar yağmaya başladı. Bütün
gökyüzü sisle kaplandı. Dümdüz alan. Ağaç
ya da otun zerresinden eser yok. Tek bir
ümit, kar kızağı yolu. Yoldan çıktın mı,
bittin. Düzlük yerdeki yol yukarıda duruyor,
etrafındaki karı uçurup duruyor. Düz yerleri
kar basmıyor. Yürümesi kolay oluyor. Ancak
karşından gelen rüzgâr yürümeği engelliyor.
Bu yüzden Mestüre'yle Kerime arka arkaya
önden gidiyor, çünkü rüzgâra kaşı vücudunu
yana çevirip yürümek daha uygun. Su yolunu
ve eğik yerleri de kar kaplamış. Kızlar
yoldan baston yardımıyla şaşmıyorlar. Gene
de kenara düştükleri zamanlar da oluyor gibi,
tekrar yola baston yardımıyla çıkıyorlar. Az

ситкә яза басып юлдан төшкән вақыттары булғылай, тағы ла юлға таяк ярзамында сығалар. Әлеге лә баяғы каршы өргән ел камасаулай, сөнки биткә кар йәбешә, күззәрзе томалай. (g)

Хәйерсегә ел каршы, тигәндәй, караңгы төшөгә, буран көсәйзе, атлауы ауырлашкандан-ауырлашты. Шулай за кыз- (ğ)

80

зар алға барыуын дауам итте. Бара торгас, юл уйылып үзәнгә тартты ла тамам юғалды. Таякты кайза ғына төртхәң дә, яртылаш бата ла куя. Бер аззан бата-сума үзәктән калкыу урынға сыктылар. Бер-береһенән айырылышмаç өсөн, етәкләшеп, биш-алты азым уңға, биш-алты азым һул якка атлап, таяк менән төрткөләп караньлар. Тәки юлды таба алманьлар, азаштылар. Ориентирзы юғалтмаç өсөн, кыззар тик елгә каршы ғына барырға булдылар, ләкин атлауы ауыр. Кар тәрән түгел, шулай за бата. Бер аззан алда караскы хасил булды. (a)

— Эскерт, — тине Мәстүрә, тимәк, ауыл якын. (b)

Эскертте ташлап китеү тураһында уйлап карарға ла ярамай. Тере қалырға аз булһа ла ышаныс бар. Өң яһап, төпкәрәк

önceki gibi çok hızlı esen rüzgar onları zorlamıyor, çünkü yüzlerine kar yapıyor, gözlerini kaplıyor.

Yoksula rüzgâr karşı dedikleri gibi, karanlık düşmesine yakın fırtına güçlendi, yürümelemleri zorlaştıkça zorlaştı. O şekilde kız-

lar ilerlemeye devam etti. Biraz gittiklerinde yol çukurlaşıp su yoluna doğru meyletti ve tamamen kayboldu. Bastonu ne tarafa sokarlarsa soksunlar yarısına kadar batıyordu. Biraz sonra bata çıka çukurdan kalkıp, yere çıktılar. Birbirlerinden ayrılmamaya çalışarak beş altı adım sağa, beş altı adım sol tarafa yürüyüp, bastonu soka soka yolu kaybetmemeye çalıştılar. Yine de yolu bulamayıp kayboldular. İşareti kaybetmemek için, tek yol rüzgâra karşı gittiler, ama yürümesi zor. Kar derin değil, yine de batıyor. Az sonra önlerine korkuluk çıktı.

Mestüre, - Ot yığını, demek ki köy yakın, dedi.

Ot yığınını bırakıp gitme düşüncesini akla getirmek bile mümkün değil. az da olsa canlı kalmak ümitti. Yuva yapıp içine girmek

инеп ултырғанда ла була. Эскерт нык басылған, сокоп оя яһарға булдыра алманылар. Эзләнә торғас, Мәстүрә бер таяк һамак әйбергә элөгеп йығылды. Алып караһа — эскерттән һалам тартып сығара торған озон тимер ырғак. Шул ырғак менән маташа торғас, кыззар бер аз йылындылар һәм ике кеше һыйырлык өңөш яһай алдылар. Инеп ултырып, бер аз хәл алғас, тағы ла тәрәнерәк өңөлдөләр. Тыш яғын һалам менән кәпләнеләр. (с)

Бер үк кешегә ғашик ике йөрәкте изге мөнәсәбәттә булырға өндәгән һөйөү тойғоһоноң бөйөклөгөн Мәстүрә бөгөн генә аңланы. Ошо тойғо һақына үзен корбан итергә лә әзер булған, үзенең көндәшлек хистәрен еңеү юғарылығына күтәрелгән Кәримәне Мәстүрә косякламайынса буддыра алманы. (с)

— Ел әллә шул тиклем көслә инде, кайһылай ыжғыра, Мәстүрә апай. (д)

— Ел түгел, бүре олой. Язлы-көзлә ул ауылға яқынлаша. (е)

Кәримә курқышынан Мәстүрәгә нығырак һыйынды. Ә Мәстүрә тышка карай ослайтып куйылған ырғакты қапшап тапты ла уға тотоноп ултырзы. (ф)

— Куркма! — тип кыззы йыуатты, хәлдәренең хәтәрлеген уға әйтмәне.

gerek. Ot yığını çok sert, delik açıp yuva yapamadılar. Mestüre bakındığı sırada, baston gibi bir şeye tutunup düştü. Eline alıp baktığında, ot yığınının saman çekip çıkarmak için kullanılan uzun demir bir çengel olduğunu gördü. Bu çengelle uğraşınca, kızların biraz olsun içleri ısındı ve iki kişinin sığabileceği bir yer yapabildiler. Girip oturdular ve biraz kendilerine geldiklerinde, daha derine kazdılar. Dışını da samanla kapladılar.

Ayrı kişiye âşık iki yüreği, kutsal bir göreve sevk eden sevmeye duygusunun büyüklüğünü, Mestüre bugün anladı. Bu duygunun hatırına kendisini kurban etmeye hazır olan, kendisinin kumalık hislerini zafer derecesine taşıyan Kerime'yi, kucaklamadan yapamadı.

- Rüzgâr ne kadar da güçlü Mestüre abla, nereden esiyor acaba?

- Rüzgâr değil, kurt uluyor...

Kerime Mestüre'ye, korkusuyla daha sıkı sokuldu. Mestüre ise, dışarı doğru koyulan çengeli, el yordamıyla buldu ve ona tutunarak oturdu.

- Korkma, diye kızı cesaretledirdi, gerçek hislerini ona belli etmedi. Kurdun tam

Бүренең нәк кыззар килгән яктан ауылға якынлашыуы бик ихтимал. Әгәр зә бүреләр кыззарзың әзенән түгел, ауылға икенсе яктанырак якынлашкан булһа, уларға куркыныс юк. Шулай за һак булыу кәрәк. Мәстүрә ырғакты тағы ла нығырак кысып тотто. Ә бер аzzан, капыл өңөштән сығып, акктарына баcты. (g)

— Ни булды, Мәстүрә апай? (g)

- Ne oldu Mestüre abla?

— Ат бышкыра... якында ғына. (h)

- At kişniyor, yakında galiba.

— Кто там? — Аяктарын кирә баcып, сокор ситендәге карға ир кеше килеп баcты. (i)

- Kim var? Ayaklarının üstüne basarak, çukurun kenarında kara bir erkek geldi.

81

— Без, Йомабайзыкылар, һамарзан кайтышлай азашып килеп сыктык, — тип яуап кайтарзы Мәстүрә. (a)

- Biz Yumabay'danız, Hamar'dan dönerken şaşırıp buraya geldik, diye cevap verdi Mestüre.

— Мәгез, — ят кеше беләгенә элөп тоткан толобон ырғытты. — Өшөгәнһегезер, бөркәнеп ултырып тороғоз. Мин хәзер. (b)

- Alın, yabancı bileğine sardığı kürkü fırlattı. - Üşümüştünüzdür, sarılıp oturun. Bekleyin. Ben şimdi gelirim.

Ун биш-егерме минут вакыт үтеүгә Мәстүрә менән Кәримә коткарыусыларының өйөндә сәй эсөп ултыра ине. Сидоровка ауылына килеп етергә биш-алты йөз метр ғына ара қалған булған. Қыззарзы коткарыусы «Берләшкән хөзмәт» колхозы рәйесе Иван

On beş yirmi dakika vakit geçmişti, Mestüre'yle Kerime onları kurtaranın evinde çay içip oturuyordu. Sidorovka köyüne gelmelerine beş yüz altı yüz kilometre kadar kalmış. Kızları kurtaran “Birleşmiş hizmet” kolhozu başkanı İvan Parfenoniç Lukinskiy'miş. Ailesini kendi çalıştığı

Парфенович Лукинский булып сыкты. Voskreshehck köyüne getirmiş, hayvanına
Ғаиләһен үзе эшлэгән Воскресенск saman alıp vermek için dönmüş.
ауылына күсереп өлгөрмәгән, малына
һалам алып бирергә кайткан булған икән.
(с)

Иван Парфенович колхозына İvan Parfenoviç tan ağarınca
китергә таң һызылғас та сыкты. Юл kolhozuna gitmek için çıktı. Yol üstünde
ыңғайында кыззарзы ла ултыртып алды. olduğu için, kızları da yanına aldı. Onlarla
Улар менән конезаводга хушлашты. damızlık çiftliğinde vedalaştı. Karşı tarafa
Арьяғына йәйәү сыккан кыззар ике-өс yayan çıkan kızlar, iki üç saat geçtikten sonra
сәғәт үтеүгә өйзә инеләр инде. һалкын eve girdiler. Soğuk almış olacak ki, Kerime
алдырған буһа кәрәк, Кәримә йүткерә- öksüre öksüre dönüp gitti, Mestüre ise
йүткерә кайтып китте, ә Мәстүрә тура doğruca Yusup'un yanına gitmek için acele
Йәсоп янына ашыкты. Ул өйгә ингәндә, etti. O, eve geldiğinde, Selih amca Yusup'a
Сәлих карт Йәсопка низер эсерә ине, bir şeyler içiriyordu, göz kırparak selam
ымлап кына һаулык алды ла: (ç) verdi:

— Үт, кызым, үт, — тип уға - Geç, kızım, geç, diye ona, Yusup'un
Йәсоптоң уң яғынан урын күрһәтте. (d) sağ yanından yer gösterdi.

Мәстүрә, сисенеп, өс кейемдәрен Mestüre kıyafetlerini çıkartıp, askıya
сөйгә элөп, урындыкка менеп ултырзы. asıp, divana oturdu. Yusup tahriş olup içine
Йәсоп сейләнеп төпкә баткан күззәрен çöken gözlerini bir açıp bir yumuyordu,
бер аса, бер йома, күрәһең, уны танымай. galiba onu tanımıyor.
(e)

— Кызым, һин Йәсоп янында бер - Kızım sen Yusup'un yanında biraz
аз ултырып тор, мин озак йөрәмәм, — тип otur, ben çok geçmeden dönerim. Selih amca
Сәлих карт кейенеп сығып китте. giyinip gitti. Rahatsız etmeyeyim demiştir.
Унайһызламайым, тигәндер. (f)

Мәстүрә тастамал менән Йәсоптоң Mestüre havluyla Yusup'un yüzünü sildi,
битен һөрттө, инкәйеп маңлайынан үпте. eğilip alnından öptü. Yusup nasıl yattıysa, o

Йосоп кына нисек яткан, шул көйө ята şekilde yatmaya devam etti:
бирзе.

Мәстүрә тауыш биреп карарға Mestüre seslenerek:
булды: (g)

— Йосоп, был мин, Мәстүрә, — - Yusup benim, Mestüre.
тине. (ğ)

Ауырыузың күз бәбәктәре Hastalıktan göz bebekleri titredi,
дерелдәп куйзы, бер аzzан ауырлык менән biraz zorlukla gözlerini açtı. Konuşmadan
күззәрен асты. Өндәшмәй Мәстүрәгә Mestüre'ye bakarak yattı. Gerçek mi, yoksa
карап ятты. Өнөммө был, төшөммө тип, rüya mı, diye gözlerini kırdı.
күззәрен кепесләтте. (h)

— Мәстүрә! — Йосоп ынтылды, - Mestüre! Yusup kalkmaya çalıştı
ләкин башын калкытырға хәле етмәне. (ı) ama, başını kaldırmaya gücü yetmedi.

— Ят, ят! — Мәстүрә уның башын - Yat yat! Mestüre onun başını
күкрәгенә кысты. Йосоп үзәндә кулын göğsüne bastı. Yusup elini kaldıracak kadar
күтәрерлек көс табып, Мәстүрәнең бит güç bulup, Mestüre'nin yüzünü okşadı.
алмаһынан һыйпаны. (i)

Ишектән Сәлих карт күрәнде. Унан Kapıdan Salih amca göründü. Sonra
Йосопто һабыр дауахананы врачы da Yusup'u Habır hastanesinin doktoru
Тарасова дарыузар яззырып алып Tarasova'ya ilaç yazdırıp, tedavi olması,
дауалауы, аркаһына банкалар һалыуы sırtına bardak cekilmesi konusunu öğrenince,
тураһында белгәс, Мәстүрә: (j) Mestüre:

82

— Банканы хәзер үзем һалам, — - Bardağı şimdi ben çekerim, dedi ve
тине һәм ихласлап хәстәрләй башланы. heyecanla hazırlığa başladı.
(a)

Үзе алып килгән бал менән киптерелгән йүкә сәскәһен халып һөт кайнатты, һыуығас, уны Йосопка эсерзе лә башын үзенәң дебет шәленә ураны, юрғанын өскәрәк тартып, тирә-яғын кымтып сыкты. Бер сәғәт самаһы үтеүгә, ауырыузың кейеме, түшәге һығып алырлык булған ине. (b)

Кискә табай ауырыу тәнендә еңеллек һиззе, ә икенсе көн тороп ултырзы. Коротлап кайнар һурпа эсте. Аяғына басқас, Мәстүрә уны ике мәртәбә мунса яғып төшөрзә, һамарзан кайтыуына ун дүрт көн булды тигәндә, Йосоптоң йүнәлеүенә инанғас, Мәстүрә юлға йыйына башланы. (с)

— Миңә китергә вақыт, хушлайығың инде, — тине ул Йосопка кыйыр-кыймаҫ кына, әйтерһең дә, уның алдында ғәйепле. (с)

— Хушлашып кына торайығың, — тип төзәтеп куйзы уны Йосоп. — Минәң ат менән Сәлих бабай илтәп куйыр үзәңдә. (d)

Күззәре орашты. Йосоп һуғыштан кайтканы бирле улар бер-берһенә бындай матур караш бүләк иткәндәре юк ине әле. Егет Мәстүрәне бит алмаларынан, ирендәренән һурып үбергә

Kendisinin getirdiği balla kurutulmuş ihlamur çiçeğini koyup, süt kaynattı. Soğuyunca onu Yusup'a içirdi ve başını kendisinin keçi yünü şalına doladı, yorganını üstüne çekip yanlarını sıkıştırdı. Bir saat kadar vakit geçmişti ki, hastanın kıyafetini ve döşөгini deęiştirmek gerekmişti.

Geceye doğru hasta kendisinde rahatlık hissetti ve ikinci gün de kalkıp oturdu. Kurutla yapılmış çorba içti. Ayağa kalkınca, Mestüre onu iki kez hamama götürdü. Hamar'dan geleli on dört gün kadar olmuştu, Yusup'un kendisine geldiğine inanınca, Mestüre yola çıkmak için hazırlandı.

Yusup'a isteksizce, sanki onun önünde suçluymuş gibi: - Benim gitmem lâzım, vedalaşalım haydi.

- Vedalaşalım şimdilik, diye düzeltti onu Yusup. - Benim atımla Selih amca bırakır seni.

Gözleri karşılaştı. Yusup'un askerden döndüğünden beri, birbirlerine böyle güzel bakışları hediye etmemişlerdi. Delikanlı Mestüre'yi, yanaklarından dudaklarından uzanıp öpmek istedi. Konuşma uzadıkça

тотондо. Артабан һүз ни тураһында сөзүн nereye geleceğini anlayan Mestüre'nin барасағын аңлаған Мәстүрәнең яуабы cevabı önceden hazırды: алдан ук эзер ине: (e)

— Миңә өс-дүрт ай ғына вақыт - Bana üç dört ay daha zaman ver. бир. Әгәр зә мин Сабирзың китерен Eğer ben Sabir'in gittiğini bilmiş olsaydım, белгән булһам, тракторсылар курсына traktörcüler kursuna gitmezdim, artık yarı бармаған булыр инем, хәзәр ярты юлда yolda bırakmak olmaz. калып булмай бит инде. (f)

— Үзеңде һакла. Рәхмәт инле, - Kendine iyi bak. Teşekkür ederim, мине аякка бастырзың. Кайтырға булһан, beni ayağa kaldırdın. Varınca haber et, yola хәбәр ит, юлға йәйәү сыкма, ат yayan çıkma, at gönderirim. ебәртермен. (g)

Граждандар һуғышы ветераны, Grajdanlar savaşı gazisi, Askerî Kızıl Хәрби Кызыл Байрак ордены кавалеры Bayrak ordusunun eri Selih Yoldaşyev'in Сәлих Юлдашевтын етмеш йәшлек yetmiş yaşını kutlamak için yapılan юбилейын үткәреүзе мәктәп үз өстөнә hazırlıkları, okul üstlendi. Kolhoz idaresi алды. Колхоз идараһы акса бүлде. Был para ayırdı. Bu gece tantanalı bir şekilde кисә тантаналы рәүештә колхоз клубында kulüpte geçti. Selih amca Tsaritsın yanındaki үтте. Сәлих карт Царицын янындағы savaflara katılması, Antanta'nın beyazlara һуғыштарза катнашыуы, Антантаның silah gönderdiği gemiyi nasıl basıp aldıkları актарға корал тейәп ебәргән судноһын hakkında konuştu. Salonda fısır fısır gülüşen нисек басып алыузары тураһында sesler işitildi: Sabir ağzını eğip, Seğit'e bir һөйләне. Залда бышылдашып көлөшкән şeyler söyleyordu. Diğer kolhozda da işi тауыш ишетелде: Сабир ауызын düzene koyamayıp Yumabay'a geri dönen кыйшайтып Сәғиткә низер һөйләп ултыра Sabir'i, artık Hakmar kolhozu mülküne икән. Икенсе колхозда ла эште яйға hala yerleşen tahıl hazırlama noktasının алмай Йомабайға кире кайтқан Сабирзы урынлашқан заготзерноның (ğ)

директоры итеп тәғәйенләнгәнләр, шуға инде үзен ауыдса райком вәкиле итеп хис итә, иркен тоя. Ә Сәғит картты, башта актар, ә һунынан кызылдар яғында һуғышып йөрөгән бер аумакай милләтсе, тип һәйләп йөрөй. (а)

Ана кайһылай һүзәрә береккән ул ике оятһызың... Үзенәң бөтә бәләһен Сәлих карттан күрәп, Йосоп һәм Маһира кеүек тура һүзлә кешеләрҙе дошман яһап йөрөгән Сабир, халык алдында үзен күрһәтеү өсөн, юбилейҙа район вәкиле сифатында катнашырға булды, йәнәһе, ауылдаштарының шатлығын уртаклаша, ветеранды хөрмәт итә. Икенсе колхозда сағында әйләнәп, ауылға алып кайткан катынын да кисәгә алып килгән, имеш тә, берәү, үрнәк булырлык ғаилә башлығы (б)

— Ғәфү итегез, зинһар, мин нимәлер аңлатып еткермәнем булһа кәрәк, һорағыз. Һорау ғәйеп түгел, белмәү — ғәйеп, — тине. (с)

— Бер ни зә юк, Салих олатай, дауам ит. Улар һин, Царицын Изел буйында, тигәнгә көлдөләр, ахырыһы, — тине Усман. (с)

— Мин ер-һыу атамаларын,

yöneticisi olarak tayin ettiler. Üstelik, şimdi kendisini köyde bölge vekili olarak keyifli hissediyor. Segit ise, yaşlı adamı önce beyazlar daha sonra da kızıklar tarafında savaşıyor, düzenbaz bir milliyetçi diye anlatıyormuş.

Demek ki, bu iki utanmazın konuşacak şeyleri ne kadar birikmiştir ... Başına gelen bütün sıkıntıları Selih amcadan görüp, Yusup ve Mahira gibi doğru sözlü insanları düşman bilen Sabir, halkın önünde kendisini göstermek için, yıldönümünde bölge vekili sıfatında bulundu, sözde köylülerinin mutluluğunu paylaşıyor, gaziye hürmet gösteriyor. İkinci kolhoz zamanında evlenip, köye getirdiği kadını da, yıldönümüne getirmiş, güya örnek bir aile görüntüsü verecek. Selih amca Sabirler'in gülüştüğü tarafa bakıp:

- Affedersiniz, ben burada bir şeyleri anlamadım galiba, bana sorun. Sormak ayıp değil bilmemek ayıptır.

- Bir şey yok Salih efendi, devam et. Onlar, sen kraliçenin İdil boyunda, dediğine güldüler, galiba, dedi Usman.

- Ben yer ve su isimlerini eski

боронго башкорт биләмәләренә ярашлы, Волганы «Изел», Белаяны «Ағизел», Саратовты «һарытау» тип өйтәм шул.

(d)

— Аңланык, Сәлих олатай, дауам ит һүҙендә, — тине теге судно менән ни булыуын тизерәк белергә түзмәй ултырған Усман. (e)

Кызылдарзың корал тейәгән судноны кулға төшөрөүе 1919 йылдың йәйендә Деникйндың Донбассты, Харьковты, Царицыңцы баһып алып, Мәскәүгә һөжүм башлаған ваҡытына тура килә. Судно Царицында корал тейәп, һарытау аша һамарға карай юл тотта. Уны кызылдар булып кейенгән актәр озатып бара, йәнәһе, Лениңдың: «Әгәр зә без кышка тиклем Уралды кайтарып ала алмаһак, революцияның һәләк булыуы котолғоһоз, һис кисекмәһтән Урадды азат итеп өлгөрөргә кәрәк!» — тигән күрһәтмәһенә ярашлы, Көнсығыш фронты реввоенсоветы карамағына өһтәмә көс Ым корал ебәрелә, һамарға сыкканда был судно актәрзың икенсе бер хәрби карабына тап була. Ул караптағылар ак флаг күтәрәп, һөйләһеп аңлаһыр өсөн парламентарзар ебәрә. Карапта ысынында иһә теге кораллы судноны хәйлә менән кулға төшөрөү максатында актәр булып кейенгән кызылдар була. Улар актәр

Başkurt sahiplerine yaraşacak şekilde Volga'yı "İdil", Bilaya'nı "Akidil", Saratov'u "Sarıdağ" diye söylüyorum.

Diğer gemiye ne olduğunu hemen öğrenmek için sabredemeyen Usman: - Anladık, Selih efendi, devam et sözüne.

Kızıkların silah sevk eden gemilerini ele geçirmesi 1919 yılının yazında, Denikin'nin Donbastı, Harkovtı, Tsaritsındı alıp, Moskova'ya hücum etmeye başladıkları zamana denk geliyor. Gemi Tsaritsında silah taşıyıp, Sarıdağ'ı aşarak Hamar'a doğru yol tutuyor. Kızıklar gibi giyinen beyazlar, ilerliyor, yani Lenin'in: - Eğer biz kışa kadar Ural'ı kuşatıp alamazsak, devrimin mahvolması mutlak. Hiç geciktirmeden Ural'ı azat etmeye yetişmemiz gerek! diye göstermesine yaraşır doğu cephesi devrimci askerî konseyi bölümüne ilave silah gönderiliyor. Hamar'a çıkıldığı zaman bu gemi beyazların ikinci bir askerî gemisine denk geliyor. Bu gemidekiler beyaz bayrak kaldırıp, konuşup anlaşmak için temsilciler gönderiyor. Aslında gemide diğer silahlı gemiyi hile ile ele geçirmek isteyen beyazlar gibi giyinmiş kızıklar var. Onlar beyazlar gemisine geçmeye başlıyor. Temsilciler arasındaki Selih

судноһына күсә башлай. Парламентерзар араһындағы Сәлих (f)

карт кынынан сығарып курай уйнараға тотона. “Перовский”зы уйнай, “Барыня”ны һыззыра. Суднолағылар ауыззарын асып тыңлап торалар за, курайзы һорап алып, эсен карайзар. Хатта Салихкә ауызын асып күрһәтеүен үтенеүгә тиклем барып етәләр, уның кабат уйнауын һорайзар. Шулар арала ысын кызылдар тулыһынса тип әйтерлек актар судноһына күсеп тә бәтә. Актарзы коралһыздандырыу бәтөнләй тип әйтерлек кан коймайынса башкарыла. Шулай итеп, актарзың корал тейәлгән судноһы һамарға үтә алмай, һарытауза Көнсығыш фронты вәкилдәре карамағына тапшырыла. Актарзың һизгерлеген томалап, кулар һуғышында күрһәткән батырлығы өсөн кызылармеец Сәлих Юлдашев Хәрби Кызыл Байрак орденына лайык була. (a)

— Царицын янындағы һуғыштарза мин Изелдән алып Тубылға тиклем, Каспий дингезенән алып хәзерге Пермь биләмәләренә тиклем йәйелеп яткан ата-бабаларыбыздың көнбайыш дәүләт сигендә һуғышқанмын икән. Иғтибарығыз өсөн рәхмәт! — тип һүзен тамамланы Сәлих карт. (b)

амса, кılıfindan kuray çıkartıp çalmaya başlıyor. “Perobskiy”i çalıyor, “Barınya”yı icra ediyor. Gemidekiler ağızları açık bir şekilde dinliyor ve kurayı sorup, içine bakıyorlar. Hatta Selih’e ağızını açıp göstermesini bile rica ediyorlar, onun tekrar çalmasını istiyorlar. O sırada gerçek kızılларın tamamı denecek kadar kalabalık gelerek beyazlar gemisine geliyorlar. Beyazları silahsız hâle getirip neredeyse hepsini kan akıtmadan ele geçiriyorlar. Bu şekilde yaptıkları için, beyazların silah sevkıyatı, Hamar’a ulaşamıyor. Sarıdağ da Doğu frontu vekillerinin himayesine veriliyor. Beyazların hassasiyetinden faydalanıp, bilek gücünde göstermiş olduğu cesurluğu için kızılларın askerî Selih Yuldaşev, Askeri Kızıl Bayrak rütbesine lâyık görülüyor.

- Çariçenin yanındaki savaşta ben, İdil’den Tubıl’a kadar, Kaspıy denizinden şimdiki Perm sahiplerine kadar yayılmış olan ata dedelerimizin günebakan devlet sınırında savaşmışım. Saygı gösterdiğiniz için teşekkürler! diyerek sözünü tamamladı Selih amsa.

Үз аллы фекер йөрөтөү һәләтенә эйә булып, донъяны дөрөс аңлай белгән кеше башкорт тарихында юйылған биттәрҙең шул тиклем күп булыуын да, әлегә үзенәң байтаҡ нәмәне белмәүен дә яҡшы аңлай. Кызыкһыныу бигерәк тә йәштәрҙә көслө. Әйтәйек, әлегә лә баяғы «Изел» тигән тарихи-географик атама нисек «Волга»ға әйләнәп киткән? Сәлих карттың ауызынан сыккан һәр бер һүзен йоторҙай булып тыңлап ултырған Усман менән Әхтәмдең башында кайнашты был һорауҙар. Клубтан кайтырға сыкканда, һәр кайһыныһы үзенекен уйлай ине. Ниһайәт, Усман телгә килде. (с)

Kendisine has fikir yürütme kabiliyetine sahip olup, dünyayı doğru bir şekilde anlayıp bilen biri Başkurt tarihinde kaybolmuş sayfaların bu kadar çok olmasını da, şimdiye kadar çoğu şeyleri bilmediğini de iyi anlıyor. Daha çok da gençler ilgileniyor. Mesela, öncekiyle, az evvelki İdil tarihinde coğrafik adlandırma nasıl Volga'ya dönmüş? Selih amcanın ağzından çıkan her sözü yutar gibi dinleyen Usman'la Ehtem'in başında karmaşık sorular karıştı. Kulüpten dönmek için çıktıklarında, her biri kendisinininkini düşünüyordu. Nihayet, Usman dile geldi.

- Беләһеңме нимә? (ç) - Biliyor musun niye?
- Әйт. (d) - Söyle.
- һуғыш йылы, утын кырқып, лесниктан тотолғаныбыз хәтерәңдәме? (e) - Savaş yılı, odun kesip orman bekçisi tarafından yakalandığımızı hatırladın mı?
- Сәғит лесник сактағын әйтәһеңме? (f) - Segit'in orman bekçisi olduğu zamanı mı diyorsun?
- Эйе. Законды Сәғит түгел, без боззок бит. Ә Сәлих олатай безҙе, закон бозған малайҙарҙы, яклап, Сәғиттең тетмәһен тетте. Дөрөс эшләһеңме, юкмы? (g) - Tabii ki. Kanunu Segit değil, biz bozduk. Ama Selih amca bizi, kanun bozan çocukların tarafını tutup Segit'i yerden yere vurdu. Doğru mu yaptı yanlış mı?
- Закон бозған кешеләрҙе яклап, - Kanunu bozan kişileri savunarak

дөрөс эшлэмэгэндөр, — тине Әхтәм. (ğ) doğru yapmamıştır, dedi Ehtem.

— «һиненсә, кеше туңып үлһә — Sana göre insan donup ölecekse
үлһен, тик законды бозмаһын. ölsün, ancak kanunu bozmasın. Öyle mi?
Шулаймы?» — тип Сәлих олатай diye Selih efendi Segit'in elinden bi-
Сәғиттең кулынан без- (h)

85

зең балтаны тартып алған ине. Кемеһе zim baltayı çekip almıştı. Hangisi doğru
дөрөс эшлэгән шул сак. Сәлих олатаймы, уарты o zaman. Selih amca mı yoksa Segit
әллә Сәғитме? (a) mi?

— Әлбиттә, Сәлих олатай дөрөс — Elbette Selih amca doğru yaptı.
эшләне. (b)

— Тимәк, уның башы — үзе — Demek ki onun kafası, kendi duruşu
торғаны бер закон. Шулай булғас, теге bir kanun. Öyleyse, meseleyi nihayete
мәсьәләнең осона сығам тиһәң, Сәлих erdirelim dersen, Selih amcaya gitmek lâzım.
олатайға барырға кәрәк. (c)

— Әйзә киттек! — тине Әхтәм. (ç) - Haydi gidelim! dedi Ehtem.

— Киттек! (d) - Gidelim.

Усман менән Әхтәм килгәндә, Usman'la Ehtem geldiğinde, Selih
Салих карт әбейе менән сәй эсеп ултыра amca karısıyla çay içiyordu. Hal hatır
ине. һаулык һорашкас, малайзарға урын sorduktan sonra çocuklara yer gösterdi.
күрһәтте. (e)

— Түрзән узығыз. (f) - Baş köşeye geçip oturun.

Кыйыр-кыймаç кына түргә узған Çekinerek baş köşeye geçen çocuklar,
малайзар, нисек һүз башларға белмәй, söze nasıl başlayacaklarını bilemeden
бер-беренә карашты. (g) birbirlerine baktılar.

— Безгә, уландар, укыу теймәне,
— тип Сәлих карт үзе һүз башлап ебәрзе.
— Һезгә мәктәп бөгөн төплә белем бирә.
Тик үткән тарихыбызга дөрөс караш юк
эле. (ğ)

Selih amcanın kendisi söze başladı: -
Bize, yani eskilere okuma yolu açılmadı.
Size bugün okul, önemli bir bilim veriyor.
Ancak geçmiş tarihinize dair doğru şeyler
yok.

— Укыу теймәгәс, гәрәп, латин,
урыс алфавиттарын кайзан беләһегез? (h)

- Okul yolu açılmamışsa Arap, Latin
ve Rus alfabelerini nereden biliyorsunuz?

— Тырышкан — ташка казак
каккан, тип әйт, һәм мактаныу булып.
Дәрте булған иждиһатлы кешеләр безең
заманда, мәктәптә укымаһа ла, укый-яза
белә ине. (i)

- Gayret eden, taşta çivi çakmış
deyince, olur sana övünme. Derdi olan
içtihatlı insanlar bizim zamanımıza okula
gitmese bile, okuma yazma biliyordu.

— Ә ниңә укытманылар? (i)

- Peki neden okutmadılar?

— Укытыуын мәзрәсәләрзә
укыттылар, Әхтәм улым, ә фән нигеззәрен
өйрәтергә теләмәнеләр. (j)

- Öğrenci medresesine gönderdiler,
Ehtem oğlum, ama fen bilimlerini öğretmek
istemедiler.

— Ни өсөн? (k)

- Neden?

— Сөнки Рәсәй батшаһына назан
халык менән етәкселек итеү еңел ине. (l)

- Çünkü Rusya padişahı için cahil
halka yöneticilik yapmak kolay geliyordu.

— «Изел», «Һарытау», «Ағизел»
кеүек һүззәрзе «Волга», «Саратов»,
«Белая» кеүек һүззәр менән алыштырыу
за батшаға кәрәк булдымы? — тип
кабаланып һораны Усман. (m)

Usman sorusunu tekrarlayarak: “İdil,
Sarıdağ, Akidil gibi yer isimlerini Volga,
Saratov, Belaya gibi isimlerle değiştirmek de
padişaha mı kalmıştı?”

Сәлих карт киң йылмайзы. (n)

Selih amca gülümsedi.

— Әйт эле, Әхтәм улым, «Изел»
һүзенең һүзлектән төшөп калыуы

- Söyle hele Ehtem oğlum, İdil
sözünün sözlükten çıkması, Başkurt dilini

башкорт телен ярлыландырзымы? (о)

fakirleştirdi mi?

— Кәметмәне лә, арттырманы ла. Архаизм буларак «Изел» һүзе һүзлектән төшөп калды, уның урынына «Волга» тигән неологизм килеп инде, — тип яуап кайтарзы Усман Әхтәм урынына. (ө)

Usman Ehtem'in yerine atılıp: - Ne eksiltti ne bir şey kattı. Arkaik olarak İdil sözü sözlükten çıkınca, onun yerine yenisi Volga geldi.

— Бөгә бөлә лә ана шунда инде. Бөгән башкорт теле бер һүз юғалтты, иртәгә икенсе һүз, — Сәлих карт малайзарға алмаш- тилмәш карап алды. — Кайза бара (р)

- Bütün bela da bunda işte. Bugün Başkurt dili bir söz kaybetti, yarına diğer bir söz.

Selih amca çocuklara tekrar tekrar baktı. - Milletimiz nereye gidiyor?

Малайзар яуап бирмәне, Салих карт һүзен дауам итте. (г)

Çocuklar cevap vermedi, Selih amca konuşmasına devam etti.

86

— Теле юктың — иле, иле юктың — милләте юк. Быныһы — бер. Икенсәһе, ни өсөн һез икегез зә урыс синыйына укырға индегез әле? (а)

- Dili olmayanın vatani, vatani olmayanın milleti yoktur. Bu bir. İkincisi de neden siz ikiniz de Rus sınıfında okuyordunuz?

— Понимаете, шунһыз юғары укыу йортона кереп булмай! — тип урыс һүзе кыстырып яуап бирзе Усман. (б)

- Ponimayeti, onsuz yüksek okula girmek mümkün değil, diye Rusça cevap verdi. Usman.

— Әйтегез әле, һез ата-әсәйегез менән ниндәй телдә һөйләшәһегез бөгән? (с)

- Söyleyin bakalım, anne babanızla hangi dille konuşuyorsunuz bugün?

— Башкорт телендә, әлбиттә. (ç)

- Başkurt dilinde tabii ki.

— Ә иртәгә, — Сәлих карт һук бармағы менән Усмандын күкрәгенә

Selih amca işaret parmağıyla Usman'ın göğsünü dürtüp:

төртөп куйзы,— үз балаларыңыз менән ике телдә һөйләшәсәкһегез. Дөрөсөрөгә, һез башкортса һоранаһыз, улар урысса яуап бирәсәк... (d)

- Peki yarın, kendi çocuklarınızla iki dilde konuşacaksınız. Daha doğrusu siz Başkurtça soracaksınız, onlar Rusça cevap verecek...

—Булмаҫ. Без ата-әсәләребез менән улай һөйләшмәйбез зә инде, — тип бүлдерзе Әхтәм Сәлик картты. (e)

- Olmaz. Biz anne babamızla böyle konuşmuyoruz ki, diye çıktı Ehtem.

— Ата-әсәгез урысса белһә, һөйләшкән булып инегез. Ә бына һезең балаларыһызың балалары иһә тик урысса ғына һөйләшәсәк. (f)

- Anne babanız Rusça bilseydi konuşurdunuz. Ama işte sizin çocuklarınızın çocukları, sadece Rusça konuşacak.

— Туған телебеззе онотмайык тип, урыс телен якшылап өйрәнмәйенсә, юғары белем ала алмайынса калайыкмы ни? Милләтебез кем булып калыр? Икенсе сорт булып, урам һеперәйекме? — тип ярһыны Әхтәм. (g)

- Ana dilimizi unutmayalım diye Rus dilini daha iyi öğrenmeden, yüksek bilim alamadan kalalım mı yani? Milletimizin hâli ne olur? İkinci sınıf vatandaş olup, sokak mı süpürelim? diye çıktı Ehtem.

— һезгә, урыс телен өйрәнмәгез, тигән кеше юк бит әле, туған телегеззе лә онотмаһыз, тизәр! Урыс телен генә түгел, математика, физика, химия кеүек фендәрзе лә урысса өйрәнегез. Ә тарих, география, рәсем кеүектөрән үз телебеззе өйрәнегез. Өс-дүрт тел, шул иҫәптән үз милләтеңдең телен белеү насармы ни? (ğ)

- Size Rus dilini öğrenmeyin diyen yok zaten, ana dilinizi unutmayın diyorlar! Rusçayı sadece konuşmada değil, matematik, fizik, kimya gibi fen bilimlerini de Rusça öğrenin. Ama tarih, coğrafya, resim gibi dersleri kendi dilimizde öğrenin. Üç dört dil, bu hesaptan kendi milletinin dilini bilmek kötü mü?

— Эгәр шулай булмаһа, милләтебезгә юкка сығыу куркынысы янаймы? — тип һораны Усман. (h)

- Eğer öyle olmasa, milletimizi yok olma korkusu sarar mı? diye sordu Usman.

— Типтәр, мишәр тигән халыктар бар ине... (i)

- Tipter, Mişer diye halklar vardı...

— Ә теге татар керәшендәреме? — тип бүлдерзе Сәлих картты Әхтәм. (i)

- Diğer Tatar Kreşinleri mi? diye Ehtem Selih amcaya sordu.

— Урыс батшаһы сукындырған мосолмандармы? — Усман һораузы икенсе төрлөрәк кабатланы. (j)

- Rus padişahı tarafından vaftiz edilen Müslümanlar mı? diye Usman soruyu başka türlü tekrar sordu.

— Юк, сукынғандар тураһында әйтмәйем.— Үзенә был һүзенә Сәлих карттың да көлкөһө килеп куйзы. — Типтәр һәм мишәр тигән ике халык бөгөн юк. Язма теле булмау сәбәпле, балаларын татар телендә укыткандармы, әллә икенсе бер сәбәп буяғанмы, әйтә алмайым, тик шунһың якшы беләм: улар татарлашып бөттөләр. Үз сиратында татар кәрзәштәребезҙең да урыслашыу куркынысы бар. Ә башкорт халкының хәле татарзыгына карағанда ла ауыр. Киләсәктә милләттәр (k)

- Yok, vaftiz edilenler hakkında konuşmuyorum. Söylediği bu söze Selih amcanın kendisinin de gülesi geldi. Tipter ve Mişer denilen halk bugün artık yok. Yazı dilleri olmadığı için, çocuklarını Tatar dilinde okuttuklarından mı, yoksa başka bir sebep olduğundan mı bilemiyorum, ancak şunu iyi biliyorum: onlar Tatarlaşır bittiler. Kendi düzeninde Tatar kardeşlerimizin de Ruslaşma korkuları var. Ama Başkurt halkının hâli, Tatarlara kıyasla daha zor. Gelecekte milletler

87

якынлаша барып кушыла, тигән бер теоретик уйзырма хөкөм һөрә. Шуға күрә вак милләттәрзе яклау милләтселек тип баһалана... (a)

yakınlaşarak birbiriyle karışıyor, diye bir uydurma teori hüküm sürüyor. Bunun için küçük milletleri himaye etme milliyetçilik kabul ediyor...

— Дөрөсөн әйтергә ярамай микән ни? — тип куйзы Усман. (b)

- Doğrusunu söylemek iyi değil mi? diye sordu Usman.

— Ярай, тик шуны онотмаса кәрәк: дөрөсөн һөйләйем тип, үзенә генә түгел, башкаларға ла зур зыян килтереүен бар. һөйлә, ләкин кемгә, қасан һәм қайза һөйләргә бел. Донъя — қуласа. Асықтан-асық, тартынмай һөйләргә лә вакыт етер. Ул һеззәң өлөшкә төшәсәк. (с)

— Ә уның өсөн күптә белергә кәрәк, — тинә Әхтәм. Һәм, сак қына икеләнәберәк торғас, өстәп қуйзы: — Сәлих олатай, һинәң теге қуйын дәфтәрәндә баш китерлек һүззәр бар, тизәр?.. (с)

— Һез тарихтың юйылған биттәрән үз аллы тергезерлек беләм алғанһығыз һәм укытыусыларығыз алдында бурыслыһығыз, — тигән һүззәр менән генә сикләндә Сәлих қарт, малайзарға қарап, ләкин қуйын дәфтәрәндә язылғандар тураһында асықтан-асық әйтә алмай инә әле. (d)

Сәлих қарттың был қуйын дәфтәрәндә, тулы булмаһа ла, милли-азатлық хәрәкәте тураһында шактай зур мәғлүмәт тупланған, ул башлыса башқорт халқының юлбашсыһы Әхмәтзәки Вәлиди Тугандың һәм башқорт милли-азатлық хәрәкәтенәң башка етәкселәрәненәң башқорт ғәскәре алдында тотқан телмәрзәрәненәң йөкмәткәһен сағылдыра.

- Tamam, ancak şunu unutmamak lâzım: doğrusunu söyleyeceğim diye, kendine değil başkalarına da zarar getirebilirsin. Söyle, ama kime, ne zaman ve nerede söyleyeceğini bil. Dünya bu çark gibi. Açıktan açığa, çekinmeden tartmadan konuşmaya da vakit yeter. O sözün senin payına düşeni bir gün önüne gelecek.

- O zaman çoğunu bilmek lâzım, dedi Ehtem. Ve hemen tereddüt ederek ilave etti: - Selih efendi, senin cep defterinde insanın başını belaya sokacak sözler var, diyorlar?

Selih amca çocuklara bakarak: - Siz tarihin kaybolan sayfalarının yeniden canlanması için, bilim almışsınız ve bununla öğretmenlerinize minnettarsınız, sözleriyle yetindi, ama cep defterinde yazılanlar hakkında alenen konuşmadı.

Selih amcanın bu cep defterinde, çok olmasa da, millî azatlık hareketi hakkında epeyce büyük bilgi toplanmış, onda başlıca Başkurt halkının önderi Ehmetzeki Velidi Togan'ın ve Başkurt milli azatlık harekâtının diğer yöneticilerinin, Başkurt askeri önünde, tuttukları söyleşilerin içeriği yansıtılmış.

(e)

Көндәлектә күренеүенсә, хәрәкәт етәкселәре Рәсәйзә килеп тыуған сәйәси хәлгә дәрәс баһа бирә, большевиктарзың власка килерен дә, XVIII быуат азақтарында һәм XIX быуат баштарында үтә зур колас алған революцион хәрәкәтгән кото оскан Антанта илдәренәң, шулай ук уға каршы һуғышкан капиталистик илдәрзәң Рәсәйгә интервенция башлап ебәреүен дә, һөзөмтәлә граждандар һуғышы токанып, Башкортостанды һуғыш майзанына әйләндерәүзәрен дә алдан күргән. (f)

Был ғәйәт зур бола куптарған катмарлы осорза нейтраль булып калыу ғәскәрһез мөмкин булмаған. Ә ғәскәр коралһыз булмай. Ақтарзы баштан-аяк интервенттар коралландырһа, кызылдарға таркалған батша армияһының коралы кала. Кайһы бер бөгөнгө тарихсылар һәм аналитиктар уның төп сығымын алтын приискыларына кайтарып калдыра. Был бер яклы ғына баһалау. Әгәр зә кемдер, кызылдармы, әллә ақтармы, башкорт нейтралитетын боза икән, ул башкорт армияһын икенсе як иҫәбенә коралландырырға мәжбүр итәсәк. Ә Башкорт дәүләте, кем уны таний, шул якка һырынасақ. (g)

Günlükte görünene göre, harekât yöneticileri Rusya'da meydana gelen siyasî durumu doğru değerlendirin, Bolşeviklerin iktidara gelmeleri de, 18. Yüzyıl sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında çok büyük bir hız olan devrim hareketinden korkan Antanta şehirlerinin ve ona karşı savaşan kapitalist ülkelerin Resey'e müdahale etmeye başlamasını da, sonuçta grajdanlar savaşını tetikleyip, Başkurdistan'ı savaş alanına çektiklerini de önceden görmüş.

Bu gayet büyük kargaşa çıkaran zor zamanda, tarafsız olarak kalmak askersiz mümkün olmamış. Ve asker silahsız olmuyor. Beyazları baştan ayağa demirbaş silahlandırırrsa, kızılara düzeni bozulmuş padişah ordusunun silahı kalıyor. Bugünkü her bir tarihçi ve analistler onun derin çıkışını altın madenlerine çeviriyor. Bu tek taraflı düşünce. Eğer kızıklar veya beyazlar, biri Başkurtların tarafsızlığını bozuyorsa, o, Başkurt ordusunu ikinci taraf adına silahlandırmaya mecbur edecek. Başkurt devleti ise, kim onu tanıyorsa o tarafa sığınacak.

Көндәлектен авторы Сәлих карт, үз заманына күрә зыялы шәхес, Зәки Вәлиди Туғанды тик башкорт милли-азатлык хәрәкәтенен күренекле дәүләт эшмәкәре, дүрт-биш тел белгән һәм зур белемгә эйә булган шәхес тип кенә күз алдына килтерә ине. Үкенесле, ул киләсәктә Вәлидизен Ленин менән Чече-риндан да күберәк тел беләсәген, бөйөк шәхес, төплө дипломат, донъя күләмендә танылган тюрколог һәм тарихсы буласағын, милләттәрзән үзбилдәләнешенә, халык-ара нормаларға ярашлы концепциялар төзәйсәген белмәй донъя куясак. Тарихтың был биттәрен асыу Усман һәм Әхтәм кеүектәр өлөшөнә төшәсәк. (a)

Шулай за гәрәп алфавиты менән язылган был көндәлектен төп эстәлеге Әхмәтзәки Вәлиди Туғандың автономиялы дәүләт короу юлында халкын милләт буларак тергезеү тураһындағы эшмәкәрлеген ярайһы асык сағылдыра. (b)

Милләт булыу йәһәтенән башкорт халкының акрынлап юкка сыға барыуы — уйзырма ғына, тигән карашты Вәлиди Туған иң зарарлы идея, тип иғлан итте һәм уны башкорт тарихында булган ысынбарлык нигезендә кире какты. Үзенә бер телмәрендә: «Башкорт корпусында бөгөн 7 мең кешелек ғәскәр

Günlüğün yazarı Selih amca, kendi zamanının parlak şahsiyet, Zeki Velidi Togan'ı sadece Başkurt millî azatlık hareketinin akıllı devlet adamı, dört beş dil bilen ve büyük bilime sahip olan bir şahıs olarak gözünün önüne getiriyordu. Yazık ki, o gelecekte Velidi'nin Lenin ve Çeçenrin'den de daha çok dil bileceğini, büyük şahıs, derin diplomat, milletlerarası tanınmış Türkolog ve tarihçi olacağını, uluslararası normlara uygun konseptler oluşturacağını bilmeden göçüp gidecek. Tarihin bu sayfalarını açmak, Usman ve Ehtem gibilerin payına düşecek.

Gene de Arap alfabesiyle yazılan bu günlüğün esas içeriği, Ehmet Zeki Velidi Togan'ın özerk devlet kurması yolunda halkın millet olarak hizaya gelmesi hakkındaki devlet adamlığı uygun bir şekilde, açık olarak not edilmiş.

Millet olma bakımından Başkurt halkının yavaş yavaş yok olmaya başlamasını, uydurma, şeklinde görüşü, Velidi Togan en zararlı fikir, diye ilan etti ve onu Başkurt tarihinde olan gerçeklik esasında reddetti. Kendisinin bir röportajında: - Başkurt korpusunda bugün yedi bin asker toplandı, bu büyük bir güç. Ama bundan

туланды, был зур көс. Ләкин бынан бер нисә быуат элек ете башкорт бейе 700 мең кешелек ғәскәр төзөгән», — тигән. (с)

«Әйтегез, башкорт ул сакта күпмегә артык булған?» — тип һорау куйған Әхмәтзәки Вәлиди Туған. Ғәскәргә ун башкорт иҫбәнә бер кеше тура килә тип алғанда ла, башкорт халкы ете миллион тәшкил иткән. Ә хәзер без күпме? Бер миллиондан сак кына ашыу. (с)

Сәлих Юлдашевтың көндәлегендә: «Башкортостан теләһә лә, теләмәһә лә, уның һуғыш яланына әүереләүе ихтимал. Баикорт ғәскәре бер-береһе менән һуғышырға тейешме? Ундай хәл беззә булыуы мөмкин түгел, сөнки без большевиктар за, меньшевиктар за түгелбез, без — башкорттар. Кем яклы булырбыз? Бер кем яклы ла түгел. Без үзебез яклы. Беззә башкаларза эшебез юк», — тигән һүззәр бар. Күрәһең, Әхмәтзәки Вәлиди Туған 1917 йылдың ноябрәндә Башкортостан дәүләте беренсе фарманында кан койоуға каршы кабул иткән нейтраль сәйәсәткә азағына тиклем тоғро булған. (d)

Әйткәндәй, Бөйөк Октябрь социалистик революцияһы еңеп, Совет власы урынлашкандан һуң, «кызылдар» һәм «актар* тигән кораллы көстәр

birkaç asır önce yedi Başkurt beyi yedi yüz bin kişilik ordu hazırlamış, demiş.

- Söyleyin, o zaman Başkurt çok mu fazlaydı? diye sormuş Ehmet Zeki Velidi Togan. On Başkurt'a bir asker olur, diye düşündüğün için, Başkurt halkı yedi milyonu oluşturmuş. Peki biz şimdi çok muyuz? Bir milyondan biraz fazla.

Selih Yoldaşev'in günlüğünde: - Başkurdistan istese de istemese de savaş alanına girmesi bir ihtimaldir. Başkurt askeri birbiriyle mi savaşmalı? Böyle bir şey bizim için mümkün değil, çünkü biz Bolşevikler de Menşevikler de değiliz, biz Başkurt'uz. Kimin yanında oluruz? Hiç kimsenin yanında. Biz kendi tarafımızı tutarız. Bizim başkalarıyla işimiz yok, şeklinde sözleri var. Görüyorsun, Ehmet Zeki Velidi Togan 1917 yılının Kasım'ında Başkurdistan Devleti'nin ilk fermanına, kan akıtmaya karşı, kabul ettiği tarafsız siyasetine, sonuna kadar, sadık olmuş.

Söylenildiğine göre, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi yenip, Sovyet iktidarı yerleştikten sonra “kızıllar” ve “beyazlar” denilen silahlı güçler ortadan kalkmış.

булмаған. Башкортостан ерендә кан койоу курқынысы ла тормаған. Эгәр зә большевиктар (е) Başkurdistan'da kan dökme korkusu da kalmamış. Eğer Bolşevikler

89

Рәсәй составында федерация төзөү нигезендә барлыкка килгән Автономиялы Башкортостан дәүләтен баштан ук таныған булһалар, бында кан койоу булмаһ, башкорт корпустары актар яғына сығып, тырым-тырағай таркалып, төрлөһө-төрлө якка китмәһ, киреһенсә, Совет Рәсәйе составындағы автономиялы дәүләт ғәскәре буларак, актарзы Башкортостан еренә ебәрмәй, каршы торор ине. Ә Башкортостан, әгәр Рәсәй дәрәһ дипломатик сәйәсәт үткәрһә, буфер дәүләте сифатында Рәсәй күләмендә лә кан койоузо кәметкән булып ине. Үкенескә каршы, Ырымбур ревкомы тарафынан Башкортостан хөкүмәте кулға алынған, Баймак большевиктары 18 кешене: «Бына һезгә автономия», — тип атып үлтергән (уларзың икәүһе: прапорщик Мағазов һәм Ғабдулла Изелбаев — хөкүмәт ағзалары). (а)

Большевиктар, милләттәрзең үзбилдәләнешә тураһындағы хокуктарына кәтғи каршы булған Бухарин һәм Пятаков йоғонтоһо аһтында, Башкорт Автономиялы Совет

Rusya temelinde federasyon oluřturma esasında meydana gelen Özerk Başkurdistan devletini baştan tanımış olsalardı, burada kan dökülmez, Başkurt yapılanmaları beyazlar tarafına çıkıp, düzensiz bir şekilde dağılarak, türlü türlü taraflara gitmez, aksine Sovyet Rusya yapısındaki özerk devlet askeri olarak, beyazları Başkurdistan yerine göndermeden karşı dururdu. Ama Başkurdistan, eğer Rusya doğru bir diplomatik siyaset uygulaysaydı, tampon devleti sıfatında Rusya içinde de kan dökülmesini azaltırdı. Ne yazık ki, Iırımbur devrimci komitesi tarafından, Başkurdistan hükümeti ele alınmış, Baymak Bolşevikleri on sekiz kişiyi: - İşte size özerklik, diye öldürmüş (onların ikisi praporşik Magazov ve Gabdulla İzelbayev, hükümet azaları).

Bolşevikler, milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri konusundaki hukuklarına şiddetle karşı olan Buharin ve Pyatakov tesiri altında, Başkurt Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni resmî olarak

Социалистик Республикаһын рәсми таңышыуы менән бергә, 1919 йылдың 23 мартына тиклем һузып килгән. (b)

Сәлих карт тарихи вакифаларҙы сағылдырған был куйын дәфтәрен, күп уйланғандан һуң, Йосопка, биреп куйырға будцы. (с)

— Ғәрәпсә яҙылған кағызҙы укый беләһең, уҡы. Уҡыһаң, аңларһың. Тәғәрәп киткәнәмсә, биреп куйайым, тинем, һиндә юғалмаса, ваҡыты етһә, донъя күрер әле, — тине ул, аманатын ышаныслы кулға тапшырыуына шикләнемәй. (с)

Ситтән тороп ауыл хужалығы институтында уҡыған Йосоптоң эш тәҗрибәһе агрономия факультеты етәкселеген кызыкһындырмайынса калманы. Институттан «һакмар» колхозына йыш килә башланһылар. Фән әһелдәрен бигерәк тә эште тәбиғәт шарттарына кулайлашып ойштороу, хезмәт етештереүсәнлеген сағыштырмаса юғары, ашлыктың үз киммәте түбән булыуы кызыкһындырҙы. (d)

Ике ғалим игенселектә кул һәм ат көсөнә алмашка килгән комбайн конструкцияһын һәм уны кулланыу технологияһын кабаттан карап сығыу

tanımasıyla ilgili anlaşmayı imzalama 1919 yılının 23 Mart'ına kadar uzamış.

Selih amca tarihî olayları not ettiği bu ser defterini, iyice düşündükten sonra, Yusup'a teslim etmek istedi.

- Arapça yazılmış olan kağıtları okuyabilirsen oku. Okursan anlarsın. Ölüp gitmeden sana vereyim diyorum, sende kaybolmaz, vakti gelince ortaya çıkar. Emanetini güvenilir bir ele bıraktığına hiç şüphesi yoktu Selih amcanın.

Dışarıdan köy idaresi enstitüsünde okuyan Yusup'un iş tecrübesi, tarım bilimi fakültesi yöneticilerinin dikkatini çekti. Enstitüden Hakmar kolhozuna, sık sık gelmeye başladılar. Bilim adamlarının ilgisini, işin tabiat şartlarına uygun olarak kolay bir şekilde halledebilmesi, işi tamamlayanların nispeten yukarı, ürünün kıymetinin az olması çekti.

İki âlim, ekincilikte el ve at gücüne ihtiyaç duyan biçerdöver yapısını ve onu kullanma teknolojisini tekrar gözden geçirmeleri hakkında çok kıymetli bilgileri

тураһында үтә киммәтле трактат яззы һәм агрономия фәнен үстәреүгә зур өлөш индерзе. Улар алда- (е)

90

ғы биш-алты йыя эсендә тағылма комбайнға алмашка үзе йөрөй торған комбайн эшләп сығарузы, бер юлы урып-һуғыу ысулынан бөтөнләй баш тартмайынса, ата-бабаларзан калған айырым урып-һуғыу ысулына технология нигезендә кире кайтыу идеяһын тормошка ашырыузы төп бурыс итеп куйзы, урак эштәрендә ике ысулды ла комплекслы кулланыу технологияһын эшкәртте. (а)

Быйылғы кеүек иртә килгән яззы Йосоп үз ғүмерендә өс мәртәбә күрзе, армияға китерзән алда бер-ике йыл элек булғаны бик нык исеңдә калған. Ул йылда апрелдең уңдарында кар иреп бөттө, ер короно, тупрак сәсеү кондицияһына етте, сәсеү башланды. Апрель азактарында капыл һыуытып, бер көндө рашкылап кар яуып һалды, бик нык туңдырзы, һабансылар сәсеү майзандарына тик бер азна үткәс, икенсе май көнө генә килеп, ерзе сокоп караны, шытырға тейеш бойзай бүртеп юкка сыккан ине. Ике йөз гектар майзанды колхоз кабат сәсергә мәжбүр булды. Быйыл иртә сәсеүгә Сәлих карт та каршы.

not aldı ve tarım bilimini geliştirmek için de büyük pay bıraktı. Onlar, önlerindeki

ki beş altı yıl içinde, römorklu biçerdöver yerine kendi kendine çalışan biçerdöveri icat etmeyi, tek seferde ekip biçme usulünden tamamen vazgeçmeden ata dededen kalma başka bir ekip biçme usulü esasına dayanan teknolojiye geri dönme fikrini, hayata geçirmeyi büyük bir görev hâline getirdi, orak işlerinde iki usulle de komplike kullanım teknolojisini düzenledi.

Bu yılki gibi erken gelen baharı, Yusup hayatında üç kez görmüştü, orduya katılmadan bir iki yıl önce olanları çok iyi hatırladı. O yıl Nisan'ın onlarında kar eridi, yer kurudu, toprak ekilecek duruma geldi, ekim işleri başladı. Nisan'ın sonlarında hava birden soğuyup bir gün sulu kar yağdı, iyice dondurdu. Sabancılar ekim yerlerine tam bir hafta sonra iki Mayıs gelince yeri kazıp yokladılar, sertleşen buğdaylar yumuşayıp ziyan olmuştu. İki yüz hektarlık alanı sabancılar tekrar ekmeye mecbur kaldılar. Bu yıl erkenden ekmeye Selih amca da karşı. Bundan yirmi yirmi beş yıl önce de, aynı durum yaşanmış. O zamanlar tekrar ekmeye mecbur olmuşlar. Tecrübeli köylü olarak,

Бынан егерме-егерме биш йыл элек тә шундай бер хәл булған икән. Унда ла кабат сәсергә мәжбүр булғандар. Тәжрибәле крәстиән буларак, Воскресенск кулагы Кобзаренко кабаланмаған, апрель азактарында булған һыуыктан һуң паш сәскән. Бына ни өсөн Йосоп, апрелдең тәүге ике декадаһында көндәр йылы тороуға карамастан, сәсеү майзаны кырына килгән сәскестәргә эш башларға рәхсәт итмәне. (b)

Тик бер «һакмар» колхозының ғына әйтелгән көндә сәсеүгә төшмәй калыуы район етәкселегендә борсолуу тыузырмайынса калманы. Мәсьәләне улар урында хәл итергә карар итте. Сәсеү майзанына килгәс, райкомдың яңы беренсе секретары Хисмәтуллин тупракты ушлап йомарланы ла, алға кулын һуҙған килеш, йомғақты ергә төшөрзө. Тупрак таркалды. (c)

— Йә, нисек? (ç)

Хисмәтуллин бер Йосопка, бер институттан килгән ғалимдарга карань, йәнәһе, тупрак сәсеүгә өлгөргән. (d)

Өндәшеүсе булманы. Беренсенен карашы тағы ла Йосопка төбәлде. (e)

— Ниңә өндәшмәйһегез? (f)

— Күреп тораһығыз, бына, —

Voskresensk aғası Kobzarenko acele etmemiş, Nisan sonlarında olan soğuktan sonra ekmiş. İşte bu yüzden Yusup, Nisan'ın ilk iki haftasında havanın sıcak olmasına rağmen ekin yerine gelen görevliye işe başlamaları için izin vermedi.

Sadece tek Hakmar kolhozunun söylenen günde ekim işlerinin yapılması ekilmeden kalması bölge yöneticilerini endişelendirdi. Onlar meseleyi yerinde halletmeye karar verdi. Ekin alınma gidince, bölgenin yeni birinci sekreteri Hismetullin toprağı avuçlayıp toprak yaptı ve öne elini ileriye uzatarak toprağı yere attı. Toprak dağıldı.

- Ee nasıl?

Hismetullin bir Yusup'a bir enstitüden gelen ilim adamlarına baktı, yani toprak ekilmeye hazır.

Ses çıkmadı. Öncekinin bakışları yine Yusup'a yöneldi.

- Neden konuşmuyorsunuz?

- Yusup hazır halde bulunan bir değil,

Йосоп эзер торған бер түгел, ике сәсеү агрегатына төртөп күрһәтте. — Сәсеүгә төшөргә без эзер. (g) iki ekin takımını gösterdi: “Görüyoruz işte, ekin ekmeye biz hazırız.

— Эзер булғас, нимә көтәһегез? (ғ) - Hazırsanız neden bekliyorsunuz?

91

— Синоптиктар тапшырған прогнозға карағанда, алдағы көндәрзә һыуытып, ер туңасак, тимәк, кабат сәсергә тура киләсәк. (a) - Hava tahmin uzmanlarının verdiği bilgiye göre, önümüzdeki günlerde hava soğuyup, yer donacak, demek, tekrar ekmek gerekecek.

— Хөрмәтле кунактарыбыз был мәсьәләгә нисек карай? — Хисмәтуллин башын ғалимдар яғына борзо. (b) - Hürmetli misafirlerimiz bu konuya nasıl bakıyor? Hismetullin kafasını ilim adamlarının olduğu tarafa çevirdi.

— Иртә сәсеү, әлбиттә, отошло. Ләкин унын қайһы вакыт ике осло ла булыуы ихтимал. Әлегә колхоз рәйесе хата эшләй, тип әйтеп булмай, — тип шымартып яуап кайтарзы фән докторзаның береһе профессор Ғиззәтуллин. (c) - Erken ekmek elbette kazançlı. Ama onun bazen tersi olması da mümkün. Şu an kolhoz başkanı hata yapıyor, demek doğru değil, diye eksikleri tamamlayıp cevap verdi bilim adamlarından Profesör Gizzetullin.

Бындай орақта ғалим абруйы район етәкселәре яғына ауыша һәм колхоз рәйесенә баһым яһарға ышаныс бирә. (ç) Bunun gibi bir durumda, ilim adamı sorumluluğu bölge yöneticilerine veriyor ve kolhoz başkanına baskı yapmak için imkan veriyor.

— Иң отошлоһо — фән нигезендә иҫбат ителгән иртә сәсеү. Шунан баш тарттыңмы, гектарынан бер-ике центнер ашлықты юғалттың, — тип һүзгә кушылды район Советы башкарма - En iyisi, ilmî olarak kanıtlanmış olan erken ekmek. Bu şekilde aksine davranırsan, hektar başına bir iki kental ekini kaybedersin, diye bölge kurulu icra komitesi başkanı Şerifov söze girdi.

комитеты рәйесе Шәрипов. (d)

Район етәкселәренең үз һүзен һүз итерен якшы аңлаган баш агроном Любовь Александрова һүзгә кушылманы. (e)

— Ярай-й-й, килештек. Сәсергә, — тип һүзгә нөктә куйзы беренсе, нык кыззырған кояшка карап, кульяулығы менән маңлайындағы тирен һөртә-һөртә. (f)

Йосоп район етәкселәренең күз алдында басыу кырында торған сәсеү агрегаттарына кузғалырға кушты. Хужалар кайтып киткәс, ун биш-егерме гектар майзан сәселдеме, юкмы, эште туктатыу тураһында команда бирзе, сөнки көн бозолорон уға хатта һуғышта алған яралары ла һиззерә ине. Икенсе көн кис, ике көн эсендә колхозда 150 гектар майзанда бойзай сәселде, тип районға мәғлүмәт биргән ине, район гәзитендә тәүге ике көндө көндәлек сәсеү планы «һакмар» колхозында 150 процентка үтәлдә, тип басылып сыкты. Шул ук көндөң иртәгәһенә үк алдап бирелгән мәғлүмәтте тикшерергә райондан комиссия килеп төштө, ләкин улар капыл көн бозолоп, кар яууы һәм туңдырып һалыуы сәбәпле, басыуға сыға алмай, боролоп кайтып китте. Кисектерелгән эшен тик бер азна үтеп, кар ирегәндән

Bölge yöneticilerinin sözlerinin geçerli olduğunu iyi bilen baş ziraatçi Lyobuv Aleksandrova, konuşmaya dahil olmadı.

İlki, iyice kızdıran güneşe bakıp mendiliyle alındaki teri sile sile: - Tamam, anlaştık. Ekilecek, diye konuşmaya nokta koydu.

Yusup, bölge yöneticilerinin gözünün önünde tarla kenarında duran ekim takımına harekete geçmelerini emretti. İdareciler dönüp gidince, on beş, yirmi hektar alan ekildi ekilmedi ki, işi durdurmalarını emretti, çünkü havanın bozulacağını ona, savaşta aldığı yaraları hissettirmişti. İkinci günün akşamı, kolхозda iki gün içinde yüz elli hektar alana buğday ekildi, diye bölgeye bilgi vermişti, bölge gazetesinde ilk defa iki günde, günlük ekme plânı Hakmar kolхозunda yüzde yüz elli uygulandı, diye haber çıktı. Hemen o günün sabahı önceden verilen bilgiyi incelemek için bölgeden, komisyon geldi ama onlar aniden havanın bozulup kar yağması ve dondurması yüzünden dolayı tarlaya gidemeden geri döndüler. Ertelenen işlerine sadece bir hafta geçip, kar eridikten sonra, 2 Mayıs günü başladı komisyon. Ekilen alanı ölçüp, kolхозun tamamında sadece on dört hektar

һуң, 2 май көнө башланы комиссия. Сәселгән майзанды үлсәп, колхоз буйынса тик ун дүрт гектар бойзай сәселеүе тураһында акт төзөлдө. Өстәмә тикшерев район прокуроры Әхмәтйәновка йөкмәтелде. (g)

buğday ekildiğini rapor ettiler. Raporu inceleme işi bölge savcısı Ehmetyenov'a verildi.

— Ни өсөн һез яровой культуралар сәсев тураһында районға ялған мәғлүмәт бирзегез? — тип башланы һүзен прокурор. (ğ)

- Siz niçin bölgeye yazlık tohumları ekmeyle ilgili yanlış bilgiler veriyorsunuz? diye konuşmasına başladı savcı.

— Ни өсөн икәннен һез үзегез зә бик якшы аңлайһығыз. (h)

- Neden olduğunu siz kendiniz daha iyi anlıyorsunuz.

— Был яуап түгел. (i)

- Bu cevap değil.

92

— Әгәр зә мин 150—200 гектар майзан бойзайзы кире фәмәлдә сәсеп, колхоз королошона каршы короткослок алып барыусыларға кушылһам, 30-40 тонна орлок материалын юкка сығарған булыр инем! (a)

- Eğer ben 150 – 200 hektar alana buğdayı gerçekten ekmiş olsaydım, kolhoz kuruluşuna karşı ziyankarlık edenlere katılsaydım, 30 – 40 tonluk tohum yok olacaktı.

— Был төңгөлдө һез шуның менән үзегеззев һак булыуығыззы иҫбат иттегез, —тип прокурор йомшара төштө, — ә бына дәүләтте йөзәр гектарға алдап мәғлүмәт бирев енәйәт түгелме ни? (b)

- Bu durumda siz bu yaptığınızla kendinizin haklı olduğunuzu ispat ettiniz, diye savcı yumuşamaya başladı. - Peki bu devleti yüzer hektar için aldatıp bilgi vermek kötü iş değil mi?

— Ярай, бының өсөн яуап биревзән мин куркмайым. Ә бына район буйынса сәселгән 2350 гектар майзанда

- Tamam bunun için cevap vermeye ben de korkmuyorum. Peki işte, bölge boyunca ekilen 2350 hektar alanda zıyan

өрәм ителгән орлок материалы өсөн яуап биреүсе булып микән? (с) olan tohumlar için sorumlu olan biri var mı?

— Бының менән һез нимә әйтмәксе булаһығыз? (с) - Bununla siz ne demek istiyorsunuz?

— Короткослок алып барыусыларзың енәйәт эштәрен басыралар, тип иптәш Сталинға телеграмма һуғам. Бәтә район буйынса килтерелгән зыянды каплар өсөн суд алдында эш кузғатам! — тип яуап бирергә мәжбүр булды Йосоп. (d) - Ziyankârlık yapanların suçlarını ört pas ediyorlar, diye yoldaş Stalin'e telgraf çekiyorum. Bütün bölge boyunca, sebep oldukları ziyani, telâfi etmeleri için mahkemeye vereceğim! diye cevap vermeye mecbur kaldı Yusup.

Вакыты шулай ине, үзеңә каршы кулланылған коралға каршы коралланмайынса булмай. Әгәр зә «халык дошманы» тигән мөһөр тагырға маташалар икән, был мөһөргә шул кешенең үзенең маңлайына басыу менән куркытырға тура килә. Шунһыз котолоу сараһы юк. (e) Vakit böyleydi işte, sana karşı kullanılan silaha karşı, sen de silahlanmazsan olmaz. Eğer halk düşmanı diye mühür vurmak için uğraşırlarsa; o mühür, şu insanların alınına basmak daha doğru olur, bundan kurtuluşun çaresi yok.

Бөйөк Ватан һуғышының тәүге осоронда зур уңышһызлыкгарға оспау Сталинның етәксе кадрзарға карата булған карашын бер аз үзгәртте. Йосоп кеүек эш белгән компетентлы етәксе кадрзарзы кулға алыузы даһи фиркәле итеп номенклатураға теркәү юлы менән сикләргә мәжбүр булды. Ә бына халык тарафынан түбәндән үрләтелгән кешеләргә караш икенсе төрлө булды. Büyük Vatan savaşının ilk zamanlarında karşılaşılan büyük, başarısızlıklar Stalin'in yönetici kadrolarına karşı olan bakışını biraz değiştirdi. Yusup gibi iş bilen yetkili yönetici kadrolarını ele alması bile akıllıca siyaset uygulayıp ilavelerle yetinmeye mecbur oldu. Ama halk tarafından alttan yükseltilen kişilere bakış, başka türlü oldu. Onun gibilerden erken ya da geç, bir sebep bulup, suçlamaktan

Ундайзарзан, иртәме, һуңмы, сәбәп табып, номенклатура котолоу яғын карай. Бына эле лә Әхмәтйәнов Йосопто ялған мәғлүмәт биргәне өсөн яуапка тарттырырға булған һәм үзен социалистик законлылыктың гаранты итеп күрһәтеүзе максат итеп куйған. Йәнәһе, шуның менән үзенә абруйын күрһәтә. Ләкин Йосоп уға таяктың ике осло булуын бик якшы итеп искәртә. Ә ул таяктың йыуан осо район етәкселәренә генә түгел, Әхмәтйәновтың үзенә лә төшәсәк. Йосоптоң Сталинды телгә алыуы прокурорға тәьсир итмәй калманы, әлбиттә. (f)

— Бер катлы булмайык эле, иптәш Латипов. Яуап алыу еңәйт эше кузғатыуы аңлатмай за инде, — тине ул ахырза. (g)

Йосоп өндәшмәне. (ğ)

— Безең төп бурыс — алдан искәртеү, кешене еңәйт эшлүзән курсалау, — Йосоптоң асыуы басылғанын күргән (h)

93

Әхмәтйәнов йәнләнә төштә һәм казак халкының бер ғәрәф-ғәзәте тураһында һөйләп алды. — Казак кешеһе балаһын күршеһенә сәйләк һөт һорарға

kurtulmanın çaresine bakıyor. İşte bu yüzden Ehmetyenov, Yusup'u yanlış bilgi verdiği için suçlamak istemiş ve kendisini sosyalist kanunun garantörü olarak göstermeyi maksat edinmiş. Yani, bununla kendi otoritesini gösteriyor. Ama Yusup ona sopenin iki uçlu olduğunu hatırlattı. Bu sopenin kötü ucu yalnız bölge yöneticilerine değil, Ehmetyenov'ın kendisine degecek. Yusup'un Stalin'i dile getirmesi savcıya anında etti tabii.

- Tek taraflı olmayalım, Latipov kardeş. Suçlamak kötü işi anlamında değil, dedi sonunda.

Yusup bir şey demedi.

- Bizim tek görevimiz, önceden hesap etmek, insanı yanlış iş yapmaktan kurtarıyor, Yusup'un sinirinin dindiğini gören

Ehmetyenov, canlanmaya başladı ve Kazak halkının bir âdetinden bahsetti: - Kazaklar çocuğunu komşusuna çay süt istemeye göndermeden önce, elindeki kabı

ебәреүзән алда, кулындағы хауытын төшөрөп йәки төкөтөп ярмаһын өсөн, тукмап сығара, имеш. Йәнәһе, хауытты ярғас тукмаузан ни файза. Мин дә һезгә карата ана шул казак кешеһе кеүек кыландым булһа кәрәк... (а)

Төштән һуң Йосоп колхоз идараһы ағзаларын йыйып, ултырыш үткәрзе. Унда комиссия рәйесе, райондың ауыл хужалығы бүлеге мөдире Зәкиров сығыш яһаны. Ул идара ағзаларын язғы сәсеү эштәре барышы һәм баяғы акт менән таныштырзы, яровой культуралар сәсеүзең оптималь срогы. дөрөс билдәләнгән, тип, ун дүрт гектар майзанда иртә сәселеү һезөмтәһендә туңып, юкка сығккан утыз центнер бойзай орлоғон стихия килтергән зыян буларак иҫәптән сығарырға тәкдим индерзе. Ә район прокуроры Әһмәтйәнов, райком һәм район Советы башкарма комитеты исеменә язылған хатта күрһәтелгән факттар дөрөсләнмәһе, колхоз етәкселегенә эш стиле тик мактауға лайық, тип сығыш яһаны. Райком ағзаһы буларак, Әһмәтйәнов шул ук көндә үткәрелгән тәүге партия ойошмаһы йыйылышында ла әлеге сығышын кабатланы һәм Йосоп Латиповты партия ағзалығына кандидат итеп кабул итергә тәкдим индерзе. Әммә алда район прокурорының капканына әләгерен

düşürüp ya da vurup dökmemesi için, dövüyorlarmış sözde. Yani, kabı dökmünce vurmanın ne faydası var. Ben de size karşı işte bu Kazaklar gibi davranmış olmalıyım...

Akşamdan sonra Yusup, Kolhoz idaresi azalarını çağırıp, toplantı düzenledi. Orada komisyon başkanı, bölgenin köy idaresi bölümü müdürü Zekirov konuşma yaptı. İdare azalarının bahardaki ekin işlerini ve az önceki belgeyi açıkladı, yazlık tohum ekmenin zamanını doğru belirlenmiş, diye on dört hektar alanda erken ekmenin sonucunda, donup ziyan olan otuz tsender buğday tohumunu yok edilmesinin ziyan olarak hesaptan çıkarıldığını anlattı. Bölge savcısı Ehmetiyenov da, ilçe ve bölge komite icra komisyonu adıyla yazılan mektupta gösterilen noktalar doğrulanmadı, kolhoz yöneticilerinin iş stili sadece övmeye lâıık, diye bir konuşma yaptı. İlçe azası olarak, Ehmetiyenov o gün iletilen ilk parti kurumu toplantısında da önceki konuşmasını tekrarladı ve Yusup Latipov'u parti azalığına aday gösterip, kabul etmeleri için oylamaya sundu. Ama önce bölge savcısının tuzağına yakalanacağını Yusup bilmiyordu.

Йосоп белмәй ине әле. (b)

Комиссия район үзәгенә кайтып китте. Ә институт ғалимдары колхоздың эш тәжрибәһен өйрәнеүен дауам итте. Бигерәк тә рашкынан һуң азна буйы Торған һалкындарзың зыяң килтереү процесын ентекләп тикшерзеләр. Сәселгән орлоктоң һәләк булыуы тураһында теүәл мәғлүмәт туплау максатында, һыуык булыуға карамастан, ғалимдар баһыу станындағы будкала йәшәргә мәжбүр инеләр. Тупрактың температураһын көн әйләнәһенә өс мәртәбә үлсәп, ерзән сокоп алынған орлоктарзы спирт һалынған бәләкәй шешәләргә һалып томалап, тышына йәбештерелгән кағызға көнә, сәғәте һәм минутына тиклем яза барзылар. Еүешләнгән орлок, тейешле температура булмау һөзөмтәһендә, өсөнсө көнгә бүрткән, ә дүртенсә көндө һәләк булған.

(с)

Язғы баһыу эштәре тамамланып, байтак вакыт үтте. Институт ғалимдары тураһында онота ла башлағайнылар инде, профессор Ғиззәтуллиндың район гәзитендә мәкәләһе баһыдды. Ул, партияның әлкә комитеты ағзаһы буларак,

(ғ)

Komision bölge merkezine geri döndü. Ama enstitü hocaları, kolhozun iş tecrübesini öğrenmeye devam etti. Daha çok da, o yağan sulu kardan sonra, hafta boyu devam eden soğukların ziyan getirmesi sürecini inceleyip araştırdılar. Ekilen tohumun helak olmasıyla ilgili yerinde bilgi toplama maksadıyla, soğuk olmasına rağmen hocalar tarladaki kulübede yaşamaya mecbur kaldılar. Toprağın sıcaklığını her gün üç kez ölçüp, yerden eşilerek alınan tohumları alkollenen küçük şişelere koyup, dışına yapıştırılan kağıda günü, saati ve dakikasına kadar yazdılar. Nemlenen tohum, gerekli sıcaklık olmaması sebebiyle, üçüncü güne şişmiş ve dördüncü günde ziyan olmuş.

Bahardaki tarla işleri tamamlanıp, biraz vakit geçmişti. Enstitü hocaları da, unutmaya başlamışlardı, Profesör Gizzetullin'in bölge gazetesinde makalesi çıktı. O, partinin ülke komisyon komitesi azası olarak

район хужаларының колхоз етәкселәре эшенә урынһыз кысылып, зур зыян килтереүе проблемаһын күтәреп сыкты. Өлбиттә, бындай алдыңғы карашлы кешеләрҙең ташка баҫкан һүзҙәре эһез калманы, һиндәйҙер саралар күрелде. Өммә, зур иҫәптән алғанда, кырка үзгәрештәр булманы. (a)

Илде бөлгөнлөккә төшөргән һуғыш емереклектәрен төзәтеүҙә, халык хужалығын аякка баҫтырыуҙа, мәҫәлән, һалым системаһы һаман да хәл иткес роль уйнап килде. Өлеге лә баяғы крәҫтиән өҫтөнә төшкән был ауыр һалымдан башка капитал һалыу сығанағы юк, сөнки емерек хәддә калған сөнәғәт һәм халык хужалығының башка тармактары килем бирмәй. Бирһә лә, бик аз. Үзҙәре мөшкөл хәддә булған союзниктар ярҙамына ла иҫәп тотоп булмай. Ө үз территорияһында бер генә снаряд та, бер генә бомба ла төшөп ярылмаған Америка Кушма Штаттары социалистик ил иктисады өсөн капитал һалмаясаҡ. Һуғыштын тамамланыуына биш йылдан ашыу ваҡыт үтеүенә тарамаҫтан, уның эземтәләре «һакмар» колхозында ла күренә, тиз генә шәбәйеп китергә бирмәй тора. (b)

Колхоздың йөз баш һауын һыйыры кышлап сыккан өс һарай за емерелеп бара. Ө яңыһын эшләрлек акса юк.

bölge idaresinin kolhoz yöneticilerinin işine, yersiz yere karışıp, büyük zarar getirmesi problemini ortaya attı. Elbette, bunun gibi ileri görüşlü insanların yayınladığı sözler havada kalmadı, bazı önlemler alındı. Ama tam olarak, ani değişiklikler olmadı.

Vatanı bölen savaş harabelerini düzeltirken, halk idaresini ayağa kaldırmada, mesela, vergi sistemi bu zamana kadar büyük rol oynadı. Önceden olduğu gibi, önceki köylü üstüne düşen bu ağır vergiden başka, sermaye toplanacak kaynak, çünkü harabe hâline gelen sanayi ve halk idaresinin diğer dalları, kazanç sağlamıyor. Sağlasa da çok az. Kendileri müşkül hâlde olan mütteliklerin yardım etmeleri de beklenmiyor. Kendi bölgeleri bir tane mermi bir tane bomba düşmeyen Amerika Birleşik Devletleri sosyalist ülke iktidarı için, maddî yardım yapmayacak. Savaşın bittiği beş yılı geçtiği hâlde onun sonuçları Һакмар kolhozunda da görünüyor, çabucak güçlenmeye imkân vermiyor.

Kolhozun, yüz baş süt veren sığırının kışı geçirdiği üç ahır da harap oluyor. Ve yenisini yapacak para yok. Devlete ekin ve

Дәүләткә ашлык һәм малсылык продукттары һатыузан алынған килем сығымдың уңдан бер өлөшөн дә каплай алмай. Сөнки ауыл хужалығы продукттарын дәүләт колхоздарзан исем өсөн генә бер аз акса түләп, ун-ун биш мәртәбә арзан хакка ала, ә ауыл хужалығы машиналарын уларға киммәт хак менән һата, котолғоһоз бурыска батыра. (с)

Һалым системаһы колхоздарзың ике төп тармағына, игенселек менән малсылыкка ғына, қағыла. Ә ярзамсы тармактар ситгә тороп кала. Шуға күрә Йосоп колхоз рәйесе булып эшләй башлағас та кортсолок, кустарсылык һәм баксасылык тармактарын асты. Шунан алынған килем иҫәбенә мал өсөн торлак төзәтергә ниәтләнде. Төзөлөш материалдары итеп ул урысда сығарылған ташты, ком-балсыкты файзалаңды. Теге өс тармактан килгән аксаны тик лесхоздан карағай делянкаһы, быяла, қазау һәм төзөүселәргә сәй-шәкәр һатып алыу өсөн генә тотондо. (с)

Был мәсьәләне лә ул колхозсыларзың дәйөм йыйылышына куйып хвл итте. (д)

— Төп иғтибар — малсылыкка! — тигән лозунг астында башлап ебәрзе ул был эште. — Кортсолок, кустарсылык

hayvancılık ürünleri satılarak sağlanan gelir, eksiklerin bir parçasını bile kapatmıyor. Çünkü köy idaresi ürünleri devlet kolhozundan sadece isim için sadece biraz para ödeyip, on on beş kat ucuza alıyor, ama köy idaresi arabalarını onlara pahalı satıyor, kurtulması mümkün olmayan borca batırıyor.

Vergi sistemi kolhozların ekincilik ve hayvancılık olmak üzere iki önemli bölümüne uygulanıyor. Yardımcı bölümler dışarıda kalıyor. Bu yüzden Yusup, kolhoz reisi olarak çalışmaya başlayınca; arıcılık, esnaflık ve bahçecilik bölümlerini açtı. Buradan alınan gelire hayvan için ahır yapmaya niyetlendi. Yapı malzemesi olarak da, oradan çıkarılan taş, kum ve balçıkta faydalandı. Diğer üç bölümden gelen parayı, ormancılıktan çam ağacı yeri, cam, çivi ve inşaatçılara çay şeker satın almak için ayırdı.

Bu meseleyi de kolhozcuların genel toplantısında gündeme getirerek halletti.

- Tüm dikkat hayvancılığa! sloganıyla bu işi başlattı. - Arıcılık, esnaflık ve bahçecilikten alınan gelir hesabına yüz yüz

һәм баксасылыктан алынған килем elli baş
иҗәбенә йөз-йөз илле баш (е)

95

һауын һыйыры һыйырлык таш һарай сүт сағмалыҡ һайван, тағ аһр Һармак иҗин
төзөгүтә смета эшләнде. Уның менән һеззе плән Һарылды. Size bunu аҗыklamam иҗин izin
таныштырырға рөһсәт итегеҙ. (а) Һарин.

Утыз-кырк минут саһаһы дауам Otuz, kırk dakika kadar devam eden
иткән доклад байтак һораузар тызуырзы. rapor, oldukça pek çok sorunun sorulmasını
(b) sağladı.

— Ә һиңә «Башмедьстрой»ға - Peki neden “Başmedstroy”a bakan
караған механизацияланған күсмә mekanik taşıma araçlarının birisini kiralayıp
колонналарзың берехен яллап җалыştırmadınız? diye sordu Sabir.
эшләтмәскә? — тип һорау бирзе Сабир.

(с)

— Ә үзең берсизәтель сакта һиңә - Peki sen neden, başkanken kiralayıp
яллап эшләтмәһең? — тип эләктереп тө җалыştırmadın? diye ilâve etti sivri dilli
алды уны усал телле Маһира. (җ) Mahira.

— Подряд ысулы менән төзөргә Arka arkaya usulüyle yapmak için
Сабир эшлэгән вақытта ла колхоздың Sabir’in җалыştığı zamanda da kolhozun gücü
көсә етмәй иһе, хәзер зә етмәй, — тип yetmiyordu, şimdi de yetmiyor, diye
төрттөрмәй генә аңлатып бирзе Йосоп. (d) işnelemeden anlattı Yusup.

— Меңәр кубометр ташты кайзан - Biner metre küp taşı nereden alınız
алырбыз һуң? (е) peki?

— Был мәсьәләгә үзенең - Bu meseleye sırası geldiğinde
сығышында ферма мәдире Харис fabrika müdürü Haris Ebcelemov kürsüye
Әбсәләмов тукталасак, Корман ағай. (f) җыкып, bu mesele hakkında konuşacak,
Korman ağabey.

— Колхоз малдары өсөн дә, ауыл малы өсөн дә бер көтөүлек Мал туймай. Ит, һөт етештереү бик түбән. Был турала колхоз идараһы ни уйлай икән? — тип һорау бирзе Хәйбулла карт. (g)

— Уйлашайык, нисек булһа ла ферма көтөүен ауыл көтөүлегенән айырыу юлын табырға кәрәк, — тине был һорауға анык яуап бирергә эзер булмаған Йосоп. (g)

— Ата-бабаларыбыз кеүек таштан азбар, келәт кеүек королмалар эшләп өйрәнергә күптән вакыт. Шуны әйтә алам, — тине ике-өс кеше сығыш яһағандан һуң трибунаға күтәрелгән Харис. — Ауылда таштан һалынған ярым емерек өс таш королма бар, берененең дә әйәһе юк, буш тора. һүтеп алһаң, унда һыйыр һарайының ярты стенаһына етерлек таш бар. һакмар буйында кырсынлыкта ла, тау биттәрәндә лә тащ күп, уны ерзән сокоп сығарыузың бөтөнләй кәрәге юк. Беззә балсык та, ком да, һалам да етерлек. Тот та эшлә. (h)

Харистан һуң трибунаға Сәлих карт күтәрелде. (i)

— Харис дөрөс әйтә... (i)

— Был турала аңлаштык түгелме һуң, корзаш, һин көтөүлек тураһында һөйлә, — тип уның һүзен бүлдерзе

- Kolhoz hayvanları için de köy hayvanı için de bir otlak. Hayvan doymuyor. Et ve süt yetiştirmek çok zor. Bu konu hakkında kolhoz idaresi ne düşünüyor acaba? diye sordu Heybulla amca.

Bu soruya açık bir şekilde cevap vermeye hazır olmayan Yusup: - Düşünelim, nasıl olacaksa fabrikanın sürüsünü, köy otlağından ayırmanın yolunu bulmak gerek.

İki üç kişi konuşma yaptıktan sonra kürsüye çıkan Haris, - Ata dedelerimiz gibi taştan ahır, kiler gibi yerler yapıp öğrenmek için zaman gelmiş artık. Şunu söyleyebilirim. Köyde taştan yapılmış yarı harabe hâlinde üç tane taş bina var, hiçbirinin sahibi yok, boş duruyor. Sökersek, orada hayvan ahırının yarı duvarına yetecek kadar taş var. Hakmar boyundaki çakıllı sulakta da, dağ eteklerinde de, taş çok, onun tamamını yerden eşip çıkarmanın gereği yok. Bize balçık da, kum da, saman da yeter. Al da yap.

Haris'tan sonra kürsüye Selih amca çıktı.

- Haris doğru söylüyor...

- Bu konuda anlaştık değil mi, kardeş. Sen otlak konusunda konuş, diye ne konuşması gerektiğini söyledi Heybulla

Хэйбулла карт. (j)

амса.

— Шул турала һөйләргә күтәрелдем дә инде мин сәхнәгә. Беләһеңме, Хэйбулла, без икебез зә кайза донъяға килдек? (k)

- Bu konuda konuşmak için çıkartıldım kürsüye. Hatırlıyor musun Heybulla, biz ikimiz de nerede dünyaya geldik?

— Йәйләүзә. Ә уның көтөүлеккә ниндәй кысылышы бар? (l)

- Yaylada. Peki bunun otlakla ne alâkası var?

— Туранан-тура кысылышы бар, корзаш, туранан-тура. (m)

- Doğrudan doğruya alâkası var, kardeş, doğrudan doğruya.

— Ә-ә-ә, мадды йәйләүгә сығарыу тураһында әйтмәксе булаһыңмы? (n)

- Ee, hayvanı yaylaya çıkarma konusunda mı konuşacaksın?

96

— Тап шулай. (a)

- Aynen öyle.

— «Тап шулайзы әйтә-әйтә, без зә булдык бит шулай», тип мин бейергә төшөмгә лә риза. Тик бына һинең бала сактағы йәйләүең кайза һун? Уны землемерзар кыркып, һинең Үәскерзәге Кобзаренкоңа бирзе лә баһа. (b)

- Aynen öyle diye diye, biz de olduk böyle, ben dans etmeye de razıyım. Peki senin çocukluk döneminin yaylası nerede? Onu araziciler söküп, senin Üyesker'deki Kobzarenho'na verdi galiba.

— Биргән дә бөткән, вәссәләм, һин ул йәйләүзәр тураһында уйлап та карама, күптән колак кактык. Һакмар буйында тау-таш араһында һөрөргә йәки бесәнлек итергә яракһыз ер азмы ни? Шунда колхоздың һауын һыйырҙарын йәйләүгә сығарабыз за ата-бабалар хужалык иткән эш ысулын аякка баһтырабыз. Ә бындағы көтөүлек ауыл малына кала. Бүре лә тук,

- Vermiş gitmiş vesselam. Sen o yaylalar hakkında düşünüp durma, çoktan kabullendik. Hakmar boyunda dağ taş arasında sürmeye ya da otluk için elverişsiz yer az mı? Burada, kolhozun hayvanlarını yaylaya çıkarırız ve ata dedelerimiz idare ettiği iş usulünü yeniden canlandırırız. Buradaki otlak da köy hayvanına kalıyor. Kurt da tok, kuzu da yeterli, işte böyle, diye

һарык та теуәл. Бына шул, — тип һүзен
тамамланы Сәлих карт. (с)

Тагы ла бер нисә кеше сығыш
яһағандан һуң, йыйылыш хужалык көсө
менән йөз илле баш һауын һыйыры
һыймалы таш һарай төзөү һәм уның
сметаһын раҫлау тураһындағы карар
проектын бер тауыштан раҫланы. Сәлих
карттың тәкдире буйынса, борон-
борондан башкортто байықтырған йәйләү
ысулын тергезергә хәл ителде. Бер-ике
йыл үтөүгә «һакмар» колхозы үрнәге бөтә
республикаға таралды. Быуаттар буйына
йәйләү менән хужалык иткән халықты,
артта калған ярым күсмә халык, тип
кәмһетеүгә сик куйырлык үзгәреш булды
был, уйлап караһаң. (с)

Сәлих карт йәйләү тормошон үзе
башлап ебәрзе. Йәйләүзе, иркен ялаңда
тирлә короп йәшәү, тип кенә күз алдына
килтерә ине был халык. Көнкүреште
ойоштороузан тыш, һауып алынған һөттө
һажлау һәм эшкәртеү тураһында ла
хәстәрлек итергә кәрәк әле. Был тәңгәлдә
Таңһылыу әбейзең тәжрибәһе лә кәрәк
булды. (д)

Йәйләү тәбиғәттең бер йәмле
мөйөшөндә, һакмарға койған бәләкәй
генә Йылға тамағындағы битләүзе,
урынлашты. Тирә-якта — усаҡ, карағай
катыш кайын урманы, күззең яуын алып

konuşmasını tamamladı Selih amca.

- Birkaç kişi daha konuşma yaptıktan
sonra, toplantı, idare gücüyle, yüz elli baş
sağmalık hayvana yetecek kadar taş ahır
yarpa ve onun söylediklerini onaylama
konusundaki karar oy birliğiyle kabul edildi.
Selih amcanın söylediğine göre, çok eski
zamanda Başkurt'u zenginleştiren yayla
usulünü canlandırma işi hal oldu. Bir iki yıl
geçtikten sonra, Hakmar kolhozu örneği,
bütün ülkeye yayıldı. Yüzyıllar boyunca
yaylayla yönetilen halkı, geri kalmış
göçmen halk, diye küçümsenmesine sınır
koyan bir çizgi oldu bu, düşününce.

Selih amca yayla hayatını kendisi
başlattı. Yaylayı geniş ovada çadır kurup
yaşamak, diye hayal ediyordu halk. Yaşam
şartlarına ayak uydurmanın dışında, sağılan
sütü saklamak ve işlemek konusunda da özen
göstermek gerekti.

Yayla tabiatın görkemli bir köşesinde,
Hakmar'a dökülen küçük nehir ağzındaki
kısmında yerleşti. Etrafta ocak, çam ağacıyla
karışık kayın ormanı, göz alabildiğine çiçekli
çayırlar, nehir boyunca irili ufaklı vadiler.

торған сәскәле болондар, йылға буйлап
эреле-ваклы туғайзар, һакмарзың
йәйләүгә каршы яры тип-тигез кая таш
булып күккә олғашып тора. Кая таш
астында озон ятыу, уның өс яш ла, ас яш
ла шаршы. (е)

Кая таш башына менеп, тирә-якка
күз ташлаһаң, тәбиғәттең матурлығына
һокланып туя алмайһың. Тымык, кояшлы
көндәрзә ятыузың төбө, гүйә, үтә күренә.
Кызыл канатлы эре оптолар кумырыктан,
һыу төбөндәге эре таштар астынан килеп
сыға ла кузғалмайынса кояшта кызына.
Уларзың тик айғолактары ғына һелкенә.
Ә ятыузың үр яғындагы шаршыға (f)

97

сыккан бурыстар* ялт-йолт итеп
сусканыкына окшаған морондары менән
ком сокой, вак моллюскылар менән
туклана. (а)

Ә төштән һуң ятыу өстән
ләпәкәйзәр, эреле-ваклы күбәләктәр,
башка төрлө бөжәктәр каплап ала,
әйтерһең дә, томан һарый. Һыузағы
сағылышын эре күбәләктәр үзенәң пары
итеп кабул итә, ахырыһы, кауышыу
уйыны тип аңлай, балык карпып
йоткансы шәүләһен кыуалап оса. Башка
төр бөжәктәр зә шулай корбан була.
Һыуға төшөп сыланғас, ул бисаралар

Hakmar'ın yaylanın karşısındaki yarı,
dümdüz kayalar hâlinde gökyüzüne ulaşıyor.
Kayalıkların altında uzun bir şekilde uzanmış
üç tarafından da hafiften nehir akıyor.

Kayalıklara çıkıp etrafına bakarsan,
tabiatın güzelliğine hayran olmaya
doyamazsın. Sakin, güneşli günlerde nehir
yatağının dibini, derin yerlerine kadar
görünüyor gibi. Kıvılcaklı iri balıklar
Kumırık'tan su altındaki iri taşlar altından
çıkıyor ve hareket etmeden güneşte ısınıyor.
Onların sadece solungaçları hareket ediyor.
Yatağının dik tarafındaki hafif akan yerine

çıkan burislar da yalt yult edip domuza
benzeyen burunlarıyla kumu eşeliyor, küçük
deniz kabuklarıyla karnını doyuruyor.

Geceden sonra da nehir yatağının
üstünü kanatlı böcekler, irili ufaklı
kelebekler, çeşit türlü böcekler kaplıyor,
zannedersin duman sarmış. İri kelebekler,
sudaki yansımalarını kendisinin eşleri olarak
kabul ediyor, galiba, kavuşma oyunu sanıyor,
balıklar yutana kadar gölgelerini kovalayıp
uçuyorlar. Diğer böcekler de böyle kurban
oluyor. Suyu düşüp ıslanınca, çaresizce
tekrar kalkıp uçamıyor, balıkların

кабат калкып оса алмай, балыктар топлуğunun yemek ziyafetine dönüşüyor.
мәжлесенә һый-хөрмәтенә әйләнә. (b)

Тәбиғәт косағы нисек кенә матур булмаһын, үзенә көйһөзләнеүен дә күрһәтә. Көңдөз кыззыра, ә төнөн һыуыта. Күк күкрәп, йәшен йәшнәп ямғыр за яуып ебәрә. Шуға күрә йәйләүзә йәшәр өсөн башта кыуыш корзолар. Ә сепаратор урынлаштырыр, каймак һәм май һаклар өсөн, йылғаның кырына ғына будка һәйрәтеп алып килеп урынлаштырзылар.

(с)

Йәйләүгә кулайлашып китеү еңел булманы. Шулай за һөт етештереүзән кырка артыуы баштан ук күрәнде. Йыллык дәүләт заданиеһын колхоз тәүге ете ай әсендә үк үтәп өлгөрзө. Был турала рапорт район гәзитендә басылып сыкты. Колхоздың тәжрибәһе район һәм республика етәкселәренә иғтибарын үзенә тартты. Август башында райком һәм район Советы башкарма комитеты хужалык етәкселәрен «Һакмар»зарзың йәйләүенә йыйып, эш ысулдары менән таныштырзы. Шундай ук кәңәшмәнә райондар етәкселәре, белгестәре катнашлығында партияның әлкә комитеты ла үткәрзе. Малсылык тармағында йәйләүзәрзе аякка бақтырыу йәһәтенән зур эш башкарылды. Был хәзергә тик иктисади яктан отошло

Tabiatın kucağı nasıl güzel olmasın ki, kendisinin ahengini gösteriyor. Gündüz yakıyor ama, gece soğutuyor. Gök gürleyip, şimşek çakıp, yağmur yağıveriyor. Bu yüzden yaylada ilk önce çadır kurdular. Sonra kaymak makinasını yerleştirdiler, kaymak ve yağ saklamak için, nehrin kenarına kulübeyi sürükleyip yerleştirdiler.

Yayladaki işleri yoluna koymak kolay olmadı. Gene de süt yetiştirenlerin aniden arttığı daha başından belli oldu. Kolhoz yıllık devlet görevini ilk yedi ay içinde yerine getirdi. Bunun hakkında rapor, bölge gazetesinde basıldı. Kolhozun tecrübesi, bölge devlet yöneticilerinin itibarını kazandı. Ağustos başında, ilçe ve bölge yönetim kurulu, icra komisyonu, idare yöneticilerini Hakmar'ın yaylalarına toplayıp, iş usulleriyle tanıştırdı. Gene de, bölgelerin yöneticileri tanışmadılar, uzmanlarının katılımıyla partinin ülke komitesinde toplandı. Hayvancılık bölümünde yaylaları canlandırma açısından büyük iş başarıldı. Bu şimdi sadece iktisadî taraftan kazançlı olmasıyla anlatıldı. Tarih derslerinde ise, Başkurt'a bakış değişmedi, devam etti. Başkurt Halk Cumhuriyeti tarihinin ilk

булыуы менэн генә аңлатылды. Тарих дәрестәрәндә иһә башкортка караш үзгәрешһез кала килде. «Башкорт АССР-ы тарихы»ның тәүге бүлеге авторы Якимов, йәйләүгә сығыу фәзәтенән сығып, башкорттарзы «артта калған ярым күсмә халык» тип атаны... Бындай Шарттарза йәмәғәт фекерен формалаштырыуза айырым шәхестәрҙең хәл иткес роль уйнауы билдәле. Тарих укытыусылары Яппар Шәрипов быны яҡшы аңлай ине. Ул бер касан да балаларзан ташка басылғанды ятлаузы талап итмәне, ә үз аллы фекер йөрөтөүгә өйрөтөргә тырышты. Берзән-бер көндө уның урта мәктәп укыусыларын йәйләүгә (с)

98

экскурсияға алып килеүе ана шул «Башкорт АССР-ы тарихы» тигән дәреслектәге уйзырманы кире тағыу ниәтенә бәйле ине. (а)

Экскурсанттар йәйләүзә ике көн буйы булды. Килгән көнө укыусылар палатка корзо, һыу төштө. Иртәгәһенә төшкә тиклем тыуған яҡ, һаҡмар йылғаһы буйы тәбиғәте менән танышты. һирәк осрай торған таш һәм үсемлек өлгөләрән йыйзы, ә төштән һуң балык кармакланы. Ө малсылар менән кискелеккә, өсөнсө һауымдан һуң ғына, усаҡ яғып, һөйләшеп

bölümünün yazarı Yakimov, yaylaya çıkma âdetinden hareketle Başkurtları “geride kalmış göçmen halk” diye adlandırdı... Böyle şartlarda topluluk fikrini kalıplaştırmada başka şahısların halledeceği rol belli oldu. Tarih hocaları Yappar Şeripov bunu iyi anlıyordu. O, hiçbir zaman çocukların basılanları ezberlemerini istemedi, ama o kendi iki taraflı fikir yürütülmesi gerektiğini öğretmek için çabaladı. Bir gün onun orta okul öğrencilerini yaylaya

gezi için getirmeyi, işte şu, Başkurt Halk Cumhuriyeti tarihi denilen dersteki uydurma şeyleri kabul etmemesiyle ilgili idi.

Yaylada turlar iki gün sürdü. Geldikleri gün öğrenciler çadır kurdu, hava soğudu. Ertesi gün öğleye kadar doğu tarafı, Hakmar nehri boyu tabiatıyla tanıştı. Az rastlanan taş ve bitki örneklerini topladı ve öğleden sonra balık tuttu. Sonra hayvancılarla gece nöbetinde üçüncü süt sağımından sonra, ocağı yakıp sohbet ettiler.

ултыра алдылар. (b)

Караңғы төшкән. Киске тынлыкты тик шарлауык тауышы һәм усақ оскондары сытырлауы гына боза. Ут кызғандан-кыза, ә ялкыны юғары күтәрелгәндән-күтәрелә. Каршылағы каяға төшкән кеше күлэгәләре ағастарзан да бейек күренә. Ут ялкыны биткә бәрә. Усақ уратып ултырған түңәрәк киңәйгәндән-киңәйә, әсегә түзмәгән халык әзләп-әзләп артка сигә. (с)

Шәрипов һүзен малсыларзы, йәйләүгә сығып, ата-бабалар традицияһын аякка бастырыуы айканлы котлаузан, уларзың күңелдәренә ятырлык теләктәр теләүән башлап ебәрзе. Кул сабыузар каршылағы кая ташта гына түгел, бөтә тирә-якка шаңғырап торзо. (ç)

Артабан тарихсы башкорттоң йәшәйеш рәүешен билдәләгән малсылык кәсебе тураһында һөйләне. Күңелен өйкәп, тынын быуып торған әлегә дәрәслекте лә телгә алып китте, башкорттоң рухи хазиначыларына тукталды. (d)

— Тыуған ил тарихын өйрәнәү тыуған төбәкте өйрәнәүзән башлана. Без зә ана шул йәйләү тарихын балаларға ишеттерергә тип килдек, — тип һүззе Шәрипов колхоздың алдыңғы һауынсыһы

Karanlık çökmüş. Akşam sessizliğini sadece çağlayan sesi ve ateş kıvılcımları bozuyor. Ateş kızdıкça kızıyor, alevi de tepeye çıktıkça çıkıyor. Karşıdaki kayalara düşen insan gölgesi, ağaçtan büyük görünüyordu. Ateşin alevleri yüze vuruyordu. Ateşi çevreleyip oturlan çember genişledikçe genişliyor, kokusuna dayanamayanlar yavaş yavaş geriye çekiliyor.

Şeripov, hayvancıları, yaylaya çıkıp ata dedelerin geleneğini canlandırmalarından dolayı kutladığını, onların gönüllerini hoş edecek dilekler dilediğini söyledi. Alkışlar sadece karşıdaki kayalıkları değil tüm etrafı yankılattı.

Daha sonra tarihçi Başkurt'un yaşayış tarzını gösteren hayvancılık ticareti hakkında konuştu. Gönlü sızlatıp, huzuru boğan az önceki kitabından da bahsetti, Başkurt'un ruhî durumlarına dikkat çekti.

- Doğduğun yerin tarihini bilmek, doğduğun yöreyi öğrenmekle başlar. Biz de işte şu yayla tarihini çocuklara öğretmek için geldik, diye Şeripov sözü kolhozun öncü süt sağıcısı Mahira'ya verdi.

Маһираға бирзе. (е)

— Ата-бабаларыбыздың мәңге йәшәп килгән таһылын тергезеүзең беззең өләшкә төшөүе менәң шатмын, — тине Маһира, бер зә каушап калманы. — Күреп тораһығыз, йәйләүзә һөт артты, арзаныракка ла төшә. Нишләп ярым-күсмә халык булайык ти без, башлы булғанға йәйләп йәшәйбез. Дәрәслектә әйтелгән фекергә риза түгелмен! (f)

— Ә ауылда һыйыр башына һауым ферма буйынса өс-дүрт литрзан да артмай ине, — тип өстәп куйзы ферма мәдире Харис. (g)

— Кисә ауылға кайтышлай эсе үтәшкән ауыл һыйырзарын күреп иҫ-акылым китте. Ә ферма һыйырзары шул көтөүлектә йөрөгән булһа, тишек кәмәгә ултыра инек, — тип башкалар за дөйөм фекерзе кеүәтләне. (ğ)

99

— Бәлки, миңә лә һүз бирерһез?
— Колхозға практикаға кайтқан студент Зәйнулла шулай өндәште. (a)

— Әйзәгез, студент кешенең дә фекерен тыңлайык, — тине Шәрипов. (b)

Бакһаң, төзөлөш институтында укыған Зәйнулла әзәбиәт менән дә

- Ata dedelerimizin eskiden beri yaşattıkları gelenekleri canlandırmanın bizim payımıza düşmesinden memnunum, dedi hiç çekinmeden. - Görüyorsunuz, yaylada süt arttı, daha da ucuzladı. Ne diye yarım göçmen halk oluyormuşuz biz, aklımızı kullandığımız yaylağa çıkıp yaşıyoruz. Ders kitaplarında söylenen fikirleri doğru bulmuyorum!

- Ama köyde hayvan başına sağım, fabrikadayken üç dört litreyi geçmiyordu, diye ilâve etti fabrika müdürü Haris.

- Önceki gün köye dönerken, karınları içine geçmiş köy hayvanlarını görünce, aklım başımdan gitti. Ama fabrika hayvanları bu otlakta yetişmiş olsaydı, delik teknede oturuyor olurduk. Diğerleri de genel fikre katıldı.

Kolhoza staj yapmak için gelen öğrenci Zeynulla: - Belki bana da söz verirsiniz?

- Konuşun, öğrencinin de fikirlerini dinleyelim, dedi Şeripov.

Aslında inşaat enstitüsünde okuyan Zeynulla edebiyatla da ilgileniyor, her bir

кызыкхына, кайһы бер урыс Rus yazarın eserini Başkurtçaya tercüme язуысыларының әсәрзәрен башкорт ediyormuş. теленә тәржемә итә икән. (с)

— Урыстарзың да «заимка» тигән күсмә төйәктәре булған, әммә берәү зә ahırları varmış, ama hiç kimse onları eksik уларзы «ярым кырағай» тип әйтмәй. Ә yabanî olarak tanımlamamış. Yaylayı ise «йәйләү»зе «летняя стоянка кочевников» göçebelerin yaz parkı yeri diye anlatmasını тип аңлатырға беләләр... (ç) biliyorlar...

Зәйнулланың был һүзәрәнә олоһо Zeynulla'nın bu sözleri üzerine büyük ла, кесеһе лә күс кеүек гөжләп китте, һәр küçük herkes arı gibi vızıldıdı, düşüncelerini кем үз уйын әйтеп калырға ашықты. (d) söylemek için acele etti.

— һүззе бала сағында йәйләү - Sözü çocukluk zamanında yayla тормошон үзе татыған аһакалға бирәйек. hayatını yaşamış olan aksakala verelim. Килештекме? (е) Anlaştık mı?

— Килештек! (f) - Anlaştık.

— Дәреслектә, беззең төбәктә - Ders kitabında, bizim bölgede başka борон башка халык йәшәгән, ә bir halk yaşamış, ama Başkurtlar Altay башкорттар Алтай яктарынан килгән, тип taraflarından gelmiş diye söyleniyor. әйтелә. Шуның менән автор Bununla birlikte yazar, Başkurdistan'a doğru Башкортостанға карата үткәрелеп килгән gelen koloni siyasetini tam olarak doğru колониаль сәйәсәтте тулыһынса аkläй, buluyor, yani Başkurtlar da Ruslar, Tatarlar йәнәһе, башкорттар за урыстар, татарзар ve diğeri gibi sonradan gelip һәм башкалар кеүек үк килмешәктәр, — yerleşenlerden, dedi dokuzuncu sınıf тине туғызынсы синиф укыуыһы Клара, öğrencisi Klara, bu tartışmadan баяғы бәхәстән һаман да һыуына алмай. soğuyamadan. (g)

— Ә ул боронго кешеләр ниндәй Şeripov, kızın fikirlerini başka tarafa эззәр калдырған һуң? — тип йүнәләш çekti. - Acaba eski insanlar nasıl izler

бирзе кызыккайға Шәрипов. (ğ)

bırakmışlardır?

— Беззең эраға тиклем VII быуаттар тирәһендә үк тимер рудаһы яткылығы табып, тимер иреткәндәр, эш һәм һуғыш коралдары етештерә башлағандар. (h)

- Bizim, Irak'a kadar, yedinci yüzyıl dolaylarında demir madenini bulup, onu eritmişler, iş ve savaş silahı olarak kullanmaya başlamışlar.

— Ошо урында, — тине Шәрипов, вакытка иғтибар итеү кәрәк булып ине, тигән мәғәнәлә, — башкорт халкы тураһында беренсе мәғлүмәтте искә төшөрөү бик мөһим. (i)

- Burada, zamana dikkat etmek gerekirdi, der gibi, - Başkurt halkı hakkındaki ilk bilgileri öğrenmek çok önemli, diye devam etti Şerifov.

— Иң боронғо мәғлүмәт — беззең эраның 922 йылында Багдад хәлифенең Болғар ханлығына ебәргән илселеге менән башкорт ерендә булып киткән Әхмәт ибн-Фазлан язмаһы, — тип яуап кайтарҙы үзенә күз карашы менән төбәп бирелгән һорауға Марат, тарих менән нык кызыкһыныусы укыусыларҙың береһе. (i)

Tarihle sıkı ilişkisi olan öğrencilerden birisi olan Marat gözlerini dikerek cevap verdi: - En eski bilgi? Bizim İran'ın 922 yılında Bağdat halifesinin Bulgar halkına gönderdiği elçilikle Başkurt yerinde bulunan Ehmet Bin Fazlan yazması.

— Тимәк, Әхмәт ибн-Фазлан беренсе булып башкорттар тураһында башкорт ерендә тимер табылғандан һуң ун алты быуат вакыт үткәс яҙған, — укытыусы Клара менән Маратка караны. — Шулаймы? (j)

- Demek, Ehmet Bin Fazlan, ilk olarak Başkurtlar hakkında, Başkurt yerinde demir bulduktan sonra, on altı yüzyıl kadar zaman geçtikten sonra yazmış. Öğretmen Klara'yla Marat'a baktı. - Öyle mi?

— Шулай. (k)

- Öyle.

100

— Хәзер әйтегез, — Шәрипов

- Şimdi söyleyin. Şeripov dikkati

иғтибарҙы икенсе бер мөһим деталде асықларға йүнәлтте, — башкорт биләмәләре борон Европа менән Азияның кайһы өлөшөндә урынлашкан? (а)

Был һорауға Клара яуап бирзе. (б)

— Башкорттар Уралда Изелдән Тубылға тиклем йәйелеп яткан киңлектә бер урындан икенсе урынға күсеп, кейез менән кәпләнгән арбаларҙа йәшәгән, тип әйтелә дәрәслектә. Улар XVIII быуаттан башлап ырыу королюшонан феодализмға күсә башлаған, һәр кәбилә тик үз биләмәһендә генә күсеп йөрөгән. (с)

— Бына ул һезең автор безең йәйләүзе һисек күз алдына килтергән: «үз биләмәһендә» — тине Салих карт. (с)

— Борошо башкорт тарихын дәрәслек буйынса өйрәнһегез зә, акты каранан айыра беләһегез, йәштәр. Яппар кустыға рәхмәт, күзегезе аскан. Юғиһә, еңел генә уйзырмаға ышандырмаксылар. Йәнәһе, тимер рудаһы табып, уны иретеп, эш һәм һуғыш коралдары етештерергә өйрәнгән кешеләр баш. корттарҙың ата-бабалары булмаған. Якимовтарҙың тел төбө, килмешәктәрзең, шул исәпкә индерелгән башкорттарҙың да, үз дәүләтселеге булырға тейеш түгел, тигәнгә алып бара. (д)

önemli bir noktayı açıklamak için çekti, - Başkurt halkı eskiden Avrupa'yla Asya'nın neresine yerleşmiş?

Bu soruya Klara cevap verdi.

- Başkurtlar, Ural'da İdil'den Tubıl'a kadar olan genişlikte bir yerden diğerine göçüp, keçeyle örtülen arabalarda yaşamış, diye yazıyor ders kitabında. Onlar 18. Yüzyıldan itibaren boy kuruluşundan feodalizme geçmeye başlamış. Her kabile, sadece kendi sahip olduğu yerlerde göçmüş.

- İşte sizin bu yazar bizim yaylayı nasıl anlatmış: kendi mülkiyetinde, dedi Selih amca.

- Eski Başkurt tarihini ders kitabından öğrenirsiniz beyazı karadan ayırabiliyorsunuz gençler. Yappar kardeşe teşekkürler, gözünüzü açmış. Yoksa, kolayca uydurma bilgilere inandırma niyetindedeler. Yani demir cevherini bulup, onu eritip işte ve savaş silahları yapmada kullanmayı öğrenenler Başkurtların ata dedeleri değil. Yakimovlar'ın dil kökeni, sonradan gelenlerin, yani Başkurtların da kendi devletlerinin olmadığı sonucunu doğuruyor.

Ә ниңә Рәсәй батшаһы артта калған ярым күсмә халык булған, бер нәмә лә белмәгән кырағай башкорттан шөрләгән, уларға тимерлек тотоузы, рәхсәтһез мәктәп һалыузы тыйыу һәм укымышлы башкорттарзы бәтәрәү тураһында Указ сығарырға мәжбүр булған? Тимәк, укымышлы кешеләрәбез булған. Тап укымышлы башкорттар тимер рудаларын табып, иреткән, эш һәм һуғыш коралдарын етештерә белгән. Башкорттоң булат кылысының сифат яғынан тиндәше булмаған — был бит инде бар донъяға билдәле. (e)

Артабан Яппар Шәрипов кинәнен озон һүзгә төшөп китте. Уны кызыкһыныу һәм ғорурлык тойғоһо менән тыңланылар. (f)

— 1682 йылда тәхеткә ултырған Петр I безҙең эраға тиклем башкорт ерендә тимер эшкәртеләүе тураһында белмәгәндәр... Иктисадта реформаларзы тау сәнәғәтенән башларға кәрәк булыуын ул тик Нарва янында шведтарзан еңелгәс кенә аңлаған, сөнки пушкалары аз булыу сәбәпле еңелгән. Петр I Тула калаһындағы күренекле тимер оҫтаһы Демидовка мәрәжәғәт иткән: (g)

— Пушкалар кәрәк, пушкалар! (ğ)

— Аңлайым, кәрәк. Тик безҙә тимер яткылыктары үтә ярлы бит әле,

Ama neden Rusya padişahı geride kalan eksik göçebe halk olan, hiçbir şey bilmeyen yabanî Başkurt'tan korkmuş, onlara demircilik yapmayı, izinsiz okul kurmayı engellemek ve okumuş Başkurtları yok etmek için ferman çıkarmaya mecbur kalmış? Demek ki, okumuş insanlarımız olmuş. Tam da o okumuş Başkurtlar, demir cevherini bulup eritmiş, iş ve savaş aletlerini üretebilmiş. Başkurt'un çelik kılıcının eşi benzeri olmamış, bu şimdi bütün dünyaya malum.

Daha sonra Yappar Şeripov kıvançla çok şey söyledi. Onu ilgiyle ve gururla dinlediler.

- 1682 yılında tahtta oturan I. Petro bizim Irak'a kadar Başkurt yerinde demir işlediğimiz hakkında bir şey bilmiyorum... İktisatta yenilikleri dağ sanayisinden başlatmak gerektiğini, sadece Norveç tarafındaki İsveçlere yenilince anlamış, çünkü tabancaları az olduğu için yenilmiş. I. Petro Tula şehrindeki maharetli demir ustası Demidov'a müracaat etmiş:

- Silahlar gerek, silahlar.

- Anlıyorum, gerekli. Ancak bizde

Петр Алексеевич... (h)

demir madenleri çok az, Peter Alekseyeviç...

101

—Мин һинен менән тимер яткылыктарының ярлы булыуы тураһында һөйләшәргә килмәнем, кәңәш һорарға килдем, — тип кырт киңә батша.

- Ben seninle demir madenlerinin az olması hakkında konuşmak için gelmedim, danışmaya geldim, diye çıktı padişah.

(a)

— Уралда ул тимер, Уралда, Алексеевич, — тип яуап кайтара Демидов. (b)

- Ural'da o demir Ural'da, Alekseyeviç, diye konuştu Demirov.

Касандыр Рәсәй Башкорт дәүләтенән суйын, булат (сталь)һатып ала торған булған. Был турала хәзер Демидов Петр I иҫенә төшөрә. Башкорт ерзәрен тартып алыу һәм унда заводтар төзөү ана шулай башланып китә лә инде. (c)

Bir zaman Rusya Başkurt devletinden demir, çelik satın almış. Bu sırada şimdi Demirov, I. Petro'nun aklına getiriyor. Başkurt yerlerini işgal etme ve orada fabrikalar kurma plânları başlıyor.

Шулай итеп, башкорт тау сәнәғәте иҫәбенә укып сыккан урыс промышленниктарын Рәсәй батшаһы башкорттарға каршы файзалана башлай. Ә хәзерге тарихсылар, башкорттарзың Рәсәй тау сәнәғәтен үстөрөүзә кысылышы булманы, тиергә, уларзың ролен кәметеп күрһәтергә тырыша, сөнки фактты бөтөнләй үк инкар итеү мөмкин түгел — халык хәтере бар. (ç)

Böylece Başkurt dağ sanayisi için okuyan Rus sanayicilerini, Rusya padişahı, Başkurlara karşı kullanmaya başlıyor. Şimdiki tarihçiler de Başkurların Rusya dağ sanayisini geliştirmede rolleri olmadan, demek için, onların rolünü azaltıp göstermeye çalışıyor, çünkü gerçeği tamamen inkâr etmek mümkün değil, halkın hafızası var.

Беренсе булып Рәсәйзә тау İlk olarak Rusya'da dağ sanayisi

сәнәгәте белгестәрен фәнни нигеззә әзерләү мәсьәләһен 1770 йылда башкорт Исмәғил Тасимов күтәрәп сыға, ә 1773 йылда Петербуртта башкорт тау промышленниктары иҫәбенә асылған училище Рәсәй өсөн тау белгестәре әзерләй башлай. Азактан был укыу йорто Тау институтына әйләндерелә. Институттың йөз йыллык юбилейы айканлы И. Тасимовка бағышланған шиғырында студент А. Н. Алексеев үззәре иҫәбенә институт асып, үззәре иҫәбенә Рәсәй өсөн тау промышленносы белгестәре әзерләп сығарыузы башлап ебәргән башкорт тау промышленниктарың йөз йылдан һуң бөтөнләй назан итеп күз алдына килтерә:

(d)

«Сто лет тому назад тогдашний
горный мир
Приятно изумил безграмотный
башкир,
Чтоб рудокопам, им, безграмотным
как сам,
Давать указчиков по рудным их
делам...» (e)

Әйткәндәй, 1773-1775 йылдағы ихтилалды баһтырыу һылтауы менән укымышлы башкорттар, шул иҫәптән тау про-мышленниктары ла, физик яктан юк ителә. Ә тарих битенән алып ташлау

uzmanlarını bilimsel alanda hazırlama konusunu, 1770 yılında Başkurt İsmagil Tasimov çıkarıyor ve 1773 yılında Peterburg'ta Başkurt dağ sanayicileri için açılan okul, Rusya için dağ uzmanları hazırlamaya başlıyor. Sonradan bu okul, Dağ enstitüsüne dönüşüyor. Enstitünün yüzüncü yıl dönümünden dolayı, İ. Tasimov'a bağışlanan şiirinde öğrenci A. N. Alekseyev, kendileri için enstitü açıp, kendileri adına Rusya için promışlennosı uzmanları yetiştirmeye başlayıp gönderen Başkurt Dağ sanayicilerini, yüz yıl sonra, tamamen cahil diye göz önüne seriyor:

Yüz yıl önce, o zaman dağ dünyası,
İyi bir şekilde okuma yazma
bilmeyen Başkurt,
Madencilere, onlar benim cahil
Cevher işlerine işaretçiler ver.

Söylendiğine göre 1773 -1775 yılındaki ihtilali bastırma bahanesiyle, okumuş Başkurtlar, bu arada dağ sanayicilerini de, fizikî olarak yok ediliyor. Ama tarih sayfalarından çıkarılması mümkün

мөмкин булмаған Исмағил Тасимов кеүек белемле кешеләр назандар исемлегенә инеп кенә архивта һаклана. (f)

— Ит изгелек — көт яуызлык, тигәндәре ана шул инде, — тип тағы һүзгә кушылып китте артабан тарихсының һәр һүзен йөпләп баш кағып ултырған Сәлих карт. — Эйе, башкортто кырағай, назан итеп күрһәтеү әлеге лә баяғы колониаль сәйәсәтте аклауға алып бара. Намыһыҙ сәйәсмәндәр, иген игеүзең (g)

102

нимә икәнән дә белмәгән башкорттарҙы Урыҫ дәүләте быуаттар буйы дауам иткән назанлыктан ултыраклы цивилизациялы юлға сығарып баһтырҙы, тизәр. Шундай ялған караш бөгөнгө көндә лә урыҫтар араһында өҫтөнлөк итә. Ләкин урыҫ халкының бында ғәйебе юк, сөнки архив материалдары ябык. 30-сы йылдарҙа Мәскәүҙә етәксе кадрҙар әзерләү өсөн курulan «Красные профессуры» тигән махсус укыу йортонда укыған сағымда миңә Үзәк архивтағы документтарҙы тартипкә килтереү эштәрендә катнашырға тура килде. Башкорт халкы тарихына кағылған бер документка юлыктым. «Табын кәлғәһенән өҫтәрәк, Ағизелдең уң яғында, 136 хужалык булған 16 башкорт ауылы, был ауылдарҙағы 122 иген келәте яндырылды, һуғыу өсөн ташылған

olmayan İsmail Tasimov gibi akıllı kişiler, cahiller kategorisine girip, arşivde saklanıyor.

- İyilik yap kötülük bul, dedikleri bu olsa gerek, diye tekrar söze girdi eski tarihçilerin her sözünü onaylayıp baş sallayıp oturan Selih amca. - Evet, Başkurt'u yabancı, cahil olarak göstermek, önce koloni siyasetine dayanıyor. Namussuz siyasetçiler, ekin ekmenin

ne olduğunu bilmeyen Başkurtları Rus devleti yüzyıllar boyunca süren cehaletten yeni bir medeniyete çıkardı diyorlar. Böyle asılsız bir görüş, bugün bile Ruslar arasında varlığını koruyor. Ama Rus halkının burada suçu yok, çünkü arşivler kapalı. Otuzlu yıllarda Moskova yönetici kadrolar hazırlamak için kurulan “Kızıl profesörler” denilen özel okulda okuduğum sırada benim Merkez arşivdeki dökümanları düzenleme işlerine katılma imkânım oldu. Başkurt halkının tarihi ile ilgili bir dökümana rastladım. -Tabın kalesinden daha yukarıda, Akidil'in sağ tarafında 136 idaresi olan 16 Başkurt köyü, bu köylerdeki 122 ekin kileri ateşe verildi, harman için bırakılan kilerleriyle 136 harman, 7 kendir evsini yok edildi. Pranovşik Yuriy Lyubitskiy, 17 Kasım, 1740, diye yazılmış orada. Yani 136

келәттәре менән 136 ырзын, 7 киңдер
әүсенә юк ителде. Прапорщик Юрий
Любицкий, 17сентябрь, 1740 йыл» тип
язылғайны унда. Йәғни 136 хужалықтың
136 ырзыны булған. Тимәк, иген икмәгән
бер генә хужалык та булмаған. (а)

Салих Юлдашев олатайзың
Мәскәүзә укығанын тәүләп ишеткән
укуысы балалар оторо иғтибарлы булып
китте. (b)

— Шәжәрәмдә мин — Түңгәүер
ырыуының ун дүртенсә быуыны. Ә бына
һез, — тинә үзен тыңлап йотлоғоп
ултырған укуысыларға Салих карт, — үз
шәжәрәгезә, йәғни шәжәрә ағасы
башында, ун бишенсә — ун етенсә
быуындар. (с)

— Тимәк, һез, — тинә Шәрипов
укуысыларына, — сама менән ата-
бабабыз Түңгәүерзәң нисәнсә быуаттарза
йәшәгәнән белә алаһығыз. (ç)

— Ә уны нисек белергә? —
һөйләгәндәрзә язып ултырған Клара
кәләменә тотондо. (d)

— Кара иҫәп менән һәр быуынға
утыз — кырк йыл биреү дәрәс булырға
тейеш. Иҫәпләгез. (e)

— Күберәк була түгелме? (f)

idarenin 136 harmanı varmış. Demek ki, ekin
ekmeyen bir tane bile yönetim olmamış.

Selih Yoldaşev ağabeyin Moskova'da
okuduğunu önceden duyan öğrenciler, daha
dikkatle dinlediler.

- Şeceremde ben, Tüngevir boyunun
on dördüncü neslindenim. Ama siz, dedi
kendisini hevesle dinleyen öğrencilere Selih
amca, - kendi şeceranızda, yani şecere ağacı
başında on beş ya da on yedinci nesilsiniz.

- Demek siz, dedi Şeripov
öğrencilere, - tahminen ata dedeleriniz
Tüngevir'in kaçınıcı asırda yaşadığını
bilebilirsiniz.

- Peki onu nasıl biliriz? Söylenenleri
yazan Klara kalemimi eline aldı.

- Kara hesapla, her nesle otuz kırk yıl
vermek doğru olmalı. Hesaplayın.

- Daha çok olmaz mı?

— Юк, — тине үз аршынын үлсэгэн Хариска Сәлих карт. — Ин действительный хезмәттә бөтәһе өс йылдан да артык йөрөмәнәң, ә ата-бабаларыбыз озак хезмәт итте. Мин үзем дә ун йыл йөрөп кайттым. (g)

- Yok, dedi kendi hesabıyla hesaplayan Haris'e, Selih amca. - Sen muvazzaf hizmetinde üç yıldan fazla çalışmadın, ama ata dedelerimiz uzun zaman hizmette bulundular. Ben kendim de on yıl çalıştım.

— Бынан 5—7 быуат элек, XIII—XV быуаттарза йәшәгән Түңгәүер, әйеме? — тине Клара. (ğ)

- Bundan 5 – 7 yüzyıl önce 13. - 15. yüzyıllarda yaşamış Tüngevir, öyle mi? diye sordu Klara.

— Сама менән шулай, — Сәлих карт тыңлаусыларының иғтибарын тағы ла язалаусы отряд башлығы прапорщик Юрий Любицкий донесениеһына йүнәлтте; — Был документка карағанда ла, географик атамаларға, телден-телгә күсеп безең (h)

- Tahminen öyle, Selih amca dinleyicilerin dikkatini tekrar ceza veren takım yöneticisi Yuriy Lyubitskiy'in raporuna çekti. - Bu yılki dokümanlara bakıldığında da, coğrafi isimlendirmelere ve dilden dile geçip bizim

103

көндәргә тиклем килеп еткән мәғлүмәттәргә карағанда ла, башкорт халкы ултырақлы булған. Безең бөгөнгә әңгәмә колхоздың йәйләүендә бара. Әйттегез әле, без йәйләүгә күсеп килдекме, әллә йәйләүгә сыктыкмы? (a)

zamanımıza kadar gelen bilgilere göre Başkurt halkı yerleşik düzende olmuş. Bizim bugünkü konuşmamız kolhozun yaylasında oluyor. Söyleyin hele, biz yaylaya göçüp geldik mi, yoksa yaylaya çıktık mı?

— Күсеп килмәнек, ә йәйләүгә сыктык, — тип бер юлы бер нисә кеше яуап бирзе. (b)

- Göçmedik, ama yaylaya çıktık, diye bir ağızdan birkaç kişi cevap verdi.

— Борон да бер кем дә йәйләүгә күсмәгән, ә вақытлыса сыккан, — тине

- Eskiden de hiç kimse yaylaya göçmemiş ama bir süreliğine çıkmış, dedi

Сәлих карт. (с)

Уның әйтеуенсә, Рәсәй һәм Башкорт илдәрендә айырма тик шунда: Рәсәй иктисадында — игенселек, ә Башкортостан иктисадында малсылык өстөнлөк алған. Йәйләүзең берзән -бер кире яғы булып уның баксасылык шөгөләнә тоткарлык яһауы тора. Йәйләү — тик хужалык алып барыу ысулы ғына. Һәр халык урындағы шарттарға кулайлашып йәшәй. Грузияла, әйтәйек, виноград, ә Үзбәкстанда мамык үстөрәү өстөнлөк ала. Әгәр зә кемдер, чукчалар иген үстөрә, ә урыцтар мамык үстөрә белмәгән кырағай халык, тиһә, был үзе кырағайлык булып ине. (с)

Әйткәндәй, ярым күсмә тормошто ихтилалдарзы бақтырған сактарза язалау отрядтары башкорттарға үззәре көсләп таккан. Ата-бабаларыбыззың, йорт-кураларын ташлап, тик мал-тыуары менән генә кеше аяғы басмаған тау-таш, урман араһындағы төпкөлдәргә күсеп ултырған сактары булған. Язалау отряд тары китеп, тыныслык урынлашқас, кайһылары, йорт-куралары имен калһа, йәшәгән урындарына кире кайтқан, ә икенселәре қасып барып урынлашқан төпкөлдәргә қалған. (d)

Заманыңда волость башлығы сәркәтибе булған, ырыу биләмәләрен

Selih amca.

Onun söylediğine göre, Rusya ve Başkurt yerlerindeki fark şu şekilde: Rusya iktisadında ekincilik, Başkurdistan iktisadında ise hayvancılık öne çıkıyor. Yaylanın tek bir olumsuz yanı, bahçecilik işlerini engellemesiydi. Yayla, sadece idarenin yürüttüğü bir usûl. Her halk kendi bölgesindeki şartlara uyum sağlayarak yaşıyor. Mesela Gürcistan'da üzüm, Özbekistan'da ise pamuk yetiştiriliyor. Eğer biri, yabancılar ekin yetiştiriyor, Ruslar pamuk yetiştirmeyi bilmeyen yabancı halk derse, bu kendi yabancılığındandır.

Söylendiğine göre, yarı göçmen hayatı, ihtilâllerin bastırıldığı sırada, ceza takımı, Başkurlara büyük sıkıntılar yaşatmış. Ata dedelerimizin, yurt yuvasını bırakıp, sadece hayvanlarıyla insan ayağı basmamış dağ taş, orman içlerine de göçtükleri zamanlar olmuş. Ceza takımı gidip, ortalık durulunca; bazıları, yurtları güvenilir bir duruma gelenler, yaşadıkları yerlere geri dönmüş, ama diğerleri kaçıp gittikleri yerlerde kalmış.

Zamanında ilçe yönetimi baş kâtibî olan, yerleştikleri yerleri dolaşan, boy

аркырыһынан буйына йөрөп сыккан, үсэргэн, бөйөн кеүек күрше ырыу билэмэлэрэндэ эш буйынса бэхэсле мөсьэлэлэрҙе хэл итеүҙе катнашлык иткән Сәлих карттың хәтерләүҙәренән тағы әллә күпмә мәғлүмәт алды балалар. (e)

Малсылык тармағы өстөнлөк алған хужалык системаһын яҡшы өйрәнгән башкорттар игенселеккә нығыраҡ иғтибар итһә лә, иктисадта барыбер малсылык өстөнлөк алған. Ә уның өстөнлөк алыуы аз кул көсө талап итеү менән аңлатыла, йылкы малы, мәсәлән, йыл әйләнәһенә кырза, йәйен — йәйләүҙә, ә кышын тибенлектә була. Кышкылыҡка мал азығы тик һыйыр малы, вак мал өсөн генә әҙерләнә, һәр хужалықтың биләмәһе өс урында урынлашкан булған: ауылдағы йорт-кураһы, ауыл тирәһендәге игенлегә һәм сабынлығы, ауылдан (f)

104

өс-дүрт сакрым алыслыҡтағы тибенлеге, ун-егерме сакрым алыслыҡтағы йәйләүе. Биләмәләрҙең шул алыслыҡтан ары йәки бире тайпыл ыуы хужалықты алып барыуҙа кыйынлыҡтар тыуыра. Малың башкорт йәйен ауыл тирәһендә көтөп, йәйләүен басыу майзаны һәм сабынлык итә алып ине, кыш көнө малына ун-егерме сакрым алыслыҡтан мал азығы ташып өлгөртә алмаясаҡ, ауылда мал

mensuplarının üstünden kıyısına çıkan, Üsergen, Böryen gibi komşu boyların yerlerinde işle ilgili tartışmalı konuların halledilmesinde arabuluculuk yapan Selih amcanın hatıralarından çok bilgi aldı çocuklar.

Hayvancılık sahasında öne çıkan idare sistemini iyi öğrenen Başkurtlar, ekinciliğe daha fazla önem verse de; hayvancılık, iktisâdî sahada tamamen üstünlük kazanmış. Onun üstünlük kazanması, az kol gücüne daha az ihtiyaç duyulması, diye anlatılıyor, meselâ yılki, yıl dönüşünde kırdaki yazın yaylada ve kışın da ahırda kalır. Kış için hayvan yemi, sadece, sığır ve küçük baş hayvan için hazırlanır. Her idarenin mülkiyeti, üç yerde yerleşmiş: köydeki evleri, köyün çevresindeki tarlası ve harman yeri, köyden

üç dört çağrımlik uzaklıktaki atın karı eşeliyerek otladığı yer, on yirmi çağrımlik uzaklıktaki yaylası. Yerleşim yerlerinin bu uzaklıktan öteye ya da beriye kaydırılması, idareyi yürütmekte zorluklar doğuruyor. Başkurt malını, yazın köy çevresinde güdüp, yaylasını harman yeri ve ekin tarlası olarak kullanıyordu, kışın hayvanlarına on yirmi çağrımlik uzaklıktan hayvan yemi taşınmayacak, yetiştiremeyecek, köyde

үләсәк, ә йәйләүзәге бесән, халам тороп каласак. Икенсе яктан, йәйге көтөүлектәрзең ауылға яқынлашыуы тибенлектәрзе алыслаштырасак, ә йылкы тырым-тырағай таралып китәсәк. (а)

Күренеүенсә, башкорт, йәйләүгә сығып, кымыз эсеп кенә ятмаған, тир түккән, эш менән мәшғүл булған. Йәйләүгә сығып хужалык алып барыу халыкты байықтырған да инде. Монгол-татар баһкынсыларын да, Казан, Нуғай, Әстрхан, Себер халыктарын да, Рәсәй батшаһын да башкорт ере бушка ғына кызыкһындырмағандыр. (б)

Түңгәүер ырыуы йәшәйешендә лә асык күренә. Ошо ырыузың дүртенсе быуыны булған Күстәнә исемле башкорт исемен бөгөнгө көндә Йомабай ауылынан көнсығышта ике-өс километр алыслықта урынлашқан бер зур булмаған тау йөрөтә. (с)

— «Сәлимәкәй» тигән башкорт халык йыры ана шул Күстәнә тауына бәйле, — тип тағы дөйөм иғтибарзы үзенә тарпы Сәлих карт һәм курайын кулына алды. (с)

Ирәндеккәй тауы бигерәк бейек,
Тора-тора мендем башына.
Кемдәр генә ғашик, ай, булманы,

hayvan ölecek ama yayladaki ot, saman öylece kalacak. Diğеr taraftan, yazın otlak yerlerinin köye yakın olması ahırlardan uzaklaştıracak ve yылкы, düzensiz bir şekilde, dağılıp gidecek.

Görüldüğü gibi, Başkurt yaylaya çıkıp, kımız içip yatmamış, ter dökmüş, işiyle meşgul olmuş. Yaylaya çıkıp yöneticilik yaparak halkı zenginleştirmiş de. Başkurt yeri, Moğol – Tatar işgalcilerinin de, Kazan, Nogay, Astarhan, Sibir halklarının Rusya padişahının da ilgisini boşu boşuna çekmemiş.

Tüngevir boyunun yaşayışında da bu açık olarak görünüyor. Bu boyun dördüncü nesli olan Başkurtça Küstene isimli bugün, Yomabay köyünden doğuya iki üç kilometre uzaklıkta yerleşmiş olan ve çok da büyük olmayan dağ taşıyor.

- Selimekey denilen Başkurt halk türküsü, işte bu Küstene dağına söylenmiş, diye tekrar genel dikkati üstüne çekti Selih amca ve kurayını eline aldı.

İrikdikkey dağı ne kadar büyük,
Gide gide çıktım başına.
Kimler aşık, ay, olmadı,

Сәлимәкәй, карала кашыңа, (d)

Selimekey, bakıyor kaşına.

тип йырлана түгелме һуң? — тине был
йырзы йыш йырлаған Маһира. (e)

diye söyleniyor değil mi? dedi bu türküyü sık
söyleyen Mahira.

— Эйе, сөнки китапка шулай тип
язылып өлгөргән. Тик йырзын ысын
тарихын һезгә белеү ғәйеп булмаҫ. (f)

- Evet, çünkü kitapta böyle yazılmış.
Ancak türkünün gerçek tarihini bilmek, sizin
için sorun olmaz.

— һөйләгез, һөйләгез, Сәлих
олатай! — тинеләр бер тауыштан. (g)

- Söyleyin söyleyin Selih efendi,
dediler bir ağızdan.

— Йылайыр районының Кашкар
ауылынан сыккан данлыклы скрипкасы
һәм оҫта тимерсе Уйылдан Үрмәкәев бар
ине. Кыз сағында уның әсәһенә,
Сәлимәгә, атаһы (үкенескә каршы исемен
онотканмын) сығарған был йырзы.
Уйылдандын скрипкаһына кушылып
курайза уйнаған сактарым да булды
миңең. (ğ)

- Yılayır kasabasının Kaşkar
köyünden çıkan önemli bir kemancı ve usta
demirci Uyıldan Ürmekayev vardı. O, genç
kızlık zamanlarında annesi, Selime'ye,
babasına (yazık ki ismini unutmuşum)
çıkarmış bu türküyü. Uyıldan'ın kemanına
katılıp, kuray çaldığım zamanlarım da oldu
benim.

— Ә йыр нисек йырланған һуң? (h)

- Peki türkü nasıl söylenmiş?

105

Шәрипов Клараға тексын язып
алырға кушты. (a)

Şeripov Klara'ya sözünü yazmasını
söyledi.

— Ярай, йырлап ишетгерәйем,
булмаһа. (b)

- Tamam, söyleyip duyurayım,
olmazsa.

Күстәнәкәй, һинең тауың бейек,

Küstenekey, senin dağın büyük,

Ай, насила мендем башыңа.

Ay, nasıl da bindim başına.

Илдә лә ген» матур һин, Сәлим»,

Bütün ülkede güzelmiş, Selim,

Ғашик булдым карала кашыңа.

һызылып тандар аткан сакта

Көйөлдө лә оса һызғырып.

Сәскенәйен тарап, биштән үреп,

Сәлимәкәй килә кыз булып. (с)

Aşık oldum kara kaşına

Süzülerek tan attığı sıra

Kervanı çulluğu uçuyor ıslık çalarak

Saçını tarayıp, beşli sistemle örüp,

Selimecik geliyor, kız olup.

Йырзан һуң күңелдәре иләсләнгән үсмерзәр Сәлих олатайзы тағы әллә күпме һораузарға күмеп ташланы, уның бик тә мәғлүмәтле шәхес икәнлегенә хайран калды. Тарихка бик теше батып бармаған кайһы бер укыусыларының да кызыкһыныузан күззәре ялтырап киткәнән күргән Яппар Шәрипов бер уңайза Сәлих олатайзан нәселдәше, атаклы курайсы Йомабай Иҗәнбаев һақында ла бәйән итеүен үтенде. (с)

Türküden sonra gönülleri coşan gençler, Selih efendiyi tekrar soru yağmuruna tuttular, onun pek bilgili bir şahsiyet olmasına hayran kaldılar. Tarihe çok ilgi duymayan pek çok öğrencinin de ilgilerini çektiğini ve gözlerinin parlamasını gören Yappar Şeripov, uygun bir zamanda, Selih efendiden, çağdaşı ünlü kuraycı Yomabay İsenbayev hakkında da bilgi vermesini rica etti.

Шулай итеп, ихлас әңгәмә короп, тарих байкап, һәр кемдең тыумыштан йөрәк түрзәрендә йәшәгән, кан аша булмышына күскән тыуған ер тойғоһо, милли үзәндәре уянып кайтты укыусы балалар йәйләүзән. (d)

Bu şekilde güzel bir sohbet kurup, tarihi gözden geçirip, herkesin doğuştan yüreklerinin baş köşesinde yaşayan, kanla yoğrulmuş olan vatan toprağı duygusu, millî şuurları uyanmış olarak döndü öğrenciler yayladan.

Зәйнулланы институт практикаға үз районына — төзөлөш киң йәйелә барған төбәккә ебәргән ине. Йосоп уны колхозға һорап алды. Быға район етәкселәре лә, төзөлөш идаралығы начальнигы ла қаршы килмәне. Подряд ысулы менән эшләү буйынса белем алған

Zeynulla'yı enstitü, staj için, kendi bölgesine, inşaatın geniş bir şekilde yayılmaya başladığı yere, göndermişti. Yusup onu kolhoza istedi. Buna, bölge yöneticileri de, inşaat idaresi şefi de, karşı çıkmadı. Taahhüt usulüyle çalışma şeklinde bilim alan öğrenci, yerindeki materyallerden,

студентка урындағы материалдарзан хужалык ысулы менән төзөлөш алып барыу тураһында документация төзөп эшләү еңел булманы, әммә махсус белем алған кешене ябай балта оҫтаһы менән тиңләп булмай, уның файзаһы нык тейзе. Зәйнулла ташсыларзан һәм балта оҫталарынан күреп күп таһылға өйрәнде, үзе лә төзөлөш эштәрендә катнашты, кара эш тип торманы, һакмарзан һыу ташып, ат менән балсык баҫты. Прораб вазифаһын башкарыусы буларак та, Зәйнулла һынатманы, колхоз рәйесе Йосопка төзөлөш материалдары менән тәмин итеү хәстәре генә тороп калды бындай тырыш ярзамсы барында. (е)

106

— Институт тамамлағас, үзебеззең районға кайт, Зәйнулла, — тине ул бер көн шулай егеттең эшенә һокланып карап торғанда. (а)

Эш барышында артык тоткарлык та булманы. Ләкин һәр вақыт һин уйлағанса барып сыкмай икән шул. Бер көн, қазау бөтөп, төштән һуң кыйык япқан оҫталарзың эше туктап калды, һарай башында кул қаушырып ултырған Зәйнулла ике күзен дә юлдан алмай қазау алып килеүселәрзе көтә ине, үткенсе бер ят кыз: «Ялкауға ял булған икән», — тип карап торзо ла, егеттең өндәшмәгәнен

idarenin usûlüyle, inşaat yapma konusunda, dökümanları düzenlemek kolay olmadı ama özel bilim alan kişiyi, basit balta ustasıyla denk tutmak olmaz, onun faydası çok oldu. Zeynulla taşçılardan ve balta ustasından görüş çok beceri kazandı, kendisi de inşaat işlerine girişti, zor iş demedi. Hakmar'dan su taşıyıp, atla çamur yoğurdu. Ustabaşı olarak çalıştığı işi de, Zeynulla yüzüstü bırakmadı, yardımcı kolhoz başkanı Yusup'a sadece inşaat materyallerini temin etme işi kaldı, bu kadar çalışkan biri olunca.

Bir gün böyle çalışkan delikanlının işine hayran olunca, - Enstitü bitince, bizim bölgeye dön, Zeynulla, dedi.

İş gidişatın da çok aksamadı. Ama her zaman senin düşündüğün gibi olmuyor. Bir gün, çivi bitince öğleden sonra çatı yapan ustaların işi durdu. Ahırın başında ellerini kavuşturup oturan Zeynulla, iki gözünü de yoldan ayırmadan, çivi getirecek olan adamları bekliyordu, geçip giden yabancı bir kız: tembele tatil olmuş galiba, diye bakındı ve delikanlının konuşmadığını görünce yoluna devam etti. Daha önce bu kadar

күргәс, юлын дауам итте. Бындай һәмһөз кыззы күргәне юк ине, кайзан килеп сыкты ла унһыз за кырылған кәйефте тамам бозоп китте? Колхоздың ауырлык кисергәнән белмәй. Арба тәгәрмәсе, сана, камыт-дуға кеүек башка төр кустарлык продукцияһын һатып, аксаһына Баймактан казау, касау, бырау кеүек эш коралдары һатып алып кайтырға тейеш булған ылау һаман әйләнәп кайтмай. (b)

Түземлеге сигенә еткән Зәйнулла һарай башынан һикереп төштө лә колхоз идараһына китте. Ул килгәндә, Йосоп кем менәндер телефон аша һөйләшә ине. (с)

— Казау алып кайтмағандармы әллә? — тип һораны Зәйнулла, ул телефон трубкаһын һалыр-һалмастан. (с)

— Алып кайтмағандар шул. Әхтәмде аты, казауы-һие менән тотоп, Баймак милицияһы КПЗ-ға ябып куйған булған, сак сығарттым юллап, хәзәр кайтып төшөргә тейеш, Йосоп тәзрәгә караны. — Ана үзе, гүмере озон булып әле. (d)

— Ни булған Әхтәм менән, Йосоп ағай? (e)

— Үзе һөйләп бирер, Зәйнулла кустым. Тизерәк сығып яһына ултыр за

sevimsiz bir kızı görmemişti, nereden gelip çıktı, o olmadan kaçan keyfi, iyice bozuldu? Kolhozun zorlandığını bilmiyor. Araba tekerleği, dağ kızağı, hamut aksamı gibi esnaflık ürünlerini satıp, parasıyla Baymak'tan çivi, kasav, matkap gibi iş aletleri alıp dönmek için çabalayan kervan, hâlâ dönmedi.

Daha fazla sabredemeyen Zeynulla, ahırın başından koşarak kolhoz idaresine gitti. O geldiğinde, Yusup biriyle telefonla konuşuyordu.

- Çivi alıp gelmemişler mi? diye sordu Zeynulla, telefonu bırakıp bırakmaz.

- Almamışlar. Baymak polisi, Ehtem'i atı, çiviyi ile yakalayıp KPZ'ye kapatmış, güç belâ çıkarttım, şimdi gelir. Yusup pencereye baktı. - İşte o, ömrü uzun olsun.

- Ne olmuş Ehtem'le, Yusup ağabey?

- Kendisi anlatır, Zeynulla kardeş. Hemen çıkıp yanına otur da, inşaatçıların

төзөүселәр янына һызырт. (f)

yanına koşturun.

Зәйнулла колхоз идараһынан
йүгереп килеп сыкты ла Өхтәмгә кушлап
арбаға ултырзы. (g)

Zeynulla kolhoz idaresinden çıkıp
geldi ve Ehtem'i çağırıp arabaya oturdu.

— Киттек! (ğ)

- Gidelim!

— Сволочь! — тине Өхтәм, тешен
кысып. (h)

- Pislik! dedi Ehtem, dişini gıcırdatıp.

— Кем сволочь? (ı)

- Kim pislik?

— Донъяның кеме юк, Зәйнулла,
— Өхтәм атына сыбырткыһы менән
эләктерзе лә яуап бирергә бик үк
ашыкманы, үзе менән ни булғанын тик
төзөүселәр янына барып, казау һәм
инструменттарын тапшырғас кына һөйләп
бирзе. (i)

- Dünyanın çivisi çıkmış Zeynulla.
Ehtem atına kamçısıyla vurdu ve cevap
vermek için acele etmedi. Ne olduğunu,
inşaatçıların yanına gidip; çivi ve diğer
şeyleri verince anlattı.

Алып барған өйберзәрен
ылаусылар Баймак базарында хатып
бөткәндәр зә, аксаһын Өхтәмгә
тапшырып, кайтырға сыккандар. Өхтәм
кәрәк-ярақты алып кайтырға булған.
Маш- (j)

Kervancılar, alıp götürdükleri
eşyaları, Baymak pazarında satıp bitirmişler
ve parasını da Ehtem'e verip dönmüşler.
Ehtem gerekli şeyleri alıp dönmüş.

107

завод янындағы күперзе сыккас,
милиция уны эләктереп тә алған. Ат
урлағанһың тип, КПЗ-ға алып килеп ябып
та куйған. (a)

Araba fabrikasının yanındaki köprüye
çıkınca, polis onu yakalamış. At çalmışın
diye, KPZ'ya götürüp kapatmışlar.

Бакһаң, был мажара икенсе группа инвалиды Таһиров Хажиехмәт тигән кеше аркаһында килеп сыккан икән. Ваҡытында Таһиров шахмат буйынса спорт мастерлығына кандидат дәрәжәһенә етә. Өлкә беренселеге өсөн шахмат чемпионатында катнашып, өсөнсө урынды яулай. Уға киммәтле шахмат партияһы ла бүләк итәләр. Хәзер ул ана шунан айырыла алмай, гел капка төбөнә сығып, эскәмйәлә ултыра, үзе кеүек пенсионерҙарҙы йыйып шахмат уйнай. Бер көндө шулай капка төбөнә дүрт-биш пенсионер йыйылып китә. Алмашлап еңеүсегә каршы уйнай торғас, бер шахмат фигураһы юк була. Эзләп карайҙар — таба алмайҙар. Таһиров «атым юғалды» тип милицияға шылтырата, ләкин дежурныйҙың һорауына йүнле яуап бирә алмай. Үзе лә бутала, дежурныйҙы ла бутап бөтә. «Какой масти конь?» — тигән һорауға Таһиров: «Черный», — тип яуап бирә. Ә дежурный уға: (b)

«Вороной, — тип төзәтеп өйгә лә кенәгәһенә языр куя. — В упряжке?» — тип һорай. «Да, да, украли!» — тип бутап Таһиров тамам башы қаңғырған дежурныйҙы, Кенәгә «В упряжке» тигән һүз зә өстәлә... (с)

Таһиров телефондан милицияға шылтыратып сығыуға, үлән араһынан

Aslında bu macera, ikinci derecede sakat Tahirov Hajiehmet denen kişi yüzünden, meydana gelmiş. Vaktiyle Tahirov, satrançta spor uzmanlığına adaylık derecesine ulaşıyor. Ülke birinciliği için satranç şampiyonluğuna katılıp, üçüncülüğü elde ediyor. Ona değerli bir satranç takımı hediye ediyorlar. Artık o bundan ayrılamıyor, sürekli kapının önüne çıkıp iskemleye oturuyor ve kendisi gibi emeklileri toplayıp satranç oynuyor. Bir gün yine böyle, kapı önüne dört beş emekli topladı. Sırayla, yenene karşı oynarken, bir satranç taşı kayboluyor. Bakıp arıyorlar, bulamıyorlar. Tahirov, - atım kayboldu, diye polise şikayet ediyor ama memurun sorusuna güzel cevap veremiyor. Kendisi de şaşırıyor, memuru da şaşırtıyor. - Atın rengi nasıl? diye sorunca Tahirov, - siyah, diye karşılık veriyor. Ama memur onu:

- Yağız, diye düzeltip, defterine işliyor. Koşumlu mu? diye soruyor. Evet evet çalındı! şaşkınlıktan Tahirov, büsbütün kafası karışan memura. O da defterine – koşumlu, diye de eklemiş...

Tahirov telefonla polise haber verdikten sonra, otların arasından bulunan

табылған шахмат фигураһын кулына отторалар. Ә тегеһе шатлығынан кабат шылтыратырға онота, өйөнә инеп шахматын калдыра ла кайзалыр китеп юк була. Эштең айышына төшөнгәнсе, сәғәттән ашыу вақыт үтеп китә, ә ат урлап тотолоуза ғәйепләнгән Әхтәм КПЗ-ла ултыра бирә. (ç)

Төзөүселәр, Әхтәм мажара тураһында һөйләп бөткәс, бот сабып көлдөләр зә эшкә тотондолар. Ә Зәйнулла: (d)

— Йосоп ағай, рөхсәт итһән, йәйләүгә барып кайтаһы ине. — тине. (e)

— Ә унда ни эшләйһең? — тип һораны Йосоп, теге Сәлих карттарға килгән кыззы йәйләүгә алып барырға һүз куйышманы микән, тигән уй менән. (f)

— Әсәйемә ул-был алып бараһы ла бар. (g)

— Ярай, барып кайт, Маһира апайға сәләм әйт. Түлкә, —Йосоп, йылмайып, бармак янаны, — юлда оһраған кызға күз ташлай күрмә. (ğ)

— Борсолма, Йосоп ағай, мин дә һинең кеүек, теләһә кемгә күз ташлап бара торғандарзан түгелмен, — тине Зәйнулла,

satranç taşını eline tutuşturmuşlar. Ama, o, mutluluktan tekrar polisi aramayı unutmuyor, evine gidip satrancını bırakıp bir yerlere gidiyor. İşin aslını anlayınca, saat bayağı geç oluyor, at çalmakla suçlanan Ehtem de KPZ'da oturmaya devam ediyor.

İnşaatçılar, Ehtem'in maceraları hakkındaki konuşma bitince, çatlarcasına güldüler ve işe giriştiler. Zeynulla:

- Yusup ağabey, izin verirsen yaylaya gidip geleyim.

- Peki orada ne yapacaksın? diye sordu Yusup, Selih amcalara gelen kızı yaylaya götürmek için, söz mü verdi acaba diye düşünerek.

- Anneme alacağım şeyler de var.

- Tamam, gidip gel, Mahira ablana selam söyle. Yusup gülerek parmak salladı, - yolda karşılaştığın kıza göz atma.

- Endişe etme, Yusup ağabey, ben de senin gibi ona buna göz atıp duranlardan değilim, dedi Zeynulla, şakaya çevirip. Ama

көлкөгә һабыштырып. Ләкин Йосоптоң Yusup'un dilinin altındaki anlayamadı.
тел төбөн аңламай ине әле. (h)

108

Ауылдан сығып, үрғә артылғас, Köyden ыкыр yokuşu ашына,
Зәйнулланың йокоһо килә башланы. Zeynulla'nın uykusu gelmeye başladı.
Арбаға йәйелеп ятып йоклар за ине, Arabada uzanıp uyurdu ama yayla yolunu
йәйләү юлын үтеп китеүе мөмкин. Үрзе geçip gitme ihtimali var. Zeynulla, Yokuşu
сыккас та, Зәйнулла атын шәберәк ыкынса, атын дөрт нала коштурду. Bu şekilde
юрттырзы. Шулай ике-өс километр үткәс, iki üç kilometre geçince, önde giden yayayı
алда барған йәйәүлене күреп калып, юл гөрүп, yol ayırımında durdu ve arkasına
сатлығына етквс туктаны ла артына döndü. O, Zeynulla'ya "tembele tatil olmuş"
боролдо. Теге, Зәйнулланы «ялкауға ял diyerek dalga geçen kızdı. Eline büyük bir
булған» тип шаяртқан кыз. Кулына зур çanta almış, galiba yol sormak için durmuş.
сумка тотқан, күрәһең, юл һорашырға
туктаған. (a)

— Әйтегез әле, йәйләүгә кайһы юл - Söyler misin, yaylaya hangi yoldan
алып бара? (b) gidebilirim?

— Әйзәгез, ултырығыз, мин үзем - Lütfen oturun, ben de yaylaya
дә йәйләүгә китеп барам. (с) gidiyorum.

Зәйнулла атын туктатты ла, Zeynulla atını durdurdu ve altındaki
астындағы кейеззе һул яккашылдыра keçeyi sol tarafına geçirip, kıza yanından yer
һалып, кызға янынан урын бирзе. (ç) verdi.

— Рәһмәт! — Кыз тартынып - Teşekkürler! Kız çekinmeden
торманы, Зәйнулла эргәһенә менеп Zeynulla'nın yanına binip oturdu.
ултырзы. (d)

Ошо мөлдә Зәйнулланың күззәре О anda Zeynulla'nın gözleri kızın
кыззың мөләйем карашы менән осрашты. masum bakışlarıyla keşişti. Zeynulla, bu
Был күззәрзе Зәйнулланың кайзалыр gözleri, bir yerde görmüş, ama

күргәне бар, ләкин хәтерләй алмай. (e) hatırlayamıyor.

— Ниңә миңә шулай нык итеп карайһығыз? (f) - Neden bana böyle dikkatle bakıyorsun?

(g) — Күззәрегеҙ миңә таныш һымак. - Gözleriniz bana tanıdık gibi.

— һарай эргәһендә янығызған ғына үтеп киттем бит, онот тоғоззамы ни? (ğ) - Ahırın orada, yanınızdan geçip gittim, unuttunuz mu?

— Йәйләүгә Сәлих олатайзарға бараһығызмы? — тине Зәйнулла, һүззе икенсегә бороп. (h) Zeynulla, konuşmayı başka yere çekerek, - Yaylaya Selih efendinin yanına mı gidiyorsun?

— һез — күрәзәсе, — тине кыз шаяртып. (ı) - Siz, kâhin misiniz? dedi kız alayla.

— Теләйһегеҙме, мин һеззе лә күрәзәлеккә өйрәтәм. (i) - İsterseniz, ben size de kâhinlik öğretirim.

— һуңланығыз. (j) - Geç kaldınız.

— Минме? (k) - Ben mi?

— Эйе, һез. Бирегеҙ әле кулығыззы. (l) - Evet, siz. Verin elinizi.

Зәйнулла бинт менән уратып бәйләнгән яралы кулын һуззы. (m) Zeynulla sargıyla bağlanmış yaralı elini uzattı.

— Юк, теге кулығыззы бирегеҙ. Бына шулай, — Әклимә Зәйнулланың усындағы һук бармак яғына карай һузылған һызыкка төртөп күрһәтте. — Yok, diğer elinizi verin. İşte böyle, Eklime, Zeynulla'nın avucundaki işaret parmağı tarafına doğru uzanan çizgiyi gösterdi. - Bilim alma gayretiniz boşa değil,

Белем алырға ынтылыуығыз бушка çabucak maksadınıza erişeceksiniz.
китмэй, тиззән максатығызға
ирешәсәкһегез. (п)

— һез яңылышаһығыз. (о)

- Siz yanılıyorsunuz.

— Нисек инде мин яңылышам? (ө)

- Nasıl yani, yanılıyorum?

— Ялкаузан эш сыкмағанын һез
үзегез зә якшы аңлайһығыз, — тип
төрттөрзә Зәйнулла. (р)

- Tembelden iş çıkmayacağını siz
kendiniz iyi biliyorsunuz, diye söyledi
Zeynulla.

Кыз шаркылдап көлөп ебәрзе.
Зәйнулла үзе лә рәхәтләнеп көлдө. Ул
кулын ыскыңдырмак булған ине, кыз
ебәрмәне. (г)

Kız alaycı bir şekilde güldü. Zeynulla
da güldü. Elini çekecekti ki, kız vermedi.

109

— Эскерле кеше булып күренергә
тырышаһыз за, һез ундай түгел. Хатта
ярзамсылһығыз. (а)

- Kinci birisi gibi görünmeye
çalışsanız da, siz öyle değilsiniz. Hatta
yardımseversiniz.

— Ну-у-у! (б)

- Yaa!

— Эйе, һез үтә батыр кеше (с)

- Evet, siz cesur bir insansınız!

Шаярып һөйләшһә лә, Зәйнулла
һағая төштө. Кыззың уратып-уратып
әйткән һүззәре дөрөслөккә бик якын.
Бынан ике азна элек ул, кулын бысак
менән яралаузарына карамастан, урамда
бер кызға бәйләнгән ике хулиганды
акылға ултыртқан ине. Был кыззың
ситтән карап күреп тороуы бик мөмкин.
Зәйнулла яралы кулындағы дилбегәме

Gülerek söylese de, Zeynulla kuşkuya
düştü. Kızın uzun uzun söylediği sözlerin
doğrulu fazlaca. Bundan iki hafta önce o,
elini bıçakla yaralamasına rağmen, sokakta
bir kıza sarkan iki çocuğunu hatırladı. Bu
kız, kenarda durup görmüş olabilir. Zeynulla
yaralı elindeki dizginleri özellikle bıraktı,
sağlam eliyle tutunup, lâfi başka yere çekti.

юрый ыскындырзы, уға һау кулы менән тононоп, һүззе икенсе якка борзо. (ç)

— һез студенткамы әллә? (d)

- Siz öğrenci misiniz?

— Әйе, БДУ-ла укыйым, — тип алданы Әклимә үзенең кем икәнен хәзергә белгертмәй тороу максаты менән, сөнки практика үтеп йөрөгән травматолог буларак, Зәйнулланың кулындағы яраһын приемный покойға үзе тегеп бәйләгән ине, ә ул хәзер танымай... (e)

- Evet, BDU’da okuyorum, diye Eklime kim olduğunu şimdi söylemek istemeyip, kandırdı, çünkü travmatoloji stajyeri olarak, Zeynulla’nın elindeki yarasını, muayenehanede o dikip sarmıştı, ama o şimdi tanımıyor...

— Исемегез нисек? (f)

- İsminiz ne?

— Әклимә. (g)

- Eklime.

— Матур исем. Ә минеке — Зәйнулла. (ğ)

- Güzel isim. Benimki de Zeynulla.

«Мин һеззе беләм», — тип Әклимә сак-сак әйтмәне. Бына шулай уйынлы-ысынлы һөйләшә торғас, йәштәр йәйләүгә килеп еткәндәрен һизмәй зә калды. (h)

- Ben sizi tanıyorum, diye Eklime hemen söylemedi. Gençler, bu şekilde şakayla karışık bir şekilde konuşa konuşa yaylaya geldiklerinin farkında olmadılar.

— һез көтөп тороғоз, мин хәзер. (ı)

- Siz bekleyin, ben geliyorum.

Егет йүгереп барып ситән кыуышка инеп китте лә, етәкләп, Таңһылыу әбейзе алып сыкты. Шул арала арбала ултырған Әклимәне икенсе яктан килеп еткән Сәлих карт косаклап алды. (i)

Delikanlı yürüyüp dışardaki çadıra girdi ve elinden tutup Tanhılıv teyzeyi çıkarttı. O sırada arabada oturan Eklime’yi, öbür taraftan gelen Selih amca kucakladı.

— Илама, инәй, илама, — Әклимә, куляулығын сығарып, Таңһылыу әбейзең

- Ağlama, nene, ağlama, Eklime, mendilini çıkarıp Tanhılıv teyzenin göz

күзйәштәрен һөрттө. (j)

yaşlarını sildi.

— Шатлығымдан илайым мин,
балакайым, шатлығымдан, — Таңһылыу
әбей Әклимәне тағы ла косаклап үбергә
тотондо. (k)

- Mutluluktan ağlıyorum yavrum,
mutluluktan, Tanhılıv teyze Eklime'yi tekrar
kucaklayıp öpmeye başladı.

Балас, ашъяулык тотоп килеп
сыккан Маһира күләгәлә табын әзерләй
башланы. Ә туғандар күрешеп бөткәс,
Зәйнулла менән Әклимәнең кулдарын
йызузырып, кунакты иң төпкә мендереп
ултыртты. Ни куйып, ни бирергә белмәй,
Таңһылыу әбей зә йүгерергә тотондо. Әле
генә бешергән ике таба балыкты
шыжлатып алып килеп табынға куйзы. (l)

Kilimi ve yiyecek şeyler alıp gelen
Mahira, gölge yerde sofraya kurmaya başladı.
Akrabaların görüşmesi bitince de,
Zeynulla'yla Eklime'nin ellerini yıkayıp,
misafiri en baş köşeye geçirip oturttu. Ne
edip ne yapacağını bilemeyen Tanhılıv teyze
de, koşturmaya başladı. İlk önce pişirdiği
iki tabak balığı hızla getirip, tabağına koydu.

— Хәзергә балык менән генә
һыйлап торабыз инде, кызым, — тип
Сәлих карт Әклимәнең эргәһенә
ултырзы, ә икенсе яғынан әбейе урын
алды. Маһира сәй яһай башланы. (m)

- Şimdilik balıkla ağırlayalım, kızım,
diyerek Selih amca Eklime'nin yanına
oturdu, diğer tarafına da ninesi geçti. Mahira
çay yapmaya başladı.

110

— О-о-о, йәйен! (a)

- Ooo, yayın balığı!

Зәйнулла балыкты сәнске менән
алып, Әклимәгә һондо. (b)

Zeynulla balığı çatalla alıp,
Eklime'ye sundu.

Балыкка башкалар за тотондо, тик
Сәлих карт кына үрелмәне. (c)

Diğerleri de balıktan almak istedi,
ancak Selih amca uzanmadı.

— Бәрәметкә эләкте, һеззең
ризыкка язған икән. Ашай тороғоз, мин

- Oltaya geldi, sizin rızkınızmiş.
Yiyin, ben tokum! diyerek nehir kıyısına

хәзер! — тип йылға буйына төшөп китте. gitti.

(ç)

— Кәзерле кунағын башкорт мал
хуйып, баш-тояк, үпкә-бауыр, эс-карын
менән хыйлай бит. Әклимәнең хәбәрән
алғас, бөгөн харык тәкәһен алып калып
хуйған инек. Бабай ана шул эш менән
булаша әле. Һез уға иғтибар итмәгез,
ашағыз, — тине Таңһылыу әбей,
кунактары бабайын көтөп ашамай
ултырмаһын тип. (d)

- Başkurt, kıymetli misafirini hayvan
kesip, başı ayağı, ciğerleri ve işkembesiyle
ağırılıyor. Eklime'nin haberini alınca, bugün,
hemen koç getirip kesmiştik. Dede de bu işle
uğraşılıyor işte. Siz ona bakmayın, yiyin, dedi
Tanhılıv teyze, misafirler yemeden dedeyi
beklemesinler diye.

— Ә ниңә харыкты кунак килгәс
кенә хуйманығыз, әселә ит бозола бит? (e)

- Peki neden koyunu misafir gelince
kesmediniz, sıcakta et bozulur?

— Бозолмай ул, Зәйнулла улым,
һаклай белһәң. (f)

- Bozulmaz, Zeynulla oğlum,
saklayabilirsen.

Таңһылыу әбейзең яуабы
Зәйнулланы, күрәһең, кәнәғәтләндермәне,
кызыкһыныуын көсәйтте генә. (g)

Galiba Tanhılıv teyzenin cevabı
Zeynulla'yı ikna etmedi, ilgisini daha da
arttırdı.

— Нисек кенә булмаһын, тозлаған
ит яңы ғына хуйған мал итенә етмәй, —
тине ул, үзе белгән тормош тәжрибәһенән
сығып. (ğ)

- Neden olmasın, tuzlanan et yeni
kesilen hayvan etine benzemiyor, dedi hayat
tecrübesine dayanarak.

— Дөрөс әйтәһең, тозлағандың
таты булмай шул, улым, — Таңһылыу
әбей итте йәйләү тәжрибәһе буйынса
нисек бозмай һаклаузары тураһында
аңлатырға тотондо. — Яңы хуйылған
малдың итен,— ашка тоз һалған кәзәрә

- Doğru söylüyorsun, tuzladığın
zaman tatlı olmaz oğlum, Tanhılıv teyze eti,
yayla tecrübesine dayanarak nasıl
bozulmadan saklanılacağı hakkında
anlatmaya başladı. - Yeni kesilen hayvanın
etini yemeğe attığın tuz kadar tuzlamak
yeterli, tuzlamazlarsa olmaz, deriden dikilen

генә тозлаһалар тозлайзар, тозламаһалар юк, — тиренән теккән токка һалып, шишмә төбөнә казылған сокорға күмәләр. Шулай иткәндә ул бозолмай, кәрәк вакытта алалар за бешереп ашайзар. Башкорт йәйләүзә борон-борондан ана шулай һаклар булған итте. (h)

Зәйнулла мәсьәләнең осона сыкмай туктаманы. (i)

— Ә һез һарык итен бында һисек күмдегез, тире токто кайзан таптығыз? (i)

— Хәзер һауыт-һаба күп тә инде, мотлак тире кәрәк тимәгән. Сәлих олатайың кәстрүлгә, бизрәгә һалды ла күмде. (j)

Сәлих карт йылға буйынан бизрә тотоп килеп сыкты, уны өс тағанға алып барып элде лә астына ут якта. Сәй әскәндән һуң, Зәйнулла ауылға кайтырға йыйына башланы. (k)

— Юк инде, улым, һөйөнсөһөнә алған баш-тоякты ашатмайынса мин һине бер кайза ла ебәрмәйем! — тип кырка һукты Сәлих карт. (l)

Зәйнулла өлкән кешенең һүзенә каршы килергә кыйманы. Йәйләүзә йоклап, ауылға таң менән кайтырға булды. Ул еккән (m)

torbaya koyup, çeşme dibine kazılan çukura gömüyorlar. Bu şekilde yaptığın zaman o, bozulmuyor, gerek olduğu zaman çıkarıp pişirip yiyorlar. Eski zamanlarda Başkurt, eti yaylada işte, bu şekilde saklıyormuş.

Zeynulla meseleyi tam olarak anlamadan bırakmadı.

- Peki siz koyun etini burada nasıl gömdünüz, deri çuvalı nereden buldunuz?

- Artık kap kaçak çok, illa ki deri gerekmiyor. Selih efendi tencereye, kovaya koyup gömdü.

Selih amca nehir kenarından kovayla geldi, onu üç kazığa takıp, altına odun koyup yaktı. Çay içtikten sonra, Zeynulla, köye dönmek için toplanmaya başladı.

- Yok oğlum, müjde için alınan başı ve ayağını yedirmeden, seni hiçbir yere göndermem! diye kestirip attı, Selih amca.

Zeynulla yaşlı adamın sözüne karşı gelmek istemedi. Yaylada uyuyup, köye gün doğumuyla dönmeye karar verdi. O bağladığı

атын кире туғарзы ла, кунак ашы өлгөргәнсе, һакмарза ат йөззөрөргә барзы. Йәйләүгә караңғы төшә башлағанда ғына кайтты. Был вакытга аш өлгөргән, табын йәйелгән ине. Атын утларға ебәрәп, кул йыуғас, Сәлих карт уға Әклимә янынан урын күрһәтте. Бәтәһе лә табынға ултырышты, ярты һарык башын хужа Әклимәгә, икенсе яртыһын Зәйнуллаға тотторзо. Баш итен табында ултырыусыларға таратып биреү тәртибе тураһында Зәйнулланың ишеткәне бар ине — өлөшләп бүлөп таратып сықты. Әклимә лә шулай эшләне. (а)

Зәйнулла үзенә урынды арбаһына йәйзәрзе. Ятҡас, бик озак йоклап китә алманы. Күзе эленә башлаһа, алдына Әклимә килеп баһа ла уға мөләйем күззәрән төбәй. Зәйнулла хәтергә төшөрөп карай, ләкин был күззәрзе тәүгә касан, кайза күргәнән исләй алмай. (б)

Мал торлағының кышкылыкка әзерлек мәсьәләһән колхоз идараһы тағы ла бер мәртәбә тикшереп, кәнәғәтләнерлек тип тапты. Шул уңайзан киләһе азнаның алдағы өс көнөнә ял иғлан итедде. Район күләмәндә үткәреләсәк һабан туйында катнашыу тураһында ла

atını çözdü ve misafir yemeği hazır olana kadar, Hakmar'a at yüzdürmek için gitti. Yaylaya karanlık çökmeye başladığında, döndü. Bu arada yemek hazırlanmış, sofra kurulmuştu. Atını otlamaya bırakıp, elini yıkayınca, Seliha amca ona Eklime'nin yanından yer gösterdi. Hepsi de sofraya oturdular, yarım koyun başını misafir Eklime'ya, diğer yarısını da Zeynulla'ya verdiler. Zeynulla, kafa etini sofrada oturanlara dağıtıp verme düzeni hakkında bir şeyler duymuştu, parçalara ayırıp dağıttı. Eklime de böyle yaptı.

Zeynulla yatmak için minderi arabasına yaydı. Yatınca, uzun süre uyuyamadı. Gözü dalmaya başlıyor, hayaline Eklime geliyor ve ona masum gözleriyle bakıyordu. Zeynulla hatırlamaya çalışıyor, ama, bu gözleri, ilk olarak nerede gördüğünü hatırlayamıyordu.

Kolhoz idaresi, hayvan barınaklarının kış için hazırlanma meselesini tekrar gözden geçirip, orta yolu buldu. Bundan dolayı gelecek haftanın ilk üç günü tatil ilân edildi. Bölge tatilinde hazırlanacak saban toyuna katılım hakkında da karar kabul edildi. Hazırlık işlerini yapması için, yedi kişiden

карар кабул ителде. Эзерлек эштәрен башкарыу өсөн ете кешенән торған комиссия төзәлдә. Бәйгелә ярышырға тейеш булған током айғырын Хәйбулла карт бынан бер ай элек үк эзерләй башлаған, имеш. Кәримә төрлө тамашаларға катнашырға теләк белдергән колхозсыларзың исемлеген төзөп, район комиссияһына ебәрзе. Маһира. йырларға, Әхтәм көрәшергә, Мәстүрә бейергә, Усман йүгерергә язылды. Хабан туйына барыусыларзың һанын алыу, уларзы транспорт, азык-түлек менән тәьмин итеү мәсьәләләре Харис Әбсәләмов өлөшөнә төштә. (с)

Зәйнулла һабан туйына төзөүселәре менән бергә кистән үк китергә ашыкманы, йорт-кураһын караштырзы ла, ат егеп, йәйләүзәгә әсәһенә картуф, йомортка, сәй-шәкәр кеүек кәрәк-ярактар алып китте. Йәйләүзә һауынсылар киске һауымды тамамлап, һөттәрен айыртып бөтөп, кискелеккә ашап, йокларға йыйына башлаған. Зәйнулла ла тамак ялғап алғас, йокоға талды. (с)

Иртүк унан-бынан капкыланы ла атын егә башланы: һабантуйға һуңлау килешмәс. (d)

oluşan bir komisyon oluşturuldu. Heybullamca, yarışmada kazanana hediye edilecek tohumluk aygırı, bundan bir ay öncesinden hazırlamaya başlamış, galiba. Kerime türlü türlü faaliyetlere katılmak istediğini bildiren kolhozcuların isimlerini alıp, bölge komisyonuna gönderdi. Mahira türkülere, Ehtem güreşe, Mestüre dansa, Osman koşuya yazıldı. Saban toya gelecek olanların isimlerin belirlenmesi, onların ulaşımı, yiyecek ve içecek ihtiyaçlarının temin edilmesi işlerini Heris Ebselemov üstlendi.

Zeynulla saban toyunun programını düzenleyenlerle birlikte akşamdan ertelemeye acele etmedi, evini gözden geçirdi, atını bağlayıp, yayladaki annesine patates, yumurta, çay, şeker gibi malzemeler getirdi. Yayılda sağımclar gece sağımını tamamlayıp, sütlerini süzüp bitirmiş ve akşam yemeklerini yiyip uyumak için hazırlanıyorlardu. Zeynulla da karnını doyurunca uykuya daldı.

Çok erkenden bir şeyler atıştırdı ve atını arabaya koşmaya başladı: saban toyuna geç kalmak yakışmaz.

— Үзең менән бергә кунак кызын да алып барһаңсы, улым! — Маһира Зәйнуллага сумка тотторзо. — Бына һиңә азык, кунакты асықтырма! (а)

— Ярай, алып барырмын, үзең дә йыйын. (б)

— Безгә машина килә. Көтмә, миңең бер аз эшем бар. (с)

Тизән Сәлих карт йәшәгән ситән өйзән Әклимә лә күренде. Арбаға йәтешләп ултырғас, үзен озата сыккан Маһираға мәғәнәле карап куйзы. Ат кузғалып китте. Әклимә менән Маһира ялп-йолп кул болғашты. (с)

Зәйнулла район үзәгенә, һабантуй билдәләнгән ергә, килеп еткәндә, халык гөж килә ине, улар ситтәрәк, ағаслыкта, ауылдаштары урынлашкан урында туктаны. (д)

Был вакытта диктор радио аша: «һабантуйзы асыу өсөн һүз район Советы башкарма комитеты рәйесе иптәш Шәриповка бирелә», — тип иғлан итә ине. Шәрипов Бөйөк Ватан һуғышынан һуң халык хужалығын аякка бақтырыуза һәм уны артабан үстөрөүзә өлгәшелгән уңыштарзы тезеп китте. Үткән хужалык йылында башкарылған мөһим эштәрзә билдәләп үтте. (е)

- Seninle birlikte misafir kızı da götür oğlum, Mahira, Zeynulla'ya çantayı verdi. "İşte sana yiyecek şeyler, misafiri aç bırakma!

- Tamam, götürürüm, sen de hazırlan.

- Bize araba geliyor. Bekleme, benim biraz işim var.

Hemen Selih amcanın yaşadığı çalılarla yapılmış evden Eklime de göründü. Arabaya yetişip oturunca da, kendisini uğurlayan Mahira'ya mânâlı bir bakış attı. At, hareket edip gitti. Eklime'yle Mahira el salladı.

Zeynulla bölge merkezine, saban toyunun olacağı yere geldiklerinde halk toplanmış geliyordu, onlar daha kenardaki, ağaçlıkta köylülerin oturduğu yerde durdular.

Bu sırada konuşmacı radyo vasıtasıyla: - Saban toyunun başlatmak için söz, bölge yönetim kurulu icra komisyonu başkanı kardeş Şeripov'a veriliyor, diye anons etti. Şeripov, Büyük Vatan Savaşı'ndan sonra, halk idaresini ayakta tuttuğu ve onun devamlı olarak gelişmesine katkı sağladığı gayretli çalışmalarını sayıverdi. Geçen yıl başarılan önemli işleri belirtti.

— Социалистик милләттәрҙең, шул иҫәптән башкорт милләтенең дә, сәскә атыуында без партиябыз алдында бурыслыбыз. Ө иҫенселек һәнәрәнә безҙе елкән ағабыз — урыс халкы өйрәтте. Улар һабан тоторға өйрәтмәһә, бөгөн без ошо һабантуйын байрам итә алмаған булып инек, иптәштәр! — тип тамамланы ул сығышын. (f)

Башкарма комитет рәйесеһең тарихты бозоп сығыш яһауы иҫтибарһыз калманы, халык араһынан кемдер берәү: (g)

— Тимәк, һабантуй, һезҙеңсә, урыс байрамы булып сығамы? — тип кысқырҙы. (g)

— Кем унда милләтселек коткоһо таратып маташа? А ну-ка, сык әле бында! — тип кысқырҙы бер ысһай кейенгән галстуклы кеше трибуна яһынан. (h)

Шул сак диктор халыкты тәүге тамашаны карарға сакырып өлгөргә. Аллы-гөллө кейенешкән ағым, калейдоскоп кеүек, яһы бизәктәр яһаны. Ысһай кейемле әзәм «милләтсенең кем икәнән белә алмай тороп калды. (i)

Коллективлаштырыуҙан һуң, колхоздар осоронда, һабантуйҙа яһы төр ярыштар за барлыкка килгәйне. Диктор

- Sosyalist milletlerin aynı mantıkla Başkurt milletinin de, gelişmesinde partimizin karşısında görevliyiz. Ekincilik mesleğini de bize büyük ağabeyimiz, Ruslar öğretti. Onlar saban tutmayı öğretmeseydi, bugün biz bu saban toyunu yapamazdık arkadaşlar! diye konuşmasını tamamladı.

İcra komisyon başkanının tarihi yanırlarla dolu bir konuşma yapması, dikkatlerden kaçmadı, halk arasından birisi:

- Demek, saban toyu size göre, Rus bayramı oluyor? diye bağırdı.

Sahnenin yanından düzgün giyinmiş kravatlı biri, - Orada kim milliyetçilik propagandası yapmaya çalışıyor? Haydi, çık buraya! diye bağırdı.

O sırada konuşmacı, halkı az önceki gösteriye bakmaları için çağırdı. Allı pullu giyinmiş topluluk, çiçek dürbünündeki gibi yeni süslemeler yaptı. Düzgün giyimli adam, milliyetçinin kim olduğunu öğrenemedi.

Kolektifleştirmeden sonra kolhozlar zamanında saban toyunda farklı yarışlar olmuştı. Konuşmacı, halkı

халыкты ана шул тамашаны карарға сакыра. Зэйнулла менән Әклимә килгәндә, ике яктан да буразна менән сикләнгән ун метр киңлегендәге юлды тамашасылар ике яклап каплап (i)

113

алғайны. Уртала — ике рәт берәр метр озонлогондағы бағаналар. Бағаналарзың бырау менән өңөлгән баштарына бармак йыуанлык тал кағып куйылған. Ярышта катнашыусы һыбайлылар шул талдарзы кылыс менән өзә сабып үтергә тейеш. «Старт» яғында дүрт-биш һыбай милиционер тезелгән. Улар алдында өс-дүрт кеше басып тора. Уларзың береһе кулын һелтәй-һелтәй низер һөйләй, күрәһең, һыбайлыларға ярыш шарттарын аңлата. Йәрәбә үткәргәндән һуң, милиционерзың береһе, стартка сығып, кылысын кынынан һурып алды ла команда биреүзөрөн көтә башланы. (a)

— Сабанчин! — тине милиционерзың фамилияһын белгән берәү. (b)

Команда бирелде. Шуны ғына көтөп торған һыбайлы шпорзар тағылған үксәһе менән атының кабырғаһына бер

мәртәбә тибеүе булды, тегеһе «старт»тан «финиш»ка карай ук кеүек атылды. Колакка бер-бер артлы выжылдаған тауыш кына ишетелде, тамашасылар Сабанчиндың «старты үтеп китеүен һизмәй зә калды. Бәтә талдарзың да төбә генә һерәйеп тороп калды. Комиссия ағзаларының береһе киҫелеп ситкә оскан талдарзың бағана баштарында тороп калған төптәрен һурып алып, урынына икенсе тал тығып та өлгөрмәһе, «старт»ка икенсе бер милиционер килеп сықты. (с)

— Быныһы Шәрифуплла Шәрипов!
— тине Зәйнулла менән Әклимә яһында торған урта йәштәрзәге мыйыклы кеше. Күрәһең, ул Шәриповтың ауылдашы йәки якыны, борсолуы хатта йөзөнә үк сыккан. (с)

Тамашаның уңышлы килеп сыкканын күргәс, был кеше һикерә-һикерә кул саба башланы, башынан түбәтәйен алып юғары сөйзә. Өсөнсә булып ат өстөндә үзен бик оҫта тоткан Шәриф Такалов тамашаны дауам иткәйһе, һигез талдың береһе киҫелмәй тороп калды. Дүртенсә булып тағы ла бер милиционер сығыш яһағандан һуң, «старт» яғында бәхәс купты. Бактиһән, хәрби булмаған бер кеше тамашала катнашты-рыузарын талап итә икән, әммә аты ла, кылысы ла юк. Милиционерзар

bitişe kadar ok gibi atıldı. Kulağa birbiri ardına vızıldayan sesler geldi, seyirciler Sabançin'in başlangıcı geçip gittiğini fark etmedi. Bütün direklerin dibini gene dik vaziyette kaldı. Komisyon azalarından biri, kesilip dışarı fırlayan dalların, direk başlarında kalan köklerini çıkartıp aldı ve yerine başka dal takacaktı ki, başlangıç yerine ikinci bir polis geldi.

- İşte Şerifulla Şeripov! dedi Zeynullay'la Eklima'nin yanında duran orta yaşlardaki bıyıklı kişi. Galiba o, Şeripov'un köylüsü, ya da yakını, birden endişesi yüzüne yansdı.

Yarışın başarılı gittiğini görünce, bu kişi, sıçraya sıçraya el şaklatmaya başladı, başından şapkasını alıp yukarı fırlattı. Üçüncü olarak at üstünde kendisini ustaca tutan Şerif Takalov, yarışa devam etmişti, sekiz daldan biri kesilmeden kaldı. Dördüncü olarak tekrar bir polis, çıktıktan sonra, başlangıç yerinde bahse giriştiler. Baktık ki, asker olmayan biri yarışa katılmayı talep ediyor, ama atı da kılıcı da yok. Polisler, şeflerinden izni olmadan atlarını da, kılıçlarını da bu kişiye vermek istemiyorlar, komisyon da, galiba, böyle bir durum

начальниктарының рөхсәтенән тыш аттарын да, кылыстарын да был кешегә бирергә теләмәй, ә комиссия, күрәһең, бындай хәл килеп сытырын иҫәпкә алмаған. Шулай за бәхәс артык озақка һузылманы. Милицияның район бүлгегә начальнигы Кәримов рөхсәте буйынса, милиционерларзың береһе дәғүәсегә аты менән кылысын бирергә мәжбүр булды, һәм халык виртуоз оҫталык шаһиты булды: ярышы элекке (d)

114

кавалерист, Аралбай ауылы егете Бәзри Томаншин булып сықты, ул беренсе урынды яуланы. (a)

Ә теге милиционерлар, имеш, беренсе урынға беребез сыкмаһа, икенсебез, икенсебез сыкмаһа, өсөнсөбөз сығасак, тип алдан ук мактанып йөрөгән, тигән хәбәр таралып өлгөрзө шул арала. (b)

— Эйе, уларзың өсөһө лә — Мәксүт ауылынан, ә мин ул ауыл кешеләрен үземдең биш бармағым кеүек беләм. Иманым камил, Шәһишәриф Такалов та, Хәйбулла Сабанчин да мактансык, әммә насар кешеләр түгел, — тип хәбәр таратыусыларзың берененә ауызын яптырып куйзы өлкән йәштәрзәгә бер бабай. (c)

olabileceğini hesaba katmamış. Bu yüzden tartışma çok uzun sürmedi. Polisin bölge müdürü Kerimov'un izniyle, polislerden biri tartışan adama atıyla kılıcını vermeye mecbur kaldı ve halk ustalığını şahidi oldu: yarışçı önceki

süvari atlı, Aralbay köyü delikanlısı, Bezri Tomanşın'mış, o birinciliği kaptı.

Diğer polisler de galiba birinciliğe bizim olmasa diğerimiz, o da olmazsa öteki diye baştan övünmüşler diye haberler yayıldı o sırada.

- Evet, onların üçü de, Meksüt köyünden ve ben o köyün insanlarını avucumun içi gibi bilirim. İnanıyorum ki, Şehişerif Takalov da Heybulla Sabançin de kendileriyle övünür, ama kötü insan değiller, diye haber yayanların birisinin ağzını kapattı büyük yaşlardaki bir adam.

— Әллә мине алдап һөйләй тип
әйтмәксеһегезме? — тине хәбәр
таратыусы. (ç)

— Эш унда ла түгел, кустым.
Безең бөтә бәлә шунда: бер-беребезе
күрә алмайбыз, — тип тағы берәү һүзгә
кушылды. (d)

— һүзеңә — кеүәт, — тине уға теге
акһакал. — Хатта, күрә алмай, бер-
беребезең башын ашайбыз. Зур иҫәптән
алғанда, Ватанға куркыныс тыуа калһа,
шул ук Бәзри Томаншин да, Мәксүт
ауылы егеттәре лә — береһе лә
һынатмаясак. (e)

Был тәрән мәғәнәгә эйә булған
һүзәрзән һун бер арыһа барыһы ла шым
калып торзо ла башка тамашаларзы
караһа таралышты. (f)

Көрәш майзаныңда халык бал
корто кеүек гөж килә ине. Жюри рәйесе
халыктың тынысланыуын талап итте,
көрәшселәрзе майзанға сакырзы. (g)

Ләкин берәү зә шундук һикереп
торманы. Әхтәмде ауылдаштары
төрткөләп тигәндәй майзанға сығарзы. Ул
бер як ситкәрәк сығып баһкас, башка
көрәшселәр зә берәм-берәм уртаға сыкты.
Бишенсе булып көрәш майзаныңда кырк-
кырк биш йәштәрзәге киң күкрәкле бер

- Yoksa yalan söylediğimi mi
kastediyorsunuz siz? dedi haberi yayan kişi.

- İş öyle değil kardeş. Bizim bütün
kusurumuz, birbirimize tahammül
edemememiz, diye yine biri söze katıldı.

- Ağzına sağlık, dedi başka bir
aksakal. Hatta birbirimize tahammül
edemememizin yanında, birbirimizin başını
yiyoruz. Büyük hesaplar yaptığımızda, vatan
tehlikeye düşerse, o zaman Berzi Tomanşin
de Meksut köyü delikanlıları da, hiçbirisi de
insanlar nezdinde kendini iyi göstermeyecek.

Bu derin mânâlara sahip olan
sözlerinden sonra yavaş yavaş hepsi
sessizleşip diğer gösterileri izlemek için
dağıldılar.

Halk, güreş meydanına arı sürüsü gibi
geldi. Jüri başkanı halkın sessiz olmasını
istedi, güreşçileri meydana çağırdı.

Ama hiç kimse, o anda, öne çıkmadı.
Köylüleri Ehtem'i, dürter gibi meydana
çıkardı. O ortaya gelip dikilince diğer
güreşçiler de birer birer ortaya çıktılar.
Beşinci olarak güreş meydanında kırk kırk
beş yaşlarındaki geniş göğüslü bir pehlivan

бөһләүән күренгәйне, арттан берәү: (ğ) göründü, arkadan biri:

— Ғаззали Үтәшев! — тип - Gazzali Üteşev! diye bağırdı ve
кысқырып ебәрзе лә кул сабырға тотондо. alkışlamaya başladı.
(h)

Уға башкалар за кушылды. Ona diğerleri de katıldı. Gazzali,
Ғаззали, ихтирам йөзөнән, халыкка баш saygıyla halkın önünde eğildi.
эйзе. (ı)

— Уны бер кем дә калак - Kimsenin onun sırtını yere getirdiği
һөйәктәренә һалғаны юк әле, тигәндәре yok, dedikleri doğru mu? diye soranlar oldu.
дөрөсмә? — тип һорай куйзы кемәһелер.
(i)

— Дөрөҫ! — тип яуап кайтарзы башлап - Doğru! diye cevap verdi, ilk önce
кул сапқан кеше. (j) alkışlayan kişi.

Ғаззали Үтәшев артынса көрәш Gazzali Üteşev'in ardından güreş
майзанына тағы ла биш-алты кеше сыкты. meydanına beş altı kişi daha çıktı. Jüri, kura
Жюри, йәрәбә һалып, көрәш башланыуы çekerek, güreşin başlaması
(k)

115

тураһында иғлан итте. Тәүге ике пар için emir verdi. Önce iki çift, çağrılıp
уртаға сакырып сығарылды. Көрәш meydana çıkarıldı. Güreş uzun sürdü, çünkü
озакка һузылды, сөнки еңеүсене galip gelen açıklanana kadar, herkese üçer
асыклағансы һәр кемгә өсәр, дүртәр dörder kez güçlerini sınamak uygun oldu.
мәртәбә алышырға тура килде. Өсөнсө Üçüncü çiftin güreşi ilk rundda hemen
парзың көрәше тәүге алышта ук бик тиз tamamlandı, onun bakışı herkesi şaşırttı.
тамамланды, уның карауы, күптәрзе Bakınca hiç birbirine denk olmayan iki
аптыратты. Карар күзгә һис тә пар güreşi dövmüştü, küçüğü kendisinde iyi

килмэгэн ике дэгүәсе көрөшкән ине, бөлөкәйе үзенән арыу ук зур көрөшсене беренсе ынтылыуза ук күтәрәп алды ла ташлап та ебәрзе. Тегеһе ергә лып итеп барып кына төшһө икән әле, тәгәрәп китте. Дүртөнсе парза майзанға Ғаззади сыкты һәм озон тастамалдың кап уртаһын беләгенә кул суғынан юғарырак бәйләне, күрәһең, кулы һуғышта яраланған, төзәлһә лә, нығынып етмәгән. Өлөшөнә сыккан дэгүәсене ул баш аша алып ташланы. Тегеһе ергә аркаһы менән барып төштө, шул тиклем нык бәрелде, сизәмдә ике үксәһенең эзе калды хатта. Өклимә көрәш майзанына сыкты ла, йүгереп килеп, ерзә кузғала алмай яткан көрөшсә кырына тезләнде. (а)

— Уң аяк! — тине көрөшсә
ыңғырашып. (б)

Өклимә уның аяғын һаҡлыҡ менән
генә карап сыкты ла: (с)

— Берәр кысқа ғына таяк йәки
такта киҫәге күренмәйме, шин һалыр
инем, — тип аптырап баһып торған
кешеләргә мөрәжғәт итте. (с)

Кемдер ултырғыс урынына
кулланған йәшниген күтәрәп күрһәтте: (д)

— Йока такталарзан эшләнгән. (е)

olan dev güreşçiyi ilk atakta, kaldırıp yere
attı. Yere pat diye yapışır düşer düşmez
yuvarlanıp gitti. Dördüncü çift olarak
meydana Gazzali çıktı ve uzun havlusunun
tam ortasını bileğine, koluna doğru bağladı,
belli ki eli savaşta yaralanmış, düzelse de
daha gücü daha yerine gelmemiş. Karşısına
gelen rakibini baş aşağı alıp, bıraktı. Rakibi
yere sırt üstü düştü, o kadar sert düştü ki,
toprakta iki ayağının izi bile kaldı. Eklime
güreş meydanına çıktı ve koşarak yerde
hareketsiz bir şekilde yatan güreşçinin yanına
çöktü.

- Sağ ayak, dedi, güreşçi inleyerek.

Eklime onun ayağını dikkatle
inceledi:

- Kısa bir sopa ya da tahta parçası yok
mu, destek koyacağım, diye şaşırıp kalan
insanlara danıştı.

Birisi oturduğu yer için kullandığı
sandığı kaldırıp gösterdi:

- İnce tahtadan yapılmış.

— Ярай, ярай, алып килегез. (f)

- Tamam tamam getirin.

Зэйнулла, йәшникте эләктерә
һалып, бер тактаһын ыскындырып алды
ла Әклимә янына йүгерзе. Кызыкай
тактаны шин урынына кулайлаштырзы
ла: (g)

Zeynulla, sandığı tutup, bir tahtasını
söktü ve Eklime'nin yanına gitti. Kızcağыз
tahtayı destek yerine koydu:

— Бына ошо урындан тотоп тор!
— тине, Зэйнулланың күззәренә тура
карап. (ğ)

- Buradan tut! dedi Zeynulla'nın
gözlerine doğru bakıp.

«Бына кем теккән икән минең
хулигандар бысак менән йәрәхәтлэгән
кулымды!» — тигән уй килеп төштө
Зэйнулланың башына. Был карашты тәү
мәртәбә приемный покойза ослатыуын ул
әле генә иҫенә төшөрзө. (h)

- İşte o dikmiş benim serseri
çocukların bıçakla yaraladığı elimi! diye
düşündü Zeynulla. Bu bakışa ilk kez
muayenehanede rastladığını, o anda,
hatırladı.

Көрәшсенең һынған аяғын Әклимә
тастамал менән шинға беркетеп бәйләне.
Уны Зэйнулла менән дауаханаға алып
килгәс, укол эшләп, аяғына гипс
һалдылар. (ı)

Eklime, güreşçinin incinen ayağını
havluyula destek yaparak sıkıca bağladı.
Zeynulla'yla hastaneye getirince ona iğne
yapıp, ayağını alçıya aldılar.

Әклимә менән Зэйнулла майзанға
әйләнөп килгәндә, көрәш тамамланған,
еңеүсе тип Әхтәмде иғлан итәләр ине. (i)

Eklime'yle Zeynulla dönüp meydana
geldiklerinde güreş bitmiş, galip olan
Ehtem'i anons ediliyordu.

Ғаззали Үтәшевты көрәштән
ситләткәндәре өсөн Әхтәм, жюриға
протест белдереп, беренсе призды
алыузан баш тартты. (j)

Ehtem, Gazzili Üteşev'i güreşten
çıkardıkları için, jüriye şikayet edip,
birincilik ödülünü almak istemedi.

— Ниңә улай? — Жюри рәйесе аптырап калды. (а)

- Neden öyle? Jüri başkanı şaşırıp kaldı.

— Ғаззали ағай Үтәшевқа минең менән көрәшергә рәхсәт итегез! — тип яуап кайтарзы Әхтәм, — уны башкаларға ауырлығы менән тап килмәй, тип көрәштән ситләтеү һылтау ғына бит... (b)

- Fazzali Üteşev'a benimle güreşmesi için izin verin! diye cevap verdi Ehtem, - onun ağırlığı başkalarına denk değil, diye güreşten çıkarılması bir bahane...

Ғаззалиға көрәшергә рәхсәт бирелмәне, ә Әхтәмгә: (с)

Gazzali'ye güreşmesi için izin verilmedi ama, Ehtem'e:

— Теләйһең икән, призыңды Үтәшевқа бир, — тиелде. (с)

- İstersen ödülünü Üteşev'e ver, denildi.

Көрәшмәйенсә приз алыузан Ғаззали баш тартты. Был хәл, әлбиттә, тамашасыларза бик зур ризаһызлык тыуырзы, сөнки башкорт милли көрәше бокс кеүек кайһы бер спорт төрзәренән үзенә генә хас булған үзенсәлеге менән айырыла көрәшселәрзе ауырлыктарына карап бүлмәй. Борон-борондан, йола буйынса, яу башланырзан алда көс һынашырға сыға торған баһадирзарзы ата-бабаларыбыз башта көрәштә һынап караған: һөңгә алышы алымдарына күнектерев тик шул көрәштә еңеп сыккандан һуң ғына башлана торған булған. Сөнки көрәш сыныктырған, һөңгә алышында еңевең нигезен тәшкил иткән.

Gazzali, güreşmeden ödül almak istemedi. Bu durum, elbette yarışmacılarda büyük bir hoşnutsuzluk meydana getirdi, çünkü Başkurt millî güreşi, boks gibi, diğer spor türlerinden, kendine has özellikleriyle ayrılıyor: güreşçiler ağırlıklarına göre ayrılmıyor. Çok eskiden, geleneklere göre atalarımız önce savaş başlamadan önce, güçlerini sınamak için çıkan bahadırların, güreşe hazır olup olmadıklarını denemişler: mızrak yarışının mertebelerine alıştırmak, sadece güreşte galip geldikten sonra, başlanıyormuş. Çünkü güreş fizikî olarak sağlamlaştırması, mızrak yarışında galibiyetin temelini teşkil etmiş.

(d)

— Мин ата-бабаларыбыздың ғөрөф-ғәзәтенә тоғро калам. Ғаззали атайзы тик көс һынашып карарға ғына сакырам, — тине Әхтәм, бер түгел ике тастамалға тоҗоноп. Ғорур карашын халык ағымына табан атып алғас, ул тастамалдарзың беренен Ғаззалиға ырғытты. (e)

— Ғаз-за-ли, Ғаз-за-ли! — тип ижекләп өзөп-өзөп кыскыра башланы халык. (f)

— Кил, Ғаззали ағай, кил. Был рәсми көрәш түгел. Көс кенә һынашабыз! — Әхтәм, уң кулына тастамалын эләктереп, алышка әзерләнде. (g)

— Ғаз-за-ли, Ғаз-за-ли! — тип кыскырзы халык, туктамай. (ğ)

Ғаззали ултырған урынынан һикереп торзо ла тастамалын беләгенә, кул суғынан юғарырак, бәйләне (h)

Әкиәттәге Алпамышаны хәтерләткән ике бәһләүәндең, билдәре аша тастамалдарының осон икенсе якка ташлап, эләктереп алып көрәшә башлауын халык алкышлап каршы алды. Хәйбулла бәһләүән кеүек үк еңелеүзе белмәгән Ғаззали менән Әхтәм бер-беренә бил бирмәй. Ләкин көрәштең нисек

- Ben atalarımızın geleneklerine bağlı kalıyorum. Gazzali ağabeyi, sadece güç sınamak için çağırıyorum, dedi Ehtem, bir değil iki havluya tutunup. Halka doğru gururlu bir bakış attıktan sonra havlulardan birisini Gazzali'ye fırlattı.

- Gazzaaaliiii Gazzaaaliiii! diye kesik kesik bağırmağa başladı halk.

- Gel Gazzali ağabey gel. Bu resmî güreş değil. Güçlerimizi sınayacağız. Ehtem sağ koluna havlusunu sarıp müsabakaya hazırlandı.

- Gazzaaaziil, Gazzaaaziil! diye halk devamlı bağırды.

Gazzali oturduğu yerden sıçrayıp kalktı ve havlusunu bileğine, kolunun biraz daha üstüne doğru bağladı.

Masaldaki Alpamış'ı hatırlatan iki pehlivanın bellerine bağladıkları havlulardan tutarak güreşe başlamaları halk tarafından alkışlandı. Heybullla pehlivan gibi yenilmek bilmeyen Gazzali'yle Ehtem birbirine bel vermiyor. Ama Ehtem, güreşin nasıl tamamlanacağını iyi biliyor, buna rağmen belini mümkün olduğunca daha uzun zaman

тамамланырын Өхтәм якшы аңлай, шулай за ул билен мөмкин тиклем озағырак бирмәскә, ағайзың һәр хәрәкәтен отоп алырға тырыша. Ғаззали, башка көрәшселәрзән айырмалы, алышкан дөгүәсһененә билен тағы ла түбәнерәк урындан эләктереп алырға тырышмай, кайһы урындан эләктергән, шул (1)

117

урындан ебәрмәй. Тастамалын билбауы кеүек тоторокло хәлгә килтерә. Шуға тиклем тамашасыларға көстәр тигез һымак күренә. Шунан һуң алыш күз асып йомғансы хәл ителә. Ғаззали үзенә генә хас булған етезлек менән йәш көрәшһененә аяктарын ерзән ыскындыра ла һул якка алып ташлай. (а)

— Ир йөрәкле егет икәнһенә, кустым! — тинә Ғаззали, һикереп тороп Өхтәм үзен коһаклап алғас. Шунан егетте аркаһынан таһап-таһап һөйзә лә, кулын күтәрәп, тамашасыларзың тыныһланғанһын көтә башланы. Ни булыр, тип һағайып көткән халык бер аз шымып калғас, Өхтәмдең яурынынан коһакланы. (б)

— Мин Хәйбулла балыуанға ла, үземә лә алмашка килерлек ир-егетте таптым, — тинә бер кемгә лә, хатта һуғыштан алда Баймакта үткәрелгән бер һабантуйында данлыклы каһаз

vermemeye, ağabeyinin her hareketini aklında tutmaya çalışıyor. Gazzali, diğer güreşçilerden farklı, dövüştüğü rakibinin belini daha da aşağıdan kavrayıp almaya çalışmıyor, başka yerinden tutup, burayı da

birakmıyor. Havlusunu kuşak gibi sıkıca bağlıyor. Buraya kadar, yarışmacıların güçleri eşit gibi görünüyor. Bundan sonra dövüş, göz açıp kapana kadar halloldu. Gazzali kendisine has çabukluğuyla, genç güreşçinin ayaklarını yerden tuttuğu gibi, sol tarafa fırlattı.

- Cesur yürekli delikanlı adamsın dostum! dedi Gazzali, fırlayıp Ehtem'i kucaklarken. Sonra delikanlıyı arkasına vura vura sevdi ve elini kaldırıp seyircilerin susmalarını beklemeye başladı. Ne olacak diye kulaklarını dikip bekleyen halk, biraz sessiz kalınca Ehtem omuzdan kucakladı.

- Ben Heybullla pehlivana da kendime de yarışmak için yetenekli delikanlıy buldum, dedi hiç kimseye, hatta, savaştan önce yapılan bir saban toyunda şöhretli bir Kazak pehlivanına da bel vermeyen ve

бөһлеуэненэ лә, бил бирмэгән һәм еңелеүзе белмэгән Ғаззали. Әйткәндәй, күз тейеүзән курсалағандар, булһа кәрәк, уны арбаға яткырып, өстөнә одеял ябып, халыкка күрһәтмәй, ә казак бөһлеуэнен көрәшселәрзең котон алып өсөн арбаға сынһыр менән бығаулап, үкертеп алып киләләр. Ғаззали уны бер ынтылыуза ук алып ташлай. Тегеһе тәгәрәп китә. (с)

Көрәштән халык кәнәғәт булып, төшкө ашка тарала башланы. Әхтәм Ғаззализы үзе менән бергә аш мәжлесенә алып китте. (с)

Төштән һуң йыр, курай, бейеү, кумызза уйнау тамашалары булды. Милли ашамлыктарзан ауыз итеү үзе бер байрамға өйләнде. Зәйнулла менән Әклимәне «Затлы аш» күргәзмәһе кызыкһындыра ине, шунда киттеләр. Күргәзмәлә бишбармактан башка бөтәһе лә бар: кымызы ла, сейәле майы ла, корото ла, һары эремсеге лә, кипкән еләкте ебетеп, кипкән сейә йәки муйылды кул тирмәненән үткәрәп бешергән бәләше лә. Зәйнулла менән Әклимә талкандан ауыз итте. Уларзың бындай ашамлыкты күргәнә лә, ашағаны ла юк ине. Был талкан Апғазы ауылынан һикһән йәшлек Хәтирә тигән әбейзең һыйы булып сыкты. Ул уны бынан бер ай элек, һабантуй (d)

yenilmek nedir bilmeyen Gazzali. Nazar değmesinden korumak için olsa gerek ki, onu arabaya yatırıp, üstüne battaniyeler örtüp, halka göstermiyor ve Kazak pehlivanını güreşçileri korkutmasın diye arabaya zincirle bağlayıp, bağirtarak alıp getiriyorlar. Gazzali onu bir sıçrayışta kaldırıp atıyor. Rakibi de yuvarlanıp gidiyor.

Güreşten memnun olan halk, öğle yemeği için dağılmaya başladı. Ehtem Gazzali'yi kendisiyle birlikte yemek sofrasına alıp götürdü.

Öğleden sonra türkü, kuray, dans, kopuz çalma gösterileri oldu. Millî yemeklerle karın doyurmak bir bayrama dönüştü. Zeynulla'yla Eklime'nin ilgisini "kıymetli yemek" sergisi çekiyordu, oraya gittiler. Sergide beşparmaktan başka bütün yiyecekler vardı: kırmızı da, vişneli yağ da, kurut da, sarı lor peyniri de; kurutulmuş çileği yumuşatıp, kurutulmuş vişne veya kuş kirazını el değirmeninden geçirerek pişirilen böreği de. Zeynulla'yla Eklime kavrulmuş buğday unundan tattılar. Onların bu kadar yemeği görmüşlüğü de tatmışlığı da yoktu. Bu buğday unu, Algazı köyünden seksen yaşındaki Hetire teyzenin ikramıymış. O, bunu bir ay önce, saban toyu olacağını duyunca hazırlayıp getirmiş.

— Инэй, был ризыкты ай буйына бозмайынса нисек һакланығыз? — тип Әклимә кызыкһынды. — Телеңде йоторлок! (е)

- Nine, bu yemeği bir ay boyunca bozulmadan nasıl sakladın? diye Eklime şaşırdı. - Dilimi yutacağım!

— Был ашамлык, кызым, тиз бозола торған түгел. Уны өләсәйем картатайыма һуғышка киткәндә яраштырып биреп (f)

- Bu yemek kızım, hemen bozulan bir yemek değil. Onu ninem, büyük babam savaşa gittiğinde hazırlayıp

118

ебәрә торған булған, сөнки ул сакта һәр кем үз иҗәбенә коралланған, батша армияһына барып кушылғансы үз иҗәбенә тукланған. Ә уғаса айлап вакыт үтеп киткеләгән. Бына ни өсөн башкорт ғәскәренә озақ һаклана торған ашамлык кәрәк булған. (а)

göndermiş çünkü, o zaman herkes kendisi yiyeceğini temin edermiş, padişah ordusuna gidip katılana kadar kendi getirdikleriyle karınlarını doyururlarmış. Eee, o zamana kadar aylar geçip gitmiş. Bu yüzden, Başkurt askerine uzun süre dayanabilen yemekler lâzım olmuş.

— Талкан Ишләргә өйрәтһәңсе, ә, инэй? — Әклимә Хәтирә әбей янына ултырзы. — Шуны аңлатып бирмәсһәңме? (b)

- Kavrulmuş buğday ununun nasıl hazırlandığını öğretir misin peki nine? Eklime, Hetire teyzenin yanına oturdu. - Şunu anlatabilir misin?

— Өйрәтәм, балакайым, өйрәтәм. Уның серен нисек үзең менән кәбергә алып китәһең? (с)

- Öğretirim evlâdım öğretirim. Onun sırtını kendinle birlikte kabire mi götüreceksin?

Хәтирә әбей ус һырттары кан тамырзары менән тулып, картлыктан каткан кулын Әклимәнең яурынына һалды ла тәфсилләп һөйләй зә башланы: (с)

Hetire teyzenin elinin üs kısmı kan damarlarıyla dolmuş. Yaşlılıktan dolayı sertleşen elini, Eklime'nin omzuna koydu ve ayrıntılı bir şekilde anlatmaya başladı:

— Ике өлөш бойзай курмасына бер өлөш киптерелгән эремсек кушалар һәм уны кул тирмәне аша үткэрэлэр. Тозон тэмлэп карайзар за иретелгән хары май, бал халып бутайзар. Шуны йомҕак итеп йомарлап, ыуалмаһын өсөн сепрэккэ төрөп бэйлэп, харык тиреһенән теккән ике токсайға тултырғас, эйэрзең артындағы бауға бэйлэйзэр. (d)

— Бына ни өсөн башкорт ғәскәре Рәсәй батшаһына бик арзанға төшкән икән, — тине һүзгә колак халып ултырған бер бабай. Үзе, кулына алған талкан киҫәген сәйнәй алмағас, кеҫәһенә халып алды. — Теш юк, теш-ш-ш... (e)

Хәтирә әбей менән хушлашып, Зәйнулла менән Әклимә йырсылар, курайсылар сығышын карарға китте. Улар килгәндә, Маһира йырлай ине. Озакламай еңүселәрзе иҫлан иттеләр. Маһира икенсе урынға лайык булды һәм ебәк шәл менән бүләкләнде. Йәштәр уны котланылар за бәйге карарға киттеләр. (f)

Һакмарға койған Кәрешкә йылғаһының уң яҡ каштағын* халык буйынан-буйына тип әйтерлек биләгән. Бәйгене күзәтер өсөн бик уңай урын был. Йылғаның һул яғында урынлашқан финишка килгән юл ус төбөндә кеүек кенә күренә, һәр кем үз колхозының аты беренсе булып килеүен теләй, шулай за

- İki ölçek kavrulmuş buğdaya, bir ölçek kurutulmuş lor peyniri katıyor ve el değirmeniyle öğütüyorlar. Tuzunu ekleyip eritilmiş yağ ve bal koyup karıştırıyorlar. Yumuşak bir hâle getirilip yuvarlayarak, dağılmasın diye kumaşa sarıp bağlıyor, koyun derisinden dikilen iki torbaya doldurup eğerin arkasındaki kemere bağlıyorlar.

- Bu yüzden Başkurt askeri, Rusya padişahının gözünde, çok değersiz bir hâle gelmiş, dedi, konuşmaya kulak verip oturan bir amca. Kendisi, eline aldığı buğday unu parçasını çiğneyemeden kesesine koydu. - Diş yok diş...

Hetire teyzeyle vedalaşır; Zeynulla'yla Eklima türkücülerin, kuraycılarının gösterisine bakmaya gittiler. Onlar geldiğinde, Mahire, türkü söylüyordu. Çok geçmeden yenenleri açıkladılar. Mahira ikinciliğe lâyık görüldü ve ipek şalla ödüllendirildi. Gençler onu kutladılar ve at yarışına bakmaya gittiler.

Halk, Hakmar'a dökülen Kerişke nehrinin sağ tarafı kaştanın neredeyse boydan boya yerleşmiş. Yarışmayı izlemek için, çok güzel yer burası. Nehrin sol tarafında olan bitiş çizgisine gelen yol, avucunun içinde gibi görünüyor. Herkes, kendi kolhozunun atının birinci gelmesini istiyor, Hakmak kolhozunun yılki sürüsünü

«Һакмар» колхозының йылкы өйөрөн бер вакытта ла бүреләргә бирмәгән, ә бер бүрене башына тибеп үлтергән током айғырына өстөнлөк бирә, сөнки уның даны бөтә районға таралған. Әлеге хәл таң аддынан була. Айғыр өйөрзән ситкә сығып далаға карай сапкан колондо коткарырға ташла- (g)

119

на. Тай-тулакты, колондарзы өйөрөнән бик ошта айырып, ситкә алып китеп йығырға өйрәнгән тәжрибәле карт бүре үзенең үлемен ана шул током айғырынан таба. Бүре үлтергән өсөн бирелгән акса колхоз кассаһына килеп керә. (a)

— Әйзә, бәйгене бынау лапаска менеп карайбыз. — Зәйнулла ат торлағын кәртәләгән коймаға күтәрелеп, лапас башына менеп тә китте. — Бир кулыңды! (b)

— Кулыңды! — Әклимә Зәйнулланың яраланған кулына тотондо. — Ауыртманымы? (c)

— Юк та! (ç)

Зәйнулла лапас башынан аяғын һалындырып ултырзы, ә янына Әклимә килеп кунаклағас, яраһы уналған кулын күрһәтте. (d)

hiçbir zaman kurtlara yem etmeyen ve bir kurdu kafasında tepinerek öldüren soylu aygıra öncelik veriliyor, çünkü onun şöhreti bütün bölgeye yayılmış. Bu durum tandan önce olur. At, sürüden ayrıлып bozkıra doğru giden tayı kurtarması için bırakılı-

yor. Tayları, sürüsünden çok usta bir şekilde ayırıp, kenarda bir yere götürerek devirmeyi öğrenen tecrübeli yaşlı kurt, işte bu cins aygır tarafından öldürülüyor. Kurdu öldürdüğü için verilen akça kolhoz idaresinin kasasına giriyor.

Haydi, yarışmayı işte şu lapaska çıkıp izleriz. Zeynulla at barınağını bölen duvara çıkıp, lapas başına çıktı. - Ver elini!

Elini! Eklime, Zeynulla'nın yaralanmış elini tuttu. - Ağrıyor mu?

- Hayır!

Zeynulla lapasın başından ayağını aşağı sallayıp oturdu, Eklime yanına gelip oturunca da, iyileşen yarasını gösterdi.

— Йә, әйт, алда мине тағы ла низәр көтә? (e) - Haydi, söyle, gelecekte beni daha neler bekliyor?

— һөйгән кызың өзөлөп көтә. (f) - Sevdığın kız üzülüp bekliyor.

— Бына был юлы бөтөнләй яңылыштың. Күрәзәлеген миңә күскән. (g) - İşte bu kez tamamen yanıldın. Falcılığın bana geçmiş.

— һөйгән кызың юкмы ни? — Уйламай биргән хорауына Әклимә уңайһызланып китте. (g) - Sevdığın kız yok mu yani? Eklime düşünmeden sorduğu bu sorudan dolayı canı sıkıldı.

— Бар! — тип яуап кайтарзы Зәйнулла, Әклимәнең уңайһызланырын күрмәмешкә халышып. — Тик ул минең өзөлөп һөйөүемде белмәй әле. (h) Eklime'nin canının sıkıldığını görmemiş gibi yaparak, - Var! Ancak o benim üzülüp sevdiğimi bilmiyor, diye cevap verdi.

Кыз тағы ла нығырак уңайһызланып китте, әммә, үзен тиз генә кулга алып, һүззе икенсе якка борзо. (i) Kızın daha da canı sıkıldı, ama hemen kendisini toparlayıp lafı başka yere getirdi.

— Күрәзәселегем һиңә күскәс, әйт: мине алда низәр көтә? (i) - Falcılığım sana geçmiş, söyle bakalım, beni gelecekte neler bekliyor?

— Дәүләт имтихаңцары көтә. Шулаймы? (j) - Devlet ihtisası bekliyor, öyle mi?

— Шулай! — тип яуап кайтарзы был хораузы алдан ук көткән Әклимә. — Шунан? (k) - Öyle, diye bu soruyu önceden bekleyen Eklime cevap verdi. - Ya sonra?

— Бына кара әле, — тине Зәйнулла, кызың усындағы бер һызыкка күрһәтеп. — Йәйге каникулдан алда Өфө - Bak hele, dedi Zeynulla, kızın avucundaki bir çizgiyi gösterip. - Bahar tatilinden önce, Ufa hastanelerinden birinde

дауаханаларының берендә практика pratik уарасаксын.
үткәнһең. (l)

— Шунан? — Әклимә көлә бирзе. - Ya sonra? Eklime gülmeye başladı.
(m)

— Шунан ни, һиңә имгәнгән кешеләргә ярзам күрһәтеүзе ышанып тапшырғандар. Шуларзың берһе һиңә рәхмәт белдергән, хәзер зә уның һиңә рәхмәттән башка бер һүзе лә юк. (n) - Ne sonrası, sana saklatlanan insanlara yardım edeceğine inandıkları için iş vermişler. Onlardan biri sana teşekkür etmiş, artık onun sana teşekkürden başka bir sözü de yok.

— Етте! Йәшенмәк уйнау бөттө. — Әклимә кулын Зәйнулланы тартып алды. — һин, егет, мине бында килгәс танымай йөрөй инең, нисек танының һуң? (o) - Yeter. Saklambaç oyunu bitti. Eklime elini Zeynulla'dan çekti. - Sen, delikanlı, buraya geldiğim zaman, tanımadan yanımdan geçiyordun, nasıl tanıdın sonra?

— Ошо мөләйем күззәрәндән, баяғы көрәшсегә беренсе ярзам күрһәткәнәндә. Кулымдағы яраны теккәндә беренсе мәртәбә күргән инем бит һине, хәзер зә күз адцымдан китмәй... (ö) - O mülâyim gözlerinden, az önceki güreşçiye ilk yardım yaparken. Elimdeki yarayı diktiğinde ilk kez görmüştüm seni, ondan beri de gözümün önünden gitmiyor...

120

— Ана! (a) - İşte!

Әклимә бәйге юлы менән офок тоташкан урында күрәнгән бәләкәй генә караскыларға күрһәттө. (b) Eklime yarış yolundaki ufuk çizgisinin birleştiği yerde görünen, küçük korkulukları gösterdi.

— Байге аттары! — тине Зәйнулла. - Yarış atları! dedi Zeynulla.
(c)

Бер нисә минут үтеүгә, офоктан Birkaç dakika geçince, ufukta on

унлап һыбайлы килеп сыкты, уларзың һаны күбәйгәндән-күбәйә барзы. Бер аzzан һыбайлылар тезмәһенең башы уйпат урынға төшөп юк булды. Уйпаттан килеп сыккас, һыбайлылар ап-асык күренә башланы. Бер аzzан, Зур Смак ауылының Караты алда килеүе асыкланды. Бәйгенең үтә ауыр икәнә күренеп тора. Алдағы дүрт ат кына сабып килә, калғандары юрта ғына. «Һакмар» колхозының током айғыры ла, ниһайәт, уйпаттан килеп сыкты. һыбайлы әллә астындағы сергеһен рәтләй, айғыр бер нисә секунд туктап та торзо. Финишка килеп еткәндә, Карат та бик нык арыған ине. Шулай за беренсе булып финишты сабып үтте. һакмарзарзың айғыры биш-алты һыбайлыны кыуып үтте лә финишка дүртенсе булып килде. Әгәр ат башындағы малай төшөп калған сергеһен алырға тип туктамаған булһа, ярһып өлгөргән айғыр беренсе килә ине. (с)

Һабантуй бәйге тамашаһы менән тамамланды. Халык таралышып, кайтырға йыйына башланы. Зәйнулла менән Әклимә ауылдаштары янына килгәндә, машинаға ултырыша, аттарын егә башлағандар ине. Зәйнулла ла, атын егә һалып, юлға сығырға әзерләнде, һуңғы атлы кузғалғанда, кояш офокка якынлаша башлағайны. (d)

kadar atlı göründü, onların sayısı çoğaldıkça çoğaldı. Az sonra atlılar grubunun başı, çukur yere girip yok oldu. Çukurdan çıkıp gelince, atlılar apaçık görünmeye başladı. Birazdan Büyük Smak köyünden Karatı'nın önde geldiği açıklandı. Yarış alanının çetin olduğu görünüyor. Öndeki dört at da çok hızlı geliyor, diğerleri dört nala koşuyor. “Hakmar” kolhozunun cins aygırı da, nihayet, çukurdan çıkıp geldi. Atlı, altındaki eğer örtüsünü düzeltince, aygır birkaç saniye durdu. Bitiş çizgisine geldiğinde, Karat da iyice yorulmuştu. Buna rağmen birinci olarak bitişi geçti. Hakmarın aygırı beş altı atlıyı gerine bırakıp geçti ve bitiş çizgisinden dördüncü olarak geçti. Eğer atın başındaki çocuk inip keçesini düzeltmemiş olsaydı, at koşup süratlenerek birinci olurdu.

Saban toy yarışlarla sona erdi. Halk dağılıp, dönme için toplanmaya başladı. Zeynulla ile Ekliime köylülerinin yanına geldiklerinde arabaya binip, atlarını arabaya koşmaya başlamışlardı. Zeynulla da atını arabaya koşar koşmaz, yola çıkmak için hazırlandı, sonki at hareketlendiğinde, güneş ufuk çizgisine yaklaşmaya başlamıştı.

Кешегә изгелек итеү, ярзам күрһәтеү, күрһәң, Сәлих карттың канына һеңеп калған. Әгәр зә мохтажлык күргән кешегә ярзам кулы һонмаһа йәки был хәленән килмәһә, үкенестә кала, тынғы таба алмай йонсой. Хәзер уның Кәримә өсөн йөрәге әрней, һамарзан кайтканда һалкын тейзереһе, бик каты ауырып яткайны кыз, карт уны һабыр ауылы дауахананына алып барзы, сихутка* һабышыр тип курккайны, дәрәс булған. Температураны төшә башлағас, әсәһе, һакмарзың бозо китеһе бөтһөн, арба тәгәрмәсе тәгәрәһең, шунан алып барырбыз әле, тине бит... (е)

121

һуңынан кайза ғына алып барманылар Кәримәһе: Баймағы, Акъяры калманы. Ләкин һуң ине инде. Башта беленмәй генә башланған был алама сир бер нисә йылға һузылды ла һөлөк кеүек таза, һылыу кыззы донъянан алып китте. (а)

Ә бөгөн Сәлих картты өй тәрбиәһе күрмәгән Йосоп язмышы борсой. Уныһы эштән һуң кайта ла йыш кына ашамайынса йокларға ята, вакытында мунса ла төшә алмай. Көндән-көн тигәндәй ябыға. Өс башының да рәте киткән. (б)

İnsana kutsallık göstermek, yardım etmek, galiba, Selih amcanın kanına işlemiş. Eğer muhtaç olan bir kişiye yardım elini uzatmazsa, ya da içinden gelmezse pişmanlık duyuyor, içi rahat etmiyor, sıkıntıya düşüyor. Artık onun yüreği, Kerime için sızlıyor, Hakmar'dan döndüğünde, üşütüp çok hastalanarak yatmıştı kız, amca onu Habir devahanesine alıp götürdü, sihutka kötüleşir diye korkmuştu, doğruymuş. Ateşi düşmeye başlayınca annesi, Hakmar'ın bunu eriyip bitsin, araba tekerleği yürüsün, ondan sonra götürürüz dedi...

Sonradan daha nerelere alıp götürmediler ki Kerime'yi. Baymagı, Akyarı kalmadı. Ama artık sondu. Önce fark etmeden başlayan bu hastalık, birkaç yıl sürdü, fidan gibi günahsız güzel kızını dünyadan söküp aldı.

Bugün de Selih amcaı, bir ev düzeni kuramayan Yusuf'un kaderi üzüyor. O işten geç dönüyor ve çoğunlukla yemeğini yemeden uyuyor, hamama da vaktinde girmiyor. Günden güne zayıflıyor. Üstünün başının da hâli kalmamış.

— Эш бер вакытта ла бөтмәй, — тине уға Сәлих карт. — İş birden bitmez, dönmek lâzım, dedi ona Selih amca.

(c)

Йосоп өндәшмәне, уңарсы мал торлағын кышкылыкка әзерләү менән мәшғүл булып китте. (ç) Yusup ses etmedi, on kadar malın kışın kalacağı yeri hazırlama işleriyle meşgul oldu.

Карт кабат һүз кузғаткас: (d) Yaşlı adam tekrar bir şeyler söylemeye kalkınca:

— Өйләнеү бер кайза ла касмас, ә малдарзы кышын ялан кәртәгә бикләп тотә алмайбыз, — тип үзенекен алға һөрзә. (e) — Evlenmenin bir yere kaçtığı yok, malları kışın çıplak yere kilitleyip bırakmak da olmaz, diyerek kendisini haklı çıkardı.

— Мал торлағын әзерләп бөтөгүгә, бесән вакыты етте, унан урак башланды... (f) — Malların yerini hazırlayıp bitince, ot vakti geldi, sonra orak başladı...

— Йә, ни уйлайһың? — тип көзгә табанырак Сәлих карт йәнә әйләнеү тураһында һүз кузғатты. (g) — Ne düşünüyorsun? diye, sonbahara doğru, Selih amca yeniden dönme konusunda söz etmeye başladı.

— Мал кәртәгә инһен әле, Яңы йылға тиклем... — тип һузмаксы булғайны Йосоп, карт кырт кисте: (ğ) — Mal çadıra girsin hele, yeni yıla kadar... diye sözü uzatacaktı ki; yaşlı adam, sertçe kesti.

— Етте! (h) — Yeter.

Бер-ике көндән йомағакарай, атын егеп, ауылға кайтып китте. (ı) Bir iki gün sonra cumaya doğru, atını arabaya koşup köyüne döndü.

Башта йорт-кураһын караштырып сыкты ла, яусы булып, Мәстүрәне Башта evini kapısı gözden geçirdi ve dünür olarak Mestüre'yi istemek için Hezite

горатырға тип, Хәзисә әбейзәргә китте. Бер як салбар балағын итек тышына сығарып килеп ингән Сәлих картты күргән Хәзисә әбей аптырап карап торзо ла, ике куллап бурбайзарына шап иттереп һуғып, урындыкка ултыра төштө. (i)

— Бәрәкалла! (j)

- Barekallah.

— Без изге йомош менән килдек, Хәзисә! — тине Сәлих карт, ишек төбөнән үтмәйенсә. (k)

Selih amca, - Biz kutsal bir vazifeyle geldik Hezise! dedi, daha kapıdan içeri girmeden.

— Рәхим итеп, үтеп ултырығыз! (l)

- Buyur, geçin oturun!

Хәзисә әбейзән ризалык алғас та, Сәлих карт Таңһылыу әбейзе кайтарып ебәрзе, ә үзе колхоз идараһына китте. Ул килеп ингәндә, байрамса кейенгән Йосоп язышып ултыра ине, картты йылмайып каршы алды. (m)

Selih amca, Hezise teyzeden rızalık aldıktan sonra, Tanhılıv teyzeyi gönderdi ve kendisi de kolhoz idaresine gitti. O geldiği zaman, bayram gibi giyinmiş olan Yusup, bir şeyler yazıyordu, yaşlı adamı gülerek karşıladı.

— Мин йәйләүгә барып Мәстүрәне алып кайтам, сәғәт ярымдан да калмай кире әйләнермен, — тине кейәү егете, һүззе озайтып тормастан. (n)

- Ben yaylaya çıkıp Mestüre'yi getireceğim, yarım saate kadar dönerim, dedi damat olacak delikanlı, sözü çok fazla uzatmadan.

122

Сәлих карт, Йосопто озаткас, кайтып өй эшенә тотондо. Сәй эсеп алғас, карсығын әйәртеп Хәзисә әбейзәргә китте. Улар килгәндә, йәштәр йәйләүзән кайтканы инде. Сәлих карт, дини йола буйынса, никах укып, Йосоп менән

Selih amca, Yusup'u yolculadıktan sonra dönüp, ev işleriyle ilgilendi. Çay içtikten sonra, ihtiyar karısını da alıp, Hezise teyzelere gitti. Onlar geldiğinde gençler de yayladan dönmüştü. Selih amca, dinî gelenekler gereğince, nikah duası okuyup,

Мәстүрәне ирле-катынлы булып йәшәй башлаузары айканлы котланы, бәхет теләне. (а)

Ашап-әсеп, һый тамамланғас, йәштәр ауыл Советына никах теркәтергә китте. Унан тура ауыл зыяратына карай юл тоттолар. Иң ситтәге яңы кәберзәрзән береһе — Кәримәнеке. Тәбиғәт үзе тип-тигез итеп шымарткан дүрт кырлы ялпак ташка «Бында кешеләр бәхете өсөн ғүмерен корбан иткән Кәримә Хәмит кызы Байгилдина ерләнгән» тип язылған. Сәлих карт Кәримәне ерлэгәндә: «Кәримә бөтә донъяға исеме билдәле булған даһи шәхес тә, һуғыш йәки хезмәт батыры ла түгел. Шулай за ул саф мөхәббәткә, юғары әхлаки сифаттарға, көслә ихтыярға әйә, зур йөрәкле ябай ауыл кызы булыуы менән бөйөк. Кәримә — таң алдынан балкып һүнгән якты йондоз. Уның үлеме бөйөк шәхестәрзә юғалтыуға тиң!» — тигән ине. Баш осондағы кәбер ташына язылған һүзәр зә уның сығышынан алынған. (б)

Алып килгән сәскәләрен Мәстүрә кәбергә һалды ла, күззәренә йәш алып: «Без һине һаклай алманьк, ғәфү ит. Тыныс йокла, Кәримә!» — тине. (с)

Мөхәббәт өсөн көрәште күптәр тик үзенең шәхси мәнфәғәттәреңә генә кайтарып калдыра, һөйгән кешеген

Yusup ile Mestüre'yi karı koca olarak yaşamaya başlamalarından dolayı kutladı, saadetler diledi.

Yeme içme işi tamamlanınca, gençler de köy kuruluna nikahlarını kaydetmek için gittiler. Sonrasında doğrucu köy mezarlığına doğru yol tuttular. En dıştaki yeni kabirlerin birisi Kerime'ninki. Tabiat şartlarıyla dümdüz olan dört kenarlı yaprak taş, “Burada insanların mutluluğu için canını kurban eden Kerime Hemit kızı Baygildina gömülmüş.” diye yazılmış. Selih amca Kerime'yi gömerken; “Kerime bütün dünyaya ismini duyurmuş bir dâhi ve savaş veya çok önemli işler yapan bir yiğit değil. Öyle olmasa bile, o saf temiz sevgiye, yüksek ahlakî özelliklere, güçlü bir iktivada sahip, koca yürekli basit bir köy kızı olmasıyla önemli. Kerime tan vaktinden hemen önce parlayıp sönen ışıltılı yıldız. Onun ölümü, önemli şahısların kaybına denk!” demişti. Baş ucundaki kabir taşına yazılan sözler de, onun bu konuşmasından alınmış.

Mestüre getirdiği çiçekleri kabre bıraktı ve ağlamaya başladı: - Biz seni koruyamadık Kerime! dedi.

Çoğu insan sevgi için mücadeleleyi, sadece kendisi için gerçekleştiriyor, sevdiği kişiyi başkasının elinden almayı, ya da

икенсе берәүзән тартып алыузы йәки үзен бөтөнләй һөймәгән кешене нисек тә булһа үзенә каратып ала белеүзе мәртәбә күрә. Мәстүрәгә килгәндә иһә, ул ошоға тиклем мөхәббәт өсөн көрәш асылын «тиң булмаған» никахка каршы сығыуза, иҫәп буйынса өйләнешеүзе хупламауза, ғәйбәткә бирелмәүзә күрә ине. Хәзер ул, Кәримә калдырған һабак буйынса, һөйгән кешенде һаклау, уны бәхетле итеү бурысының яуаплылығын һәм юғарылығын тәрәнерәк аңлай һымак... Йосоп менән Мәстүрә Кәримәнәң кәбере алдында тубыкланып ултырзылар за башта аят укынылар, шунан уның яңғыз калған әсәһен үз карамактарына алып хәстәрлек күрәргә ант иттеләр. Улар зыяраттан кайтыуға, туған-тыумасалар йыйылып бөткән ине. Ултырыша башланылар. Табынды Сәлих карт асты.

(ҫ)

— Без бөгөн тик туған-тыумасаларзы таныштырыр өсөн генә сакырзык. Әйзәгез, йәштәргә һаулык, бәхет, озон ғүмер (d)

123

теләйек. Улар хөрмәтенә берәрзе күтәрәп тә ебәрәйек, — тип ул : (a)

— Әйткәнәң кабул булһын. Амин!
(b)

kendisini hiç sevmeyen kişiyi bir şekilde kendisine aşık edebilmeyi, çok önemli görüyor. Mestüreye gelince, o, bu zamana kadar sevgi için mücadele aslını, “uygun olmayan” nikâha karşı çıkmakta, hesabî evliliği onaylamamakta, gıybet etmemekte görüyordu. Şimdi o, Kerime’nin vermiş olduğu dersten dolayı, sevdiği insanı korumak, onu mutlu etme görevinin sorumluluğunu ve kıymetini daha derinden anlıyor gibi... Yusup’la Mestüre, Kerime’nin kabrinin önünde diz çöküp oturdular ve önce ayet okudular, sonra onun yalnız kalan annesini kendi himayelerine alıp, özen göstereceklerine yemin ettiler. Onlar ziyaretten döndüklerinde, eş dost akraba bir araya toplanmıştı. Toplantı meclisine başladılar. Konuşmayı Selih amca açtı.

- Biz bugün sadece eşimiz ve dostumuzu tanıştırmak için, sizi çağırdık. Haydi, gençlere sağlık, baht ve uzun ömür

dileyelim. Onların şerefine birer kadeh kaldıralım, dedi.

- Söylediklerin kabul olsun. Amin!

Урақтың кыза башлаган мәле ине, мәжлесте озакка һузманьлар, һүззе кыска тоттолар. (с)

Иртәгәһенә Йосоп, ғәзәтенсә, тандан тороп эшкә китте. Хисапсы урып-һуғыу эштәре буйынса мәғлүмәт йыйып бәтәп, кағыззарын рәйестең эш өстәленә алып килеп һалды. Йосоп уларзы ентекләп карап сыкты ла телефон аша районға тапшырырға кушты. (с)

Ырзын табағына оперативка үткәрергә килгәндә, халык эшкә китергә йыйына ине. Озак тотманы уларзы, тейешле күрһәтмәләр биреп, тиз генә таратты. Ә унан һуң йәйләүзәгә кәтәүзе ауылға күсерәү, мал азығы ташыу эштәрен ойоштороу менән мәшғүл булды. Кискә табан Мәстүрәне мал-тыуарыменән үз ихатаһына күсереп алып кайтты. Ярай әле, ул, Сәлихжарттың кәңәшен кире какмай, әйләнеп өлгөрзә. Юғиһә, кәтмәгәндә тағы ла бер мәшәкәт килеп тыузы: колхоздарзы әреләтәү башланып китте. Әйләнеүен тағы ла билдәһез вакытка кисектерергә мәжбүр булып ине, моғайын. (d)

Ике-өс кәндән Йосопто районға партия активы йыйылышына сакырзылар. Унда вак колхоздарзы берләштереп, әреләндерәү юлы менән ауыл

Орағын кызышмаға башладығын заманларды, конушма меclisini çок fazla узатмайып, сөзү кыса кестилер.

Ertesi gün Yusup, âdetİ olduđu üzere, tandan kalkıp işe koyuldu. Muhasebeci ekip biçme işleri ile ilgili bilgileri topladı ve kağıtları da reisin masasına getirip bıraktı. Yusup onları inceledi ve telefon açarak bölgeye teslim edilmesini emretti.

İşleri halletmek için harman yerine geldiğinde, halk, işe gitmek için toplanıyordu. Onları çok fazla tutmadı, gerekli görevlendirmeleri vererek, çabucak iş görev dağılımı yaptı. Daha sonra yayladaki sürüyü köye nakledip, hayvanların azıklarını taşıma işlerini halletmeyle meşgul oldu. Akşama doğru, Mestüre'yi hayvanlarıyla birlikte, kendi avlularına geçirip, döndü. Neyse ki o, Selih amcanın tavsiyelerini itiraz etmeden uyguluyordu. Ne var ki hiç beklemediği bir anda, bir meşguliyet daha çıktı: kolhozları büyütmeğe başladı. Evlenmesini gene belirsiz bir zamana ertelemeye mecbur kaldı galiba.

İki üç gün sonra Yusup'u, bölgeye, partinin aktif toplantısına çağırдылар. Orada, küçük kolhozların birleştirilip büyütülerek hakkında köy idaresindeki yetiştiricileri

хужалығында етештереүзе арттырыу мәсьәләһе каралды, шуға ярашлы карар кабул ителде. Район етәкселәре «Һакмар»зы артта калған күрше «Янауыл» колхозы менән берләштереүзе күз уңында тоткан икән. Ике колхоздың рәйесен дә район үзәгенә сақыртып, мәсьәләне башта берләшкән тәүге партия ойошмаһы йыйылышында карап, колхозсыларзың дөйөм йыйылышына сығарырға куштылар. (e)

Йомабай ауылында халыктың 57 проценты колхоздарзы кушыуға каршы тауыш бирзе, һан яғынан күпселекте тәшкил иткән «Һакмар»зар артта калған колхоз менән эш һакын бүләшергә теләмәй ине. Колхозсыларзың кабат үткәрелгән берләшкән дөйөм йыйылышында район етәкселеге «Һакмар»зарзың, һәр кем үз иҫәбенә эш һакы алырға тейеш, тигән талабын тауышка куйырға мәжбүр булды. Ике колхозды бергә кушыу мәсьәләһе ахырза ыңғай хәл ителде. (f)

Был йыйылышта райондың беренсе секретары Хисмәтуллин үзе катнашты. Уның тәкдире буйынса, берләшкән колхозға «Һакмар» исеме бирелде, рәйес итеп Йосоп Латипов (g)

arttırma konusu konuşuldu, sonunda bu faydalı karar kabul edildi. Bölge yöneticileri “Hakmar”ı arka tarafta kalan komşu “Yanavıl” kolhozuyla birleştirmeyi düşünmüşlerdi galiba. İki kolhozun reisini de, bölge merkezine çağırıp, meseleyi daha önce birleşen ilk parti toplantısında değerlendirip, kolhozcuların genel toplantısına getirilmesini emrettiler.

Yumabay köyünde halkın yüzde elli yedisi, kolhozları birleştirme konusuna karşı çıktı, sayı bakımından çoğunluğu teşkil eden “Hakmar”lılar geride kalan kolhozla iş hakkını bölüşmek istemiyorlardı. Kolhozcuların tekrar yapılan birleşme genel toplantısında, bölge idaresi, “Hakmar”lıların, herkes kendi hesabına iş hakkı almalı, şeklindeki talebini, tartışmaya açmaya mecbur kaldı. İki kolhozu birleştirme meselesi, sonunda, olumlu olarak hâll edildi.

Bu toplantıya bölgenin birinci sekreteri Hismetullin’in kendisi de katıldı. Onun konuşması boyunca, birleşmiş kolhoza “Hakmar” ismi verildi, reis olarak Yusup Latipov

хайланды. Күренеүенсә, райком колхоз рәйесе вазифаһына башка кандидатураны тәкдим итергә базнат итмәгән, йөндө яткан ятына карай һыйпаузан башка эмәл тапмаған. (а)

Бер ауылдан ғына торған элекке «Янауыл» колхозы өсөнсө бригада булын калды. Унда ла эште Йосоп тәртип урынлаштырыузан башлап ебәрзе. Һәр азымын үлсәп атланы, уйлап эш итте. Колхоз «Стогометатель» тигән эскерт һалыусы кулайлама һатып алғас, уны ошо бригадаға бирзе. Ләкин уға кағылыусы, кызыкһыныу белдереүсә булманы, һаман йәшниктә ята бирзе. Бакһаң, шул тимерлек янында У-2 тракторына тағыла торған бик киммәтле икенсе бер кәбән койоу корамалы нефть вышкаһы кеүек һерәйеп тора икән. Йүнләп эшләтә алмағандар, уны һатып алған акса елгә оскан, колхозсыларзың кеңәһенә һуккан. (b)

— һезгә шул етмәгән, тағы бер эшкә ашмаған нәмә алып килеп ташлап киттегез. Колхоз кайзан байыһын? — тип ризаһызлыҡ белдереп каршы алды Йосопто тимерсе Алексей Долгов. (с)

— Вот где собака зарыта! — тип кушылды уға комбайнер Петр Рогачев. (ç)

seçildi. Görünüşe göre, bölge komitesi, kolhoz reisi vazifesine başka bir adayı taktim etmeye cesaret edememiş, işi hak edene vermekten başka çare kalmamıştı.

Yalnızca bir köyden oluşan önceki “Yanavıl” kolhozu, üçüncü iş takımı olarak kaldı. Orada da işi Yusup düzenleyip yerine koymaya başladı. Her adımını dikkatli attı, düşünerek iş yaptı. Kolhoz “Stogometatel” denilen balya yapan bir araç alınca, onu, o iş takımına verdi. Ama onu kullanan, ilgisini çeken birisi olmadı, öylece çayırlıkta kaldı. Aslında, o demirliğin yanında U-2 traktörüne takılan çok kıymetli ikinci bir saman dökme âleti, petrol kulesi gibi kalkmış duruyor. İyi çalıştıramamışlar, onu satın aldıkları para, havaya gitmiş, kolhozcular, para kaybına uğratmıştır.

- Size bu yetmemiş, bir de hiçbir işe yaramayan şeyi getirip, bırakıp gittiniz. Kolhoz nasıl zengin olsun? diye demirci Aleksey Dolgov, hoşnutsuzluğunu bildirip, Yusup’u karşısına aldı.

Petr Rogaven de, - İşte işin özüne inelim! diye biçer döver operatörü ona katıldı.

— Дөрөс, колхоз аксаһы елгә оса икән, ул үзебеззең кеҫәнән сыға, — тине Йосоп, һүзгә дипломатик йүнәләш биреп. — Был мәсьәлә буйынса тиззән һөйләшербез, ә хәзер эшкә тотонайык. (d)

- Doğru, kolhoz akçesi havaya gidiyormuş, o bizim kesemizden çıkıyor, dedi Yusup, sözü diplomatik bir tarafa çekerek. - Bu meseleyle ilgili olarak hemen konuşuruz, ama şimdi işimizi halledelim.

— Эшкә дек — эшкә, — тине Долгов Рогачевка карап, тегеһе бер һүз зә өндәшмәне. (e)

- İşe diyoruz, işe, dedi Dolgov Rogaçev'e bakarak, diğeri ise bir söz bile sözlemedi.

— Өйткәндәй, Алексей Григорьевич, мин һеззең ярзамығызға бик мохтаж бит әле, — тине Йосоп Долговка. (f)

Aleksey Grigoreviç, - Netice itibarıyla, sizin yardımınıza çok ihtiyacım var, dedi Yusup Latipov'a.

— Ярзамға калһа, эш калмаҫ. (g) - Yardıma kalsa, iş kalmaz.

Долгов тимерлеккә инеп китте. (ğ) Dolgov demirliğe girdi.

Үзенә өндәшеүсе булмағас, Рогачев комбайнына яңы вариатор куйырға тотондо. Ә Йосоп баяғы королманы тағырға бригадирзан «Беларусь» маркалы трактор сакыртып килтертге лә казау һурғыс менән баяғы йәшниктәрзе асырға тотондо. Королманың инструкцияһы менән алдан танышкан Йосоп ни эшләргә кәрәк икәнән башкаларға әйтеп кенә торзо. Тракторсы, бригадир, тимерсе уны кора ла башланы. Ситтән карап тора алманы, уларға ярзамға Рогачев та килде. Төш етеүгә, стогометатель тракторға тағып королған ине. Йосоптоң күз алдында эш

Kendisine bir şey diyen olmayınca, Rogaçev biçerdöverine yeni varyatör takmaya girişti. Bu arada Yusup, az önceki kurulumu takmak için, şeften, Belarus markalı traktör isteyip getirtti ve bağlantı hortumuyla az önceki kutuları açmaya başladı. Kurulum talimatlarını önceden bilen Yusup, ne yapmak gerektiğini başkalarına da söyledi. Traktörcü, şef, demirci onu kurmaya başladı. Rogavev de, izleyip duramadı, yardım için geldi. Öğle vakti geldiğinde, ctogometatel tarktöre takılıp kurulmuştu. Yusup'un gözünün önünde işe başladılar. O günden sonra, yedi balya yapılmaya başlandı. Tırmıklamayla yığın yapma, balya yapma

башланылар. Шул көндө үк ете эскерт
һалып өлгөрзөлөр. Тырматыу менән
күбәләү, эскерт койоу араһындағы
өзөклөк өс көн тигәндә бөтөрөлдө.
Гидравлик система (h)

125

ярзамында эшлэгән яңы техникаға
колхозсыларзың карашы бөтөнләй
үзгәрзе. «Был мәсьәлә буйынса тиззән
һөйләшербез», — тиһә лә, рәйес һаман
форсат таба алманы, йыл йомғактары
яһалғас, һүз үзенән-үзе түңәрәкләнде:
кәбән койғостоң үз һакын сығарыу ғына
түгел, колхозға бик зур табыш та
килтәрәп өлгөргәнлеген һандар менән
исбатлап куйзы. (a)

Йосоп менән Мәстүрәнең ғаилә
короп йәшәй башлауларына өс йылдан
ашыу вақыт һизелмәй зә үтеп китте.
Самат — дүртенсе, ә Оксана алтынсы
синефка күсеп укый башланы. Мәстүрә
машина менән һыйыр һауыу операторы
булып эшләй. Йосоп быйыл ситтән тороп
ауыл хужалығы институтының агрономия
факультетын тамамланы, артабан укыуын
дауам итеп, диссертация якларға
әзерләнә. Колхоз тормошонда ла зур ғына
үзгәрештәр булды. Административ
етәкселек итеу иктисади алымдар менән
сикләнә төштө. Яңы прогрессив һалым

arasındaki kopukluk, üç gün içinde bitirildi.
Hidrolik sistemi

yardımında kullanılan yeni teknik makinarya
kolhozcuların bakışı tamamen değişti. - Bu
konu hakkında hemen konuşuruz, dese de,
reis fırsat bulamadı, yıl sonuçlarına
bakılınca, konuşma kendiliğinden devam
etti: ekin yığını saman aspiratörünün yalnızca
kendı hakkını çıkarma değil, kolhoza çok
büyük de kazanç getirdiği sayılarıyla
ispatlandı.

Yusup'la Mestüre'nin evlenip
yaşamaya başlamaları fark ettirmeden üç
yıldan fazla olmuştu bile. Samat dördüncü,
Oksana ise altıncı sınıfa geçip, okumaya
başladılar. Mestüre sığır sağma makinasının
uzmanı olarak çalışıyor. Yusup, bu yıl
açıköğretimde köy idaresi enstitüsünün tarım
bilimi fakültesini tamamladı, daha sonra da
okumaya devam ederek master tezini
savunmaya hazırlanıyor. Kolhoz hayatında
da büyük değişiklikler oldu. İdari yöneticilik
etmek iktisadî yöntemlerle sınırlandırıldı.
Yeni süreç başlatma sistemi, uygulanmaya
başladı. Halkın yaşam şartları daha düzendi,

системаһы барлыкка килде. Халыктың көтү olaylar azaldı.
көнкүреше ярайһы якшырзы, енәйәтселек
кырка кәмене. (b)

...«Һакмар» колхозына ...Hakmar kolhozuna görevli olarak
командировкаға килгән район savcı gelen bölge savcı Ehmetyenov, harman
Әхмәтйәнов ырзын табағынан дүрт yerinden 4 kilogram buğdayla köye dönen
килограмм бойзай менән ауылға кайтып Segit'in karşısına çıkıyor ve onu bölge
барған Сәғиткә тап була ла үзе менән уны merkezine götürüyor.
район үзәгенә алып китә. (с)

— Был ниндәй бойзай? (с) - Bu buğdayı nereden aldın?

— Көндәлек нормаға алған бойзайым... (d) - Gündelik payıma düşen buğday...

Сәғит үзен тәүге һорауға яуап Segit, ilk soruya cevap verirken uk
биргәндә үк тоттора, сөнки һуғыш tuttura, çünkü savaş zamanlarındaki gibi,
вакытындағы кеүек норма буйынса norma boyunca açlık verilmesi çoktan
ашлык биреү күптән онотолған. (e) unutulmuş.

— Алдашма, дәрәсән әйт, юғиһә... (f) - Yalan söyleme, doğru söyle, yoksa...

— Әйтәм, әйтәм дәрәсән. Әйтәм. - Söylüyorum, doğrusunu
Колхоз рәйесенең рәхсәте менән алдым. söylüyorum. Kolhoz reisinin izniyle aldım.
(g)

— Ә иҗәптән сығарыу ордерын кемгә бирзең? (ғ) - Peki izin belgesini kime verdin?

— Кағызһыз ғына рәхсәт итте, иртәгә яззырып бирмәксе булғандыр. (h) - Onay kağıdı olmadan izin verdi, sabaha yazdırıp verecektir.

Күптән Йосопка теш кайрап, уны кармакка эләктерев уңайын ғына карап йөрөгән Әхмәтйәновка шул ғына кәрәк (1)

126

ине, һорау алыу протоколына Сәғиттән ашык-бошок кына кул куйзыра халып, райкомға йүгерзе. (а)

Заманалар үзгәргән хәзер. Иң якшы кадрзарзы юк итеү һөзөмтәһендә һуғыштың тәүге осоронда ауызы нык бешкән Сталин партия ағзаларын тота халып яуапка тарттырып хөкөм итеүзе сикләне, МВД, прокуратура, суд органдары өстөнән партия контроле урынлаштырзы. Яуапка тарттырып алдынан Йосопто партиянан сығартырға кәрәк, ә бының өсөн беренсе секретарзы үз яғына аузарыу мотлак — Әхмәтйәнов ошоно якшы аңлай ине. (b)

— Йә, тизерәк һөйлә! — тине прокурорзы теләр-теләмәс кенә кабул иткән Хисмәтуллин. — Мин кабаланам. (с)

— «Һакмар» колхозсыларына йоккан башбаштаклык бөтөрөргә кәрәк. Уның киләсәктә райком ағзаларына да һирпелеве мөмкин. Йосоп Латипов кеүектәр тарата ул сирзе, — тип башланы һүзен беренсенен йомшак характерлы,

Çoktan beri Yusup'a dış bileyen, onu tuzaga düşürmek için, uygun zamanı kollayan Ehmetnov'a bu gereki-

yordu, Segit'e aceleyle soruşturma protokolünü imzalatırıp bölge komitesine koştı.

Zaman değişmiş artık. En iyi elemanları yok etme neticesinde, savaşın ilk döneminde ağzı iyice yanan Stalin, parti azalarını tutuklayıp, sorgulayarak karar vermeyi bıraktı, MVD, savcılık, mahkeme organları vasıtasıyla parti kontrolü getirdi. Sorgulamadan önce Yusup'u partiden çıkarmak gerek, ama bunun için birinci sekreteri kendi yanlarına çekmek şart, Ehmetyenov bunu iyi biliyordu.

Savcıyı istemeden de olsa kabul eden Hismetullin, - Haydi, hemen söyle! dedi. - Ben acele ediyorum.

- Hakmar kolhozunda âdet hâline gelen kuralsızlığı bitirmek lâzım. Bu durum, gelecekte bölge komitesi azalarına da bulaşabilir. Yusup Latipov gibileri, o hastalığı yayar, diye söze başladı, ilkinin yumuşak karakterli, özensiz olduğunu iyi

аумалы ла түкмәле булғанын якшы белгән bilen Ehmetyenov.
Әхмәтйәнов. (ç)

— Әллә Латиповтың берәй сейе — Peki Latipov'un yaptıği bir yanlış
сыктымы? (d) var mı?

— Сыкты шул! (e) - Var tabii.

Прокурор әлеге хәлде үзенә Savcı biraz önceki durumu kendine
кәрәккәнсә һөйләп бирзе. Беренсе менән uygun bir şekilde söyledi. İlkiyle iş
эш бешкәндәй булғас, Әхмәтйәнов hallolmuş gibi olunca Ehmetyenov savcılığa
прокуратураға кайтып атын ектерзе лә, dönüp atını arabaya koşturdu ve Segit'i de
Сәғитте эйәртеп, «Һакмар» колхозына alarak Hakmar kolhozuna doğru yola çıktı.
юлланды. Улар идараға килеп ингәндә, Onlar idareye geldiğinde, baş muhasebeci
бухгалтер яңғызы ғына ултыра ине. yalnız başına oturuyordu. Hâl hatır
Һаулык һорашкас, Сәғит унан дүрт sorulduktan sonra Segit ona, dört kilogram
килограмм бойзайға ордер язып биреуен buğday için izin yazıp vermesini istedi,
һораны, күрәһең, Әхмәтйәнов шулай galiba Ehmetyenov böyle söylemiş. Baş
кушқан. Бухгалтер аптыраған киәфәттә muhasebeci şaşırmış hâlde, savcıya baktı.
прокурорға караны. (f)

— һинәң урынында булһам, мин Segit'e sinirle bakan savcı, - Ben
тезләһеп һорар инем, ә һин, зинһар, язып senin yerinde olsam, diz çöküp isterdim, ama
бир, тип тә әйтә белмәйһең, — тине sen asla yazıp ver diye söyleyemezsin, dedi.
прокурор, Сәғиткә асылуы караш ташлап.
(g)

— Зинһар, балалар һакы өсөн язып — Lütfen, çocukların hakkı için yazıp
бир инде, Ғәбит ағай! — Сәғит күзенә йәш ver, Gebit ağabey! Segit ağlamaya başladı.
алды. (ğ)

— Мә, тот! — Бухгалтер Сәғиткә — İşte al! Baş muhasebeci isteksiz bir
ризаһыз ғына ордер һондо. — Аслык şekilde izin kağıdını verdi. - Açlık yılında
йылы тиерһең урлашырға. (h) hırsızlık yapar gibi.

Йосоптоң кайтып килгәнен тәзрә аша күрөп калған Әхмәтйәнов колхоз идараһынан сыға һалып, бәзрәфкә инеп китте. Ул кире ингәндә, Йосоп ордерға кул куйып ултыра ине. (i)

«Сәғиткә ырзын табағынан дүрт килограмм бойзай алырға телдән рөхсәт бирзем» тип аңлатма ла яззырып алды прокурор. (i)

Максатына ирешкән Әхмәтйәнов кайтып китергә лә өлгөрмәне, район үзәгенән телефонограмма ебәрзеләр. Унда (j)

127

Йосопка бөгөн үк райком бюроһына килеп етергә кушылгайны.

(a)

Хисмәтуллин «Һакмар» колхозының ырзын табағынан бойзай урланыуы тураһында сығыш яһарға һүззе район прокурорына бирзе. Әхмәтйәнов Йосопто СССР Югары бюроһына 1947 йылдың 4 июнеңдә сығарылған Указының «Дәүләт милкен урлаған өсөн яуаплылык тураһында»ғы 1-се пунктына нигезләнеп ғәйепләне. Йәнәһе, исәпкә сығару ордеры булмай тороп, дүрт килограмм бойзайзы законһыз рәүештә Сәғит Яманғоловка биргән. Ә икенсе көнгә,

Pencereden bakınca, Yusup'un dönüp geldiğini gören Ehmetyenov, kolhoz idaresinden çıkıp, tuvalete gitti. O geri geldiğinde, Yusup izin kağıdına imza atıyordu.

- Segit'e harman yerinden dört kilogram buğday alması için ben izin verdim, diye de yazdırdı savcı.

Maksadına erişen Ehmetyenov dönüp gitmedi, bölge merkezinden telgraf gönderdiler. Orada

Yusup'a, yalnızca bugün, bölge komitesi bürosuna gitmesi emredilmişti.

Hismetullin, Hakmar kolhozunun harman yerinden buğday alınması hakkında konuşma yapması için, sözü bölge savcısına verdi. Ehmetyenov, Yusup'u SSSR Üst bürosuna 4 Haziran 1947'de çıkarılan kararnamenin "Devlet malını çalanların sorgulanması hakkında"ki birinci maddesine dayanarak suçladı. Yani, belgesi olmadan, dört kilogram buğdayı kanunsuz bir şekilde, Segit Yamangolov'a vermiş. Ama ikinci gün suçunun oratya çıktığını sezip, kendisini

ғәйебе асылғанын һизеп, үзен ақлар өсөн тиз генә ордер язған. (b) aklamak için, hemen, izin kağıdı yazmış.

Бюро элекке хәрби тоткондоң Бюро, eski askerî tutuklunun sözlerine хүзенә колак һалманы, партия сафынан kulak asmadı, partiden attı. İşte tam o gün, сығарзы. Шул көндө үк халык суды, halk mahkemesi, savcı Ehmetyenov'u прокурор Әхмәтйәновтың һорауы sorgulaması ile Yusup Latipov'u, çalışma буйынса, Йосоп Латиповты, хезмәт kampında karakterini düzeltmesi şartıyla, on лагерында холок тәзәтеү шарты менән, ун уйла mahkûm etti. Yusup mahkeme йылға иркенән мәхрүм итте. Йосоп суд salonunda tutuklandı. залында кулға алынды.

(c)

Төрмәгә озатырзан бер көн алда, Hapishaneye götürülmeden bir gün кискә сәғәт ундарза, Йосопто камеранан önce, akşam saat on gibi, bölge içindeki işler район эске эштәр бүлеге начальнигы bölümü şefi Kerimov, Yusup'u hücreden Кәримов кабинетына сакыртып алды. odasına çağırdı. Kaptan, dışarıdan Тыштан карағанда капитан тыныс күренә, bakıldığında sakin görünüyor, ama Yusup'un ләкин Йосоптоң көтмәгәндә хөкөм ителеп hiç beklenmedik bir zamanda hüküm кулға алыныуын эстән бик ауыр кисереүе giydirilip tutuklanması içten içe ağrına gittiği һизелә. Ишек төбөндә тукталып сәләм seziliyordu. Kapı dibinde durup selâm veren биргән Йосопка урын күрһәтте лә уның Yusup'a, yer gösterdi ve onunla birlikte менән кушлап ултырзы. oturdu.

(ç)

—Шуныһы үкенесле: ярзам итә - Ne kadar da kötü bir durum, yardım алманым. Ләкин балалар хақы өсөн насар edemedim. Ama çocuklar hakkı için, kötü юлға баһқан атай кешене котқарыуына yola düşmen babanın kurtarılmasına һокланмайынса кала алмайым. Утта ла sevinmeden edemiyorum. Ateşte de янманың, һыуза ла батманың, нык бул, yanmadın, suda da boğulmadın, güçlü ol Йосоп. (d) Yusup.

— Аңлағанығыз өсөн һезгә зур - Anlayışınız için size çok teşekkür

рәхмәт, Рәшит Хисамович. (e)

ederim, Reşit Hisamoviç.

— һуғыштан калған емеректәрзе
төзәтеп бөтөргәс тә, был Указ көсөн
юғалтасак, бөтөнләй юкка сығасак. Уның
буйынса хөкөм ителгәндәр озак
ултырырға тейеш түгел,
реабилитацияланырға тейеш, — капитан
Йосопто яруынынан косаклап һелкеткәс,
үзенең икеләнеүе тураһында әйтте. —
Әхмәтйәновтын һезең колхозға килеүе
миндә бик зур шик тыуыра. (f)

- Savaşın yıkıntıları düzeltilince, bu
kararnameye göre, hüküm giyenler uzun
zaman hapishanelerde kalmalarına gerek
yok, rehabilitasyon gerekli.” Kapitan,
Yusup’u omuzlarından kucaklayıp silkince,
kendisinin tereddütlerini söyledi.
“Ehmetyenov’un sizin kolhoza gelmesi,
bende çok şüphe doğuruyor.

— Ниндәй шик? (g)

- Nasıl şüphe?

— Уйлап кара әле.
Командировкаға килеүзең максаты
булырға тейеш түгелме һуң? (ğ)

- Düşünsene bir. Görevli olarak
gelmesinin bir maksadı olmalı öyle değil mi?

— Әлбиттә, булырға тейеш. (h)

- Elbette, olmalı.

128

— Прокуратуранын «һакмар»
колхозында бер ниндәй зә йомошо юк.
Быныһы бер. Райком эше буйынса ла,
милиция йәһәтенән дә йомошо юк... (a)

- Savcılığın Hakmar kolhozuna hiçbir
faydasına da yok. Bu bir. Bölge komitesi
işinde de polislik suçlamanın da gereği yok...

— Уныһы шулай. Алдан ук
уйланған провокация был. Ни эшләйһен,
ете бала атаһы бит, коткарайым, тигән
булдым. Райкомға ышандым. Эт булһа,
өрөр, кеше булһа, белер. (b)

- Orası öyle. Önceden beri düşünülen
provakasyon bu. Ne yapsın, yedi çocuk
babası tabii, kurtarayım demiştim. Bölge
komitesine inandım. Köpek olsa ürür, insan
olsa bilir.

— Яманғолов менән Әхмәтйәнов

- Yamangolov ile Ehmetyenov

кеүектәр белмәйзәр ул, Йосоп. Улар тик эт булып кына өрәләр. (с) gibiler bilmiyorlar, Yusup. Onlar sadece köpek olup ürürler.

— Ғәйепте үз әстәмә алыуыма мин үкенмәйем, тик бер нәмәне аңламайым. (с) - Ben suçu üstüme aldığım için pişmanlık duymuyorum, ancak bir şeyi anlamıyorum.

— Нимәне? (d) - Neyi?

— Ниңә Николай Михайлович Шверник зыяндан башка файза бирмәгән ул Указға кул куйған? Өс-дүрт килограмм ашлык урлап тотолған кешеләр менән төрмәләр, холок төзәтеү лагерзари тулған бит. (е) - Neden Nikolay Mihayloviç Şvernik, ziyandan başka faydası olmayan o kararnameyi imzalamış? Üç dört kilogram buğdağ çalıp tutuklanan kişilerle hapishaneler, karakter düzeltme kampları dolmuş.

— Хәтерәндәме, 30-сы йылдарза лашундай ук хәл булды бит. Бер ниндәй ғәйебе лә булмаған кешеләрзе ултырталар ине. (f) - Hatırladın mı, 30'lu yıllarda da bunun gibi bir olay olmuştu. Hiçbir suçu olmayan insanları tutukluyordı.

Йосоп өндәшмәне, сәсе алынған башын ыуалап ултыра бирзе. (g) Yusup bir şey söylemedi, tıraş edilmiş kafasını kaşımaya devam etti.

— Бынан бер нисә йыл элек, — тине капитан, бәтә кәүзәһе менән Йосоп яғына борола биреп, — Мусин һине орлок материалы урлауза ғәйепләп маташкан ине... (ғ) Kaptan, bütün gövdesiyle Yusup'un olduğu tarafa dönerek, “Bundan birkaç yıl önce, Musin seni tohum malzemelerini çalmakla suçlayıp uğraşmıştı...”

— һез мине коткарып алып калдығыз... (h) - Beni siz kurtarmıştınız...

— һеззе генә түгел, Мусиндың үзен дә. Уны дөрөс юлға бақтырып өсөн күп - Sadece seni değil. Musin'in kendisini de. Onu doğru yola sokmak için

көс халырға тура килде. Мин уға Сталиндың нисек тиранға айлануы тураһында һөйләнем. (i)

— Сталинды әллә, ирекһеззән шундайға әйләнгән, тимәксе булаһығыҙ иңде? (i)

— Күрәһең, шулай. Лениндың «төрлө илдә капитализмдың тигез үсешә алмауы һөзөмтәһендә, социализмдың башта бер нисә капиталистик илдә, хатта айырым бер капиталистик илдә, еңеүе лә мөмкин» тигән теорияһын практикаға тормошҡа ашырыу Сталин өлөшөнә төшкән ине, уға артҡа китер юл калманы. (j)

— Был теорияны корбанһыз тормошҡа ашырыу мөмкин түгелме? (k)

— Башта Италияла, ә һуңынан Германия менән Испанияла власта фашистар килде. Икенсе донъя һуғышы... (l)

— Иң беренсе сиратта илдең оборонаһын нығытып, фашистарға каршы тороу һәләте кәрәк ине. Илде индустрия- (m)

129

лаштырмайынса бының мөмкин түгеллеге

çok uğraşmak gerekti. Ben ona Stalin'in nasıl bir zorbaya dönüştüğü hakkında konuştum.

- Yoksa Stalin'i özgür olmadığı zamanlardan bu zamanlara getiren mi, demek istediniz?

- Galiba öyle. Lenin'in, türlü ülkelerde kapitalizmin düzgün bir şekilde yayılması neticesinde, sosyalizmin önce birkaç kapitalist ülkede, hatta farklı bir kapitalist ülkede, üstün gelmesi de mümkün, şeklindeki teorisini normal hayata geçirme Stalin'in payına düşmüştü, onun başka çaresi yoktu.

- Bu teoriyi insanları kurban etmeden, hayata geçirmek mümkün değil mi?

- Önce İtalya daha sonra da Almanya ile İspanya'da iktidara faşistler geldi. İkinci dünya savaşı...

- İlk önce ülkenin savunmasını güçlendirip faşistlere karşı mücadele yeteneği gerekiyordu. Ülke endüstri-

leşmeyince bunun mümkün olmayacağı

асык. Э акса юк. Сит илдэр инвестицияһына иҫәп тотоп булмай, сөнки СССР-зы дошман күргән капиталистар акса бирмэй. (a)

besbelli. Para da yok tabii. Dış ülkelerin endüstrisine güvenmek olmuyor, çünkü SSSR'ı düşman gören kapitalistler para vermiyorlar.

—ВКП(б) тарихында, илде индустриялаштырыу уның эске резервтары иҫәбенә тормошка ашырылды, тип әйтелә. (b)

- VKP(b) tarihinde, ülkenin endüstrileşmesi, onun içindeki rezervleri sayesinde, hayata geçirildi, deniyor.

— Беләһеңме, нимә ул ана шул эске резервтар? (c)

- Biliyor musun, o iç rezervler nedir?

— Талап алыу юлы менән тупланған һалым системаһы. (ç)

- Talep etme yoluyla toplanan vergi sistemi.

— Дөрөҫ, ләкин һалым системаһы эске резервтарзың бер өлөшөн генә тәшкил итә. (d)

- Doğru, ama vergi sistemi, iç rezervlerin sadece bir kısmını oluşturuyor.

— Башка сығанактар за бармы ни? (e)

- Başka dayanakları da var mı?

— Бар. Бик зур сығанактар бар. Арзан кул көсә, мәсәлән, төрмәләр, холок төзәтеү лагерзарындағы тоткондар хезмәте.... (f)

- Var. Çok büyük dayanakları var. Değeri olmayan kol gücü, meselâ hapisaneler, karakter düzeltme kamplarındaki tutukluların hizmeti.

Азақ котһоз, һалкын камерала Кәримов һөйләгәндәргә ышанырға ла, ышанмаҫка ла белмәй бик озақ уйланып ятты Йосоп. Бер яктан, Кәримовтың логикаһына каршы куйырлык дәлил таба алмай, икенсе яктан, бер ниндәй ғәйебе

Son şans, Yusup, soğuk hücrede Kerimov'un, söylediklerine inansın mı inanmasın mı bilmeden, çok uzun süre düşündü. Bir taraftan, Kerimov'un fikrini çürütecek delil bulamıyor, bir taraftan da hiç ayıbı olmayan veya küçücük hatası olan

булмаған йәки бәләкәй генә хата ебәргән кешене хәкәм итеп, арзан кул көсә итеп файзаланыуға ышанырға күңеле каршылаша. (g)

Нишләптер, мәктәптәрҙә эленеп торған «Бәхетле бала сак өсөн рәхмәт Сталинға!» тигән лозунг күз алдына килә лә баҫа, килә лә баҫа... Балаларҙы фашизм коллоғонан коткарыу өсөн уларҙың ата-бабаларын төрмәләрҙә арзан кул көсөнә әйләндерәү мотлак булғанмы? Бер ыңғайза Сталин үзенә каршы булған сәйәсмәндәрҙе лә рәшәткә артына яткан — бер атыуза ике куян аткан, йәғни. Бәлки, илде зур бәләһәнән коткарыуҙың башка юлдары булғандыр? Кем табырға тейеш ине ул юлдарҙы? Кем ғәйепле?! һуғыштан алдағы мәхшәрҙәр, кыйралған яҙмыштар, даръя булып аҡкан күз йәштәре... Иҫ киткес зур юғалтыуҙар аша яуланған Еңеү... (ғ)

Шулай баш ватты Йосоп, әммә уйының осона сыға алманы. Бер нәмәгә иманы камил ине уның: намысы саф, халкы алдында йөзә аҡ. Ошо инаныуы уға рух ныклығы, иртәгәге көндөң күзенә тура карарға көс бирҙе. (h)

Туғандары менән осрашырға тик судтан һуң, төрмәгә озатырған бер көн алда ғына, рәхсәт иттеләр. Йосоп янында

insanı cezalandırıp, değersiz kol gücü olarak faydalanılmasına inanmak için gönlü razı gelmiyor.

Nedense, mekterlerde asılıp duran Bahtlı çocukluk çağım için teşekkürler Stalin! şeklindeki slogan gözünün önüne geliyor, gelmeye başlıyor... Çocukları faşist kulluğundan kurtarmak için, onların ata dedelerini hapishanelerde değersiz kol gücüne çevirmek (işgücü olarak kullanmak) şart mıymış? Stalin, hemen kendine karşı olan politikacıları da kamplara kapatmış, bir taşla iki kuş vurmuş, anlayacağın. Belki, ülkeyi büyük belâdan kurtarmanın başka yolları da vardır? Kim bulmalıydı o yolları? Kim suçlu?! Savaştan önceki karışıklıklar, parçalanmış hayatlar, derya deniz olup akan gözyaşları... Akıl almaz büyük kayıplar vererek kazanılan Zafer...

Böyle kafa patlattı Yusup, ama düşüne düşüne bir sonuca varamadı. Bir şeye tam olarak inandı, o; namusu temiz,, halkının önünde yüzü aҡ. Bu inancı ona güç verdi, yarınki günün gözüne doğrudan doğruya bakacak gücü verdi.

Dostlarıyla görüşmesine sadece mahkemeden sonra, hapishaneye gönderilmeden bir gün önce, izin verdiler.

Мәстүрә үзе генә булды, ә иртәгәненә Yusup'un yanında yalnızca Mestüre vardı, Сәлих карт менән балалары килде. Улар ama sabahına Selih amcayla çocukları da район милиция бүлегенә килеп ингәндә, geldi. Onlar bölge polis merkezine дежурный «дело»ларзы конвой geldiklerinde, sıradaki davaları konvoy начальнигына тапшырып ултыра ине. (1) şefine iletiyordu.

130

— Анау бүлмәлә кәтәгәз, хәзер — Şu odada bekleyin, şimdi getirirler, алып килерзәр, — тине ул, хул яктагы dedi sol taraftaki kapıyı gösterip. ишеккә күрһәтәп. (a)

Зур булмаған орашыу бүлмәһендә kalın çam ağacından yapılmış iskembe ile калын карағай тактанан эшләнгән kötü bir tahtadan yapılmış masadan başka bir эскәмйә менән ябай ағас өстәлдән башка şey yok. Yusup, çocukları dizine oturtup, йыһаз юк. Йосоп балаларзы тубығына konuşmaya başladı, nöbetçi ise, Mestüre'ye ултыртып һөйләшә башланы, ә дежурный getirdiği eşyaları masaya koymasını söyledi. Мәстүрәгә алып килгән әйберзәрен өстәлгә тезеп куйырға кушты. (b)

— Ә быныһы нимә? — Дежурный — Peki bu ne? Nöbetçi yerde duran üç изәндә торған өс тырызға төртөп sepeti dürterek gösterdi. күрһәтте. (c)

— Талкан, изелгән талкан. (ç) — Talkan, İdil'den talkan.

Мәстүрә Хәтирә әбей өйрәткәнсә Mestüre, Hetire teyzenin öğrettiği әзерләгән ризык менән тултырылған gibi, hazırlanan yiyeceklerle doldurulmuş тырыздарзы берәм-берәм өстәлгә алып sepetleri, birer birer masaya koydu. куйзы. (d)

— Асығыз! (e) — Açınız.

Өсәр килограмдан да кәм Selih amca, üçer kilogramdan da az тартмаған был тырыздарзың капкасын olmayan bu sepetlerin kapaklarını güçlүkle Сәлих карт көскә асып сыкты һәм, бал açtı ve bal kaşığıyla alarak nöbetçiye talkan

калағы менән алып, дежурныйға талкан иkram etti.
һондо. (f)

— Тәмләп кара әле, улым, боронғо башкорт яугирзариның походтарза туклана торған затлы ризығын. (g)

- Pek lezzetli, oğlum, eski Başkurt savaşılarının seferlerde yediği kıymetli yemeği.

Талканды дежурный башта сак-сак кына тәмләп караны. (ğ)

Nöbetçi ilk başta talkanı dikkatli bir şekilde tadına bakarak yedi.

— Тотош кап, улым, тотош. Ана шулай. (h)

- Bir kerede ağzına al oğlum, bir kerede. İşte böyle.

—Эм-м-м, телеңде йоторһоң! — Дежурный тамшана-тамшана калакты ялап куйзы. — Ярай, һезгә ун-ун биш минут вакыт бирәм. (ı)

- Imm, parmaklarını yersin! Nöbetçi ağzı sulana sulana kalağı yaladı. - Tamam, size on on beş dakika vakit veriyorum.

Дежурный осрашы бүлмәһенән сыккас, Сәлих карт Йосопка колхоз хәлдәре, алдағы азнаның шәмбе көнө дөйөм йыйылышта яңы колхоз рәйесе һайланасағы, ә колхозсыларзың бер кемде лә һайларға теләмәүе, Йосопто порукаға һорап СССР Юғары Советына мәрәжәғәт итергә йыйыныузары тураһында һөйләне. (i)

Nöbetçi görüşme odasından çıkınca, Selih amca Yusup'a kolhozdaki durumları, gelecek hafta Perşembe günü genel toplantıda, kolhoz reisi seçileceğini, ama kolhozcuların hiçbirinin seçim istemediğini, Yusup'un kefaletle çıkarılma işini SSSR Üst kuruluna müracaat etmek için toplandıklarıyla ilgili konuştu.

— Бушка вакыт узғармағыз. (j)

- Boşuna uğraşmasınlar.

— Ни эшләрбез икән һуң?(k)

- Ne yapacağız peki?

— Эшләрлек кеше табырға ла шуны һайларға кәрәк. (l)

- Yapacak kişiyi bulmak için, onu seçmek lâzım.

— Кемде? Фекеренде әйт. (m)

- Kimdi? Fikrini söyle.

— Зәйнулланы. Шунан да қулайлы
кеше юк. (n)

- Zeynulla'yı. Ondan iyi biri yok.

— Мин үзем дә башка кеше
күрмәйем. Тик бына уны нисек қайтарып
алырға, институт тамамлағас,
Стәрлетамакка төзөлеш идаралығына
эшкә ебәргәндәр бит? (o)

- Ben de başka birini görmüyorum.
Ancak onu buraya nasıl döndürmek lâzım,
enstitüyü bitirince Sterlitamak'a düzenleme
idaresine işe gönderdiler ya?

— Ошо арала бер ышаныслы
кешене, йомош табып, Стәрлетамакка
ебәрегез, Зәйнулланың ризалығын алып
кайтһын. (ö)

- Şu arada güvenilir birine görevi
verip, Sterlitamak'a gönderin, Zeynulla'nın
rızasını alıp dönsün.

— Үзем барып кайтһам? (p)

- Kendim gidip gelsem?

131

— һиңә ярамай, һизеп қалыузары
мәмкин, һин ни зә мин ни — икебез зә
күзгә төшкән сүп кеүек. Алып барып
төрмәгә тығырзар ине, тештәре генә үтмәй
һиңә. (a)

- Sen olmazsın, sezmeleri muhtemel,
hem sen hem ben, ikimiz de göze batan çöp
gibiyiz. Alıp hapishaneye sokarlardı, sana
dişlerini geçiremiyorlar.

— Харисты ебәрһәк, нисек булыр?
(b)

- Haris'i göndersek nasıl olur?

— Ярай, үзе баш, үзе түш
тигәндәй, миңең урынға қалған. Берәй
сәбәбен табып барып кайтһын. (c)

-Tamam, başına buyruk, benim
yerime kalmış. Biri sebep uydurup gitsin.

һабуллашып сығырға йыйынған еренән

Selih amca, vedalaşmak için kalktığı

- Сәлих карт кире боролдо. (ç) yerden geri döndü.
- Ә Зәйнулла ризалык бирмәһә?
(d) - Peki ya Zeynulla razı olmazsa?
- Бирер. Минәң исемдән әйтегез. (e) - Olur. Benim adımlı verin.
- Төзөлөш идараһы эштән
ебәрмәһә? (f) - Düzenleme idaresi, işten izin
vermezse?
- Партия сакырыуына яуап итеп,
утыз меңселәр иҗәбенә үз колхозыма
рәйес булып кайтырға теләк белдерәм,
тип горком аша обкомға ғариза язып
ебәрһен. Бушатмай ғына караһындар. (g) - Partinin çağırma talebine yanıt
verip, otuz binciler hesabına kendi
kolhozuma reis olarak dönmek için, istek
bildiriyorum, diye şehir komitesini aşarak,
bölge komitesine dilekçe yazıp göndersin.
İşten almadan halletsinler.
- Килештек. Иманым камил,
халык Зәйнулла кандидатураһынан башка
кешегә тауыш бирмәйәсәк. Райкомда
Сабир яклылар за бар икән... Колхоз
рәйесен һемән алып киләләр, тигән имеш-
мимеш тә йөрөй. (ğ) - Anlaştık. İnançım tam, halk
Zeynulla'dan başka birine oy vermeyecek.
Bölge komitesinde Sabir'in tarafında olanlar
da varmış... Kolhoz reisini hemen alıyorlar,
diye yalan yanlış şeyler de söyleniyor.
- Ана шул кырзан алып килә
торған кешеләре Зәйнулла булһын.
Дөрөсөрәге, райком кулы менән үзебеззең
егетте колхоз рәйесе итергә кәрәк. Йәнәһе,
«Һакмар» колхозы колхозсылары райком
тәкдим иткән кандидатураға каршы түгел.
Үзе тәкдим иткән кешене райком
үгәйһетмәс. (h) - İşte şu kırdan gelen kişileri Zeynulla
bulsun. Doğrusunu söylemek gerekirse bölge
komitesi yardımıyla bizim delikanlıyı kolhoz
reisi yapmak lâzım. Yani, Hakmar kolhozu
kolhozcuları, bölge komitesinin takdim ettiği
adaya karşı değil. Kendilerinin takdim ettiği
kişiyi bölge komitesi yabancı görmez.
- Дежурныйзың килеп ингәнен Yusup, nöbetçinin geldiğini görünce

күргәс, Йосоп балалары яғына боролдо. (1) çocuklarının yanına geçti.

— Бойокмағыз, әсәйегеззе тыңлағыз, уға ярзам итегез. Мин озакламай кайтырмын, Мәстүрә... (i) - Üzülmeyin, annenizi dinleyin, ona yardım edin. Ben çok geçmeden dönerim, Mestüre...

Сәлих карт, тағы ла ике минут вакыт бирһәңсе, тигән мәғәнәлә дежурныйға ике бармак күрһәтте, тегеһе ризалык белдереп баш какты. (j) Selih amca iki dakika vermesini istediğini gösterir bir mânâda nöbetçiye el işareti yaptı, o da razı olup kafasını salladı.

— Кузғалмағыз, балалар. (k) - Hareket etmeyin çocuklar.

Дежурный артыңса Сәлих карт та бүлмәнән сыкты. (l) Nöbeçinin peşinden Selih amca da odadan çıktı.

Коридорза конвой начальнигы капитан Кәримов менән һөйләшеп тора ине. (m) Koridorda konvoy şefi kaptan Kerimov ile konuşuyordu.

— Егерме арестантты озатырға ике генә ылау етмәй, иптәш капитан, тағы ла берәүзе рөхсәт итегез. (n) - Yirmi tutukluyu götürmek için, iki araba yetmez, kaptan efendi, tekrar birine izin verin.

— Ә ниңә алданырак әйтмәнәң, аттарзы ебәрәп бөткәс кенә әйтеп тораһың. (o) - Peki, neden daha önce söylemedin, atları gönderince söylüyorsun.

— Хәүефләнмәгез, иптәш Кәримов, үземдең атымды бирәм. Егеүле, әзер тора, — тип һүзгә кушылды Сәлих карт. (ö) - Korkmayın, Kerimov efendi, ben atımı veririm. Koşumlu, hazır duruyor, diye Selih amca konuşmaya girdi.

— Ә төрмәнән атты колхозға кем алып кайтыр? (p) - Peki hapishaneden atı kolhoza kim getirir?

—Латиповтың катыны, —карт - Latipov'un karısı. Yaşlı adam,
Мәстүрәгә күрһәттә. (а) Mestüre'yi gösterdi.

—Рөхсәт итегез, иптәш капитан, — - İzin verin kaptan efendi, diye
тип сат йәбеште конвой начальнигы konvoy şefi Kerimova iyice yapıştı.
Кәримовка. (b)

— Ярай, ал, — тип кул һелтәне - Tamam, al, diye başından savdı
уныһы. (с) diğeri.

Салих карт, балаларзы әйәртеп, Selih amca çocukları götürüp,
райондың әлемтә бүлегенә һуғылды. bölgenin ilgili makamına uğradı. Yumabay
Йомабай ауылының хат ташыусыһы köyünün mektup taşıyanı geliyordu.
кайтырға тора ине. Ауылдаштарын күрәп, Köylülerini görüp arabasından atlayıp indi,
ул тарантасынан һикерәп төштә, eşyalarını arka tarafa doğru iterek onlara yer
әйберзәрен артка шылдырып, уларға урын açtı.
әзерләне. (ç)

Салих карт менән Йосоптоң баяғы Selih amcayla Yusup'un az önceki
һөйләшеүе фәрештәнең амин тигән konuşması, meleklerin amin dediği zamana
сағына тура килгәндер. Харис йомош denk gelmiş galiba. Haris, görev icabı
менән Стәрлетамакка йыйына ине. Карт Sterlitamak'a gitmek için hazırlanıyordu.
уға хәлдә аңлатып өлгөрзә... (d) Yaşlı adam ona, durumu anlattı...

Калала Харис иң башта Haris şehirde ilk önce Zeynulla'yı
Зәйнулланы эзләп тапты, arayıp buldu, köylülerinin başına büyük bir
ауылдаштарының башына зур бәлә belâ geldiğini etraflıca anlatıverdi. Yusup'la
төшөүе тураһында бәйнә-бәйнә һөйләп Selih amcanın selâmını ilettili. Zeynulla, hiç
бирзә. Йосоп менән Сәлих карттың düşünmeden razı oldu. O zaman, otuz
сәләмен еткерзә. Зәйнулла, икеләнәп тә binciler adına, köye kolhoz reisi olarak
тормай, ризалык белдерзә. Шунда ук утыз göndermelerini rica ettiği telgrafı çekti.
меңселәр исәбенә ауылға колхоз рәйесе Haris'in aldığı mutlu haberi, Selih amca,

итеп ебәреүзәрен һорап телеграмма
һукты. Харис алып кайткан шатлыклы
хәбәрзе Сәлих карт Усманға ғына әйтте
әлегә. (е)

Кызыл диплом менән төзөлөш
институтын тамамлаған партия ағзаһы
Зәйнулла Байназаровтың инициативаһын
өлкә комитетта хуллап каршы алдылар.
(ф)

Секретарь Зыя Нуриевич Нуриев
Зәйнулланы озақ тотманы: (г)

— Иң мөһиме — кешеләрен биш
бармағығыз кеүек белгән үз колхозығызға
кайтаһығыз. Яңы яуаплы эштә һезгә
уңыштар теләйбез, — тип кул бирзе. (ғ)

Зәйнулла секретарь кабинетынан
сығып өлгөрзәмә-юкмы, өлкә комитеттан
райкомға, утыз меңсене каршы алығыз,
тип шылтыратып та өлгөрзәләр. Райкомда
Зәйнулланы куш куллап каршы алдылар.
Йыйылышып кәңәшләштеләр зә колхоз
йыйылышына прокурор Әхмәтйәновты
вәкил итер ебәрмәк булдылар. Күрәһең,
Хисмәтуллин да, прокурор үзе башланы—
үзе осона сыкһын, тигәндәр. Ә тегеһе
кырка баш тартты, йәнәһе, колхозсылар,
Йосопто төрмәгә ултырткан прокурорға
үс итеп, утыз меңсене һайламаясақтар.
Берәһенән-берәһе мутырак былар, уйлап

yalnızca Osman'a söyledi.

Kızıl diploma ile düzenleme
enstitüsünü tamamlayan parti azası Zeynulla
Baynazarov'un girişimini ülke komitesi
olumlu karşıladı.

Sekreter Ziya Nuriyeviç Nuriyev,
Zeynulla'yı çok uzun bekletmedi.

- En mühimi, insanların beş
parmağınız gibi, tanıdığınız kendi kolhozuna
dönün, diye el verdi.

Zeynulla, sekreterin odasından çıkar
çıkamaz ülke komisyonundan, bölge
komisyonuna, otuz bininciyi karşılayın, diye
telefon ettiler. Bölge komisyonunda
Zeynulla'yı sıcak karşıladılar. Toplanıp fikir
alışverişinde bulundular ve kolhoz
toplantısına savcı Ehmetyenov'ı vekil
yapmak istediler. Tabii, Hismetullin de,
savcının kendisi başladı, kendisi tamamlasın
demiştir. Diğerleri ise hemen reddetti, sanki
kolhozcular, Yusup'u hapishaneye attıran
savcıdan öc alıp, otuz bininciyi
seçmeyecekler. Birisinden birisi daha hilekâr
bunların, düşünüp baksan...

караһаң... (h)

— Колхозсыларзың ығына килгән кеше бар за инде, ебәрәйек шуны, — тине хәйләкәр Әхмәтйәнов. (1)

- Kolhozcuların yetenekli kişisi var artık, gönderelim onu, dedi hilekâr Ehmetyenov.

Прокурорзың тел төбө кайза барғанын бюро ағзалары аңланы. Мәсьәлә капитан Кәримовка барып терәлде. (i)

Savcının dilinin altında yatan baklayı, büro azaları anladılar. Mesele kaptan Kerimov'a dayandı.

— Иптәш Кәримовты ебәрһәк, нисек булып? — тип эләктереп алды үзе лә яуаплылыктан курккан Хисмәтуллин. (j)

- Kerimov efendiyi göndersek, nasıl olur? diye ilâve etti, kendisi de sorumluluktan korkan Hismetullin.

133

Ә Кәримов колхозға вәкил булып барыузан баш тартырға йыйынмай ине, әммә бер аз шөрләгән кеше булып күренергә булды: (a)

Kerimov ise kolhoza vekil olarak gitmeyi reddettiğini saklamıyordu, ama biraz korkmuş gibi görünmek istedi.

— Бәлки, Хәлил Халимович, үзегез барырһығыз? (b)

- Belki, Helil Halimoviç, kendiniz gidersiniz?

— Ниңә, барырға теләмәйһегезме ни? (c)

- Neden, gitmek istemiyor musunuz ki?

— Юк, юк, киреһенсә. Һеззең абруй юғарырак бит, тип кенә әйтеүем. (ç)

- Yok yok, aksine. Sizin otoriteniz daha fazla diye söylüyorum.

— Тәкдим индереү тәртибе буйынса башта иптәш Кәримовтың, шунан һуң иптәш Хисмәтуллиндың кандидатураһын тауышка куяйык, — тине бындай орактарза бик оҫта эш итә

- Tekliflerinizin kabulü sırasına göre, önce Kerimov efendinin, daha sonra da Hismetullin efendinin adaylığını seçime koyalım, dedi bu tür meseleleri ustaca halledebilen Sovyet Başkarma Komitesi reisi

белгән район Советы башкарма комитеты Шәрипов.
рәйесе Шәрипов. (d)

— Тағы ла ниндәй тәкдимдәр булыр? — Хисмәтуллин бюро ағзаларына рәтләп карап сыкты. — Тартынмағыз, әйтегез. (e)

- Başka hangi teklifler var? Hismetullin, o azalarına sırayla baktı. - Çekinmeyin söyleyin.

— Бүтән тәкдимдән булуы мөмкин түгел, тауышка куйығыз, Хәлил Халимович, — тине райкомдың икенсе секретары Малашин. (f)

- Farklı tekliflerin olması mümkün değil, oylamaya sunun, Helil Halimoviç, dedi bölge komitesinin ikinci sekreteri Malaşin.

— Тауышка куй. Мин үземде үзем тауышка куя алмайым да инде, — тип нөктә куйзы Хисмәтуллин. (g)

- Oylayın. Ben kendi kendimi seçime koyamam şimdi, diye son sözü söyledi Himetullin.

— Кем дә кем, «һакмар» колхозына райком вәкиле итеп иптәш Кәримовты ебәрергә, ти, кул күтәрһен. Алты тауыш. Кем каршы? Бер тауыш. Уңыш теләем, иптәш Кәримов! — Малашин урынына ултырзы. (ğ)

- Kimler Hakmar kolhozuna bölge komitesi reisi olarak Kerimov efendiye seçmek istiyorsa, el kaldırsın. Altı oy. Kim karşı? Bir oy. Başarılar dilerim Kerimov efendi! Malaşin yerine oturdu.

— Ә хәзер, Рәшит Хисамович, — тине Хисмәтуллин Кәримовка. — Таныш булығыз, утыз меңсе иптәш — Байназаров Зәйнулла Янсаф улы. (h)

- Hismetullin, Kerimov'a - Şimdi, Reşit Hisamoviç, dedi. - Tanışın, otuz bininci yoldaş Baynazarov Zeynulla Yansar oğlu,

— Иптәш Байназаров менән мин күптән таныш. Баласағынан ук беләм уны, — тип яуапланы Кәримов төпсөнөүзәргә урын калдырмаҫлык кәтғи

- Yoldaş Baynazar ile ben çoktandır tanışıyoruz. Çocukluk zamanlarından biliyorum onu, diye cevapladı Kerimov merak uyandırmayacak kesin bir ses tonuyla.

тауыш менән. (1)

«Һакмар»за йыйылышты алып барыуы Кәримовка куштылар. Кыска ғына инеш һүззән һун: «Партияның район комитеты бюроһы исеменән һеззән иғтибарығызға колхоз рәйесе итеп ауылдашығыз, утыз меңсе Зәйнулла Янсаф улы Байназаров иптәште тәкдим итәм», — тип Кәримов әйтеп тә өлгөрмәне, көслө алкыштар яңғыраны. (i)

Зәйнулланың колхоз рәйесе булып эшләй башлауы ураҡ азағына, мал кәртәгә ингән бер яуаплы осорта тап килде. Ул эште оперативкала механизаторларға разнарядка биреүзән башланы. Бригада менән осрашып һөйләште. Шуның араһында малсылыҡ һәм төзөлөш тармактарындағы проблемаларҙы хәл итте. Ләкин Зәйнуллаға башта йышыраҡ баһуза булырға тура килде. Комбайндардың, ашлык ташыған тран-

Hakmar'da toplantıyı yürütme işini Kerimov'a emrettiler. Kısa bir giriş konuşmasından sonra: - Parinin bölge komitesi bürosu adıyla kolhoz reisi olarak, köydeşiniz, otuz bininci Zeynulla Yansafğlu Baynazarov yoldaşı teklif ediyorum, diye daha cümlesini tamamlamadan, güçlü bir alkış koptu.

Zeynulla'nın kolhoz reisi olarak çalışmaya başlaması; orak sonuna, hayvanların çit içine girdiği bir problemli bir döneme denk geldi. O, işe makinalı tarım uzmanlarına brifing vererek başladı. Çalışma gruplarıyla bir araya gelerek konuştu. Bu arada hayvancılık ve inşaat işlerindeki problemleri halletti. Ama Zeynulla önce, sık sık tarlaya gitmenin daha doğru olduğunu düşündü. Biçerdöverlerin, ekin taşıyan araç-

134

спорттың, тунға һөргән тракторлардың туктамай эшләүен тәмин итеү сараһын күрзе. (a)

ların, nadas süren traktörlerin devamlı çalıştırmalarını sağlamanın çaresini buldu.

Бөтә эш тип әйтерлек Кәнифә юлы буйында бара. Кайза ниндәй агрегат эшләй, күренеп тора. Бер трактор туктаған да буразна буйында тора,

Neredeyse bütün iş, Kenife yolu boyunca sürüyor. Nerede nasıl makine çalışıyor, görünüp duruyor. Bir traktör durmuş, saban izi boyunca duruyor, yanında

янында кемдер уралана. Бригадир birisi dolanıyor. Şeflik görevini zamanında
вазифаһын вақытлыса башкарған Һибәт уаран Hibet Boskonov imiş.

Боҫконов булып сыкты ул. (b)

— Ниңә тракторың эшләмәй тора? - Traktörün neden çalışmadan
— тип һораны унан Зәйнулла. (с) duruyor? diye Zeynulla ona sordu.

— Бозолған. (ç) - Bozulmuş.

— Нимәһе бозолған һуң? (d) - Neresi bozulmuş peki?

— Белмәйем, Зәйнулла кусты. - Bilmiyorum, Zeynulla kardeş.
Әнүәр: «Черт его знает, бер йондозо алға, Enver: - Lânet olsun, bir yıldızı öne doğru
икенсәһе артка әйләнә», —ти. (е) diğeri geriye doğru dönüyor, diyor.

— Ә һин уға нимә тинәң? (f) - Peki sen ona ne dedin?

— Нимә тиём, РТС-ка барып кил - Ne diyeceğim, olmazsa RTS'ye
бик тә булмаһа, тинем. Мотоциклға gidip gel, dedim. Motosiklete atlayıp
ултырып киткән ине, озақлаңқыраны әле. gitmişti, geç kalacak galiba.
(g)

— Әх, һин, һибәт ағай, һибәт атай! - Eh sen Hibet ağabey, Hibet baba!
— Зәйнулла тракторға һикереп менеп Zeynulla traktöre atlayıp motoru çalıştırdı,
токаңдырыуы булды, ул урынынан traktör hareket edip gitti.
кузғалып та китте. (ğ)

Майзанды бер әйләнәп сығып Meydanı bir kez dönüp durana kadar,
туктауға, Әнүәр Монасипов килеп етте. Enver Monasipov gelip yetişti.
(h)

— Кояштан юғары асып - Güneşten daha yükseğe
куймашығыз әле, — тип үз алдына çekmezsiniz, diye kendi söylendi Enver, onu
Һөйләнде Әнүәр, уны күргәс. (ı) görünce.

Әммә барыбер дөрөсөн һөйләп Ama gene de, kendine doğruları

бирергә мәжбүр булды. Кистән бик нык төшөргән булган да күрше ауылға баш төзәтергә барып килгән. (i)

— Бындай хәл кабатланмаһын. Быныһы бер... Икенсене. Көндәлек норма үтәлергә тейеш, һөргән майзанды үзем үлсәп кабул итәсәкмен. — Зәйнулланың талабы кәтғи яңғыраны. (j)

Әнүәр ғәйепле төштө баш һелкте. Зәйнулла машинаһы яғына ыңғайланы. Уны һибәт кыуып етте: (k)

— Тукта әле, Зәйнулла кусты, теге йондоз тураһында әйтәм. Тракторзың... Зинһар, көлкөгә калдыра күрмә! (l)

Зәйнулла артына боролоп Әнүәргә кысқырзы: (m)

— Ишеттеңме? (n)

— Нимә булган — ошонда ятып калһын! (o)

— Йылайыр төрмәһенән Йосопто Өфөгә арестанттарзы бүлеп таратыу пунктына озаттылар. Унда озак тотмай, холок төзәтеү лагерьына алып киттеләр. Ултырып та, ятып та бул- (ö)

söylemeye mecbur kaldı. Akşamdan iyice kafa çekmiş ve karşı köye ayılıp kendine gelmek için gidip gelmiş.

- Böyle bir olay tekrarlanmasın. Bu bir... İkincisi de günlük yapman gereken işi bitirmek gerek, sürdürdüğün alanları kendim ölçüp onaylayacağım, Zeynulla'nın isteği sert bir şekilde yankılandı.

Enver utanmış hâlde, başını salladı. Zeynulla arabasının yanına yöneldi. Onun ardından Hibet yetişti:

- Bekle hele, Zeynulla kardeş, o yıldız hakkında konuşuyorum. Traktörün... Lütfen, alay etme!

Zeynulla arkasına dönüp, Enver'e seslendi:

- Duydun mu?

- Ne olmuş, şuracıkta yatsın!

- Yusup'u Yılayır hapishanesinden, Ufa'ya, tutuklamaları dağıtım merkezine gönderdiler. Orada uzun zaman tutmadan, karakter düzeltme kampına götürdüler. Oturma yatma yerleri ol-

135

маған тауар вагондары таккан был маған, hayvan vagonları eklenmiş olan bu

эшелон көнбайышка карай юл тота. Үзенең кайза барғанын бер кем дә белмәй. Тоткондар менән шығырым тулы вагондарға яктылык тимер рәшәткә куйылған ишек аша ғына төшә. (a)

Билдәле бер ритмда тук-тук итеп рельстарзы сүкегән суйын тәгәрмәстәр вагондарзы еңелсә сайкалдыра, йокомһората. Тоткондар үз уйзарына бирелеп ултыра бирәләр. Шулай за араларында бошонмағандары ла бирәк-наяк осрай. Кемдер ләкәп һөйләй, кемдер уны тыңлап көлә, әйтерһең дә, бер ниндәй кайғы-хәсрәт юк. Кемдер тәмәке көйрәтә, шуның менән йөрәген баһырға тырыша. Әсе тәмәке төтөнө, ишектән ингән һауа ағымына кушылып, бөтә вагонды әйләнәп сыға ла тышка тарала. Берәү үзен насар тоя башланы, күрәһең, — стенаға һөйәнәп ултырған еренән ауышып, башы менән Йосопка бәрелде. Калкып ултырырға хәленән килмәй. (b)

— Күңелең болғанамы әллә? (с)

Сырхаузың башын Йосоп тубығына һалды ла усын бер аз маңлайына баһып ултырзы. Бөтөнләй хәлдән тая башлағас, уны ишеккә якынырак, тәмәке төтөнө булмаған урынға, күсерзе. Бер аз ятқас, бисараға сак кына хәл керзе булһа кәрәк,

tren, batıya doğru yol aldı. Nereye gittiğini hiç kimse bilmiyor. Tutuklularla tıka basa dolu olan vagonlara ışık, demir parmaklıklı kapıdan içeri süzülüyor.

Belirli bir ritimde tak tak ederek raylara vuran sert tekerlekler, vagonları hafifçe sallıyor, insanın uykusunu getiriyor. Tutuklular kendi düşüncelerine gömülmüş oturmaya devam ediyorlar. Yine de aralarında efkârlanmayanlara da az da olsa rastlanıyor. Biri şaka yapıyor, diğeri onu dinleyip gülüyor, sanki hiçbir kaygı hasret yok. Birisi sigara içiyor, bununla kendini sakinleştirmeye çalışıyor. Acı sigara dumanı, kapıdan giren hava akımına katılıp, bütün vagonu dolanıyor ve dışarıda dağılıyor. Biri, kendisi kötü hissetmeye başladı, galiba duvara yaslanıp oturduğu yerden kayarak başıyla Yusup'a yaslandı. Kalkıp oturmaya mecali yetmiyor.

- Miden mi bulanıyor yoksa?

Yusup, Sırhav'ın başını dizine yatırdı ve avucunu biraz alnına koydu. Hâli tamamen gidince, onu kapıya daha yakın, sigara dumanının olmadığı bir yere geçirdi. Biraz yatınca, biçareye biraz can gelmiş olacak ki doğrulup kapının kenarına dayanıp oturdu. Sonra parmaklıklara tutunup dışarıya

калкынып ишек кырына һөйөнөп ултырзы. Шунан рәшәткәгә тотоноп тышка коҗа башланы. Ауызынан тик лайла килә. Сырхаузың хәле насарайғандан-насарая барзы. Аранан берәү (ул табиб булып сыкты) ауырыузы караштырзы ла: (ҫ)

— Яткырығыз, урынынан кузғатмағыз, — тине. (d) - Yatın, yerinizden kalkmayın, dedi.

— Шылыңкырап ултырығыз, — тине ишек төбөндә ултырған тоткондарға Йосоп. Урын бушағас, Сырхаузы һузып һалып, баш астына үзенә тоғон куйзы. (e) Yusup, - Biraz oturun, dedi, kapının dibinde oturan tutuklulara. Yer boşalınca, Sırhav'ı uzandırıp, başının altına çantasını koydu.

Сырхауға инфаркт булған икән. Эшелон табибына сираттағы тукталышта хәбәр иттеләр, ләкин табиб килеп өлгөрә алманы, тағы кузғалып киттеләр. (f) Sırhav kalp krizi geçirmiş galiba. Gelecek durakta tren doktoruna haber ettiler, ama doktor gelemedi, tren gene hareketlendi.

— Нин кайзан, кустым? — тип башкортса һораны сырхау Йосоптан ишетелер-ишетелмәс кенә. (g) Hasta adam duyulur duyulmaz bir sesle: - Sen nerelisin dostum? diye Başkurtça Yusup'a sordu.

— Матрай районының Йомабай ауылынан Йосоп Латипов булам. Ә нин? (g) - Matray bölgesinin Yumabay köyünden Yusup Latipov. Peki ya sen?

— Баймактан... Шәрифүлла Хәсәнов... (h) - Baymak'tan... Şerifulla Hesenov...

— Күрше райондан икәнһең дә. (i) - Karşı köydensin demek.

— Эйе, донъя хәлен белеп булмай, әгәр минең менән берәй хәл була калһа... — тине лә Шәрифүлла, тынып, хәтһез өндәшмәй ятты. (а)

— Ауырыу үлмәс, һау үләр, тизәр, Шәрифүлла ағай, улай тимә әле, — тигән булды, ауырыузың хәлен якшы аңлаған Йосоп, сөнки уға әйтер һүзен әйтеп бөтөрөү өсөн аз булһа ла кеүәт өстәргә кәрәк ине. (б)

— Йылы һүзең өсөн рәхмәт... Шулай за тыңла... Оһотма: өйөм Баймак базарына терәлеп кенә тора, — Шәрифүлла кипкән ирендәрен ялап алды, — катыным Сәлимәгә, балаларыма... (с)

Ауырыу тартышып һелкенергә, ауыр тын алырға тотондо. Табип мәйеттең асык калған күззәрен йомдорзо. (с)

Ете көнгә һузылған тынғыһыз ауыр юл тағы ла унлап тоткондо гүргә озатты. Уларзың үлеме башкаларзы һағайтмайынса кала алманы, аралашырға, танышырға, һисек кенә булмаһын, донъяға ышаныс менән карарға мәжбүр итте. (д)

Ошоға тиклем тома караңғы булған билдәһезлеккә Донбаскка килеп,

Şerifulla, - Evet, dünya hâli bu, ne olacağı bilinmez, eğer bana bir şey olursa... dedi ve susup, uzunca bir vakit konuşmadan yattı

Hastanın hâlini iyi anlayan Yusup, - Hasta ölmez, sağlıklı ölür, derler Şerifulla ağabey, öyle deme sakın, der gibi oldu, onun söyleyeceği sözü bitirmek için, az da olsa daha güçlü olması gerekti.

- Sıcak sözlerin için teşekkür ederim... Öyleyse dinle... Unutma: evim Baymak pazarının hemen yanındaki” Şerifulla, kuruyan dudaklarını yaladı, “karım Selime’ye, çocuklarıma...

Hasta adam çekişe çekişe silkinmeye, ağır ağır nefes almaya başladı. Doktor, ölünün açık kalan gözlerini kapattı.

Yedi gün devam eden huzursuz ağır yolculuk, on kadar tutukluyu mezara koydu. Onların ölümü, diğerlerinin dikkatini uzun zaman çekemedi, görüşmeye, tanışmaya, nasıl olursa olsun, dünyaya inançla bakmaya mecbur bıraktı.

O zamana kadar iyice karanlık olan belirsizlik, Donbass’a gelip yüz bin tutukluya

йөз мең тотконға исәпләнгән холок
төзәтеү лагерьына урынлашыулары сик
куйзы. (e)

һуғыш вақытында емерелгән йәки
һыу баҫқан Донбасс шахталарының
һыуын һурыу, уларзы төзәтеп аякка
баҫтырыузың тамамланып килеүен, ә
СССР Госпланында хәзер өс йөзгә яқын
яңы шахталар төзөү планлаштырылыуын
тоткондар матбуғат аша иректә сакта ук
белә, шуның өсөн үззәрен ниндәй эш
көтөүен төсмөрләй иңе. (f)

Холок төзәтеү лагерьы өс яктан —
зур йылға, ә бер яғынан бейек текә тау
коршалаған ярымутрауза урынлашқан.
Күзәтеү вышкаларынан уның ус эсендә
генә кеүек күренеүе үззәрен ниндәй каты
режим көтөүе тураһында һөйләй. (g)

Эшелондан төшкән тоткондарзы
йыйындар үткәрелә торған майзанда бер
сәғәттән ашыу тоттолар. Шулар арала Йосоп
күпте күреп өлгөрзө. Үтеп-сүтеп торған
тоткондар яңы килгән тоткондарзан төпкө
төшкән яңактары, күззәре, ауыр эштән
йонсоған йөззәре менән айырыла. Улар
аяктарың сак-сак һөйрәп атлай.
Кемдәрзелер кайзалыр носилкаға һалып
алып киткәндәре лә күренә. (ğ)

ayrılmış olan karakter düzeltme kampına
yerleşmeleriyle son buldu.

Savaş zamanlarında harap olan, ya da
su basan Donbass maden ocaklarının
suyunu çekme, onları düzeltip çalışır duruma
getirme gibi işlerin tamamlanacağını, Devlet
Plânlama Komitesi'ne göre üç yüze yakın
yeni maden ocağını inşa etmeyi plânladık,
tutuklular özgürlük zamanlarında
gazetelerden öğrenmişlerdi, bu yüzden
kendileri nasıl bir işin beklediğini
anlıyorlardı.

Karakter düzeltme kampında üç
tarafından, büyük bir ırmakla, bir tarafından
yüksek dik bir dağ ile çevrilmiş bir yarımada
yapılmış. Gözetleme kulelerinden onun avuç
içi gibi görünmesi, kendilerini nasıl katı bir
düzenin beklediği hakkında bilgi veriyor.

Trenden inen tutukluları, toplantıların
yapıldığı meydana, bir saatten fazla tuttular.
O sırada Yusup çok şey görmüştü. Gelip
geçen tutuklular, yeni gelen tutuklulardan
çökmüş yanakları, gözleri, ağır işten bitkin
düşmüş yüzleri ile ayrılıyor. Onlar ayaklarını
dikkatli bir şekilde sürükleyerek yürüyor.
Bazılarının bir yerlere sedye koyup
götürdükleri görünüyor.

— Вот оно что нас ждёт здесь! — тине берәү руссалап. (h)

Йосоп үзе менән бергә Йылайыр төрмәһенән килгән урыс егетен танып, унан: (i)

— Исемен нисек, якташ? — тип хораны. (i)

137

— Петр Иванович Иванов из Сосновки, — тап яуап кайтарзы тегенеһе. — Из Петровки тоже есть один нашенский. фамилия, кажись, Лиходумов. А ты сам-то откуда будешь? (a)

— Матрай районының Йомабай ауылынан Йосоп Латипов булам, таныш булайыгк, — Йосоп Ивановка кул бирзе. — Беззең яктарзан Лиходумовтан башка кеше бармы? (b)

— Бар. — Иванов тирә-яғына каранып кемделер эзләй башланы. — Солтанов! (c)

— Нишләй? — тигән тауыш ишетелде халык араһынан. (ç)

— Кил эле бында, Морат, кил. (d)

Иванов Йосопто кешеләрзе йырып килеп сыккан урта буйлы, кара күзле, урта йәштәрзәге тоткон менән таныштырзы.

Biri, - Burada bizi bekleyin! dedi Rusça.

Yusup kendisiyle birlikte Yılayır hapishanesinden gelen Rus delikanlıyı tanıyıp, ona:

- Adın ne hemşehrim? diye sordu.

- Petr İvanoviç İvanov Sosnovkadan, diye cevap verdi öbürü. - Petrovka'dan bizden birisi daha var, soyadı, sanırım, Lihodumov. Ya sen nereden geliyorsun?

- Matray bölgesinin Yumabay köyünden Yusup Latipov, tanışalım. Yusup, İvanov'a elini uzattı. - Bizim taraflardan Lihodumov'tan başka birileri var mı?

- Var. İvanov etrafına bakıp birilerini izlemeye başladı. - Sultanov!

- Ne yapıyor? diyen bir ses işitildi halkın arasından.

- Gel hele buraya, Murat, gel.

İvanov, Yusup'u insanları yarıp geçen orta boylu, kara gözlü, orta yaşlardaki tutukluyla tanıştırdı.

(e)

Якташтар шунда ук Лиходумовты Hemşehrililer tam o sırada, ла табып алдылар һәм бергә Lihodumov'u da buldular ve bir arada урынлашырға, айырылышмаҫка һүз yerleşmeye, ayrılmamaya söz verdiler. О куйыштылар. Шул сак майзан sırada meydan trübününden: - Latipov! трибунаһынан: «Латипов!» — тигән diyen ses yankılandı. тауыш яңғыраны. (f)

— Мин һеззе үзем менән бер - Sizin de benimle birlikte aynı землянкаға урынлаштырыузарын kulübede kalmanızı rica ederim, tribüne biraz һорармын, трибуна янына якынырак daha yakın yere gelip, bekleyin, dedi ve килеп тороғоз, — тине лә, дүртеһенең дә dördünüzde kalan yiyecek içeceklerini bir калған азык-түлектәрен бер токка һалып, çantaya koyup İvanov'a verdi. О, trübün Ивановка тотторзо. Ул трибуна яғына tarafına gitti, anons ikinci kez yapıldı: атлап өлгөрмәһе, сакырыу командаһы икенсегә яңғыраны: (g)

— Латипов! (ğ) - Latipov!

— Мин, мин. (h) - Benim, benim.

Кыскырып тауыш бирә-бирә, Bağırarak karşılık veren Yusup, halkı Йосоп трибуна янына халыкты йырып yarararak trübünün olduğu yere gitti. килеп сыкты. (ı)

— Өсөнсө землянкаға! (i) - Üçüncü kulübe.

Трибунала торған ВВ ғәскәрзәре Trübünde duran VV askerî forması формаһындағы офицер бер як ситтә giymiş subay, bir tarafta dizilen tutukluların тезелгән тоткондар рәтенә күрһәттә. (j) olduğu kampı gösterdi.

Йосоп китергә ашыкманы. (k) Yusup gitmek için acele etmedi.

— Ғәфү итегез, гражданин - Affedersiniz, Müdür bey, benimle начальник, минең менән Иванов, birlikte İvanov, Soltanov ve Lihodumov'u da

Солтанов һәм Лиходумовтарзы ла өсөнсө үçüncü kulübeye yerleştirebilir misiniz?
землянкаға урынлаштыра алмаşығызмы
икән? (l)

— Ниңә? — Офицер Йосопка Subay Yusup'a şüpheye baktı. -
шикле итеп карап куйзы. (m) Neden?

— Азык-түлектәребез бергә. — - Yiyecek içeceklerimiz bir. Yusup
Йосоп ток тотоп, Солтанов менән çantayı tutup, Sultanov ile Lihodumov'u
Лиходумовты эйәртеп халык араһынан yanına alıp halkın arasından gelen İvanov'a
килеп сыккан Ивановка күрһәтте. (n) gösterdi.

— Фамилияларығыз?! (o) - Soyadınız?

— Иванов. (ö) - İvanov?

— Солтанов. (p) - Soltanov.

— Лиходумов. (r) - Lihodumov.

138

Әгәр зә бозоклок уйлай торған Eđer bir taşkınlık yapacak olursanız,
булһағыз, карағыз уны! — Офицер o zaman görürsünüz! Subay, Yusup'a
Йосопка бармак янаны ла арестанттарзы parmak sallayıp, mahkumları kulübelere
землянкаларға таратып урынлаштырып dağıtıp yerleştiren nöbetçiye emredip elini
йөрөгән надзирателгә команда биреп кул salladı. - Al götür tamam. İşte şu dördünü de
һелтәне. — Алып кит. Стоп. Бына был götür.
дүртәүзе лә алып кит. (a)

Шулай итеп, Йосопка, уның Böylece Yusup'a, onun arkadaşlarına
иптәштәренә стройға басырға кушылды. hizaya geçmeleri söylendi.
(b)

— Смирно! Направо! Шағом марш! - Dikkat! Sağa! İleri marş!

(с)

Ғашик уты бер күреүзә лә, күргән кешеңә өйрәнәп бөткәс те токанып китә, акылға буйһонмаған нескә генә хистәр токандыра уны. Берәүзәрзә ул нисек капыл токанһа, шулай капыл һүнәп тә куя. Һүнмәгән хәлдә лә ғашикгарзы һирәк кауыштыра. Ә икенселәрзә мөхәббәт ышаныслы ла, тоторокло ла була. Бындай озракта, ғәзәттә, ике як та йәшерен һөйөү ғазаптары кисерә, хатта озрашыу тураһында һүз куйышырға ла кыймай, уңай вақытты көтә. Донъяны бер-береһенән башка күз алдына килтерә алмай башлағас кына килә тәүәккәллек. Зәйнулла менән Әклимә бер-береһенә хистәрән белгертергә ашыкманы. Әммә мөхәббәттәрән утлы куззай итеп һүндәрмәй һакланы улар. (с)

Институттан Стәрлетамакка эшкә ебәрелгән Зәйнулла, төзөлөштә бер йыл эшләп өлгөрөр-өлгөрмәштән, утыз меңсе булып ауылға китте. Зәйнулланың кайтыуын Әклимә Сәлих карт менән Таңһылыу әбейзән килгән хат аша белде, котлау телеграммаһы ебәрзе. Хат ташыусы ошо тәбрикләү сәләме менән бергә Зәйнуллаға Өфөлә үтәсәк утыз меңселәр кәңәшмәһенә сақырыу қағызы ла тоттороп китте. Егеткә канат куйзылармы ни! Ниһайәт, озрашасактар!

Aşk ateşi ilk görüşte de, gördüğün kişiye alışınca da alevleniyor, akla hayale sığmayan ince hisler alevlendiriyor onu. Bazılarını o şekilde aniden aşk ateşi sarsa da, yine de aniden sönüp gidiyor. Sönmediği zamanlarda da, aşıklar, çok seyrek kavuşuyor. Aşkları sönmeyenlerde ise, muhabbet güven verici de tutkulu da oluyor. Bu kadar uzakta, genellikle da iki ayrı tarafta gizlice aşk azapları geçiriliyor, hatta görüşmek için sözleşmeye cesaret edemiyor, uygun vakti kolluyor. Birbirlerinden başkasıyla bu hayatta yaşamayı göze alamama duygusu başlayınca da, geliyor kararlılık. Zeynulla ile Eklime birbirlerine hislerini açıklamak için acele etmedi. Ama muhabbetlerini ateşli kor hâline getirip, söndürmeden korudu onlar.

Enstitüden Sterlitamak'a işe gönderilen Zeynulla, inşaat işlerinde bir yıl çalışır çalışmaz, otuzbinci olarak köye gitti. Eklime, Zeynulla'nın geldiğini Selih amca ile Tanhılıv teyzeden gelen mektupla öğrendi, kutlama telgrafı çekti. Postacı, bu tebrik selamıyla birlikte, Zeynulla'ya Ufa'da yapılacak otuz bininciler toplantısına davet mektubunu da tutuşturup gitti. Delikanlıya kanat mı taktılar ne! Nihayet, karşılaşacaklar!

(d)

Кәңәшмәнен тәүге көнөндә партия өлкә комитетының беренсе секретары Игнатъев, икенсе секретары Нуриев һәм Башкорт АССР-ы ауыл хужалығы министры Веретенников сығыш яһаны. Шунан һуң театрға билеттар тараттылар. Зәйнулла ике билет алды. (e)

Toplantının ilk gününde partinin ülke teşkilâtının birinci sekreteri İgnatyev, ikinci sekreteri Huriyev ve Başkurt ASSS’i köy idaresi başkanı Veretennikov konuşma yaptılar. Ondan sonra da tiyatro biletleri dağıtılar. Zeynulla iki bilet aldı.

Кунакханаға барып урынлашқас, егет ятакта йәшәгән Әклимә янына ашықты. Театрға барырға кыз ихлас риза булды. (f)

Misafirhaneye gidip yerleşince, öğrenci yurdunda kalan Eklime’nin yanına gitmek için acele etti. Kız tiyatroya gitmeyi kabul etti.

Спектакль һуң ғына тамамланды. Әклималәрҙең тәҙрәһендә ут күрәнмәй ине, күрәһең, бергә йәшәгән кыззлары кай- (g)

Oyun sonunda bitti. Eklimelerin penceresinden ışık görünmüyordu, galiba aynı odada kaldığı arkadaşları dön-

139

тып етмәгән. Бүлмәгә инеп ут кабызғас, Зәйнулла Әклимәне тәү мәртәбә косағына алып, күкрәгенә кысты. Бына уларзың зарығыш көтөп алған бәхетле минуттары! Мөхәббәттең илерткес тынынан иҫереп, донъяларын онотоп озак шулай баһып торзолар. Шул сак кемдер ишек шакыны, илаһи халәтте өркөттө... (a)

memişler. Zeynulla, odaya girip gaz lambasını yakınca, ilk önce Eklime’yi kucığına alıp, göğsüne bastı. İşte onların azap çekerek bekledikleri mutlu dakikaları! Muhabetin sersemletici sesinden mest olup dünyalarını unutup uzunca bir zaman öylece durdular. O an, biri kapıyı çaldı, büyümlü ortamı bozdu...

Шаулашып кайтып ингән өс кыз хәлдә шунда ук аңлап, тиз генә хәйлә табып сығып тайзы. Аңлашыу минуттарын тағы күпмегә һузырға? Егет

Gürültüyle gelen üç kız, durumu o anda anlayıp, hemen bir şeyler uydurup çıkırttılar. Anlaşma dakikalarını çok mu uzatmalı? Delikanlı, kızın omuzlarından

кыздың индәренән косоң, туп-тура tutup, gözlerinin içine baktı. Eklime de bu күззәренә караны. Әклимә лә был bakıştan mahcup olmadı, sevdiğinden söz караштан базап калманы, һөйгәненән һүз bekleđi. кәттә. (b)

— Миңә тормошка сығырға ризаһыңмы? (с) - Benimle evlenir misin?

— Риза, — тип бышылданы кыз, егеткә тағы ла нығырак һыйынып, — тик мине ординатураға Стәрлегә тәғәйенләнеләр бит әле... (ç) - Evet, diye fısıldadı kız, delikanlıya daha sıkı sarılıp, - ancak beni ikâmet için Sterli'ye tayin ettiler ...

Улар башта ЗАГС-та никахлаштылар, ә һуңынан, Әклимәнең эш проблемаһын хәл итергә тип, уның укыу йортона киттеләр. (d) Onlar ilk önce ZAGS'ta nikahlandılar, sonradan, Eklime'nin iş problemlerini halletmek için, onun fakültesine gittiler.

— Бәй, үзегез Стәрлетамакты һайланығыз бит, — тип аптырашып каршы алдылар уларзы, Әклимә ауылға ебәреүзәрен һорағас. (e) Eklime köye gönderilmelerini isteyince, - Eee, siz kendiniz Sterlitamak'ı seçtiniz. Diye, şaşırıp karşı çıktılar onlara.

— Әйе, үзем һораған инем, егетемде эшкә шунда ебәреүзәре тураһында ишеткәс. Ә хәзер утыз меңсе булып ауылға кайта. (f) - Evet, ben rica etmiştim, eşimi iş için oraya gönderdiklerini işitince. Ama şimdi otuz bininci olarak köye dönüyor.

— Ғәфү итегез, ул егет мин булам, — тип һүзгә кушылды Зәйнулла. —Без өйләнештек. (g) - Affedersiniz, o kişi benim, diye söze katıldı Zeynulla. - Biz evlendik.

— Баштан ук шулай тип әйтәләр ине уны. Бына һезгә һаулык һаклау ине size Başından söyleyecektiniz onu. İşte Sağlık Bakanlığı tarafından

министрлығы тарафынан Стәрлетамакка эшкә ебәрелеүегез тураһындағы юлланма. Калғанын үзегез хәл итегез... (ğ)

— Министрлыкка барырғамы? (h) - Bakanlığa mı gitmek gerekiyor?

— Әлбиттә. (i) - Elbette.

Зәйнулла, утыз меңсе буларак, катынын ауылға ебәрәүзәрен һорап ғариза яззы. һаулык һаклау министрлығы мәсьәләне йәштәр файҙаһына хәл итергә мәжбүр булды. (i)

Районда Әклимәне, травматолог буларак, куш куллап каршы алдылар. Бәтә районға бер белгес булғас, ауылдарҙы хезмәтләндерәү зә уға кушылды. (j)

Бынан бер-ике йыл элек хезмәтсәндәр депутаттарының район Советы Йомабай ауылында участка дауахананы асыу тураһында қарар қабул итһә лә, ул қағызға ғына тороп қалды. (k)

140

Тәзәләштәр өсөн акса Мәскәүзән бүленә ине: кәтә-кәтә кәтәк булынды... (a)

СССР һәм РСФСР Юғары Советтарына депутатлыкка кандидатка бирелгән наказдар за үтәлмәне, акса булмағас. Ышаныс тик колхоздың үзәндә

Sterlitamak'a işe gönderilmeniz hakkında kağıt. Kalacağınız yeri kendiniz hallediniz...

Zeynulla, otuz bininciler olarak, karısının köye gönderilmesini rica eden biri dilekçe yazdı. Sağlık Bakanlığı meselesini gençler, kendilerine göre halletmeye çalıştılar.

Eklime'yi bölgede travmatoloji uzmanı olarak sıcak karşıladılar. Bütün bölgede tek bir uzman olunca, köylerin hizmetinde bulunması görevini de ona verdiler.

Bundan bir iki yıl önce emekçiler milletvekillerinin bölge kurulu Yumabay köyünde bölge hastanesinin açılması hakkında karar kabul edilse de, o, kağıtta kaldı.

İnşaatlar için parayı Moskava paylaşıyordu: Bekleye bekleye akıl yoksunu olundu...

SSSR ve RSFSR, Millet Meclisine milletvekili seçmek için verilen paralar da ödenmedi, para olmayınca... İnanç, sadece kolhozun kendisine kaldı. Bölge yöneticileri

генә калды. Район етәкселәре был мәсьәләне хал итеүзе Әклимәне участка дауахананың баш табибы итеп тәғәйенләүзән башланы. Дауахананы ун биш урындык медпункт базаһында асып ебәрергә булдылар. Бының өсөн медпункттың өстән бер өлөшөн биләгән ауыл китапханаһын вакытлыса колхоз идараһының бер бүлмәһенә күсереп торзолар. (b)

Дауахана төзөү өсөн акса табыу мәсьәләһе хезмәтсәндәр депутаттарының район Советы сессияһында күтәрелде. Ыңғай карар кабул ителде, әммә уның реаль ерлеге юк ине. Акса көндән-көн үзкиммәтен юғалта барзы. Бюджеттың сығым өлөшө үтәлмәй, акса яһна, киләһе йылдың килемә лә шул тиклем кәмейәсәген якшы белгән Зәйнулла, етәкселәр менән кәңәшләшеп, райондың кайһы бер мәктәптәренә, мәзәниәт йорттарына, үзәк дауахананына капитал ремонт үткәрәү тураһында килешәү төзөттө, һуңынан, килешәү шарттары үтәләүе тураһында акт нигезендә, аксаны колхоз иҫәбенә күсертеп өлгөрзө. Ишкә — иш, кушка—куш тигәндәй, был аксаны ике комбайн һатып алыуға вакытлыса сарыфлап торзолар. Артабан иңде килем иҫәбенә дауахана бинаһы төзөргә тотондолар. Теге комбайндарзың файҙаһы ла нык тейзе. Ул йылды колхоз уңышты

bu meseleyi halletmek için, Eklime'yi bölge hastanesinin baş tabibi olarak tayin ettiler. Hastaneyi on beş sağlık noktası bazında açtılar. Bunun için, sağlık noktasının üçte bir payının verildiği, köy kütüphanesini, vakitlice köy idaresinin bir odasına geçirdiler.

Hastaneyi kurmak için akça bulma meselesi, milletvekillerinin bölge kurulu toplantısında tartışıldı. Uygun karar kabul edildi, ama, onun bir temeli yoktu. Para günden güne kıymetini kaybetmeye başladı. Bütçenin çıkış payı ödenmiyor, akça heba olur, gelecek yılın gelirinin de o kadar azalacağını iyi bilen Zeynulla, yöneticilerle toplantı yapıp bölgenin herhangi bir okuluna, medeniyet yutlarına, merkez hastanesinin tamiri için para ödenmesiyle ilgili anlaşma düzenledi, sonradan anlaşma şartlarının uygulanmasıyla ilgili anlaşmaya dayanarak, parayı kolhoz hesabına geçirdi. İşe iş, eşe eş dedikleri gibi, bu parayı iki biçerdöver satın almak için vakitlice kullandı. Kalan gelir sayesinde hastahane binası yapmaya başladılar. O biçerdöverlerin faydası da çok dokundu. O yıl, kolhozun çalışması, performansı eksiksiz olarak tamamlandı.

юғалтыуһыз йыйып алды. (с)

Урып-һуғыу эштәре яңы кыза ғына башлаған бер мәлдә колхоз һәм совхоз етәкселәрен район кәңәшмәһенә сакырып алдылар. Кәңәшмәлә дәүләткә ашылык тапшырыу мәсьәләһе тикшерелде, социалистик йөкләмә үтәләше кузғатылды. Шул сак районға СК-3 маркалы үзйөрөшлө дүрт комбайн килеүе тураһында хәбәр йәшен тизлегендә таралды. Станциянан был комбайндарзы колхоздар үззәре барып алырға тейеш. Гидравлик системаға эйә булған, юғары етештереүсәнле, ләкин киммәтле был техниканы колхоз рәйестәре һатып алырға куркып, кәңәшмәнән һуң район етәкселәренең күзенә күренмәскә тырышты. Улар, Өфөнән һуғылған телеграмманың райондың беренсе секретары кулына сак кына һуңлап эләгеүенән файзаланып, кәңәшмәне ябык тип иғлан итер-итмәстән таралыштылар. (с)

141

Зәйнулла, башкалар кеүек, қасып кайтырға ашыкманы, Әклимәгә медициналар алышырға китте. Аптека янына қуйған машинаһын райком тәзрәһенән күреп қалғандар за уны сакыртып алдылар. (а)

Ekip biçme işlerinin en yoğun olduğu bir zamanda, kolhoz ve sovhoz yöneticilerini bölge toplantısına çağırdılar. Toplantıda, devlete tahılı teslim etme meselesi tartışıldı, sosyalist taahhünamesinin uygulanması konuşuldu. O an bölgeye SK-3 markalı özel dört adet biçerdöverin gelmesi hakkında haber şimşek hızıyla dağıldı. Bu biçerdöverleri istasyondan kolhozların kendilerinin gidip alması gerekiyor. Hidrolik sisteme sahip olan yüksek performanslı, ama pahalı olan bu makineyi kolhoz reisleri almaya korkup, toplantıdan sonra bölge yöneticilerinin gözüne görünmemeye çalıştılar. Onlar, Ufa'dan gönderilen telgrafın bölgenin birinci sekreterinin eline biraz geç ulaşmasından faydalanarak, toplantı bitmiştir diye anons yapılır yapılmaz dağıldılar.

Zeynulla, diğerleri gibi kaçmak için acele etmedi, Eklime'ye ilâç almaya gitti. Eczane yanına park ettiği arabasını, bölge komitesinin penceresinden görmüşler, onu çağırdılar.

Кайһы колхоздың иҫәбендә күпме акса барын беренсе секретарь якшы белә. Зәйнулланы бер комбайн алырға мәжбүр итмәксе: (b)

— Районға үз йөрөшлө яны комбайндарзың тәүге партияһы килде. Нисәүзе алаһың? — тип каршы алды. (c)

Инженер-төзөүсе буларак, гидравлик системалы техниканың өстөнлөктәрен якшы белгән Зәйнулланы өгөтлөп тороузың кәрәге юк ине. (ç)

— Икәүзе, — тине ул тыныс кына. (d)

— Әйт әле, бына һин бер түгел, ике комбайн алдын, ә ниңә калғандар тырым-тырағай қасып бөттө? — тип һорамай булдыра алманы беренсе. (e)

— Техника киммәт, колхозсыларзың кеҫәһенә нык һуға, тип халыктан куркалар. (f)

— Ә бына һин ниңә куркмайһың? (g)

— Безең колхозсылар яны техникаға каршы түгел. (ғ)

— Ә ниңә башка колхоздарза каршы? (h)

Hangi kolhozun hesabında ne kadar akça olduğunu birinci sekreter biliyor. Zeynulla'yı bir biçerdöver almaya mecbur bırakmak için:

- Bölgeye özel yeni biçerdöverlerin ilk partisi geldi. Kaç tane alıyorsun?

İnşaat mühendisi olarak, hidrafor sisteme sahip makinanın üstünlüklerini iyi bilen Zeynulla'ya anlatmanın bir gereği yoktu.

- İkisini, dedi sessizce.

- Söyle bakalım, sen bir değil tam iki tane biçerdöver aldın, peki ne diye diğerleri ortalıktan kaybolup gitti? diye sormadan edemedi biri.

- Teknik maliyet, kolhozcuların ceplerini iyice deliyor, diye halktan korkuyorlar.

- Peki ya sen, neden korkmuyorsun?

- Bizim kolhozcular yeni teknik araçlara karşı değil?

- Peki neden diğer kolhozcular karşı?

—Исәп-хисап ярзамында эштең файзалы яктарын исбат итергә кәрәк! (i) - Hesap kitap yardımıyla işin faydalı yanlarını ispat etmek gerekiyor.

— Ә һин нисек исбат итә алдың? (i) - Sen nasıl ispat ediyorsun, peki?

— Элекке колхоз рәйесе Латипов исбат иткән, мин түгел. (j) - Önceki kolhoz reisi Latipov ispat etmiş, ben değil.

Латипов фамилияһын телгә алыу беренсенә йөзөнә сықты, ләкин Latipov soyadını duymak, adamın yüzünü eksiitti, ama belli etmemeye çalışır, белгертмәскә тырышып, былай тине: (k) şöyle devam etti:

— Якшы. һин ошо ике комбайндың үз хакын сығарыуын исбатлай алаһыңмы? (l) - Güzel. Sen o iki biçerdöverin haklarını vereceklerini ispatlayabiliyor musun?

— Әлбиттә. (m) - Elbette.

— Ә мин был бөгөнгө фәһемле һөйләшеү тураһында Зыя Нуриевичка еткерермен. Ул һинәң менән кызыкһына. (n) - O zaman ben, bugünkü güzel konuşmamızı Ziya Huriyev'e iletirim. O seni merak ediyor.

Тәүге булып яңы техниканың «Һакмар»за нисек эшлэгәнән карарға Һакмар'da nasıl çalıştığına bakmak için, «Берләшкән хезмәт» колхозы рәйесе Birleşmiş Hizmet kolhozunun resisi Горбунов килде. Ни күзе менән күрһен, Gorbunov geldi. Bir de ne görsün, bu SK-3 был SK-3 маркалы үзйөрөшлө комбайн markalı özel biçerdöver hem biçiyor, hem de урып һуға, ә тағылма комбайндарзан başağı samanından ayırıyor ve çekmeli бушаған ике тракторзың береһе һалам biçerdöverlerden boşalan iki traktörün birisi ышырта, икенсеһе туңға һөрә. Бер үк samanı ayırıyor, diğeri nadas tarlayı sürüyor. Бер майзанда бер нисә эштең бер юлы Bir alanda birkaç işin tek seferde башкарылыуын күргән Горбунов шул halledildiğini gören Gorbunov, o gün hemen көндө үк станцияға барып, калған ике istasyona gidip, kalan iki biçerdöveri de alıp комбайнда алып кайтты. Азактан комбайн döndü. Sonradan biçerdöver almak için telâşa

алырға талашып йөрөгән (о)

düşen

142

рәйестәр зә табылды, ләкин һуң ине инде, терһәкте тешләп булмай. (а)

reisler de oldu, ama artık mümkün değildi, dirseği ısırarak imkânsız.

Ошоға тиклем колхоздарзы йыл да тип әйтерлек көрсөккә ултырткан иң зур етешһезлек — үстөргән ашлыкты юғалтыуһыз йыйып ала алмай. Был колхоздарзың бәкәленә һуға, иктисадына зур зыян килтерә. СК-3 комбайндарының иһә тәүге сезонда ук хақы сықты, улар күпмелер табыш та килтерзе. Урақты үз колхозында иртә тамамлап, комбайндар күрше хужалыктарға ла ярзамға барып кайтты. (б)

O zamana kadar kolhozcuları neredeyse her sene zora sokan en büyük sıkıntı, yetiştirilen ürünü ziyan etmeden toplayıp alamamak. Bu kolhozcuların korkulu rüyası, ekonomisine büyük zarar veriyor. SK-3 biçerdöverleri daha ilk sezonda, bedellerinin karşılığını verdi, onlar çokça kâr da getirdi. Kendi erken tamamlayınca, biçerdöverler komşu idarelere de yardım etmeye gitti.

Зәйнулла был көндәрзә Йосопто, уның эш тәҗрибәһен йыш иҫенә төшөрзә һәм үзенә колхоз рәйесе буларак дөрөс юлдан барыуына инанды. (с)

Zeynulla, bu günlerde Yusup'u, onun iş tecrübesini sık sık hatırladı ve kolhoz reisi olarak doğru yoldan gittiğine inandı.

Әклимә ле башкөлләй эшкә сумғайны. Йомабайзағы участка дауахананың баш табибы булыу менән бер рәттән, ул үзәк дауаханала йома һәм шәмбе көндәрәндә травматолог вазифаһын да башкара. Күрше райондарға ла сакыртып алғылайзар. Ғөмүмән, травматологга график буйынса ғына эшләү мөмкин түгел, сөнки кешеләрзең касан имгәнәрен алдан күрәп булмай.

Eklime de tamamen işe gömülmüştü. Yumaydaki bölge hastanesinin baş tabibi olmasının yanında merkez hastanesinde Cuma ve Perşembe günlerinde travmatoloji doktoru olarak da çalışıyor. Komşu bölgelere de çağırıyorlar. Genellikle, travmada mesaiye göre çalışmak mümkün olmuyor, çünkü insanların ne zaman sakatlanacağını önceden bilemiyorsun. Nerede belâ, Eklime orada.

Кайза бөлә — Әклимә шунда. (ç)

Ана әле яңырак кына, йома көнө,
үзәк дауахананына эшләргә килгәйне,
төнгә карай Йомабайға сакыртып
алдылар. Рәхиләнең кулы, кабырғаны
һынған... (d)

Үзе лә кыркмаһа кырк мәшәкәт
эсендә мәж килгән Әклимә иренен
индәрендә ниндәй йөк ятканлығына якшы
төшөнә. Колхоз рәйесенә бөтөнләй тынғы
юк бит. Зәйнулла кистәрен колхоз
идаранында бик озак ултыра, языу-һызыу
менән булаша. Дөрөсөрөгә, ауылдың
генераль, ә хужалыктың биш йыллык
перспективалы планын тәзәү менән
шөғөлләнә. Уның янына берәүзәр эш
менән, икенселәре былай ғына, идара
тәзрәһендә ут янғанын күрәп, керәп сыға.
Ярты төн тимәй, рәйес улар менән
һөйләшәп ултыра. Ә кайһы сакта уның
эшен тәртип бозоусылар за бүлдерә,
һуңғы вакытта бындай хәлдәр йышайып
китте. (e)

Бер килке шулай Зәйнулла эшкә
күмеләп ултыра ине, урамда зимагор
йырын йырлаған иҗерек тауыш ишетелде:
(f)

Атай миңә бер хат яззы,
Утын бөттә, кайт, тиеп.

İşte daha yeni, Cuma günü, merkez
hastanesine çalışmak için gelmişti, geceye
doğru Yumabay'a çağrıldı. Rehile'nin eli,
kaburgası kırılmış...

Kendisi de aşırı derecede meşgale
içinde koşturan Eklime, kocasının
omuzlarına ne kadar çok yük bindiğini iyi
anıyordu. Kolhoz reisine hiç rahat yoktu
tabii. Zeynulla, akşamları kolhoz idaresinde
çok uzun kalıyor, yazıp çizme ile
oyalanıyor. Daha doğrusu, köyün genel ve
idarenin beş yıllık ileriye dönük plânını
yapmayla meşgul. Onun yanına bazıları iş
için; bazıları da öylesine, idarenin
penceresinde ışık yandığını görünce girip
çıkıyor. Gece yarısı demeden, reis olarak
onlarla konuşuyor. Bazı zamanlarda onun iş
düzenini bozanlar da oluyor, son zamanlarda
bu gibi durumlar çoğaldı.

Bir seferinde Zeynulla, işe
gömülmüştü, sokakta serseri şarkısı söyleyen
sarhoşun sesi duyuldu:

Babam bana bir mektup yazdı,
Odun bitti dön, diye.

Ә мин уға яуап яззым,

Ben de ona cevap yazdım,

Өй мөйөшөн як, тиеп. (g)

Evin bir köşesini yak, diye.

143

Шул арала урамда тауыш купты. Катын-кыз ярзам һорап кысқырзы. Зәйнулла йүгереп урамға сыкты ла йығылып яткан катынды типкеләгән ирзе елкәһенән бөрөп алды. Урамдан үтеп барған атлы кешенән арқан алып, бәйләп һалырға тура килде ул бәндәне. Сәғит Рәхиләне, «һүгенмә» тигән өсөн генә, йыға һуккан да типкеләй башлаған. Зәйнулла башта телефон аша Әклимәне Йомабайға сақыртты, Рәхиләне дауаханаға озаттырзы. Сәғитте машина менән район милицияһына алып киттеләр.

O sırada sokakta sesler yankılandı. Kadınlar kızlar yardım isteyerek bağırdılar. Zeynulla koşarak sokağa çıktı ve düşen kadını tekmeleyen delikanlıyı ensesinden tutup, kaldırdı. Sokaktan geçen atlıdan halat alıp, o zalimi bağlamak zorunda kaldılar. Seğit, “Söylenip durma.” dediği için, Rehile’yi vurup düşürmüş ve tekmelemeye başlamış. Zeynulla önce telefon açıp Eklime’yi, Yumabay’a çağırdı, Rehile’yi hastaneye gönderdi. Seğit’i arabayla bölge karakoluna alıp götürdüler.

(a)

Зәйнулланы иртәгәһенә милицияның район бүлегенә сақырттылар. Шаһит сифатында һорау алып, протокол төзөнөләр, шунан һун, енәйтсе менән шаһитты күзләштерәү өсөн, Сәғитте индерзеләр. Уныһы Зәйнулланың аяғына йығылып инәлергә тотондо. (b)

Ertesi gün Zeynulla’yi bölgenin polis merkezine çağırdılar. Şahit olarak ona sorular sorup tutanak tuttular, daha sonra suçluyla şahidi yüzleştirmek için Seğit’i getirdiler. O da Zeynulla’nın ayaklarına kapanıp, yalvarmaya başladı.

— Балаларым һакы өсөн, тип әйтәм, зинһар, һарап итә күрмә, Зәйнулла кустым. Каза акыл таптырамы ни ул, иңсерек баш менән эшләгәнмен бит. (с)

- Çocuklarımın hakkı için diyorum, lüften beni harap etme, Zeynulla kardeş. Belalı başta akıl mı kalıyor, sarhoş kafayla yaptım işte.

— Юк инде, Сәғит ағай, Рәхиләнең кулын, ике кабырғаһын һындыра һукканһың, яуап бирергә тура килер, — тине Зәйнулла, — үлтерер инең дәһә, мин булмаһам. (с)

Рәхилә дауахананан сығыуға, Йомабайза асык суд булды. Шаһит итеп сакыртылған Зәйнулла «балалар хақы» тигән тәңгәлдә икеләнеп калған судьялар алдында һүз тотто. (d)

— Үз кылығына кеше үзе яуап бирергә тейеш. Язаһын алһын. Ә балаларын ярзамдан ташламаһбыз, — тине ул. (е)

Халык суды Сәғит Яманғоловты өс йылға иркенән мәхрүм итте. (f)

Тоткондарзы шахтаға эшкә махсус вагондар таккан составта һак астында алып баралар, алып кайталар. Емерек шахталар аякка бастырылып бөтөп барһа ла, дәүләт арзан кул көсө файзаланыузан баш тартманы. Был — алдағы перспектива менән бәйле. Сеймал запасы мәңге түгел, вакыт үтеү менән, әлеге шахталар ябыла башлаясақ. Яңылары асыла бармаһа, иктисадтың үсешенә курқыныс тыуасақ. Бына ни өсөн киләсәктә яңынан өс йөзгә яқын шахта төзөү күз уңында тоттола. (g)

- Olmadı Seğit ağabey, Rehile'nin elini, iki kemiğini kırıp bırakmışsın, ceza uygulanmak zorunda, dedi ve devam etti: - Ben olmasam öldürecektin.

Rehile hastaneden çıkarken, Yumabay'da mahkeme oldu. Şahit olarak çağırılan Zeynulla, çocukların hakkını da düşünerek iki arada kalan mahkemenin huzurunda söz verdi.

- İnsan kendi davranışına kendi ceza vermeli. Cezasını çeksin. Tabii çocuklarını ortada bırakmayız, dedi.

Halk mahkemesi Seğit'i üç yıla mahkum etti.

Tutukluları, maden ocağına ait olan vagonların çektiği trende, korumaların gözetiminde götürüyorlar. Harabe hâldeki maden ocakları tamir edilmiş olsalar da devlet verimsiz olan kol gücünden faydalanmaya devam etti. Bu geleceğe bakışla ilgili bir şey. Hammadde kaynakları sınırlı, zamanla şimdiki maden ocakları kapanmaya başlayacak. Yenileri açılmazsa, ekonominin gelişmesi tehlikeye atılacak. Bunun için gelecekte tekrar üç yüze yakın vagon yapma fikri düşünülüyor.

Тоткондар араһында ла илдең кеүетенә, уның артабан үсеүенә карап һығымта яһаған аналитиктар бар. Улар 4 июнь (ғ)

144

Указы буйынса хөкөм ителгәндәрҙең ике-өс йылдан дәүләт өсөн артык ауызға әйләнеүен күзаллай, кайтарып ебәрәсәк-тәрәнә ышана, шуга ла лагерь тормошона кулайлашып, ауырлыктарҙы еңә белә. (а)

Лагерзағына түгел, Донбасста, фөмүмән, илдә ниндәй үзгәрештәр барыуы тураһында һәр тоткон белә. Мәғлүмәт ашхана, мунса, медицина ярҙамы күрһәтеү пункты кеүек хезмәтләндереү объекттары аша таратыла. Лагерзағы нисә тоткондоң әлегә Указ буйынса хөкөм ителеүе, күпмөһөнә һәләк булыуы тураһында ла хәбәрҙәрҙең. Әйткәндәй, штольняларҙы тазартып нығытыу эштәрәндә фүмерҙәрә өзөлгән тоткондар өсөн яуап биргән кеше юк, уларҙы яңы килгәндәр алыштыра тора. Шахта баһып имгәнгән Йосопто Хозай аралағандыр, һәләкәткә оһраған биш кешенән тик бер үзе генә тере калды. (b)

Йосоптоң һынған аяғы менән кулын бәләкәй генә такта киһәктәрә беркетеп бәйләнеләр зә хәүефһезерәк урынға һалып куйҙылар. Ә эштән һуң

Tutuklular arasında da ülkenin gücüne onun çok gelişmesine bakarak çıkarım yapanlar var. Onlar 4 Haziran

Kararnamesi ile cezalandırılanların iki üç yıl sonra devlet tarafından affedileceklerini düşünüyor, geri göndereceklerine inanıyor, bu yüzden de kamp hayatlarına tahammül edip, zorlukların üstesinden gelebiliyorlar.

Yalnızca kamplarda değil, Donbass'ta, genel olarak ülkede, hangi değişmelerin olduğunu bütün mahkûmlar biliyor. Haberler yemekhane, hamam, revir gibi hizmet yerlerinde dağıtılıyor. Kamptaki pek çok mahkûm, önceki kararname sürecinde mahkûm edilenleri, bunların çoğunun da helak olduklarıyla ilgili haberleri de alıyorlar. Görünüşe göre, tünelleri temizleyip sağlamlaştırma işlerinde hayatlarını kaybeden mahkûmların durumlarından kimse sorumlu değil, onların yerlerini yeni gelenler alıyor. Maden ocağının ezip sakatladığı Yusup'u, Allah kurtarmış, felakete karşılaşan beş kişiden sadece bir kişi hayatta kaldı.

Yusup'un kırılan ayağıyla elini, küçük bir tahta parçasıyla destekleyip bağladılar ve sakin bir yere koydular. İşten sonra da revire götürdüler. Orada elini ve

лазаретка алып барзылар. Унда аяк-кулына гипс халып, землянкаға озаттылар. Йосоп төндө керпек тә какмай һызланып үткәрзе. Тоткондар эшкә киткәс, дүрт рәткә өс кат урындык һалынған караңғы торлакта япа-яңғызы ятып калды. Тик коридорза гына берзән-бер бәләкәй лампочка яна, әзерәк шуның яктыһы төшә. Бер азна элек Мәстүрәнән килгән хатты Йосоп кабат асып укыны. Кыуаныслы һөйөнсөһө менән кайғылы хәбәр зә язылғайны унда. Шатлығы зур, эсенә һыймай: Мәстүрә уға кыз тапкан. Кайғыһын да бәләкәй тип әйтеп булмай: Оксана, Йосоптоң бәләгә юлығыуын күтәрә алмай, тағы алмашына башлаған, ахырза шул сырхауынан донъя куйған сабий. (с)

Мәстүрәнәң был хаты аша Йосоп колхоз һәм район хәлдәре менән дә танышты. Харис колхоз рәйесе урынбағары итеп һайланған. Ө уның урынына ферма мөдире итеп Мәстүрә тәғәйенләнгән. Йомабайза кирбестән бина төзөлөп участка дауахананы асылған. «Һакмар» республиканың иң алдыңғы колхоздары иҗәбенә сыккан, ә уның рәйесе Зәйнулла Башкорт АССР-ы Юғары Советы депутаты итеп һайланған. (с)

Иң якын кешенән алған хат тәҗсире астында Йосоп үзен тыуған

ayağını alçıya alıp kulübeye getirdiler. Yusup, geceyi hiç uyumadan, sızlanarak geçirdi. Mahkumlar işe gidince, dört sıra hâlindeki üç katlı ranza konan karanlık meskende, yapayalnız yattı. Sadece koridorda, bir tane, küçük bir lamba yanıyor, hafiften onun aydınlığı geliyor. Bir hafta önce Mestüre'den gelen mektubu açıp okudu. Güzel müjdeli haberin yanında sıkıntılı bir haber de yazılmıştı. Mutluluğu büyük, içine çıgmıyor: Mestüre kız çocuk doğurmuş. Kaygılı haber de, öyle basit denecek kadar değil: Oksana, Yusup'un başına gelen belaya bulaştığını dayanamayıp, gene aklını kaybetmiş, sonunda hastalıktan hayatını kaybetmiş.

Yusup, Mestüre'nin bu mektubuyla kolhoz ve bölge durumlarından da haberdar oldu. Haris, kolhoz reisi yardımcısı olarak seçilmiş. Onun yerine de firma müdürü olarak, Mestüre'yi tayin etmişler. Yumabay'da kerpiçten bina yapılarak bölge hastanesi açılmış. Hakmar, cumhuriyetin en önemli kolhozu olmuş, onun reisi olarak da Zeynulla, Başkurt ASSR'sinin meclisine milletvekili seçilmiş.

En yakınından aldığı mektubun tesiri altında, kendisini doğduğu yerde

яктарында хис итә ине, бер аzzан ойоп китте. Тәненә бер аз еңеллек килде, ләкин озакка барманы. Ыңғырашып, күззәрен асты. (d)

— Хәйерле көн! — Уның алдында бер кулын муйынына асқан кеше башып тора. (e)

145

— Хәйерле көн. (a) - Hayırlı günler.

— Ятығыз, ятығыз. Кузғалмағыз, — тине теге кеше, һау кулы менән Йосопка ишара яһап. (b)

— Һез кайзан, кем булаһығыз? (c) - Siz nerelisiniz, kimsiniz?

— Башкортостандан, Заһит Ғүмәров булам. Ишеткәнегез бармы, беззең як тураһында күтәр белмәй? (ç)

— Мин үзем дә Башкортостандан, — тип йәйләнеп китте Йосоп тағы ла бер якташын осратыу шатлығынан. — Матрай районынан Йосоп Латипов булам. (d)

Кыуанысы йөзөнә сыккан Ғүмәров уның янына килеп ултырзы, кул кысыштылар. (e)

— Ниндәй статья буйынса - Hangi kararla, burada

ултырзығыз? (f)

bulunuyorsunuz?

— 4 июнь Указы буйынса. Ә һез?
(g)

- 4 Haziran kararnamesiyle. Peki ya siz?

— Миндә. (ğ)

- Ben de.

— Шуның буйынса ултырғандар һинәң менән мин генә түгел, Йосоп туғаным, — тине Ғүмәров, «һин»гә күсеп.
(h)

Gümerov samimi bir üslûpla, - Bununla cezaevine girenler senle ben değiliz sadece Yusup kardeşim, dedi.

— Ул Указдың беренсе сиратта һуғыш емереклектәрен төзәтеү, хужалықты аякка баһтырыу өсөн арзан кул көсә туплау инструменты булыуына мин көндән-көн һығырак ышана барам, — тине Йосоп, Кәримов әйткәндәрзе иһенә төшөрөп. (i)

- O kararnamenin çıkma sebebinin savaş yıkıntılarını düzeltmek, ekonomiyi canlandırmak için; değersiz kol gücü toplama aracı olduğuna, günden güne daha çok inanıyorum, dedi Yusup, Kerimov'un dediklerini aklına getirip.

— Быға икеләнергә урын юк. Ана шул һин «арзан кул көсә» тигән төшөнсә тарих дәрәслектәрендә һисек атала, беләһеңме? (i)

- Buna hiç şüphe yok. Peki sen, “değersiz kol gücünü” denilen düşüncenin tarih kitaplarında nasıl adlandırıldığını biliyor musun?

— «Илдең эске резервтары» тигән төшөнсәне беләм. Арзан кул көсә ана шул эске резервтарзың бер өлөшөн тәһкил итә түгелме? (i)

- Ülkenin iç rezervlerinin ne anlama geldiğini biliyorum. Değersiz kol gücü, işte, bu iç rezervlerin bir kısmını oluşturuyor değil mi?

— Иң зур өлөшөн, — тип төзәтеп куйзы Ғүмәров, бакһаң, ул иректә сакта «Башнефтестрой» тресына ингән төзөлөш идаралыктарының берәһендә начальник

- En büyük kısmı, diye düzeltti Gümerov, aslına bakarsan, özgürlük zamanında Başneftestroy tröstünde bulunan inşaat idarelerinin birinde şeflik yapmış,

булган, күште күргән, күште белә икән. СССР Совнаркомы рәйесенең беренсе урынбасары Л.П. Берия етәкселегендә СССР нефть сәнәгәте наркомы булып эшләгән Николай Константинович Байбаков менән якшы таныш булып сыкты. (j)

Бер ыңғай өс завод — Салауатта, Ангарскиза, Новочеркасскиза — төзөлгән катмарлы осорзо исләп алды Ғүмәров. (к)

Салауат калаһындағы төзөлөш идаралығы етәксеһе буларак, мөмкинлектәрҙе барлап сыккас, Николай Константиновичка мөрәжәгәг иттем: «Беззәге төзөлөштө ике йыл эсендә генә тамамлау мөмкин түгел, срогын берәй йылға озонайтһағызсы», — тинем. «Был турала һүз булды. Иптәш Сталин беззең бөтә дәлилдәрҙе лә кире какты. Ул һәр яклап ярзам (l)

146

итәсәге тураһында белдерҙе. Контроллек итеүҙе Лаврентий Павлович Берилға тапшырҙы, төзөлөшкә тоткондар ебәрергә кушты. Төп эште улар башкарасак, эш хақы түләү тураһында борсолмағыз», — тип кырт киҫеп яуап бирҙе Байбаков. (а)

— Шунан? — Йосоп түземһезлек менән һүзәң дауамын көттө, уға юғары

çoğunu görmüş, çoğunu biliyormuş. SSSR Halk Komiserleri Konseyi reisinin ilk yardımcısı L.P. Beriya yönetiminde SSSR petrol sanayi yöneticisi olarak çalışan Nikolay Konstantinoviç Baybakov ile ahbab oldu.

Bir imkân üç fabrika, Salavat'ta, Angarski'de, Novoçerkasski'de dönemi hatırladı Gümerov.

Salavat şehrindeki düzenleme idaresinin başkanı olarak olasılıkların hesabını yapınca, Nikolay Konstantinoviç'e müracaat ettim: - Bizdeki düzenlemenin iki yıl içinde tamamlanması mümkün değil, süreyi bir daha uzatınız, dedim. - Bu konuda konuşuldu. Stalin yoldaşı bizim bütün delillerimizi de geri çevirdi. O her yönden yardım

edeceğini bildirdi. Kontrol etmesi için, Lavrentiy Pavloviç Beril'e verildi, düzenlemeye mahkûmların gönderilmesi emredildi. Bütün işi onlar yapacak, iş hakkının ödemenmesi konusunda da endişe edilmesin, diye cevap verdi Baybakov.

- Sonra? Yusup sabırsızlıkla konuşmanın devamını bekledi, o, yüksek

данрэлэрзэге ниндэйзер мөһим серзэр асылғандай тойолдо. (b)

— Ултырған да шыуған... —
Ғүмәров бойок кына әйтеп куйзы. Әммә,
бер башлағас, хәбәрен осламай калманы.
(с)

...Сталин һүзәндә торған,
төзөлөшкә тоткондар ебәрелгән. Уларзың
күпселеге УПК-ның 58-се статьяһы
буйынса хөкөм ителгән. Араларында
башкорттар за әз булмаған: батша Рәсәйе
— беззең ихтиладарзы, совет Рәсәйе
Зәки Вәлиди Туған етәкселегендәге милли
азатлык хәрәкәтен якшы исләй бит инде...
Юккамы ни халкыбыззың һаны
кәмегәндән-кәмегән?! (с)

Ғүмәров ауыр хәлгә тарый:
тоткондарзың байтағы эшкә яракһыз,
кәрһез. Ул да булмай, реабилитациялар
башлана. Артабан 4 июнь Указы конвейер
менән арзан кул көсө бирергә тотона,
әммә уңарсы Ғүмәров үзе шул капканға
эләгә. Аптыраған көндән тоткондарзы
леспромхозда ағас кыркыуза эшләтеп
акса табыузы, шуға төзөлөш кәрәк-ярағы
алыузы бер сама яйға һалып алдым
тигәндә, «фашлап», ун йылға ултыртып
куялар. Донбасстағы холок төзәтеү
лагерына шулай килеп эләгә. (d)

mevkilerdeki bilinmeyen önemli sırların
ortaya çıkacağını hissetti.

- Oturur oturmaz sivişmiş... Gümerov
efkârlı bir şekilde konuştu. Ama başlayınca
haberini bitirmeden edemedi.

...Stalin sözünde durmuş, inşaata
mahkûmları yollamış. Onların çoğu UPK'nın
58. Maddesince mahkûm edilmiş. Aralarında
Başkurtlar da az değilmiş: Çarlık Rusya,
bizim ihtilalleri; Sovyet Rusya, Zeki Velidi
Togan önderliğindeki millî azatlık hareketini
iyi hatırlıyor tabii... Boş yere mi halkımızın
sayısı azaldıkça azalmış?

Gümerov zor durumda kalıyor:
mahkûmların çoğu işe yaramaz, güçsüz. O da
yetmezmiş gibi, riade-i itibar davası
başlayacak. Uzun zaman sonra, 4 Haziran
kararnamesi ardı ardına ucuz kol gücü
vermeye başlanıyor, ama başarılı Gümerov da
bu kapana sıkışıyor. Ne yapacağını bilemeyip
mahkûmları ormanda ağaç kesme işinde
çalıştırıp para bulma, bu parayla da inşaat
işleri için gerekli şeyleri alıp, aşağı yukarı
düzene sokuldu derken, “yaptıklarını açığa
çıkartıp” on yıl hapse mahkûm edildi.
Donbass'taki karakter düzeltme kamplarına
bu şekilde gelip sıkışıyor.

Бында Ғүмәровты шахталарзы аякка бақтырыуза төзөүсе-белгес, инженер буларак файзаланалар. Ул штольняпарзағы емеректәрзе төзәтеүзә тоткондар менән етәкселек итә. Уны хатта кәңәшмәләрзә, оперативкаларза катнашырға сакыралар. Шуға күрә күп нәмәне белә. Әйтеүенә карағанда, бында ла Салауаттағы кеүек үк күренеш. Күпселек ике-өс килограмм ашлык йә башка вак-төйәк урлаған өсөн 4 июнь Указы буйынса хөкөм ителгән. Аслы-туклы йөрөп ауыр эштәр башкарыу, медицина ярзамы, хәүефһезлек сараларының бөтөнләй тип әйтерлек булмауы күптәрзең ғүмерен өзә. Яңырак кына килгән иллеләп тоткондо шахтала һыу басқан. Шуларзың яртыһынан күберәге үлгән, араларында Солтанов Мораттан башка тағы ла ун ике башкорт бар ине. Был Ғүмәровты битараф калдыра алманы, иң куркыныс урындарға мосолмандар ебәрелә, тип лагерь администраторына мәрәжәғәт итте. (e)

— һин, егет, үзең тураһында ғына кайғырт, ә башкаларза эшең булмаһын, юғиһә... — тип куркытмак булдылар уны. (f)

147

— Үзем тураһында күптән

Burada Gümerov'dan maden ocaklarını onarıırken inşaat uzmanı, mühendis olarak faydalanıyorlar. Tünellerdeki bozuklukları düzeltmek için mahkûmlarla birlikte çalışıyor. Hatta onu oturumlarda, operatif toplantılarda brifing vermek için çağırıyorlar. Demek ki, çok şey biliyor. Söylediklerine bakılırsa, burada da manzara Salavat'taki gibi. Çoğunluk, iki üç kilogram buğday ya da diğer ufak tefek şeyler çaldığı için, 4 Haziran kararnamesince hüküm giymiş. Aç tok ağır işlerde çalışma; tıbbî yardım ve sakin bir ortamın hiç olmaması sebebiyle, çoğu hayatını kaybetti. Henüz yeni gelen elli kadar mahkûmu maden ocağında suyun içinde kalmış. Bunların yarısında fazlası ölmüş, aralarında Sultanov Murat'tan başka, on iki Başkurt daha vardı. Bu durumda Gümerov'u tarafsız kalmadı, en korkunç yerlere Müslümanlar gönderiliyor, diye kamp yönetimine müraacat etti.

- Sen, delikanlı, kendin için kaygılan, başkalarıyla da işin olmasın, yoksa... diye korkuttu onu

- Kendime çoktan beri dikkat

хэстэрлек күрзем инде, сөнки бер мәртәбә ауызым беште. Минен үлемем, мосолмандарға карата насар мөғәмәләлә булыуығыз халык-ара ғауға куптарыуы мөмкин. — Ғүмәров кәңәшмәлә ултырған лагерь етәкселәренә, белгестәргә күз йөрөтөп сыкты. Бөтәһе лә шым булды. (a)

— Миңә, — тип һүзен дауам итте Ғүмәров, — бармак менән дә сиргә алмайһығыз. Быныһы — бер. Икенсенән, мин һезгә бик кәрәк, белгес буларак. (b)

Был һөйләшеү лагерза милләттәрге айырып карауға һиндәйзер кимәлдә сик куйзы. Ғүмәров иһә хәзер бына шулай ирекле рәүештә лагерь буйлап йөрөй башланы. Уның бәлә-казаға осрауынан хатта һаксылар за курка. (c)

Ғүмәров менән осрашыу Йосоптоң күзен һығырак асты. Ул Сталин сәйәсәтенең асылын төбөнә төшөп аңланы кеүек. (ç)

— Шайтан ғына өмөтһөз, өмөтөбөззә юғалтмайык, дуһтар. һуғыш емереклектәре төзәлер, халык һужалығы аякка баһыр. Берзән-бер көндө беззең бында кәрәгебез зә булмаһ, — тип йыуатты ул иптәштәрен уңайы килгән һайын. (d)

— Тимәк, беззе кайтарасақтар! —

ediyorum, çünkü bir kez ağzım yandı. Benim ölümüm, Müslümanlara yönelik kötü muamelede olmanız halk arasında kavgaya sebep olabilir. Gümerov, toplantıda bulunan kamp yöneticileriyle, uzmanlar arasında göz gezdirdi. Hepsi de sessizleşti.

- Beni parmakla suçlayamazsınız, bu bir, diyerek konuşmasına devam etti Gümerov. - İkincisi ben size lâzımım, bilginiz olsun, dedi.

Bu konuşma, kamptaki milletlere farklı davranmayı bir dereceye kadar engelledi. Gümerov ise, artık özgür bir şekilde kampta dolanmaya başladı. Onun belaya kazaya uğramasından nöbetçiler bile korkuyor.

Gümerov'la karşılaşmak Yusup'un gözünü daha da açtı. O, Stalin siyasetinin aslını düşünüp anladı gibi.

- Şeytan bile ümitsiz, ümidimizi kaybetmeyelim dostlar. Savaş yıkıntıları düzelir, halkın kurumu onarılır. Bir gün gelecek, burada bize ihtiyaç kalmayacak, diye arkadaşlarını teskin etti, her fırsatta.

- Demek bizi gönderecekler! diye

тип кыскырып ебәрзе, шатлығы эсенә һыймай, бер тоткон шундай һөйләшеүзәрзең береһендә. (e)

— Ышаныуы кыйын шул, — тип ауыр көрһөндө икенсеһе. (f)

— Без эшлэгән шахталар тирәһенә техника туплана башланы, ә тоткондар бик һирәк килә, — Йосоп үзен уратып алғандарға рәтләп карап сықты. — Әллә мин дөрөс һөйләмәйемме? (g)

Өндәшеүсе булманы. Йосоп дауам итте: (ğ)

— Сталин 4 июнь Указы менән хөкөм итеүзе тиззән үзе үк туктатасак, сөнки артабан арзан кул көсө кулланыу халык хужалығының үсешенә тоткарлык кына яһаясак. Безгә алмашка машина килеүе котолғоһоз. Ике-өс йылдан да калмай амнистия иғлан ителер. (h)

Колхоз идараһы халык менән тулы. Береһе аванслата акса, икенселәре төзөлөш материалы, өсөнселәре отпускыға сыға-рыузарын һорарға килгән. Рәйес кабинетына инеп торалар, сығып торалар, ишек һис тә тынмай. Агроном Зинаңда Копылова Зәйнулланың бушағанын көтөп ултыра. Ишек асылып

mutluluğu içine sığmayan bir tutuklu, konuşma sırasında bağırıverdi.

- İnanması zor, diye ağırdan aldı diğeri.

- Bizim çalıştığımız maden ocaklarının etrafına teknik araçlar toplanmaya başladı, artık tutuklular çok az geliyor. Yusup etrafını saranlara sırayla baktı. - Ne yani ben doğru söylemiyor muyum?

Konuşan olmadı. Yusup devam etti.

- Stalin, 4 Haziran kararnamesi ile tutuklamayı hemen durduracak, çünkü kol gücüne ağırlık vermek, halk idaresinin büyümesine engel olacak. Bizim yerimize makinenin geçmesi kaçınılmaz. İki üç yıla da kalmaz, af çıkar.

Kolhoz idaresi insanlarla doldu. Biri avans, diğeri yapı malzemeleri, başka birileri de tatile çıkmak için izin almaya gelmiş. Başkanın odasına girip çıkıyorlar, kapı hiç boş kalmıyor. Ziraatçi Zinanda Kopilova, Zeynulla'nın yanının boşalmasını bekliyor. Kapı açılıp kapandığı sırada, başkan onu görmüş olacak ki, yanına çağırdı. Zinanda,

ябылған арала күреп калды булһа кәрәк odaya girmesiyle işten çıkarıl-

— рәйес уны үзе сакыртып алды.

Зинаңда, кабинетка инеү менән, эштән буша- (1)

148

тыузарын һорап язған ғаризаһын һуззы. Зәйнулла күз йүгерткәс: (а)

malarını rica eden dilekçeyi uzattı. Zeynulla göz atınca:

— һез нимә, Зинаида Николаевна?!

- Bu ne, Zinanda Nikolayevna? diye

— тип бер агрономға, бер ғаризаға аптырап карап ултырзы ла қағыззы этәрәп куйзы. — юк (b)

bir ziraatçiye, bir dilekçeye şaşırarak baktı ve kağıdı kenara koydu.

- Hayır.

— һез башта ғаризаны азағына тиклем укып сығығыз. Унда «ғайлә хәлдәрәнә бәйлә» тип язылған. (с)

- Siz ilk önce dilekçeyi başından sonuna kadar okuyun. Orada aile durumlarına bağlı diye yazılmış.

— Укыным, Зинаида Николаевна, укыным. Исмаһам, һин башты қаңғыртмаһаңсы, — тип элеккесә «һин»гә күсеп өңдөште. (с)

- Okudum, Zinanda Nikolayevna, okudum. Hiç olmazsa sen kafayı allak bullak etme, diye az önceki gibi “senli benli” bir şekilde cevap verdi.

— Мин түгел, Зайнулла Янсәфович, бына кем қаңғырта, — Зинаида ишектән инеп килгән Михаил Бычковка төртөп күрһәтте. (d)

- Ben değil, Zaynulla Yansafoviç, buna herkes şaşırır. Zinanda, kapıdan giren Mihlail Bıçkov’u dürdüp gösterdi.

— Нишләп баһып торабыз әле. Йәгез, ултырышайык. — Зәйнулла йәштәргә урын күрһәтте. — Туй үткәреүзе колхоз үз өстөнә ала. Әгәр зә егет ауылға кире кайтһа, мин уны өр-яңы машинаға ултыртам. (е)

- Niye ayakta duruyoruz. Haydi oturalım. Zeynulla, gençlere yer gösterdi. - Toy yarma işini kolhoz kendi üstleniyor. Eğer delikanlı köye geri dönerse, ben onu yeriyeni bir arabaya oturturum.

— Юк, юк! — тип Михаилдан алда яуап биреп өлгөрзө Зинаида. (f) - Hayır hayır! diye Zinanda Mihail'den önce cevap verdi.

— Тукта эле, Зинаида Николаевна, тукта. Михаил үзе яуап бирген. (g) - Dur bakalım, Zinanda Nikolayevna, dur. Mihail'in kendisi cevap versin.

Михаил, Зинаиданың асыулы карашынан куркып: (ğ) Mihail, Zinanda'nın sinirli bakışlarından korkup:

— Юк, юк! Бушка вакыт узгармайык, — тип эйткөнен һизмэй зә калды. (h) - Hayır hayır! Boşuna vakit geçirmeyelim, dediğini fark etmedi bile.

— Бер ни зә аңламайым, — тине Зәйнулла, халык таралып, колхоз идараһында Сәлих карт менән икәүзән-икәү генә калғас. (ı) Topluluk dağılıp, kolhoz idaresinde yalnızca Selih amcayla ikisi kalınca, - Hiçbir şey anlamadım, dedi Zeynulla,

— Нимәне аңламайһың? (i) - Neyini anlamıyorsun?

— Михаилдың колхозға кире кайтырға уйы бар ине шикелле, Зинаида нығытып алып килгән булһа кәрәк, тынларға ла теләмәне. (j) - Mihlail'in kolhoza geri gelme düşüncesi var gibi, Zinanda onu sıkıştırıp getirmiş galiba, dinlemek de istemedi.

— Эш Михаилда түгел шул. (k) - İş Mihlail'de değil demek.

— Кемдә һуң? (l) - Kimde ya?

— Зинаидала. Әллә шуны ла аңламайһың инде? (m) - Zinanda'da. Yani bunu da anlamıyorsun ha?

— Агроном булған кешенең ауылды ташлап китеүе аяныс... (n) - Ziraatçi olan birinin köyünü bırakıp gitmesi acınılacak...

— Әлләсе... Үзебеззән берәй йәш егетте — барымы булһа, кыз баланы ла мөмкин — агрономлыкка укытырға ебәрергә кәрәк булып. (о)

Колхоз идараһы ағзалары ла Зинаида Копылова менән Михаил Бычковты колхозда калырға өгөтләне, әммә күндерә (ө)

149

алманы. Әшен ауыл хужалығы институтының өсөнсө курсында ситтән тороп укып йөрөгән Усманға тапшырзы ла, Зинаида калаға күсеп китте. (а)

Йәшәгән фатирының аскысын Зинаида Копылова колхоз идараһында йыйыштырыусы булып эшләгән Асияға тапшырғанда тышына «Колхоз картаһы», «Севооборот схемаһы» тип язылған папкаларзы рәйескә бирергә кушқан. Зәйнуллаға улар таныш ине. «Күзәтеүзәр» тип язылғанын ул тәүгә күрә. Уның эсенән бер түгел, ике блокнот килеп сықты. Кулына эләккәнән укый башланы. Агроном өс йыллык күзәтеүзәрән яза барған, игенселек буйынса киммәтле тәжрибә туплаған. Икенсе блокнот Зинаиданың институтты тамамлаған көндән алып яза башлаған көндәлегә булып сықты. (б)

- Öyleyse... Bizden bir genç delikanlıyı olduğu gibi, kız çocuğunu da tarım uzmanlığı okuması için göndermek gerekecek.

Kolhoz idaresi azaları da Zinanda Kolnova ile Mihlail Bıçkov'ı kolhozda kalmaları için ikna etmeye çalıştılar, ama razı

edemediler. Zinanda, işini köy idaresi enstitüsünün üçüncü sınıfı dışarıdan okuyan Usman'a bıraktı ve şehre göçüp gitti.

Zinanda Kopylova, kaldığı yerin anahtarını kolhoz idaresinde toplayıcı olarak çalışan Asiya'ya bıraktığında, dışına “kolhoz haritası”, “Nöbetleşe ürün ekle plânı” diye yazılmış olan dosyaları, başkana vermesini söyledi. Zeynulla ile onlar tanışıyorlardı. “Gözlemler” diye yazıldığını ilk kez görüyor. Onun içinden bir değil, iki tane not çıktı. Eline ilk geleni okumaya başladı. Tarım uzmanı üç yıllık gözlemlerini not almış, ekin işleri süresince değerli tecrübeler toplanmış. Diğer not, Zinanda'nın enstitüyü tamamladığı günden itibaren yazmaya başladığı günlük notlarıydı.

«Бына ул — алты йыл буйы көтөп алған иң бәхетле минуттарымдың береһе. Үземә-үзем ышанмайым. Кулымда — кызыл диплом. Сизәм үзләштергән райондарзың береһенә ебәреүзәрен һораған үтенесемде кәнәғәтләндергәндәре өсөн мең-мең рәхмәт инде. Самолет менән Башкортостандың көньяк-көнсығышында урынлашкан Матрай районына осам. Дүрт сәғәт самаһы һауала һелкәнә торғас, яп-яланғас бейек таузар араһында урынлашкан Баймак калаһы аэродромына килеп төштөк. Пассажирҙар йәйәү таралыша башланы, ә мин кайза барырға ла белмәйем. Шул сак бер йөк машинаһы килеп туктаны. Унан бер йәш кеше сықты ла янымда баһып торған йәш катыңды һосаклап алды, күрәһең, каршы алырға килгән. (с)

— һез кайһы якка? — тип һораным катыңдан, ир кеше уның һумазанына һотонғас. (с)

— «Башкорт һовһозына, ә һез? (д)

— Матрай районының «һакмар» колһозына. (е)

— Беззән ары ун биш километр. — һүзгә кушылған ир кулындағы һумазанды ынтылып кузовка төшөрзө. (ф)

Йезө таныш һымак. Мин дә уға

İşte bu altı yıl boyunca beklediğim en mutlu dakikalarımдан biri. Kendime inanamıyorum. Elimde kırmızı diploma. Sürülmemiş arazilerin bulunduğu bölgelerden birisine göndermelerini istediğim dilekçemi kabul ettikleri için çok çok teşekkür ediyorum. Uçakla Başkurdistan'ın güneydoğusunda olan Matray bölgesine uçuyorum. Dört saat kadar havada kalınca, bomboş yüksek dağlar arasına yerleşmiş olan Baymak şehrinin havaalanına indik. Yolcular yayan dağılmaya başladılar, ama ben nereye gideceğimi de bilmiyorum. O sırada bir yük arabası gelip durdu. Ondan genç bir delikanlı çıktı ve yanımda duran genç kadını kucakladı, galiba karşılamaya gelmiş.

Delikanlı valizi aldığı sırada, - Siz ne tarafa gidiyorsunuz? diye kadına sordum.

- Başkurt solhozuna, peki ya siz?

- Matray bölgesinin Hakmar kolhozuna.

- Bizden on beş kilometre ileride. Konuşmaya katılan delikanlı elindeki valizi uzanıp bagaja koydu.

Yüzü tanıdık gibi. Ben de ona

карайым, ул да минән күзен алмай. (g)

bakıyorum, o da benden gözünü alamıyor.

— Копылова! Ниндәй елдәр ташланы был якка? — Беззең факультетта укып, институтты минән бер йыл алда тамамлаган Сынбулат Кәримов мине беренсе булып таныны. Мине катыны менән кабинаға ултыртты, үзе кузовка менеп китте. (ğ)

- Plova! Ne kadar yıl geçirdin burada? Bizim fakültede okuyup enstitüyü benden bir yıl önce tamamlayan Sınbulat Kerimov, tanıdı ilk beni. Karısıyla beni arabanın önüne bindirdi, kendisi kasaya çıktı?

Машина вак таш түшәлгән юлға сығып елдерә башланы. Ишмырза ауылын үткәс, һул яктағы таузар тезмәһе буйлап һултантимер ауылына алып килде. Сынбулаттың тыуып үскән (h)

Araba, ufak taşlar döşenmiş yola çıkıp, gitmeye başladı. İşmirza köyünü geçince sol taraftaki dağ sıraları boyunca, Hultantimer köyüne geldik. Sınbullat'ın doğup büyüdüğü

150

ауылы икән. Сәй эсеп тамак ялғанык та бер бәләкәй йылға буйлап «Башкорт» совхозының үзәге булған Матрай ауылына килеп төштөк. Шул ук машина менән район үзәгенә юлландым. Ауыл хужалығы бүлеге мәдире Закировты килеп тапкас, ул мине үзем эшкә бараһы «һакмар» колхозы рәйесе Зәйнулла Байназаров менән таныштырзы. (a)

köyüymüş. Karnımızı doyurup çayımızı içtikten sonra, küçük bir nehir boyunca Başkurt sovhozunun merkezi olan Matray köyüne geldik. Aynı arabayla bölge merkezine gönderildim. Köy idaresi bölümünün müdürü Zakirov'ı bulunca, o, beni kendi işimin olduğu Hakmar kolhozunun başkanı, Zeynulla Baynazarov ile tanıştırdı.

Уның менән ашханаға инеп тамак туйзырзык та тарантаска ултырып юлға сыктык. Кара күзле, куңыр сәсле, төз таныулы юлдашым яғымлы, үтә алсак кеше булып сыкты. Йәш кенә, ләкин төплә фекер йөрөткән колхоз рәйесенең һөйләгәндәрән тыңлап ултырыуы — үзе

Onunla yemekhaneye gidip karnımızı doyurduktan sonra, at arabasına binip yola çıktık. Kara gözlü, kahverengi saçlı, düz yanaklı yoldaşım; sevimli, son derece güler yüzlüydü. Genç, ama ileri görüşlü fikirler yürütebilen kolhoz başkanının söylediklerini dinlemek, ayrı bir güzellik. O, bana her

бер ләззәт. Ул мине, агроном һәлдә тарым узманı olduđum için, yer, булғанғамылыр, ер, күзгә ташланған тирә- gözüne çarpan etraftaki direy ve bitey ile як фаунаһы һәм флораһы менән tanıştırdı. таныштырып бара. (b)

— Без кайтып барған юлды — Bizim geldiđimiz yola Kenife yolu «Кәнифә юлы» тизәр, — тип тарих та diyorlar, diye tarihten de bahsetti. Sol һөйләп алды. һул яктағы зур булмаған тау taraftaki çok da eski olmayan dađ юдашымдың Күстән тауы боронғо arkadaşımin, Küsten dađı nesildaşının ismini нәселдәшенең исемен йөрөтә икән. devam ettiriyor. Zeynulla Baynazarov, Зайнулла Байназаров — Күстәнәнән кала Küsteningen on birinci neslinden vekiliymiş. ун беренсе быуын вәкиле икән. Миңә, Büyük babamın babasından başka neslini картатайымдың атаһынан башка bilmeyen bir kişi olduđum için, onun önünde нәселемде белмәгән кешегә, уның mahcup oldum. алдында уңайһыз булып китте. (с)

— Был үлән кылғанмы? — тип - Bu ot sorguç otu mu? diye sormuş һораған булдым, әңгәмәне икенсе юсыкка bulundum, dediđimi başka tarafa çeker gibi бормаксы итеп — юдашымдың миңе уарып, arkadaşımin benim soyum hakkında ырыу-кәбиләм тураһында һорашыуы bir şeyler sorması muhtemel. ихтимал. (ç)

Беренәнән касып, икенсе капканға Birinden kaçarken diđerine sıkıştım. эләктем. Үзем дә кирсәй калдым. Ярай за, Kendimi bir tuhaf hissettim. İyi ki arkadaşımin юдашым әзәпле булып сыкты. (d) edepliydi.

—Кылған, — тип яуап бирзе - Sorguç otu, diye cevap verdi уңайһызланыуымды күрмәмешкә huzursuzluđumu görmemiş gibi yapan һалышқан Байназаров. — Үтә туклыклы Baynazarov. Çok iyi karın doyuran hayvan мал азығы. Кар астында калып кышлаһа yemeđi. - Karın altında kalsa da özünü ла, сифатын юғалтмай. Бына ни өсөн yitirmiyor. İşte bu yüzden yilkı sürüsü йылкы малы борон тибенлектә кышлаған. eskiden otlakta kışı geçiriyormuş. (e)

— Ә хәзер кышламаймы ни? (f)

- Peki artık kışı burada geçirmiyorlar mı?

— Юк, сөнки тибенлектәр һөрөлөп бөттө, ә тау баштарындағы кылғандарзы мал кышка калдырмай ашап бөтөрә. Кыскаһы, кылғанды кызыл кенәгәгә теркәргә вақыт. (g)

- Hayır, çünkü otlaklar sürülüp bitti, dağ başlarındaki sorguç otlarını da hayvanlar kışa kalmadan yiyip bitiriyor. Kısacası, sorguç otunu kızıl deftere eklemenin zamanı.

— Ә бына былары кылған түгелме ни? — тим, ак сәсле үләнә күрһәтеп. (ğ)

- Ama bunlar sorguç otu değil mi, diyorum, ak saçlı otları gösterip.

— Ата кылған. Уны мал ашамай. Орлоғо ла сәнскеле, һарык малының йөнөнә эләктеме, тиренә казала. (h)

- Başka bir cins sorguç otu. Onu hayvan yemiyor. Tohumunun da ucu çatalı, koyunların yününe takıldı mı etrafını sarıyor.

— Ишеткәнем бар, — тигән булдым. (ı)

- Duymuşluğum var, diyecek oldum.

Юлдашым якшы психолог та булып сыкты. (i)

Arkadaşım iyi bir psikolog oldu.

— Колхоз рәйесе ауыл хужалығы белгесе булырға тейеш. Ә мин күп нәмәнә белмәйем әле, Зинаида Николаевна. Шуға күрә белмәгәнде һеззән һорарға тура килер, — тигән булды. Шунан, фәһем өсөн микән, бер вакиғаны һөйләп алды. (j)

- Kolhoz başkanının köy idaresi uzmanı olması lâzım. Ben de çoğu şeyi bilmiyorum tabii, Zinanda Nikolayevka. Bu yüzden bilmediklerimi size sormak doğru geliyor, dedi. Sonra ders çıkarmak için midir nedir bir olayı anlattı.

151

Райондан килгән лектор, белеме буйынса юрист, әзер текст буйынса «Квадратно-гнездовой способ посадки и шаровкирядов плантаций сельхозкультур»

Bölgeden gelen bir konuşmacı, hukuk eğitimi almış, hazır metne göre “Tarım Ürünlerinin Kareli ve Yuvalı Dikimi; Dizilerin Yumuşatma Yöntemi” adlı konuya

тигэн темаға колхозсылар алдында лекция укыған. Ө һунынан плантацияны эшкәртеп йөрөгән тракторсынан: «Шул квадратно-гнездовой способ посадки и шаровка плантаций» тигән нәмәләре нисек була ул?» — тип һораған. (а)

Мин рәхәтләнеп кәлдәм. Уңайһызланыуым кул менән алып ташлаған кеүек юк булды. Шул сак арба тауышынан курккан куян юлды аркыры киһеп үтте. Атыбыз, өркөп, ситкә тайпылды, сак-сак тарантастан йығылып төшмәнем, Байназаровка тотоноп өлгөрзәм. Куянды мин күргәнем бар, ә бына кылған араһынан осоп сығып, кабат үлән араһына төшөп йәшенгән сел кәтөүен, вакыты-вакыты менән һауаға күтәрелеп, сөйөлә-сөйөлә һайраған һабан турғайын тәүгә күрәм. (б)

Бында килеүемә байтак вакыт үтеп киткән. Колхоз идараһы ла, механизаторлар за эшем менән кәнәғәт. Урынһыз кәнәш бирмәйем, талап та куймайым, ә кәрәк вакытта һык торам. Хаталарымды күреп төзөтһәләр, рәхмәт әйтәм. (с)

Күрше колхозға социалистик ярыш һөзөмтәләрен карарға килгәнбездә, кукуруз баһыуларын карайбыз. Бер мәртәбә лә эшкәртелмәгән, урыны-урыны менән

kolhozcuların önünde anlatmış. Sonra tarlayı işleyen traktörcülere, - O Tarım Ürünlerinin Kareli ve Yuvalı Dikimi; Dizilerin Yumuşatma Yöntemi denilen şey nasıl oluyor? diye sormuş.

Ben çok güldüm. Huzursuzluğum elle alınıp atılmış gibi oldu. O sırada araba sesinden korkan tavşan, yolun üstünden sıçrayıp geçti. Atımız korkup yoldan dışarı çıktı, az kalsın arabadan yuvarlanıp düşüyordum, Baynazarov'a tutundum. Daha önce tavşan görmüştüm, ama böyle sorguç otunun arasından fırlayıp tekrar otların arasına girip saklanarak orman kuşu beklediğini, zaman zaman ayağa kalkıp aniden havalanarak öten saman tarla serçesini ilk kez görüyorum.

Buraya geldiğimden uzunca zaman oldu. Kolhoz idaresi de, operatörler de işimden memnun. Yersiz akıl vermiyorum, bir talebim de yok, ama gerektiği zaman dik duruyorum. Hatalarımı görüp düzelttikleri zaman teşekkür ediyorum.

Komşu kolhoza sosyalizm yarışın sonuçlarına bakmak için geldik, mısır tarlalarına bakıyoruz. Bir kere bile işlenmemiş, yer yer insandan büyük eşek

кешенән дә бейек билсэн каплап алған. (ç) marulları kaplamış.

— Агрегат ебәреп, рәт араларын эшкәртеп бирәйек, ярышқан колхозға ярзам булһын,—тинем Байназаровка. (d) - Ziraatçi gönderip, dizi aralarını düzeltiverelim, yarışan kolhoza yardım olsun, dedim Baynazarov'a.

— Кәрәкмәй! Йәшел масса күберәк сығыр, — тигәс, йәнем көйөп китте. Тоттом да район гәзитенә мәкәлә язып ебәрзем. «Атаң-олатаң билсэн силосы ашатып мал асырағанын касан күргәнең бар?» тип бастырыл сығармаһындармы мәкәләмде! Гәзиттең шул һанын тотоп, райондың икенсе секретары Попков килеп төштө. (e) - Gerek yok, ot yığını daha çok çıkar, deyince içim gitti. Tuttum ben de bölge gazetesine yazı yazıp gönderdim. - Atanın babanın eşek marulu yemi yedirecek hayvanı beslediğini ne zaman gördün? diye bastırıp çıkarmasınlar mı yazımı! Gazetenin bu sayısını alıp, bölgenin ikinci sekreteri Poplov geldi.

— Килешмәй, Зәйнулла Янсафович, һис тә килешмәй. Ярышқан колхозды алға сығармайым тигәнһендер инде. Ниңә өндәшмәйһең, дәрәс түгелме әллә? (f) - Yakışmadı, Zeynulla Yansafoviç, hiç yakışmadı hem de. Yarışan kolhozu öne çıkarmayayım demişsindir sen şimdi. Neden konuşmuyorsun, doğru değil mi?

— Дәрәс тә, түгел дә, — тип тыныс кына көлөмһөрәп яуап бирзе Байназаров. (g) - Hem doğru hem değil, diye sakin bir şekilde gülümseyerek cevap verdi Baynazarov.

— Нисек инде ул — дәрәс тә, түгел дә? Мин шаяртмайым. (ğ) - Ne demek şimdi bu, hem doğru, hem değil? Ben gülmüyorum.

— Минәң ата-олатам билсәндән түгел, кукуруз, көнбағыш кеүек культураларзан да силос һалғаны юк. (h) - Benim ata dedelerim maruldan değil; mısır, ayçiçeği gibi tarım ürünlerinden de hayvan yemi yapmadı.

— Ярай, ярай... Нимәһе дәрәс түгел һуң? (i) - Taman, tamam... neresi doğru değil peki?

— Август башында ниндэй хужалыктың кукуруз бағыуын эшкәрткәнен күргәнегез бар? (i)

152

Попков ауызын асып карап торзо ла, һабуллашып, икенсе хужалыктарға сығып китеү яғын караны. (a)

Ә минең башыма таяк менән һуктылармы ни, йөзөм кызарзы. Агроном һәнәрен ауыл кешеһе һайлаһа дөрөсәрәктер ул? Ерзе ескәп аңлап үсеү кәрәктер? (b)

— Ғәфү ите алһағыз, ғәфү итегез, Зәйнулла Янсафович, — тинем дә, кабинетыма инеп, мәкәләмдә яңылышлыҡ китеүен аңлатып, редакцияға хат язып ебәрзем. Уны тиззән «Агроном үз хатаһын таныуҙан куркмай» тип бағып сығарзылар. (c)

Хәзер Байназаровтың кешеләргә карата шундай түземле булыуына аптырайым. Беззең менән ярышкан теге күрше колхоз озакламай, кый баһкан кукуруз бағыуын сабып, силоска һала башланы. Башта эшкәртеп саһна, күпкә отола ине шул... (ç)

- Ağustos başında, hangi idarenin mısır tarlasında çalıştığını gördün?

Povkov'un ağzı açık kaldı, vedalaşır, diğer idareye gitmeye koyuldu.

Benim kafama sopayla vurmuşlar gibi, yüzüm kızardı. Tarım uzmanlığı köyde yetişen biri seçerse, daha doğru olur. Yerin kokusunu hissedip, özümseyerek gelişmesi gerekir?

- Affedersiniz, affedersiniz, Zeynulla Yansafoviç, dedim ve odama gidip yazımda yanlışlık yapıldığını anlatıp, düzenleme kuruluna mektup gönderdim. Onu hemen, - Ziraatçi kendi hatasını kabul etmekten korkmuyor, diye bastılar.

Artık Baynazarov'un insanlara karşı bu kadar sabırlı olmasına şaşırıyorum. Bizimle yarışan diğer komşu kolhoz, çok geçmeden çer çöp dolan mısır tarlasını biçip, yem yapmaya başladı. Önce işleyip biçerse, uzun zamanda bozuluyor...

Икенсе йылына королок булды. İkinci yıl kuraklık oldu. Mal yemini Мал азығын кайзан табырға, нисек nereden bulmak gerek, ne yapmalı diye әзерләргә тип аптырап, кәңәшләшеп җаңырып, istişare ediyoruz. ултырабыз. (d)

— Ә ниңә безгә йылға, һаз - Peki biz neden nehir, sazlık буйзарындағы камыштарзы кукурузға boylarındaki kamışları mısıra katıp hayvan кушып силоска һалмаҗка? — тип кәңәш yemi saklamayalım? diye fikir yürüttüm. итәм. (e)

— Акылдан шаштыңмы әллә? — - Aklınla bin yaşa e mi? dedi ти Байназаров, үзе йылмая. (f) Baynazarov gülerek.

Теге район гәзитендә баҗылып Diğеr bölge gazetesinde basılan ilk сыккан тәүге мәкәләмә төрттөргәнән makalemi ima ettiğini anlayınca: һизеп калдым да: (g)

— Йәшел масса күберәк булып, — - Ot yığını çok fazla olur, dedim. тинем. (ğ)

Байназаров ихлас шаркылдап Baynazarov, içten bir kahkaha attı. көлдә. (h)

Зәйнулла ординатура тамамлаған Zeynulla, stajını tamamlayan Әклимәне алып кайтты. Миңә уның Eklime'yi alıp geldi. Bana da, onun yanında, ййында ике йыл буйы ғазапланып iki yıl boyunca eziyet çekerek yaşamak kaldı. йәшәйһе генә калды. Ошо һакта иптәш Bunun hakkında arkadaşım Lena'ya кызым Ленаға язған инем, яңырак унан yazmıştım, daha yeni ondan mektup aldım. хат алдым. Ауылда калмайым, өс йылым Köyde kalamam, üç yıl dolduktan sonra тулыу менән калаға кайтам, тип язған. şehre döneceğim, diye yazmış. Ben sevdiğim Мин һөйгән кешем менән қауыша алған kişiyle kavuşabilseydim, onunla dünyanın булһам, уның менән ер сигенә китергә лә öbür ucuna gitmeye razı olurdum. Artık риза булып инем. Хәзер инде бында кала şimdi burada kalamam.

алмайым. (1)

Зэйнулланың өйлөнөүен мин бик ауыр кисерзем, ләкин һыр бирмәйем. Туйзарында булдым. Кулым һынып дауханала ятканда, Әклимә менән якындан танышырға тура килде. Күңелдә уға карата ике хис көрәшә. Әклимә янымдан китмәй, көн да тәмле-татлы алып килә. Йыуата. Минең өсөн Өфөнән киммәтле дарыу, витаминдар алдырған. Күрә алмауымды изге хистәр алмаштыра. Минең кеүек үк калала тыуып үскән был катын ниндәй ырыслы. Ата-бабаларының төйәге булған Түңгәүеренә кайтып, кейәүгә сыккан. Зэйнулла менән татыу йәшәй. Балам тыуһа, исем әсәһе булырһың, ти. Хәзер мин уға бәхеттән башка бер ни зә теләмәйем. Әммә артабан улар янында йәшәй алмайым...» (1)

Zeynulla'nın evlenmesi beni çok kötü etkiledi, ama belli etmiyorum. Düğünlerine gittim. Elim kırılıp hastaneye yattığım zaman, Eklime'yi yakından tanışma fırsatı buldum. İçimde ona karşı iki his var. Eklime yanımdan ayrılmıyor, her gün lezzetli yiyecek bir şeyler alıp getiriyor. Cesaret veriyor. Benim için Ufa'dan pahalı ilaç, vitaminler aldırması. Daha önce fark etmediğim hisler uyanıyor. Benim gibi şehirde doğup büyüyen bu kadın, ne kadar kıymetli. Ata dedelerinin yeri olan Tüengevirin'e dönüp, evlenmiş. Zeynulla ile güzel bir şekilde yaşıyorlar. Çocuğum olursa, isim annesi olursun dedi. Artık ben ona mutluluktan başka bir şey de dileyemem. Ama uzunca bir süre onların yanında yaşayamam...

153

40-сы йылдар азағында указниктарзы (1947 йылдың 4 июнь Указы буйынса хөкөм ителгәндәрзе шулай атап йөрөтәләр) Донбаска килтергән эшелондар яйлап кәмегәндән-кәмей барзы. Ә инде 50-се йылдар уртаһында бөтөнләй туктаны, һуңғы бер-ике йыл әсендә зур үзгәрештәр күзгә күренә башланы. Аякка бақтырылған шахталарза күмер сығарыуза ла, яңы

Kırklı yılların sonunda, kararnameleeri (1947 yılının 4 Haziran kararnamesi süresince hüküm edilenleri bu şekilde adlandırıyorlar.) Donbass'a getirilen katarlar, azaldıkça azaldı. Ellili yılların ortasında da tamamen durdu, son bir iki yıl içinde, büyük değişiklikler göze çarpmaya başladı. İyi hale getirilen maden ocaklarından kömür çıkarmada da, yeni yapılan maden ocaklarında da insan gücünün yerini

шахталар төзөлөшөндө лә кул көсөн техника алмаштырзы. Тоткондарзың йэрэхәтләнеүе, үлеү осрактары бирәгәйзе. Төзөкләндерелеп, сеймал бирә башлаған шахталарза шахтерзар эшкә тотондо. Тоткондар яңы шахталар төзөлөшөнә күсерелде. Лагерзағы элекке каты режим да йомшара төштө. Йәшәү шарттары ла якшырзы. Нормаларын арттырып үтәгәндәр срогынан алда иреккә сығарылды. Уларзың кайһы берәүзәре, үз ихтыярзлары менән тороп калып, шахтер булып китте, һуңғарак ғайләләрән Донбаска күсерзеләр. Эш хақы алып эшләй башлаған шахтерзар күмер сығарыузы тоткондарға карағанда ике-өс мәртәбә арттырып ебәрзе. (а)

Эш хақы түләһәләр, мин дә өсләтә тырышыбырак эшләр инем... (б)

Бәтә бәлә лә ана шунда: дәүләт һиңә, тотконға, эш хақы түләй алмай. Дәүләткә хәзер һине иреккә сығарыу отошлорак булып сыға түгелме? (с)

Йосоп бер иптәштәре менән шулай әңгәмә короп торғанда, әллә кайзан Заһит Ғүмәров килеп сықты. Ул срогынан алда иреккә сығарылыуы, Донбасс шахталары төзөлөшөнөң бе-рәһенә етәксе итеп тәгәйенләнеүе, тиззән ғайләһен бында күсереп аласағы тураһында хәбәр итте лә йомошон әйтә һалды: (с)

makinelер aldı Tutukluların yaralanması, ölüm hadiseleri seyrekleşti. Düzene oturtup, seymal vermeye başlayan maden ocaklarında, maden işçileri çalışmaya başladı. Mahkûmlar yeni maden ocakları inşaatlarına gönderildi. Kamptaki önceki katı rejim de yumuşamaya başladı. Yaşama şartları da kolaylaştı. Üretimlerini arttıranlar çalışanlar zamanından önce özgürlüğüne kavuştu. Onların bazıları, kendi istekleriyle kalıp, maden işçisi olarak çalıştılar, daha sonra ailelerini Donbass'a getirttiler. İş hakkı alıp çalışmaya başlayan maden işçileri kömür çıkaran mahkûmlara göre iki üç derece yükseltildiler.

İşin hakkını öderlerse, ben de şevkle çabalayarak çalışırdım...

Bütün bela da işte burada: Devlet sana, mahkûma iş hakkını ödeyemiyor. Devletin şimdi seni özgür bırakması daha kârlı oluyor değil mi?

Yusup arkadaşlarıyla öyle bir sohbet açmıştı ki, bir yerden Zahit Gümerov çıkıp geldi. O, zamanından önce özgürlüğüne kavuşup, Donbass maden ocaklarından birinde şef olarak tayin edilince, hemen ailesini buraya getirteceği konusunda haber verdi ve görevini anlatmaya başladı:

—Үзем етәкселек иткән төзөлөшкә
һынау срогы менән набор үткәрергә
килдем. (d)

—Ә һынау срогы күпме, ун йыл
түгелме? — тип көлдө берәү, уның һүзен
бүлдереп. (e)

Гүмәров шаяртып һорау биргән
тотконға бармак янаны. (f)

— Бер ай. Шунан һуң, һынатмаһаң,
иреккә сығып, эш һакы алып эшләүгә
күсәһең. (g)

Илле тоткон һайлап алынды. Улар
араһында Йосоп та бар ине. Ләкин уны
ебәрергә һиңәлер рөһсәт итмәһеләр. Был
хәл уға тормошонда һиндәйзер үзгәреш
буласағын һиззерткәндәй булды. (g)

Бер көндө ашығыс рәүештә эш
урынынан лагерға кайтарып алдылар.
Тынсыу кабул итеү бүлмәһе һалык менән
шығы- (h)

154

рым тулы ине. һаксыларзың береһе шунда
ук дежур бүлмәһенә инеп сыкты ла,
Йосопто коридор буйлап эйәртеп алып
китеп, кәрәк ишекте күрһәтте. Кыйыр-
кыймаң кына тукылдатты. Өндәшеүсе

- Yötecilik yaptığım kuruma,
deneme süresi ile işçi almak için geldim.

- Peki deneme süresi uzun mu, on yıl
mı yoksa? diye güldü biri, onun lafını
keserek.

Gümerov, dalga geçerek konuşan
tutukluya parmağını salladı.

- Bir ay. Ondan sonra, boşa
çıkarmazsan, özgür olup, işinin hakkını alıp,
çalışmaya geçiriliyorsun.

Elli tutuklu seçilip alındı. Onlar
arasında Yusup da vardı. Ama onu
göndermek için, nedense izin vermediler. Bu
durum ona, hayatında bir değişiklik olacağını
hissettirir gibi oldu.

Bir günde aceleyle iş yerinden alıp
kampa götürdüler. Havasız kabul etme odası
insanlarla hıncahınç

doluydu. Bekçilerden biri o anda görevli
odasına girip çıktı ve Yusup'a koridor
boyunca eşlik ederek, gerekli kapıyı gösterdi.
Yavaşça kapıyı tıklattı. Ses veren olmadı.
İkinci seferde daha sert bir şekilde vurunca,

булманы. Икенсегә нығырак шакыуға ғына ишек асылып китте. Ни күзе менән күрһен, бүлмәлә айзай балкып Мәстүрәһе басып тора! Йосоп атылып эскә инде, хатта ишек төбөндә торған дежурныйзы ла шәйләмәй, кәләшен косаклап алды. Андарын юғалткандай, озак шулай басып торзо улар. Дежурный тамак кырып куйғас, Мәстүрә, кульяулығын сығарып, Йосоптоң күз йәштәре менән сыланған битен, шунан үзенекен һөрттә. (a)

— Илама, — Йосоп Мәстүрәһең яңактарынан иркәләп һыйпаны. (b)

Дежурный, Йосопка катыны менән осрашыуға өс көн вакыт биреләүен, землянканың берәй буш бүлмәһенә урынлашып, бергә йәшәргә рөхсәт ителеүен хәбәр иткәс, кырт боролоп сығып китте. (c)

Мәстүрә Йосопто ғайлә, ауыл, район хәлдәре менән таныштырзы, сумазанынан сығарып кызының фотоһын күрһәтте. (ç)

Йосоп фотоға бик озак карап ултырзы. (d)

— Атайым хақында һөйлә, тип быуынға төшә... Акыл кергән бит инде — дүрт йәш. (e)

капі ачылды. Bir de ne görsün, odada aydan parlak Mestüre dikiliyor. Yusup atılıp içeri girdi, hatta kapının dibinde duran nöbetçiyi de fark etmeden, karısını kucakladı. Bilinçlerini kaybetmiş gibi, uzun süre öylece durdular. Nöbetçinin uyarmak maksadıyla öksürüğünü duyunca, Mestüre mendilini çıkartıp Yusup'un gözyaşlarıyla ıslanan yüzünü, sonra da kendi yüzünü sildi.

- Ağlama. Yusup, Mestüre'nin yanaklarını şefkatle okşadı.

Nöbetçi, Yusup'a karısıyla görüşmesi için üç gün izin verildiğini, kulübelerin boş bir odasına yerleşip, bir arada durmalarına izin verildiğini haber verip hemen dönüp çıkıp gitti.

Mestüre, Yusup'a aile, köy bölge durumları hakkında haberler verdi, çantasından çıkarıp kızının fotoğrafını gösterdi.

Yusup uzunca bir vakit fotoğrafa baktı.

- Babamı anlat, diye canımı sıkıyor akıllanmış çocuk, dört yaşında.

— Нимэ тип яуап бирәһең? (f)

- Ne diye cevap veriyorsun?

— һине нисек күз алдыма килтерәм, шулай яуап бирәм. Ә Самат уға һин булып атлап, һин булып һөйләп күрһәтә. (g)

- Seni nasıl gözümün önüne getiriyorum, öyle de cevap veriyorum. Ya Samet ona, senin gibi yürüyüp, senin gibi konuşmayı öğretiyor.

— Кемгә окшаған? (ğ)

- Kime benziyor?

— Койоп куйғанмы ни, хас һин инде. Тик күззәре зәңгәр. (h)

- Tam senin kopyan, tıpkı sen. Ancak gözleri mavi.

Йосоп бәтәһе тураһында ла тезеп һорашты, ә Мәстүрә иһә түкмәй-сәсмәй һөйләргә тырышты. Катынының алыс юлға тәүәккәлләп нисек сығып китеүен, акса нисек табыуын бик белергә теләһә лә, һорарға ашықманы. Ишаралап, ғаиләне нисек асрауы тураһында һүз күзғатты. Мәстүрә ирен нимә борсоғанын һизеп калды булһа кәрәк, үзенә бында Мәскәүзән, ВДНХ-нан, кайтышлай һуғылыуы, Кремлдә партия һәм дәүләт етәкселәре менән осрашыуы тураһында һөйләне. (i)

Yusup her şeyi sırayla sordu, Mestüre de ayrıntılı cevap vermeye çalıştı. Karısının uzun yoldan azimle nasıl çıkıp geldiğini, parayı nasıl bulduğunu bilmeyi çok istese de, sormak için acele etmedi. İma ederek, aileye nasıl baktığı hakkında sorular sordu. Mestüre, kocasının neye canının sıkıldığını anlamış olacak ki, kendisinin buraya Moskova'dan, VDNH'den yola koyulduğunu, Kremlin'de parti ve devlet yöneticileri ile karşılaştığını şeylerden bahsetti.

— Беззәң өсөн кайғырма, үзәңдә һакла, ашау яғын кысма, — тип Мәстүрә Йосопка иллешәрлек, йөзәрлекгән бер ус акса тотторзо. Премиаль эш һакын йыйып барғайны. Ай-ва-йына карамай, кейеп йөрөгән пинжәгенә аксаларзы өскә бүлөп, йәшереп тегеп куйзы. Кем белә донъя хәлен, бәлки, кәрәге тейер. (i)

- Bizim için kaygılanma, kendini düşün, yemeni içmeni eksik etme.” dedi ve Yusup’a bir avuç ellişer yüzer para uzattı. Primden aldığı iş parasını biriktirmişti. Kemküm etmesine bakmadan, giydiği ceketine paraları üçe bölüp, gizli bir şekilde saklayıp dikti. Kim bilir dünya hâli, belki lâzım olur.

Өс көн өс минуттай ғына тойолдо
уларға, һөйләшеп һүззәре бөтмәне.
Айырылышыу ғазаптары, мөхәббәткә
һынау булып төшкән йылдар уларзың
хистәрен сыныктырып кына калмағайны,
ә рухташлык тойғоһон да нығытқайны.
Икеһе ике тарафта йәшәгәндә лә
күңелдәрен йылытқан, караңғы төндәрен,
наһакка рәһнетелгән көндәрен яқтыртқан
уртак қояштары бар бит Йосоп менән
Мәстүрәнең — рух қояшы! (а)

Мөхәббәт ялкынын, әйтерһең,
нисәмә йылдар буйы ошо өс көн өсөн
һаклағайны, күкрәк түрзәрендә һүндәрмәй
йөрөткәйне улар. Иркәләү-иркәләнеүзәр,
һазлы һүззәр, тойғолар ташкыны, гүйә,
ысынбарлыктан әллә қайзағы мөғжизәүи
утрауға алып китте... Әйтерһең, бындағы
шыкһыз мөһит, түбәнһетеләү, шәһесең
изеләү қапыл юкка сыкты... (б)

Йосоптоң күззәрендә һөйөү һәм
өмөт сағылғанын күреп қыуанды
Мәстүрә, һөйгәненең ақылына,
сабырлығына тамсы ла шикләһмәй ине —
Йосоп азатлыкка өмөтөн өзмәгән, тимәк,
әйләһеп қайтасак ул һакмар буйзарына.
(с)

Йосоп,

лагерь

Üç dakika gibi geldi onlara,
konuşacakları bitmedi. Ayrılık acıları,
sevgiye imtihan olarak algılanan yıllar,
onların hislerini daha dayanıklı kılmakla
kalmadı, tek ruh duygusunu da
sağlamlaştırmıştı. İki ayrı yerlerde yaşasa
da, gönüllerini ısıtan karanlık gecelerini,
boşuna canlarını sıktıkları günleri aydınlatan
ortak güneşleri var Yusup'la Mestüre'nin,
ruh güneşi!

Sevgi alevini, sanki nice yıllar
boyunca şu üç gün için saklamışlardı,
gönüllerinin içinde söndürmeden devam
ettirmişti onlar. Tatlı sarılmalar, hoş sözler,
duygu selleri, onalrı sanki gerçek hayattan
başka bir yerdeki mucizevi bir adaya
götürdü...Sanki buradaki kötü ortam,
aşığılanma, şahsın ezilmesi bir anda
kayboldu.

Yusup'un gözlerinde sevgi ve ümit
yansımalarını görüp, mutlu oldu Mestüre,
sevdiğinin aklından da sabrından da zerre
kadar şüphe etmiyordu. - Yusup, özgürlüğe
olan inancını kaybetmemiş, demek ki dönüp
gelecek Hakmar boylarına.

Yusup, kamp yönetiminden izin

администрацияһынан рөхсәт алып, Mestüre'yi yirmi kilometre Мәстүрәне егерме километр алыслыктағы uzaklıktaki istasyona atla götürdü. станцияға ат менән озатып куйзы. (с)

— Указниктарға кайтырға күп - Karar sonucu hapsedilenlerin калманы. Көт! Осрашканға тиклем! — dönemsine çok bir şey kalmadı. Bekle! тип хушлашты ул Мәстүрә менән. (d) Kavuşana kadar! diye vedalaştı Mestüre'yle.

Йосоптон, озакламай амнистия Yusup'un, çok geçmeden af çıkacak, иҫлан итәсәктәр, тип фараз итеүе дөрөскә varsayımları doğru çıktı, karar sonucu сыкты, указниктар төрмәнән кайта hapsedilenler, hapishaneden dönmeye башланы. Ә бына Мәстүрәһе менән başladılar. Şimdi Mestüre'si ile “çabucak «Тиззән осрашканға тиклем!» тап kavuşuncaya kadar” diye vedalaşması bela хушлашыуы көфөр, күрәһең. Уны okumaktı sanki. Onu hiç beklemediği bir көтмәгәндә һак астында кала төрмәһенә anda koruma altındaki şehir hapishanesine озаттылар. Яңғызын бер камераға gönderdiler. Tek kişilik bir odaya kapattılar. яптылар. (d)

Азна-ун көн үтте. Сакырмайзар, Bir hafta, on gün geçti. бер тауыш юк, әйтерһең дә, уның Çağırıyorlar, hiçbir ses yok, zannedersin, тураһында бөтөнләй оноттолар. Йосоп onu hepten unuttular. Yusup endişelenmeye борсола, бошона, хатта йоклай алмай başladı, keyfi kaçıyor, hatta uyuyamamaya башланы. Уйланып ултыра торғас, başladı. Biraz oturup düşündüğünde, birkaç касандыр ниндәйзер бер китапта укыған zamandır okuduğu kitabın bir bölümü aklına эпизод иҫенә килеп төштө. Сәйәси geldi. Siyasî tutuklulara kum doldurulan тоткондарзан ком тултырылған токтарзы çuvalları taşıyorlarmış. Bir taraftan kaldırıp ташыталар икән. Бер яктан күтәрәп boşaltıyorlar, yeniden doldurup geri alıp бушаталар за, яңынан тултырып, кире gidiyor ve tekrar boşaltıyorlar... Tekrar алып китәләр һәм тағы бушаталар... тағы boşaltıyorlar... Aslına bakarsan hiç gereği тултыралар... Бакһаң, бөтөнләй кәрәге olmayan işi sebepsiz yere yapmak, belirsizlik булмаған эште максатһыз башкарыуы doğuruyor, maneviyatını kırıyor, iradeyi билдәһезлек тыузыра, рухты төшөрә, zayıflatıyor, bedeni uyuz hastalığını kapıyor. ихтыярзы йомшарта, организмдың таз Ama

какшауына алып килә. Әммә (е)

156

камерала ултырыузан йөкмәп ком ташыу еңелерәк... Йосоп, әзәм балаһына хас зирәклеге булғас, әлегә яңғызлығын һәм мәғәнәһез эшһезлек халәтен фажиғә итеп түгел, ә файза тип кабул итергә тырышты. Бер нисә йыл дауам иткән ауыр эштән һуң хәл, көс йыйырға кәрәк, үзен борсоған һораузарға яуап эзләргә. Кейем эсенә теккән аксаһын биреп, надзирателдәрҙең береһе менән танышып алды. Тегеһе уны асыҡ һауала йөрөткөләй башланы. Укырға китап та алып килгеләй, Йосоптоң ғаиләһенә язған хатын почтаға һалып ебәрә. (а)

Ниһайәт, уны төрмә администрацияһына саҡыртып алдылар. Ишегенә «Ленхонната» тип язылған бер зур бүлмәгә алып килеп индереүҙәре аптырауға калдырҙы. Бүлмәлә бер кем дә юк. Өстәл, трибуна куйылған яктағы алғы стенаға буйынан-буйына «Ленин байрағы астында коммунистар партияһы етәкселегендә алға, коммунизмдың еңеүенә!» тигән саҡырыу язып эленгән. Сталин тере сақта был саҡырыуы «Ленин байрағы астында, Сталин етәкселегендә алға, коммунизмдың еңеүенә!» тип язалар ине. Лозунг астында Политбюро ағзаларының портреттары.

odada oturmaktansa kum taşımak daha kolay... Yusup insanoğluna has zekilikte olunca, önceki yalnızlığını ve mânâsız işsizlik hâlini facia olarak değil, tersine fayda olarak görmeye çalıştı. Birkaç yıl devam eden ağır işten sonra, güç toplamak lâzım, canını sıkan sorulara cevap arıyor. Elbisesine dikilmiş olan akçalardan vererek, gardiyanlardan biriyle tanıştı. Gardiyan onu açık havada yürütmeye başladı. Okuması için kitap da getiriyor, Yusup'un ailesine yazdığı mektubu postaya gönderiyor.

Sonunda onu hapishane müdüriyetine çağırdılar. Kapısında “Lenhomnata” yazan büyük bir odaya getirip sokmaları şaşırttı. Odada hiç kimse yok. Masa ve kürsünün koyulduğu taraftaki öndeki duvara boydan boya “Leninbayrağı altında komünist partisi önderliğinde ileri, komünizmin zaferine!” diye slogan yazılmış. Stalin’in sağ olduğu zamanda bu slogan, “Lenin bayrağı altında. Stalin önderliğinde ileri, komünizmin zaferine!” diye yazılıyordu. Slogan altında Komünist Parti Yönetim Kurulu azalarının portreleri. Birbirine tutturularak yapılmış sandalyeleri, altı sıra hâlinde dizmişler.

Бер-беренә тоташтырылып эшлэнгән ултырғыстарзы залға алты рәт итеп тезгәндәр. (b)

Һаксы Йосопка алғы рәткә ултырырға кушты. Шул сак утыз-утыз биш йәштәрзәге ак халат кейгән ир кеше килеп инде лә президиум өстәле артына барып ултырзы. (с)

— Әйтегез әле, Латипов, Сталиндың шәхес культын аklarға һеззе нимә мәжбүр итте? — тип һорау бирзе көтмәгәндә үзен табип-психиатр тип таныштырған был сәйер кеше. (ç)

— һез нимә, гражданин табип? — тине Йосоп, көлөмһөрәп. (d)

— һорауға яуап бирегез, шунһыз мин һезгә ярзам итә алмайым. (e)

— Мин Ватанымды фашистарзан һаклағанда тик «За Ро-дину! За Сталина!» тип атакаға күтәрелә инем, ә шәхес культын акламайым, аklarға ла йыйынмайым. (f)

— Тукта, тукта! — Табип усын алға куйып кул һондо, йәнәһе, башта мине тынла. (g)

— Бәй, мин дөрөсөн әйтәм. (ğ)

Илдең эске резервтары — ул

Nöbetçi, Yusup'a ön sıraya geçmesini söyledi. O sırada otuz otuz beş yaşlarındaki beyaz gömlek giymiş delikanlı girdi ve başkanlık masasının ardına geçip oturdu.

Kendisini psikolog olarak tanıştıran bu yabancı, - Söyleyin Latipov, kişi putlaştırmasını aklamaya sizi ne mecbur etti? diye soruverdi beklemediği bir anda.

- Siz ne, vatandaş tabip? diye gülerek sordu Yusup.

- Soruma cevap verin, bunun cevabı olmadan ben size yardım edemem.

- Ben vatanımı faşistlerden korumak için sadece Vatan için! Stalin için diyerek saldırıya uğruyordum, ama şahsı putlaştırmayı aklamıyorum, aklamaya da çalışmıyorum.

- Bekle bekle. Doktor avucunu öne atıp elini uzattı, yani, ilk önce beni dinle.

- Efendim, ben doğru söylüyorum.

- Ülkenin iç rezervleri, o yasaklanan

тыйылған арзан кул көсө, тип һез дөрөс һығымта яһайһығыз... (h)

değersiz kol gücü, diye doğru bir çıkarım yapıyorsunuz...

— Эйе, мин — был турала тоткондарға беренсе булып асыктан-асык әйткән кеше. (i)

- Evet, ben bu konuda mahkûmlara öncü olarak, açık açık söyleyen kişiyim.

— Сталин халкын фашизм коллоғонан коткарып калды, икенсе төрлө әйткәндә, бәләнең бәләкәйен һайланы, тигән (i)

- Stalin, halkını faşizmin kulluğundan kurtardı, diğer bir ifadeyle, belanın küçüğünü seçti, diye

157

һығымтаға килгәнһегез. Шул дөрөсмө? Тимәк, һез Сталинды ақлайһығыз, ә бына уның үзенә каршы сыққан сәйәсмәндәрзә ғәйепһез төрмәгә ябыуы тураһында онотаһығыз. (a)

sonuca gelmişsiniz. Bu doğru mu? Demek, siz Stalini aklıyorsunuz, ama işte onun kendisine karşı çıkan siyasetçileri suçsuz yere hapishaneye attığını unutuyorsunuz.

— Сталиндың репрессив саралар ярзамында арзан кул көсө туплап, бәләнең бәләкәйен һайлауы дөрөс түгелме ни? Һез зә бит, табиптар, кеше ғүмерен һаклап калыр өсөн уларзың хатта аяк-кулдарын да кыркып ташлайһығыз? (b)

- Stalin'in baskı yöntemleri yardımıyla değersiz kol gücü toplayıp, belanın küçüğünü seçmesi doğru değil mi yani? Siz de, doktorlar tabii, insan hayatını korumak için, onların elini ayağını bile kesip atıyorsunuz?

Ошо урында табип тезгенде ысқыңдыра башлауын һиззе булһа кәрәк, һөжүмгә күсте. (c)

O sırada doktorun dizgini elden kaçırmaya başladığını hissetmiş olacak ki hücumla geçti.

— Ниңә һез СССР-за социализмдың утлы һәм тамам еңеуе тураһында партияның XXII съезы тарафынан бирелгән теоретик күрһәтмәне

- Siz neden sosyalizmin büyük zaferi hakkında partinin 22. toplantısında verilen teorik yönergeyi, şüpheli konumuna getirmeye çalışıyorsunuz?

шик астына куйып маташаһығыз? (ç)

— Съездың бындай теоретик күрһәтмә биреүе тураһында төрмәләге кеше белмәй. Белмәгәс, миңең уны шик астына куйыуым да мөмкин түгел. (d)

- Toplantının böyle teorik yönerge vermesiyle ilgili hiçbir şeyi, hapishanedeki hiç kimse bilmiyor. Bilmeyince, benim ondan şüphelenmem mümkün değil.

— Социализмдың нигеззәрен эстән какшатып емереү капиталистик экспанцияға карағанда ла куркынысырак, тип тоткондар араһында котко таратыуығыз безгә билдәле түгел тип беләһегезме ни? (e)

- Sosyalizmin temellerini içten kuşatıp yıkmak, kapitalizimin yayılmasına göre daha korkunç, diye mahkûmlar arasında kışkırtma yaptığınızı bizim bilmediğimizi mi düşünüyorsunuz?

— Ул ниндәй котко булһын, социализмды эстән емереү куркынысы тураһында партия үзе ишкәртә. (f)

- O neden kışkırtma olsun, sosyalizmi içten yıkma korkusuyla ilgili partinin kendisi uyarıyor.

— Дөрөс. Халықты бына һеззәң кеүек еңәйтсел элементтарзан курсалап ишкәртә партия. (g)

- Doğru. İşte halkı sizin gibi kötü kimselerden korumak için uyarıyor parti.

«Бына ни өсөн миңе башка тоткондарзан айырып алып килеп ябып куйғандар икән», — тигән уй килеп төштө Йосоптоң башына. (ğ)

- Beni niçin diğer tutuklulardan ayırıp, buraya koyup, kapattılar acaba, düşüncesi geldi Yusup'un aklıma.

— Вакыт-вакыта менән сәйәсәт буйынса кишкен бәхәстәр стихиялы рәүештә тыуа. һәр кем һүз ыңғайында үз фекерен әйтә. Мин дә үз фекеремде тарихка, үткәндәргә таянып әйттем. (h)

- Zaman zaman siyaset süresince geçen tartışmalar, kendiliğinden meydana geliyor. Sohbet devam ederken, herkes kendi fikrini söylüyor. Ben de kendi fikrimi tarihe, geçmişe dayanarak söylüyorum.

— Хатта төрмәне лә дискусион клубка әйләндерергез социализм нигеззәрен какшатыуға алып килә лә инде. (i)

- Üstelik hapishaneyi de tartışma yerine çevirmeniz sosyalizm temellerini sarsmaya kadar gidiyor.

— Социализм нигеззәрен эстән какшатыу, емереү өсөн түгел, ә уны курсалап әйттем... (i)

- Sosyalizmin temellerini içten kuşatma yıkma, bozma için değil, aksine onu korumak için söyledim...

— Ха-ха-ха! — тип баш сайкал шаркылдап көлдө лә табип, урынынан тороп йөрөй башланы. — Социалистик төзөлөш алға киткән һайын синфи көрәш көсәйә, кыркыулаша бара, тигән бит Сталин. һез унан да арттырып ебәрзегез. Социализмды курсалай, имеш. (j)

- Ha ha hah! diye başını sallayıp kahkaha atarak güldü doktor, yerinden kalkıp yürümeye başladı. - Sosyalist kurum ileriye gittikçe, sınıf mücadelesi daha da şiddetleniyor, demiş Stalin. Siz daha çok abarttınız. Sosyalizmi koruyormuş, güya.

— Кешенең зитына тейеү алымдарын һәйбәт үзләштергәнһегез. (k)

- İnsanın canını sıkma usüllerini çok fazla özümsemişsiniz.

158

— Ә һез үз фекерегеззең дөрөс булуыуына тоткондарзы ғына түгел, хатта мине лә ышандырмак булаһығыз. (a)

- Yani sen, kendi fikirlerinin doğru olduğuna yalnızca mahkûmları değil, beni bile inandırmak istiyorsun.

— Мин һеззе ышандырырға йыйынмайым, тарихка, донъя цивилизацияһы үткән юлға күз һалыу за етә... (b)

- Ben sizi inandırmak için uğraşmıyorum, tarihe, dünya medeniyetinin geçtiği yola bakmanız da yeterli...

— Социализмға капитализм артык куркыныс түгел, уға куркыныс эстән янай — һеззеңсә барыбер шулай инде? (c)

- Sosyalizm için kapitalizm artık korkutucu değil, onun korkunçluğu içten geliyor, sizin için hepsi bir değil mi?

Ә һез үз фекерегезең дөрөс булуына тоткондарзы ғына түгел, хатта мине лә ышандырмак булаһығыз. (с) - Yani siz kendi fikirlerinizin doğru olduğuna yalnızca mahkûmları değil, hatta beni bile inandırmak istiyorsunuz.

— Мин һеззе ышандырырға йыйынмайым, тарихка, донъя цивилизацияһы үткән юлға күз һалыу за етә... (d) - Ben sizi inandırmak için uğraşmıyorum, tarihe, dünya medeniyetinin geçtiği yola bakmanız da yeterli...

—Социализмға капитализм артык куркыныс түгел, уға куркыныс эстән янай — һеззеңсә барыбер шулай инде? (е) - Sosyalizm için kapitalizm artık korkutucu değil, onun korkunçluğu içten yanıyor, sizin için hepsi bir öyle değil mi?

— Теләйһегезме, юкмы, ысынбарлык менән иҗәпләшмәйенсә булмай... (f) - İstiyor musunuz istemiyor musunuz, hakikatle hesaplaşmayınca olmaz...

— Йәнәһе, һуқырлык күрһәтәбез. Шулаймы? (g) - Güya görmezden geliyoruz. Öyle mi?

— Үкенескә каршы, шулай. Тотош йәмғиәттә генә түгел — капитализммы, әллә социализммы — хатта һәр айырым шәхестең үзендә капма-каршылыктар ятыуы, бәрелешеүе мөмкин. (g) - Maalesef, öyle. Bütün toplulukta değil, kapitalizm mi veya sosyalizm mi, hatta her farklı şahsın kendi içinde karşılıkların olması, onların çatışması mümkün.

— Кешелә, мәсәләң, һиндәй капма-каршылыктар булуы ихтимал? (h) - İnsan da, mesela, nasıl farklılıklar olabilir?

— Изгелек һәм яуызлык, әхлаклык һәм әхлакһызлык, мөхәббәт һәм нәфрәт, һиһайәт... Әгәр зә, әйтәйек, шәхес булып формалашыуы дәүерендә яуызлык - Kutsallık ve kötülük, ahlaklı ve ahlaksızlık, sevgi ve nefret, sonunda... Eğer, diyelim, karakteri oluşmaya başladığı zaman kötülük üstün geliyorsa, ondan iyilik bekleme. Er geç böyle biri, kendi kötülüğünün kurbanı olur, cezadan

өстөнлөк ала икән, унан якшылык кәтмә. kaçınılmaz.

Иртәме, һуңмы бындай кеше үз
яуызлығының қорбаны була — яза
көтөлгөһөз. (i)

— Сталин вафет, тимәк, язанан
көтөлдө. (i)

- Stalin öldü, demek ki cezadan
kurtuldu.

— Сталиндың сәйәси үлемен
онотмайык... Халык нәфрәте, тарих
хәтере тигән яза бар. (j)

- Stalin'in siyasi ölümünü
unutmayalım... Halk nefreti, tarih hatırı diye
bir ceza var.

— Бына табылды бер фәйләсуф!
һез минең менән йәшенмәк уйнарға
булдығызмы әллә? Сталин, бер қараһаң,
ғәйепле, икенсе қараһан, — юк. Бер үк
вақытта иблис тә, фәрештә лә! (k)

- İşte çıktı bir filozof! Siz benimle
oyun oynuyorsunuz galiba? Stalin bir
taraftan bakarsan suçlanmış, diğer tarftan
bakarsan hayır. Aynı zamanda hem şeytan
hem melek!

Табип кызып китте, тауышы
қалтыранды. Йосоп күреп тора: был кеше
үзе лә ике ут араһында яна, уға биргән
һораузарына үзе лә яуап таба алмай
ғазәпләна... Әйе, әле күп дәүерзәр, килер
быуындар за баш ватыр был тәңгәлдә.
Берәүзәр өсөн Сталин — илде фашист
қоллоғонан йолоп қалған қорос ихтыярлы
юлбашсы, икенселәр өсөн илдең асыл
ғенофондын қырған Катил булып қалыр...
(l)

Doktor sinirlendi, sesi yankılandı.
Yusup bakıp duruyor: bu kişinin kendisi de
iki ateş arasında yanıyor, ona sorduğu
sorularına kendi de cevap bulamadan
hayıflanıyor... Evet, daha çok devirler,
gelecek asırlarda baş yorarlار bu durumda.
Kimileri için Stalin, yurdu faşist kulluğundan
kurtarıp alan, yenilmez karakterde bir önder,
kimileri içinse yurdun soylu genofond kıran
katil olarak görülür...

— Һеззеңсә, власть
монополияһының үлеме — КПСС-тың
үлемен, ә дәүләт милке монополияһының
үлеме социализмдың үлемен аңлата,

- Size göre, iktidar tekelinin ölümü,
KPSS'nin ölümünü; ama devlet mülkü
tekelinin ölümü, sosyalizmin ölümünü
anlatıyor doğru mu?" diye devam etti doktor,

шулаймы? — тип дауам итте табип, bilerek kendi düşüncelerini Yusup'un күрәләтә үзе уйлағандарын Йосоп tuzagına koyup. карамағына сығарып һалып. (m)

— Тап ана шуға табан барабыз за инде, алдан сараһын күрмәһәк, — тип яуап бирзе Йосоп. (n) - Tam da işte buna doğru gidiyoruz, önceden çaresini görmezsek, diye cevap verdi Yusup.

Табип иронияға күсте. (o) Doktor alaya vurdu.

— Шулаймы ни? Ә мин, назан, шуны ла белмәйем. (ö) - Ya öyle mi? Ben, kötü, bunu da bilmiyorum.

— Колхоздарзы бөгөндән яңыртырға, үзгәртеп корорға кәрәк, юғиһә һуң булыр. Терһәкте тешләй алмабыз. (p) - Kolhozları bugünden itibaren yenilemek gerek, düzenleyip kurmak gerek, yoksa son bulur. Başımızı taştan taş vuramayız.

159

— Кызык. Бик кызык. Капиталистар акыл менән эш итә белә, коммунистар ғына алыот, — тип, табип үзенсә провокация корзо. (a) - İlginç. Çok ilginç. Kapitalistler akılla iş yapabiliyor, komünistler ise ahmak, diye doktor kendince provakasyon yaptı.

— Бетә кешене лә бер қалыпка ғына һалып, бер төрлө фекер йөрөттөрөп булмай. (b) - Herkesi bir kalıba koyup, tek yönlü düşünce etrafında birleştirmek olmaz.

Йосоптоң сәйер әңгәмәсәһе тағы кызып китте. Уның, әлбиттә, хатта кул көсә кулланыуы ла бар. Ләкин табип-психиатр ролен уйнаған тәфтишсегә бындай алым тыйылалыр. (c) Yusup'un garip tartışması, yeniden kızıştırdı. Hatta ve hatta onun kol gücü kullanması da mümkün. Ama psikiyatri doktoru rolünü oynayan müfettişe böyle bir davranış yasaktır.

Табип бер аз өндәшмәй ултырзы. Доктор, bir zaman konuşmadan

(ç)

durdu.

— Ә ниңә мине, амнистияға эләккән кешене, асыктан-асык үз фекеремде әйтеүзән тыяһығыз? һаман да иреккә сығармайһығыз? (d)

- Peki neden beni, hapishaneye kapatılmış birini, açık bir şekilde, kendi fikrimi söylemekten alıkouyorsunuz?

— Өндәшмәйһегез? Социализмға янаған эске куркыныс тураһында иҫкәртеүселәр һамыҫлы коммунистар араһында ла бар бит. (e)

- Konuşmuyorsunuz? Sosyalizmi tehdit eden içteki korkunçluk hakkında uyarılar, namuslu komünistler arasında da var elbet.

— Юк! (f)

- Yok.

— Совет власы еңгәс, Башкортостанда башланып киткән милли бойондорокһозлоқ хәрәкәтен милләтселек тип бозоп күрһәтеү һәм башкорт интеллигенцияһын бөтөнләй тип әйтерлек кырып бөтөрөү ни һакына? Социализмды үз ерлегендә барлыкка килгән куркыныстан котолдороу өсөнмө? Йәнәһе? (g)

- Sovyet iktidarı yenince, Başkurdistan'da başlayıp giden millî bağımsızlık hareketini, milliyetçilik diye bozup göstermek ve Başkurt aydınlarının neredeyse tamamını kırıp geçirmek ne haddine? Sosyalizmi, kendi temelinde varlığa gelen korkunçluktan kurtarmak için mi? Güya?

— һез, социализмға төп хәүеф уның үз ерлегендә барлыкка килеп, эстән янай, тигән булып, СССР-за социализмдың тулы һәм тамам еңеүен генә түгел, партияның етәксе ролен дә кире кағаһығыз, һезгә «акылдан шашқан» тип баһа бирер өсөн миңә шул да еткән. (ğ)

- Siz, sosyalizmin en önemli tehlikesi onun kendi temelinde varlığa gelip, içten tehdit ediyor diyerek, SSSR'da sosyalizmin sadece tam ve eksiksiz yenmesini değil, partinin yönetici rolünü de geri itiyorsunuz, size, aklını kaybetmiş, diye rapor vermek için bana bu da yeter.

— Ярай, шулай итегез. Ысынлап

- Tamam, öyle yapın. Gerçekten de

та, акылдан шашкандарзы тарих үзе
фашлар... (h)

aklını kaybedenleri tarihin kendisi ortaya
çıkartır.

— Бына, кара, — тәфтишсе
Политбюро ағзалары портреттарына
төртөп күрһәтте, — һин шуларзан
акыллыракмы ни? Әллә улар араһында ла
социализмды эстән какшатып
емереүселәр бармы? (i)

- İşte bak, müfettiş Komünist Parti
Yönetim Kurulu azalarının resimlerini işeret
ederek gösterdi. - Sen şunlardan daha mı
akıllısın? Yoksa onlar arasında da sosyalizmi
içten kuşatıp bozanlar var mı ?

— Политбюро составында
ундайзар бармы, юкмы, уныһын мин әйтә
алмайым. Ә бына партия сафында —
күптәр. (i)

- Politbüre kurumunda öyleleri var mı
yok mu, o kadarını ben söyleyemem. Ama
işte parti safında çoklar.

— Ялған! (j)

- Yalan!

— Ялған? Бына мин һезгә ябай
ғына бер дәлил килтерәм, үзем менән
лагерза бергә булған әзербайжан
кешененә нахактан төрмәгә килеп эләгеү
тарихын һөйләйем. Иректә сакта был
әзербайжан, машина һатып алырға
хыялланып, «Волга»лык акса йыйған.
Машина бүлеүзәрен һорап район (k)

- Yalan? Ben size sadece basit bir
delil getireceğim, benimle kampta birlikte
olan Azerbaycanlı birinin boş yere
hapishaneye atılma hikayesini tarihini
anlatıyorum. Özgürlük zamanında bu Azeri,
araba almayı hayal edip, Volga marka araba
için para toplamış. Araba parçalarını istemek
için bölge

160

етәкселәре исеменә ғариза язған һәм
сиратын гел белешеп торған. Бер йыл
вакыт үткәс, райкомға килеп, беренсе
секретарға ингән. Ә тегеһе һүз ыңғайында
был әзербайжандың бер катлы булуыын
шәйләп ала ла тозақ қора башлай: (a)

yöneticilerine dilekçe yazmış ve araba alma
sirasının ne zaman geleceğini bilmek istemiş.
Bir yıl geçince, bölgeye gelip birinci
sekretere gitmiş. Sekreter konuşma sırasında
bu Azeri'nin dürüst olduğunu fark edip tuzak
kurmaya başlar:

- Машина алам, тиһең дә ул, ә аксаң бармы һуң? — тип һорай. (b) - Araba alayım diyorsun da, peki senin paran var mı? diye sorar.
- Аксаһыз машина алып була тиме ни? — тип яуап бирә әзербайжан. (с) - Parasız araba almak olur mu? diye cevap veriyor Azerbaycanlı.
- Ярай, улайһа, көт, тик бик озак көтөргә тура килә инде. (ç) - Tamam, öyleyse bekle, ancak çok uzun bekleme gerekebilir.
- Ә берәй нисек тизләтеп булмаҫмы? (d) - Peki hızlandırmak mümkün mü?
- Булмай, булмай! Хәйер, бер вариант бар за ул... (e) - Olmaz, olmaz! Hayır, bir seçenek var da o...
- Ниндәй вариант? (f) - Nasıl bir seçenek?
- Мии үзем да күптән инде машина алырға ниәтләп йөрөйөм. Озакламай сиратым да етә. Тик якындағы биш-алты ай эсеңда акса тултырырлык рәтем юк. (g) - Ben de uzun zamandır araba alma niyetindeyim. Yakında sıram da gelecek. Ancak önümüzdeki beş altı ay içinde parayı toplayacak durumum yok.
- Етмәһә ни, минән алып тороғоз. (ğ) - Madem yetmiyor, benden borç para alınız.
- Шулай за була. Әммә мин сиратта тороу тәртибен үзем башлап боза алмайым. (h) - Öyle de olur. Ama ben sırada durma düzenini bozamaz.
- Төшөндөм. Әгәр мин һезгә тейеш машинаны алһам, ә һез — миңә тейешлеһен? (ı) - Anladım. Eğer ben size gerekli arabayı alırsam, siz mi bana almalısınız?

— Була. Сиратта тороусылар ғауға куптармаһын тиһәк, аксаны минең исемдән индерергә тейеш булып сығаһығыз. (i)

— Ә һез, вақыты еткәс, минең исемдән керетәһегез? (j)

— Әлбиттә. (k)

— Мин риза. (l)

Әйткән һүз — атқан ук. Билдәләнгән вақытка акса алып килеп, әзербайжан беренсенәң кулына тоттора. Шунан көтә башлай был, ярты йыл, бер йыл көтә — машина ла, акса ла юк. Ахырза, прокурор за, суд та ярзам итә алмағас, әзербайжан партияның Таулы Карабах өлкә комитетына тиклем барып етә. Обкомдың ойоштороу һәм кадрзар менән эшләү бүлеге мәдире райкомдың беренсе секретарын сакыртып ала. (m)

— Машина алып бирәм, тип акса ал ыуығыз дөрөсмө? (n)

— һез нимә, мине ақылдан шашып бара тиһегезме әллә? — тип тузынып китә тегеһе. (o)

— Ниңә асыуланаһығыз? Акса алдығызмы, юкмы, тип кенә һорайым бит. Шикәйтсе алдаша, тимәк? (ö)

- Olur. Sıradakiler kavga çıkarmasın dersek, parayı benim adıma yatırıp hallederiz.

- Peki siz vakti gelince, benim adıma mı girip yatıracaksınız ?

- Elbette.

- Ben razıyım.

Söylenen söz, atılan ok. Belirlenen bir vakitte para getirip Azeri adamın eline verir. Sonra beklemeye başlar bu, altı ay, bir yıl bekliyor, araba da para da yok. Sonunda savcı da mahkeme de yardım edemeyince, Azerbaycanlı, partinin Dağlık Karabağ ülke komitesine kadar ulaşıyor. Bölge Komitesi düzenleme ve kadrolarla çalışma bölümü müdürü, bölgenin birinci sekreterini çağırıyor.

- Araba alıp veriyorum diye, parayı çaldığımız doğru mu?

- Siz ne diyorsunuz, benim aklımı kaçırdığımı mı söylüyorsunuz yoksa? diye ortalığı karıştırıyor öbürü.

- Neden sinirleniyorsunuz? Parayı aldınız mı almadınız mı, diye soruyorum sadece. Şikayetçi iftira atıyor demek?

— Йә алдаша, йә мине кем менәңдер бутай, — тип яурын һелкетә беренсе. (p)

- Ya iftira atıyor, ya da beni biriyle karıştırıyor. diye omuzlarını silkmiş.

— Алдаша, тип әйтер инең, шикәйтсе обкомға тиклем килеп еткән бит... (г)

- İftira atıyor, diyorsun, ama şikâyetçi bölge komitesine kadar ulaşmış...

161

— һез кемгә ышанаһығыз: коммунисткамы, әллә һәйәге төрмәлә серегән мулла балаһынамы? — тип, беренсе секретарь мөдир кабинетының ишеген шарт ябып сығып китә. (а)

- Siz kime inanıyorsunuz: koministe mi yoksa kemiği hapishanede çürüyen molla çocuğuna mı? diyen sekreter, müdür odasının kapısını pat diye kapatıp çıkıp gider.

Эш обкомдың беренсе секретарына тиклем барып етә һәм, коммунистан шикләнеп, мулла балаһына ышанған мөдирҙе эштән бушатыу, яңъял куптарып, яла яккан әзербайжанды төрмәгә ябыу менән тамамлана... (b)

İş, bölge komitesi birinci sekreterine kadar ulaşır ve koministten şüphelenip, molla çocuğuna inanan müdürü işten çıkartıp, büyük kavga çıkartıp, suçlayan Azeri'yi hapishaneye kapatmayla sonuçlanıyor...

— Ә бында ул вакифаның ни кысылышы бар әле? — тип һораны Йосоптан йәне көйгән тәфтишсе. (с)

- Peki bununla o olayın ne alakası var? diye Yusup'a sordu, canı yanan müfettiş.

— Туранан-тура кысылышы бар. (ç)

- Doğrudan doğruya alakası var.

— Ниндәй? (d)

- Nasıl?

— Социализм ана шулай эстән серей башлаган. һәм күптән. Әгәр зә ул үз

- Sosyalizm işte bu şekilde, içten çürümeye başlamış. Hem de çoktan. Eğer, o

сиренән котола алмаһа, һәләк буласак, — тип яуап кайтарҙы тәфтишсенең тап ошо яуапты көткәнән яҡшы аңлаған Йосоп. (e)

Мәстүрә ВДНХ-нан кайтышлай Донбасста Йосоп янында булған, ире тиззән кайта икән, тигән хәбәргә Йомабайза бер кем дә вайымһыз кала алманы. Күпселек был хәбәрҙе шатланып кабул итте. Колхозда, Йосоп умартасылык менән етәкселек итергә ниәтләнгән икән, тигән хәбәр зә таралды. Йосоптоң баш осонда болоттар куйырыуын ауылда бер кем дә белмәй ине шул. Амнистия иғлан ителде, Мәстүрә унан көн дә телеграмма көттө. 4 июнь Указы буйынса хөкөм ителгәндәр күптән кайтып бөттө. Ә Йосоп юк та юк... Был билдәһезлек ауылда төрлө хәбәрҙәр таралыуға сәбәпсе булды. Тере булһа, кайтыр ине ләһә бығаса... (f)

Мәстүрә Сәлих картка барып кайғыһын уртаклашыр ине, уныһы түшәктә ята, борсоғоһо килмәй. Таңһылыу әбей үлгәндән һуң да донъяһын бер сама арыу ғына көткән Сәлих картты көтмәгәндә яман шеш сире аяктан йықты. Ауыл аҡһакалының хәле көндән-көн насарая. Үзе хәлен үзе аңлайзыр, зарланмай. Сабырлыҡтың сигенә сыҡҡанда ла түзә. Өфөгә дауаханаға алып барып та қаранылар. Йомабай ауылында

kendi hastalığından kurtulamazsa, helak olacak, diye cevap verdi müfettişin tam da bu cevabı beklediğini iyi anlayan Yusup.

Mestüre, VDNH'dan dönerken, Donbass'ta Yusup'un yanında olmuş, kocası çok yakında dönecekmiş haberi, Yumabay'da herkesin dikkatini çekti. Çoğu, bu haberi çok mutlu bir şekilde karşıladı. Kolhozda, Yusup arıcılık ile uğraşmaya niyetleniyormuş, haberi de dağıldı. Yusup'un başının üstünde kara bulutların toplandığını köyde kimse de bilmiyordu. Af çıktı, Mestüre daha sonraki gün telgraf bekledi. 4 Haziran kararnamesiyle mahkûm edilenler, döndüler. Ama Yusup yok işte yok... Bu belirsizlik, köyde türlü haberlerin yayılmasına sebep oldu. Diri olsaydı, dönerdi yoksa bu zamana kadar...

Mestüre, Selih amcaya gidip, dertleşmek istedi, o ise döşekte yatıyor, endişelenmek istemiyor. Tanhılıv teyze öldükten sonra da iyi kötü idare eden Selih amcaı, beklemediği bir zamanda, kötü bir şişlik hastalığı yatağa düşürdü. Köyün aksallısının hâli günden güne kötüleşiyor. Kendi hâlini kendi anlıyordur, şikayet etmiyor. Sabrının sınırlarını zorlasa da, dayanıyor. Ufa'ya hastaneye götürdüler. Yumabay köyünde doğup büyüyen, şimdi

тыуып-үсөп, хэзер баш калала иң шәп хирург булып танылған Ғөддөс Туғызбаев үзе операция яһаны. Әммә ярзам итә алманы. Сир азғайны... (g)

baş şehirde en iyi bir cerrah olarak tanınan Güddüs Tugızbayev ameliyat etti Ama yardım edemedi. Hastalık azmıştı.

Сәлих карт ғүмер шәменәң яйлап һүнә барыуын күндәм кабул итте. Хэзер ул Зәйнулла менән Әклимә карамағында. (g)

Selih amca, ömür mumunun giderek sönmeye başladığını, boyun eğerek kabullendi. Şimdi o Zeynulla ile Eklime'nin himayesinde.

162

Үзе эшкә киткәндә Әклимә ауырыу янында Хәзисә әбейзе, йә булмаһа икенсе берәүзе калдырып китә. Был өйзә Мәстүрә лә йыш була. һушы барғанда, йома көнә тағы ла килермен, тип кайтып киткән ине, Сәлих карт кесе йомала уны үзе сакыртып алды. (a)

Eklime, işe giderken, hastanın yanına Hezise teyzeyi, o da olmazsa başka birini bırakıp gidiyor. Bu eve Mestüre de sık sık geliyor. Şuuru yerindeyken, Cuma günü tekrar gelirim, diye dönüp gitmişti, Selih amca Cuma günü onu çağırttı.

Тыны бөтөп йүгереп килеп ингән катын Сәлих карттың талсыккан күз карашында шатлык нурзары балкыуын шәйләне... (b)

Sesi gitmiş hâlde koşup gelen kadın, Selih amcanın yorgun düşmüş bakışlarında mutluluk ışıklarının parladığını sezdi...

— Изге хәбәр алдым, кызым, ултыр әле. (c)

- Güzel bir haber aldım kızım, otur bakalım.

— Йосоптоң хәбәре бармы әллә? — тип һорарға ла өлгөрзә Мәстүрә. (ç)

- Yusup'tan bir haber mi yoksa? diye sormaya çalıştı Mestüre.

— Бар, кызым, бар. Йосоп имен-һау. (d)

- Var kızım, var. Yusup güvende, sağ.

- Nerede o? Mestüre'nin gözyaşları

— Кайза ул? — Мәстүрәнең күз уянакларына düşтү.
йәштәре тәгәрәп төштө. (e)

— Зәйнулла, анау кәштәләгә хатты алып бир әле, — тине Сәлих тарт Мәстүрәнең һорауына яуап биреү урынына. (f)

Selih amca, Mestüre'nin sorusuna cevap vermek yerine, - Zeynulla, işte şu raftaki mektubu ver bakalım, dedi.

Зәйнулла Мәстүрәгә конверты асылған хат тотторзо. (g)

Zeynulla, Mestüre'ye zarfi açılmış mektubu verdi.

— Илама, һөрт күзенде... Ана шулай, — Сәлих карт кипкән ирендәрен яланы. — Ә хәзер укы... (ğ)

- Ağlama, sil gözünü... İşte böyle. Selih amca kuruyan dudaklarını yaladı. - Evet şimdi oku...

Мәстүрә башта конверт тышындагы адреска иғтибар итте, уны Сәлих карт исеменә М. К. Юлдашев тигән кеше ебәргән. Сәлих карттың берәй туғанылыр? Бәй, хат бит Йосоптоң үз кулы менән язылған! (h)

Mestüre, ilk önce zarfın üstündeki adrese dikkat etti, Selih amcanın adına M. K. Yoldaşev diye biri göndermiş. Selih amcanın bir akrabası mıdır? Vay, mektup da Yusup'un el yazısıyla yazılmış!

— Ниңә Йосоп хатты башка кеше исеменән һалған икән? (ı)

- Yusup neden mektubu başkasının adına yollamış acaba?

— Шулай кәрәк булған, кызым, шулай кәрәк булған. (i)

- Öyle gerekli olmuştur kızım, öyle gerekli olmuş.

Укыуын дауам иткән Мәстүрә тағы ла туктап калды. (j)

Okumasına devam eden Mestüre, tekrar durdu.

— Ә ниңә ул, Салих олатай, һине туйға сакырған? (k)

- Peki, Salih dede, seni niçin toya çağırmiş?

— Ниндәй туй булыуы мөмкин?

- Nasıl bir toy olabilir? Sonuna kadar

Азағына тиклем укып сык, аңларһың. (l) oku, anlarsın.

Шиғыр юлдарына барып еткәс,
Мәстүрә урынынан тороп, тәзрә янына
килеп бақты ла күк йөзөндәге йондоззарға
караны, сөнки Йосоп иртәгә хезмәткә
китә тигән караңғы төн исенә килеп
төштө. Йосоп Мәстүрәгә бағышлап язған
шиғырын һөйләгәйне. (m)

Şiir satırlarına geldiğinde, Mestüre
yerinden kalkıp, pencerenin kenarına gelip
dikildi ve gökyüzündeki yıldızlara baktı,
çünkü Yusup'un yarın hizmete gidiyorum
dediği o karanlık gece aklına gelmişti.
Yusup, Mestüre'ye ithafen yazdığı şiirini
söylemişti.

Һүз куйышқан айлы төндөң күрәм

Йондоззарын көн дә кис һайын.

Шул йондоззар аша садәм әйтәм

Айһыз төндә һиңә көн һайыш (n)

Aylı gecenin sözü dağıttığını
görüyorum,

Her gün ve her akşam yıldızlarını,

Bu yıldızları aşarak sadem
söylüyorum,

Aysız gecede sana her gün.

Исендә Мәстүрәнең, исендә! Ул
шиғыр язылған кағыззы Йосоп үзенә
биргәс, бер иштәлек булһын тип, алып
кайтып һандығына һалып куйғайны.
Хатта тап шул шиғыр язылғай- (o)

Aklında Mestüre'nin, aklında! O
şiirin yazıldığı kağıdı Yusup kendisine
verince, bir hatıra olsun diye, alıp sandığına
koymuştu. Mektupta da tam o şiir yazılmış-

163

ны. Төндә торғозоп һораһалар за һөйләп
бирәсәк ул шиғырзы Мәстүрә. Йосоп
шуға исәп тотоп та язып ебәргән уны.
Нимә әйтергә теләне икән ул бының
менән? Мәстүрәнең борсолоуы йөзөнә
сыкты. Сәлих карт та быны һиззе. (a)

tı. Gece kaldırıp sorarlarsa, söyleyiverecek
şiiri Mestüre. Yusup onu hesaplayarak, yazıp
göndermiş. Ne söylemek istedi bununla
acaba? Mestüre'nin endişesi yüzüne yansdı.
Selih amca da bunu sezdi.

— Тура карап кырын һөйләп
булмай инде, кызым. Йосопто

- Doğru bakıp yalan söylemek olmaz,
kızım. Yusup'u göndermedikleri, gün gibi

кайтармағандары көн кеуек асык хәзер. Ниңә, ни өсөн икәннен белергә лә әүлиәлек кәрәкмәй: тура һүзлелеге аркаһындадыр. Кемгәлер баш әймәгәндер... Шуныһы хак: ул төшөнкөлөккә бирелмәгән, ана бит, безгә хәбәр юлларға әмәлен тапкан. Иңән кеше бер кайтыр, Алла бойорһа. (b)

— Мин ни әшләйем һуң?! — тип үкһеп илап ебәргән Мәстүрәгә Сәлих карт өзөп кенә бер һүз әйтте: (с)

— Көт! (ç)

Шунан, бер аз шым яткас, әсергә кымыз һораны. Бер-ике йотомдан да хәлләнгәндәй итте. Бәхилләшкәндәй, һүз башланы: (d)

— Каранығыз, яңғыз итмәнегез, барығызға ла рәхмәт. Ихлас... (e)

Һуңғы ризык ейеүе, һуңғы һүзен әйтеүе шул булды ауыл аҡһакалының. Якын кешеләре уртаһында, уларзың йәшле күззәрен күреп, разый булып киттелер ул был донъянан?.. (f)

Сәлих олатайзы, үзе васыят иткәнсә, карсығының кәбере янына ерләнеләр. (g)

Зәйнулла үзенең «Башкорт АССР-ы Юғары Советы депутаты» тип язылған бланкыһына язып, Йәһәд тотконлокта

açık şimdi. Neden, niçin olduğunu bilmek için de, evliya olmak gerekmiyor: açık sözlü olduğundan dolaydır. Birilerine baş eğmemiştir... Şurası da doğru: o düşüncesiz davranmamış, aha işte, bize haber gönderme yolunu bulmuş. Sağ insan hemen döner, Allah'ın izniyle.

- Ben ne yapacağım şimdi? diye hüngür hüngür ağlayan Mestüre'ye Selih amca kati bir şekilde söyledi:

- Bekle!

Sonra biraz sakin bir şekilde bekledi ve içmek için kımız istedi. Bir iki yudumdan sonra, hâli yerine gelir gibi oldu. Kendisini affettirir gibi konuşmaya başladı:

- Baktınız, yalnız bırakmadınız, hepimize çok teşekkür ediyorum. Gerçekten...

En son rızkını yemesi, son sözünü söylenmesi bu oldu köyün aksakallının. Yakınlarının ortasında onların yaşlı gözlerini görüp, razı olup, gitmiştir bu dünyadan?...

Selih amca'yı, vasiyeti üzerine, eşinin kabri yanına defnettiler.

Zeynulla, “Başkurt ASSR'ı Üst Kurumu milletvekili” diye yazılan resmî kağıda yazarak, formuna Yusup'un

йылын тултырырға тейеш булған лагерға
запрос ебәрзе. Ләкин, ике-өс азна үтеүгә,
тышына «Холок төзәтеү лагеры ябылған»
тигән имза куйылған конверты кире
килеп төштө. Икенсе запросты Зәйнулла
СССР Эске эштәр министры исеменә
ебәрзе. Унан «Холок төзәтеү лагерының
архивы янып китеү сәбәпле, Йосоп
Латиповтың кайза ебәрелеүен асыклап
булманы әле, өстәмә рәүештә хәбәр
итербез» тигән яуап килде. Ә ике-өс ай
үткәс, Йосоп Латиповтың амнистияға
эләгеп, иреккә сығарылыуы тураһында
кағыз ебәрзеләр. Зәйнулланың өсөнсө
запросына Йосоп Латиповка Бетә Союз
буйынса эзләү иғлан ителеүе тураһында
хәбәр ителеләр. (г)

Йосоп табылманы, һыуға баткан
балталай юк булды. (h)

Сәлих карттың вафатына ике йыл
тулды тигәндә, юғалған балта табылды,
һәр хәлдә уның кайһы тирәлә «батканы»
беленде. Йосоптан хәбәр көтә-көтә көтөк
булған ауылды һишкәндереп, мәрхүм
Сәлих карт исеменә ер аяғы — ер сиге
Чимкент яктарынан хат килеп төштө. (1)

164

Зәйнуллага бирзеләр ул хатты.
Конверт тышында ла, эстәге хатта ла — ят

tutukluluk yılımı doldurması gereken kamtan
açıklama istedi. Ama iki üç hafta geçtikten
sonra, üstünde “Karakter düzeltme kampı”
diye mühürlenmiş zarf, geri geldi. Zeynulla,
ikinci dilekçeyi SSSR İç İşleri Başkanlığı
adına gönderdi. Oradan, “Karakter düzeltme
kampındaki arşiv yandığı için Yusup
Latipov’un nereye gönderildiğini açıklayan
bir belgenin olmadığı, daha sonra haber
veririz.” diye cevap geldi. Ama iki üç ay
geçtikten sonra, Yusup Latipov’un
hapisaneyeye kapatılıp, özgür bırakıldığını
bildiren bir kağıt gönderdiler. Zeynulla’nın
üçüncü talebine Yusup Latipov’a Büm
Birlik’in içinde arama kararı verilmesi
hakkında bilgi verildi.

Yusup bulunamadı, suya batan balta
gibi yok oldu.

Selih amcanın vefatının ikinci yılı
dolmuştu ki, kaybolan balta bulundu, galiba
onun nerede “battığı” öğrenildi. Yusup’tan
haber bekleye bekleye akıl yoksunu olan
köylüyü yerinden kaldırarak, merhum Selih
amca adına dünyanın öbür ucundan, Çimkent
taraflarından, mektup geldi.

Zeynulla’ya verdiler o mektubu.
Zarfin dışında da, içindeki mektupta da,

кул. Билдәһез кеше кыялатып кына
Йосоптоң Чимкент тирәһендәге
психушка тотолоуы тураһында хәбәр
итә ине. Тимәк, иҫән Йосоп, башы иҫән!

(a)

Тәфтишсе һорау алғандан һуң
Йосопто төрмәлә озак тотманылар, поезға
ултыртып, этап менән кайзальыр
озаттылар. Юл ике азнаш һузылды.
Кояштың барған һайын нығырак
кыззырыуын иҫәпкә алып, Йосоп үзенә
көнъякка озатылыуын аңланы. (b)

— Әйтегез әле, һез мине
Казакстанға озатып куйһығызмы, әллә
Үзбәкстанғамы? — тип һаксыларзың
кылын тартып карағайны ла, улар
әйтмәне. Йосоп өлкәнерәк һаксының
үземә карата якшырак мөғәмәләлә
булыуын һизә ине. Бер уңайын тура
килтәрәп, йәшерәге йоклағанда, Мәстүрә
йәшергән аксаның бер азын сығарып уға
һузы. Икеләнгәнән күргәс: (c)

— һин алмаһаң, ул акса барыбер
берәй әшәке, яуыз кеше кулыма әләгәсәк.
Иптәшеңә һиззертмә. Акса араһындағы
кағызға минең адрес язылған, ятлап ал да
яңдыр. Нисек тә минең турала ғаиләмә
хәбәр ит, зинһар, — тип үтенде. (ç)

yabancı bir el yazısı. Bilinmeyen bir kişi, ima
yoluyla Yusup'un Çimkent çevresindeki
tumarhanede tutulduğunu haber veriyordu.
Demek ki sağ Yusup, başı sağ!

Müfettiş soruşturduktan sonra,
Yusup'u hapishanede çok tutmadılar, trene
bindirip, birlikte bir yere gönderdiler. Yol iki
hafta kadar sürdü. Güneşe gittikçe daha çok
kızdırdığını dikkate alan Yusup, kendisinin
güneye götürüldüğünü anladı.

- Söyleyin hele, siz beni Kazakistan'a
mı götürüyorsunuz, yoksa Özbekistan'a mı?
diye bekçilerin niyetlerini öğrenmeye çalıştı,
ama onlar söylemediler. Yusup, biraz daha
irice olan bekçinin kendisine karşı daha iyi
muamele ettiğini seziyordu. Fırsat yakalayıp,
daha genç olanı uyumuşken, Mestüre'nin
sakladığı paradan birazını çıkarıp ona uzattı.
İkilemde kaldığını görünce:

- Eğer sen almazsan, o paranın hepsi,
pisliğini kötünün eline geçecek. Arkadaşına
çaktırma. Paranın arasındaki kağıtta benim
adresim yazılı, ezberle ve yak. Bir şekilde
benim hakkımda aileme haber et, lütfen, diye
rica etti.

— һеззе Таштау калаһындағы «махсус дауахана» тип аталған психушкаға ебәрзеләр, — тине һаксы шыбырлап кына. (d)

Махсус дауаханала ихтыяры нык, сызамлы кешеләр генә имен кала алыуын аңланы Йосоп. Көн һайын иртәнсәк санитарзар камераларзан бер нисә мәйет сығарып ташлай. Һәр камераның үз законы, үз «президенты» бар. Улар араһында аяуһыз көрөш бара. Миҫалға «әтәс» өсөн көрөште алыу за етә. Әгәр зә берәй камерала үзенә конкурент булырлык кеше күренһә, ғәмәлдәге «авторитет», тоткондарзы күпләп кырасакбыз, тип администрацияны куркыта. Максаты — «әтәс»те үз камераһына күсерәү һәм юк итеү. Был үлемесле тамуктан Йосопто психушкаға яңы зур партия килеп тулыуы ғына коткарып кадды. «Авторитетың иғтибары ситкә тайпылып торзо бер арий. Яткан койкаң — мәңгелек. Ул һинең табутыңа әйләнә. Яны килгәндәрзе карантинда ауыр һынау көтә. Бер нисә азна буйына пациенттарға көнөнә өс мәртәбә нейролептикгар казайзар. Тоткондар, баш ауыртыузан, тартышыузан түзә алмай, ярза яткан балык кеүек бәргеләнә. (e)

- Sizi Taştav şehrindeki “özel hastane” olarak adlandırılan tımarhaneye gönderdiler, dedi hızlı bir şekilde nöbetçi.

Özel hastanede iradesi güçlü, dayanıklı insanların hayatta kalabileceklerini anladı Yusup. Her gün sabahтан sağlıкçılar odalardan birkaç ceset çıkarıp bırakıyorlar. Her odanın kendi kanunu, kendi başkanı var. Onlar arasında acımasız mücadele var. Mesela, horoz için güreşiyor. Eğer biri odada kendisine rakip olacak kişi görürse, hâkim olan otorite, tutukluların çoğunu öldürecekiz, diye yönetimi kokutuyor. Maksadı, horozu kendi odasına çekmek ve yok etmek. Yusup’u bu ölümcül cehennemden, tımarhaneye büyük bir kafilenin gelmesi sadece kurtardı. Otoritenin itibarı birkaç kere sarsıldı. Yattığın yatak, sonsuzluk. O senin tabutuna dönüşüyor. Yeni gelenleri karantinada ağır bir sınav bekliyor. Birkaç hafta boyunca hastalara günde üç kez nöroleptik veriyorlar. Tutuklular, baş ağrısından, mide bulantısından dayanamıyor, kıyıya vırmuş balık gibi cebelleşiyor.

80-се йылдар башында дәүләт ул нейролептиктарзы йәлләмәне. Нейролептиктарға дусар ителгән бәғзе тоткондар, түзә алмай, үз-үзенә кул хала. Озакламай нейролептиктарзы таблеткала бирә башланылар. Йотканды санитарзар карап тора, ауыззы кайырып астырып тикшерә. Котолоп булмай бер нисек тә...

(a)

Йосоптоң башына бер уй килде. Хәйлә барып сыкһа, мең михнәттән коткарасак ине. Сираттағы дауаланыу алдынан икмәк йомшағын әүәләп, тамак төбөнә йәбештерзе. Дарыу төймәһе ашказанға төшмәй, шунда барып эләгергә тейеш. (b)

Шулай булды ла. Санитарзар за һизмәне. Тик баяғы тамак төбөнә йәбешкән икмәкте йотмай кире сығарып өсөн сәғәттәр буйына йүткереп — какырырға тура килә. Көн дә шулай ызаланды, әммә был башка тоткондар күргән ызаларзан еңелерәк ине. Төймәһе икмәге менән куша йотоп ғазапланған вақыттары ла булманы түгел... (c)

Тоткондарзың үз-үзенә кул һалыуы дауаханала фәзәти хәлгә әйләнеп бара. Кот оскос хәлдәр: береһе — венаһын кырка, икенсеһе — тимер сыбык киçәге йота, өсөнсөһө — асылына.

Seksenli yılların başında devlet bu nöroleptiklere acımadı. Nöroleptiklere uğrayan bazı tutuklular sabredemiyorlar, intihar ediyorlar. Çok geçmeden nöroleptikleri hap olarak vermeye başladılar. Yutanları sağlıkçılar izliyor, ağızlarını açtırıp kontrol ediyorlar. Hiçbir şekilde kurtuluş olmuyor...

Yusup'un aklına bir düşünce geldi. Hilesi işe yararsa bin eziyetten kurtulacaktı. Sıradaki tedaviden önce, ekmek içini yumuşatarak damağının dibine yapıştırdı. Hap midesine inmeyip gidip ekmeğe takılması lâzım.

Öyle de oldu. Sağlıkçılar fark etmedi. Ancak az önceki damağının dibine yapışan ekmeği yutmadan çıkarmak için saatlerce öksürmek tükürmesi gerekti. Her gün bu şekilde eziyet çekti, ama bu diğer tutukluların gördüğü eziyetten daha iyiydi. Hapı ekmekle birlikte yutup, azap çektiği zamanlar da, olmadı değil...

Tutukluların kendi kendilerini öldürmeleri hapishanede normal bir hâl almaya başladı. Korkunç hâller: biri damarını kesiyor, diğeri demir çubuk parçasını yutuyor, başka biri kendini asıyor. Yusup'u

Йосопто ла, башка тоткондарзы ла берәүзең бынан уңышлы каса алыуы хайран калдырзы. Азна үтеүгә психушканың коймаһын яңырттылар. Быныһының бейеклеге ике метрзан да ашыу иңе. (ç)

...Низәр генә күрмәне лә кемдәрзе генә осратманы бында Йосоп?! Бер тоткон «сер» итеп һаклана ине. Саф һауаға ла уны айырым майзанға сығаралар. Ул шунда ултырыш гәзит-журнаддар укый. Уның менән һөйләшеү тоткондарға ғына түгел, һаксылар менән табиптарға ла тыйыла. Азак асыкланыуынса, ул 1978 йылда Брежневты үлтерергә маташкан икән. (d)

Зинаида Николаевна ғаиләһе менән Янауылдан — Медногорскиға, унан Орск калаһына күсте, һаман фатир ала алмағас, Михаилдың дуһы саҡырған Таштау калаһына күсеп китеп, ике ай за үтмәй, фатирлы булдылар. Бер көндө күршеләрен парлап кунакка саҡырзылар. Шәмбе көнө ине, бик озак һөйләшеп, йырлашып ултырзылар. Күрше катыны Раиса Аркадьевна психушкала табип-психиатр булып эшләй икән. Етез, эшһәйәр, алсаҡ Зинаиданы бик нык окшатты. Бер аzzан үзе янына эшкә саҡырзы. (e)

da diğer tutukluları da birinin buradan başarılı kaçabilmesi hayran bıraktı. Bir hafta kadar geçmişti ki, tımarhanenin duvarını yenilediler. Bu yapılanın yüksekliği iki metreden fazlaydı.

Neler görmedi; kimlerle karşılaşmadı burada Yusup?! Bir mahkûm hastalık yaydığı için saklanıyordu. Güzel havada onu ayrı bir meydana çıkarıyorlar. Orada oturup gazete ve dergileri okuyor. Onunla konuşmak, sadece tutuklulara değil, nöbetçi ve sağıkçılara da yasak. Daha sonra açıklanan habere göre, 1978 yılında Brejnev'ı öldürmeye kalkışmış.

Zinaida Nikolayevna ailesi ile Yanavıl'dan Medhogorski'ya, oradan Orsk şehrine geçti, hemen bir daire bulamayınca Mihail'in arkadaşının çağırdığı Taştav şehrine gitti, iki ay geçmeden daire buldular. Bir gün komşularını çift olarak misafirliğe çağırдылар. Cumartesi günüydü, uzunca sohbet edip, şarkılar söyleyip oturduлар. Komşu kadın Raisa Arkadyevana, tımarhanede psikiyatri doktoru olarak çalışıyormuş. Hünerli, çalışkan, güler yüzlü Zinaida'yı kendine pek yakın hissetti. Bir zaman sonra, yanına, işe çağırды.

Ун йылға яқын Медногорск һәм Орск калалары мәктәптәрендә биологиянан уқыткан, озакламай педагогия институтын ситтән тороп тамамларға тейеш булған Зинаида был тәкдимде башта кире какты, ә һуңынан, эш хакының юғары булыуын белгәс, ризалык бирзе. Дауаханаға эш қағыззаны бүлеге мөдире булып эшкә килде. Донъяһы етеш, эше ауыр түгел, тыныс йәшәй. Шулай за бер аzzан мәктәпте, балаларзы һағынды, күнеле бушап, етемһерәп калыуын һизә башланы. Кире элекке эшенә кайтырға ла уйлап-уйлап куйзы. Раиса Аркадьевнаның холконан да бизә башланы. Үзенән юғарырак хужанан эләкһә, Раиса уның көһөрәи үзенең кулы астында эшләгән персоналға төшөрә торған булды. Уның был ғәзәте Зинаиданы ла ситләп үтмәне. (а)

— Зинһар, миңә асыуынды төшөрмә, Рая (эхирәттәр ошоға тиклем бер-береһенә гел «Рая, «Зина» тип кенә өндәшә ине), — тип әйтергә мәжбүр булды бер килеп Зинаида. (б)

— Бына ул нисек? Ит изгелек — көт яуызлык. Ә мин, алыот, ғәйебе булмаған кешене сығарып, һине урынлаштырзым, — тине Раиса, казак катынын эштән кыуыуына ишаралап. (с)

On yıla yakın Mednogorsk ve Orsk şehirlerindeki okullarda biyoloji dersi veren, çok geçmeden pedagoji enstitüsünü dışarıdan tamamlamak isteyen Zinaida, bu işi önce reddetti, ama sonra yüksek maaşlı olduğunu öğrenince, razı oldu. Hastanede evrak müdürü olarak işe başladı. Yeterince kazanıyor, işi ağır değil, rahat yaşıyor. Fakat bir zaman sonra okulu, çocukları özledi; canı sıkılıp kendini yetim kalmış gibi hissetmeye başladı. Önceki işine geri dönmek için düşünmeye başladı. Raisa Arkadevna'nın davranışlarından da sıkılmaya başladı. Kendinden daha yukarı yöneticiden olumsuz tepki alınca, Raisa onun acısını eli altında çalışan personelinden çıkardı. Onun bu davranışından Zinaida'da da nasibini aldı.

- Lütfen sinirini benden çıkarma, Raya (dostlar bu zamana kadar birbirlerine hep Raya ve Zina diye hitap ederdi.) diye söylemeye mecbur kaldı Zinanda.

- Bu ne demek? İyilik et, kötülük bul. Peki ben, ahmak, suçu olmayan birini çıkartıp, seni yerleştirdim, dedi Raysa, Kazak kadınının işten kovulmasına dikkat çekip.

Раиса Аркадьевнаның үзенә Табип-психиатр Раиса Аркадьевна'nın yardımcısı, урынбасары, табиб-психиатр психиари доктору Таласлаев'dan kurtulmak Таласпаевтан да котолорға йыйыныуын ичин toplandığını anladı Zinaida. Bir ara: аңлап алды Зинаида. Бер шулай: (ç)

— А где скуластый кочевник? — тип килеп инеүенә Зинаида яуап бирмәне. — Ниңә өндәшмәйһең? Теленде йоттоңмо эллә... (d)

- А где скуластый кочевник? diyerek gelip girmesine Zinaida cevap vermedi. - Neden konuşmuyorsun? Dilini mi yuttun yoksa?..

— Кем ул был ерзә күсмә халык? — Зинаида ултырған еренән һикереп торзо ла Раиса Аркадьевнаның үзенә төрттө. — һинме, эллә Таласпаевмы? (e)

- Kimmiş bu yerdeki göçebe halk? Zinaida oturduğu yerden sıçrayıp kalktı ve Raisa Arkadyevna'yı dürterek. - Sen mi, yoksa Talaspayev mi?

— Бәй, мин ниңдәй күсмә халык булайым, ти? Кочевниктарзы күсеп килгәндәр менән бутама. Аңланыңмы? (f)

- Efendi, ben nasıl göçebe olayım hele? Göçebeleri göçüp gelenlerle karıştırma anladın mı?

— Аңланым. Таласпаевтың ата-бабалары тыуған төйәгендә көн итә бит әле. Ә без Советтар Союзының нисәнсе төбәгенә күсеп килеп ултырырға өлгөрзөк? Әммә Таласпаев беззе бер зә килмешәк йәки баскынсы тип битәрләмәй. (g)

- Anladım. Talaspayev'in ata dedeleri doğdukları yerde günlerini geçiriyor. Peki biz Sovyetler Birliği'nin hangi bölgesine göçüp yerleştik? Ama Talaspayev bizi, hiç yerli olmayan, ya da baskıncı olarak suçlamıyor.

— Ә ниңә өндәшмәй, беләһеңме? (ğ)

- Peki neden demiyor, biliyor musun?

— Белә-ә-ә-әм. (h)

- Biliyoruum.

— Артта калған назан халыктарзы цивилизациялы, мазәни юлға сығарзык,

- Geride kalan kötü halkları, uygarlık ve medeniyet yoluna çağırdık, teşekkür

рәхмәт әйтһендәр. (i)

etsinler.

— Ер изәнле саман землянкаларза
йәшәгән өсөнмө? (i)

- Toprak zeminli kerpiçten evlerde
yaşadıkları için mi?

— Акылыңа кил... (j)

- Aklına gel...

167

— Юк инде, үзең акылыңа ултыр,
һинең кеүектәрзең бында «акыл сире»нән
дауаланыузарын онотма. (a)

- Yok artık, aklını başına topl, senin
gibilerinin burada, akıl hastalığının tedavisi
olduklarını unutma.

Ошо һөйләшеү Зинаиданы уятып
ебәргәндәй булды. «Акыл сирлеләр»зең
шәхси эштәре һалынған папкалар менән
таныша башланы. Был үзе бер донъя ине.
Психушканы китәм, тигән уйы ла
онотолоп торзо. (b)

Bu konuşma Zinaida'yı kendine
getirir gibi oldu. Akıl hastalarının şahsi
işlerinin yazıldığı dosyaları incelemeye
başladı. Bunlar dünya kadardı. Tımarhaneden
gideyim, düşüncesi de unutulup gitmişti.

Биш-алты «дело»ны карап сыжкас
ук, уларзың бер калыпта язылыуына,
йөкмәткеләре лә окшаш булыуына
иғтибар итте. Барыбер калғандарын да
карап сығырға булды. Берендә
«Бангкорт АССР-ы» тигән һүззәр күзенә
сағылып калды. Тулкынланып китте,
ашығып ундағы документтар менән
таныша башланы. Йәш сағында үзе
агроном булып эшләп киткән «Һакмар»
колхозының элекке рәйесе Йосоп Латипов
эше ине. «Мир тесен» тигәндәре шул
микән, тип уйлап куйзы Зинаида һәм
кағыззарзы актарғанда фәзиз
Башкортостанын, «Һакмар» колхозы

Beş altı davayı inceleyince, onların
aynı kalıpta yazıldığına, içeriklerinin de
benzer olduğuna dikkat etti. Yine de, bütün
kalan dosyalarını incelemeye karar verdi.
Birisinde Başkurt ASSR'ı diye yazdığı
gözüne ilişti. Afalladı, hızlıca ondaki
bilgileri de inceledi. Gençlik zamanında
kendisinin ziraatçi olarak çalıştığı Hakmar
kolhozunun önceki reisi Yusup Latipov'un
dosyası idi. "Mir tisin" dedikleri bu muymuş,
diye düşündü Zinaida ve kağıtlarda
yazılanları aktarırken aziz Başkurdistan'ın
Hakmar kolhozu insanlarını, kara gözlü
Başkurt yiğidi Zeynulla'ya duyduğu özlemle,
gönlü sızlıyordu.

кешеләрен, кара күзле башкорт егете
Зәйнулланы һағыныуынан бәҗере әрнене.

(с)

Бер арала, Раиса Аркадьевна төшкө
ашка кайтып киткәс, ул Йосопто эзләп
табып, үзен танытып, уға ярзам кулы
һузырға эзер булыуы тураһында белдерзе.
Ләкин Йосоп уны аңламағанға һалышты,
һөйләшеүзән баш тартты. Икенсе тапкыр
килгәндә Зинаида Николаевна үзенең
хезмәт кенәгәһен, касандыр Зәйнулла
язған характеристиканы, паспортын
күрһәттә. (с)

— Теге Хәспиямал Аллағолова
тигән әбейзең Гәйепйән тигән улы
өйләнде микән, юк микән? — тигән
булды Йосоп. (d)

— Минә кем тип беләсең, Юсуп
ағай! — Зинаида Николаевна башкортса
өндәште. — Ундай кешеләр Юмабайда юк
та инде. (е)

Документтары ла, үз-үзен тоттошо
ла шик тыузырмағас кына, Йосоп Зинаида
Николаевнаға ышанды. (f)

— Миңә кағыз, кәләм бирһәгеҙ,
хат языр инем, тик адресын икенсе кеше
кулы менән яззырығыҙ, — Йосоп хатын
Сәлих Юлдашев исеменә күрше каланан
ебәреү тураһында һөйләшеп килеште. (g)

Bir ara, Raiya Arkadyevna, öğle
yemeği için gidince, Yusup'u bulup kendisini
tanıtarak ona yardım eli uzatmak için hazır
olduğu haberini verdi. Ama Yusup onu
anlamazlıktan geldi, konuşmak istemedi.
İkinci defa geldiğinde, Zinaida Nikolayevna,
hizmet defterini, bir zamanlar Zeynulla'nın
yazdığı referansı ve pasaportunu gösterdi.

- O Hespিয়amal Allagolova denilen
yaşlı kadının Geyipyen diye oğlu evlenmiş
mi, evlenmemiş mi? diye sordu Yusup.

- Beni kim sanıyorsun Yusup ağabey!
Zinaida Nikolayevna Başkurtça söyledi. - Bu
kişiler Yumabay'da yok artık.

Belgeleri de, kendi hakkında verdiği
bilgiler de şüphe doğdurmayınca, Yusup,
Zinaida Nikolayevha'ya inandı.

- Bana kağıt kalem verirsiniz, mektup
yazardım, ancak adresi başka birini yazdırım.
Yusup mektunu Selih Yoldaşev adına, komşu
şehirden gönderilmesi hakkında konuşup
anlaştı.

Артабан Йосоп менән Зинаида Николаевна һауыт-һаба йыуыусы Клава аша ғына бәйләнеш тоторға булды. Хат почта аша Чимкент калаһынан ебәрелде. Салих карт мөрхүм булып куйған хәлдә лә, хат Мәстүрә кулына эләгергә тейеш. Ошонан һуң Йосоп Зинаида Николаевнаны озак кына күрмәй торзо. Бер вақыт Зинаида Николаевна үзе уның камераһына килеп (ғ)

168

ингәс, Йосоп аптырап китте. «Акыл сиренән дауаланыусылар»зы иреккә сығарыу тураһында телеграмма килеүе тураһында кыуаныслы хәбәр алып килгән икән. (а)

Тоткондарға кейем-һалым һатып алыу, юл сығымдарын каплау өсөн бүленәсәк акса биреүзәрен көтөрмәй, иренең костюмын алып килеп кейзереп, Йосопто үззәренә кунакка алып кайтты Зинаида. Юл ыңғайында ире Михаил Бычковтың бынан бер йыл элек аварияға эләгеп һәләк булыуы тураһында һөйләне. (б)

Иртәгегенә Зинаида Николаевна Михаилды искә алырға тип дуһтарын, таныштарын йыйзы. Раиса Аркадьевнаға әйтелһә лә, килмәне. (с)

Uzun süre Yusup ile Zinaida Nikolayevna, kap kaçak yıkayan Klava vasıtasıyla bağlantı kurdular. Mektup posta vasıtasıyla, Çimkent şehrinden gönderildi. Selih amca merhum olmuş olsa da, mektup yine Mestüre'nin eline ulaşmalı. Ondan sonra Yusup, Zinaida Nikolayevna'yı uzunca bir zaman görmedi. Bir zaman sonra Zinaida Nikolayevna'nın kendisi, onun odasına gelip

girince, Yusup şaşırıp kaldı. Akıl hastalığından tedavi görenleri, özgür bırakma konusunda telgraf gelmesi ile ilgili sevinçli bir haber getirmişmiş.

Tutuklulara üst baş satın almak, yol masraflarını karşılamak için bölünecek parayı vermelerini beklemeden, kocasının kıyafetini getirip giydirerek Yusup'u kendilerine misafirlığe alıp götürdü Zinaida. Yol kenarında kocası Mihail Bıçkov'ın, bundan bir yıl önce, kaza geçirip ölmesiyle ilgili konuştu.

Zinaida Nikolayevna ertesi güne, Mihail'i aklına getirip; dostlarını, tanıdıklarını topladı. Raisa Arkadyevna'ya söylenilse de, gelmedi.

Йосоп Зинаида Николаевнаны Башкортостанға кайтырға өгөтләне. Эммә ул кабат укытыу эшенә күсеп, укып бөтмәй ташлаған институтын тамамларға хәл иткәйне. (ç)

Yusup, Zinaida Nikolayevna'ya Başkurdistan'a dönmesini öğütledi. Ama o tekrar öğretmenlik işine geri dönüp, okuyup bitirmeden yarım bıraktığı enstitüyü tamamlamıştı.

Өфө аэропортына килеп төшкәс, озакламай Өфө — Сибай рейсын иҗлан иттеләр. Йосоп һаман иҗен йыя алмай баһып тора. (d)

Ufa havaalanına gelince, çok geçmeden, Ufa - Sibay uçuşunu anons ettiler. Yusup hâlâ aklını toparlayamadan, dikilip duruyor.

— Ағай, багаһығыз бик ауыр күренә, кана ярзам итәйем,— тип 35—40 йәштәрзәге бер ир Йосоптоң зур сумкаһын эләктереп те алды. (e)

- Ağabey, bagajınız pek ağır görünüyor, haydi yardım edeyim, diyen 35 40 yaşlarındaki bir adam, Yusup'un büyük çantasını çekip aldı.

— Рәхмәт, кустым, әйбер күп йыйылып киткән шул. (f)

- Teşekkürler dostum, çok eşya toplanmış.

— Күрәһең, ағай, алып-һатыу менән шөгөлләнәһегез? (g)

- Yoksa alım satım işleriyle mi uğraşıyorsunuz ağabey?

— Юк, кустым. Колхозыбызза агроном булып эшләп киткән катындың күстәнәсе, көһьяк емештәре, — тине Йосоп, акланған һымак. (ğ)

- Yok dostum. Kolhozda ziraatçi olarak çalışmaya giden kadının hediyesi, güney meyveleri, dedi Yusup kendisini temize çıkarır.

Баһығы ярзамлашқан кеше самолетта Йосоп менән йәнәш урын алды. (h)

Az önce yardım eden kişi, uçakta, Yusup'la yanyana koltuktan biletini aldı.

— Караһыз әле, ағай, — юлдашы иллюминаторға күрһәтте, — аһтағы ап-ак болоттарзы әйтәм, әйтерһең дә, ергә ак хәтфә йәйеп һалынған. (ı)

- Bakın hele ağabey. Yoldeşine penceriye gösterdi. - Aşağıdaki bembeyaz bulutları diyorum, zannedersin yere kadife yaymışlar.

— Шулай тәбиғәткә һокланып йәшәргә язһын, кустым. Бәхетле бул, бала-сағандың изгелеген күр, — тине үзен ожмах түрәндә кеүек хис иткән Йосоп. (i)

- Allah böyle tabiata hayran kalarak yaşamak nasip etsin dostum. Mutlu ol, çoluk çocuğunun mutluluğunu gör. Yusup kendisini cennetin etrafında gibi hissetti.

— Һез Сибайзанмы? (j)

- Siz Sibay'dan mısınız?

— Юк, Матрай районынан мин. (k)

- Yok, Matray bölgesindenim.

— Күптән бөтөрөлгән Матрай бик нык хәтерегеззә һеңеп калған икән. (l)

- Çoktan yitip giden Matray, iyice aklınıza kazınır kalmıştır belki de.

169

— Шулай шул, кустым. Төрмәгә Матрай районынан киткәйнем... (a)

- Aynen öyle kardeşim. Harishaneyeye Matray bölgesinden gitmiştim...

— Тимәк, бик озак ултырғанһыыз? (b)

- Demek ki çok uzun kaldınız?

— Сирек быуат, тип әйтһәм, хата булмаҫ. (c)

- Çeyrek asır desem, yanlış olmaz.

— Мөмкин түгел хәл! (ç)

- Mümkün olmayacak bir şey.

— Мөмкин икән шул, кустым. Язмыш... (d)

- Mümkünmüş dostum. Kader...

— Аңлашыла, — тине лә Йосоптоң юлдашы кабат был турала һүз кузғатманы. — Әйткәндәй, мин дә Йомабайға Түнгәүер ырыуы башкорттарының королтайына китеп барам әле. (e)

Yusup'un yol arkadaşı, - Anlaşıldı, dedi ve bu konuda tekrar bir şey söylemedi. - Aslında, ben de Yumabay'a, Tüngevir boyu Başkurtlarının kurultayına gidiyorum.

— Мәслихәт, кустым, мәслихәт, һуң һез үзегез кем булаһыыз әле? (f)

- Çok güzel, dostum, çok güzel, peki siz kimsiniz?

— «Ағизел» журналының баш
мөхәррире Булат Рафиков булам. Языусы.
(g)

Йосоп пакетынан юлдашына йөзөм
алып бирзе. (ğ)

— Таза, йыуылған, Булат кусты,
ашағыз, аша. (h)

Булат Рафиков рәхмәт әйтеп алып,
күстәнәстән ауыз итте. Юлдашының
өндәшмәй, тәрән уйзарға бирелеп килеүен
күргәс, бер аз серем итеп алырға
ниәтләпме, күззәрен йомдо. Ә Йосопто
төрлө уйзар солғап алғайны. Ул ебәргән
телеграмманы Мәстүрә алғанмы, юкмы —
билдәһез. (i)

Мәстүрә өйзәгеләрзе өгөтләп
иртәрәк йокларға һалды. Иртәгә таң
менән — юлға. Самат рулдә барасак. (i)

Күзенә йоко эленмәне, һөйөклөһө
менән осрашыу минуттарын уйлап, бәхет
дингезендә йөззө. Шулай таң атты. Сәғәт
6-ла бөтәһен дә аякка бақтырзы. Йосопто
каршы алырға кызы Кәримә (әйе,
Мәстүрә уға батыр йөрәкле, киң күңелле
Кәримәнең исемен кушты) менән ике
йәшлек ейәне Ишбулды ла барасак.
Фариза килене улар килеүгә аш-һыу
эзерләп кәтөп торасак. (j)

- Akidil dergisinin baş yazarı, Bulat
Rafikov. Yazarım.

Yusup paketinden üzüm çıkarıp, yol
arkadaşına verdi.

- Taze, yıkanmış, Bulat dostum, yeyin
yeyin.

Bulat Rafikov, teşekkür ederek aldı,
ikramın tadına baktı. Yol arkadaşının
konuşmadan derin düşüncelere daldığını
görünce, biraz kestirmeye niyetlenip
gözlerini yumdu. Bu sırada Yusup'u da türlü
düşünceler kuşatmıştı. Gönderdiği telgrafı
Mestüre almış mıydı, almamış mıydı, belli
değil.

Mestüre, evdekileri öğütleyip
erkenden uyumalarını söyledi. Sabaha
güneşin doğuşuyla yola. Samat direksiyona
geçecek.

Gözüne uyku girmedi, sevgilisiyle
kavuşma anını düşünür mutluluk denizinde
yüzdü. Bu arada güneş doğdu. Saat altıda
herkesi ayağa kaldırdı. Yusup'u karşılaması
için Kerime (Evet, Mestüre ona cesur
yürekli, gönlü geniş Kerime'nin adını verdi.)
ile iki yaşındaki yeğeni İşbuldı da gidecek.
Gelini Fariza, onlar gelene kadar yiyecek
içecek hazırlayıp bekleyecek.

Юлда үткән сәғәт ярым вакыт бик озак тойолдо. Аэропортка еткәс, Мәстүрә машина туктар-туктамастан төшөп, һауаға караны — тып-тын. Самолет тауышы ишетелмәй. Ләкин Самат «Волга»һын бороп, машиналар туктай торған урынға куйып та өлгөрмәне, зарыгып көткән геүләү колакка салынғандай булды. Бер аззан самолет үзе күренде. Каршы алыусылар капка төбөнә килеп өйөлдө. (к)

Самолет аэропорттан ике-өс йөз метр алыслыктағы майзанға килеп туктаны. Пассажи́рлар берәмләп траптан төштө лә, багаждарын алып, каршы алыусылар яғына ағылды. (л)

— Әсәй, кара әле, араларыңда ап-ак сәсле бер бабай за бар. Өйзә генә ултырмай, кайза бара икән? — тине Мәстүрәнең үзенән аша карап торған кызы Кәримә. (м)

170

— Атайың шул инде, кызым, — Мәстүрә Йосопто атлауынан ғына танып калды. (а)

Капканан сығыуы булды, Йосоп Саматтың косағына эләкте. Улы уны кулындағы багажы-ние менән бергә күтәрәп алды ла әсәһенең алдына ук алып

Yolda geçen yarım saat, çok uzun hissedildi. Havaalanına gelince, araba durmaz, Mestüre inip havaya baktı. “Çok sakin.” Uçak sesi duyulmuyor. Ama Samet Volga’sını çevirip, arabaların park ettiği yere koymadı, sıkıntıyla beklenen ses kulağa gelir gibi oldu. Az sonra uçak görüldü. Karşılamanlar kapının dibine gelip yığıldı.

Uçak, havaalanından iki üç yüz metre uzaklıktaki meydana inip, durdu. Yolcular birer birer merdivenden indi ve bagajlarını alıp karşılayanları yanına doğru gitti.

- Anne, bak işte, aralarında bembeyaz saçlı bir adam var. Evde oturmadan, nereye gidiyor acaba? dedi Mestüre’ye doğru bakıp duran kızı Kerime.

- Baban o kızım. Mestüre, Yusup’u yürümesinden tanıdı.

Kapıdan çıkar çıkmaz, Yusup Samat’ın kucığına sığındı. Oğlu, onu elindeki çantala birlikte kucaklayıp kaldırdı ve annesinin önüne koydu. Yusup,

килеп бастырзы. Йосоп Мәстүрәне кулындағы ейәне менән бергә косағына алды. Шунан бер як ситтәрәк өндәшмәй генә баһып, үззәрен йота язып карап торған кызға иғтибар итте. Мәстүрәгә ике тамсы һыу кеүек окшаған ине ул. Шулу ук һын, шулу ук зәңгәр күззәр, тик буйға ғына озонорак. Кәримә атаһының карашы үзәндә тукталғанын күргәс, уңайһызланып кына кулын һуҙған булды. Атаһы уны ла косағына алды. (b)

Йосоптоң юлдашы Булат Рафиков ошо тулкынландырғыс осрашыуы фотоға төшөрзө. (с)

«Ағизел» журналының баш мөхәррире, — тип ғайләһен таныштыра башлағайны Йосоп, Самат, языусыға ихлас кулу һузып: (с)

Беләбез Булат ағайзы, нисек белмәй, — тине. (d)

Ярай, күрешербез әле, — тип Рафиков автобус яғына ынтылған ине, Мәстүрә уны үззәре менән машинала кайтырға сакырзы. (e)

һөйләшө-һөйләшә кайттылар. Кинәнеп, куркмай-өркмәй башкортса гәпләшөп килеүзәң ләззәтен языусы юлдашы аңламай түгелдер, әммә ситтә зарыккан Йосоп кеүек үк аңламайзыр.

Mestüre'yi elindeki yeğeniyle birlikte kucakladı. Sonra biraz kenarda ses çıkarmadan, kendilerine gözlerini dikip bakan kıza dikkat etti. Mestüre'ye iki damla su gibi benziyordu. Aynı endam, aynı mavi gözler, sadece boyu biraz daha uzun. Kerime babasının kendisine baktığını görünce, isteksiz bir şekilde elini uzattı. Babası onu da kucasına aldı.

Yusup'un yol arkadaşı Bulat Rafikov, bu duygulu kavuşmayı fotoğrafladı.

- Akidil dergisinin baş yazarı, diye ailesine tanıştırdı, Samat yazara samimi bir şekilde elini uzattı.

- Tanıyoruz Bulat ağabeyi, nasıl tanımayalım, dedi.

- Tamam, görüşürüz o zaman, diye otobüse doğru yöneldi Rafikov, Mestüre onu kendileriyle birlikte arabayla dönmesi için çağırırdı.

Konuşa konuşa döndüler. Sevinerek, korkmadan, ürkmeden, Başkurtça konuşmanın tadını yazar arkadaşı, anlamamış değildir, ama dışarıda kalmaya mahkûm olan Yusup gibi de, anlamıyordur. Bu yüzden

Улай за Булат Рафиковтың тел, милләт
язмышы тураһында борсолоуын һизмәй
калманы Йосоп. (f)

Bulay Rafikov'un dil, millet kaderi hakkında
endişelenmediğini hemen fark etti Yusup.

Кайтыуының икенсе көнөндә
Түнгәүер ырыуы королтайына сакырыу
кағызы алып килеп тотторзолар. Иртәгә
көндө сәғәт унда башланырға тейеш был
оло сараға Йосоп мотлак барырға, унда
сығыш яһарға карар итте. (g)

Dönmesinin ikinci gününde, Tüngevir
boyunun kurultayına davet kağıdını getirip
verdiler. Ertesi gün saat onda başlayacak
olan bu büyük faaliyete, Yusup mutlaka
katılmalıydı, orada konuşma yapmaya karar
verdi.

Ырыуаштары алдына сығып,
үзенә башынан үткәндәрен, халкы өсөн
борсолоузарын, күңел инрәүзәрен асып
һалды. Ир-узаман аңланы, хатта, оло
ихтирам йөзөнән, Бәтә донья
башкорттары королтайына делегат итеп
һайланылар. (ğ)

Soydaşlarının önüne çıkıp, başından
geçenleri, halkı için endişelenmesini, gönül
sızılarını anlattı. Aksakallar anladı, hatta
büyük bir saygıyla, Bütün Dünya Başkurtları
Kurultayı'na temsilci olarak seçtiler.

Королтайзан һуң төбәк гәзитәндә
Йосоп Латипов менән әңгәмә басылып
сыкты. «Үткән юлыбыздың иң зур
фажиғәһе низә?» — тигәнгә ул: «Юғары
интеллектлы кеше һирәк осрай, сөнки
һирәк тыуа, шуға күрә фекер йөрөтөү
кеүәһе уртаса булған күпселеккә исәп
тотоузан башка юл юк» тигән яңылыш
караштың өстөнлөк итеүендә; бер
калышта үз аллы фекер йөрөтөүсә
уртасалардың уйларға һәләтле кешеләрҙән
(h)

Kurultaydan sonra, bölge gazetesinde,
Yusup Latipov ile söyleyişi basıldı. -
Geçtiğiniz yolun en büyük faciası nedir?
dediklerinde o: - Önemli fikir üreten kişiyle
az karşılaşyoruz, çünkü böyleleri çok az
doğuyor, bu yüzden fikir yürütme gücü orta
seviyede olan çoğunluğa uymaktan başka
çare kalmıyor, diye bilenen yanlış görüşün
hâkim olmasında; aynı yapıda kendine has
fikir yürüten orta seviyedekilerin, düşünme
yeteneğine sahip kişilerden

куркыуында», — тип яуап биргәйне. «Ә пленда, һуңынан озак йылдар төрмәлә ауырлыктарзы еңеп сығырға нимә ярзам итте?» — тигән һорауға: «Оптимизм. Кешеләргә карата булған сикһез яратыу. Уларға нык ышаныу», — тине. Иманы камил, был юғары һүзәрзе әйтеп ул алдашманы. (а)

korkmasıdır, diye cevap vermişti. - Peki esirlikte, sonrasında uzun yıllar boyunca hapisanede zorlukların üstesinden gelmenize ne yardım etti? diye sorduklarında: - Optimizm. İnsanlara yönelik olan sınırsız sevgi. Onlara olan kuvvetli inancım, dedi. İnanıyorum, bu yüce sözleri söylerken o, yalan söylemedi.

Зәйнулла ошо гәзитте алып ингәйне. (b)

Zeynulla o gazeteyi alıp gelmişti.

— Миңә умартасылыкты бирһәң, ә? Үзең нисек уйлайһың? (с)

- Bana arıcılık işini versen, nasıl olur? Sen nasıl düşünüyorsun?

Йосоп рәйестең ниәтен һизеп тора ине, шуға һүззе үзе башлап ебәрзе. (с)

Yusup, reisin niyetinin ne olduğunu fark ediyordu, o, bundan dolayı konuşmaya kendisi girdi.

— Әүлиә икәнһең, Йосоп ағай, миңең ни өсөн килгәнемде белеп тораһың. (d)

- Evliya imişsin, Yusup ağabey, benim ne diye geldiğimi biliyorsun.

— Килештек! — Йосоп Зәйнулланың кулын кықты. — Иртәгә үк эш башлармын. (e)

- Anlaştık! Yusup, Zeynulla'nın elini sıktı. - Yarın hemen işe başlarsın.

Зәйнулла урынынан тороп, сығырға йыйынды. (f)

Zeynulla oturduğu yerden kalkıp, çıkmaya niyetlendi.

— Юк, юк! Әзер табынды ташлап сыкмаксы була, кара һин уны. — Мәстүрә Зәйнулланың кулындағы эшләпәһен алып элөп куйзы ла өңтөл

- Hayır hayır! Hazır sofrayı bırakıp çıkmaya niyetleniyor, bak sen şuna. Mestüre, Zeynulla'nın elindeki şapkasını alıp astı ve masanın kenarından yer gösterdi. - Otur

артынан урын күрһәтте. — Рәхим ит! (g) lütfen!

Хужалар эштән кайтып барған Yöneticiler işten dönüp gelen
Әклимәне лә тәзрә сиртеп сакырып алды. Eklime'yi de, pencereyi tıkladıp çağırdılar.
Бергәләшеп һөйләшә-һөйләшә сәй Toplaşır konuşa konuşa çaylarını içtiler.
эстеләр. Йосоп Таштауза Зинаңда Yusup, Taştav'da Zinanda Nikolayevna
Николаевна Копылова менән осрашыуы, Kopılova ile karşılaşmasını, onun nasıl
уның ярзамы тураһында һөйләне, ебәргән yardım ettiğini anlattı, gönderdiği hediyeleri
күстәнәстәрен тапшырзы. (ğ) verdi.

— Китсе, бер сумазан күстәнәс - Haydi canım sende, bir valiz hediye
була тиме ни? — Әклимә ышанырға ла, olur mu? Eklime inanıp inanmama arasında
ышанмаска ла белмәй аптырап торзо. (h) kalıp, şaşırđı.

Ғүмер тәгәрмәсе һәүетемсә Ömür tekerleğim huzur içinde dönüp
тәгәрләй торзо, тормош яйланғандай durdu, hayat düzene girmiş gibi oldu.
булды. Йосоп менән Мәстүрә йәй малендә Yusup'la Mestüre yaz aylarında kırdı,
кырза, умарталыкта йәшәй, һис тә эштән kovanlıkta yaşıyor, hiçbir zaman da işten
бушай алмайзар. Көнөнә дүрт-биш умарта geri kalmıyorlardı. Günde dört beş arı kovanı
күс айыра, тотоп бикләп кенә өлгөр. Такта oğul veriyor, yeter ki kapatmaya yetiş. Tahta
умарталарзы ике кат итеп Йосоп үзе яһай. kovanları iki kat olarak, Yusup'un kendisi
Тәүге йылы бал етештереү биш-алты yapıyor. Önceki yıl bal üretimi beş altı
центнерзан артмаһа, икенсе йылына kentali geçmediği hâlde, ikinci yıl üç katına
өсләтә күбәйзе. Киләсәктә карабойзай çıktı. Gelecekte kara buğday ekip, bal
сәсеп, бал корттарын ике урынға arılarını iki yere yerleştirmeyi düşünüyor.
урынлаштырыу күз уңында тотола. Тик Yalnız orman tarafındaki kovanlara, ayı rahat
бына урман яғындағы умарталыкка айыу vermiyor, kovanları parçalıyor, arılarını telef
тынғы бирмәй, умарталарзы кыйрата, ediyor.
корттарын туззыра. (ı)

Ни эшләргә инде һинең был - Ne yapmalı şimdi, senin bu
айызуарың менән? — тине бер көндө ayılarınıla? dedi, bir gün kovanlığa sokulan
умарталыкка һуғылған колхоз рәйесе kolhoz reisi Zeynulla. - Bal arılarını telef
Зәйнулла. — Бал корттарын туззырыуы ettiği yetmezmiş gibi, sığırları da öldürmeye

етмэгэн, һыйыр малын йыға башланы бит. başladı.

(i)

172

— Тайыш табандарыңа хужа була алмайһың, тип әйтмәксе булаһың инде, ә? — тип көлдө Йосоп. (a)

- Eğri tabanlarına sahip olamıyorsun, demek istiyorsun yani öyle mi? diye güldü Yusup.

— Көлгәнгә — көлкө лә ул, ни эшләйбез, акһакал? Берәй әмәлен табырға кәрәк бит был афәттән. (b)

- Gül bakalım gül de ne yapacağız, aksakal? Bir çaresini bulmalı bu afetin.

— Берәй машина алам-һалам такта, бер йәшник казау ебәр. Йөз иллелек. Башта балға әйәләгән айыузан котолайык. Ә һуңынан һыйырзарға килгәнән дә берәй төрлө биззерербез. (c)

- Bir araba eski tahta, bir kutu çivi gönder. Yüz ellilik. İlk önce bala musallat olan ayıdan kurtulalım. Daha sonra da sığırlara gelmesini, bir şekilde bu alışkanlığından vazgeçmesini sağlarız.

— Бармак эскә бөгөлә шул, — Зәйнулла көлөмһөрәнә, — иң тәүзә умартаһын кайғырта. (ç)

- Gönül en güzeline gidiyor tabii. Zeynulla gülümsedi. - En taze kovana gidiyor.

Иртәгәһенә ук ике машина такта алып килеп аузарып киттеләр. Йосоп умарталықтың мөйөштәрен генә калдырып, кыркылған дурт мөйөш рәүешендә кәртәләп алды. Асык калған урындарға тәрән итеп сокор казып, сыбык-сабык менән каплагас, өстөнә кәс ташланы. Был тозақка бал ашарға әүәсләнәп алған ике айыу килеп тә капты. (d)

Ertesi gün iki araba tahta getirip, yığıp gittiler. Yusup kovanlığın köşelerini bırakıp, dört köşe şeklinde çevreledi. Açık kalan yerlere derin çukur kazıp, çer çöple doldurduktan sonra, üstüne toprak yığını koydu. Bu tuzağa bal yemeye heveslenip gelen iki ayı düştü.

Күзгә төртһөн дә күренмәслек

Gözünü iyice açsan da, hiçbir şey

караңғы төн. Самат колхоз рәйесе Зәйнулла Байназаровты алып йөрөгән УАЗ-ы менән асфальт юддан елдерә. Уға кисә умарталыкка киткән үгәй атаһы Йосопто барып алып кайтып, иртәнге «Сибай — Өфө» самолетына өлгөртөргә кәрәк. Түрә урынында яңырак кына төрмәнән кайткан Сәғит карт куш көбәк мылтығын косаклаған да, башы һелкенә-һелкенә, йоклап килә. Берсә уңға, берсә һулға ынтылып, юддан бер караскы саба. Куян балаһы, мәхлүк. Бер аzzан ул колактарын йығып, ергә һеңеште. Тапамастан, урап үтте лә Самат сәғәтенә караны: өйзән сығыуына кырк минут вакыт үткән. Элек юл сатына ярты сәғәттә килеп етә торған ине, тимәк, куян балаһына әүрәп килеп, боролошто абайламаған. Кире боролоп, ун минут самаһы вакыт үткәс, машинаһын асфальт юддан уң якка тартып, урман юлына төшөрзө. (e)

Урман юлы сокор за сакыр. Азым һайын тип әйтерлек һикәлтә, шәп китеп булмай. Улай за, былай за һелкенеп башын бәргеләй торғас, Сәғит карт та уянды. Уның хәзер бөтә уйы — һунарза. Йосоп менән Саматты озатыу за һуйыр атыу. (f)

Машина умарталыкка етәрәк, үзәкте сыккан урында, батты. Күпме генә

göremeyeceğin karanlık gece. Samat kolhoz reisi Zeynulla Baynazarov'u götürən UAZ ile asfalt yoldan aceleyle gidiyor. Onun, gece kovanlığa giden üvey babası Yusup'u getirip, sabahki Sibay – Ufa uçağına yetiştirmesi gerekiyor. Başkanın yerinde, daha yeni hapishaneden dönen Seğit amca, çiftesinin namlusunu kucaklamış ve başı sallana sallana uyukluyor. Aynı anda sağa sola uzanıp, yoldan bir karartı geçti. Tavşan yavrusu, mahluk. Az sonra kulaklarını dikip yere doğru sindi. Bulamayınca dolanıp geçti ve Samat saatine baktı; Evden çıktığından beri kırk dakika geçmiş. İlk yol çatına yarım saatte geliyordu, demek ki tavşan yavrusuna takıldığı için, dönüşü fark etmemiş. Geri dönüp, on dakika kadar vakit geçince, arabasını asfalt yolundan sağ tarafa döndürüp, orman yoluna soktu.

Orman yolu çukur çakıl. Neredeyse her adımda sallanıyor, rahat bir şekilde gitmiyor. Bir öyle bir böyle sallanıp, başını vurunca, Seğit amca da uyandı. Onun şimdi bütün düşüncesi avda. Yusup'la Samat'ı gönderip yaban horozu vuracak.

Araba kovanlığa yaklaştığında, merkezin çıkış yerinde saplandı. Ne kadar

газға базмаһын, Самат машинаһын сығара алманы. Хәзер тан атканды көтөргә генә кала. Самат арткы ултырғыска күсеп йокоға талды. Сәғит карт мылтығын косак- (g)

173

лап кайын төбөнә барып ятты. Йоко басып кына килә ине, хуйыр уйнаған тауыш ишетелде. Башта кайһы якка китергә белмәй аптырап торзо, шак-шак иткән тауыш кабатланғас, тоғмаллап шул якка кузғалды. Бер сакрым самаһы туктамай атланы. Артабан һаклык менән генә якынлаша башланы. Хәзер ул туктай за тын да алмайынса тора. хуйыр шакылдап һизгерлеген юғалтқан арала биш-алты азым һикерә лә, һисек туктай, шул көйө катып кала. Тағы ла бер мәртәбә ынтылһа, Сәғит карт хуйыр кунған карағайға бөтөнләй якынлашасак. Ләкин тап шул мәлдә шытырлаған тауышка хуйыр осоп та китте. Сәғит карт куркышынан артка сигенә бирзе. Берәй йәнлек камасаулағандыр, тигән уй менән: (a)

— Тфү! — тип һүгенеп ебәреүгә, таныш тауыш ишетте. (b)

— Вәғәләйкүмәссаләм! — тине карағай олоһона ышыкланып торған Йосоп. (c)

gaza yüklense de, Samat arabasını çıkaramadı. Artık güneşin doğuşunu beklemek gerek. Samat aradaki koltuğa geçip, uykuya daldı. Seğit amca tüfeğini kucak-

layıp kayının dibine gidip uzandı. Uyku bastırmişti, çalı horozunun sesi işitildi. Önce ne tarafa gitmesi gerektiğini bilmeden şaşırıp kaldı, şak-şak eden ses tekrarlanınca, tahminle bir tarafa doğru yöneldi. Bir çağrım kadar durmadan yola devam etti. Daha sonra dikkatli bir şekilde yakınlaşmaya başladı. Şimdi o duruyor, hatta nefes bile almıyor. Çalı horozu şak diye uyanıklığını kaybettiği sırada, beş altı adım sığıyor ve nasıl duruyorsa o şekilde hareketsiz kalıyor. Biraz daha ilerlese Seğit amcanın horozunun konuştuğu çama iyice yaklaşacak. Ama tam da o sırada çıkan sesle horoz uçup gitti. Seğit amca korkusundan arkasına döndü. Bir canlı engelledi, diye düşünerek:

- Tüh! diye küfrederken, tanıdık bir ses işitti.

-Ve Aleyküm Selam! dedi karaçam ağacının gövdesine sığınan Yusup.

— Ни Аллаға, ни муллаға, — тигән булды Сәғит карт, Йосоп та хуйыр атырға килгәндер, тип. (ç)

- Ne Allah'a, ne mollaya, dedi Seğit amca, Yusup da çalı horozunu avlamaya gelmiştir diye.

Йосоп, машина тауышын ишеткәс, һунарға сыккан браконьерзарзан шикләнеп килеп еткәйне бында. (d)

Yusup araba sesini duyunca, ava çıkan kaçak avcılardan şüphelenip, gelmişti, buraya.

— хуйырзы аңра тип беләһеңме әллә? — тине Сәғит карт, асыланып. — Өз генә шипкерт булдымы — оса ла китә. Йөрәйһөң шатырлап... (e)

- Çalı horozunu salak mı zannediyorsun yoksa? dedi Seğit amca sinirle. - Azıcık ses yaptım mı, uçup gidiyor. Patur kütür yürüyorsun...

Башта Йосоп, кош-корт бала сығарғанда ниндәй һунар булыуы мөмкин, тип Сәғиттең тетмәһен тетмәк булған ине, һүззе куйыртып торманы, сөнки Сәғит карттың буштан-буш алыс ергә һунарға йөрәмәсен аңлай. (f)

İlk önce Yusup, kuşlar ve hayvanların yumurtlama ve doğum yapma zamanında av söz konusu bile olamaz, diye Seğit'i azarlayacaktı, sözü uzatmadı, çünkü Seğit amcanın boşu boşuna uzak yere av için gitmeyeceğini anlıyordu.

— Йә, һөйлә. Ниндәй хәлдәр тыуып китте? (g)

- Haydi söyle. Neler oldu bitti.

— Еңеүзең 60 йыллығы уңайы менән һине дивизия ветерандарының осрашыуына сақыралар. Бөгөн үк осорға тейеш инен, самолетка һуңлайһың инде. (ğ)

- Zaferin 60. yıldönümü münasebetiyle seni gazilerin buluşmasına çağırıyorlar. Bugün hemen oraya gitmen lâzım, uçağa geç kalıyorsun.

— Ө ниңә алданырак хәбәр итмәгәндәр? (h)

- Peki, neden daha önce haber vermemişler?

— Өй! — Сәғит кул һелтәне. (ı)

- Of! Seğit elini salladı.

— Кем менэн килдең? (i) - Kimle geldin?

— Самат менэн. — Эңерзэн үк бында булызары тураһында Сәғит карт өндәшмәне. — Машина батты. (j) - Samat ile. Gece karanlığında burada ne yaptıkları hakkında Seğit amca bir şey demedi. - Araba battı.

— Батты, батты! — тине Йосоп, Сәғит картты әләкләп. — Ике-өс километрзы йәйәүләп ярты сәғәттә үтергә лә була бит инде, ат менэн дә кайтып өлгөрә инем. (k) - Battı, battı! dedi Yusup, Seğit amcaуı suçlayarak. - İki üç kilometre yolu yayan yarım saatte de yürümek mümkün, atla da yetişirdim eve.

— Әйзә, йыйына һал, машинаны тизерәк сығарайык та кайтып китерһең. Атыңды миңә алып кайтырға куштылар. (l) - Haydi toparlan, arabayı çabucak çıkartalım da gidersin. Atını benim getirmemi emrettiler.

174

— Бешмәгәндәр! — Йосоп арбаға бәйләп куйылған атын ыскындырып, камыт кейзерзе, дилбегә, аркан, балта алды. — Киттек. (a) - Yemezler! Yusup arabaya bağlanan atı çözüp, kamutunu giydirdi, dilbege, arkan ve balta aldı. - Gidelim.

Улар килеүгә Самат ике йыуан кайынды йығып өлгөргәйне. Йосоп һалмауыр яһаны. Шуның ярзамында машинаның тәғәрмәстәрен калкытып, астына ағас һалдылар, машинаны ат менән һөйрәп сығарзылар. Сәғит карт Йосоптоң атын етәкләгән килеш юл сатында машина күззән юғалғансы карап калды. (b) Onlar gelene kadar, Samat da iki tane iri kayını kesip indirmişti. Yusup avda kullanılan bir sopa yaptı. Onun yardımıyla arabasının tekerleğini kaldırıp, altına ağaç koydu; arabayı atla çekip çıkarttılar. Seğit amca, Yusup'un atını dizgininden tutarak, yol kenarında, araba gözden kaybolana kadar baktı.

Йосоп «Сибай — Өфө» рейсына өлгөрә алмай ине, улай-былай юлға йыйынды ла, Зәйнулла менән кәңәшләшкәндән һуң, Мәскәүгә Магнитогорскизан осорға булды. Төш ауыуға Самат атаһын Магнитогорск аэропортына алып килеп еткерзе. Йосоптоң иҫәбе дәрәҫ булып сықты — самолет Мәскәүгә билдәләнгән вақытка килеп төштө. Аэропорттан телеграммала күрһәтелгән номер буйынса шылтыраткайны, катын-кыз яуап бирзе. Йосоп уға үзенә кем булыуын, ниндәй максат менән килеүен хәбәр иткәс, тегеһе бер аз көтөргә кушты. Трубканы алған ир тауышы Йосопка таныш һымак тойолдо.

(с)

— Эйе, Латипов тыңлай... Ғәфү игегез, мин кем менән һөйләшәм? Володя Конякин? Булыуы мөмкин түгел... Володя, үзең уйлап кара, айырылышыуыбызға ярты быуаттан ашыу вақыт үтеп китте бит... Әлеме? Һуңлаңқыраным шул, донъяның мәшәкәте бөтәмә ни... Килеп еттем дә инде... Кара әле, Володя, миңә транспорт ебәрәп маташмағыз, тик кайза барырға, шуныһын ғына әйт, такси менән килеп етермен... Аңланым, Володя, аңланым... Пока. (с)

Таксиға заказ бирзе, көткән арала

Yusup, Sibay – Ufa uçuşuna yetişememişti, gene de yol için toparlandı ve Zeynulla ile müşavere ettikten sonra, Moskova'ya Magnitogorski'dan uçmaya karar verdi. Öğleden sonra Samat, babasını Magnitogorsk Havaalanına götürdü. Yusup'un hesabı doğru çıktı, uçak Moskova'ya belirlenen vakitte indi. Havaalanından telgrafta verilen numarayı aramıştı, bir kadın cevap verdi. Yusup, ona, kendisinin kim olduğunu, ne maksatla geldiğini söyleyince, kadın biraz beklemesini söyledi. Telefona gelen erkek sesi Yusup'a tanıdık gibi geldi.

- Evet, Latipov dinliyorum. Affedersiniz, ben kiminle görüşüyorum? Volodya Konyakin? Olması mümkün değil... Volodya, düşün de bak, ayrıldığımız yarım asırdan fazla oldu... Öyle mi? Geç kaldım biraz, dünyanın meşakkati bitiyor mu ki... Gelip yetiştim şimdi... Bak hele, Volodya, bana araba göndermekle uğraşmayın, yeter ki nereye gitmem gerektiğini, söyle, taksiyle gelirim... Anladım, Volodya anladım... Görüşürüz.

Taksiyi çağırdı, beklerken büfeye

буфетка инеп еңелсә генә тамак ялғап алырға булды. Кофе алып өстәл янына барып басыуы булды, таныш тауышка һиҫкәнеп китте. Янында Зинаңда Николаевна Копылова басып тора ине. (d)

— һаумыһығыз, Юсуп Габитович! — Nasılsınız, Yusup Gabitoviç!

(e)

— Зинаңда Николаевна! — Zinanda Nikodayevna! Nasılsınız! һаумыһығыз! — Йосоп Копылованы Yusup, Kopylova'yı kucakladı. - Sizi hangi косаклап алды. — һеззе тағы ниндәй rüzgar attı buralara? елдәр ташланы бында? (f)

— Бер һүз менән генә аңлатып бирерлек түгел, Юсуп Габитович, — Ayaküstü konuşulacak bir şey değil, Зинаида күззәренә йәш алды. (g) Yusup Gabitoviç. Zinaida'nın gözleri yaşardı.

— Тынысланығыз, Зинаида — Sakin olun, Zinaida Nikodayevna, Николаевна, вақытым бик аз, һөйләгез, vaktim çok az, söyleyin, lütfen. Ben зинһар. Мин Мәскәүзә булам әле, Moskova'da olacağım, karşılaşırız. озрашырбыз. (ğ)

— Белмәйем шул. Сәғәт ярымдан — Bilmiyorum. Yarım saat sonra Өфөгә осам. Шунда озрашмаһак? (h) Ufa'ya uçuyorum. Orada buluşsak?

175

— Өс-дүрт көндән мин кайтырға сығам. Өфөлә туктармын. Кайза калырым. Nerede buluşacağımızı озрашырға һүз беркетәйек? (a) kararlaştıralım mı?

— Ярай, мин һеззе «Ағизел» йәки — Tamam, ben sizi Akidil ya da «Башкортостан» кунакханаһында

көтөрмөн. (b)

Başkurdistan misafirhanesinde beklerim.

— Килештек. Мин такси - Anlaştık. Ben taksi çağırdım, сакырзым, радио аша хэбэр итергэ mikrofonla haber vermeleri gerek, o zamana тейештэр, шуға тиклем һөйләшә торайык. kadar konuşalım.

(с)

— Хәтерегеззәме, һез миңә - Hatırladınız mı, siz bana enstitüyü институт тамамлап, кабат укытыу эшенә tamamlayıp öğretmenlik işine geri dönmem күсергә кәңәш иткәйнегез? (ç) konusunda nasihat vermişsiniz.

— Хәтеремдә, әлбиттә, Зинаида - Hatırlıyorum elbette, Zinaida Николаевна, хәтеремдә. (d) Nikolayevna, hatırlıyorum.

— Кәңәшегез урынлы булды. - Nasihatınız tam yerinde oldu. Öyle Шулай эшләнем дә. Ләкин, СССР de yaptım. Ama SSSR dağılınca, Kazakistan таркалып, Казағстан мәктәптәрендә бөтә okullarındaki bütün dersleri dolayısıyla фәндәрзән дә, шул исәптән биологиянан biyolojiyi de, Kazak dilinde okutmaya да, казак телендә укытыуға күсерерзәр, başladılar, diye düşünmemiştim. Dil тип уйыма ла кереп сыкмай ине. Тел bilmeyince tabii işsiz kaldım. Ata белмәгәс ни, эшез калдым. Ата- dedelerimin toprakları diye Tver yerine бабаларым тәйәге тигән булып Тверь döndüm, güya soydaşlarımı akrabalarımı еренә кайттым, йәнәһе, bulacağım. ырыузаштарымды, туған- тыумасаларымды табам. (e)

— Таба алдығызмы һун? (f) - Bulabildiniz mi peki?

— Юк, таба алманым шул, Юсуп - Yok bulamadım henüz, Yusup Габитович. Мин унда бөтөнләй ят һөйәк Gabbitoviç. Orada tamamen yabancı gibiydim. булып сыктым. Әш тә, торорға урын да İş de kalacak yer de bulamadım. булманы. (g)

— Ә Өфөлә ни эшләмәк булаһығыз? (g) - Peki Ufa'da ne yapacaksınız?

— Әсәйем мәрхүмә менән йәшәгән фатирыбыззы юллап алып булмаҫмы? Бәлки, яңы фатир бирерзәр? (h) - Merhume annemin yaşadığı dairemizi almak mümkün olmaz mı? Belki yeni daire verirler?

— Күңелегезгә ауыр алмағыз, Зинаида Николаевна, уныһына ышаныс юк. Шулай за ниәтләнгән икәнһегез, кайт. Күңелегеззә шик калырлык булмаһын. (i) - Canınızı sıkmayın, Zinaida Nikolayevna, onun garantisi yok. Madem ki, niyetlenmişsiniz, dön. Gönlünde şüphe kalmasın.

— Бәй, касактар тураһында закон бар бит, — тип һүзгә кушылды йәнәш ултырған пассажирзәрзың береһе, укып ултырған гәзитенән күзен алып. (i) - Efendim, kaçaklar hakkında kanun var, diye söze katıldı, yanı başlarında oturan yolculardan biri, okuduğu gazeteden gözlerini ayırıp.

— Без, яқындағы сит илдә тороп калған 25 миллион россияндар, дөйөм алғанда, Болгария, Венгрия, Исландия һәм Норвегия халыктарынан да куберәкбез. Шул дүрт илдә йәшәгән халыкты икенсе бер илгә күсереп бөтөү мөмкинме? Быға тик ақылдан шашкан кеше генә иҫәп тоталыр, — тип ауызын яптырзы Зинаида Николаевна тегенең. — Закон ул тайызза кағызза ғына... (j) Zinaida Nikolayevna, - Biz, yakındaki kenar memlekette kalan 25 milyon Ruslardan, genel olarak baktığında, Bulgariya, Vengriya, İslandiya ve Norvegiya halklarından daha kalabalığız. Bu dört ülkede yaşayan halkı başka bir ülkeye gönderip bitirmek mümkün mü? Bunu ancak aklını kaybetmiş biri bile hesap edebilir, diye adamı susturdu. Kanun kağıdın üzerinde sadece.

— һүз бызау имезә, тигәндәй, мин, Зинаида Николаевна, радио аша сакырыузарын ишетмәй ултырып калмайым, — тине Йосоп. (k) Yusup, - Laf buzağı emzirir dedikleri gibi, ben de Zinaida Nikolayevna, beni anons ettiklerini duymayıp buralarda kalmayayım, dedi.

— Борсолмағыз, Юсуп Габитович. - Endişelenmeyin, Yusup Gabitoviç.

Мин тыңлап ултырам, сакырһалар, Ben dinliyorum, çağırırsalar söylerim. Bu әйтермен. Әйткәндәй, һез кайза юл arada, siz nereye gidiyordunuz? тоттоғоз? (1)

176

— Мин Еңеүзең 60 йыллығы - Ben zaferin 60. yılı münasebetiyle, айканлы дивизия ветерандары gaziler buluşmasına gidiyorum. осрашыуына барам. (a)

— Шулай икән дә. (b) - Demek öyle.

— Әгәр зә, Зинаида Николаевна, - Eğer Ufa'da iş bulmazsanız, Өфөлә эш сыкмаһа, Йомабайға кайтабыз Yumabay'a gideriz. за төшәбез. (с)

— Мин куш куллап риза. Тик - Ben büyük bir memnuniyetle колхоздар таркалып бөтөп бара, ти бит olurum. Ancak kolhozlar dağılıyor, diyorlar. әле. Кем миңә фатир бирер? (ç) Kim bana daire verir?

— Ә без -Башкортостанда - Ama biz, Başkurdistan'da kolhozları колхоздарзы таркатманык. Әйткәндәй, dağıtmadık. Sizin not defterine yazdığınız һеззең блокнотка язып калдырылған işçilerle ilgili gözlemlerinizi broşür hâlinde ғилми күзәтеүзәрегез брошюра итеп bastırdık. Yani şöhretiniz, desteğiniz var. бастырып сығарылды. Йәғни абруйығыз, таянысығыз бар. (d)

— Тимәк, был эште мин артабан да - Demek ki ben, bu işi uzun süre daha дауам итә алам?! (e) devam ettirebilirim.

— Әлбиттә, Зинаида Николаевна. - Elbette, Zinaida Nikolayevna. (f)

— Тимәк, миңә Өфөлә бушты - Demek ki benim havanda su dövüp бушка аузарып вақыт узғарыузың кәрәге vakit geçirmemin gereği yok!

юк! (g)

— Дөрөс! (ğ)

- Doğru!

— Мин туп-тура Йомабайға кайтам да һеззе, Юсуп Габитович, шунда каршы алырмын. Ой, ишетәһегезме? (h)

- Ben direkt Yumabay'a döneyim de sizi orada karşılarım. Ooo, duydunuz mu?

— Нимәне? (ı)

- Neyi?

— Радио аша һеззе сакырлар. (i)

- Sizi anons ediyorlar.

Йосопка такси килгәйне. (j)

Yusup'a taksi gelmişti.

Бөйөк Еңеүзең юбилейын байрам итергә йыйылған дивизия ветерандары баш кала менән Туланы тоташтырған тимер юлы буйындағы бер зур станцияға карай юл тотто. Бер тәүлек тигәндә кунактар кала тибындағы эшселәр касабанына килеп төштө. Уларзы район етәкселәре, укыусылар, йәмәғәт эшмәкәрзәре каршы алды. Байрам менән котлағас, район хакимиәте башлығы кунактарзы автобустарға ултыртып сыкты. Ветерандарзы кунакханаға урынлаштырғас, йыуынып, кейенеп алырға ярты сәғәт вакыт бирзеләр. (k)

Büyük zaferin yıldönümünü kutlamak için toplanan tümen gazileri, başkent ile Tula'yı birleştiren demiryolu boyundaki büyük bir istasyona doğru yol tuttu. Bir günde, misafirler şehrin yanındaki işçiler kasabasına geldiler. Onları bölge yöneticileri, öğrenciler, toplum eylemcileri karşıladı. Bayram gibi kutlanınca, bölge hakimiyeti lideri, misafirleri otobüslere bindirdi. Gazileri misafirhaneye yerleştirence, yıkanıp giyinmeleri için yarım saat verdiler.

Район йәмәғәтселегенең кунактар менән осрашыуы киске сәғәт һигеззә башланды. Ветерандарзы эзәрмәндәр котланы, укыусылар концерт күрһәтте. Осрашыу һуңында райондың ветерандар

Bölge girişimcilerinin misafirlerle buluşması, akşam saat sekizde başladı. Gazileri tarihçiler kutladı, öğrenciler konser verdi. Görüşme sonunda, bölgenin gaziler kurul başkanı P. İ. Kolbanov konuşma yaptı.

советы рәйесе П. И. Колбанов доклад менән сығыш яһаны. (l)

— Стратегик әһәмиәткә эйә булған тимер юл станцияһын дошмандан һаклау фашистик илбаһарзарзың «Тайфун» исемле код аҫтында билдәләнгән планын кыйратыуға ғәйәт зур (m)

- Stratejik öneme sahip olan demiryolu istasyonunu düşmanlardan koruma faşist istilacıların Tayfun isimli koduyla belirlenen plânını bozmakta çok büyük bir

177

роль уйнаны. Был бурысты үтәү һезҙең өлөшкә төштө, хөрмәтле ветерандар. Фашистар станцияны ала алманы, тимер юл бәйләнеше өзөлмәне, — тип башланы ул телмәрен. (a)

rol oynadı. Bu görevi halletmek sizin payınıza düştü, hürmetli gaziler. Faşistler istasyonu alamadı, demiryolu bağlantısı kopmadı.” diye başladı nutkuna.

Артабан Колбанов байтак исемдәрҙе атап китте. Телгә алынғандар араһында Владимир Конякин, Йосоп Латипов, Сергей Сухановтар за бар ине. (b)

Sonrasında, Kolbanov pek çok isim andı. Dile alınanlar arasında Viladimir Konyakin, Yusup Latipov, Sergey Suhanovtar da vardı.

Ветерандар һәләк булған яуаштарың иҫкә алды, уларзың батырлыктары тураһында һөйләне, айырым һуғыш эпизодтарың хәтерләне. (с)

Gaziler ölen silah arkadaşlarını andılar, onların cesaretleri hakkında konuştular, başka savaş manzaraları da hatırlandı.

Икенсе көндө һәләк булғандар һәйкәленә сәскә һалдылар, урындағы музейға булдылар. (ç)

İkinci gün, ölenlerin heykeline çiçek bıraktılar, oradaki müzeyi ziyaret ettiler.

— Әй-й-й, Латипов, кил эле бында... Күрәһеңме? — Конякин витриналағы һалдат котелогына күрһәтте. — Таныйһыңмы? (d)

- Aaa, Latipov, gel bakalım buraya... Görüyor musun? Konyakin, vitrindeki askerî şapkaуı gösterdi. - Tanıdın mı?

— Таныйым. Бәке осо менән сыйып исем-фамилиямды язғайным. (e)

- Tanıdım. Usturanın ucuyla adımları yazmıştım.

— Экспонаттарзы экскурсанттар кулына биреү тыйыла. Шулай за был осракта кағизәне бозмай булмай. (f)

- Sergilenen şeyleri ziyaretçilerin eline vermek yasak. Bu yüzden, şu an kuralı bozmak olmaz.

Экскурсовод, витринаны асып, котелокты алды ла Конякинға һондо. (g)

Rehber, vitrini açıp şapkaуı aldı ve Konyakin'e sundu.

— Юк, юк, — Конякин, кире сигенә биреп, Йосопка күрһәтте. — Бына ул котелоктың хужаһы, мин түгел. (ğ)

- Yok yok. Konyakin, geri çekilip Yusup'u gösterdi. - İşte bu şapkanın sahibi, ben değilim.

— Рәхим итегез! — Экскурсовод котелокты Йосопка тотторзо. (h)

- Lütfen alın! Rehber şapkaуı Yusup'a verdi.

— Рәхмәт. Был котелок менән ошо ерзең һыуын күп эсергә тура килде. Кыйралған орудиемды калдырып киткәндә таба алмағайным, күрәһең, шартлау тулкыны ситкә алып ташлаған булған. (ı)

- Teşekkür ediyorum. Bu askerî tencere ile bu yerin suyunu çokça içmek zorunda kaldığım zamanlar oldu. Parçalanan uçaksavarımı bırakıp gittiğimde bulamamıştım, galiba patlamanın şiddeti, onu uzağa fırlatıp atmış.

Котелогын тотоп, хәтирәләргә бирелеп торған Йосопто фотоға төшөрөп алдылар урындағы район гәзитенә. Шунда ук тағы бер вакиға булып алды. Кунактар «Они похоронены в братской могиле» тигән стенд янына күсеп тә өлгөрмәне,

Yerel bölge gazetesine, şapkasını tutup uzaklara dalan Yusup'un resmini çektiler. O sırada bir olay daha oldu. Misafirler “Onlar kardeş mezara gömüldü” adlı standın yanına gelir gelmez, Konyakin'in sesi bütün müzede yankılandı:

Конякиндың тауышы бөтә музейзы
яңғыратты: (i)

— Ура-а-а! Латипов воскрес! (j)

- Heyu! Latipov vockres!

— Воистину воскрес! — тип
тауыш бирзе халыкты йыра-йыра стендка
якынлашкан Йосоп, үзенең һәләк
булғандар исемлегенә ингән булыуын
аңлап. (k)

- Voistinu vockres, diye karşılık
verdi, halkı yara yara standa yaklaşan Yusup,
kendisinin ölenler listesine eklendiğini
anlayıp.

Хәбәрселәр Йосопто стенд янына
бастырып тағы ла бер мәртәбә фотоға
төшөрзә. (l)

Haberciler Yusup'u standın yanına
alıp, tekrar bir fotoğraf daha çektiler.

— Был хәлде нисек аңларға? (m)

- Bu durumu nasıl anladınız?

Йосопка кызыкхынып төбәлделәр.
(n)

Yusup'a dikkatle yöneldiler.

178

— Был минең пленға төшөүем, ә
һуңынан партизандар отрядына элгеп,
хәбәрһез юғалыуым менән бәйлә булырға
тейеш, — тип яуап кайтарзы Йосоп. (a)

- Bu durumu, esir düşmem ve
sonrasında partizanlar çetesine katılarak,
habersiz bir şekilde oradan kaybolmama
bağlıyorum, diye cevap verdi Yusup.

— Һәләк булғандар исемлеге Үзәк
архивка тапшырылған дивизия
документтарынан алынды, — тип
асыклык индерзе экскурсовод. (b)

- Ölenlerin olduğu liste, merkez
arşivine bırakılan dokümanlardan alındı, diye
açıklık getirdi rehber.

Музей экспонаттары араһында
хаттар, фотолар, башка документтар за
күп. Особый отдел вәкиле Гуровтың
фотоһы ла һақлана икән. Еңеүзең кырк

Müzede sergilenenler arasında
mektuplar, fotoğraflar, diğer dokümanlar da
çok. Özel bölüm vekili Gurov'un fotoğrafı da
korunuyormuş. Zaferin kırkıncı yılından

йыллыгы айканлы төшөрөлгән булган. dolayı, verilmiş olmalı. Biraz ona dikkat
Бер аз уға текләп торғас, Йосоп: (с) edince Yusup

— Тәфтишсе Седаков! — тип - Müfettiş Sedakov! diye bağırdığının
кысқырып ебәргәнән һизмәй зә калды. farkında olmadı. Cesurların çevresinde
Яугирзар тирәһендә сенсация көсәп sansasyon yapmak isteyen uyanık haberciler,
йөрөгән сос хәбәрселәр уны тәмле- onu lezzetli tatlıya saldıran, yaban arısı gibi
татлыға ябырылған һағызак кеүек һырып sardılar.
алды. (с)

— Ә ниңә особист ике фамилия - Peki neden özel bölüm görevlisinin
йөрөтә? (d) iki soyadı var?

— Гуров менән Седаков икеһе бер - Gurov ile Sedakov'un ikisi de bir
үк кеше булып сығамы ни? (d) kişi mi yoksa?

— Конспирация риғәйә итеү - Gizliliğe riayet etmek maksadıyla,
максатында чекистың ике түгел, өс güvenlik görevlisinin iki değil üç soyadının
фамилия йөрөтөүе лә ихтимал, — тине olması da mümkün, dedi biri.
берәү. (е)

— Ә бына һез был турала ни әйтер - Peki, burada siz, bu konu hakkında
инегез? (f) ne söylemek istersiniz?

Хәбәрселәрзең һорауы Йосопка Habercilerin bu sorusu Yusup'a
тәғәйенләнгәйне. (g) sorulmuştu.

— һуғышта Гуров менән юлдар - Savaşta Gurov ile yollarımız
киҫешмәне, ә бына төрмәлә ултырғанда kesişmedi, ama burada, hapishanede kalırken
Седаков менән озраштым, тәфтишсе ине, Sedakov ile karşılaştım, müfettişti, dedi
— тине Йосоп, һәм, бик Yusup, ve ısrar ettikleri için, ayrıntısıyla.
үтенгәстер, тәфсилләп һөйләп бирзе. (ğ)

Төштән һуң ял бирзеләр. Кем ни Öğleden sonra, ara verildi. Kim ne

теләй, шуның менән мәшғүл булды: берәүзәр эшселәр касабаны менән танышты, икенселәре ресторанға барып гәпләшеп ултырзы, өсөнселәре мунсаға китте. (h)

Иртәгәһенә кунактарзы мемориаль комплекса алып барзылар. Урман эсендәге зур акланда ине ул. Йосоп, автобустан төшкәс тә, қаһандыр пушкаһын калдырып киткән якка атланы. Орудияның йозағын ин йыуан ағас төбөнә күмеп киткән ине, ағас хәзер юк. Йозактың күмелгән урынын сама менән экскурсоводка күрһәтте, бәлки, кәрәк булып берәй заман — үзенә күрә комарткы бит... (i)

Комплекстың яртыһы эс яғынан цемент менән кәпләнгән траншеянан тора. Бер як осо урманға барып тоташа. Окоп ситтәрәндә, брустверза винтовка, автомат, кул һәм станок пулеметтары макеты, ДОТ. Арырак Т-34 танкыһы һәм 75 миллиметрлы орудие урынлаштырылған. Каршыла — мәрмәр таш менән йөзләнгән озон королма. Унда оборона һызығы, дивизи- (i)

179

зия штабы урынлашқан урын төшөрөлгән, ниндәй хәрби подразделениелар тороуы күрһәтелгән. (a)

istiyorsa onunla meşgul oldu. Kimisi işçiler kasabasını gezdi, kimisi restorana gidip, sohbet etti, kimisi de hamama gitti.

Ertesi gün misafirleri hatıra anıtı kompleksine götürdüler. Orman içinde büyük alandaydı. Yusup otobüsten inince, bir zamanlar tüfeğini bıraktığı tarafa doğru gitti. Uçaksavarın kilidini en büyük ağacın dibine gömüp gitmişti, ağaç artık yok. Kilidin gömülü olduğu yeri rehber tahmin ederek gösterdi, belki bir zaman gerek olur, kendine göre miras belki de...

Kompleksin yarısı, iç tarafından, çimento ile sıvalanmış hendekten oluşuyor. Bir ucu ormana kadar varıyor. Okop taraflarında istihkâm siperinde tüfek, makineli tabanca, hafif makineli ve kundaklı tüfeklerin modelleri, DOT. Biraz daha uzakta T-34 tankı ve 75 milimetrelik makine yerleştirilmiş. Karşıda mermerle kaplanmış tesis. Orada savunma hattı, tü-

men merkezinin yerleştiği bölge gösterilmiş, bazı askerî birliklerin yeri gösterilmiş.

Комплекстың был өлөшөн карап сыккандан хуң, кунактар йэйәүләп икенсе өлөшөнә күстеләр. Был урындарзы хәзер тик төсмөрләп кенә таныйһың. Туғандар кәберлегенә баш Эйзеләр. Ошонда ғына йөззән ашыу яугир ерләнгән. Шуларзың тик кырк етеһенең генә исеме билдәле. (b)

— Кайһы берәүзәрзең документтары ла, фамилиялары күрһәтелгән биркалары ла булманы. Дошман үксәгә баһып килә, ерләмәй ташлап китеп булмай заһа?! АшыкТык... — тип аңлатты ветеран Василий Сальников — ошо хәлдең шаһиты. (c)

— Яралылар за булғандыр бит, уларың нисек алып сыктығыз? (ç)

— Яралыларзы санитарзар тимер юлы аръяғына озатып торзо. Бер вакыт үлгән тип күмергә алып килгән берәү тере булып сыкты бит. Бер ниндәй яраһыз, шаңкыған ғына яугир йығылған ағас астындағы кыуышка барып эләккән, иһез яткан. Тупрактан күренеп яткан. Без уны үзебез менән алдык. — Сальников бер аз өндәшмәй торзо. (d)

— Шунан, шунан? — тип кабаландырзы уны иптәштәре. (e)

Kompleksin bu kısmını baktıktan sonra, misafirler, yayan olarak diğer kısma götürüldü. Buraları tanır gibi oluyorsun. Arkadaşlarının kabirleri önünde eğildiler. Burada yüzden fazla yiğit yatıyor. Bunlardan ancak kırk yedisinin isimleri belli.

- Bazılarının belgeleri de soyadlarının olduğu pulları da yok. Düşman ayaklanmış geliyor, gömmeden bırakıp gitmek olmaz tabii. Acele ettik... diye anlattı gazi Vasiliy Salnikov, bu durumların şahidiydi.

- Yaralılar da olmuştur tabii, onları nasıl götürdünüz?

- Yaralıları sağlıkçılar demiryolunun arkasına götürdüler. Bir ara ölmüş diye gömülmek için getirilen biri, diri çıktı. Hiç yarası olmayan, duyma yetisini kaybeden bir yiğit de yıkılmış ağacın altındaki kovuğa girmiş, baygın bir şekilde yatıyor. Toprağa gömülüp yatmış. Biz onu yanımıza aldık.” Salnikov bir müddet konuşmadan durdu.

- Sonra, sonra? diye acele ettirdi arkadaşları.

— Шул сак фашистар беззе тимер юлы буйлап аяуһыз кысырыклай башланы. Аңына килмәгән иптәшебеззе тимер юлы аша сығарырлык форсат юк ине, бер урында калдырып китеп торзок. Команданан бер нисә һалдат кына иҫән калды был алышта. Әммә фашистарзы үткәrmәнec. (f)

- O sırada faşistler bizi, demiryolu boyunca acımasız bir şekilde sıkıştırmaya başladı. Akli başında olmayan arkadaşlarımızı, demir yoluna çıkarmaya fırsat yoktu, bir yerde bırakıp gittik. Birkaç asker çarpışmadan sağ çıktı bu mücadelede. Ama faşistleri geçirmedik.

— Ул иҫез ятып калған яугйр тураһында бер ни зә белмәйһегезме? — тип һорай һалды Йосоп. (g)

- Aklini kaybetmiş hâlde yatan yiğit hakkında, hiçbir şey bilmiyor musunuz? diye sordu Yusup.

— Бөтә бәлә ана шунда... (ğ)

- Bütün bela işte burada.

— Кабат килеп алыу мөмкинлеге булманымы? (һ)

- Tekrar dönüp almanın imkânı olmadı mı?

— Ниңә булмаһын, иртәгегенә беззекеләр тимер юлының был яғына сыккандар за инде, — тине кемдер. (ı)

- Neden olmasın, ertesi gün bizimkiler demiryolunun bu tarafına çıkmışlar ya, dedi biri.

— Кискә табан атыш туктаны. Без, һак кына кире әйләнеп килеп, калдырып киткән урындан иптәшебеззе эзләнек, тик таба алманык. (і)

- Akşama doğru atışma durdu. Biz, dikkatli bir şekilde, geri döndük, bırakıp gittiğimiz yerde arkadaşlarımızı aradık, ancak bulamadık.

— Эгәр зә ул хәзер ошонда буһа, таныр инегезме? — тип һораны Йосоп. (j)

- Eğer o şimdi burada olsaydı, tanır mıydınız? diye sordu Yusup.

— һис шикһез таныр инем! Уның уң колағында зур яра эзе бар ине. — Эштең низә икәннен Сальников һизеп калды, якын килеп Йосоптоң колағын

- Hiç şüphesiz tanırdım! Onun sağ kulağında büyük bir yara izi vardı. İşin ne olduğunu Salnikov anladı, yaklaşarak Yusup'un kulağını yokladı. Yusup

капшаны. Йосоп түзмәне, уны косаклап алды. (к) sabredemedi, onu kucakladı.

180

Сал сәсле ике яугирзың хәтере
яңырзы, күззәре йәшләнде: бәҗерзәргә
һуғыш һалған яралар уңалмай бит ул! (а

Ağarmış saçlı savaştının hatıraları
aklına geldi, gözleri yaşardı: savaşın
gönüllerde bıraktığı yaralar iyileşmiyormuş
işte!

Ошо көнгө утгар-һыузар аша
килгән Йосоп Латиповтың күңелендә,
һағыш-һызланыузар менән бергә,
еңеүселәргә генә хас рухи кинәнеү хөкөм
һөрә ине. Юкка булмаған түккән қандар,
заяға үтмәгән ғүмерзәр? Ил — күпме
ызалар, тетрәнеүзәр кисергән Рәсәй,
язмышын уның менән бәйләгән ғәзиз
Ватан Башқортостан да яңырыштар
алдында тора. Шәхес азатлығы вәғәзә
итеп таңдар ата... Ер йөзөн яқтыртқан
илаһи Қояш кеүек, Рух қояшы ла иҫән, ул
бары тик болоттар артында тотқарланып
қына торған. Улда — илаһи һәм мәңгелек.

O gün dağları taşları aşarak gelen
Yusup Latipov'un gönlünde, özlem ve sızılar
ile birlikte, zafere erişenlere has olan ruhî bir
kıvanç hüküm sürüyordu. Boş yere
dökülmeyen kanlar, boşa geçmeyen ömürler?
Vatan – ne kadar eziyetler, sıkıntılar
geçirmiş Rusya, kaderini onunla bağlamış
aziz vatan Başkurdistan da, yenilikler önünde
duruyor. İnsan özgürlüğü dile gelip güneşler
doğmaya başlıyor... Yeryüzünü aydınlatan
ilahi güneş gibi, ruh güneşi de diri, onun
varlığı ancak bulutların ardında duraklamış.
O ilahi ve sonsuzluk.

(b)

6. YAZAR HAKKINDA BİLGİ

Timirğeli Aysa oğlu Bülekov, 1927 yılında Yılayır bölgesinin Yoldıbay köyünde dođmuştur. Büyük Vatan Savaşı'nın bitmesine altı ay kala, askerî hizmete alınmıştır. O zamana kadar da kolhozda çalıřmıştır. İç işleri bakanlığı parti organlarında da çalıřmıştır. Tem s Pedagoji Okulu'nu, Orsk Pedagoji Enstitüsü'ni tamamlayıp, uzun ömrünü çocukları okutmak için harcamıştır.

Uzun bir ömür geçirmiş, aydın bir kiři olarak, Timirğeli Aysa ođlu toplumun deđişimine ve halkın kaderine tarafsız kalmamıştır. Makaleler, hatıralar ve hikayeler yazmıştır.

“Ruh Kuyası” yazarın ilk büyük eseridir. Roman, yařam řartlarını yansıtması, tarihî olaylara dayanmasıyla kıymetli ve önemlidir.

7. SONUÇ

1. Aşağıda, Timirğeli Bulekov'un, Ruh Kuyası isimli romanında kullanılan, cümle bağlayıcıları ve geçtiği örneklerin sayıları verilmiştir.

Ахырыһы “ахырыһы” (4)

Ахырза “ахырза” (9)

Аллаға шөкөр “Allağa şükür” (7)

Аңланык “аңланык” (1)

Ары-бире “ары-бири” (1)

Бакһаң “бақһаң” (7)

Бактиһәң “бақтиһәң” (1)

Башта... ә һуңынан... “başta...huңınan...” (2)

Башта... ә унан... “başta...ä unan...” (2)

Башта... шунан... “başta...şunan...” (2)

Башта... шунан һуң... “başta...şunan huң...” (2)

Бәлки “bälki” (15)

Бер қараһаң... икенсе қараһан “bır qarahaң...ikınsı qarahaң” (1)

Бер яқтан... икенсе яқтан... “bır yaqтан...ikınsı yaqтан...” (3)

Бер яқтан қараһаң... икенсе яқтан... “bır yaqтан qarahaң ...ikınsı yaqтан...” (1)

Бына бында “bına bında” (1)

Бына әле лә “bına äli lä” (2)

Бына ни өсән “bına ni üsün” (7)

Булһа кәрәк “bulһа керек” (15)

Да “da” (1)

Да... да... “da...da...” (3)

Дөрөсөрәге “dürüşürägi” (5)

Ә “ä” (147)

Өгәр “ägär” (8)
Өгәр зә “ägär zä” (27)
Әлбиттә “älbittä” (12)
Әле...әле “älī...älī...” (1)
Әләйһә “äläyhä” (1)
Әллә “ällä” (20)
Әлләсе “älläsi” (3)
Әммә “ämmä” (38)
Әйтәйек “äytäyik” (3)
Әйтерһең “äytirhiṅ” (4)
Әйтерһең дә “äytirhiṅ dä” (9)
Әйтеүенә карағанда “äytivinä qaraganda” (1)
Әйткәндәй “äytkändäy” (10)
Гүйә “güyä” (3)
Һөзөмтәлә “hüzümtälä” (3)
Хатта “xatta” (31)
Хәйер “xäyir” (1)
Хәзәр “xäzır” (30)
Хәзәр зә “xäzır zä” (3)
Ысынлап та “ısnlap ta” (1)
Икенсе төрлө әйткәндә “ikinci türlü äytkändä” (1)
Икенсенән “ikinsinän” (1)
Икенсе яктан “ikinsı yaqtan” (2)
Имеш “imış” (8)
Имеш тә “imış tә” (1)
Исмаһам “ismaham” (4)

Эйе “йүї” (7)

Кыскаһы “qısqahı” (2)

Кыскаса “qısqasa” (1)

Киреһенсә “kirihincä” (1)

Күрәһең “kürähij” (30)

Күренеүенсә “kürinivincä” (4)

Ла “la” (4)

Ла... ла... “la...la...” (3)

Ләкин “Läkin” (79)

Мәсәләң “mäşälän” (5)

Миҗалға “mişalğa” (1)

Ниһайәт “nihayät” (6)

Нишләптер “nişläptir” (1)

Өҗтәүенә “üştävänä” (1)

Сак-сак “saq saq” (1)

Сөнки “sünki” (20)

Шуға “şuğa” (2)

Шуға күрә “şuğa kürä” (15)

Шуға күрә лә “şuğa kürä lä” (1)

Шуға ла “şuğa la” (3)

Шуғалыр “şuğalır” (1)

Шул аркала “şul arqala” (2)

Шулай булғас “şulay bulğas” (2)

Шунан “şunan” (14)

Шунан һуң “şunan huң” (6)

Шуның өсөн “şuniң üsün” (1)

Шунлыктан “şunlıqtan” (1)

Та... та... “ta...ta...” (1)

Теге юлы “tġġ yulı” (1)

Тәки “täki” (3)

Тик “tik” (

Тимәк “timäk” (26)

Тотор за “tütür za” (1)

Тоттом да “tüttüm da” (1)

Улайһа “ulayha” (4)

Улай за “ulay za” (1)

Ул да булмай “ul da bulmay” (1)

Ярай әле “yaraу äli” (3)

Йәғни “yeġni” (3)

Йәнәһе “yänähı” (21)

Йәки “yekı” (5)

Йә... йә... “yä...yä...” (3)

Етмәһә “yġtmähä” (2)

Юғиһә “yuġihä” (1)

Romanda toplam, 93 tane cümle bağlayıcısı tespit edilmiştir.

1. Bu bağlayıcılardan, “ә” kendi içinde; 1. Ama anlamı veren, 2. Peki anlamı veren, 3. Artık anlamı veren, 4. Sonra anlamı veren, 5. Tabii anlamı veren, 6. İşte anlamı veren, 7. Acaba anlamı veren, 8. Aksine anlamı 9. Evet anlamı veren olmak üzere farklı anlamlarla kullanılmıştır.
2. Cümle bağlayıcılarının 70 tanesi Türkçe kökenli, 15 tanesi Arapça kökenli, 7 tanesi Farsça kökenli ve 1 tanesi Rusça kökenlidir.

3. Yapıları bakımından incelendiğinde; 1. Tek kelime hâlinde olanlar (45), 2. Kelime grubu hâlinde olanlar (33), 3. Cümle hâlinde olanlar (15) şeklinde üç gruba ayrılmış ve romanda en çok kullanılan, tek kelime hâlinde olanlar grubu olmuştur.
4. Fonksiyonları bakımından incelendiğinde romanda; açıklama, beraberlik, beklenti, belirsizlik, benzerlik, hayret, ihtimal, ilave, karşılaştırma, merak, öneri, örnek gösterme, özetleme, sebep bildirme, sınırlandırma, sıralama, sonuç bildirme, şart bildirme, tahminde bulunma, tamamlama, tasdik, tercih, üsteleme, yaklaşma, zıtlık olmak üzere yirmi beş fonksiyon tespit edilmiştir. Bunlardan en sık kullanılanlar ise; açıklama ve sonuç bildirme fonksiyonlarıdır.
5. Bağlama şekillerine göre; 1. Başında bulunduğu cümleyi, önceki cümleye bağlayanlar (83), 2. Başında bulunduğu cümleyi, sonraki cümleye bağlayanlar (6), 3. İki cümleyi tekrar yoluyla birbirine bağlayanlar (12) olmak üzere üç gruba ayrılmış ve romanda en çok kullanılan, başında bulunduğu cümleyi, önceki önceki cümleye bağlayanlar grubu olmuştur.
6. Cümle başı bağlayıcıları olarak da isimlendirilen bu bağlayıcılar, çoğunlukla cümlenin başında olup iki cümleyi anlam bakımında birbirine bağlarlar. Ancak inceleme yaptığımız romanda da kimi zaman cümlenin sonunda yer alan bağlayıcılar tespit edilmiştir.
7. Cümle bağlayıcılarını incelediğimizde çoğunun birden fazla fonksiyonla kullanıldıkları tespit edilmiştir. En fazla fonksiyonla kullanılanlar ise; Tik: Açıklama, sonuç bildirme, sınırlandırma, zıtlık, ilave, merak. Timäk: Açıklama, sonuç bildirme, tahminde bulunma, üsteleme, sebep. Lâkin: Açıklama, sonuç bildirme, sınırlandırma, zıtlık, ilave, merak...gibi.
8. Cümle bağlayıcılarından cümle hâlinde ve kelime grubu hâlinde olanlarının daha çok bir muhabata yönelik olması dikkat çekicidir : Kürähij, äytäyik, baqhañ, äytivinä qarağanda, ikinsä türlü äytkändä... gibi.

9. Başkurt Türkçesinde kullanılan cümle bağlayıcılarının, Türkiye Türkçesinde yer alan cümle bağlayıcılarıyla anlam, yapı ve fonksiyon bakımından benzerlik gösterdiği görülmüştür; bälki, läkin, yägni, mäşälän, ägär, qısqasa, timäk,yuğihä, ũstävinä... gibi.

KAYNAKLAR

- Aksel, İ. (2004). *Kırım – Tatar Türkçesinde Cümle Bağlayıcıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atabay, N. (2003). *Sözcük Türleri (Bağlaç)*, TDK Yayınları, Ankara,
- Atabey, İ. (2007). *Cümle Bağlayıcıları ve Türkiye Türkçesindeki Kullanımı*, Laszlo Karoly (Ed.), *Turkology In Turkey* (s.39-54) Szeged, Paper Selected By; Nurettin Demir – Emine Yılmaz.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Baskakov, N. A. (1993). *Başkurt Tilinin Hüzliği*, Moskva.
- Bozkurt, F. (2010). *Türkiye Türkçesi – Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Bönem*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Dmitriyev, N. K. (1950). *Başkurt Tilinin Grammatikahı*, Ufa.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dil Bilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Extemov, M. X. (2007), *Grammatika Hüzliği*, Ufa.
- Eker, S. (2016). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*, Tek Ağaç Eylül Yayınları, Ankara.
- Hacıeminoğlu, N. (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kiyekbayev, G. F., Seyitbattalov, G. G. (2004), *Başkurt Tili*, Ufa.
- Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri (İlgeç)*, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- _____ (2017), *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- Mansuroğlu, M. (1955). *Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları*, (s.59–71), TDAY – Belleten, TDK Yayınları, Ankara.
- Öküzcü, İ. (1989), *Türkçede Cümle Bağlayıcıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uraksin, Z. Ğ, İşbayev, K. Ğ (1986). *Hezirgi Başkurt Tili*, Başkörtostan Kitap Neşriyeti.

Vural, H., Böler, T. (2016). Ses ve Şekil Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul.

Yazıcı Ersoy, H. (2018). Başkurt Türkçesi Grameri, Gazi Kitabevi, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad MİNE NUR ÇOLAK

Doğum Yeri İstanbul

Doğum Tarihi 01.01.1992

İletişim 05427297013

91minecolak@gmail.com

Öğrenim Bilgileri

Lise İstanbul Küçükköy Kız Meslek Lisesi
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi

Lisans Gazi Üniversitesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

le.ahbv.edu.tr